Yazan :
BURSALI MEHMED TÂHİR BEY

OSMANLI MÜELLİFLERİ

Osmanlılar'ın kuruluşundan zamanımıza kadar gelen ve mesleklerinde eser yazan Türk mutasavvıf, âlim, şâir - edîb, târihçi, tabîb, riyâziyeci ve coğrafyacıların kısaca hayatlariyle eserlerine dâir kâfî ma'lûmâtı muhtevidir.

2. Cild

Hazırlayanlar :
A. FİKRİ YAVUZ
İstanbul Müftü V.

İSMAİL ÖZEN
İstanbul Müftü Muavini

MERAL YAYINEVİ
Bakırcılar, İbnül-Emin Han 13/A, Beyazıt - İstanbul
Tel : 26 39 61

YAYLACIK MATBAASI
İSTANBUL — 1972

ALFABETİK FİHRİST

	Sayfa
Şiir ve Şâirlerin Faziletleri hakkında Hadîs-i şerîfler	3
A	3— 48
B	48— 65
C	65— 79
Ç	79— 80
D	81— 85
E	86—102
F	103—128
G - Ğ	129—137
H	137—179
İ	179—189
K	189—211
L	212—219
M	220—224
N	245—298
O - Ö	293—294
P	295—298
R	298—338
S	340—389
Ş	390—412
T	413—417
U	16, 17, 24—421
V	421—432
Y	433—436
Z	437—446

İÇİNDEKİLER

Giriş mevzûları	Sayfa
Şiirler ve Şâirler Hakkında Hadîs-i Şerîfler	3

A

Âhî Hasan Çelebi	5
Âzerî İbrahim Çelebi	6
Ağazâde Muhammed Dede	7
Ârâyıcızâde Merdî Hüseyin Efendi	7
Ânî Fatma Hanım	8
Âsaf Paşa	8
Âyet'ullah Muhammed Bey	8
Âgâh Osman Paşa	9
Ahmedî (Tâceddin İbrahim b. Hızır)	10
Ahmed Han (Birinci)	12
Ahmed Paşa (Veliyy'ud-Dîn Oğlu)	13
Ahmed Han (Üçüncü)	14
Ahmed Mithat Efendi	14
Adnî Mahmud Paşa	15
Alâeddin Ali Çelebi (Filibevî)	17
Aşkî	18
Ârifî Hüseyin Çelebî (İstanbulî)	18
Abdü'l-Vehhab (Is'lı Sarık Abdi Bursavî)	19
Âşık Muhammed Çelebi (Bursavî	19
Arşî Dede (Tirevî)	20
Askerî Muhammed Efendi (Külâboğlu - Kütahyalı)	21
Ali Efendi (Ümm-i Veled-zâde)	22
Azmî Efendi (İstanbulî)	22
Ulvî Muhammed Çelebi (İstanbuli)	24
Azmî-zâde Hâletî Mustafa Efendi (İstanbulî)	24
Abdü'l-Lâtîf Efendi (İstanbuli)	25

Giriş mevzûları	Sayfa
Âşık Ömer Konevî	25
Abdî Efendi (Himmet-zâde)	26
Âtıf Mustafa Efendi (İstanbulî)	27
Abdu'r-Rahmân Efendi (İstanbulî)	27
Azîz Efendi (İstanbulî)	27
Ârifî Ahmed Paşa (İstanbulî)	28
Ârif Süleyman Bey (İstanbulî)	28
Ali b. Muslihiddin	29
Ali Efendi (İlmî) Çelebî-zâde	30
Ârif Muhammed Efendi (Reîsü'l-Küttâb)	30
Aynî Hüseyin Efendi (Ayıntablı)	31
Âkif Muhammed Paşa (Yozgadî)	31
Ârif Muhammed Efendi (Kedhudâ-zâde (İstanbulî)	32
Abdî Efendi	33
Ali Efendi (İstanbulî)	34
Ârif Hikmet Bey (Şeyhu'l-İslâm)	34
Aczî Ağa (Mürid-zâde Mustafa Aczî Ağa)	35
Abbas Kemal Efendi	36
Avni Bey (Yeni Şehirli)	37
Ali Rûhî Bey (İstanbulî)	37
Âkif Muhammed Paşa (Kalkandelenli)	38
Ali Şehbaz Efendi (Kayserili)	39
Ârif Muhammed Bey (Erzurûmî)	40
Ali Muhammed Bey (İstanbulî)	40
Âdile Sultan	40
Ârif Hikmet Bey (Hersekli)	41
Andelîb Es'ad Fâik Bey (İstanbulî)	43
Âsım Mustafa Bey	44
Abdurrahman Süreyya (Süleymaniyeli)	44
Abdurrahman Fehmi Efendi (Manastırlı)	45
Abdülhalim Mahmud Bey (İstanbulî)	45
Âbidîn Paşa (Prevezeli)	47
Ali Muzaffer Bey	47
Ârif Bey (Cebbâr-zâde)	47

B

Bâyezîd Hân (II)	48
Behiştî Ahmed Sinan Çelebî	49

Giriş mevzûları — Sayfa

Bekaî ... 49
Bâyezîd (Şehzâde) ... 49
Bahtî ... 50
Beyânî Mustafa Efendi (Cârullah-zâde) ... 51
Bâkî (Mahmud Abdülbâkî Efendi) ... 52
Bahâî Muhammed Efendi ... 55
Berrî Muhammed Dede ... 55
Belîğ İsmail Efendi ... 56
Belîğ Muhammed Emin Efendi ... 58
Bekaaî ... 59
Beşir Fuad Bey ... 59
Benlerli-zâde Hâfız Ahmed Tal'at Efendi ... 60
Bedrî Paşa (Hasan Bedrî Paşa) ... 63
Baban-zâde İsmail Hakkı Bey ... 64
Bahâ Tevfik Bey ... 65

C

Cemâlî-i Germiyânî (Şeyhoğlu) ... 65
Cemâlî-i Karamânî (Hurrem Cemâlî-i Karamanî) ... 66
Cem (Şeh-zâde) ... 67
Cemâlî Ahmed (Çilli) İstanbulî ... 68
Cevherî (İbn-i Yemîn) ... 68
Celâl Hüseyin Çelebi ... 69
Celîlî (Mevlânâ Celîlî) ... 69
Celîlî (Hamdî-zâde) ... 69
Cenânî Mustafa Çelebî (Bursavî) ... 70
Cevrî İbrahim Çelebî ... 71
Cezbî İbrahim Efendi ... 73
Cezbî Ahmed Bey ... 74
Cevdet Ahmed Efendi ... 74
Cevdet Ahmed Paşa ... 75
Celâl Molla Bey ... 77
Celâl Paşa (Alî Tevfik Paşa-zâde) ... 78
Celâl Muhammed Bey (Hakkı Paşa-zâde) ... 79
Çâkerî Sinan Bey ... 79
Çelebî Tevfik Bey ... 81

Giriş mevzûları — Sayfa

D

Dervîş Niyazî (İlyas Şucaaddin) ... 81
Dâî Ahmed ... 81
Dervîş Sümman ... 82
Dânişî Ali Dede ... 82
Dîdâr Osman Bey (Ma'den Emini-zâde) ... 83
Dülbendci-zâde Muhammed Efendi ... 83
Dâniş Muhammed Bey ... 83
Dâniş Hasan Bey ... 84
Dâmad Mahmud Paşa ... 84

E

Ezherî Nureddin ... 86
Emrî Edirne'li ... 86
Eminî Muhammed Efendi ... 87
Esrar Muhammed Dede ... 87
Ebû Bekir Bey ... 88
Ebû Bekir Sâmi Paşa ... 88
Es'ad Muhlis Paşa (Müfti-zâde) ... 89
Emin Efendi (Muhammed Emin Efendi) ... 91
Emrah ... 91
Eşref Mustafa Paşa ... 92
Es'ad Efendi ... 93
Ebu'l-Kelâm Seyyid Muhammed Paşa (Emin Paşa) ... 93
Es'ad Muhammed Dede ... 95
Eşref Muhammed Efendi (Heccav) ... 95
Edîb Halil Bey (Bursavî) ... 96
Ebuz-Zıya Tevfik Bey ... 98
Ekrem Bey (Recâî-zâde Mahmud Ekrem Bey) ... 99
Emrullah Efendi ... 102

F

Fâtih Sultan Muhammed ... 103
Firdevsî-i Rûmî (Uzun Firdevsî) ... 105
Fazlı Ali Çelebi (Kara Fazlı - Saraç-zâde) ... 107
Fuzûlîli Bağdâdî (Muhammed b. Süleyman) ... 107

Giriş mevzûları — Sayfa

Fütûhî Hüseyin Çelebî (İstanbulî) 110
Fikrî (Bursavî) 110
Fikrî Derviş Çelebî 110
Firaki Abdurrahman Çelebî (Kütahyavî) 110
Feridun Ahmed Bey 111
Ferrûhî (Akhisarî) 112
Fehîm Mustafa Çelebi (Kadîm İstanbulî) 113
Fâmî İsmâil Efendi (Âmidî) 113
Fasîh Ahmed Dede (İstanbuli) 113
Fenni Muhammed Dede (İstanbulî) 114
Feyzî Efendi (Bursaşî) 115
Fâik Osman Efendi (Gürcü-zâde, Amasyalı) 116
Fıtnat Zübeyde Hanım (İstanbulî) 116
Feyzî-i Üsküdârî (Sadreddin-zâde Feyzullah Efendi) 117
Fâzıl Hüseyin Bey (Safdî) 118
Fehîm Süleyman Efendi (Hoca - İstanbulî) 119
Fehmî Bey (Süleyman Paşa-zâde) 120
Fâtin Dâvud Efendi (Dıramanlı) 121
Fuad Muhammed Paşa (Keçeci-zâde) 121
Fâik Sâlih Bey (Manastırlı) 122
Fıtnat Hanım (Hazînedar-zâde) 123
Feride Hanım (Bahar-zâde) Kerîmesi - Kastamonu'lu) 124
Ferruh Ali Bey (Çürüksulu Reşad Paşa-zâde - İstanbulî) 125
Fikret Tevfik Bey 127
Feyzî Ahmed Efendi 128

G

Gülşenî-i Saruhânî 129
Güvâhî (Geyveli) 130
Güftî Ali Efendi (Edirnevî) 130
Garîkî 131
Gubârî 131
Gazali Muhammed Efendi (Deli Birader - Bursavî) 131
Gâzi Giray (Kırımlı) 132
Ganî-zâde Nâdirî Muhammed Efendi (İstanbulî) 132
Garbî Derviş Ahmed 133
Gâlib Es'ad Dede (Şeyh Gâlib - İstanbulî) 134
Gâlib Mustafa Bey (Leskofçalı) 135

Giriş mevzûları — Sayfa

Gulâmî Abdülkadir Efendi 137
Garîbî (A'mâ Yûsuf) 137

H

Hamdullah Ahmed Çelebî (Akşemseddin-zâde) 137
Hacı Kemal 138
Hilâlî (Takyeci-zâde İstanbulî 139
Humamî (İznikî) 139
Hudâî Mustafa Efendi (Müezzin - İstanbulî 139
Himmetî (Denizlili) 140
Hevâî Mustafa Efendi (Bursavî) 140
Hâşimî Muhammed Çelebî (Bursavî) 141
Hüdâî Ahî-zâde Hüseyin Efendi (Şeyhu'l-İslâm) 141
Hevaî Abdurrahman Efendi (İstanbulî) 142
Hâtif Hasan Efendi (Sarac-zâde Bursavî) 142
Hümayî Muhammed Emin Bey (İstanbulî) 142
Hâşim Bey (Abdülkadir-zâde) Hüseyin Hâşim Bey, Yenişehirli 143
Hay Âişe Kadın 145
Hüseynî 145
Hâfız Abdüllâtîf Ali Efendi (Südçü-zâde) 146
Hâmî Ahmed Efendi (Diyar-i Bekirli) 147
Hasîb Ahmed Efendi 147
Hulvî Abdullah Efendi 148
Haşmet Efendi 148
Hâkim Seyyid Muhammed Efendi 149
Hakkı Muhammed Paşa 150
Halim Giray 151
Hayret Muhammed Efendi 151
Hâfız Abdullah Efendi (Seyyid Abdullah b. Seyyid Halil) 152
Hasan Muhammed Bey 152
Hilmi Hasan Efendi (Kıbrıs Müftüsü) 153
Hâfız Müşfik İsmail Efendi 153
Hâlet İbrahim Bey 155
Hilmi Mustafa Bey (Elmas-Tıraş-zâde) 156
Hilmi Emin Efendi 156
Habîbe Hanım 157
Hasırcı-zâde Hâfız Muhammed Ağa 157
Hüsnü Hüseyin Efendi 158

Giriş mevzûları — Sayfa

Hakkı İbrahim Bey 158
Hasan Hüsnü Paşa 159
Hasan Tevfik Efendi 161
Hâfız İshak Efendi 162
Hacı Hüsnü Hüseyin Efendi (Çizmeci-zâde) 162
Hasan Fehmi Paşa 163
Hayret Efendi (Hoca Muhammed Bahaeddin Hayret Efendi) 163
Hilmi Bey (Şehbender-zâde Ahmed Hilmi Bey) 164
Hamdi Bey (Nâzımü'l-Hikem Ahmed Hamdi Bey) 165
Hudâyî Sâlih Dede 167
Halîlî (Âmidî) 167
Hayâlî Muhammed Bey 168
Hızrî Bey 169
Hilâlî (Sarı Halîl) 170
Hâtemî İbrahim Bey 170
Hâkaanî Muhammed Bey (Hassan-i Rûm) 171
Hayâlî Ahmed Bey 172
Hisâlî 172
Hâki Mustafa Efendi 173
Hâtem Ahmed Efendi (Akovalı-zâde) 174
Hayrî Muhammed Efendi 175
Hızır Ağa-zâde Saîd Bey 176
Hâlis Yusuf Efendi 177
Hayri Bey 177
Hâlid Eyyub Bey 178
Hâlid Hasan Efendi 178

İ

İshak Çelebi (Üsküplü) 179
İntizâmî-i Bosnavî 180
İzzet Ali Paşa (Kaymakam) 181
İzzet Muhammed Bey (Beylikçi - İstanbulî) 181
İffet Muhammed Efendi (Bursavî) 183
İbret Muhammed Efendi (Bursavî) 183
İffet Hatîce Hanım 184
İsâ-zâde Muhammed Saadeddin Efendi (İstanbulî) 185
Izzet Efendi (Kazasker Mustafa) 185
İzzet Efendi 186

Giriş mevzûları — Sayfa

İzzet Paşa (Kayserili Mehmet İzzet Paşa) 186
İsmet Bey (Müstecâbî-zâde Balıkesirli) 188

K

Korkud (Şehzâde Korkud) 189
Kutbî Paşa Çelebî (İznikî) 192
Kınalı-zâde Hasan Çelebi 193
Kaadî Hasan b. Ali Manastırî 193
Kaf-zâde Fâizî Abdülhayy Efendi 194
Kânii Ahmed Efendi (Müezzin-zâde) 194
Kudsî Abdullah Efendi (Alaşehirli) 195
Kâmî Muhammed (Karamânî) 195
Kirâmî (Kınalı-zâde Abdüekerî Çelebi) 195
Kâmî Ahmed Çelebi (Mesnevîhan-zâde) 196
Kâmil-i Mevlevî (Manisalı) 196
Güftî Ali Efendi (Edirnevî) 197
Kâmî Muhammed Efendi (Edirnevî) 197
Kâşif Efendi (Ali Kâşif - Üsküdârî) 198
Kânî Ebu Bekir Efendi (Tokadlı) 198
Kalayî Ref'î Efendi (İstanbulî) 199
Kâmil Yusuf Paşa (Arapgirî) ... ... 199)
Kenan Bey (Maraşlı) 200
Kemal Ahmed Paşa (İstanbulî) 201
Kemal Bey (Mehmed Namık Kemal Bey) 201
Kemaleddin Mahmud Efendi (Yenişehir Fenârî) 208
Kâzım İbrahim Paşa (Ferik - Koçinevî) 208
Kemal İsmail Sadık Paşa Vecihî (Paşa-zâde) 209
Kâmil Bey (Hersekli Hacı Mahmud Kâmil Bey) 211
Kâmile Hanım (Fatma Kâmile - Balıkesirli) 211

L

Livayî 212
Levhî Hasan Efendi (Bursavî 212
Leylâ Hanım (İstanbulî) 213
Lebî Muhammed Efendi (İstanbulî) 214
Lâmiî Çelebi (Mahmud b. Osman - Bursavî) 215
Lâyihî Mustafa Efendi (Sirozî) 219

Giriş mevzûları	Sayfa
Lâlî Dede (Aydınlı)	219
Lütfî Sâlih Efendi	219
M	
Mihrî Hanım (Fahru'n-Nisâ - Amasyalı)	220
Mesîhî (Piriştineli)	221
Muîdî (Kalkandelenli)	221
Makaalî Mustafa Bey (Alaşehirli)	222
Meşâmî (Konevî)	223
Merdümî Abdüsselâm Efendi	224
Murad Han (III.)	224
Mustafa Çelebi (Küçük - Tosyalı)	225
Mantıkî Ahmed Efendi	225
Muîmî (İstanbulî)	227
Misalî Hasan Çelebi (Edirnevî)	227
Muîdî Muhammed Efendi (İstanbulî)	228
Mevkûfâtî Muhammed Efendi (Midillili)	228
Mezâkî Süleyman Dede (Bosnavî)	229
Mûsâ Efendi	229
Mîrî Hasan Efendi (Budin - Peşteli)	230
Münîf Mustafa Efendi (Antakyavî)	230
Mustafa Han Sultan (III)	231
Meş'aleci-zâde Es'ad Bey (İstanbulî)	231
Mekkî Muhammed Efendi (İstanbulî - Şeyhul-İslâm)	232
Müştâk Mustafa Efendi (Bitlisî)	232
Mâhir Nûman Bey (Eğribozî)	233
Meşhurî Ahmed Efendi (Selânikî)	233
Mahvî Muhammed Muhyiddin Efendi (Rehavî)	234
Muallim Nâci Ömer Efendi	234
Mahmud Celâleddin Paşa (İstanbulî)	238
Makbule Leman Hanım (İstanbulî)	238
Münîf Muhammed Paşa (İstanbulî)	240
Muhtâr Efendi (Giridli Ahmed Muhtâr)	243
Mazhar Bey	243
Mustafa Paşa (Dini bütün Kayserili)	244
N	
Nesîmî (Seyyid Ömer İmâdeddin)	245
Nizâmî-i Konevî	248

Giriş mevzûları	Sayfa
Necatî Bey (Edirnevî)	248
Nureddin Efendi	249
Nazmî Muhammed Bey (Edirnevî)	250
Nihalî İbrahim Çelebi (Edirnevî)	251
Nisârî (Sirozî)	251
Nev'î Yahya Efendi (Malkarevî)	251
Neharî-zâde (Perzerînî)	254
Niksarî Muhammed Çelebi	254
Nergisi Muhammed Efendi (Bosnalı)	254
Nef'î Ömer Efendi (Erzurumlu)	255
Nâilî Mustafa Efendi (Kadîm-İstanbulî)	258
Neşâtî Ahmed Dede (Edirnevî)	260
Nâlî Muhammed Efendi (Konyalı)	261
Na'tî Muhammed Efendi	262
Nâzik Abdulla Efendi (İstanbulî)	262
Nâkıt İbrahim Efendi (Yenişehir şehir Fenârî)	262
Nâim İsmail Efendi (Sarı Nâib-zâde, Üsküdarlı)	263
Nâbî Yusuf Efendi (Rehavî-Urfalı)	263
Nesîb Yusuf Dede (Konevî)	265
Na'tî Mustafa Bey (Defterdâr Hüseyin Paşa-zâde)	266
Nâzım Yahya Efendi (İstanbulî)	267
Nedîm Ahmed Efendi (İstanbulî)	269
Nâyî Osman Dede (İstanbulî)	270
Nahîfî Süleyman Efendi (İstanbulî)	271
Neylî Ahmed Efendi (İstanbulî)	274
Necîp Mustafa Efendi (Eyyüblü)	276
Nevres Abdürrazzâk Efendi (Kerküklü)	276
Nüzhet Ömer Efendi (Urfalı)	277
Nâşit İbrahim Bey (Moralı)	278
Nesîb Muhammed Efendi (İki Yapraklı-zâde)	278
Neş'et Süleyman Efendi (Hoca-Edirnevî)	279
Nûrî Efendi (Kolağası Ahmed Bey-zâde)	280
Nüzhet Osman Efendi (Bursalı)	280
Nesîba Tevfikâ Hanım (İstanbullu)	280
Nazîf Ahmed Efendi (İstanbullu)	281
Nihad Bey (İstanbulî)	282
Nâilî Sâlih Efendi (Manastırlı)	282
Nevres Osman Efendi (Nevres-i Cedîd-Sakızlı)	283
Nâlî Molla Hızır	284

Giriş mevzûları — Sayfa

Nüzhet Efendi (Hasan Nüzhet-Dili) 284
Nüzhet Muhammed Efendi (Dili Nüzhet-Sivaslı) 285
Nâbi-zâde Nâzım Bey (İstanbulî) 285
Necmî Ömer Efendi 286
Nebil Bey (Hafız Muhammed) 287
Nâcim Abdurrahman Efendi (Süleymaniyeli) 287
Nâim Bey 288
Nakıye Şerîfe Hanım 288
Nâsıh Mahmud Efendi 289
Nusret Ali Bey (Yenişehir Fenârî) 289
Nigâr Hanım (Bint-i Osman Paşa) 290
Nâhid Tahsin Bey (İstanbullu) 291
Nâci Bey (Alay Beyi-zâde) 291
Nâci Ömer Bey 292

O-Ö

Okçu-zâde Muhammed Şâhî Bey 293
Ömer Seyfeddin Bey 294

P

Pîrî Muhammed Paşa 295
Pertev Ali Efendi 295
Pîrî-zâde Muhammed Sâhib Efendi 296
Pertev Muhammed Said Paşa 297
Pertev Edhem Paşa 298

R

Revânî İlyas Çelebî 298
Rahmi Pir Muhammed Çelebî 299
Riyâzî Ahmed b. Kâdı Sinan 300
Rûhî Osman Bağdadî 300
Râşid Efendi (Molla Feyzî-zâde) 302
Riyâzî Muhammed Efendi 302
Rif'atî Abdül - Hay Çelebi 303
Rüşdî Ahmed Efendi 304
Rıza Muhammed Efendi Râgıb Ali Efendi 304

Giriş mevzûları — Sayfa

Râmî Muhammed Paşa 305
Rizâ (Şeyh Rıza-Racâîzâde Efendi) 306
Râsih Ahmed Bey 307
Râkım İbrahim Efendi 307
Râtıb Ahmed Paşa 308
Râgıb Muhammed Paşa (Koca Râgıb Paşa) 308
Rif'at Hüseyin Efendi (Gökmüş-zâde) 311
Resima Ahmed Dede 312
Reşîk 312
Rûhî Mustafa Efendi 312
Râmiz Abdullah Paşa 313
Reşid Bey (Yeniçeri Ağası-zâde) 314
Ref'et Muhammed Efendi 314
Râşid Muhammed Efendi 314
Refî Muhammed Efendi (Âmidî) 315
Râgıb Muhammed Paşa 315
Rüşdü Muhammed Paşa 316
Ra'nâ Mustafa Efendi 317
Rıza Ali Paşa 317
Râsim Efendi (Fodlacı-zâde) 318
Resâ Mustafa Maksûd Efendi 319
Râgıb Ahmed Efendi (Âmidî) 320
Râgıb Ahmed Efendi 320
Reşîd Mustafa Paşa (Büyük Reşîd Paşa) 321
Rifat Muhammed Sâdık Paşa 322
Recâî Muhammed Şâkir Efendi 323
Rif'at Muhammed Bey (Şehid) 323
Râsih Osman Efendi 325
Rahmi Efendi (Hoca) 323
Rif'at Bey (Kânî Paşa-zâde 326
Râcî Efendi 326
Rahmi İbrahim Efendi 327
Rıza Bey (Ali Rıza Bey) 328
Râtıb Bey 331
Rif'at Muhammed Bey (Manastırlı) 331
Râşid Ali Efendi 332
Rıza Paşa (Hüseyin Rıza Paşa) 333
Rüşdü Paşa (Ahmed Rüşdü) 334
Rıza Efendi (Bursalı A. Rıza Efendi) 334

Giriş mevzûları — Sayfa

Rıza Safvet Bey 334
Refik Bey (Mustafa Refik Bey) 335
Râşid Efendi (Giridli Ali Râşid) 335
Râşid Aşki Bey 336
Reşad Bey (İhya Efendi Torunu Fâik Reşad Bey) 337
Reşid Âkif Paşa 338
Râûf Bey (M. Râuf Bey) 338

S

Senâî Muhammed Çelebi 340
Sâbit Alâeddin Efendi 340
Senâî Muhammed Efendi 341
Servet Hasan Efendi 342
Süleyman Çelebi (Süleyman Dede) 343
Sinan Paşa (Sinaneddin Yusuf) 343
Sehî Bey (Edirnevî) 346
Sürûrî Mustafa Efendi (Muslihuddin) 347
Sultan Süleyman-i Kânûnî 348
Sâî Mustafa Çelebî (Nakkaş) 349
Sehînî Muhammed Çelebi 350
Sebzî Muhammed Efendi 350
Sâmî Abdulkerîm Efendi. 350
Sırrî Ibrahim Efendi 351
Sûzî-- Perzerînî (Sûzî-i Hakşibendî) 351
Sâcidî Ali Efendi 352
Sâmî Mustafa Bey 353
Seyyid Vehbi Hüseyin Efendi 354
Sâlim Muhammed Emin Efendi (Mirzâ - zâde) 355
Sünbül-zâde Vehbi Muhammed Efendi 356
Sekbanbaşı (Koca Sekban) 357
Sultan III. Selîm 358
Sürûrî Osman Efendi (Müverrih) 358
Said Muhammed Efendi (Şey-Baba Efendi-zâde) 359
Sırrî Râhile Hanım 360
Sâmi Abdurrahman Paşa 361
Said Paşa (Diyar-i Bekirli) 362
Sa'dullah Sâmi Paşa (Es'ad Mushins Paşa-zâde) 365
Sâlim Süleyman Bey (Üsküdârî) 367

Giriş mevzûları	Sayfa
Sırrî Paşa (Giridli)	368
Sedât Ali Bey (Cevdet Paşa-zâde)	369
Senih Süleyman Efendi (Bursalı)	369
Süleyman Paşa (İstanbulî)	370
Selânikli Tevfik Efendi	371
Selim Sâbit Efendi (İstanbulî)	371
Saîd Efendi (Muhammed Saîd Efendi)	372
Sâmî Bey (Süleyman Paşa-zâde)	372
Saîd Bey (Kemal Paşa-zâde Muhammed Saîd)	374
Sarıca Kemal (Bargama'lı)	375
Sabayî Hayreddin Çelebi	375
Salih Efendi (Celâl-zâde)	375
Sâmî Dede (Konevî)	377
Sabrî (Muhammed Şerif Sabri-Edirnevî)	378
Sabûhî Ahmed Dede (Tokadî)	379
Sâhib İsmail Dede	380
Subhî Muhammed Ali Çelebî (Bursavî)	381
Safhî	382
Sıdkı Mustafa Efendi	382
Sâlih Efendi	382
Sıdkî Emetullah Hanım (İstanbuli)	383
Sabih Ahmed Efendi	383
Sabri Efendi (Muhammed Emin)	384
Sâib Ahmed Efendi	384
Safvet Nesîbe Hanım (İstanbuli)	385
Sâdık Muhammed Efendi (Antakya Müftüsü)	385
Safvet Mustafa Efendi (İstanbuli)	386
Sıdkı Efendi (Hasırcı-zâde Şeyh Süleyman Sıdkı)	387
Safa İsmail Bey (Trabzonî)	388
Sâfî-i Üsküdârî	389

Ş

Şâh Çelebî (Afyonkarahisarlı)	390
Şeyhî (Yusuf Sinan Germiyânî)	390
Şerîfî-i Âmidî	392
Şâmî Mustafa Bey	393
Şehdî Muhammed Çelebî (Amasyalı)	393
Şem'î Şem'ullah (Perzerînî)	394

Giriş mevzûları — Sayfa

Şûrî-i Meczûb 395
Şuhudî Dede (Muğlalı) 395
Şefîî Dede (Konyalı) 396
Şehidî 396
Şuûrî Hasan Efendi (Çelebîî) 396
Şâban-zâde Muhammed Muhteşem Efendi 397
Şinasî Muhammed Çelebî (İstanbulî) 398
Şemseddin Muhammed Efendi 399
Şâkir Ahamed Paşa (Trabzonlu) 401
Şefkat Efendi (Abdülfettâh) 401
Şâkir Muhammed Efendi 402
Şeref Hanım 402
Şevket Muhammed Efendi (İstanbullu), ... 403
Şinasî İbrahim Efendi (İstanbullu) 403
Şems Osman Efendi (Şeyh Üsküdârî) 406
Şemseddin Muhammed Bey (Üsküdârî) 407
Şid Enverî Bey (İstanbulî) 408
Şeyh Ali Vasfı Efendi (İstanbulî) 408
Şuayb Bey (Ahmed-İstanbulî) 410
Şâkir Efendi Hâfız (Muhammed) 411
Şeyh Rıza Efendi 411
Şâkir Efendi (Muhammed-Feraizci-zâde) 412

T

Tireli Derviş Hâletî 413
Tâbî Derviş Ahmed Mevlevî 413
Tecellî Abdulkâdir Efendi 414
Tâib Ahmed Efendi (Osman-zâde) 414
Tevfik Muhammed Efendi 415
Terzi Muhammed Efendi (Zağralı) 415
Tâhir Abdullah Çelebi (Bursavî) 416
Tâlib Muhammed Efendi (Bursavî) 416
Tâhir Muhammed Efendi 417
Tayyar Mahmud Paşa (Samsunlu) 417
Tâhir Ahmed Efendi (Hanîf-zâde) 418
Tâhir Selâm Muhammed Bey 418
Tâlim Mustafa Efendi (Âmidî) 419
Tâhir Muhammed Bey (Menemenli-zâde-Adanalı) 419

Giriş mevzûları — Sayfa

U

Usulî ... 421
Ulvî Şâh Ali (Bursavî) ... 16
Ulvî (Müderris-Bursavî) ... 16
Ulvî Muhammed Çelebi ... 24

V

Vâhidî (Karadavud-zâde-İstanbulî) ... 421
Vusulî Muhammed Efendi (Molla Çelebi-İstanbulî) ... 422
Vâlihî (Kurt-zâde-Edirnevî) ... 422
Veysî Efendi (Akşehirli) ... 422
Va'dî Muhammed Çelebî (Bursavî) ... 425
Vecdî Abdülbâki Bey ... 426
Vişne-zâde İzzetâ Muhammed Efendi (İstanbuli) ... 426
Vâhid Muhammed Çelebi (Sofyavî) ... 427
Vâli Abdurrahman Efendi (Ankaravî) ... 427
Vâhyî Muhammed Efendi (Balat Şeyh-zâde-İstanbuli) ... 428
Vassaf Abdullah Efendi (Şey'ulislâm-Akhisarlı) ... 428
Vasfî Ali Galıb Efendi (Nazillili) ... 430
Vâsıf Osman Bey (Enderûnî-İstanbuli ... 431
Vasfî Efendi (Seyyid Ali Vasfî Efendi-İstanbulî) ... 432
Vehbî Hamid Efendi (İstanbulî) ... 432
Vecîhî Bey (İstanbulî) ... 432

Y

Yavuz Sultan Selim ... 4333
Yahya Bey (Dükakin-zâde) ... 434
Yahya Efendi (Şeyhulislâm-İstanbulî) ... 435
Yüsrî Ahmed Efendi (İstanbulî) ... 436

Z

Zâtî İvaz Çelebi ... 437
Zikrî İbrahim Efendi ... 438
Zâik Muhammed Emin Efendi (Şeyh) ... 439
Zihnî Efendi b. Osman ... 440

Giriş mevzûları	Sayfa
Zeyneb Hanım (Zeyn'ün-Nisâ)	441
Zîver Ahmad Sâdık Paşa	441
Zühdî Efendi (Hafız Muhammed)	442
Zaîfî Muhammed Efendi	443
Zaîfî Efendi (Pîr Muhammed b. Avranos-Karatovalı)	443
Ziya Yusuf Çelebî	443
Zâmirî Ahmed Efendi (İstanbulî)	444
Şâmirî Muhammed Sâdık Efendi	444
Zıya Paşa (Abdülhamid)	444
Zuhurî Muhammed Efendi (Kara Çelebî-zâde)	445
Zarîf Muhammed Efendi (İstanbulî)	446

Muhterem okuyucularımıza!

«Osmanlı Müellifleri» adı altında neşredilen bu kıymetli eser, altı asırlık haşmetli bir imparatorluğun irfan hayâtını dile getirmektedir. 3 cild hâlinde Türk kültürüne hediye edeceğimiz bu eserin birinci cildinde «Mutasavvıflar ve Âlimler» faslı yazılmış, işbu ikinci cildde de «Şâirler ve Edîbler» yer almıştır. Pek yakında neşredeceğimiz üçüncü cildde de «Târihçiler», «Tabibler», «Matematikçiler» ve «Coğrafyacılar» yer alacaktır.

Her üç cildde geçen Osmanlıca kelimeler ve Arapça - Farsça terkipler, üçüncü cildin sonunda «Lügatçe» olarak gösterilecektir.

ŞAİR ve EDİBLER
F A S L I

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

ŞİİR VE ŞÂİRLERİN FAZİLETLERİ HAKKINDA İRAD BUYURULAN HADİS-İ ŞERİFLERDEN BÂZILARI

Peygamber Efendimiz (S.A.V.) şöyle buyurdu:

قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : عَلِّمُوا اَوْلَادَكُمُ الشِّعْرَ فَاِنَّهُ
تَنْقُ الذِّهْنَ وَيُوَرِّثُ الشَّجَاعَةَ

«Çocuklarınıza şiiri öğretiniz. Çünkü şiir zihni açar ve cesaret verir.»

اِنَّ مِنَ الْبَيَانِ سِحْرًا وَاِنَّ مِنَ الشِّعْرِ حِكَمًا

«Beyan ve ifadeden bir kısmı sihir etkisi yapar. [büyüleyicidir.] Şiirlerden bir kısmında da hikmetler vardır.»

لِسَانُ الشُّعَرَاءِ مِفْتَاحُ الْجَنَّةِ

«Şâirlerin dili cennet'in anahtarıdır.»

قُلْ يَا حَسَّانُ وَالرُّوحُ مَعَكَ

«Ey Hassan! (R.A.) söyle Cibrîl seninledir. [seninle beraberdir.]»

إِنَّ اللهَ كُنُوزًا فِي تَحْتِ الْعَرْشِ وَمَفَاتِيحُهَا أَلْسِنَةُ الشُّعَرَاءِ

«Cenâb-ı Hakkın Arş altında hazîneleri var ve bu hazînelerin anahtarları da şâirlerin dilleridir.»

تَعَلَّمُوا مِنَ الشِّعْرِ حِكْمَةً وَأَمْثَالَهُ

«Şiirden hikmetli olanlarını ve emsâllerini [ata sözlerini] öğreniniz.»

قُلُوبُ الشُّعَرَاءِ خَزَائِنُ الرَّحْمٰنِ

«Şâirlerin kalbleri, Rahmân'ın hazîneleridir.»

— A —

Şâirler ve Edibler (*)

ÂHÎ HASAN ÇELEBİ
923 = 1517

Yavuz Sultan Selim Han devri şâirlerinden ve eski Osmanlı şâirlerinin en mümtazlarından olup Niğbolu'dandır. Kendine mahsus hazîn bir âhenk sâhibidir. Tahsîlini tamamlayıp kadılık ve müderrislik ile bir hayli dolaştıktan sonra Riyazî ve Sehî tezkirelerinde yazılı olduğu üzere Karafriye müderrisi iken «Sûz-i Ahî ile tutuşdu cihan» mısraının delâleti olan 923 H. de vefat ettiği belirtilmişse de Kınalı-Zâde Hasan Çelebi tezkiresinde «Havrî'nin (**) hemşiresini alup Manastır'da vefat etmiştir», diye kayıtlıdır. Fakat [Sehî tezkiresi] ile Âlî'nin [Künhü'l-ahbar]'ının basılı olmayan kısmında «Karafriye'de müderris iken fevt oldu. Mezârı andadır.», ibâresine göre Karafriye'de hayüta vedâ ettiği anlaşılmaktadır.

Bununla beraber her iki yerde kabrini araştırdımsa da bir iz bulamadım. Dîvanından başka Şeyhî'nin [Hüsrev ü Şîrîn]'ine nazîre olarak [Şîrîn ve Perviz], [Rivâyet-i Gülgûn ve Şebdîz] ve Fettâh-ı Nişâburî'nin [Hüsn-i Dil]'ini (***) pek çok yenilikler ve değişiklikler yaparak yine o ısimle terceme ettiği mensûr eserleridir ki birincisini bitiremediği gibi ikincisinin ikmâline de ömrü vefâ etmemiştir. Eserlerinden yalnız [Hüsn-i Dil] basılmıştır. [Sehî Tezkiresi]nde [Hüsrev ve Şîrîn] üslûbunda [Gül ve Hüsrev] adlı bir kitabı var», ibâresi mevcut bulunduğuna göre böyle bir eseri olduğu anlaşılmaktadır.

(*) Şâirlerin ve ediblerin hemen hepsi mahlâsları ile bilindiklerinden mahlâsları isimlerinden önce yazılmıştır. Bununla beraber bu husus diğer fasılların bâzı isimlerinde de dikkat nazarına alınmıştır.

(**) Ali Havrî, şâirlerden dîvan sâhibi bir zât olup Manastır'lıdır. Karafriye kadısı iken vefat etti. Şiirlerinden:

Rûzigârına göre kullan cihânı Havrî
Gâh pürcûş ol gehî hâmûş deryâlar gibi.

(***) Lâmi'î Çelebi ile Sabrî'nin bu isimde birer manzûmeleri vardır.
Âhî'nin ki [Kaafile-i Şuarâ] müellifi Tevfik Efendi tarafından 1277 tarihinde basılmıştır.

Birinci manzûmesinden :

Gönül âyinedir sevmez gubârı
Götürmez Câm-ı Cemşit inkisârı.

İkinci manzûmesinden :

Câhilin fahri cem'-i mâl iledir
Ârifin izzeti kemâl iledir.

Aşk u şevk ehli vecd ü hâl ister
Ne kemâl ister ve ne mâl ister.

Gazellerinden :

Ne musâhib bulunur derd ü gamm-ı yâr gibi
Ne ferâgat yeri var kûşe-i humâr gibi.

Getirip nokta gibi ortaya attı beni çarh
Başladı kendi kıyı çizmeye perkâr gibi.

Ol kıyâmet beni ferdâya salıp «Âhî» yine
Yârına kaldı işim va'de-i dîdar gibi.

ÂZERÎ İBRAHİM ÇELEBİ (*)
993 = 1588

Meşhur şâirlerden ve Ebussuûd Efendi'nin talebelerindendir. «Geçdi Âzerî Çelebi» terkîbinin delâlet ettiği 993'de Hama kadılığında iken vefat ederek şehir hâricinde defnolundu. Basılmamış Dîvânından başka matbû' «Nakş-i Hayâl» adındaki selis manzûmesi ediblerce makbûldür. Mükemmel bir nüshası İstanbul'da Es'ad Efendi kütüphanesinde vardır. Şeyh Nizâmî'nin [Mahzen-i Esrâr]'ını taklîd etmiş olduğu zannedilmektedir. Oniki bin beyti hâvî olup temsiller ve hikâyelerle tasvir edilmiş güzel bir ahlâk kitabıdır.

Ne gam ger «Âzerî» âlûde-i gerd-i günah olsa
Olur rûz-i Cezâ'da lütfun izhar etmeye bâis.

«Nakş-i Hayâl» mukaddimesinden :

Besmeledir lâle-i nûmân-ı din
Besmeledir gurre-i ferd-i yakîn

Besmeledir nâdire perdâz-ı şer'
Besmeledir râbıta-i asl ü fer'.

(*) Bursa'lı Beliğ'in [Nuhbetü'l-âsâr]'ı ile Şeyhî de ayni isim ve ve mahlâsda İstabl-ı Âmire [pâdişah sarayının ahır] me'murlarından Edirne'li Bostanzâde adıyla şöhret kazanmış bir şâir daha vardır ki vefâtı 1052 dir.

Besmeledir hâme-i müşkîn rakam
Fâtiha-i sûre-i Nûn ve'l-Kalem
Hân-ı saâdetten olan behremend
Kendin ider mihr sıfat ser bülend
Bâdiye-i aşkda nâbûd olan
Vâsıl-ı ser menzil-i maksûd olan
Lâbüdd ider besmeleden ibtidâ
Besmeledir lâzım olan evvelâ
Sen de dilâ besmeleden ezber it
Menzile-i hamde anı rehber it
Besmeleden vasfın idüp vâsıta
Hamd-i Hudâ yâdına kıl râbıta.

AĞAZÂDE MUHAMMED DEDE

1063 = 1652

Mevlevî ulularından ve şiirlerinde mahlâs kullanmayan ârif şâirlerden olup Gelibolu'dandır.« Sâatül-karar» terkîbinin delâleti olan 1063 H. de vefat ederek şeyhlik makamında bulunduğu Gelibolu Mevlevîhânesine defnedildi.

Ârifâne beyitlerinden:

Bir penâh olmaz külâh-ı Hazret-i Molla gibi
Umarız aybımızı setr ide Settâr-ı Uyûb
Sırr-ı mahbûbiyyet-i Mevlâ'ya Mevlânâ-yi Rûm
Vech-i mir'ât olduğîçün oldu mahbûbü'l-kulûb.

ÂRÂYICI-ZÂDE MERDÎ HÜSEYİN EFENDİ

1121 = 1709

Yüksek bir kaabiliyete sâhip şâirlerden olup İstanbul'ludur. Mâliye tezkireciliğinde bulundu. 1121 H. de İstanbul'da vefat etti. Bir nüshası Osmanlı Müzesi kütüphânesinde mevcut bin beyitli «Şapurnâme»si ile memleket isimlerini bildiren uzun bir manzûmesi, mürettep bir dîvânı vardır.

ÂNÎ FATMA HANIM
1122 = 1710

[Tâcü't-Tevârîh] sâhibi Hoca Sâdeddîn Efendi şülâlesinden olup Yenişehir kadısı olan oğluyla beraber adı geçen şehirde bulunmakta iken 1122 H. târîhinde vefat ettî. Şiiri orta derecededir. Zamanında «Hâce-i Zenan» ismiyle meşhûr olup hat san'atına da intısâbı vardı. Mürettep dîvânı varsa da basılmamıştır.

Beyitlerinden:

Kalupdur bahr-i gamda fülk-i dil yok sâhil-i maksûd
Hayflar rûzigârım bana imdât itmeden kaldı.
Nâr-ı gam Nûr-i safâ hep bir çerâğın pertevî
Çeşm-i irfân ile baksan arada bîgâne yok.

ÂSAF PAŞA
1195 = 1780

Sadrâzam Topal Osman Paşa-zâde Ahmed Paşa'nın oğlu, fazîlet sâhibi, işinin ehli bir vezîrdir. 1195 H. de Belgrad muhâfızı iken vefât etti. Şiirle meşguliyeti az olmakla beraber şâirâne ve hakîmâne şiirleri vardır.

Şiirlerinden:

Her dil şarâb-ı aşk ile pürnûr olur mu hiç
Her tûde-i siyah cebel-i Tûr olur mu hiç
«Âsaf» şerâb-ı aşk u muhabbetle mest olan
Tâ haşredek yaşarsa da mahmûr olur mu hiç.

ÂYETULLAH MUHAMMED BEY

Hâl tercemesi «Târihciler Faslı»nda yazılı Suphî Paşa'nın oğludur. Şark edebiyatı ile Fransız edebiyatına vâkıf, münşi ve şâir bir zattır. 1295 H. tarihlerinde Erzurum mektupcusu iken vefat etti. «Rü'yâ» ismindeki risalesi sonradan basılmıştır.

Matbû «Terkîb-i Bend»inden:

Âl-i himem ol, verme sakın sa'yine noksan
İnsânı yolundan alıkor ye's ü atâlet.

Gadretme sakın kimseye ömründe hazer kıl
Dünyada ve Ukbâda saâdettir adâlet.
Hakka nazar et hak deyû, hem bâtıla bâtıl
Ağrâzı için hakkı fedâ eylemez âkıl.

Fransız şâirlerinden Filozof Volney'in [Tedmür Harâbeleri] adlı meşhûr eserini kısmen terceme ederek husûsî bir risale hâlinde bastırmıştır ki bir parçası aşağıdadır:

«Merhabâ ey tenha harâbeler, ey mukaddes mezarlar, ıssız duvarlar, ben sizden istimdât eder, selâm ve münâcâtımı size arzederim. Evet manzaranız insanların bakışlarında bir dehşet uyandırsa da benim kalbim sizin temâşânızdan derin bir cesaret ve yüksek fikirler kazanarak ferah bulur. Sizin hallerinizi düşünmeye muktedir olan bir kalb, hâsıl edeceği şiddetli üzüntülerden alacağı ibretle müstefîd olmaz mı?»

ÂGÂH OSMAN PAŞA
1324 = 1906

Mîr-i îrandan [Beylerbeylerinden], «yaradılışı itibariyle yüksek kaabiliyete sâhip, derviş tabîatlı» lâübâlî meşrebli bir zât olup Trabzon'ludur. Şiir tarzı Avnî ve Hakkı beyler tarzındadır. [Müretteb dîvânı] ile «Bülbülnâme» ismindeki manzûmesi basılmamıştır. Evvelâ bahriye askerliği mesleğine dâhil olarak bilâhare jandarma kumandanlığı hizmeti ile muhtelif vilâyetlerde bulunduktan sonra Ankara'da tekaaüde ayrılmış ve oraya yerleşmiştir. 1324 H. Muharreminde vefat ederek büyük mutasavvıf Hacı Bayram Velî Hazretlerinin türbesi civarına defnolunmuştur.

«Ehlüllah» manzûmesinden :

Almak istersen eğer himmet-i ehlüllah'ı
Bîedeb olma gözet hürmet-i ehlüllah'ı
Nâm-ı âlîlerini yâd ile kıl istimdâd
Göresin tâ ki nedir kuvvet-i ehlüllah'ı
Ebedî hayy olarak terk-i fenâ eylerler
Sanma herkes gibidir rihlet-i ehlüllah'ı
Kurb-i Hakk'a varamaz dağdağa-i kesretden
Bulmayan şahrâh-ı vahdet-i ehlüllah'ı

Şiirleri mutasavvıfâne ve hakîmânedir. «Parasız» redifli uzun manzûmesi meşhûrdur.

Matlâ'ı :

Gam değildir kalsa da sôfî-i şeydâ pârasız
Bulmak âsândır ona nampâre zîra pârasız.
Koymasun Hakk rindimey âşâmî anma pârasız
Neş'e bahş olmaz dile câm-ı musaffâ pârasız
Çâre yok def'-i gamm ü emdûhe asla pârasız.

Beyitlerinden :

Bir dil ki ola nâil-i dîdâr-ı hakikat
Ferdâ elemi hasret-i cennet mi çeker hiç
Pençe-i ismet idi ancak gerîbân-gîr olan
Yoksa Yûsuf sanma bilmezdi Zeliha kıymetin

Mısra'larından:

Dest-i hâcetin hemîşe dergeh-i Allaâh'a aç.

AHMEDÎ
TÂCEDDİN İBRAHİM İBNİ HIZIR (*)
815 = 1412

Fazîlet sâhiblerinden ve eski Osmanlı şâirlerindendir. Mısır'a giderek Molla Fenârî ve Hacı Paşa ile [Hidâye] şârihi Şeyh Ekmelüddin'den tahsîlini tamamlamıştır.

Yüksek ilimlerde, hikmet ve riyaziye ilimlerinde tam bir ihtisas sâhibidir. Şiirdeki üslûbu Şeyhi tarzına yakındır. Muallimi bulunduğu Yıldırım Beyazıd Han'ın şehzâdelerinden Emîr Süleyman adına [mesnevî] tarzında yazdığı «İskendernâme»si (**) meşhur olduğu gibi «Hayretü'l-Ukalâ» ile Heca harfleri sayısınca yirmi dokuz beyitten ibaret olup her

---

(*) [Lâtifî Tezkiresi]nde Sivas'lı olduğu yazılmışsa da eskilerin naklettiği gibi Amasya'lıdır.

(**) 808 H. de yazdığı içindekilerde tasrih edilmiş olan [İskendernâme]sinin mukaddimesi Osmanlı Edebiyatı târihi bakımından ehemmiyeti hâiz olduğundan nümûne olmak üzere mukaddimesinden bir mikdarı aşağıda gösterilmiştir:

Zikr-i Bismillâhirrahmânirrahîm
Kamû nesne bize gider ey hakîm.
Çünkü tevfîkî oldu bize hem tarîk
Dürr-i mânâya kulak tut ey refîk.
Andelîbin nağmeler sâz îdeyim
Tûtiyem sekker söz âğâz ideyim

beyti eksiksiz hecâ harflerinin hepsini ihtivâ eden «Sarsar» ismindeki kasidesinin şerhi gibi diğer eserleri ve [müretteb Dîvanı] da vardır ki hiçbiri basılmamıştır. Ayasofya ve Revan-Odası kütüphanelerinde tıb ilminden türkçe «Tefrîhu'l-Ervâh» ismindeki manzûm büyük bir cild eseri ve «Hekimoğlu Ali Paşa» kütüphanesinde yazılı [dîvânı] vardır. 815 H. de Amasya'da vefat ettiyse de kabri malûm değildir. İbn-i Sînâ'nın eserlerinin en meşhûru «Kaanun» ile «Şifâ»yı manzûm olarak terceme ettiğini [Lâtifî] rivayet etmektedir. Timurleng'in maiyyetinde de bulunmuştur. Şu fıkrası meşhûrdur:

Timurleng bâzı yakınlarıyla hamama girer. Ahmedî de beraberinde bulunur. Timur lâtife yollu şâire hitâben: «Hepimize birer kıymet tak-

---

Söz diyeyim söz nice kim şöyle lügâz
Kim revan andık muattar kıla mugâz.

Bir gülistan bezeyeyim şevkla
Kim ânı Rıdvan temâşâla kala.

Yazayım bir nakş kim nakkâş-i Çin
Görse kıla ana yüzbin âferîn

Rûh-i kudsüm şöyle urayım nefes
Kim ana İsa ola candan heves.

«Hazan sıfatı»na dair [İskendernâme]sinden:

İ'tidâlden udûl etti heva
Gitti gülden berk ve bülbülden nevâ.

Lâle vü gülden muarrâ oldu bâğ
Bülbülün işret-gehini tuttu zâğ.

Hâr-i püştün hâr saklar cânını
Terliği döker samurun kaanını

Bir de Şeyh Attar'ın [Esrarnâme]sini manzûm olarak terceme etmiştir. Adı geçen terceme nihayetinden:

Çünkü Attar'ın sözü oldu tamam
Ahmedî'ye düştü nevbet ey hümâm.

Dinle ânın dâhi birden sözünü
Nice kul etmiş bu yolda özünü.

Hôşa çîn-i harmen-i attâr olup
Yôla düşmüş nâzım-ı esrâr olup.

Fârisî'den Türkçe kılmış terceme
Yâdigâr olmağı çün her encüme.

Rûhuna şeyhin kulûbün îtimâd
Eyledim Allah'ı hem oldemde yâd

Hem Resûlün rûhuna yüzbin selâm
Çâr-yârıylan kamû kıldım tamam.

dîr et» der. Ahmedî, Timur'dan başka hepsine birer paha biçer. Timur kendisi için de bir kıymet takdîr etmesini ısrarla teklif eder. Şâir ona da seksen akça paha tâyin eder. Timur: «Bu adâlet üzerine olmadı. Benim yalnız şu peştemalım seksen akça eder», der. Ahmedî: «Ben de yalnız ona paha biçtim», cevabını verir.

Kardeşi Hamzavî'nin de Peygamber Efendimizin (S.A.V.) amcası Hazret-i Hamza'ya ait bir takım hâdiseler ve kahramanlık muharebelerinden bahseden ve «Hamzanâme» ismiyle tanınmış olan kırk küsûr cildten ibaret bulunan sâde bir üslûp üzerine yazılmış kalın bir târihî eseri vardır. Bu eser gerçi hayâlî ve kısmen târihî bir roman tarzında kaleme alınmışsa da olayların tasvîri bakımından dikkate şâyândır. Vaktiyle yeniçeri neferlerini teşci' maksadıyla kış geceleri kışlalarda okutturulduğu tarihte yazılıdır. «Hamzavî» mahlâslı bir zâtın «Câmiu'l-meknûnât» isminde kısmen manzûm bir Osmanlı târîhi de vardır ki bir nüshası devrimizin ilim adamlarından İbnü'l-Emîn Mahmud Kemâl Bey Efendi'de mevcuddur.

Otuz küsur sene evveline gelinceye kadar Bursa mahalle kahvelerinin bâzılarında da okunmakta idi. Bu eserin bir kısmı Bursa'da Akbıyık türbesinde mevcut idi.

Ahmedî'nin beyitlerinden:

Bî bekaadır bu menzil ey ahbâb
Fettekullaahe yâ üli'l-elbâb.

BİRİNCİ AHMED HAN

Garib tevâfuklardan olarak on dört yaşında pâdişâh olup on dört sene saltanat süren on dördüncü pâdişahdır. Cülûs târihlerini bildirici olmak üzere şiirde «Bahtî» mahlâsını kullanırlardı. Müretteb Dîvânı Ayasofya Kütüphanesinde mevcuddur. Farsca şiirleri de güzeldir. Vefatları 1026 da, türbeleri kendileri tarafından yaptırılan câmi-i şerîfin yakınındadır.

Türkçe şiirlerinden :

«Hudâ'dan isterim «Bahtî» umûrumda hemen tevfîk
Rıza-yı Hakk'dan özge yok derûnumda emel tahkîk
Zikr eyle ey dil her nefes Allah bes bâkıy heves
Pes gayrîden ümmîdi kes tekrar zikrullah eyle.

Sultan II. Ahmed'in de şâirâne tabîatları [istîdad ve kaabiliyetleri] vardır. [Atâ Târîhi] «Bahtî» mahlâsını bu pâdişaha nisbet ediyorsa da doğru değildir.

AHMED PAŞA «VELİYYÜDDİN OĞLU»
902 = 1496

Osmanlı şâirlerinin başı ve Bursa'nın medâr-ı iftihârı olup en evvel Türk şiirine letâfet veren ve Osmanlı şâirleri içinde ilk def'a «Fahriye» inşâd eden bu zâttır. Bir aralık Ali Şir-Nevâî'yi taklîd etti. Bâkî devrine kadar devam eden eski tarz edebiyatın en meşhur üstâdı gene bu zattır. Fâtih Sultan Mehmed Han bir gün Hâfız Şirâzî'nin şiirlerindeki belâgat-

tan bahsettiği sırada: آنان که خاك را بنظر کیمیا کنند

mısraını inşâd ile: «Alt tarafı nedir?» buyurduğunda düşünmeksizin

derhal کحل الجواهر قدمت توتیا کنند cevabını vermesi

gibi zarîf söz söyleyiciliği sayesinde teveccühe mazhar ola ola pâdişah hocalığına yükselmiştir. Bu üstâdâne yakınlığın şerefli neticesi olmak üzere biraz sonra hocanın vezir olduğu görüldü.

Fakat çok geçmeden bâzı rindâne tavırlarından dolayı Yedikule'de hapsolunduğu zaman Matlâ'ı şu:

Ey muhît-i keremin katresi ummân-i kerem
Bâğ-ı cûd-i ebr-i keffinde dolu bârân-ı kerem

Kul günah etse nola afv-ı şehinşâh kanî
Tutalım iki elim kanda imiş kanî kerem.

olan meşhûr kerem kasîdesini takdîm ederek serbest bırakılmıştır. Sultan İkinci Beyazıd Han devrinde memleketi olan Bursa'da şehrin mutasarrıfı iken «geçdi meded şâir-i Rûm»un delâleti olan 902 H. târîhinde vefat etti. Sultan Üçüncü Murad Han Câmi-i Şerîfi kapısına karşı olan türbesinde medfundur.

Beyitlerinden :

Kûyini görmekle dilde sâkin olmaz şevk-i yâr
Kaani olmaz Cennet-i Firdevs'e dîdar isteyen.

Müşkil budur ki herkime kim hâlim ağlasam
Aşkın yolunda ol dahî benden beter çıkar.

Mısra'larından :

Yarsız kalmış cihanda ayıpsız yâr isteyen

*

Zihî Tasavvur-i bâtıl! Zihî Hayâl-i muhal!

*

Eyle âkil isen mecnûnu mahrem râzına

*

Bir vakit olur ki derler o da bir zamân imiş.

Dîvânı basılmamışsa da şiirlerinin bir haylisi [Atâ Târîhi]nin beşinci cildinde yayınlanmıştır.

Bir nüshası Hamidiye ve Âşirefendi kütüphanelerinde vardır. Bir de [Leylâ ve Mecnûn] manzûmesi olduğu [Sehî tezkiresi]nde yazılıdır.

ÜÇÜNCÜ AHMED HAN

Osmanlı pâdişahlarının şâirlerinden olup 1084 târîhinde doğmuş, 1115 H. târîhinde tahta çıkmış, «Serîr-i Pâk-i Firdevs ola Sultan Ahmed'e me'vâ» mısra'ının delâleti olan târihde vefat etmiştir. Şiirlerindeki «Necîb» ahlâsı ömürleri müddetine muvâfıktır.

Hat san'atında da tam ihtisasları vardı. Yazdıkları dört kıt'a [Kelâm-ı Kadîm]den birini Ravza-i Mutahhara'ya hediyye buyurmuşlardır. Bâb-ı Hümâyûn karşısındaki çeşmede ve Dıraman Câmi-i Şerîfi tekkesi kapısındaki târihler Üçüncü Ahmed Han'ın nefîs hatlarıdır. Ta'lik yazısını meşhûr Veliyyüddin Efendi'den meşk etmişlerdir. Âlimleri ve san'atkârları ihsan ve iltifatlarına mazhar buyururlardı. Meşhûr hattat Hâfız Osman merhûmun mürekkeb hokkasını aldırarak cevahirle doldurup iade buyurmaları da maârife hizmet hususundaki şâhâne ve unutulmaz iyiliklerindendir.

Tenezzül eylemez zînetsaray-i dehre âşıklar
Hümâ pervâz-ı aşka cây-i süflî âşiyân olmaz.

AHMED MİTHAT EFENDİ
1329 = 1911

Merhûm en çok yazı yazmış, mevzu'ları da muhtelif olmak üzere en çok eser meydana getirmiş bir muharririmizdir. Halkımızda okuma hevesini merhum uyandırmış ve her muharrirden çok bu hevesi besleyip

büyütmüştür. Mithat Efendi'nin esaslı ve muntazam bir tahsil görmemiş olmasına rağmen Doğu ve Batı maâriflerinden milletimize umûmî bir hocalık yapacak derecede haberdâr oluşu gayret ve sebat sâhiblerinden olduğunu güzelce gösterir.

Hayâtının son zamanlarında Dârü'l-Fünûn - Dinler Dârîhi, Umûmî Târîh, ve sâire muallimliklerinde bulunması umumî malûmatının bu mevzularda bir ihtisas ve husûsiyet şeklini almış olduğunu ispat eder.

Merhûm bizde ilk sâde itnablı [uzun sözlü] hâsılı husûsî tâbîri ile, «halka âit» bir üslûb sâhibidir. Bununla beraber tek tük yüksek üslûbda yazılmış eserleri de vardır. Mithat Efendi, bizde en çok kalemi ile çalışmak ve kazanmak örneği olarak yaşamıştır. Hikâyeleri pek büyük alâka ile okunmuşdur. Dârü'ş-şafakatü'l-İslâmiyye Cem'iyyeti ve Târîh-i Osmanî Encümeni âzâlıklarında bulunduğu gibi 1301 senesinde Stokholm'da toplanan müsteşrikler kongresinde de Osmanlı Hükümeti tarafından temsilci olarak gönderilmiştir. 1329 senesi ortalarında âhirete intikal ederek Fatih Cami-i Şerîfindeki avluya defn olunmuştur.

Başlıca eserleri aşağıdadır:

1 — Târîh-i Edyân
2 — Üssü İnkılâb
3 — Hakîkatü'l-hakaaik
4 — Kâinat
5 — Hâce-i evvel
6 — Müdafaa
7 — Beşâir-i Sıdk-ı Nübüvvet-i Muhammediye
8 — Avrupada bir cevelân
9 — Süleyman Muslu
10 — Dağarcık
11 — Kırk ambar
12 — Hasan Mellâh
13 — Hüseyin Fellâh
14 — Yeryüzünde bir melek
15 — Dünyaya ikinci geliş
16 — Paris'te bir Türk
17 — Kamere Âşık
18 — Mufassal Târîh-i Umûmî
19 — Nevm ve Hâlât-ı Nevm
20 — Medhal-i Târîh ve Fünûn-ı Coğrafya
21 — Sevdâ-yi Sa'y ü Amel
22 — Demir Bey
23 — Ben neyim
24 — Paris'te Otuz bin Bûdî
25 — Müşahedat
26 — Üssü imlâ
27 — İstibşar
28 — Ahmet Metîn ve Şirzad
29 — Avrupa Âdâb-ı Muâşereti
30 — Taaffüf
31 — Zâbit
32 — Ahbâr-ı âsâra tâmîm-i enzâr
33 — Hilâl-i Ahmer Târîhi
34 — Beşîr Fuad (Hâl Tercemesi)

ADNÎ «MAHMÛD PAŞA»
879 = 1474

Üç lisanda nesir ve nazma muktedir şâirlerden ve Fatih devrinin en meşhur vezirlerinden hikmet sâhibi, şâir bir zat olup Sırbistan'ın [Ala-

cahisar Kuruşuvaç] kasabasındandır. Harb esîri sıfatıyla alınan devşirmelerdendir. Devlete yaptığı hizmetler târih sayfalarında yazılıdır. [Müretteb dîvânı] olup mahlâsı «Adnî» dir. «Terceme-i Hâl-i Mahmûd Pâşa-yi Velî» ismindeki hurâfelerle karışık matbû risalecikde Manastır'lı gösterilmesi doğru değildir. 879 târîhinde Fatih'in bilâhara îtiraf etmiş olduğu hatâsıyla ecel-i kazâya uğradı. Yaptırdığı cam-i şerîf yanında medfûndur. «Zâhir-i Faryâbî»nin kasidelerine, «Hâce Hâfız»ın gazellerine nazîreleri ve «Hâce-i Cihan» ile karşılıklı yazılmış mektupları vardır. Şâirler tezkirelerinin beyanlarına göre nesri nazmından daha kuvvetlidir.

Beyitlerinden :

Aşk-ı cânân ile ma'mûre-i âlemdir dili
Gerçi bîderd olanlar ânı vîrâne sanır

*

Sînemde rûhun mihri nice gizlene çünkü
Hurşîd-i gül içinde nihan eylemek olmaz.

Mısra'larından:

Kimse mi vardır cihanda lütf u ihsandan kaçar

*

Ser vermek olur sırrı ıyân eylemek olmaz.

*

Şâdolmak isteyen gammile âşina gerek

*

Halâs olmaz cihanda kimse halkın iftirâsından.

ULVÎ «ŞAH ALİ - BURSAVÍ»

Sultan İkinci Murad ve Fatih devrinin faziletli şâirlerinden olup Bursa'lıdır. Şeyh Nizamî'nin «Hefti Peyker»'ini terceme etmiştir. «Revnakı bu kâinatın şehr-i Kostantîn'dedir» şeklindeki meşhûr mısra' bunundur. [Dîvânı] da varsa da her ikisi de basılmıştır. Yine Fâtih devri şâirlerinden Kudsînin ve 938 de vefat eden Ramazan Trabzonî'nin de bu isimde manzûmeleri vardır.

Şiirlerinden:

Ey sefer azmin iden yâr, Hudâ yârin ola
Himmet-i ehl-i nazar kaafile sâlârın ola.

ULVÎ «MÜDERRİS - BURSAVÎ»

Yavuz Sultan Selim Han'ın şâirlerinden ve Molla Yegân evlâdından olup Bursa'lıdır. Müderris iken Bursa'da vefat etti. Basılmamış bir [dîvânı] vardır. Ömrünün sonlarına doğru müderrislik mesleğini terk ile Nakşibendî tarikatına sülûk edip inzivâya çekildi.

Tamamı «Âşık Çelebi Tezkiresi»nde yazılı uzun bir gazelinden:

Dâr-ı Dünyâ'yı denînin kim cefâ bünyâdıdır
Mihnet ü derd ü belâ vü gam çihar erkânıdır.

İzzete erdim diyen dünyada zillet ehlidir
Hacesûd ettim deyû zu'm ettiği husrânıdır.

Rıbka-i ve rukbe-i dünyadan it nefsin hlâs
Bende-i fakr ol ki fakr ehli cihan sultânıdır.

ALÂADDÎN ALİ ÇELEBİ «FİLİBEVÎ»
905 = 1499

Ahlâkî hikmetlerden bahseder olup esasen dillerin anası sayılan eski Hind'in Sanskrit lisânı üzerine yazılmış olan ve sonradan Hüseyin Vâiz tarafından Farsca'ya «Envâr-ı Süheylî» ismiyle terceme edilen meşhur «Kelile ve Dimne»'yi «Hümâyun-nâme» adıyla Türkçe'ye çeviren Filibe'li edib ve değerli nesir yazarıdır. Bu eserine mükâfat olarak Bursa Kadılığına getirilmiştir. 905 H. de vefat etti. Kabri Emir Sultan Hazretlerinin türbesi yakınındadır. [Hümâyun-nâme] bastırılmıştır İbaresi eski kâtip dili tarzında ağır bir üslûbla yazılmış olan bu eser ahlâk felsefesi bakımından tedkîke şâyândır .950 H. de vefat eden İstanbul'lu şâir Hilâlî'yi de manzûm olarak terceme etmiştir. 1227 de Vidin vâlîsi olan Hâfız Ali Paşa'nın dîvan efendisi Şerif İbrahim Mâhir Efendi tarafından da sade bir dille terceme edilmiştir. Eski tercemelerden biri de Aydınoğulları'ndan Umur Bey nâmına Kul Mes'ud tarafından yapılan tercemedir ki Lâleli kütüphanesinde vardır.

Nasîhatlarından:

Bir belâ nâzil olsa itme ceza,
Ki anda var iki şer işit benden
Evvelâ dostlar olur gamgîn
Sâniyen şâdımân olur düşmen

AŞKÎ

Mutasavvıf ediblerden Farsca'ya vâkıf bir zât olup büyük şeyhlerden Aynü'l-kuzât-ı Hemedânî'nin «Kenzü'l-hakaaik» ismindeki Farsca ünlü eserini terceme etmiştir. Bunun yazma nüshası bu âciz muharrir tarafından Üsküdar'da Azîz Mahmûd Hüdâî Efendi dergâhı kütüphanesine hediyye olunmuştur. Bu tercemenin mukaddimesinde Serdâr-ı ebrâr Şeyh Attar'ın «Muhtarnâme»sini de terceme ettiğini açıklamaktadır.

Matlâ'ından :

Hudâyâ sözlerimi pür safâ kıl
Sözüm tevhid ü na't-ı Mustafâ kıl
Ki can bahşola tâ İsâ deminden
Alâmet göstere ruh âleminden.

Nihâyetinden :

Gelüp «Aşkî» dilinden bu risâle
Ki tuhfe ola her ehl-i kemâle
«Fakîre işbu nazm olmuştu rûzî»
«Dokuz yüz Hicretin yetmiş dokuzî»

Tezkirelerde 900 târîhi içinde bir kaç «Aşkî» olduğu zikredilmişse de hangisi olduğu tesbit edilememiştir.

ÂRİFÎ HÜSEYİN ÇELEBİ «İSTANBULÎ»
940 = 1533

Şeyh İbrahim Gülşenî'den feyz alanlardan şâir ve nesir yazarı bir zât olup İstanbul'ludur. Üç lisanda nesir ve nazma muktedir bir ârifdir. İbrahim Gülşenî'ye söylediği târîhinden:

أُكْتُ هَاتِفُ بَرَايِ أُو تَارِيخ ـ مَاتَ قُطْبُ الزَّمَانِ إِبْرَاهِيم

940 = 1533

Hakkın ârif kullarından Emir Hüsrev Dehlevî'nin «Deryâk-ı ebrâr»ına söylediği nazîresinin matlâ'ından :

سبز زار چرخ کوهر روز سبز و تر است ـ از سر شاخ چشم غمگینان محنت پر است

Sebzezâr-ı çarh gevher rûzi ser sebz ü terâst
Ezser şek çeşm-i gamginân mihnet perast

Mutasavvıfâne yazdığı «terci'-i bendi» matlâ'ından :

عین عارفده وجود أشیا - کوروبور جمله کنفشی فی الماء

Ayn-i ârifde vücûd-ı eşyâ
Görünür cümle kenakş-i filmâ'

Meşhûr şâir Bursa'lı Ahmed Paşa'nın «Güneş Kasîdesi»ne nazîre yazanların seçkinlerindendir. Mısır'dan İstanbul'a dönüşünde Kanûnî Sultan Süleymanın lûtfuna mazhar olarak bâzı me'mûriyetlere geçmiş ve 959 da İstanbul'da vefat etmiştir. Hat ilmine de vukufu vardır.

ABDÜ'L-VAHHAB «ISLI SARIK ABDİ - BURSAVÎ»

Bursa'dan yetişen şâirlerden olup Lâmiî Çelebi ile mühâcâtı vardır. Şiirlerinde mahlâs kullanmayan şâirlerdendir. [Beyânî tezkiresi]nde aşağıdaki manzûmesi neşredilmiştir:

Maraz-ı aşkı gör şifâ yerine
Alıgör derdini devâ yerine
Bana sevdâ-yi zülfün âhir-i kâr
Kara çul giydirir kabâ yerine
Yüzüme bakmadan geçip gitme
Söğ beğim bâri merhabâ yerine
Müft-i mesken sanır cihânı kişi
Nakd-i ömrün verir kirâ yerine.

ÂŞIK MUHAMMED ÇELEBİ «BURSAVÎ»
979 = 1571

İlk devir şâirlerinden ve târih bilginlerinden bir zât olup Bursa'da doğmuştur. Bâzı eserlerde Perzerinde doğduğu yazılmışsa da Beyânî, Lâtifî ve Kınalı-zâde Çelebi ile [Güldeste] sâhibi İsmâil Belîğ Efendi Bur'sa'da olduğunu yazıyorlar. Tahsilden sonra kadılık mesleğine girerek epeyce dolaştıktan sonra vefâtı târihine Bursa'lı Cenânî'nin bulduğu

«Âşık sefer eyledi cihandan» mısra'ının gösterdiği 979 da Üsküb'de vefat etti. Bu zâtın Üsküb'deki kabri hakkında ihtilâf vardır. Bâzıları [Kaadî Baba - Gazî Baba] denilen zât olduğunu rivâyet ediyor. Evliyâ Çelebi de [Seyâhatnâmesi]nin beşinci cildinde Meddâh - Baba Camii yakınında bulunduğunu nakletmektedir. Eserleri: [Zeyl-i Şakaayık], [Kaami-ü'l-bid'-ati Fî nusreti's-sünne], [Tezkiretü'ş-şuarâ]'dır ki «Meşâiru'ş-şuarâ» adında olan ve ebced harfleri üzerine tertiplenmiş bulunan bu eserin bir nüshası Viyana İmparatorluk Kütüphânesinde mevcut olduğu târihci Mösyö Hammer'in rivayetleri cümlesindendir. Bir nüshası da İstanbul'da Âşir Efendi, Üsküdar'da Aziz Hüdâî Efendi kütüphânesinde mevcuttur. Diğer eserleri de [Zigetvernâme], [Şerhu Ehâdîs-i Erbaîn] ve [Manzûme-i Şehr-Engîz] ile [Mürettep Dîvânı]ndan ibarettir. Bunlardan başka «Taşköprülüzâde»nin «Şakaayik-ı Nûmâniye»sini, İmam Galzâlî'nin [Ettebe-rrü'l-mesbûk fî nesâyihi'l-mülûk] adlı eserini ve Hatip Kasımoğlu'nun «Ravza»sını da terceme etmiştir. Ahlâk ve askerî siyasetten bahseden Sultan İkinci Selim nâmına geniş bir şekilde terceme ettiği «Mi'râcü'l-eyâleti ve Minhâcü'l-adâlet.» Bu eser İbn-i Teymiyenin «Essiyâsetü'ş-şer'iyye fî İslâhirrâî Verraiyye» adlı eserinin tercemesidir. Kırk bab üzerine tertip edilen mezkûr eser mütâleaya değer eserlerdendir ki yazma bir nüshası Âşir Efendi ile Manastır kütüphânelerinde mevcuddur. İşbu eserlerinden yalnız «Hadîs-i Erbaîn» şerhi basılmıştır.

Beyitlerinden:

Âr eder bir zerre-i serkeşteden ol âfitâb
Mihrim efzûn olduğunca benden eyler ictinâb

ARŞÎ DEDE «TİREVÎ»

1000 = 1591

Mevlevi şâirlerinden âşık ve mücâhid bir zât olup Tire'lidir. Şâhidî ve Şuhûdî gibi büyüklere hizmet etmiş, molla iken Mevlevî olmuştur. Ünlü şâirlerden Yeniceli Hayâlî Bey'le bir müddet arkadaşlığı ve bir kaç şiir yarışması vardır. Bin târîhine yakın Mora'da vefat etti. Aşağıdaki manzûme şâirâne kaabiliyetinin delîlidir.

Yatma uyan, itme ziyan
Vakt-i seher kum kum kum.
Tâ olasın vâkıf-ı can
Vakt-i seher kum kum kum.

Doğdu saâdet güneşi
Tuttu ziyâ dâğ ü taşı
Gaflete aldırma başı
Vakt-i seher kum kum kum.

Âdem'e oldunsa halef
Eyleme eyyâmı telef
İster isen îre şeref
Vakt-i seher kum kum kum.

«Arşî»-i şeydâdan eğer
İster isen doğru haber
Râh-ı Hakka eyle sefer
Vakt-i seher kum kum kum.

ASKERÎ MUHAMMED EFENDİ «KÜLÂBOĞLU - KÜTAHYAVÎ»

Mutasavvıf şâirlerden irfan sâhibi bir şeyh olup Kütahya'ya bağlı Zemha köyündendir. Hâl tercemesi «Şeyhler Faslı»nda yazılı Elmalı'lı Sinân Ümmî Hazretlerinin halîfelerinden olduğu dîvânındaki:

Mürşîdimdir pîr Sinân Ümmî azîzim aşkına
Pâdişâhım bizi bizden lütfedip etme süâl.

beytinden anlaşılmaktadır .Afyon-Karahisar'ında Çavuşlar Sultan Mezarlığında medfundur. Aşağıdaki gazel irfânına, şâirliğine kesin delildir:

Şimdi irfan vaktidir takvâya hâcet kalmadı
Zevk-i vicdan vaktidir ferdâya hâcet kalmadı.

*

Ehl-i vahdetten alanlar ilm-i Tevhid dersini
Gizli irfan buldular fetvâya hâcet kalmadı.

*

«Lî maallah» bâdesi çün cânı sermesi eyledi
Doldu dil peymânesi sahbâya hâcet kalmadı.

*

Hamdü-lillâh sôfiyâ aldık müsemmâdan haber
Zâte mazhardır gönül esmâya hâcet kalmadı.

*

Etti şems-i ahadiyyet burc-i vahdetten tulû'
Leyl-i firkat zâil oldu ây'e hâcet kalmadı.

*

Kande kim kılsam nazar Hak aynıma olur ıyân
Berzah u bâtındaki rû'yâye hâcet kalmadı.

*

Ravza-i bâğ-ı behiştdir cümle [âlem] ârife
«Askerîyâ» Cennet-i Me'vâye hâcet kalmadı.

Dîvânındaki :

Cihan fânîdir aldanma «Muhammed» ey Külâboğlu!
Gözün bağlamasın hırs ü hased akl-i maaş-i süflî.

beytinden lâkabının «Külâboğlu» olduğu anlaşılmaktadır. Pîrdaşları Niyâzî-i Mısrî dîvânında: «Biz beş er idik, çıktık birdem de yola girdik» mısra'ındaki beş erden birinin de bu zât olduğu şeyheler arasında rivayet olunmuştur.

ALİ EFENDİ «ÜMM-İ VELED-ZÂDE»
980 = 1572

Eski tarz inşâda meşhûr münşîlerden olup atalar boyunca bir âlimler sülâlesine mensubdur. 980 târîhinde Haleb mollası iken vefat etti. [Risâle-i kalemiyye], [Risale-i seyfiyye], [Risale-i şem'iyye] gibi basılmamış mensûr eserleri vardır ki birer parçası [Şakaayık]'da yazılıdır. Arap edebiyâtına vâkıf idi. Acem şâirlerinden Asâr'ın «Mihr-ü Müşteri» sini terceme ve Mevlânâ Ebu's-Suûd'un «Kasîde-i Mîmiye»sini tanzîr etmiştir ki matlâ'ı şudur:

اَيا لِصَدٍّ يَحْلُو عشرة ومدام ـ وفي القلب من نار الغرام حرام

Eyâ lesadd yahlû aşrete ve müdâm
Ve fil kalbi min nâril garâmi harâm.

AZMÎ EFENDİ «İSTANBULİ»
990 = 1582

Defterdar Ahmed Çelebi'nin oğludur. İsmi Pîr Muhammed'dir. Zamanında âlimlerin ve edîblerin varlığı ile iftihar ettiği bir zât idi. Bir nüshası Nur-i Osmâniye kütüphânesinde mevcut bulunan «Merâtibü'l-ahlâk» isminde bir eseri vardır. Sultan İkinci Selim'in emri ile Muhammed Asâr Tebrizî'nin «Mihr-ü Müşteri»sini mesnevî tarzında tercemeye başlayıp bin beyit kadar yazmışsa da bitirmeye muvaffak olamamıştır. Sonradan oğlu Hâleti Efendi dört-beşyüz beyit ilâve etmiştir. Eğri fâtihi Sultan Mehmed'in şehzâde iken muallimliğinde bulunduğu halde

عزمی دار علایه عزم ایتدی

«[Azmî] Dâr-ı ulâya azmetdi» mısra'ının gösterdiği 990 târîhinde İstanbul'da vefat etti.

Hazret-i Eyyûb civarında medfundur. [Manzûm vasiyetnâmesi] matlâ'ından :

Her işe Besmele'yle kıl ibtidâ
Zikrin olsun dâima hamd ü senâ
Tâhir ol dâim salâhîpîşe kıl
Hem azâb-ı dûzahı endîşe kıl.

Beyitlerinden:

Halîlim sûz-i aşkı âteş-i aşka düşenden sor
Bir od'dan pîrehendir ânı başından geçenden sor.

ULVÎ MUHAMMED ÇELEBİ «İSTANBULÎ»

993 = 1585

Âlimlerin şâirlerinden olup İstanbul'ludur. İlmiye makamlarını terk ederek uzlete çekildi. Basılmamış dîvânında parlak renkli, mânâlı bir hayli mazmûnlar vardır. «İçüp Ulvî baka câmını geçdi bezm-i mihnetden» mısra'ının delâlet ettiği 993 târîhinde vefât ederek Galata Mezarlığında Kanlı-Kozlar denilen yere defnolundu.

Beyitlerinden:

Câna âteş bırakır teşne-dile âb sunar
Reng-i âteşde aceb âb değil mi mey-i nâb.

*

Yıkanlar hâtır-ı nâşâdımı yâ Rabbî şâd olsun
Benim çün nâmurâd olsun diyenler bermurâd olsun.

*

Gurûr etme libâs-ı fahr ile ömrüm cihandır bu
Kabâ-yi cismini kor bunda herkes câmekândır bu

*

Arz-ı hâl etmeye cânâ seni tenhâ bulamam
Seni tenha bulacak kendimi aslâ bulamam.

*

Bir bîkesim ki hâlime mahrem bulunmadı
Kanlı yâşım gibi bana hemdem bulunmadı.

*

Dârü'ş-şifâ-yi âlemi keşt eyledim diriğ
Ölmekten özge yâreme merhem bulunmadı.

*

Bir bezm-i bîsafâya getirdi felek beni
Bâde tükendi câm-ı tehî hum bulunmadı.

Çarh inlemekte, mihr ise yanıp yakılmada
Âlem-i elemde bir dil-i bîgam bulunmadı.

*

Ne acep tiz geçer zevk u sürûr eyyâmı
İrmeden nısf-ı nehârı irişür akşâmı.

Mısra'larından :

Yürü ey hasta gönül hikmeti lokmandan sor

*

Gönül dirler bu illerde hele bir gam-küsârım var

*

Ey dil hikâyete-i gammı nâdâna söyleme
Gökten ne yağdı ki anı yer itmedi kabûl

*

Ne yeller esti şimdi doğrulup benden yana geldin

*

Gam çekme gönül kim çoğu gitti azı kaldı.

AZMİ-ZÂDE HALETÎ MUSTAFA EFENDİ «İSTANBULÎ»
1040 = 1630

Hâl tercemesi yukarıda geçen Azmi Efendi'nin fazîleti ile mâruf oğludur. Her vâdîde güzel şiir söylemek istidadını hâiz şairlerdendir. Husûsiyle kıt'a söyleyicilikde Acem şâirlerinin Ömer Hayyâm'ı gibi tek sayılabilir. Şiirlerinden yalnız [rübâîleri] bir mecmua teşkil edeebilir. Eserleri: Usûlden, [Menâr şerhi - İbni Melek], Fıkıhdan [Dürer'e Hâşiyesi], [Hidâye] ve [Miftah şerhlerine tâlikatı], nahivden [Muğni'l-lebîb şerhi], ahlâk ilminden [Enîsü'l-ârifîn fî tercemeti ahlâki'l-muhsinîn] ile [münşeâtı] ve [mürettep dîvânı] varsa da hepsi basılı değildir. Ömrünün sonlarında Rumeli Kazaskeri olmuştur.

«Etdi Azmî-Zâde Firdevsi mekân», «Rûh-i pâkine demhedem rahmet»

mısra'larının gösterdiği 1040 târîhinde memleketi olan İstanbul'da vefat etti. Mahallesi olan Sofular Çarşısı yakınındaki mektebin sahasında medfundur. Kendi kalemi ile tashih ve hâşiye olunmuş dört bin cild kadar kitabı çıktığı rivayet edilmiştir.

Beyitlerinden :

Sen idin külbe-i ahzâna koyan Ya'kub'u
Ayırıp Hazret-i Yûsuf gibi göz nûrundan.

ABDÜ'L-LÂTÎF EFENDİ «İSTANBULÎ»
1100 = 1688

Hicretin onbirinci asrı edîblerinden ve Mevlevî tarîkatı mensublarından olup Cenâb-ı Mevlânâ'nın [Mesnevî]'sine «Letâif-i Mâ'nevî» unvânı ile bir şerh ve lügat ilminden «Letâifü'l-lügat» ısminde bir eser yazmıştır ki her ikisi de basılı değildir. 1100 tarihinde Mekke-i Mükerreme'de vefat etti.

ÂŞIK ÖMER KONEVÎ

Çocuklar, tahsilsiz halk ve hattâ münevverler arasında bile onu bilmeyen yoktur. Sözleri çocukların zevklerine uygun ve halk tabakasının idrâkine göre harc-ı âlem olduğundan şiir dîvânı def'alarca basılmış iken yine mevcûdu az kalmıştır. Vâkıa Âşık Ömer saz şâiridir. Fakat bâzan kalem şâirleri kadar güzel ve selis sözleri de vardır. Bunlar arasında:

Vermem sana çek benden elin ey Melekü'l-mevt
Cânânıma nezreylediğim câna dokunma

beyti, Bâkîleri,, Nâbîleri bile takdir-hân eder. Âşık Ömer ilim ve tahsil bakımından değil, yaratılış noktasından benzeri az bulunur bir millî şâirdir. Vefat târîhi: «Ola Âşık Ömer'in cilvegâhı Adn-i celîl» mısra'ının delâlet ettiği 1119 dur. Zamanında Yeniçeri saz şâiri imiş. Ekseriya askerle Rumelinde seferde ve hazerde bulunmuş, hattâ harbe iştirâk etmiş, askere cesaret vermiş, ordunun sevgilisi olmuş, bildiklerini onlara bildirmiştir. Bir müseddesinde Mevlevî olduğunu söylüyor.

«Râ» kaafiyesindeki:

Zât-ı cemîlemiz ıyân ederiz
Vatan-ı aslîmiz Aydın ilidir.

beytinden de doğduğu yer anlaşılıyor.

Açam bâşım, dökem yâşım, yakam yırtam kılam râzî
O yâr ile benim dâvam Hudâ fasl eyleye hârî

nakaratını hâvî olan müseddesi de Anadolu'nun birçok yerlerinde dillerde dolaşmaktadır.

Dîvânı, hâl tercemesi «Târihciler Faslı»nda yazılı Ayvansaraylı Hâfız Hüseyin Efendi tarafından 1197 târîhinde derlenip toplanmıştır ki matbûunun beş on misli olan yazma bir nüshası Konya'da Mevlânâ der-

gâhı kütüphânesinde vardır. Büyük bir cilt tutan bir nüshası da Beşiktaş'da Yahya Efendi kütüphânesi ile Samatya'da Uşşâkî kütüphânesindedir.

ABDÎ EFENDİ «HİMMET-ZÂDE»

Ârif şâirlerden bir zât olup hâl tercemesi «Şeyhler Faslı»nda geçen Himmet Efendi'nin değerli oğludur. Vaaz ve irşâdla hayâtını geçirerek 1122 de vefat etti. Pederinin yanında medfundur. [Tezkire-i Şuarâ]sı, [Mürettep dîvânı] ve [Gencine-i icaz] isminde manzûm bir eseri vardır. Bir naatının matlâ'ından:

İstanın ey şeh-i «Levlâk» me'mendir bana
Hâk-i pâyin tûtiyâ-yi çeşm-i rûşendir bana

Meşhûr şâir Örfî'nin

آی متاع درد درپازار جان اندآخته

matlâ'lı kasidesini de şerh etmiştir. Oğlu ve halifesi olup 1156 da vefat ederek yanına defn olunan Abdü's-Samed Efendi de şâirlerin âriflerinden bir zâttır.

Bir na'tından:

Tende cânım canda cânânım Muhammed Mustafa
Mülk-i dil tahtında sultânım Muhammed Mustafa.

Muntazırdır Mah cemâlin görmeye âşıkların
Gel tulû' et mâh-ı tâbânım Muhammed Mustafa.

Cilvegerdir dâima nakş-i cemâlin sînede
Hâne-i kalbimde mihmânım Muhammed Mustafa.

Yâ Resûlellah garîbindir senin Abdü's-Samed
Kıl şefâat ey kerem-kârım Muhammed Mustafa.

Abdü's-Samed Efendi'nin biraderi Abdü'ş-Şekûr efendi de âlimlerden ve şâirlerden bir zât idi. 1180 târîhinde vefat ederek Üsküdar'da dedesinin yanına defnedildi. Mev'ıza tertîbinde [tefsîr-i şerîfi], [dîvân-ı ilâhiyâtı] vardır.

ÂTIF MUSTAFA EFENDİ «İSTANBULÎ»
1155 = 1742

İlim ve irfan sâhiplerinden bir zât olup İstanbul'ludur. Defterdarlık vesaire gibi devlet hizmetlerinde bulundu. 1155 de vefat ederek Üsküdar'da Miskinler civarında Şerif kuyusu denilen yere defnedildi. [Mürettep dîvânı] vardır. «Miyârü'l-kelâm» ismindeki [Galatat] risalesinin de bu zâtın eserlerinden olması muhtemeldir.

Hayırlı eserlerinden Vefa'da mükemmel bir kütüphânesi vardır.

İşret hakkındaki manzûmesinden :

Seni mecbûr eder ahbabdan isti'zara
Tutalım yek-deme gamdan seni âzad eyler.

Sâir beyitlerinden:

Mâyedâr-ı emel-i âkibet ol mûr gibi
Aldırıp mâmeleki inleme zenbûr gibi.

ABDURRAHMAN EFENDİ «İSTANBULÎ»
1140 = 1277

Üç lisanda şiir yazmaya muktedir değerli şâirlerden bir zât olup İstanbul'ludur. Zamanında pâdişah hocası olmuştur. 1140 küsûr târihlerinde vefât etti.

Beyitlerinden :

O rütbe mürtefi bünyaddır kasr-ı tevâzu' kim
Riyâz-ı cennete nazzâra kaabildir zemîninden

Mest-i zehrâb-ı humâr-âlûd bu işretgâhda
Neşve ümmîd eyleyenler girdiş-i peymâneden.

AZİZ EFENDİ «İSTANBULÎ»

Sultan Dördüncü Murad devrinde Darbhâne Emîni olan Bekir Efendi'nin oğlu olup pâdişahın kilercisi idi. [Dîvânı] mürettep değilse de aşağıdaki âşıkaane gazel şâirâne kaabiliyetinin delîlidir.

Ey gamze söyle zahm-ı dilimden zebânım ol
Ey çâk-sîne nusha-i şerh u beyânım ol.

Ey hûn-dîde ben diyemem yâre derdimi
Sen rûy-i zerdin üzre gelip tercemânım ol

Ey Hatt gezend-i gamzeden eyle beni emîn
Ta'viz-i «inyekâdü» gibi hırz-ı cânım ol

Ey çeşm-i yâr vâkıf-ı râz-ı kelîm isen
Gel fen-i sihri söyleşelim hem-zebânım ol

Mest eyle bir nigâh ile «Cevherî» gibi beni
Hem sen de mest-i neşve-i zevk-i beyânım ol

Ey zülf-i ham beham dökülüp sînem üstüne
Zencîri pây-i bend-i ömr-i şitâbânım ol.

Bu gazel [Atâ Târîhi]nde hâl tercemesini yazdığımız zâta nisbet olunmuştur. Fakat [Cevrî dîvânı]nda aynen mevcut bulunduğuna göre Cevrî'nin olduğu anlaşılmaktadır.

ÂRİFÎ AHMED PAŞA «İSTANBULÎ»
115 = 1703

Şiir ve hat ilminde ihtisas sâhibi irfanlı bir vezîr olup İstanbul'ludur. 1115 de Tekke'de ecel-i kazâ ile vefât etti. Çeşitli İslâmî yazılardan Altı kalemi yazmağa muktedirdi. [Mürettep dîvanesi] vardıçr.

Beyitlerinden :

İtmez tarîk-ı Hakda olan halka serfürû'
Eymez minâre kaametini bâd eserse de.

ÂRİF SÜLEYMAN BEY «İSTANBULÎ»
1183 = 1769

Lisân-ı vahdete [tasavvuf diline] âşinâ şâirlerdendir. Rumeli Ordû-yi Hümâyûnu Defter Eminliği hizmeti ile İsakcı'da iken 1183 târihinde vefat etti. «Hilye-i Hâkaanî» naziresi vardır ki bir nüshası Şehzâdebaşı'nda İbrahim Paşa kütüphânesinde mevcuddur. [Mürettep divânı] ile [mi'râciyesi] ve Farsca [Regaaibiyye]si vardır.

[Hilye]nin mukaddimesinden:

Kılalım besmele meddîn-i miftah
Fethola fazl-ı der-i fevz ü felâh
Besmele kadri aceb a'lâdır
Ya'ni genc-i güher-i mânâdır
Evvelin satr-i kelâm-ı vehhab
Ebrû-yi vesmekeş-i ümmü kitap
Nahl-i zîbende hırâm-ı tevhîd
Zînet-i ravza-i Furkan-ı Mecîd. [ilh.]

[Mi'râciyesi] tedkiksizlik neticesi olarak Reisü'l-küttab Ârif Efendi'nın dîvânının başına konularak basılmıştır.

«Mi'râciyye-i Hazret-i Fahr-i Kâinat Aleyhi Efdalü't-tahiyyât» mukaddimesinden:

Sad-hamd o kadîm-i kâr sâze
Ol sâni-i âsumaıı tarrâze
Sad-şükr ü sitâyiş ol Hudâya
Kim Âdem'i kıldı Arş-ı pâye
Etti yed-i sun'-i saz-kârı
Ber-pâ bu revak-ı zer-ni gârı
İnsânı kılıp melekden ekrem
Mescûd-i melâik oldu Âdem
Oldu keremiyle nev'-i insan
Mergûb-terin-i cins-i hayvan
Kıldı ana verip akl ü idrâk
Ber daşte-i firaz-ı eflâk
Ol hatm-i risaletin hususa
Menzilgehin etti Arş-ı a'lâ
Ol server-i hayl-i enbiyâyı
Ol mefhar-i cem'-i asfiyâyı
Hem eşref-i mübdiat kıldı
Hem ekrem-i kâinat kıldı
Hurşîd-i cihan-fürûz-i sermed
Ser defter-i enbiya Muhammed.

Olsun o şeh-i kerem-şiâra
Hem sahbına âl-i pür-vekaara

بِمَجْدِ صَلَوَاتٍ وَصَدْ تَحِيَّتْ ـ مِا أَسْرَعَتِ الصَّبَا وَهَبَتْ

ALİ İBNU MUSLİHUDDİN

«Muhammediye» tarzında ve «Zemmü'l-fenâ» isminde bir manzûmenin sâhibi olup Konya vilâyetine bağlı Bozkır'dan olduğunu:

Bizim mevlûdumuz Bozkır kazâsında «Siristed»'dir
Ki muslihuddin oğlu Ali'dir ismimiz ey ihvan

beyti ile bildirmektedir. Mezkûr eserinin matlâ'ından:

Senâ vü hamd-i lâyuhsâ sana ey Hâlik-ı feyyâz
Ki yoktur sana hiç emsâl ki sensin kaahir ü feyyaz.

Vefat târîhi ile kabri bulunamadı. Manzûmesinin matbû' bir nüshası Yıldız kütüphânesinde vardır.

İLMÎ ALİ EFENDİ «ÇELEBİ-ZÂDE»

Maraş'tan yetişen âlim şâirlerdendir. 1224 târîhinde yazdığı «Nazm-ı Bedi'» adında «Tuhfe-i Vehbî» tarzında Farsca kelimeleri ihtivâ eden manzûmesi ile Tuhfe-i Vehbî şerhi ve bir hayli şiirleri vardır. Pederi Ahmed Efendi de değerli bir zât olup mufassal bir [Fâtiha-i Şerîfe tefsîri] yazmıştır. Her ikisinin de eserleri basılı değildir.

Beyitlerinden :

Deminde yağmasa bârân-ı ihsan
Letâfet sebze-zârı tâze olmaz

*

Cihanda küçük ü bozork katında
Keremden rast ter-âvâze olmaz.

*

Efendi lütfet ölçüp biçmeyi ko
Meta'-ı himmete endâze olmaz.

ÂRİF MUHAMMED EFENDİ «REİSÜ'I.-KÜTTAB»
1228 = 1813

Şiir ve nesir yazarlarından siyasî bir zât olup Kastamonu'ludur. İstanbul'da tahsîlini bitirdikten sonra devlet me'murluklarında yükselerek Reisü'l-küttab «Hâriciye vekîli» olmuştur. 1228 târîhinde İstanbul'da vefat etti. Soğuk-çeşme önünde Zeyneb Sultan Câmii avlusunda medfundur. Farsca ve Türkçe şiir yazmaya muktedirdir. [Dîvânı] vardır.

Şiirlerinden :

Dilâ şeb mâni'-i kesb-i safâ-yi mâhitâb olmaz
Iyândır vech-i Hakda fikir şekk ü inkılâb olmaz
Sipihr-i evc-i hurşîd-i hidâyette sehâb olmaz
O vechi seyreden muhtâc-ı feyz-i âfitâb olmaz
İnâyet herkime yüz tutsa isyânı nikaab olmaz
Güneş doğdukda zira perde-i zulmet hicâb olmaz.

Âkıbet cümlemizin menzili hâk olsa gerek
Kime etmiş bu felek kâm ü merâm üzre vefâ.

AYNÎ HÜSEYİN EFENDİ «AYINTABLI»
1245 = 1829

Âlim şâirlerden olup Ayıntab'lıdır. Bâb-ı âlî'de Arabca ve Farsca hocası idi. Vefâtı 1254 târîhinde, kabri Galata Mevlevîhânesindedir. [Dîvânı] ile [Nazm-ı Cevâhir] adındaki lügat manzûmesi basılmıştır.

Beyitlerinden:

Dil hevâ vü hevese uydu cihâna geldi
Etti «Aynî» vatanımdan beni bu dâr ile dûr

*

Envâr-ı feyze mazhar olur kalbi sâf olan
Almakta mah mihr-i cihantâbtan fürûğ

Mısra'larından:

Kuş gibi âdemî pâbeste eder dâm-ı tama'
Tecellî-i füyûzât-ı sabâha hâb olur mânî

ÂKİF MUHAMMED PAŞA «YOZGADÎ»

Vezirlerden ve büyük ediblerden olup Yozgat sancağına bağlı Bozok'ludur. Pederi kadılardan Ayıntâbî-zâde Muhammed Efendi'dir. Başlangıçta Reîsü'l-küttab iken bu ismin hâriciye nezâretine çevrilmesinde uhdesine vezirlik rütbesi tevcîh olunmuş ve bilâhara Hac farîzasını edâ için Hicaz'a gidip dönüşü sırasında 1261 târîhinde İskenderiye'de vefat etmiştir. En evvel yeni edebiyat tarzını îcad eden edebiyat cereyânı kurucularından olduğuna [Tab' sırası] ile — «Fransızcaya terceme olunmuştur.»— [Tıfl-ı nâzenînim] matlâ'lı kuvvetli mersiyesi kesin bir delildir. Muhtelif tarzda yazılmış [münşeat]ları da, nesirleri de basılmıştır. 1290 târîhinde bastırılan ufak [münşeatı]nda hâl tercemesi yazılıdır. «Adem» redifli kasîdesi meşhûrdur. Tarîkat bakımından Halvetîliğin Şâbânî koluna mensûbdur.

Beyitlerinden:

Herkese bâğ-ı belâ kendisinin varlığıdır
Gamm ü âlâmdan âzâde bir eyyâm-ı adem
Şâh-ı bâlâda olan meyve-i nahvet-endâz
Zahm-i hârande-i seng-i sitem olmaz da n'olur

Tıfl-ı nâzeninim unutmam seni
Aylar günler değil geçse de yıllar
Telh-kâm etti firâkın beni
Çıkar mı hâtırdan o tatlı diller.

Kıyamaz iken öpmeye tenin
Şimdi ne haldedir o gül bedenin
Andıkça gülşende gonca dehenin
Yansın âhım ile kül olsun güller

Tagayyürler gelip cism-i semîne
Döküldü mü siyah ebrû cebîne
Sırma saçlar yayıldı mı zemîne
Dağıldı mı kokladığım sümbüller.

Feleğin kînesi yerin buldu mu
Gül yanağın reng-i rûyi soldu mu
Aceba çürüdü toprak oldu mu
Öpüp okşadığım o nâzik eller

[Risaletü'l-ferâset ve's-siyâset] ismindeki kıymetli eseri de Âkif Paşa derceme etmiştir.

ÂRİF MUHAMMED EFENDİ
— KETHUDÂ-ZÂDE — «İSTANBULÎ»
1265 = 1848

Vâlide Sultan Kethudâsı reîsü'l-ulemâ [Âlimlerin reîsi] Sâdık Efendinin oğlu lâübâlî meşrebli ârif ve filozof değerli bir zattır. Tahsîlini tamamladıktan sonra bir aralık Kadılıkla gezerek kazaskerler zümresine katıldı. Ortada [Dîvançe]sinden başka bir eseri görülemez. Esasen şâirlikten ziyade matematik ve hikmet ilimlerindeki vukûfu ile şöhret kazanmıştır. İslâm filozoflarından sayılmıştır. 1265 târîhinde İstanbul'da vefat ederek Beşiktaş'lı Yahyâ Efendi Dergâhına defnedildi. [Cevdet târîhi]nde, [Muallim mecmuası]nda [Mecmua-i Muallim]de ârifâne ve hakîmâne hallerine dâir malûmat olduğu gibi, talebelerinden Emin Efendi tarafından da ayrıca menkıbeleri yazılmış ve basılmıştır.

Gayrın eliyle bakma gönül arz-ı hâline
Ey kâmkâr-ı nâz mübarek elinle bak.

beytiyle aşağıdaki mersiyesi meşhurdur.

MERSİYE

Kurretü'l-ayn-i Habîb-i Kibriyâ'sın yâ Hüseyn
Nûr-i çeşm-i Şâh-ı merdân-ı Mürtezâsın yâ Hüseyn.

Hem ciğerpâre-i Zehrâ Fâtıma Hayru'n-nisâ
Ehl-i Beyt-i Mustafâ Âl-i Abâ'sın yâ Hüseyn.

Halkan ve hulkan müşâbihsin Resûlüllahe sen
Nâzenin-i enbiyâ' ü evliyâsın yâ Hüseyn.

Seyyid-i Şübbân-ı cennet dendi şânında senin
Pîşivâ-yı etkıyâ vü asfiyâsın yâ Hüseyn.

Vâlidin şânında dendi «lâ fetâ illâ Ali»
Mazhar-ı sırr-ı etemm-i «lâ fetâ»'sın yâ Hüseyn.

Ehl-i mahşer dest-i Hayderden içerken kevseri
Sen susuzluktan şehîd-i Kerbelâ'sın yâ Hüseyn.

Kıl şefâat «Ârif»'e ceddin Muhammed aşkına
Arsa-i mahşerde makbûlü'r-ricâsın yâ Hüseyn.

Şiirlerinden bir kısmını hâvî olan dîvânı 1271 de basılmıştır. Farsçayı Hoca Neş'et merhumdan öğrenmiştir.

ABDÎ EFENDİ

1270 = 1853

Şiir ve nesir üstadlarından bir zât olup Şarkî-Karahisar'lıdır. Tahsil ve irfanını İstanbul'da görmüştür. Tahsilini tamamladıktan sonra bâzı vezirlerin kâtibi sıfatıyla seyahat edip 1269 da Istanbul'da yerleşti. 1270 târihlerinde vefat etti. [Mürettep dîvânı], matbû [Terkîb-i Bendi] ve münâzara usûlüne dair «Nâpeydâ» isminde eseri, «Nutk-ı bî-pervâ ile Akl-ı dânâ beyninde bir muhavere» adında bir risalesi vardır.

«Terkîb-i Bendi»'nden :

Kûy-i emele irdiren insanı Hüdâdır
Bu yolda bizim rehberimiz Aşk-ı Hudâ'dır.

Şehrâh-ı hakîkatde yorulmaz dil-i dânâ
Bunda yorulan merdüm-i bîberk ü nevâdır
Cânâna gider kaasıdımız yok mu sanırlar
Peygaamımızı hep götüren peyk-i sabâdır.

ÂLİ ALİ EFENDİ «İSTANBULÎ»

1273 = 1856

Mümtaz şâir ve ediblerden olup İstanbul'ludur. Sultanahmed Câmii'ndeki mahfel-i hümâyûn dairesinde Sultan İkinci Mahmûd tarafından açılan [Mekteb-i İrfan]dan yetişmiştir. 10 sene kadar [Cerîde-i Havâdis] muharrirliğinde bulunduğu rivâyet edilmiştir. Ebü'z-Ziya Tevfîk Bey merhûmun sözüne göre adı geçen cerîdenin 1268'den 1272 târîhine kadar olan nüshalarında nesir yazıları mevcuddur. 1273 de vefat edip Silivri-kapısındaki mezarlığa defnedildiği, taş dikilmediği rivâyet olunduğu gibi Ziya Paşa'nın «Göçdü Âli-i suhan-ver hayf ü hayıf» târîhi mısrâ'ı da bunu anlatmaktadır. Kuşadalı Hazretleri merhuma intisab ettiğini bir manzûmesinin makta'ında söylemektedir.

«Kendini kendine verdim arada Âli bîç
Cism ü can çeşm ü lisan kevn ü mekân Kuşadalı.»

Beyitlerinden:

Neşve tahsîl ettiğin sâğar da senden gamlıdır
Bir dokun bin âh dinle kâse-i fağfurdan.

«Hidâyetül-veli fî vâridât-i Kuşadalı» ismindeki menkıbeleri [Şeyhler Faslı]'nda «Kuşadalı» maddesinde zikredilmiştir.

ÂRİF HİKMET BEY «ŞEYHÜ'L-İSLÂM»

Sultan Abdü'l-mecîd devrinde Şeyhü'l-İslâmlık makamına geçen âlimlerden olup İstanbul'ludur. Tanınmış sadr-ıâzamlardan Râif İsmâil Paşa'nın oğlu İsmet Bey'in oğludur. Şeyhu'l-İslâmların büyüklerinden sayılmaktadır. «Oldu Hikmet Beğefendi rehru sû-yi bekaa» mısraının delâleti olan 1276 da vefat etti. Üsküdar'da Nuh-Kuyusu civarındaki cadde üzerinde medfundur. Medine-i münevvere'de yedi bın cilt kitabı hâvî bir kütüphâne kurmuştur. İlimlerin çoğuna vâkıf ve edebiyatta derin bir ih-

tısâsa sâhip olarak üç lisanda yazılmış şiirlerini hâvî [mürettep dîvânı] basılmıştır.

Meşhurların hâl tercemelerini ihtivâ etmek üzere tertibine başladığı fakat bitirmeye muvaffak olamadığı Mecmûatü't-terâcüm» ile «Zeylü Keşfi'z-zünûn» müsveddeleri tarafımdan mütâlea edilmiştir. 1250 târîhine kadar 210 şâirin hâl tercemelerini açıklayan bir de «Tezkire-i şuarâ» tertip ettiği «Mecma-i şuarâ» mukaddimesinde mezkûrdur. Türkçe matbû' «El-Ahkâmü'l-mer'iyyeti fi'larazi'l-emîriyye» değerli eserlerindendir. Ramazanın 15 inde Hırka-i Saâdet ziyâretinde tevzi olunan mendiller üzerinde yazılı:

Hırka-i Hazret-i Fahr-i rusüle
Atlas çarh olamaz pay-endâz
Yüz sürüp zeyline takbîl ederek
Kıl şefî-i ümeme arz-ı niyâz

kıt'ası da Ârif Hikmet Beğ'in ârifâne bir eseridir.

Beyitlerinden :

Kılmaz ehl-i mârifet ser-riştesiz tedbîrkâr
Her tabîb-i hâzıkın mîyârı nabz-ı hastadır.

*

Merâsimi meclis-i ins-i sebükrûhâne sıkletdir
Meyân-ı asdikaada şart-ı ülfet terk-i külfetdir.

Mısra'larından :

Her katra-i bârân olamaz lü'lü-i nâyâb

*

Hıfz-ı lisan medâr-ı selâmet değil midir

*

Bakılsa her varak âyine-i âsâr-ı kudretdir.

ACZÎ AĞA «MÜRİD-ZÂDE MUSTAFA ACZÎ AĞA»
1292 = 1875

Kaadirî tarîkatı mensublarından âşık bir zât olup Edremit'lidir. 1292 târîhinde memleketinde vefât etti. [Dîvân-ı İlâhiyatı] basılmıştır. Niyâzî-i Mısrî hazretlerinin:

Her neye baksa gözün bil sırr-ı Sübhan andadır
Hak göziyle bak ki bîşek nûr-i Yezdân andadır.

beytiyle başlayan gazelini şerhetmiştir.

Dîvânının matlâ'ından :

Ey mürebbî-i hakîki hamdola bîhad sana
Feyz-i cûdundan kamû âlem ider ahz-i nevâ

Rahmetin bahrine nisbet onsekiz bin âlemi
Zerre mikdârı demek târîf için oldu edâ.

ABBAS KEMÂL EFENDİ
1310 = 1892

Üç dilin edebiyâtına vâkıf bir zât olup Kerküklüdür. Beşiktaş'da Yahyâ Efendi kütüphânesinde 1275 târîhinde toplanmış «Kenz-i Füsahâ» nâmında büyük bir cilt hâlinde müretteb [Müntahabât-ı eş'âr-i Osmâniye mecmûası] vardır. 1295 târîhinde «Bahçe» adında bir risale-i mevkute neşretmiştir. 1310 da memleketine gönderilerek orada vefat etmiştir.

AVNÎ BEĞ «YENİŞEHİRLİ»

Geniş bir hayâl gücüne sâhip Osmanlı şâirlerinin başta gelenlerinden olduğuna Farsca ve Türkçe şiirleri âdil şâhiddir. Muallim Nâcî Efendi merhûm bu zâtın Türkçe şiirlerini fevka'lâde takdir ettiği gibi Farsca şiirlerini de «Nef'î'den sonra Osmanlılar'da en güzel Farsca şiir söyleyen Avnî Bey merhumdur» diye övmüştür. Hâl tercemesi «Şeyhler Faslı»nda yazılı Şeyh Nazîf Mevlevî'nin dâmâdıdır. 1301 târîhinde İstanbul'da vefat ederek kayınpederinin medfûn olduğu Bahâriye Mevlevîhânesinde zevcesinin kabrinde toprağa verildi. Türkçe şiirlerinden bir kısmını hâvî olan beliğ ifâdeli [dîvânı] basılmıştır.

Şiirleri şâirâne olmakla beraber ayni zamanda mutasavvıfâne ve hakîmânedir.

Beyitlerinden :

Ehibbâ şîve-i yağmâda mebhût eyler â'dâyı
Hudâ göstermesin âsâr-ı izmihlâli bir yerde.

*

Zehr-i tiryâk eyleyip tiryâki zehreylerdi halk
Olmasa tağyîr-i mâhiyât-ı eşya mümteni'.

*

Kalb-i Mecnûn'u yararsan Hazret-i Mevlâ çıkar
«Avniyâ» sen sanma Leylâ başka Mecnûn başkadır.

*

Râh-ı aşka girmeye mecbûrdur üftâdeler
Ol yolu uşşâka enküşt-i kazâdır gösteren.

*

Erbâb-ı kalem terbiyet âmûz-i ümemdir
Âdâb-ı ümem mâhasal-i feyz-i kalemdir.

*

Görür sabâh-ı kıyâmette Hakkı dîde-i dil
Bu hâbgâh-ı fenâ içre intibâhı kadar.

*

Vakt-i idbârında renciş görür ahvâlinde
Halkı azorde idem mevki-i ikbâlinde.

*

İntizamkâr için düşmenden istifsâr-ı re'y
Râh-ı Firdevs yerini sormalıdır İblis'ten.

Üsküdar'lı Hakkı Bey'in dîvânına yazdığı takrîzden :

Söz ki elbet kadr-i benî Âdem'e candır
Söz vâsıta-i râbıta-i âlemiyândır.
Söz bir nefes-i sâzic-i bîrenktir ammâ
Ber-hem-zen sûret gedc-i kevn-i mekândır.
Yâ Rabb! Bu ne hâlet, bu ne te'sir ki bir söz
Revnak şiken-i mâ'reke-i seyf ü sinandır.

Mısra'larından :

Mest-i sahbâ-yi muhabbet gözlerinden bellidir.

*

Zemîn handân olur mu girye-perdâz olmadan eflâk

*

Gamm-ı âlem kibâr-ı âlemin gamsızlığındandır.

ALİ RÛHÎ BEĞ- «İSTANBULİ»
1308 = 1890

Kayseri mutasarrıfı iken ecel-i kazâ ile vefat eden Darbâz-zâde Veyis Paşanın oğlu olup Osmanlı şâirlerinin seçkinlerinden Melâmî-meşrep bir ârif şâirdir. 1308 târîhinde 38 yaşında Japonya sularında kazaya uğrayan Ertuğrul gemisinde rahmet-i rahmâna kavuşmuştur. [Lemâat] ismindeki matbû' şiir mecmûası edebî kudretinin delilidir. Birçok eserleri ile tamamlanmamış [Tezkiretü'ş-şuarâ]'sı ve pederinden kalan kitapları ma-

alesef kaybolmuştur. Şiirleri Avnî Bey tarzında mutasavvıfâne ve hakîmânedir. Büyük biraderi Zeyne'l-âbidîn Reşîd Bey de nesir yazarı ve şâirdir.

Beyitlerinden :

Nûr-i hikmet kalb-i nâ-kaabilde işrâk eylemez
Çeşmen etmez merdüm-i hâbîdenin rûşen-çerâğ.

Bir gazeli :

Vâreste olmak isteyen âdem melâlden
Ayrılmasın işinde reh-i i'tidâlden

Gafletle itme ömr-i azizi hevâya sarf
İkaz eyle kendini hâb ü hayâlden.

Ey sâhib-cemâl kemâlinden eyle bahs
Maksad kemâldir bize ancak cemâlden

Azminde sâbit olmalıdır kâm-cûy olan
Hirmân olur nasîbe-i âdem kelâlden.

Bıktık hilâf-ı hikmet olan türrehatdan
Kim müstefîd olur sühan-i bîmeâlden

«Rûhî» eğer neşve dilersen humârdan
Ayrılma bezm-i sohbet-i ehl-i kemâlden.

ÂKİF MUHAMMED PAŞA «KALKANDELENLİ»

1311 = 1893

Osmanlı vezirlerinden fazîletli, edîb bir zâttır. Vilâyet vâliliği ve Şûrâ-yi Devlet Reîsliği vesâire gibi mühim devlet işlerinde iyi hizmetler yapmağa muvaffak olmuştur. 1311 târîhinde İstanbul'da vefât etti. Fâtih Câmii avlusunda medfûndur. Edebiyat ve münşaata müteallık eserleri varsa da basılmamıştır. Oğlu A'yândan Reşîd Paşa da pederi gibi şâir, edîb - âlim bir zâttır. Meşhûr şâir «Bî-dil»in gazeline tasavvuf dili ile yazdığı ârifâne tahmîsinden :

ای جهان را توجمالی ومآلی وادائی
حاضری درهمه ذرات ولی غیب نمائی
کیشتم گاه نمائی رخ وگاهی نمائی
ای جگرخون کن پوشیده وپیدا چه بلائی
جلوهایت همه اینجاست توباری زکجائی

Ey cihan-râ tü cemâlî vü meâlî vü edâî
Hâzırî derheme zerrât-ı velî gayb-nümâî

Kiştem gâh-i nümâî rûh ü gâhî ne nümâî
Ey ciğerhûn kon pûşide vü peydâ-çi belâî

Cilve hâyet heme incâst tübârî zi köcâî

Eserlerinin çoğu Konya'da vâli iken kazâya uğrayarak yanmıştır.

ALİ ŞEHBAZ EFENDİ «KAYSERİLİ»

Osmanlı devlet adamlarından hukuk ilminin muhtelif dallarında ihtisas kazanmış değerli bir zâttır. Aslen Ermeni olup ilmî tedkîkat neticesinde Cenâb-ı Hakkın yardımına mazhar olarak hidâyet yolunu bulmuştur. İlk tahsîlini memleketi olan Kayseri'de yapmış, İstanbul ve Avrupa'da tamamlamıştır. Eserlerinden [Kaanûn-u Ticaret] ile iki cilt [Mufassal Hukuk-u Düvel] ve [Usûl-i Muhâkemât] meşhûr olmuştur. Bununla beraber en değerli eseri Devletler hukukuna âit Şerîat hükümleri ile Avrupa kaanunlarını mukaayese eden Fransızca ve Türkçe olarak yazdığı mühim eserdir. 1316 târîhinde vefat ederek Rumelihisarı mezarlığına defnedildi. Mülkiye Mektebi ve Hukuk Mektebi, Devletler hukuku ve Ticaret muallimi ve Temyiz Mahkemesi âzalarındandı.

ÂRİF MUHAMMED BEY «ERZURUMÎ»
1315 = 1897

Meşhûr Kara-Cehennem İbrâhim Paşa'nın yeğeni Erzurum Topçu Kumandanı Miralay Hacı Ömer Bey'in oğludur. İslâmî ilimleri tahsîlden sonra Devlet hizmetine girerek emülkiye, adliye ve siyaset işlerinde bilgisiyle, nâmûsiyle, ciddiyetle vazife görmüştür. Son me'murluğu Mısır Fevka'l-âde Komiserliği Başkâtipliği idi. 1315 de hava tebdîli için geldiği İstanbul'da vefât ederek Merkezefendi civarına defnedildi. Şark ve Garbı hakkıyla tanıyanlardandır. Matbû' eserleri [Binbir Hadîs-i Şerîf Şerhi] ile [Başımıza Gelenler]dir. Mısır'da basılan bu eserlerden birincisi İslâm âleminin birliği ve İslâmî siyaset bakımından gerçekten muhtaç olduğu dinî eserlerdendir. İkincisi 1293 Rus muhârebesinin Anadolu kısmına ve Mısır'a dâir birçok târihî hakîkatleri açıklar. İkisi de hakikaten kıymetlidir. Abdürreşid İbrahim tarafından Türkçenin Kuzey lehçesine terceme edilmiş ve basılmıştır.

ÂLÎ MUHAMMED BEY «İSTANBULÎ»
1316 = 1898

Kapı Kethudâlarından Yûsuf Cemîl Efendi'nin oğludur. Osmanlı - Türk dili ve Fransız edebiyatına vâkıf büyük yazarlardan yüksek bir edîb olup mutasarrıflık, vâlîlik gibi hizmetlerle Varna, Mâ'mûretü'l-Azîz [El-Azîz] ve Trabzon'da bulunduğu zaman maârife hizmetleri görüldü. Edebiyatın bilhâssa mizah kısmında olan kalem kudretine neşrettiği [Diyojen] gazetesi şâhiddir. Matbû' eserlerinden «Seyahat Jurnalı» ismindeki eseri İstanbul'dan Hindistan'daki Bombay şehrine kadar gördüklerini anlatır. Dilimizde ilk önce yazılan tiyatro bu zâtın eserlerindendir. Düyûn-ı Umûmiye Direktörü [müdürü] iken 1316 da vefat ederek Anadolu-hisarında Göksu mezarlığına pederinin yanına defnedildi. Diyojenin sözlerinden olduğu nakledilen «Gölge etme başka ihsan istemem» Âli beyin manzûm olarak terceme ettiği mısra'dır ki atalar sözü yerinde kullanılmaktadır. Diğer eserleri [Lehcetü'l-hakaaik], [Ayyar Hamza], [Müsafiri İstiskâl], [Evlenmek İster bir Adam], [Kokona Yatıyor] ve-sâiredir.

ÂDİLE SULTAN
1316 = 1898

Sultan İkinci Mahmûd'un kızı sâlih müslüman kadınlarından cömertliği ile tanınmış bir sultandır. «Cennet-i me'vâ'yi itdi Âdile Sultan mekân» mısraının delâleti olan 1316 da vefat ederek Eyyüb'de Bostan İske-

lesi'nde zevci Mehmed Ali Paşa'nın yanına defnedildi. Nakşî tarîkatı büyüklerinden Muhammed Can halîfelerinden Bâlâ Tekkesi Şeyhi Ali Efendiye bağlı oldukları müretteb dîvânındaki mersiyeden anlaşılmaktadır. Dîvânının bir nüshası Yıldız Kütüphânesindedir.

Bir münâcâtından :

Yâ İlâhî senden özge yok hudâ
Pâdişâh-i bîzeval ü Kibriyâ
Bir şerîk ü bir nazîr olmaz sanâ
Hükmüne ferman senin yâ Rabbenâ.

Bir gazelinden :

Gubâr-ı gayrden pâk eyle kalbim hem mücellâ et
Harîm-i zâte envâr-ı sıfâtın şû'le bahşâ et
Rehâ eyle amâ-yi ma'nevîden dîde-i cânı
Safâ-yi tûtiyâ-yi nûr-i irfân ile bînâ et.

ÂRİF HKMET BEY «HERSEKLİ»
1321 = 1903

Hersek Vâlisi Ali Paşa-zâde Zülfikar Paşa'nın oğlu olup Mostar'lıdır. Evvelâ askerlik mesleğine sonra Adliye mesleğine girerek en sonra Mahkame-i Temyiz âzâlığına tâyin buyurulmuştur. Şiir ve inşâda gerçekten kudretli olup Osmanlı şâirlerinin büyüklerinden sayılmıştır. Şiirde Nâilî-i Kadîm tarzını tâkib etmiş idi. Kıymetli şiirlerini eskilerle son devir şâirleri tarzı arasında kendisine mahsûs bir üslûpla yazmıştır. Coşturucu ve heyecan verici şekilde yazılmış olan gazellerinde kuvvet ve mânâ düzgünlüğü beyitlerinin çoğunda ata sözü sayılabilecek bir hikmet inceliği mevcûd bulunurdu. Adı geçen lâtifeciliği ve lâübâliliği ile beraber ciddî, vaüur ve muhterem bir zât idi. Arapça ve Farsça'ya vâkıf olup kültürünü hâfızasına yerleştirdiği birçok bilgi ile süslemiş ve İslâm felsefesi ile de meşgul olarak bu yolda birçok eser meydana getirmiştir. Bu arada son senelerde bâzı mecmûalarda neşrettiği «Levâyihu'l-hikem» ismi altındaki makaaleleri herkes için istifadeli olmuştur. Mezkûr zâtın kendisinden işitildiğine göre büyük bir dîvân teşkîl edebilecek şiirleri bilâhara bir yangında mahv olmuş ve pek azı, bâzı mecmûa sütunlarında parça parça yayınlanmıştır. Sonradan meydana getirdiği eserleri ile bir [dîvançe] teşkîl eden şiirlerini tertip etmiş ve kitap hâline getirmiştir. 1321 târîhinde İstanbul'da vefat ederek Topkapı dışındaki mezarlığın sol tarafında vâlidesinin yanında toprağa verilmiştir.

İbnü'l-Emîn Mahmûd Kemal Bey-Efendi tarafından yazılan hâl tercemesini muhtevî olan [dîvânı] «Âsâr-ı Müfide Kütüphânesi» hey'eti tarafından bastırılmıştır. İbnü'l-Emîn Mahmûd Kemal Bey tarafından [Kemâlü'l-hikme] ismiyle yazılan hâl tercemesi basılarak geliri Osmanlı Donanmasına yardım olarak hediyye edilmiştir. Hakîmâne eserleri: 1 — Levâyihü'l-Hikem, 2 — Levâmiü'l-Efkâr, 3 — Savânihü'l-Beyân, 4 — Misbâhu'l-îzah, 5 — Dîvân, 6 — Mecelle'nin bâzı maddelerini tenkîde dâir risâle.

Hakîmâne beyitlerinden :

Lâbeka olduğun idrâk eden eshâb-ı şuûr
Olmaz âlemde heveskâr surûr-i ikbâl.

*

Değildir intihâda zevk ü lezzet iptidadandır
Civanlık âlemin yâdetmeyen yoktur yok.

*

Mikdâr-ı kaabiliyet olur mevrid-i füyûz
Her câmı vüs'atince lebâleb ider sebû

*

Mısra'larından :

Mi'râc-ı aşk u şevk idi Mansûr'a dâr-ı Hak

*

Devha-yi maksûd alınmaz gonca-i tasvîrden

*

Âkil düşer mi düştüğü zindana bir dahî

*

Gazellerinden :

Mağrûr-i dâniş olma edîb ü hakîm isen
Bildin mi sırr-ı cilve-i aşkı alîm isen.

Nefsin tefekkür eyle fesâd ü salâhını
Râz-âşinâ-yi bahs-i Cinân ü cahîm isen.

Herdem-güşâde çehre-i feyz-i beşâşet ol
Gösterme halka rûy-i huşûnet kerîm isen.

Mâhiyet-i vücûdün ademden kinâyedir
Fehmeyle var mı varlığın ey can fehîm isen.

Gayret-güzîn-i nakş-i behîn-i hakîkat ol
Aldanma reng-i tavr-i cihâne hakîm isen.

Mahrûm-i hân-ı tecribe-i rûz-igârsın
Perverde-i nevâle-i nâz ü naîm isen.

Kayd-ı belâ-yi minnet ider selb-i râhatın
Muhtâc-ı istiâne-i baht-ı leîm isen.

«Hikmet» gibi rehâ şidde-i ye's olur dilin
Vâreste-i alâîk ümmîd ü bîm isen.

Yok kayd-ı mâsivâ dil-i kudsî cenâbda
Olmaz hatâ sahîfe-i ümmü'l-kitabda

Bir neş'edir ki ser terâkîb-i unsurî
Kalmış nefhte ma'sara-i ıztırabda

Ervâhın inbisâtı eşbah ider ıyân
Fehmet bu râz-ı mühimmi hengâm-ı hâbda

Tedkîk olursa sûret-i mevhûmedir cihan
Yoktur vücûd nakş-i nümâyiş-i serabda

Anlardı ehl-i zühd-i tabîat kerâmetin
Bilseydi sırr-ı nef'ü neşâtı şarabda

Ahkâm-ı ictihâd idemez def'-i iştibah
Mahdûd iken meyân-ı hatâ vü savabda

Red itme intisâb iden erbâb-ı zilleti
Bir noktadır medâr-ı terakkî hesabda

Neşret kemâlin âleme ehl-i kemâl isen
Rûşendir iştihâr-ı ziyâ âfitabda

«Hikmet» nevâ-yi nâliş-i feyz-i âşikâredir
Sâz-ı sarîr-i hâme-i mu'ciz hitabda.

ANDELİB ES'AD FAİK BEY «İSTANBULÎ»
1320 = 1902

Yüksek rütbeli kadılardan Paşmakcı-zâde Zühdi Molla'nın oğlu olup İstanbul'ludur. Üç dilin edebiyâtına vâkıf şâirlerden ve nesir yazarlarındandır. Henüz genç denecek bir yaşta 1320 târihlerinde Malatya'da sürgünde iken vefat etti. Şiirlerinden bir kısmını «Bir Demet Çiçek» adlı risalesinde toplamıştır. Diğer eserlerinden bâzıları da vaktiyle baş-muharrirliğinde bulunduğu «Hazine-i Fünûn» ismindeki mecmuada neşredilmiştir.

Beyitlerinden :

Serfürû' etmez kilâb-ı nahvete rindân-ı aşk
Pîşe-i himmetde zîra herbiri bir şîrdir.

*

Cihât-ı âleme bir kere eyler atf-ı nigâh
Nukuş-i safhası hep «lâ ilâhe illâllah».

*

Aşk bir sâika şiddetli gazanferdir kim
Çâk olur sîne-i gam pençe-i pür-zûrundan

ÂSIM MUSTAFA BEY
1320 = 1902

Huzûr-i Hümâyûn dersleri mukarrirliğinden mütekaaid küçüçk [Filibe'li Hoca] adıyla mârûf Abdullah Efendi'nin oğlu olup İstanbul'da doğdu. Sıbyan ve rüşdiye mektepleri ile Câmi' derslerinden ve husûsî muallimlerden tahsil gördü. İlk me'mûriyete 1289'da Şeyhu'l-İslâmlık dâiresi mektûbî kaleminde başladı. Buradan ayrıldıktan sonra Kudüs mukaavelât muharriri [Noteri] ve 1311 de tahrîrat müdürü oldu. Ayni târihde amcası büyük Filibe'li Hoca Halîl Efendi ile birlikte Hac vazifesini îfa etti. Bundan sonra Basra mektubculuğunda, Anmâre mutasarrıf vekilliğinde bulundu. Nihâyet Trabzon mektubcusu iken 1320 senesinde Trabzonda vefat ederek İmâret mezarlığına defnedildi. Arabca konuşur ve yazardı. Farsca ve Fransızca da bilirdi.

Kerbelâ vak'ası hakkında «Nâle-i Uşşak» ismiyle bir risâle nazm ve [Pend-i Attar]ı yine manzûm olarak Türkçe'ye terceme etmişse de yalnız [Nâle-i Uşşak] 1301 de İstanbul'da basılmıştır.

Dîvançe olabilecek şiirleri varsa da basılmamıştır.

Beyitlerinden :

Garaz tahsîl-i ilm ü fazl'dan kesb-i mehâsindir
Mehâsin olmayınca mârifet malız-ı musîbetdir.

ABDURRAHMAN SÜREYYA «SÜLEYMANİYELİ»
1322 = 1904

Değerli ediblerden bir zât olup Süleymaniye'nin Mir-dohî âilesine mensûb olarak Bağdad'da doğmuştur. Âlet ilimlerini ve yüksek ilimleri doğduğu yerde ve İstanbul'da tamamlayarak yerleşti. Arabca ve Farsca-

nın muhtelif devirlere âit şiirlerini bütün nükteleri ile şerh ve takrire muktedir idi.

Bir aralık bâzı me'mûriyetlerle taşrada bulunduktan sonra 1288 de [Ceride-i Askeriyye] baş-muharrirliğine tâyin olundu. 1308 de Lizbon şehrinde yapılan Müsteşrikler Kongresine me'mur olarak gönderildi. [Dâru'l-fünûn] ile [Dârü'l-muallimîn] de hocalığı vardır. 1322 de vefat edip Hazret-i Hâlid civârına defnedildi. Basılmış eserleri; [Mîzânü'l-Belâğa], [Sefîne-i Belâgat], [Fezâil-i Askeriyye], [Ta'lîkaat-ı Belâgat-i Osmaniye], [Râhatü'l-Ervâh - Mukaddime-i Mesnevî şerhi], [Burhânü's-Sâkibi fî isbâti'l-vâcib] ile [Akvemü'l-mesâlik] tercemesinden ibarettir. Üç lisana hakkıyla vâkıf olduğu gibi Kürtce ve Fransızca'yı da öğrenmiştir. Lisan ve edebiyata dair gazetelere birçok makaleler yazmıştır.

[Mîzânü'l-Belâgat] ile [Sefîne-i Belâgat] Osmanlı Türk dili edebiyat kaidelerinden bahseder. Osmanlı edebiyatı ile uğraşanlara lüzumlu eserlerdir.

[Ta'lîkaat-ı Belâgat-i Osmaniye]: Cevdet Paşa'nın [Belâgat-ı Osmaniye] adlı eserinin bâzı noktalarının tenkidine dâirdir. Bu esere cevab olarak Mahmud Es'ad Efendi tarafından «Redd-i Tahlîl» ve Hacı İbrahim Efendi tarafından «Temyiz-i Ta'lîkat» isimlerinde eserler yazılmıştır.

[Terceme-i Akvemü'l-mesâlik]: Eski Sadr-ıâzam Tunuslu Hayreddin Paşa merhûmun siyaset ve hikmet-i hükümetten bahseden Arabca mühim eserinden derleme yolu ile meydana gelmiş bir eseridir. Dilimizde Şer'î siyaset ve Hikmet-i Hükümet noktasından yazılmış tek eserdir. Arabca metni 1284'de Tunus'da basılmıştır.

ABDURRAHMAN FEHMİ EFENDİ «MANASTIRLI»

Değerli ediblerden bir zât olup Manastır'lıdır. İlk tahsîlini Manastır'da pederi Manastır köylerinden Kaytalı'lı Tâlib Fâikî Efendi'den yapmış, İstanbul'da tamamlamıştır. Üç dilin edebiyâtına vâkıf ediblerdendir. Fransızca'yı da öğrenmişti. 1322 târîhinde Diyârıbekir Vâliliğinden azledilerek İstanbul'a gelirken Urfa'da vefat etti. İslâm medeniyetinden bahseden «Medresetü'l-Arab »isminde genişletilmiş bir şekilde Fransızca'dan terceme edilmiş târihî bir eseri ile edebiyat kaidelerini bildiren «Tedrîsât-ı Edebiyye »adlı eseri basılmıştır.

ABDÜLHALÎM MEMDÛH BEY «İSTANBULÎ»
1323 = 1905

Şark ve garb edebiyatına vâkıf şâir ve nesir yazarı bir zât olup İstanbul'ludur. Ne yazık ki genç yaşta istibdat idaresi yüzünden Avrupa'ya

kaçarak 1323 târîhinde İngiltere'nin Folkiston şehrinde vefat etti. Basılmış eserleri: [Târîh-i Edebiyat-ı Osmaniye], [Reşid Paşa - Terceme-i Hâli], [Manzûm Tasvîr-i Vicdan], [İclâl yahut Viyana muhâsarası], [Bedriye], bir de Fransız muharrirlerinden Mösyö Fazi ile beraber «Amur Türk - Amaur Turque» isminde Fransızca bir eseri vardır.

Bülbül manzûmesinden :

Hilâf-ı hükm-i hılkat âdeme mesken-i sefâletdir
Teâlî bunda insandan ziyade bir tabiattır
Bu âciz kuşda âyâ böyle ulviyyet ne hâletdir
Küçüklükle büyüklük gösterir kim cây-ı hayretdir
Ne ulvîdir ki hep ulviyyeti ilham eder Bülbül

«Lâzımsa» redifli gazelinden :

Sakın bir ferdi incitme uyup da nefsine bir dem
Temeddün âleminde gayret-i efrad lâzımsa
Sutûr-i akl ü şer'î hûn-i ilhâd ile hâk eyle
Eğer bir milletin ahlâkını ifsad lâzımsa.

Sa'ydir (*) bahşeyleyen insana fer
Cehd ü himmet nâil-i devlet eder
İlim ise servet gibi etmez keder
İlimdir ehl-i kemâle sîm ü zer
Sa'y ile âlemde bir âdem gezer
«Leyse lil'insâni illâ mâ seâ.»

İlm ü fazlı âdemi eyler şehir
İlm eder vicdânını şahsa emîr
Cây-i izzi ehline eyler serîr
Kim olursa râh-ı gayretde dilîr
Kendine maksûdu bulmakdır yesîr
«Leyse lil'insâni illâ mâ seâ.»

Sa'y ider erbâbına devlet atâ
İzz ü feri ehline eyler lika
Nâil-i âmâl eyler mutlaka
Kim olursa mâlik-i fazl ü dehâ
Câyidir ol fâzılın cây-i ulâ

لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ

(*) *Sa'y: Çalışmak.*

Hiciv şâiri Eşref merhûmun [Hasbihâl] ismindeki eserinde Memdûh Bey hakkında mufassal bir târihî manzûme vardır.

ÂBİDİN PAŞA «PREVEZELİ»

1324 = 1906

Âlim ve edîb vezîrlerden münşî «güzel nesir yazan» bir zât olup Preveze'lidir. Son me'mûriyeti olan Cezâyir-i Bahr-i Sefîd «Akdeniz adaları» Vilâyeti vâliliğinden mezûniyetle İstanbula gelerek Yemen işlerini düzeltmek için kurulan Komisyona tâyin edilmiştir. 1324 de Yıldız Sarayında ansızın vefat ederek Fatih Türbesi avlusuna defnedildi. Arapça, Farsça, Türkçe, Arnavutça, Fransızca ve Rum dillerine vâkıf idi. Basılmış eserlerinin en büyüğü [Mesnevî-i Şerîf Tercemesi]dir. «Kaside-i Bürde»-yi de terceme etmiştir. Ahlâka dâir «Saâdet-i Dünyâ» isminde bir eseri ile İslâm dîninin değerleri ve üstünlüklerine âit «Meâlî-i İslâmiyye» ve Hristiyan papaslarından birinin Kuran-ı Kerîm hakkındaki hezeyanlarına karşı «Müdâfaa» adında risalesi ve Bursa'ya dâir bir eseri vardır. Türkçe «Nahv-ı Arabî»si ve Rumca manzûmeleri olduğu rivayet edilmiştir.

ALİ MUZAFFER BEY

1330 = 1911

Osmanlı yazarlarından değerli bir zât olup İstanbulludur. 1330 da vefat ederek Üsküdar'da Karacaahmed mezarlığında âilesine mahsus kabristana defnedildi. Otuz kadar çeşitli eserleri vardır ki bâzıları aşağıdadır: [Bir Sergüzeşt], [Letâif-i Nâdîde], [Japonya'da Seyahat], [Çîn], [Balonla Seyahat], [Terâcüm-i Ahvâl-i Meşâhir], [Abdülezel Paşa], [İspanya - Amerika Muhârebesi], [Habeşistan hakkında mâlûmât-i mücmele], [Küre-i Arz'ın sûret-i teşekkülü], [Zelzele hakkında mâlûmât.]

ÂRİF BEY «CEBBAR-ZÂDE»
[Çapan-zâde Muhammed Ârif Bey]

Şa'bânî Tarîkatı âriflerinden âlim ve edîb bir zât olup Karadeniz Boğazı'nın Baltalimanı'nda doğmuştur. O zamanın yüksek okulu olan [Mekteb-i İrfan]da tahsîlini tamamladıktan sonra Bâb-ı âlî ve bilâhara Bâb-ı Seraskerî kalemlerinde başarıyla hizmet görmüş ve kendi arzusu ile te-

kaüde ayrılıp 1339 târîhinde ikaamet ettiği Çengelköyü'nde vefat ederek vasıyyeti gereğince Nakkaş mezarlığına defnolunmuştur. Yazdığı eserler aşağıdadır:

1 — Atiyye-i Sübhâniyye - Şerh-i Gavs-i Geylâniyye. Basılmıştır.
2— Hazîne-i Nûr. Basılmıştır.
3 — Terceme-i Fıkh-i Keydânî.
4 — Şerh-i Gazel-i İsmet Buhârî - Güldeste-i İsmet.
5 — Miftâhu Hasîn-i Rahmâniyye Fî Arzi vücûd-i Rahmâniye - Şerh-u Nutk-i Hazret-i Sünbül.
6 — Dâfiu'z-zulmi fî kulûbi'l-ümem - Şerh-u Nutk-i Hazret-i Vefâ.
7 — Tuhfe-i Şemsiyye - Şerh-i Nutk-i Mevlânâ.
8 — Tuhfe-i Seyfiye.
9 — İzâhu'l-merâmi alâ velâdet-i Seyyidi'l-Enâm - Şerh-i Mevlid-i Nebî.
10 — Hazâin-i Envâr ve Defâin-i Esrâr - Terâcüm-i ahvâl-i eshab.
11 — Şuûnâtı Hakkın alâ mâcerassebaki - Vakaayi'-i İslâmiyye.
12 — Vâridât-ı Seferiyye.
13 — Zeyl-i Vâridât.
14 — İsti'dâ-yi Merhamet - Şerh-i Nutk-i Seyyid Bedevî.
15 — Celb-i Sürûr ve selb-i Küdûr - Şerh-i Kaside-i Münferice.
16 — Dîvançe.

Eserlerinin büyük kısmı, daha hayatta iken bu âciz müellifin delâleti ile Hüdâyî Efendi Hazretleri dergâhı kütüphânesine vakfedilmiştir.

SULTAN İKİNCİ BÂYEZİD HAN

918 = 1512

Hilmi ile mâ'rûf olan Osmanlı Pâdişahlarındandır. Şiirde «ADLÎ» mahlâsını kullanmıştır. Vefatı «Geçdi Sultan Bâyezid Hân-ı Velî» mısra'-ının gösterdiği 918 târîhindedir. Câmi-i şerifleri yanındaki türbesinde medfundur.

Bir mânâcâtından :

Hudâyâ Hudâlık sana yaraşır
Nitekim gedâlik bana yakışır

Çü sensin penâhı cihan halkının
Kamudan sana ilticâ yaraşır.

Farsca beyitlerinden:

هر دودکه پیدا شود از سینهٔ چاکم - ابری شود و گریه کند بر سر خاکم

Her dût ki peydâ şeved ez sîne-i çâkem
Ebrî şod ve girye koned ber ser-i hakem.

BEHİŞTÎ AHMED SİNAN ÇELEBİ

Sultan İkinci Bâyezid Devri şâirlerinden olup Karışdıranlı Süleyman Bey'in oğludur. Bir aralık İran'a giderek Mevlânâ Câmî ve Ali Şîr Nevâî'den istifade etmiştir. Dönüşünde Keban Beyliği hizmetine tâyin edildi. Acem şâirlerini örnek alarak beş hikâyeyi toplayıp bir «Hamse» nazmetmiştir ki Osmanlı şâirleri arasında ilk def'a bu usûlü kullanan kendisi olmuştur. Hikâyeler şunlardır: «Vâmık ve Azrâ», «Yûsuf ve Zelîha», Leylâ ve Mecnûn», «Hasan ve Nigâr», «Süheyl ve Nevbahar».

Bir de Sultan Bâyezid ile Şehzâde Cem olaylarını anlatan bir târihçesi vardır ki bir nüshası Revan Odası kütüphânesindedir. Sehî Bey'in [Tezkiresi]nde [Hamse-i Nizâmî]'yi terceme ettiği d eyazılıdır. Karıştıran, Çorlu'ya bağlı bir köydür. Manisa'lı Câmi'inde [Vâmık ve Azrâ]'sı ve Hakimoğlu kütüphânesinde «Mahzen-i Esrâr» isminde bir manzûmesi vardır.

Behiştî'nin mısralarından:

Zerre-i nâçizden âr itmesin mi âfitâb

B E K-Â Î
980 = 1572

Şâir kadılardan bir zât olup İznik'lidir. 980 küsur târihinde ma'zûl olduğu halde vefat etti. [Mürettep dîvânı] ve 973 de nazmettiği [Gül ve Bülbül manzûmesi] vardır.

Beyitlerinden:

Âşıkan kûy-i yâre cem' olsun
Hacı hacıyı Mekke'de bulsun.

BÂYEZİD «ŞEHZÂDE»

Kanunî Sultan Süleyman'ın şehzâdelerinden olup kaderin cilvesi ile Sivas'ta şehid olarak vefat etti. Türkçe ve Rarsça şiirleri vardır. Mahlâsı

«Şâhî»dir. Hayâtından ümid kestiği bir zamanda söylediği rivâyet edilen gönülleri yakan bir şiirinden :

Nideyim zâyi' edip tûl-i emelle nefesi
Kalmadı zerre kadar dilde bu dünya hevesi.
Iztırabı ko ki ey murg-i revân seyreyle
Eskiyüp işte harâbe varıyor ten kafesi.

Kârbân-ı reh-i iklîm-i adem menziletin
Dokunur oldu dilâ sem'ime bânın ceresi
Gaafil olma gözün aç dîde-i hak-bîn ol
Boş görme hass ü hâşâk ile mûr ü megesi.

Şâhî-i bî-dil ü bîçâre günahkâre ne gam
Sen olursan eğer ey lûtf-i Hudâ dest-resî.

Ahvâlini tasvîr eden Farsca beyitlerinden:

درد و بلا و غم شد حاصل مرا ز کردون
یارب چه چاره سازم شد حال ما دیگرگون

Derd ü belâ ve gam şod hâsıl mera zi kerdun
Yâ Rab çe çâre sâzem şod hâl ma diger gûn.

Biraderi Şehzâde Mustafa Çelebi'den şâirâne kaabiliyete sâhip olup üstâdı Sürûrî-i Kadîm idi. Pederinin Bağdad seferine gidişi esnâsında Rüstem Paşa'nın tezvîrâtı netîcesinde Konya Ereğlisi'nde ecel-i kazâya uğradı. «Mekr-i Rüstem» şehâdeti târîhidir.

Beyitlerinden :

Rif'at istersen eğer mihr-i cihân-ârâ gibi
Sür yüzün her gün yere eyle tenezzül mâ gibi.

B A H T Î

Değerli şâirlerden, üç lisanda nesir ve nazm yazmağa muktedir bir **zât** olup Mora'daki İzdin kasabasındandır. [Münşeât mecmûası]yla [Mürettep dîvânı] ve 989 târîhinde nazmettiği 150 beyitli Farsca yazılmış

«Tuhfetü'l-efkâr der-cevâb-ı deryâ-yi ebrâr» isminde bir manzûmesi var dır ki matlâ'ı şudur:

آتشین لعلی که تاج خسروانرا زیور ست
آخری بهر خیال خام پختن در سرست

Ateşîn lâ'lî ki tâc-ı hüsrevân râ zîverest
Ahkerî behr-i hayâl ham pohten derserest.

Münşeâtının bâzılarındaki imzasından :

نه رخت بخت دارد نه درخشتی
انیس صدق وصفا آواره بختی

Ne raht ve baht dâret ne dirahtî
Enîs-i sıdk u safâ âvâre Bahtî.

Vefat târîhi ile kabri bulunamadı. Yıldız Kütüphânesinde Türkçe bir manzûmesi mevcuddur.

BEYÂNÎ MUSTAFA EFENDİ «CÂRULLAH-ZÂDE»
1006 = 1597

Âlim şâirlerden olup Ruscuk'ludur. Ebü's-Suûd Efendi'den tahsîlini tamamladıktan sonra Hac farîzasını edâ ederek İstanbul'a dönüşünde Okmeydanı yanında Sofular dergâhına intisâb edip şeyh oldu. Vefâtı 1006 dadır. Kendi tertîbi olan [Tezkire-i Şuarâ]sını, [Kınalı-zâde Tezkiresi]ni telhîs ve ilâve ile meydana getirmiştir.

Beyitlerinden :

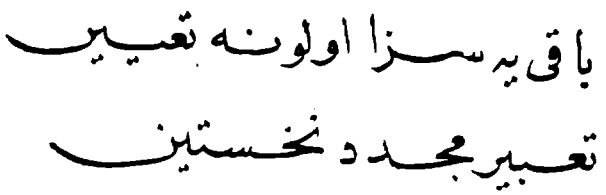
Ey Beyânî tünd bâd-i mihnet-i hicranla
Aşk oldu hâküster-i tende nice pinhân ola.

Halvetî tarîkatına mensubdur. «Kaafile-i Şuarâ»da: «Dâhil-i sûr-i İstanbul'da [İstanbul surları] içinde mutasarrıf olduğu Ekmel Tekkesinde defnedilmiştir.», diye yazılıdır.

BÂKÎ «MAHMÛD ABDÜ'L-BÂKÎ EFENDİ» (*)

10058 = 1599

Eski tarz nazmı zamanın müsâade ettiği nisbette yenilemeye çalışmış ve muvaffak olmuştur. Ziyâ Paşa'nın

«Bâkî'ye sezâ olunsa tâ'yîn:
Tâ'bîr-i müceddid nohostin»

beytide buna şâhiddir.

Osmanlılarca «Melikü'ş-şuarâ - Şâirler Hükümdârı» ünvânı ile anılan büyük bir şâirdir İstanbul'da doğmuştur. Küçük yaşta saraç çıraklığına verilmiş iken yaradılışındaki isti'dad kendisini tahsîl yoluna sevk ve irşâd etmiştir.

(*) **Bâkî'nin edebî şahsiyetine dâir:**

Osmanlı Müellifleri sâhibi, Bâkî'yi şânına lâyık bir önem ve ifâde ile takdim etmiştir. Bu itibarla burada müellifin metin ve üslûbuna tarafımızdan dokunulmamıştır. Ancak yaşayan nesillere kolaylık olmak üzere bu metnin günümüz Türkçesiyle açıklanması faydalı görülmüştür.

Tabîatının tatlılığı, nezâketi, emellerinin şenliği, fikirlerinin derinliği, ifadesinin güzelliği gibi makbûl u haslet ve meziyetlerin hepsi bu yüksek kaabiliyetli şâir'de toplanmıştır, denilebilir. Şâir Bâkî için zevk yalnız hakikatdedir [gerçektedir]. Tabîatı ve ahlâkı, şâirâne zahmet ve âşıkaane kederlerden çok maddî ve dünyevî [dünyaya âit] zevk ve lezzetlerden haz duyma istikametindedir.

Bağlı olduğu felsefe mesleği [dünya görüşü] yaşadıkça gam ve gussadan âzâde ömür sürmektir. Gazelleri umumiyetle Frenkler'in (lirik) dedikleri tarzda yâni sazla terennüm edilebilecek bir şekilde ve ekseriyetle içki düşkünlerine has biçimde yazılmıştır.

Bâkî'nin ara-sıra kinâye ve cinas tarzında hafifliklerde bulunması(teşbih ve istiârelerde bir dereceye kadar dikkatsizlik göstermesi kendisinin ilmî kemâlâtı ve tabiatının güzelliğiyle [edebi kudret ve kaabiliyetinin güzelliğiyle] te'lif edilmemiştir ki bu kanâat pek doğrudur.

Bâkî'ye göre; güzel bir yüzün biçim düzeni hayranlık uyandıracak en muhteşem tabiî güzellikleri hatırlatır. İlhamları dâima şarka mahsus hayâllere münhasır kalmaz. Buna da en güzel delîl meşhûr «mersiyesi»dir ki bu manzûme Osmanlı edebiyatının en kıymetli bir incisi makaamında kabûl edilse yeridir.

Kazaskerlik rütbesine kadar yükselmiştir. Başlıca eserleri: [Tercume-i Mevâhib-i Ledüniye], [El'âlem fî ahvâl-i beledillâhi'l-Harem tercemesi], [Hz. Hâlid'den rivâyet edilmiş olan ehâdîs-i şerîfe risalesi], [Fezâil-i Cihad], [Dîvân-ı Belâgat-Ünvan]'larıdır. Vefat: «İntikal eyledi Bâkî bu fena dünya'dan», «Fenâya verdi cismi, kaldı bâkî ismi âlemde», «Vây geçdi şuarâ-yi selefin Bâkîsi», «Oku rûh- iBâkî içün Fâtiha» mısra'larının gösterdiği 1008 târîhinde olup kabirleri İstanbul'da Edirnekapısı hâricinden Eyyûb'e giden caddenin sol tarafında yol kenarındadır. Mezar taşında yazılı ibâre: «Ulemâdan sultân-ı şuarâdan merhûm ve mağfûr Abdü'l-Bâkî Efendi'nin rûhu için Fâtiha.»

Kadrini seng-i musallâda bilüp ey Bâkî
Durup el bağlayalar karşına yârân sâf sâf.

hazîn beyti filhakîka cenazesinde bulunan zamanın kadir ve kıymet bilen insanlarını ağlatmıştır.

Hâteminde «mühüründe» şu beyit nakşolunmuş idi:

فانیست جهان درو وفانیست - باقی همه اوست جمله فانیست

Fânist cihan derû ve fânîst: Bâkî heme üst cümle fânîst.

[Dîvânı] ile [Mevâhib-i Ledünniye Tercemesi] basılmıştır. [Fezâil-i Cihad] ismindeki eserinin kendi el yazısı ile yazma nüshası Nur-i Osmaniye Kütüphânesinde vardır. Bu yolda yazılan eserlerin büyüğü ve en istifadelisidir. Bu eser «Meşâriu'l-eşvak ilâ mesâriu'l-uşşak»'ın genişletilmiş tercemesidir. [Dîvânı] Hammer tarafından Almanca'ya terceme edilmiştir.

Halâvet-i tab', nezâket, şetâret-i âmâl, umkiyyet-i efkâr ve bedîiyyet-i ifade gibi hasâil-i makbûle ve ber-güzîdenin hemen kâffesi bu şâir-i âlî-nihadda ictima' etmiştir, denilebilir. Kendisi için zevk yalnız hakîkatdedir. Tab' ve hulku mezâhim-i şâirâne ve ekdâr-ı âşıkaaneden ziyade ezvak ve lezâiz-i maddeye ve dünyeviyyeden mütelezziz. Meslek-i hikemîsi ber-hayat bulundukça gussa ve gamdan âzâde ömür sürmekdir. Gazelleri umûmiyetle Frenkler'in «lirik» dedikleri sûretde yâni saz ile terennüm edilebilecek şekilde ve eksriyetle mey-perestâne yazılmıştır. Bâkî'nin ara-sıra kinâye ve cinas tarzında hafifliklerde bulunması «teşbîhat ve istiâratda bâzı mertebe mübalâtsızlık göstermesi» kendi kemâlât-ı kesbiyyesi ve hüsn-i tabîatiyle şâyân-ı te'lîf görülmemiştir ki pek doğrudur. Bâkî'ye göre bir çehre-i hüsnün tertîbât-ı sûriyesi enzâr-ı tehayyüre en muhteşem nefâis-i tabîiyyeyi ihtar ,ilhâmâtı dâima şarka mah-

sûs tehayyülâta münhasır kalmaz. Buna da en güzel delîl «[illegible]iyye-i meşhûresi»dir ki bu manzûme Edebiyyat-ı Osmâniyye'nin en kıymetdar bir incisi ad ve telâkki edilse becâdır.

Beyitlerinden :

Derûnun pür-maârif hemnişînin merd-i ârif kıl ;
Açılma ey yüzü gül şahs-ı nâdâna kitâb âsâ.

*

Zer-efşân ol keff-i ihsân ile seyreyle âlemde
Cihangerd ü civanmerd-i cihan ol âfitâb-âsâ.

*

Zâhid ol siklet ile uçmağa hazırlanma
Çıkar ol cübbe vü destârı biraz hiffet bul.

*

Şeref vermez dürr ü gevher, kemâl olmaz zer ü ziver
Hüner kesbet hünerbahri faziletkân-ı irfân ol.

*

Canlar fedâ muhabbet-i cânâna ser değil
Erbâb-ı aşka terk-i ser etmek hüner değil.

*

Gark eder âlemleri bir katre âb-ı mağfiret
Var kıyâs et vüs'at-i deryâ-yi rahmet nidûğün.

Mısra'larından :

Himmet-i merdân ile âsân olur her müşkil iş

*

Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş

*

Söz güherdir ne bilir kadrini nâdân güherin
Bîmar hâlini yine bîmar olanlar bilir

*

Gerdûn-i dûne âkıl isen kılma i'timâd

*

Bu dünyadır gehî mâtem, gehî sûr

*

Nâdan komaz ki merdüm-i dânâ huzûr ide

*

Dânâ dil isen sırrını nâdâna duyurma

*

Akıl etmez abes yere hande

*

Kerem gördükçe ey Bâkî reca artar

İnsân-ı kâmil olmaya sa'y eyle âdem ol
*
Çok olur yâr velî yâr-ı vefâdâr olmaz
*
İnâyet Hazret-i Hakdan, kerem Feyyâz-ı Mutlak'dan.

BAHÂÎ MUHAMMED EFENDİ
1064 = 1653

Şeyhu'l-İslâmlık makamına yükselen değerli şâirlerden olup Şeyhu'l-İslâm Hoca Sâdeddin Efendi-zâde Abdü'l-Azîz Efendi'nin oğludur. Şiir mecmûası meşhûr olduğu gibi fetvâya dâir eseri de tanınmıştır. Gazel yazmada ileri gitmiş seçkin bir zâttır.

«Neylersin» redîfindeki âşıkaane gazeli şâirlerin hâfızasını süsleyicidir. Vefâtı: «Menzilin Firdevs ola el-Fâtiha» mısra'ının gösterdiği 1064 târîhidir, kabri Fâtih civarında Boyacıkapısı yakınındaki hânelerinin karşısındadır. Tütütnün mubah olduğuna dâir fetvâ verdiği rivâyet edilmiştir. Fakat tıbbî bakımdan sâbit olan zararına göre **kerâhetinde şüphesi** yok idi. [Dîvançesi] basılmamıştır.

Gazellerinden :

Dillerde dolaşan şu :

Güzel tasvîr edersin hâl ü hatt-ı dilberi ammâ
Füsûn ü fitneye geldikte ey Bihzad neylersin

beytini hâvî meşhûr gazeli, hâl tercemesi ileride yazılı «Nâilî»'nin tahmîsi ile beraber zikredilmiştir.

Sâir beyitlerinden:

Bahâî hâne-i ümmîd kalmaz böyle derbeste
Nesîm-i lûtf eser elbette bir gün feth-i bâb eyler

Mısra'larından :

Feryâd-ı andelîbe sebeb nevbahardır

BERRİ MUHAMMED DEDE

Hoş sözlü şâirlerden ve Mevlevî tarîkatı müntesiblerinden bir zât olup Manisa'lıdır. [Dîvânı] ile [Bülbüliyye] ismindeki mensûr eseri Manisa'da [Çaşnigir] Kütüphânesinde mevcuddur.

Dîvânını büyük şâir Nâbî Efendi takrîz etmiştir. Manisa hakkında uzun bir kasîdesi vardır. «Bülbüliyyesi »basılmıştır. 1128 târihinde memleketinde vefat etmiştir. Eski Mevlevîhâne avlusunda medfun olduğu rivâyet edilmiştir. Attarlık mesleği ile meşgul olmuştur.

Bir tesdîsinden: «Altılama»

Hâlinden etme «Berrî» şikâyet rızâ gözet
Rabb'ın ko eylesin seni mihnetle terbiyet

Mihnetsiz olmaz ehl-i dile kesb-i menzilet
Eyle dil-i hazîne yine bu beyt ile tesliyet

هر کس بقدر خویش کرفتار محنت است
کس را ندادہ اند برات مسلمی ہر

Herkes bekadri hiş giriftârı mihnetest
Kesi râ nedâde end berâtı müsellemî.

BELİĞ İSMAİL EFENDİ

Değerli şâirlerden olup Bursa'lıdır. Vefatı 1142 târîhinde, kabri Bursa'da Yeni-yer (1) mezarlığındadır. Eserleri: [Dîvan], [Manzûme-i Gül-i Sad-berk] (2), [Manzûm sergüzeştnâme], [Seb'a-i Seyyâre], (3) [Nuhbetü'l-âsâr lizeyli zübdeti'l-eş'âr] (4) dır ki hepsi de basılmamıştır. Bir de [Genc-i şâyegân] isminde fıkıh, edebiyat ve hâl tercemelerinden bahseden muhâdarattan « » bir mecmûası vardır ki kendi el yazısı ile yazma nüshası Hâlid Efendi kütüphanesinde vardır. Şeyh

---

(1) «Yeni-yer» isminde Bursa'da iki mezarlık vardır. Birisi, Namazgâhtan Işıklara giden şosenin sağ tarafında, diğeri de Çatal fırının aşağısında Araba - yatağı ismi verilen Hoca Hasan Mezarlığının alt tarafında «Mer'a Mezarlığı» da denilen terdir ki Beliğ merhûm burada medfûndur.

(2) Yüz Hadîs-i Şerîfin manzûm olarak tercemelerini hâvîdir.

(3) Yedi tane «Na't-i şerîfe»lerini hâvîdir.

(4) Müellifin el yazısı ile yazma nüshası bu âciz muharrir tarafından görüldü. Bu eser Fâizî'nin «Zübdetü'l-eş'âr»ının zeylidir ki 450 şâirin pek kısa hâl tercemesi ile seçme şiirlerini toplamıştır.

İsmail Hakkı Hazretlerinin manzûm takrîzlerini hâvî olan ve bâzı ilâvelerle Bursalı Şâir Eşref Bey merhûm tarafından 1302 de Hudâvendigâr matbaasında basılan «Güldeste-i Riyâz-i İrfan ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân (*) ismindeki eseri Bursa'da medfûn bulunan pâdişahlar, şehzâdeler, vezîrler, şeyhler, âlimler, şâirler ve san'atkârların hâl tercemeleri beyânında olup eserlerinin en meşhûrudur. Bu eser 1260 târîhinde ilim adamlarından bir zat tarafından kısaltılmıştır ki bir nüshası Yıldız Kütüphânesinde vardır.

Bir Na'tından :

Vücûdün bâis-i îcâd-ı âlem yâ Resûlellah
Anın çün cümleden sensin mükerrem yâ Resûlellah.

Beyitlerinden :

Sîm ü zer eyliyemez âheni zôr-i bâzû
Devlet-i dâd-i Hudâ sa'y ile tahsîl olmaz.

Bir de üç cilt üzerine mürettep, Bursa'ya mahsus bir «Şehr-engîz»i olduğu Safâî tezkiresinde açıklanmıştır.

(*) Bursa'da yatan pâdişahlar, şehzâdeler, vezirler, şeyhler, âlimler, şâirler vesâirenin hâl tercemelerine dâir [Güldeste]den başka yazılan eserler:

1 — 1060 târîhinde Bursa'da vefat ederek Abdâl Mehmed Câmi-i şerîfi avlusuna defnedilen âlimler ve kadılar zümresinden Bursalı Baldırzâde Selisi Muhammed Efendi'nin [Vefeyetnâme]sidir ki Şeyhu'l-İslâm Kara Çelebi-zâde Abdü'l-Azîz Efendi tarafından yazılış târîhini göstermek üzere «Ravza-i Evliyâ» ismi verilmiştir, basılmamıştır. Birer nüshası Bursa'da Haraççıoğlu ve Orhan kütüphâneleri ile İstanbul'da Veli Efendi Kütüphânesinde vardır.

2 — 1055 de Bursa'da vefat ederek Hünkâr-Köşkü civarında [Temennâ] denilen mezarlığa defnedilen Bursa'nın değerli şâirlerinden Sehimî Muhammed Çelebi tarafından Bursa'da medfun tarikat ve tasavvuf büyüklerinin hâl tercemelerine dâir yazılan bir eserdir ki basılmamıştır. Bu eser tarafımdan görülememiştir.

3 — 1198 de Bursa'da vefat ederek Sed-Başı'nda Büyük-Kilise karşısındaki sokakta Şeyh Eyyûb zâviyesine defnedilen Bursalı Eşref-zâde Şeyh Ahmed Ziyâeddîn Efendi tarafından yazılan «Gülzâr-ı Sulehâ - Vefeyât-ı Urefâ» adlı eserdir ki mezkûr zât şâir Beliğ İsmâil Efendinin eserine zeyl olarak yazılmıştır. 1135 den 1196 târîhine kadardır. Basılmamış olup müellifin el yazısı ile yazma nüshası bu âciz muharrir tarafından görülmüştür.

4 — 1272 de Bursa'da vefat ederek Şeyhi bulunduğu Narlı Dergâhına defnedilen Şeyh Fahreddîn Efendi tarafından «Gülzâr-ı İrfan» ismiyle yazılan Zeyldir ki esasen 1196 dan 1258 târîhine kadardır. 1263 te tamamlanmıştır. Müellif tarafından Sultan Abdü'l-Mecîd Han'a takdîm olunmuş, kayd-ı hayat şartı ile aylık beşyüz kuruş atiyye [hediyye] ile taltîf edilmiştir. Bir nüshası İstanbul'da

BELİĞ MUHAMMED EMİN EFENDİ
1172 = 1758

Şâirlerden ve Akovalızâde Ahmed Hâtem Efendi merhûmun talebelerinden dîvân sâhibi bir zât olup Yenişehir'lidir. 1172 târîhinde Eski-Zağra kadısı iken vefat etti. Dîvânı basılmıştır. «Kaafiie-i Şuarâ» da bu dîvan Bursa'lı Beliğ'e nisbet olunuyorsa da doğru değildir.

«Hamamnâme» ve «Berbernâme» isimlerinde şuhca manzûmeleri de vardır.

Hâl tercemesi «Şeyhler Faslı»nda yazılı Hüseyin Lâmekânî'nin gazeline nazîresinden :

Maksûduna sa'y eyle tarîkında bulunca
Deryâya irer âb-ı revan gitse yolunca
Elbette olur zâlime vâsıl eser-i âh
Duymaz elem-i zahmini âdem urulunca
Mağbûn-i kâlâ-yi fenâ zâhir olur hep
Sabreyle bu bâzâr-ı nedâmet bozulunca
Erbâb-ı kemâlin yer ihâküsteri gamdır
Hâk üzre düşer meyve kemâliyle olunca

Âtıf Efendi Kütüphânesinde, bir nüshası da değerli ediblerden Diyârıbekirli Ali Emîrî Efendi Kütüphânesindedir. Bu eser ötekilerle kıyas kabûl etmiyecek derecede mufassaldır. Çünkü kendisinden evvel yazılmış eserleri toplama sûretiyle hazırlanmıştır. Mukaddimesinde yukarıda sözü geçen Beliğ Efendi taklid edilerek Bursa târihine dâir de biraz mâlûmat verilmiştir.

5 — 1140 târîhi ricâlinden «1140 târîhinde yaşayanlardan» Emîr Sultan Hazretleri Medresesi müderrisi Bursa'lı Sahhaf Süleyman Hâlis Efendi tarafından yazılan [Vefeyetnâme]dir ki ekseri parçaları Orhan Kütüphânesindeki [Baldırzâde Vefeyetnâmesi]nin kenarlarında vardır.

6 — 1147 târîhinde Bursa'da vefat ederek büyük pederinin yanına defnedilen İzzî-zâde Şeyh Abdü'l-lâtif Efendi tarafından «Ravzatü'l-müflihîn» ismindeki mufassal [Vefeyetnâme]dir ki bir nüshası Orhan Câmii Kütüphânesindedir. Bu zâtın yine Bursa'da vefat eden meşhurlar ve büyüklerle Bursa sularına, kaplıcalarına ve mesirelerine dâir ayrıca muhtasar bir eseri vardır ki nüshaları ekserî kütüphânelerde mevcuddur.

7 — 1232 de vefat ederek Molla Fenârî Câmi-i Şerîfi batısında pederinin yanına defnedilen şâirlerden Bakırcı Râşid Muhammed Efendi tarafından [Zübdetü'l-vakaayi', Der-belde-i celîle-i Bursa] adıyla Bursa'ya âit mufassal [Vefeyatnâme]dir ki müellifin el yazısı ile yazma nüshası emekli adliyecilerden torunu merhûm Mecdî Efendi âilesinde olup, bu eserin âciz müellifi tarafından görülmüştür. Bir nüshası da Fatih'de Millet Kütüphânesinde mevcuddur.

8 — «Ravzatü'l-müflihîn» ile «Gülzâr-ı Sulehâ» ikisi bir cildde olarak Orhan Gaazî Kütüphânesinde mevcuddur ki Sahhaf Süleyman Efendi'nin [Vefeyâtı] nın ekserî kısmının da hâşiyesi yapılmıştır.

Beyitlerinden:

Siyeh tab'ân olur rûşen dilânın düşmen-i cânı
Ki dozd-i tîre rûzî dâima dilgîr eder mehtâb.

Mısra'larından:

Bilâda'vet oturma hânına gayrın zubâh-âsâ

*

Kaabil-i feyz olana ehl-i hüner buhl etmez.

*

A'mâya şerh-i hâssiyet-i tûtiyâ abes.

*

Ehl-i mansıb geçemez dâiye-i mansıbdan.

BEKAAÎ

Hâl tercemesi «H» harfinde geçen Dârende'li Hayret Efendi'nin büyük kardeşidir. Memleketinde Kâtibzâde şöhretiyle tanınmıştır. 1200 târihlerinde memleketinde vefât etti. «Mevlid-i Nebî» manzûmesi olduğu gibi «Seyyid Battal Gaazî» savaşlarını ve «Hadîkatü's-süadâ»yı nazmetmiştir. Şiirleri Orta seviyededir. Büyük Abdî Paşa'nın yakınlarından idi.

BEŞİR FUAD BEY
1305 = 1887

Batı kültürüne vâkıf yazarlardan zekî bir zât olup İstanbul'ludur. Maal'esef 1305 de intihar etmiştir. Eyyûb'de medfundur. Eserleri:

1 — Bedreka-i Lisân-ı Fransavî: Hâl-i hâzırdaki Fransızca'nın imkân nisbetinde çabuk ve kolaylıkla ve tam bir şekilde öğrenilmesi için koyduğu metod dolayısiyle Avrupa'da şöhret kazanan Haydelberg Üniversitesi Lisan muallimi Emil Otto'nun büyük gramerinin [Sarf] Türkçe tercemesidir.

Bu eser iki kısımdan mürekkeb olup birinci kısmı Fransızca'nın gramer kaaidelerini, ikincisi [Nahiv] «Sentaks» kaaidelerini nazarî ve tatbikî olarak toplanmıştır.

Bu metod, kendi kendine ve hocaya ihtiyaç kalmadan Fransızcayı öğrenmeye müsaid olduğu gibi Fransızca bilmeyenlerin de öğrenebilmeleri için gerek memeleketimizde ve gerek Avrupa'da çıkarılan metodların en mükemmelidir.

2 — Miftahu Bedraka-i Lisan-ı Fransavî: [Bedraka-i Lisan-ı Fransavî]'de (*) mevcud olan tercemelerin Fransızca karşılıklarını ihtivâ edici olup kendi kendine [Bedreka] ile Fransızca'yı öğrenerek âdetâ hocalık yapacağı gibi bu metodla ders veren hocalara da kolaylık te'min eder. Tercemeler evvelâ kolay ve kısa cümlelerden başlayıp gittikçe yavaş yavaş güçleşip uzun cümleler ve hattâ bir takım fıkralar ihtivâ ettiğinden bu eser mekteplerde kırâat kitabı olarak da okutturulabilir.

3 — Viktor Hugo: Adı geçen edîbin hâl tercemesi ile eserlerinden bahseder olup Cep Kütüphânesi'nin 22 ve 23. sayılarını teşkil etmiştir.

4 — Almanca Muallimi: Almanca'nın nazarî bilgilerini ve pratiğini [uygulanışını] ihtivâ eder.

5 — İngilizce Muallimi: Bu da İngilizce'nin nazarî bilgilerini ve pratiğini [uygulanışını] toplamıştır.

6 — Cinâyetin Te'sîri: Meşhûr muharrirlerden Emil Zola'nın romanlarından birinin tercemesidir.

7 — Binbaşıyı Dâvet: Komedi. Bir perde. «Almanca'dan terceme.»

8 — İki Bebek: Bu da Fransızca'dan terceme. Komedi.

9 — Birinci Kat: Komedi. İki perde «İngilizce'den terceme.»

BENLERLİ-ZÂDE HÂFIZ AHMED TAL'AT EFENDİ
1321 = 1903

Âlim şâirlerden Allah'ın Resûlüne âşık bir zât olup pederi İzmir'e bağlı Benler köyünden olduğu için İzmir'de Benlerli-zâde şöhretiyle tanınmıştır. Tahsîlini meşhûr hoca Hâfız Şâkir Efendi merhûm'dan tamamlamıştır. İcâzet almaya muvaffak olduktan sonra İzmir'de kitapcılıkla meşgul olmuştur. 1321 de vefat ederek Karşıyaka'da Soğuk-kuyu mezarlığına defn olundu. «Manzûme-i Mevlid»'in yalnız [Velâdet-i Nebî] kısmına âit nazma muvaffak olduğu tesdîs «Altılama» aşağıda gösterilmiştir:

Mekke'dir nûr-i saâdet lânesi — Anda doğdu âşıkın cânânesi
Yâ nice etmez tavaf pervânesi — Oldu Beytullah velâdethânesi
Âmine Hâtûn Muhammed ânesi
Ol sadefden doğdu ol dür dânesi.

Hem kıyâs olmaz bu hâs ü âmile — Âdet-i nisvanda olmaz kâmile
Zâhiren bulmuştu ol gülfâmile — Sırr-ı Hakk etti zuhûr bu nâmile
Çünki Abdullah'dan oldu hâmile
Vakt erişti hefte vü eyyâmile.

(*) [«Fransız Dili Rehberi» demektir.]

Tuttu âfâkı sadâ-yi hûr ü ıyn — Arştan âlî dediler ol zemîn
Bu sözün fehmindedir hep ârifîn — Ol cihâna lem'a verdi nûr-i din
Hem Muhammed gelmesi oldu yakîn
Çok alâmetler belürdi gelmedin.

Müttefiktir ulemâ epeycesi — Böyle tahkîk etdiler haylîcesi
Hep seçildi sözlerin iyicesi — İhtilâfın oldu bu neticesi
Ol Rebiul'evvel âyı nîcesi
Onikinci gîce isneyn gîcesi.

Küfrün oldu hep harâp kâşânesi — Hem dahî Nûş-i revân'ın kâşânesi
Bitdi âteş-gedeler efsânesi — Çünki doğru âlemin pervânesi
Dîdi gördüm ol Habîbin ânesi
Bir aceb nûr kim güneş pervânesi.

Menba'-i nûr olduğun gördü ayân — Kaldı nûr içre hayretde civan
Arş ü kürsî vü kalem şöyle hemân — Gözümün önünde dedi bîgümân
Berk urup çıktı evimden nâgehân
Göklere dek nûrile doldu cihân.

Âsuman yüzler sürüp etdi dilek — Mehdini ta'rîfe geldi nüh felek
Hâdimi oldu melâik itme şek — Cibrîl tutdu kanadın arşe dek
Hem hevâ üzre döşendi bir döşek
Âdı sündüs döşeyen ânı melek.

Arz îdemem böyle zevki her ere — Söylerim esrârı ben âşıklara
Ârife hâil değil dâğ u dere — Bak ne gördü dîdeler birden bire
Üç alem dahî dikildi üç yere
Her birîsin îdeyim nirden nire.

Vaktidir Fahr-i risâlet gelmenin — Ba'sı da halk-ı cihâna olmanın
Matlâ'-ı nûr olması da Mekke'nin — İşte ma'nâsı nisan dikilmenin
Mağrib ü maşrık'da ikisi anın
Biri dâmında dikildi Kâ'be'nin

İstedim dildeki hayret gitmeyi — Şeş-cihâtı yek nazarda görmeyi
Tâ ki bu gördüklerim bilinmeyi — Mefhar-i âlemle ben fahretmeyi
Bildim anlardan ki ol halkın beyi
Kim yakîn oldu cihâna gelmeyi.

Âfitab'da yok bu tavr-ı inkişâf Hep sükûnet üzre itmezlerdi lâf
Servi boylu kızlar îdî bîhilâf İntizamda yoğ idi hiç inhirâf
İndiler gökden melekler sâf sâf
Kâ'be gibi ettiler evim tavâf.

Bir şifâ idi refikam ey cihan Yok idi hânemde başka ins ü cân
Ben neler gördümse gördü bîgümân Hâdim-i hâs olmak îçindî hemân
Yârılıp dîvar çıktı nâgehân
Geldi üç hûrî bana oldu iyân.

Bir zaman karşımda şöyle durdular Birbiriyle hayliden konuştular
Bilemem ki bana neler sordular Hayret ender hayret mi gördüler
Çevre yânıma gelip oturdular
Mustafâ'yı birbirine muştular.

Dediler cümle melâik indi bil Bak kapı önünde bekler Cebreîl
Hep behişt-enhârı oldu selsebîl Âlî oldu bâhusus nesl-i Halîl
Bu senin oğlun gibi kadrî cemîl
Bir anâya vermemiştir ol Celîl.

Biz ki âciz bendeyiz vahşet neden Şekl-i hoş endâm ile gelmiş iken
Hâlikıdır dû cihânın gönderen Gerçi zâhirde biziz neşreyleyen
Ûlu devlet buldun ey dildâr sen
Dôğiserdir senden ol hulk-i hasen.

Enbiyâ vü asfiyânın cânıdır Dergehinde hâdim olmak şânıdır
İns ü cinnin hâsılı cânânıdır Halk-ı kevneyn cümle bendegânıdır
Bû gelen ilm-i ledün sultânıdır
Bû gelen tevhîd ü irfan kânıdır.

Kalbgâhım nurla tezhîb etdiler Hâtır-ı vîrânı tatyîb etdiler
Bu hususda medh ü tavsîf etdiler Hayli sözü şevkle terkîb etdiler
Vasfını bu resme tertîb ettiler
Ol mübârek nûru terğîb etdiler.

Mihr ü mâhın pertevinde yok devam Her birinin zulmeti var ve's-selâm
Doğmasın Hurşîd, doğsun ol Hümam Tan yeri ağardığın gördükte tâm
Âmine ider çü vakt oldu tamâm
Kim vücûda gele ol Hayru'l-enâm.

Âteş-i aşkın gönülde şiddeti — Bir tarafdan yavrumun da firkati
Anladılar bendeki bu hâleti — Görmedim âlemde böyle hürmeti
Sûsadım gaayet harâretden katî
Sundular bir câm dolusu şerbeti.

Bilemem sâkîsi ne mahlûk idi — Hûb idi bir dilber-i ma'şûk idi
Hem hârikul-âdeler pek çok idi — Bu husus ol dem gönül mahrûk idi
Kardan âk idi vü hem soğuk idi
Lezzeti dahî şekerde yok idi.

Gitmedi hâlâ dimâğımdan o zevk — Neşvesinden oldu hâsıl dilde şevk
Tâ derûnumdan beni urdukça berk — Doğmadan ol doğdu sandım Şems-i şark
İçtim ânı oldu cismim nûra gark
İdemezdim kendimi nûrdan fark.

Kalktı gözüm perdesi gördüm ıyân — Oldu birden bire başka bir cihân
Her tarafta çağrışırlar Kudsiyân — Kalmadı havf ü telâşım ol zaman
Geldi bir ak kuş kanadıyla revân
Arkamı sığadı kuvvetle hemân.

Şâh-ı kevneyni gören aynel-yakîn — Şâdolun mesrûr olun ey âşıkîn
Şevkile tekbir getirsin ârifîn — İşte geldi rahmeten-lil-âlemîn
Doğdu ol sâatde ol sultân-ı dîn
Nûra gark oldu semâvât ü zemîn.

Nûr-i çeşm-i enbiyâ-i mürselîn
Salâvâtüllâhi aleyhim ecma'în.

صَلَوَاتُ اللهِ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ

BEDRÎ PAŞA «HASAN BEDRİ PAŞA»

1330 = 1911

Kılıç ve kalem sâhibi bir zât olup Simav'da doğmuştur. Askerî kumandanlardan olan babasının yanında Şam'a giderek hususî ve lise tah-

sîlini burada bitirdi. Harbiye mektebinden kurmay subay olarak yetişip bir zamanlar Süleyman Paşa merhûmun yanında kıymetli arkadaşı Manastır'lı Rif'at Bey'le beraber Harbiye'de muallimlik yaptı. Bu sırada kozmoğrafya ile atış tekniği hakkında ilmî eserler terceme etti. Yine bu sırada «İskaat-ı Cenîn» fâcianâmesi ile «Bir günlük İkbâl», «Jirofle» ve «Madam Lârşidük» operalarını terceme etti. Arkadaşı Rifat Beyle ortaklaşa «Temâşâ» adı altında bir tiyatro külliyâtı tertîb ettiler. Şiir inşâdında şer'î yaratılışlı idi. Son me'murluğu olan İşkodra Vâli ve Kumandanlığından tekaüde ayrılmış iken 1330 târîhinde İstanbul'da vefat etti. Fatih'e defnedildi. Meşrûtiyet inkılâbından evvelki hayâtının çoğu sürgünde geçmiş, hattâ askerlik rütbesi olan Albaylıkdan bile mahrûm edilmiştir. Meşrûtiyetten sonra kaybettiklerini elde etti.

Gaazî Giray'ın meşhur gazelini tahmîsinden:

Koklarız bâd-i gazâ sûsen ü şebbû yerine
Seyfi tercîh ederiz zînet-i bâzû yerine
Dâima kan içeriz bâde-i meynû yerine
Râyete meylederiz kaamet-i dil-cû yerine
Tûğa dil bağlamışız kâkül-i hoşbû yerine.

Gerçi sa'y etti dili bende o şûh-i rânâ
Lîk kâr eylemedi eylediği istiğnâ
Biz ki sâbit-kademiz merdliğimizde hâlâ.
Heves-i tîr ü kemân çıkmadı dilden aslâ
Nâvek-i gamze-i dilduz ile ebrû yerine.

Bezm-i dilber ne kadar olsa dahî dâfi'-i gam
Neşve bahş eylemede cenk ile olmaz tev'em
Pek hatâ neşve-i sahbâ ile olmak sersem
Süreriz tîğimizi nzevk u safâsın her dem
Sîmtenlerle olan lezzet-i pehlû yerine.

BABAN-ZÂDE İSMAİL HAKKI BEY
1329 = 1911

Bağdad Vilâyetine bağlı Süleymaniye Sancağı Kürt beylerinden ve Baban âilesi torunlarından İslâm muharrirlerinden Zihni Paşa'nın oğlu olup muharrirlikle, bilhâssa siyasî muharrirlikle şöhret kazanmıştır.

Meşrûtiyet'ten evvel günlük İkdâm gazetesinde muharrirlik yapmış, bu sırada Ali Reşad Beyle birlikte «Bismark'ın Hayât-ı Siyasiyesi» ve

«Dreyfüs Mes'elesi» isminde iki eser hazırlayıp neşrine muvaffak olmuş; daha o zaman bir siyasî muharrir için son derece lüzumlu olan ileri görüş ve ince bir muhâkemeye sâhip bulunduğunu göstermiştir. Meşrûtiyet'le beraber siyasî hayâta atılmış «Tanin» gazetesinin siyasî muharriri olduğu gibi ilk «Meclis-i Meb'ûsan'ın da en tanınmış siyasî hatibleri sırasına girmiştir. Mülkiye ve Hukuk mekteblerinde «Anayasa Hukuku» muallimliğinde ve bir müddet Maârif Nâzırlığında bulunmuş, son nefesini mektebde vazîfesi başında vermiştir. Vefâtı, Osmanlı siyaset dünyasında pek büyük üzüntü uyandırmıştır. 1329 senesi sonlarında vefat etmiş, Bayezid Câmii avlusuna defnolunmuştur.

«Hukuk-ı Esâsiyye »pek meşhur ve tanınmış bir eseridir.

BAHÂ TEVFİK BEY

1332 = 1913

Genç Osmanlı muharrirlerinden Felsefe ile meşgul bir zât olup İzmir'lidir. Tahsîlini İstanbul'da yapmıştır. Hürriyet'in ilânını müteâkip gazeteciliğe başlıyarak [Hâle], [Tenkîd], [Piyano], [Felsefe mecmûası], [Zekâ] adları ile mecmûalar çıkarmıştır. Avrupa eserlerinden [Madde ve Kuvvet], [Vahdet-i Mevcûd], [Târîh-i Felsefe] gibi kitapları dilimize terceme etmiştir. [Yeni ahlâk], [Hassâsiyet] ve [Felsefe Dersleri] gibi eserleri de vardır. 1332 târihinde genç yaşda öldü. Karacaahmed mezarlığında gömülüdür.

CEMÂLÎ-İ GERMİYÂNÎ «ŞEYHOĞLU»

Mevlânâ Şeyhî'nin kızkardeşinin oğlu Yıldırım Bâyezid Hân'ın büyük oğlu Emîr Süleyman'ın nedîmi olup ismi Bâyezid'dir. İran şâirlerinin şiirlerini tedkîk eden ilk şâirlerden olup ekseri şiirleri ahlâkî ve tasavvufîdir.

Şeyhî, Ahmedî, Hamzavî, Dâî ile «şiir yarışması» vardır. Şeyhî'nin «Hüsrev ü şîrin»ini tamamlamıştır. «Ferahnâme» ismindeki manzûmesini Yıldırım Bâyezid Hân'a takdîm ederek iltifâtına mazhar olmuştur. Babası şeyhlerden olduğundan dolayı «Şeyhoğlu» mahlâsını kullanmıştır.

«Kasîde-i Râiye»'sinden :

Çün gönüldür hazîne-i esrâr
Taleb et ol hazîneyi ey yâr
Sîneni rûşen eyle yoklukdan
Tâ sana rûşen ola her ne ki var

Devlet iklîmine azîmet için
Himmet atına fikri eyle süvâr
Yâr idin ìtikad ü fikrin
Ki yolundan ayırmaya deyyâr.

[Hurşîd ü Ferahşâd] manzûmesinin bir nüshası Hamidiye kütüphânesinde vardır. Matlâ'ından :

Çü bismillâh pes Allahuekber
Diyesin kalmaya her işin ebter
*
Kaçan başlansa Allah'la herdem
Tamâm iden gerû Allah olur hem
*
Önü Allah olucak, sonu Allah
Ol işde kalmaya hiç dürlü ikrah
*
Gel imdi öğelim ol pâdişâhı
Ki oldur kamûnun peşt ü penâhı.

Bir de 803 târîhinde yazılmış «Kenzü'l-küberâ ve Mahakku'l-ulemâ» isminde Türkçe dört bab üzerine müretteb bir eseri de vardır. Bu eserin birinci bâbı «Pâdişahlar gidişinde», ikinci bâbı «Melekler ve ulu beğler derneğinde», üçüncüsü «Vezîr ve nâibler gidişinde», dördüncüsü «Âlimler, kadılar ve vâizlerin hâli» beyânındadır.

CEMÂLÎ-İ KARAMÂNÎ «HURREM CEMÂLÎ-İ KARAMÂNÎ»

İlkdevir şâirlerindendir. Sultan İkinci Murad zamanında meşhûr olmuş, Sultan İkinci Bâyezid devrine kadar yaşamıştır. Şöhret kazanmasının sebebi Fâtih nâmına yazdığı «Hümâ-yi Hümâyûn» manzûmesidir. Edirnekapı hâricinde Emîr Buhârî Tekkesi yakınında medfundur.

Riyâzî Bursa'lı olduğunu yazıyorsa da şiirlerinden Karaman'lı oldu-

ğu tahmîn edilmektedir. Üsküdarda Azîz Mahmûd Hüdâyî Kütüphânesinde «Miftâhu'l-ferec» isminde büyük bir manzûmesi vardır.

Beyitlerinden :

Aktı gönlüm su gibi bir dilberin dîdârına
Tûr-i Mûsâ'dan beter yandım tecellî nârına.

CEM ŞEHZÂDE
900 = 1494

Fâtih Sultan Muhammed Hân'ın küçük oğludur. Te'sirli ve rindâne şiirleri ile Osmanlı şâirleri arasında mühim bir mevki işgal eder. Beyitleri yanık ve hüzünlüdür. Kaderin cilvesi ile

ز دنیا رفت جم واحیف - رحمت باد بر جم

Zî dünya reft-Cem vâ hayf
Rahmet-bâd ber-Cem

mısra'larının delâlet ettiği 900 târîhinde İtalya'da zehirlenerek vefat etmiş, nâşı Bursa'ya naklolunup Sultan İkinci Murad türbesi yakınındaki şehzadeler mezarlığında ismiyle anılan türbeye defnolundu. Avrupa târihlerinde «Zizim» adıyla tanınmıştır. Türkçe ve husûsiyle Farsca şiirleri üstâdâne ve şâirânedir. Farsca [müretteb dîvânı]nın bir nüshası Bursa'da Haraççı-zâde kütüphânesinde, Türkçe dîvânı da Hamidiye'de vardır. Hoca Süleyman Savcının «Cemşid ve Hurşid» manzûmesini pederi cennetmekân Sultan Muhammed Hân adına terceme etmiştir.

Mukarreplerinden birisi tarafından «Gurbet nâme-i Sultan Cem» ismindeki mensur eserde Edirne'deki târih-i velâdetinden zehirlendiği zamana kadar olan hâlin tafsîli dercedilmiştir. Bir nüshası Hâlis Efendi kütüphânesinde vardır. Sonra Târîh-i Osmanî Encümeni mecmûasında da basılmıştır.

Türkçe şiirlerinden :

Herçend âdemî zâd olmaz bîgam
Gam sonu şâdlıktır ey dil darılma ebsem

Avrupa'da iken yazdığı şiirlerinden :

Câm-ı cem nûş eyle ey Cem, bu frengistandır
Her kulun başına yazılan gelir devrandır.

Farsca şiirlerinden

خوهی اگر بدانی احوال درمندان
یکسو نظر بیندان از روزن غریبی

Hâhî eger beden-i ahvâl dermendân
Yeksû nazar bînedâz ez rûzen garîbî

[Firkat-nâme]sinden:

Taşlarla dövünüp yürür âb-ı revânı gör
Rahmeylemedi bu hâlime kevn ü mekânı gör
Dağlar başında ebr-i felek ağlayıp gezer
Yanınca ra'dın ettiği âh ü figaanı gör
Çâk eyledi yakasını derdile subh-gâh,
Çarhın şafak yerine yâ döktüğü kaanı gör.

«Hurşîd ü Ferahşâd» ismindeki manzûmesi hakkında en evvel «Tezkire-i Şuarâ» yazan Edirne'li Sehî Bey, «nazmı selîs ve üslûbu nefîs kitabdır» diyor.

CEMÂLÎ AHMED ÇİLLİ «İSTİNYELİ»
991 = 1553

Şûh meşrebli bir şâir olup «Benim her matlâ'ım cins-i suhanda nev'-i müfreddir» mısra'ı veçhile orijinalliğiyle temâyüz etmiş şâirlerindendir. «Nihân oldu Cemâlî yüz tutup sıdk ile Allah'a» mısra'ının gösterdiği 991 H. de vefat ederek İstinye mezarlığına defn edildi. Beyitlerinden:

Tecelliyât-ı İlâhî durur kamû bu cihân
Cemâl-i yâre nazar kıl «bieyyi vechin kân»

Mısra'larından :

Mâh-ı tâbânım Hudâ eksikliğin göstermesin.

CEVHERÎ «İBN-İ YEMÎN»
999 = 1590

Âlim şâirlerden ve kadılar sınıfından bir zât olup Karafriye'lidir. Perviz Efendi'den icâzetlidir. Dimetoka kadısı iken «Etdi Cevherî seferi» târîhinin delâleti olan 999 da vefat etti.

Dîvânından :

Aldanma nakş-ı hüsnüne hâb ü hayâldir
Leylâ'dan örnek al ki bu bir dest-i mâldir.

CELÂL HÜSEYİN ÇELEBİ

Nüktedan şâirlerden olup Manastır'lıdır. Sultan İkinci Selim devrinde devlet hizmetlerinde bulunduktan sonra emekliye ayrılıp memleketine yerleşmiştir. Dîvânı basılmamıştır. Yazı [hat] san'atına ve güzel sese sâhip idi.

Beyitlerinden :

Hallâk-ı cihan âleme kıldıkda tecellî
Her şahsı birer hâl ile kılmış müteselli

hikmetli beyti meşhurdur.

Bunca feryâd işitdin demedin dâd ideyim
Sen ki dâd itmeyesin ben kime feryâd edeyim.

şiirini Sultan Selim Han'ın eşiğine takdîm ederek pâdişahın iltifat ve mükâfatına mazhar olmuştur. Hat san'atını hattatların kıblesi «Kıbletü'l-küttâb» Şeyh Hamdullah Efendiden meşk etmiştir.

CELİLÎ «MEVLÂNÂ CELİLÎ»

Âlim şâirlerden bir zât olup İznik'lidir. Tasavvuf mesleğine girmiştir. [Hamse-i Nizâmî]yi manzûm olarak terceme etti. [Sehî Tezkiresi]nde yazılı beyitlerinden :

Ey gönül bu dünya ki gaddârdır andan sakın
Hîlesi çok mekri çok ayyârdır andan sakın
Ger sana yârım deyû eylerse her dem nîşehand
Kavline aldanma kim ağyârdır andan sakın

«Ravzatü't-tevhid» ismindeki manzûme sâhibi [Ârif] de İznik'den yetişen şâirlerdendir.

CELİLÎ «HAMDÎ-ZÂDE»

İlk devir şâirlerinden olup Bursa'lıdır. Tahsîlini bitirdikten sonra inzivâya çekilmiştir.

Âhî ile «şiir yarışması» vardır. Bursa'da vefat etti. Şiirleri renkli olduğu gibi [Gül-i sad-berk] ismiyle tertib edilmiş divânı ve «Penç-genç» isminde mensûr hamsesi ile «Husrev ü Şîrîn», «Leylâ vü Mecnûn» isimleri ile iki manzûmesi vardır ki basılmamıştır. Meşhûr Firdevsî'nin [Şehnâme]sini dahî manzûm olarak terceme ettiği bildirilmiştir ki ne derece kıymetli olacağı âşikârdır.

Beyitlerinden :

Gör ne mihnet bezmini kurdu felek Mecnûn'a kim
Bâdesin gözyaşı, sâzın savt-ı zencîr eyledi.

*

Çıksın ol göz ki şeb-i hicrde hûn-bâr değil
Meded ey hûn-i ciğer eşk bana yâr değil.

CENÂNÎ MUSTAFA ÇELEBİ «BURSAVÎ»

1004 = 1595

Bu isimde ü şâir oluçp en meşhûru Âzerî'nin «Nakş ü Hayâl»ine bir nevi' cevab tarzında nazîre olmak üzere manzûm «Riyâzü'l-Cenân»ı yazan Kadılar sınıfından Bursa'lı Mustafa Cenânî'dir ki [mürettep dîvânı]ndan başka «Mahzenü'l-esrâr», «Bedâyiu'l-âsar», «Cilâü'l-kulûb» isimlerinde roman tarzında kıymetli birer mecmûası dâ vardır. [Riyâzü'l-cenân], Ayasofya kütüphânesinde vardır. Vefatı, mezar taşında yazılı olan «Dâr-ı dünyadan Cenânî meded gitdi bugün», «Cenânî Cennet-i ulyâyı kıldı kendûye me'vâ» mısra'ları ile «Feyz-i Cenânî» terkîbinin delâleti olan 1004 de, kabri Bursa'da Hamza-Bey Câmii civarındaki mezarlıktadır. Tabiatında mizah temâyülü vardır. Eserleri basılmamıştır. Şâirliğinin kuvveti [Muhammes] ve [Müseddes]lerinde daha çok görülür. Farsça şiirleri de mânâlıdır.

Beyitlerinden :

Haber al Kays'dan sahrâ-i gamda aşk-ı Leylâ'dan
Gam-ı Şîrîn'i dâğ-ı mihnet içre kûh-i kenden sor

*

Var mı ruhsâra kim hatt-ı siyeh-fam olmaya
Dehr içinde hangi gün gördün ki akşam olmaya.

*

Halkın ne aceb hikmet olur ad ile halli
Her hâle münâsib görünür cümle mahallî
Eyler kimi fikr-i terakkî vü teâlî
Gelmiş kimine âlem-i süflîde tecellî
Hallâk-ı cihan âleme kıldıkda tecellî
Her şahsı birer halle kılmış müteselli

Olmuş kimisi cümle cihan mülküne sultân
Bâşında gam tantana-i şevket-i dîvân
Ammâ kimisi fikr ile âlûde vü hayrân
Hikmet bu ki her biri yine hirâm ü handân
Hallâk-ı cihan âleme kıldıkda tecellî
Her şahsı birer halle kılmış müteselli

Olmuş kimisi mîr ü kimi muhzır ü kaadî
Kavgaası olup derd ü belâ mütekaazî
Sorsan yine ahvâlini müstakbel ü mâzî
Her birisi hâlinden olur şâkir ü râzî
Hallâk-ı cihan âleme kıldıkda tecellî
Her şahsı birer halle kılmış müteselli

Geymiş kimisi câme-i zer büft ü zer endûd
Peşmine giyip kimi gezer fakrile merdûd
Fermanladır kimi yeni vâsıl-ı maksûd
Sorsan yine her birisi ahvâline hoşnûd
Hallâk-ı cihan âleme kıldıkda tecellî
Her şahsı birer halle kılmış müteselli

Erbâb-ı gınâ devlet-i ikbâl ile mağrûr
Eshâb-ı hüner fazl ü kemâlât ile mesrûr
Zühhâda cinân-ı harem-i cennet ile hûr
Uşşâka sadâ-yi ney ü âvâze-i tambûr
Hallâk-ı cihan âleme kıldıkda tecellî
Her şahsı birer halle kılmış müteselli

CEVRÎ İBRAHİM ÇELEBİ
1065 = 1654

Ârif şâirlerden olup İstanbul'ludur. Mesnevî şârihi Sarı Abdullah Efendi'den feyz alanlar arasında olduğu Müstakim-zâde'nin «Beyân-ı ah-

vâl-i Melâmiyye-i Bayrâmiyye» risâlesinde zikredilmiştir. Mevlevî tarîkatına da intisâbı vardır. Şiirleri mutasavvıfâne ve hakîmânedir. Başlıca eserleri: [Mesnevî]den seçilmiş kırk beytin her birini beşer beyitle şerh ve îzah eden «Hall-i tahkîkat» ve «Cezîre-i Mevleviyye» tercemesi olan «Aynü'l-füyûz»dur. Rûhî'nin [Terkîb-i bendi]ni, Nef'î'nin kasîdelerini ustalıkla tanzir etmiştir. [Hilye-i Hâkaanî]ye uygun yolda söylediği na't-ı şerîf takdîre şâyândır.

«Hilye-i Çeharyâr-i Güzîn», «Terceme-i hâl-i Hâfız Şirâzî» isimlerindeki risaleleri, [mürettep dîvânı], aslı Farsca olup hâl tercemesi [Riyâziyeciler Faslı]nda yazılı Yazısı Salâhaddîn tarafından terceme olunan [Melhame] isminde Meteoroloji ile alâkalı eserin şîvesini süsleyip düzeltmek üzere meydana getirdiği manzûmesi vardır. Vefâtı «Cevrî'yi memnûn-i lûtf ide Cenâb-ı Gird-i-gâr», «Eyle yâ Rab Cevrî'ye Firdevs-i a'lâda mekân» mısra'larının gösterdiği 1065 târîhindedir. Müstakim-zâde'nin adı geçen risalesindeki rivâyete göre Eğrikapı hâricinde ve Defterdar İskelesine Cemâlî Tekkesi tarafından giden yolun solundaki caddeden iki üç adım ileride defnedilmiştir. Cevrî hem güzel, hem sür'atli yazdığından bir günde bin beyit kaleme aldığı olurmuş. Bu münâsebetle müteaddid [Mesnevî-i Şerîf] ile Sarı Abdullah Efendi'nin eserlerinden birçok kitap ve risale kaleme almıştır. Mesnevî-i Şerîflerin sayısı Mevlânâ'nın nezri olan Onsekizdir. Külliyâtı Nur-i Osmâniye Kütüphânesinde vardır.

Beyitlerinden :

Azmeylese nüh-cânibe ol kâ'be-i ümmîd
Kıblenümâ gibi yüreğim titrer üstüne

[Riyâzî Tezkiresi]nde bu beyit 994 de vefat eden Edirne'li Cevrî'ye nisbet edilmiştir.

Mısra'larından :

Erbâb-ı dile sıklet-i nâdân ne belâdır

*

Bir sînede mestûr olamaz râz-ı mahabbet
Âşinâya âşinâ, bigâneye bîgâneyiz

*

Âlem-i fânîde resm-i zindegâni böyledir.

Dîvânından başkası matbû'dur.

Ârifâne bir gazeli:

Gerçi kemter katre-i nîsan-ı fıtratdır gönül
Gevher-i yekdâne-i deryâ-yi hikmetdir gönül

Reng ü sûretden müberrâ bu'l'-aceb terkîbdir
Tarfa resm-i hâme-i nakkaş-ı kudrettir gönül
Şu'lesinden pür-ziyâdır daima kasr-ı vücûd
Şeb-çerağ-ı dûdiman pîrâ-yi hilkatdır gönül
Zerreveş gerçi gubâr-âlûdedir baksan yine
Cevher-i âyine-i mânâ vü sûretdir gönül
Seng-i diller destine «Cevrî» düşürmekten sakın
Şîşe-i pür bâde-i aşk u mahabbetdir gönül.

[HİLYE-İ ÇEHARYAR] MUKADDİMESİNDEN :

Minnet Allah'a ki bir vech-i kemâl
Âdem'e kıldı atâ hüsn ü cemâl

Kalem sun-i Bedîu'l-eseri
Çekti çün nakş-i vücûda beşeri

Halk edip «ahsen-i takvîm» üzre
Yazdı ünvânını ta'zîm üzre

Âdem'e verdi aceb fer ü benî
«Halâkallahü alâ sûretihî»

Hem idüp lâyik-ı izzet bizzât
Vechini vechine kıldı mir'ât

Şekl-i zîbâsını bîmisl-i nazîr
Eyledi levh-i vücûde tasvîr

Verdi pîrâye yed-i kudret ile
İtdi zîbinde anı hikmet ile

Eyleyüp izzet ü şânın a'lâ
Dedi hakkında anın «kerremnâ»

Geldi bu sûret ile çün Âdem
İtdiler secde melâik ol-dem

Habbezâ kudret-i Hakk Celle Celâl
Habbezâ su'i Hudâ-yi müteâl

CEZBÎ İBRAHİM EFENDİ
1161 = 1748

Âlim şâirlerden ve Bayrâmî tarîkatı mensubu bir zât olup Turhala'lıdır. Himmet-zâde Abdullah ve Abdü's-samed Efendilerden feyz almıştır.

Bâzı cezbe eseri sözleri kendisinin İstanbul'dan uzaklaştırılmasını gerektirmiştir. Serbest bırakıldıktan sonra İstanbul'a gelerek 1161 de vefat etti. Edirnekapısı Mezarlığında medfundur.

Bir gazelinden :

Ehl-i Hakka sıdk ile bağlayan âgâh olur
Kapısında kul olanlar ârif-i billâh olur

Kim özünden bî-haber bî-behre olduysa yazık
Sanma kim bî-mürşide meftuh-i bâb-i râh olur

Hây ü hûy-i nâlemiz sanma tehîdir dinle gel
Bülbül-âsâ nâlemiz bî şüphe zikrullah olur

Bil ki emr-i Hakk'ı icrâda taannüd eyleyen
Pîr-ü şeytan olur hem de adüvvullah olur

Dîde-i cânın uyar gafletden ey hodbin-dilî
Gaafilânın her dem-i ferdâsı sâd eyvâh olur

Ehl-i Hakk'ı hak bilip her kim ki etmez iktidâ
Şöyle bil «Cezbî» anın hasmı yarın Allah olur.

CEZBÎ AHMED BEY
1245 = 1829

Hâl tercemesi «Şeyhler Faslı»nda yazılı Himmet Efendi'ninin torunlarından şâir ve âşık bir zâtdır. [Mürettep dîvânı] ve «Aşkıyye» isminde manzûm bir eseri vardır. Tarîkat bakımından Bayrâmî ve Nakşi-bendîdir. 1245 de vefat ederek Aksaray civarında Taşkasab'daki Nakşi-bendî dergâhına defnedildi. [Aşkıyye]sinin matlâından :

Besmeleyle îdelim feth-i kelâm
Virelim nice dürer-bâre kelâm
«Bâ»-i [Bismillâh]dır bir tâc-i ser
Hazret-i Kuran üzre serteser

CEVDET AHMED EFENDİ
«REİSÜ'L-KÜTTAB RECAÎ EFENDİ-ZÂDE»

Son devir şâirlerinden olup İstanbul'ludur. Dâhiliyye kalemi halîfelerinden [me'murlarından] iken 1247 de vefat etmiştir. Hecâ harfleri sıra-

sına göre Osmanlı Edebiyâtından seçme beyitleri hâvî «Nevâdirü'l-âsâr» ve seçme mısra'ları hâvî «Zînetü'l-mecâlis» adları ile matbû' iki eseri ve bir [dîvançesi] vardır. «Nevâdirü'l-âsâr»ı kardeşi «Şâmil Efendi» bastırmıştır.

CEVDET AHMED PAŞA
1311 = 1893

Kıymetli vezirlerden, âlimlerin, ediblerin ve târihçilerin en büyüklerinden olup Lofça'lıdır. Tahsîline memleketinde başlayıp İstanbul'da tamamladıktan sonra pek çok mühim ve yüksek devlet hizmetlerinde bulunarak 1311 senesinde vefat etmiş, Fâtih Câmi-i Şerîfi avlusuna defn olunmuştur. En son me'murluğu, Adliye Nâzırlığını müteâkip «Meclis-i Hâss-ı Vükelâ»ya olan me'muriyetidir. Basılmış eserleri:

«Münakkah Osmanlı târihlerinden olan oniki cildlik Târîhi» 1188 den 1231 senesine kadar cereyân eden olayları toplamış olmakla beraber târih ilmine müteallık daha pek çok faydaları muhtevîdir.

Fuad Paşa ile Bursa'da bulundukları zamanda meydana getirdikleri «Kavâid-i Osmâniyye»nin 1268 H. senesi Muharreminde yazılan bir nüshası Umumî Kütüphânede vardır. Cevdet Paşa merhum bu eserini sonradan [«Tertîb-i Cedîd-i Kavâid-i Osmâniyye» - Osmanlı Türk Dili kaaidelerinin yeni tertîbi] ismiyle ayrıca yazıp bastırmıştır.

Diğer eserleri :

1 — «Hulâsa-i Te'lîfi'l-Kur'an»: Kur'an-ı Kerîmin toplanması ve yazılması hakkında kaleme alınmış, Arapça bi rrisale olup mevzûunun kudsiyyeti dolayısiyle her bakımdan ehemmiyetlidir.

2 — «Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ»: Hazret-i Âdem'den îtibaren Peygamberlerin kıssalarından ve bütün halîfeler târîhi ile İslâm Hükûmetleri târîhinden ve kısmen Osmanlı târîhinden bahseden bir eserdir. İbâresi de zamanımızda yazılan Türkçe eserlerin en güzel bir misâli olup âdetâ sehl-i mümteni' kabîlindendir. Eserin tamâmı oniki cild üzerine hazırlanmıştır. Önce beş cildi neşrolunmuş, sonradan devamı da yayınlanmıştır.

3 — «Belâgat-ı Osmâniyye»: Başlıca kaynak Sa'deddîn Taftazânî'nin [Muhtasar Maânî Şerhi] olmak üzere meydana gelmiş bir eser olup Osmanlı Türk Dili Edebiyâtına dâir Osmanlı eserlerinin en mühimlerindendir. Eser [Âlimler Faslı]nda hâl tercemesi geçen Hacı İbrahim Efendi tarafından şerh olunmuştur. [Belâgat-i Osmâniyye]'nin bâzı noktaları hakkında hâl tercemesi ileride yazılı Abdurrahman Süreyyâ Efendi'nin [Ta'lîkat] ismiyle kaleme aldığı risâleye müdâfaalar yazılmıştır.

4 — [Mukaddime-i İbn-i Haldun]'un birinci kitabının altıncı faslının tercemesi: Târih ilminin aynası, faydası makamında olup muhâkeme ve tenkid metodunun kurucusu Filozof ve târihci meşhûr Tunuslu İbn-i Haldun'un ünlü eseridir ki hemen hemen bütün medenî milletler tarafından terceme edilen ve bilhâssa mukaddimesiyle tanınmış olan felsefî bir kitabdır. Bu mukaddimenin bir kısmı Pîrî-zâde Sâhib Efendi, diğer kısmının Suphi Paşa tarafından terceme edildiği ilgili bahislerde yazılmıştır.

5 — «Mi'yâr-ı Sedad ve Âdâb-ı Sedâd ve fenn-i İlmi'l-âdâb»: «Miyâr-ı Sedad» mantıka dâir «Âdâb-ı Sedad»: Münâzara ilmi usûllerine dâir lisânımızda yazılan kitapların münakkahlarından [klâsik] eserlerdir. Âcizâne fikrime göre mekteblerde Mantık ve Münâzara usûllerine dâir bu eserlerden fazlası lüzumsuzdur.

6 — «Takvîmü'l-edvâr»: Güneş senesi esasına müstenid ilmî bir eserdir. Birinci def'a 1287 de, ikinci def'a da bu maddeyi müzâkere etmek üzere kurulan komisyonun mazbatası ile 1288 de, bu maddeye dâir sâdır olan yüksek fermân ilâve olunarak 1300 senesinde basılmıştır. Mâliyeciler ve Kozmoğrafya ile meşgul olanlara lüzumlu bir eserdir.

7 — «Beyânü'l-unvan»: Usûle müteallık Türkçe bir eserdir. Birinci bahisde «kitâbet hutbesi», ikincide «Besmele-i Şerîfe», üçüncüde «Hamdele», dördüncüde «Salvele», beşincide kitabın girişi anlatılmış olup hâtimesinde de ilimlerin taksîmi vardır.

Bâyezid Câmii içindeki «Veliyyüddîn Efendi Kütüphânesine hediyye ettiği kitaplar arasında «Târîfü'l-irtifâ» ile Yanya Vâlisi iken «Mecelle-i Ahkâm-i Adliyye Cem'iyyeti»ne gönderdiği el yazısı ile yazdığı «Risâletü'l-Vefâ» isminde eserleri de vardır.

Farsca ve husûsiyle Arapça'da fasîh bir şekilde konuşmaya ve yazmaya muktedir olduğu gibi Bulgarca ile biraz da Fransızca'ya âşinâ idi. «Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye»yi toplamağa ve yazmağa me'mûr olan ilmî cem'iyyete başkanlık yapmıştır ki bu hususiaki kalem hizmeti pek meşhûrdur. Hâsılı âlimlerin en âlimi olduğu gibi siyasetci. felsefeci, edebiyatcı ve târihci idi. Pek az şiirle de meşgul olmuştur. Mufassal hâl tercemesi 1308 târîhinde muharrirlerden İsmâil Hakkı Bey tarafından «Ondördüncü Asrın Türk Mharrirleri»nin üçüncü defteri olmak üzere eserden müessire intikal kaidesine göre yazıldığı gibi fazîletli kızı Fatma Aliye Hanımefendi tarafından da daha etraflı bir tarzda «Cevdet Paşa ve Zamanı» ismiyle yazılıp neşrolunmuştur.

Diğer eserleri:

1 — «Mecmûa-i Aliyye'nin Dersleri»: Fazîletli kızı Fatma Aliye Ha-

nımefendiye okuttuğu ilmî mecmûalardır ki hikmet, felsefe, psikoloji, aklî ilimler ve yüksek din ilimleri kısımlarına ayrılmış olup adı geçen Hanımın hususî kütüphânesinde tarafımdan mütâlea edilmiştir.

2 — «Tezkire-i Cevdet» Üç kısım olup birinci kısmı Vak'a Nüvis Lütfî Efendi'ye verdikleri, ikinci kısmı Sultan İkinci Abdülhamid'in iradesi ile yazılan kısımları üçüncü kısmı da kızı Fatma Aliye Hanımefendi'ye verdiği derslere dâirdir ki ikinci kısmın bâzı parçaları Osmanlı Târîhi Encümeni Kütüphânesinde, çüncü kısmı da Aliye Hanım Efendi'nin Husûsî Kütüphânesinde mahfuzdur.

3 — «Kırım ve Kafkas târihçesi»

4 — «Sâip Divânı Şerhinin tetimmesi»

5 — İbn-i Hâcib'in [Şâfiye], [Mutavval], [Netâyicü'l-efkâr], [Binâ] ve [Emsile-i muhtelife] üzerine [Ta'lîkat].

6 — «Medhal-i Kavâid»

7 — «Kavâid-i Türkiye»

8 — İmâm-ı Münzirî'nin «Etterhib ve't-tergîb»inin tercemesi

9 — Mecmûa-i Eş'âr

10 — Esmâ-i Şerîfe Şerhi.

11 — «Mecmûa-i Ahmed Cevdet»: Müslümanlığı kabûl eden iki mütefekkir zâta kendi kalemleri ile Şeyhu'l-İslâmlık tarafından yazılan cevablar ve Şam Eski Müftüsü meşhûr Mahmûd Hamzavî Efendi ile şer'î mes'eleler hakkında cereyân eden muhâbereleri hâvîdir.

Beyitlerinden :

Ger ye's ü humârın verecek ise sonında
Evvelce şikest olsun o peymâne-i ümmîd

*

Uymaz zamâne kimseye hakkıyle çâresiz
Lâkayd olup da gitmeli âdem uyarına

*

Hûbân-ı bîvefâ gibi dehr desise-bâz
Nâz ehline niyâz eder, ehl-i niyâza nâz.

Mısra'larından :

Şâne-i zülf-i sühandır îtiraz

CELÂL MOLLA BEY
«SÜLEYMAN CELÂLEDDİN MOLLA BEY»
1308 = 1890

Âlimlerden Ömer Efendi-zâde Sâlih Efendinin oğlu ve Şeyhu'l-İslâm Üryânî-zâde Ahmed Es'ad Efendinin dâmâdıdır. İlk tahsîlini bitirdikten

sonra Abdülmecid Han devrinde yegâne irfan müessesesi olan ve Sultanahmed Câmii'nin Hünkâr mahfilinde açılan «İrfâniye» mektebinden şehâdetnâme almış, değerli âlimlerden Eyyûbî Feyzullah Efendi merhumdan yüksek ilimleri ve müsbet bilgileri öğrenmiştir. Şiir ve inşâda [san'atlı] nesirde kendine mahsus bir üslûba sâhip ve tekke şâirlerinin izinde gitmiştir. Senelerce mübtelâ olduğu bir hastalık yüzünden yatalak olarak ömrü geçmiş ve 1308 târîhinde vefat ederek Eyyûb'da Kâşgarî dergâhı avlusuna defnolunmuştur.

«Devrnâme», «Sâkînâme», «Mevlid-i Cenâb-ı Ali» adlarında matbû' manzûmeleri ve matbû olmayan [dîvânı] vardır.

Bir [Na't-ı Nebevîsi]nden :

Merhabâ ey nûr-i tekvîn-i sivâya ibtidâ
Feyz-i hubbun âlem-i imkâna verdi intihâ
Merhabâ mahbûb-i bîhemtâ-yi zât-ı kibriyâ
Seyyidü'l-kevneyn-i serdâr-ı gürûh-i enbiyâ
Dilde cânım, dîn ü îmânım Muhammed Mustafâ.

*

Sensin ol nûr-i safâ bahşâ-yi bezm-i kün fekân
Sûretin hayrü'l-beşer'dir, sîretin sırr-ı nihân
Ey olan sadberk-i aşk-ı gülistân-ı lâmekân
Neş'e-i bûyinle geldi âleme peygamberân
Dilde cânım, dîn ü îmânım Muhammed Mustafâ.

CELÂL PAŞA «ALİ TEVFİK PAŞA-ZÂDE»
1321 = 1903

'Gazel meydâna getirmede, lâtif kıt'alar tanzîm ve inşâdında birinci derecede sayılan kudretli şâirlerdendir. Üslûbunda da kemâl mertebesindedir. Sirozlu'dur. Son me'muriyeti Hama Mutasarrıflığı idi. 1321 senesinde İstanbul'da vefat etti. Eyyûb'de Otakçılar dergâhında medfundur. Mevlevî tarîkatı mensublarındandır.

Beyitlerinden :

Düşme ümmîd-i sıyt ile dünyada mihnete
Âfet olur mürâdif-i terkîbi şöhretin

*

İtme leîm olandan ümmîd-i kerem (Celâl)
Yoktur muhâle ruhsatı kaanûn-i hikmetin

*

Yok îtibârı menziletin râh-ı aşkda
Her kim ki pâyimâl olur âlicenâb olur

Füyûz-i vahdet-i zât özge bir ummân-ı kudsîdir
O ummâna hubâb ü mevcelerdir âferîneş hep

CELÂL MUHAMMED BEY «HAKKI PAŞA-ZÂDE»
1330 = 1911

Zamanımız ediblerinden irticâl sâhibi bir şâir olup İstanbul'ludur. 1330 târîhinde genç denecek bir yaşta vefat ederek Yenikapı Mevlevîhânesine defnolundu. Matbû' eserlerinden bâzıları şunlardır:

[Âsâr-ı Celâl], [Gazellerim], [İstiğrak], [Elvâh-ı Şâirâne], [Osmanlı Edebiyâtı nümûneleri], [Zâde-i Şâir], [Served]. [Adada Söylediklerim], [Elvâh-ı Ma'sûmâne], [İkinci Murad'a kadar Manzûm Osmanlı Târîhi], [Şîr-i Gazâ] ile millî romanlardan [Cemile], [Venüs], [Sevdâ Lügatı], [Mev'id-i Mülâkat], [Zehrâ], [Bîvefâ], [Mükâfat], [Elvâh-ı Sevdâ], [Mâî Sünbül], [Küçük Gelin], [Dâmen-Âlûde], vesâiredir.

«Melâ-ı şâir» ünvanlı manzûmesinden:

Mechûl bir yed beni etdi cerîhadâr
Efzûn eder teessürümü şehbâl-i leyâl
Düştükçe vech-i zerdime şehbâl-i iğbirâr
Okşar dil-i hazînimi sevdâlı bir melâl.

*

Verdikçe ihtizaz nesîm-i şeb-i bahâr
Eşcâr-ı bîkarâra hazîn çağlayanlara
Zanneylerim bahar idiyor girye âh ü zâr
Her cûy-bârı benzetirim ağlayanlara.

ÇÂKERÎ SİNAN BEY

Sultan İkinci Bâyezid'in emîrlerinden kılıç ve kalem sâhibi, Farsçaya vâkıf bir zât idi. Meşhûr Zâhir Faryâbî'nin ekseri şiirlerine nazîreler söylemiştir. Mesnevîleri de güzel olup «Leylâ ve Mecnûn», «Yûsuf ve Zelîha» manzûmeleri vardır.

Beyitlerinden:

Sâkî piyâle sun ki zaman bî-amân imiş
Ol dahî dilberim gibi nâ-mehribân imiş
Çarh-ı felek kemân ü havâdisdir okları
Derdâ ki âdemoğlu ne âciz nişân imiş.

ÇELEBİ DERVİŞ

Mevlânâ Hazretlerinin evlâdlarından ve ileri gelen şâirlerindendir. Seyâhat sırasında 1083 târîhinde Hacıoğlu Pazarcığı kasabasında vefat etti.

Gazellerinden :

یار سرکش سینه پر آتش کوکل سودا یرست
بخت ناهموار و طالع سرنکون خاطر شکست

شهر غم آباد و بهجت خانهٔ عالم خراب
رتبهٔ اهمال عالی پایهٔ اقبال پست

کیسهٔ امید خالی دست استغنا تهی
منزل فرصت بعید و پای استغنا شکست

ظلمت محنت هویدا صبح همت نا بدید
نیك و بد بر مقتضای قسمت روزالست

قصهٔ هجران ایله شکوای جور و یار ایله
این ورق برحسب حال دردمندان دفترست

پنجهٔ کام دل درویش زیر دست غم
چارهٔ نه مشهور درچون دست بر بالای دست

Yâr serkeş, sîne pâr-âteş, gönül sevdâ-perest
Baht-ı nâ-hem vâr ü tâli' sernigûn-hâtır-şikest.

Şehr-i gam-âbâd ü Behcet hâne-i âlem harâb
Rütbe-i ihmâl-i âli, pâye-i ikbâl-perest.

Kiyse-i ümmîd-i hâlî dest-i istiğnâ tehi
Menzil-i fırsat baîd ü pây-i istiğnâ şikest.

Zulmet-i mihnet hüveydâ subh-i himmet nâbedîd
Nîk ü bed bermuktezâ-yi kısmet rûz-i elest.

Kıssa-i hicrân ile, şekvâ-yi cevr-i yâr ile
İnvarak berhasb-ihâl derd-i mendan-i defterest.

Pençe-i kâm-ı dil-i derviş zîr-i dest-i gam
Çâre ne meşhûr der çün dest-i berbâlâ-yi dest.

DERVİŞ NİYAZÎ «İLYAS ŞÜCÂADDİN»

Osmanlı şiirine kasîde ve gazel bakımından tertîb ve güzellik veren eski Osmanlı şâirlerinin kudretlilerinden olup Bursa'lıdır. (*) Üç lisanda manzûm olarak yazmağa muktedir usta bir şâirdir. Farsça ve Türkçe mükemmel dîvanları varsa da Timur fitnesinde kaybolmuştur. Ekseri kasîdeleri Ahmed Paşa'ya nazîre ve cevab tarzındadır. Yıldırım Bâyezid Han nâmına birçok kasîdeleri vardır.

Beyitlerinden :

Zülfün gîcesinden bâşına gün doğa bir gün
Tahkîk ise ger nükte-i el-leyletü hublâ.

DÂÎ AHMED

Eski Osmanlı şâirlerinin değerlilerindendir. Dîvânından başka Yıldırım Bâyezid Hân'ın şehzâdelerinden Emîr Süleyman adına [Çengnâme] makamında «Ferahnâme» ismiyle yine savaş ve muhârebeye âit bir manzûme takdîm ettiğini [Âli Efendi «Künhü'l-Ahbâr»]'ında rivâyet etmiştir. [Ukuudü'l-cevâhir] isminde [Reşîd ve Tavat]'ın manzûm lügati-

(*) **«Kınalı-zâde Hasan Çelebi», «Siroz'lu Lâtifî», «Alî», «İsmail Beliğ» Efendiler Bursa'lı olduğunu yazıyorlar.**

ni teşkil ederek Arapça ve Farsça kelimelerden mürekkeb bir manzûmesi vardır ki bir nüshası Hâlis Efendi kütüphânesindedir.

[Miftâhu'l-cennet] isminde Arabcadan terceme bir eseri vardır. [Dîvânı] Bursa'da Orhangazî Kütüphânesinde mevcuttur. Hepsi de basılmamıştır. Demirtaş Paşa-zâde Umurbey emri ile [Ebû Naîm Hâfız İsfahanî] nin Peygamber Efendimizin tıbbından bahseden yüz fasıl üzerine müretteb «Kitâbü'ş-Şifâ fî ehâdîsi'l-Mustafâ» ismindeki tıbbî eserini de terceme etmiştir. Bir nüshası Şehzâde Câmii içindeki kütüphânede vardır. Meşhûr [Tefsîr-i Ebî'l-leys]i de terceme etmiştir ki bir nüshası Nur-i Osmaniyye kütüphânesinde mevcuttur.

Şiirlerinden :

Eyâ hurşîd-i meh-peyker — Cemâlin müşterî manzar
Ne manzar manzar-ı t'âlî' — Ne tâ'li tâ'li-i enver
Yüzündür âyet-i rahmet — Özündür mazhar-i kudret
Ne kudret kudret-i Sânî' — Ne sânî' Sânî'-i Ekber
Süleyman sîreti sende — Sikender sûreti sende
Ne sûret sûret-i Yûsuf — Ne Yûsuf Yûsuf-u server
Felek Şatrancını öttün — Saâdet mülkünü tuttun
Ne mülket mülket-i devlet — Ne devlet Devlet-i Kayser
Kapunda kulların bîhad — Velî kemter kulun Ahmed
Ne Ahmed Ahmed-i Dâî — Ne Dâî Dâî-i Kemter

DERVİŞ SÜMMAN
1055 = 1645

Mevlevî şâirlerinden, âşık bir zât olup Elbasan'lıdır. Mevlevî büyüklerinden Ağa-zâde ve [Mesnevî] şârihi Ankara'lı gibi zatların sohbetleri ile müşerref olarak Galata Mevlevîhânesinde inzivâya çekilerek yaşamış ve evlenmemiştir. Göğsü açık gezdiği için «Sîne-çâk» şöhretiyle tanınmıştır. 1055 de vefat ederek Dergâh'a defnolundu. Ahlâk ve nasîhata dâir on cüz miktarında ve «Gülşen-i İrfan» isminde bir eser hazırlayarak kardeşi Kara-Mustafa Paşa'ya hediyye etti. [Esrâr Dede Tezkiresi]nde «Derviş» mahlâslı bir gazeli zikredilmiştir.

DÂNİŞÎ ALİ DEDE
1095 = 1683

Mevlevî tarîkatı rümuzlarına âşinâ bir zât olup İstanbul'ludur. 1095 târîhinde Kudüs'te vefat etti. [Mürettep dîvânı]nda âşıkaane ve ârifâne kasîde ve gazelleri vardır.

Aşkdır ol şems kim bir zerre sebdir âfitâb
Heft-yem yanında ol bahrın değil bir katre âb.

matla'lı Cenâb-ı Mevlânâ hakkındaki meşhûr kasîdesi [Tezkire-i Esrâr]'-da yazılıdır.

Beyitlerinden:

«Dânişî» Leylâ vü Mecnûn kıssasın nazmeyle kim
Bilmeyen bilsin ne sırdır dâsitân-i «Hüsn ü Aşk»

DİDAR OSMAN BEY «MA'DEN EMİNİ-ZÂDE»
1256 = 1840

Maâdin-i Hümâyun [Devlet Mâdenleri] Emîni Abdî Paşa'nın oğludur. Müderrislik yoluna dâhil olarak Galata, Bursa mevleviyetlerinden [Yüksek Kadılıklarına] kadar yükselmiştir. 1256 senesinde Cenâb-ı Hakkın rahmetine kavuştu. Şiirleri mutasavvıfâne ve hakîmânedir.

Beyitlerinden:

Cümle vârın vermeyen dildâra olmaz âşinâ
Bildiğinden geçmeyen esrâra olmaz âşinâ.
Görmeyen çeşm-i basîretle vücûd-i vahdeti
Zâkir ü mezkûr nedir ezkâra olmaz âşinâ.
Andelîb-âsâ seherler zâr ü giryân olmayan
Bâğ-ı aşk içre gül-i bîhâre olmaz âşinâ.

Urefâ sırrını her âlim-i yektâ bilmez
Bu nihan-nükteyi onlar hele kat'a bilmez
Tutalım zâhir-i mânâyı bilir ey «Dîdar»!
Nükte-i bâtını te'vil ile molla bilmez.

DÜLBENDCİ-ZÂDE MUHAMMED EFENDİ

Âlim şâirlerden olup Manastır'lıdır. Nâib sıfatiyle dolaştıktan sonra İstanbul'da Şehremîni «Belediye Reisi» olmuştur. Molla Câmiî'nin «Lüccetü'lEsrâr»ına nazîresi de vardır. [Beyânî Tezkiresi]nde bâzı şiirleri zikredilmiştir.

DÂNİŞ MUHAMMED BEY
1245 = 1829

Âkif Paşa'nın [Tabsıra]sında isminden sitayişle bahsedilen zât olup İstanbul'ludur. Henüz yirmi beş yaşında iken «Genç idi Dâniş bey etdi

irtihâl» mısra'ının menkut olarak delâlet ettiği 1245 senesinde dünyadan ayrıldı. [Letâif-i İnşâ]da mezkûr müsveddesi değerli bir münşî [nesir yazarı] olduğunu isbat eder. [Dîvançe]si basılmamıştır.

Sultan İkinci Mahmud zamanı olaylarının hulâsasını beyan edici olup bir nüshası Yıldız kütüphânesinde mevcut bulunan «Neticetü'l-Vakaayi'» ismindeki târihî eserin bu zâta âit olduğu anlaşılmaktadır.

Beyitlerinden :

Merkez-i vahdette ancak halka-i bezm-i visâl
Aşk ise bir vechile şirket kabûl etmek muhâl.

*

Vasfın inşâd ettiğim bu âfitâb-ı gül-cemâl
Ey gönül yâ [Dâniş]'indir yâ benimdir yâ senin.

DÂNİŞ HASAN BEY

1293 = 1876

Silistire muhârebesinde muhâfız iken abdest aldığı sırada şehîd olan Selânik'li Mûsâ Hulûsî Paşa'nın oğludur. Topçu Mektebinde tahsilini bitirdikten sonra vücudundaki ârızadan dolayı mülkiye hizmetine geçti. 1293 târîhinde Mudanya Kaymakamı iken vefat etti.

[Dîvânı] basılı değilse de birkaç kasîdesini hâvî olan parçası hâl tercemesi ile beraber muharrir ve mûsikî-şinas oğlu Şevket Gavsî Bey tarafından basılmıştır. Fazîletli Nakşibendî Şeyhlerinden Sıbgatullah Nûrî Efendi'den feyzalmıştır.

Bir na'tının matlâ'ından :

Bir nûr idi cihan yok iken Zât-ı Ahmedî
Rahşân olurdu anda tecellî-i İzid'i
Şems-i hakîkat idi vücûd-i mücerredi
Hep ittisâf-ı vahdet idi hulk-i emcedi
Birdir cihanda cevher-i aşk-ı Muhammedî
Allah kıldı âyine-i zât-ı sermedî.

DÂMAD MAHMÛD PAŞA

1320 = 1902

Dâmad Halil Paşa'nın oğlu, yaratılıştan istidatlı bir şâir olup üç lisanla Fransız edebiyâtına vâkıf idi. Âmedî Kalemi ile Şûrâ-yı Devlet

âzâlığında, üç ay kadar da Adliye Nâzırlığında bulunduktan sonra Avrupa'ya kaçmış, Fransa'ya yerleşmiştir. 1320 de vefat etti. Hürriyet'in ilânından sonra kemiklerinin kalıntısı İstanbul'a getirilerek Eyyûb'de Bostan İskelesinde Hüsrev Paşa dâiresinde babasının yınına defnedildi. Mahlâs ismi «Celâleddin», şiirde mahlâsı «Âsâf»dır. Dîvânı nefîs bir şekilde Mısır'da basılmıştır.

Bir Na't-ı Nebevîsi :

Ey yüzünden yüz bulan esmâ, müsemmâ ibtidâ
Hep yüzünden yüz bulur a'lâ vü ednâ ibtidâ

Eylemiş mir'ât Zât-ı Pâkine Mevlâ seni
Senden etmiş arz-ı dîdar tecellâ ibtidâ

Vech-i Hakkın sensin ol meşşâta-i bîmisli kim
Hakkı hakkıyle eden sensin hüveydâ ibtidâ

Matlâu'l-esrârısın ümmü'l-kitâbı fıtratın
Rûnümâdır tal'atından lâfz ü mânâ ibtidâ

Hâk-i pâyindir safâ bahş-ı uyûn-i âlemîn
Dâmenindir ins ü cinne sâye-bahşâ ibtidâ

Sâhib-i Levlâksın, Şâhinşeh-i eflâksın
Emr ü nehyindir iden dünyayı dünya ibtidâ

Her sözün bir menba'-ı rahmet-feşândır ümmete
Şer'-i pâkindir açan tahkika mecra ibtidâ

Sen o Mahmûdü'l-hasâil Mustafâ-yı pâksın
Makdeminle müftehirdir Arş-ı a'lâ ibtidâ

Fahr-i âlemsin Habîbüllah Resûlüllahsın
Nâmını zikreylemiş nâmınla Mevlâ ibtidâ

Sensin ol Mahbûb-i hak, Ey Rahmeten-li'l-âlemîn
Âlem olmuştur senin sâyende ihyâ ibtidâ

«Âsaf»-ı kemter senâ-i devletinde neylesin?
Vasfını Hakk eylemiş Kur'an'da a'lâ ibtidâ

Maksadım kesb-i şerefdir, yoksa hiç haddim midir?
Hâmerân-ı na'tın olmak bîmehâbâ ibtidâ.

EZHERÎ NÛREDDİN

Gaazî Murâd-ı Hudâvendigâr devri şâirlerinden derviş tabîatlı bir zât olup Akşehir'lidir. Osmanlı şiirinin kurucularından sayılır. Gerek bunun, gerek çağdaşı olan Şeyhî'nin eserlerinde o kadar akıl ve hikmete muhâlif mübâlâğalar görülmez.

Şiirlerinden :

Fırsat elvermiş iken vakti ganimet bilelim
Ömrümüz hâsılını mihr ü muhabbet bilelim

Her azîzin ayağı tozuna yüzler sürelim
Ger kabûl eyler ise anı saâdet bilelim

Her denî minnetini çekmeyelim nefse uyup
Dûnlar minnetini nefse denâet bilelim.

EMRÎ «EDİRNELİ»

982 = 1574

Osmanlıların ilk devir şâirlerinden sayılan yaradılışdan istidatlı kuvvetli bir şâir olup Edirne'lidir. İmâret kâtipliği [me'murluğu] vesâire gibi hizmetlerde çalışırken 982 târihinde memleketinde vefat etti. Farsçaya vâkıf muammâ ilminde emsâlinden üstün idi. [Mürettep dîvânı] basılmamış, manzûm [Pend-i Attar] tercemesi basılmıştır. Zamanında kıymeti takdîr olunamayan bedbahtlar zümresinden olduğuna aşağıdaki kıt'ası delâlet etmektedir.

Sôfî mecaz anladı yâre muhabbetim
Âlemde kimse bilmedi gitdi hakîkatim

Bir gevherim ki hâk-i siyah içinde kalmışım
Sarrâf-ı dehir bilmez ise nola kıymetim.

[Pend-i Attar] tercemesi mukaddimesinden :

حمد بیحد ان خدای پاك را
آن كه ایمان داد مشتی خاك را
حمد بیحد اول خدای عالمه
نور ایمان وردی خاك آدمه

Hamd-i bîhad an Hudâ-yi pâk râ
An ki îman dâd müştî hâk râ

Hamd-i bîhad ol hudâ-yi âleme
Nûr-i îman verdi hâk-i Âdem'e.

EMİNÎ MUHAMMED EFENDI
? = 1074

Kadılar sınıfından ve değerli şâirlerden olup Bursa'lıdır. Bayrâmî tarikatına mensubdur. 1074 târîhinde vefat ederek Boğaziçi'nde Kanlıca'da İskenderpaşa Câmii avlusuna defnedildi. Basılmamış [dîvançe]si vardır.

«Olmaz» redîfindeki meşhûr gazelinden :

Değil târ-ı taallûk kâmile seddi - sefer sâzı
Sülûk-i sûzene peyvend-i rişte bend-i pâ olmaz.

ESRÂR MUHAMMED DEDE
? = 1221

İstanbul'da yetişen şâirlerden ve gönül ehlindendir. Galata Mevlevîhânesi hücrelerinde oturanlardan olup Şeyh Gaalib Dede ile aralarında fevka'l-âde yakın dostluk vardı. Şiirleri ârifâne olmakla beraber rikkatlıdır. [Dîvânı] basılmıştır. Mevlevî şâirlerinin hâl tercemelerini hikâye eden basılmamış «Tezkire»si de vardır ki «Semâhâne-i Edeb» bundan iktibâs olunmuştur. «Hayflar göz yumup Esrâr Dede sırr oldu» mısra'ının gösterdiği 1211 târîhinde vefat etmiştir. Kabri adı geçen dergâhın mezarlığında Fâsih Dede'nin yanındadır.

Şeyh Gaalib merhûmun bu zat hakkında yanık bir mersiyesi vardır.

Ârifâne şiirlerinden :

Seherde bâğa geldi seyre cânân
Neler seyreyledi bîdâr olanlar

Beyitlerinden :

Esrâr-ı ehl-i hayrete has istılâhı var
Her bî-haberle söyleşiler sanma hâl-i dil

*

Felâh bulmadı râh-ı talebde benlik eden
Sana sen oldun o meslekde rahzenlik eden.

*

[Tezkire]sinin hâtimesinden :

Derviş-i garîb-i Mevlevîyim
Sermest-i şarâb-ı [Mesnevî]'yim
Ser-tâ bekadem niyâz-i aşkım
Müstağrak-ı sûz ü sâz-ı aşkım
Yâ Rab beni Mevlevîden asla
Dûr itme bihakkı zât-i Molla
Tahrîr olunan zevât hakkı
Anlardaki kaal ü hâl hakkı
«Esrâr»'ı o hayle peyrev eyle
Âgâh-ı sadâ-yı bîşnev eyle.

EBÛBEKİR BEY

Hâl tercemesi «Târihçiler Faslı»nda yazılı Âkif Beyin oğludur. İlim ve kalem sâhibi bir zâttır. Bir nüshası Yahya Efendi Kütüphânesinde mevcut «Gülşen-i Esrâr »ismini verdiği «İlm-i Hâl-i Birgivî» şerhinin mukaddimesinde aşağıdaki eserleri olduğunu yazmıştır:

Rüchan — [Besmele Şerhi]

Mi'yâr-ı Suhan — [Galatat]

Eyyühe'l-Ebrâr — [Eyyühe'l-Veled Şerhi]

Zübdetü'l-Akvâl — [Âlemî merhûmun ilm-i hâl şerhi]

Rızâiyye

Fî evkaati'l-mardiyye — [Dârendeli'nin Rubu' risâlesinin şerhi]

EBÛBEKİR SÂMİ PAŞA
1229 = 1813

Sultan Birinci Abdü'l-hamid devri vezîrlerinden şâir ve siyasî bir zât olup Eğriboz'ludur. Sadâret Kaymakamlığı, Eyâlet vâliliği gibi mü-

him işlerde bulunduktan sonra 1229 târîhinde Eğriboz'da vefat etti. Asrın kıymetli zâtlarının takrîzleri ile müveşşah [süslenmiş] basılmamış [dîvânı] vardır.

Mektupcu İsmail Efendi merhûmdan me'zundur.

Beyitlerinden :

Ey olan kâşâne-i nahvette sermest-i gurûr
Bir de fikret hâl-i zillette humâr-ı mihneti

*

Tarîk geç düşürür dâme âdemi «Sâmî»
Vüsûl-i vuslate râh-ı sevab olur bâis

ES'AD MUHLİS PAŞA «MÜFTÎ-ZÂDE»
1267 = 1850

Şâir vezîrlerden ve Bayrâmî Melâmîliği büyüklerinden Bünyâmîn Velî neslinden olup Ayaş'lıdır. Âlim ve fâzıl bir zât idi. Büyüklüğüne dâir şöhreti hakkında müteaddit fıkralar naklederler. 1267 târihinde Diyâr-ı bekir Vâlisi iken vefat etti. Şiirleri hakîmâne olup [Dîvançe]si basılmıştır. Hâl tercemesi ilerde yazılı Sa'dullah Paşa'nın babasıdır.

Gazel :

Zâde-i Nûh'a şeref vermeyicek Hazret-i eb
Âharın oğluna bilmem ne verir izzet-i eb

Sebeb-i kesb-i şeref zâtının ehliyetidir
Yoksa değmez denes-i irsle ehliyet-i eb

Nâmı hayru'l-halef ünvânına şâyân olamaz
Olmayan mültezemi tavr-ı edeb-sîret-i eb

İtmeyen karta-i gûş-i dil ü can pend-i ebî
Kutb-i vakt olsa da bîfâidedir himmet-i eb

Kıymet ü kadr-i hayât-ı pederi bilmeyene
Bildirir sonra zamane ne imiş kıymet-i eb

Kim kalır pûr-i pederden bu fenâ dünyâda
Veled-i âkıle ibret mi değil rıhlet-i eb

«Muhlisâ» Hazret-i Hak'dan budur aksâ-yi niyâz
Veled-i nâ-halefe düşmeye hiç hâcet-i eb

Yeniçerilerin imhâsında söylediği târih:

Pâdişah seyf-i şerîatla kesip
Irkını ehl-i fesâdın yekser.
Dedi «Muhlis »kuluna hâtif-i gayb
Oldu târîhi gazâ-yı ekber.
«1241» = 1825

Aşağıdaki kıt'ayı Beyıut'ta hükûmet konağındaki odaya asmıştı:

Şer'ü kaanûna o kim emrini tatbî keyler
Âni da Hazret-i Hakk mazhar-ı tevfik eyler
İki dîvanda mes'ûldür ol vâli kim
Fasl-ı dâvâda ne tahkîk ü ne tedkîk eyler

ES'AD MUHAMMED EFENDİ
1269 = 1852

Değerli şâirlerden bir zât olup Manisa'lıdır. Pederinden tahsîlini tamamladıktan sonra İstanbul'a gelip Hoca Abdürrahim Efendi merhumdan Arabcanın derinliklerini, Hoc Neş'et Eafendiden Farscanın inceliklerini öğrenerek müftî olup memleketine döndü. Birkaç sene fetvâ hizmetı yapıp 1269 da Kudüs Mevleviyetine [yüksek kadılığı] tâyin edildi. Kaadirî tarîkatı mensublarından dîvan sâhibi Kuddûsî Ahmed Efendiye intisâb etmiştir. [Nasîhatü'l-Mülûk]'ü terceme ve Mütercim Âsım Efendinin «Tuhfe-i Arabiyye»sini şerh etmiştir .Aşağıdaki na'tı âşıkaane tabiatının mahsûlüdür:

Dü âlem nûr-i zâtından eserdir yâ Resûlellah
Vücûdundan halâyık behreverdir yâ Resûlellah

Cebînin ahter-i burc-i hidâyet ehl-i irfâne
Dü çeşmin manzar-ı levh-i kaderdir yâ Resûlellah

Dil-i uşşâkı bülbül-veş nevâsâz eyliyen herdem
Cemâlin goncesinden bûy-i terdir yâ Resûlellah.

Adüvvî bed-zebâne câv-i emn olmazdı dünyada
Velî âsâr-ı feyzin serteserdir yâ Resûlellah.

Ne mümkündür beşer künh-i şerîfin eyliye idrâk
Sana vassâf olan Rabb-i kaderdir yâ Resûlellah.

Şefâatle bula fevz ü felâhı Es'ad-ı âsî
Eğer olmazsa hâlî derbederdir yâ Resûlellah.

1284 târîhinde Manisa'da vefat ederek pederi Naîmî Halîl Efendi'nin yanına defnedildi.

EMÎN EFENDİ «MUHAMMED EMÎN EFENDİ İSTANBULÎ»
1291 = 1874

Bağdad Vâlîsi Necib Paşa-zâde Sağır Ahmed Bey'in oğludur. Bâb-ı âlî terceme odasında bulunup arkadaşları ile beraber kurduğu Yeni Osmanlılar Cem'iyyetinin gaayelerini tahakkuk ettirmek maksadı ile Avrupa'ya gitmiş ve amcası Mahmud Nedîm Paşa'nın Sadr-ı âzamlığında İstanbul'a dönmüştür. 1291 târîhinde vefat ederek Rumelihisarı mezarlığında sâhil kısmına yakın bir yere defnolunmuştur. Kendisi ile görüşenler aşırı zekâ sâhibi olduğunu bildirmektedirler. «Güldan» adlı şiir mecmûası basılmıştır. Kardeşi Dâhiliyye Nezâreti Evrak Müdürlüğünden emekli Ali Haydar Bey de şâirdir. «Beyân-ı Hakikat» isminde kıymetli bir risâlesi vardır.

«Güldan»dan :

Cihanda hoş yaşamak, rahat etmek istersen
Ne sür safâ-yı visâli, ne eck cefâ-yi firak.

E M R A H
1293 = 1876

İrticâlen şiir söylemekteki şâirâne kudreti herkesce müsellem olan saz şâirlerinin sonuncularından ve ileri gelenlerinden Naksibendî tarîkatı mensublarından bir zât olup Erzurum'ludur. 1293 de Niksar'da vefât etti. Şiirlerinden bir kısmını ihtivâ eden [Dîvânı] sonradan bastırılmıştır. Yetiştirdiklerinin en tanınmışı Tokat'lı Nûri'dir. Şâirlerimizin bu kaafilesinin vasıfları ve husûsiyetleri hakkında Edebiyat Târîhi tedkikçilerimizden Köprülü-zâde Fuad Beyefendi'nin saz şâirleri ismindeki kıymetli eserine mürâcaat etmek lâzımdır.

Meşhûr «Müstezâd»'ı :

Aşk-ı ezelî âşıka ilhâm-ı Hudâdır
Tahkîk gönül şehrine bir nûr-i ziyâdır
Bir neşve-nümâdır, minhâc-ı hüdâdır

Her kimde var lezzet-i aşkın cevelânı
Esmâsı anın bu dil-i uşşâka cilâdır
Eyler deverânî, hem rûha gıdâdır

Vâiz bana vasfeyleme cennât ile hûrî
Âşık olanın aşk ile matlûbu rızâdır
Bilmem o huzûru, bâkîsi hevâdır

Hâce beni men'etme cünûniyyet-i aşkdan
Bu cezbe-i aşk âşıka bir özge edâdır
Vir dersem o meşkden, bilsen ne safâdır

Zâhid beni ta'n eyleme kim mescide gelmez
Ben mu'tekifim kûşe-i meyhâne banâdır
Râh-ı Hakkı bilmez, mescidde sanadır

Bir dil ki bilir aşk-ı hakikat haberinden
Elbette o dil beyt-i nazargâh-ı Hudâ'dır.
Söyler eserinden, kaal ehli cüdâdır

Emrah güher izhâr edip ehl-i nazar ister
Hâk-i der-i cânânda gerçi fukarâdır
Yâni dürer ister, ammâ şuarâdır.

EŞREF MUSTAFA PAŞA
1316 = 1898

Büyük müşîrlerden [mareşallardan] ve ölçülü şiir ve [inşâ] nesir yazarlarından derviş-meşrebli bir zât olup Bursa'lıdır. «Eşrefü'ş-şuarâ» ismiyle matbû' [Divânı] vardır. Ekseriyetle Rumeli taraflarında vâlilik ve kumandanlık gibi mühim hizmetlerde bulunduktan sonra 1316 da İstanbul'da vefat ederek Merkez Efendi Dergâhına defnedildi. Mânîdar kasîdeleri, yanık mersiyeleri vardır.

Beyitlerinden :

Herkesin gayreti memdûh olur idrâki kadar
Bir midir himmet-i âkıl ile sa'yı bâkıl.

*

Zât-ı Hak san'atıdır nüsha-i imkân ammâ
Ana şîrâze-i tertîb-i nebî bir de velî
Biri ma'nâ-yi ehaddir, biri mevlâ-yi samed
Yekvücûd âlem-i vahdetde Muhammed'le Alî.

Mısra'larından :

Merd-i lâkaydi giriftâr edemez dâm-ı emel

ES'AD EFENDİ
1317 = 1899

Kalem kudretine sâhip, siyaset diline vâkıf hamiyet-sever bir zât olup Çorlu'dandır. İstanbul'da tahsîlini bitirdikten sonra devlet kalemlerinde ve matbûatta kalemi ile hizmetlerde bulundu. Zamanının iktizâsına göre muhtelif sürgünlere uğradı. 1317 de sürgün bulunduğu Bitlis'de vefat etti.

Basılmış eserleri :

1 — [İttihâd-ı İslâm],
2 — [Hükûmet-i Meşrûta],
3 — [Coğrafya Lûgatı]: Doktor Albay Hüseyin Beyle ortaklaşa hazırlanmıştır. Kuleli Askerî Lisesi'nde yazı muallimliği, «Basîret Gazetesi»nde başmuharrirliği, «İstikbâl», «Hayâl», «Vakit» ve «Dimışk-Şam» gazetelerinde birçok makaleleri vardır.

EBÜ'L-KEMÂL SEYYİD MUHAMMED EMÎN PAŞA
«EMÎN PAŞA»

Buhârâ'nın eski Emirzâdelerinden Seyyid Ahmed Celâleddin Bey torunlarından Keban Ma'den-i Hümâyûn Müdürü Seyyid Mustafa Mazhar Efendi'nin oğludur. Küçük yaşta babası tarafından İstanbul'a gönderilerek dayısı Tomruk Müdürü Hüseyin Bey'in yanında ilk tahsîlini yaptı. Ana tarafından akrabası büyük edebiyatçılardan eski Sadr-ı âzam Yusuf Kâmil Paşa 1266 da İstanbul'a hânesini naklettiği sırada tahsîl ve terbiyesine bizzat dikkat etti, bilhâssa Kâmil Paşa'dan ve onun hakikaten bir akademi mâhiyetinde olan olgunlar meclisine devm eden büyüak âlim ve ediblerden din ilimlerini, felsefe ve edebiyatı öğrendi. Halk arasında Kâmil Paşa «mühürdârı» olarak tanınmıştır. [Meclis-i Vâlâ]da, [Şûrâ-yı Devlet]de otuz sene hizmet ederek bilâhare bâzı mutasarrıflıklarda bulundu. Rumeli Beylerbeyliği rütbesini elde etti. Onüç sene Yakacık'daki inzivâya çekildiği evinde azledilmiş olarak kaldıktan sonra bu def'a kurulan Adalar Mutasarrıflığına tâyin olundu. Adalar'ın yine kazâ hâline çevrilmesi üzerine eskisi gibi hânesinde inzivâya çekildi. 1326 da vefat ederek Merkez Efendi Mezarlığına defnolundu. Yetişmesinden itibaren yüksek ahlâk ve doğrulukla tanınarak herkesin emniyetini kazanmışdı. Arap, Fars dillerine, dinî ilimlere, felsefe ve edebiyâta vâkıf, ilmiyle âmil - ârif bir insandı. Gaayet nefîs olan yazısı ile birçok değerli kitapları istinsah etmiş ve hayli eser hazırlamıştır.

Bu eserler oğlu İbnü'l-Emin Mahmûd Kemâl Bey'in kütüphânesinde mahfuzdur.

Tasavvuf, felsefe, edebiyat ve muhâdârata âit basılı olmayan mevcud eserleri aşağıdadır:

1 — «Dürerü'n-nasâih El-Müntehab Gurarü'l-hasâis»: Ebû İshak El-Vatvat'ın «Gurarü'l-hasâis» adlı eserinin tercemesidir.

2 — Şeyh Abdü'l-mecîd'in «Tuhfetü'l-merdiyye fî Ahbâri'l-kudsiyye» ismindeki eserinin seçilmiş olarak tercemesi.

3 — Allâme Yâfiî'nin «Ravzu'r-Reyyâhîn fî menâkıbi's-sâlihîn» ismindeki eserinin seçme yoluyla tercemesi.

4 — Bahâeddin Âmilî'nin «El-muhallât» ismindeki eserinin seçme sûretiyle tercemesi.

5 — «Ünvânü'l-beyan ve Bostânü'l-iz'an» tercemesi.

6 — Celâleddin Süyûtî'nin «El-Erec fi'l-ferec» ismindeki eserinin tercemesi.

7 — Ali Es-Sübkî Eş-Şâfiî'nin «Muîdü'n-niam ve Mübîdü'n-nikam» ismindeki eserinin seçme yapılarak tercemesi.

8 — Tennûhî'nin «El-ferec ve'ş-şiddet» ismindeki eserinin seçmeler yapılmak suretiyle tercemesi.

9 — «İhyâü'l-Ulûm»dan seçilmiş bâzı bahislerin tercemesi.

10 — Şeyh Ahmed Kalyûbî'nin «Nevâdirü'l-Âlem» ismindeki eserinin seçmeler yapılarak tercemesi.

11 — «Kurretü'l-uyûn ve Müfrihu'l-kalb» ismindeki eserinin seçmeler yapılarak tercemesi.

12 — «Fâkihetü'l-Hulefâ» isimli eserinin seçilmiş bâzı kısımlarının tercemesi.

13 — Şeyh Nasr İbn-i Muhammed'in «Tenbîhü'l-gaafilîn» ismindeki eserinin seçmeler yapılmak suretiyle tercemesi.

14 — Şeyh İbrâhim El-Mâlikî'nin «Umdetü't-tahkik fî beşâiri's-Sıddîk» ismindeki eserinin seçme yoluyla tercemesi.

15 — «Edebü'd-Dîn-i Ve'd-Dünyâ»'dan ekseri bahislerin seçilmiş olarak tercemesi.

16 — «Ravzatü'l-Ahyâr»dan bahislerinin çoğunun yapılan seçmelere göre tercemesi.

17 — «A'lâmü'n-nâs»dan bahislerin ekserisinin yapılan seçmelere göre tercemesi.

18 — «Tezkire-i İmam-ı Kurtubî» Tercemesi.

ES'AD MUHAMMED DEDE
1329 = 1911

Âlim ve ârif Mevlevîlerden [Mesnevî]'nin remizlerine vâkıf deryâdıl [kalbi deniz gibi geniş] bir zât olup Selânik'lidir. Bekâr olarak yaşamış, kemâl kazanmıştır. 1329 târîhinde vefat ederek Kasımpaşa Mevlevîhânesine defn olundu. «Nümûne-i Kavâid-i Fârisî» ismindeki risalesi basılmıştır. İbn-i Fâriz'in «Kasîde-i Tâiye»sinin bâzı beyitlerini şerh ve Hindli İmâdullah Hazretlerinin «Ziyâu'l-kulûb»ü ile tasavvufa dâir bâzı Farsça eserleri terceme ettiği gibi Mevlânâ Câmi'nin kendi rubâîlerine ve İbn-i Fâriz'in «Hamriye»sine yazdığı şerhi de bastırmış ve [Sipehsâlâr]'ın Hindistan'da basılan «Menâkıb-i Mevlânâ»sının tashihi hizmetini yapmıştır. Topladığı nefîs kitaplardan bine yakınını Umumî Kütüphâneye hediye etmiştir. Maal'esef diğer kitapları Yenikapı Mevlevîhânesindeki hücresinde yandı. Mezar taşındaki târih aşağıdadır:

Mesnevîhân kenz-i esrâr-i hikem Es'ad Dede
Âlem-i devranda dervîş-i hümâ pervâz idi
Feyz-i nutkun ahz idenler söyledi târîhini
Gitdi sûy-i lâmekâna nâsih-i mümtâz idi.

Mesnevîhânlık icâzetini başlangıçta intisab ettiği ârîflerden Osman Salâhaddin Efendi'den, Mevlevî tarîkatı hilâfetnâmesini de Eskişehir Mevlevîhânesi Şeyhi kıymetli Mevlevîlerden Hasan Dede Efendi'den almıştır. Bununla beraber Hindistan'ın ârif şeyhlerinden İsmail Nüvvâb ile İmdâdullah Hazretlerinden de ayrıca halîfelik almaya muvaffak olmuştur.

Matlâ'ı :

Görünen cümle eşyâdan Hudâ'dır
Sakın sanma ânı senden cüdâdır

olan «Tevhîd» başlıklı üçyüz beyitli bir [Mesnevî]si vardır.

EŞREF MUHAMMED EFENDİ «HECCAV»
1330 = 1911

Nev'-i şahsına münhasır [Orijinal] Osmanlı şâirlerinden olup Kırkağaç nâhiyelerinden Gelenbe'lidir. Hiciv ve mizah alanında sehl-i mümteni' tarzındaki şiirleri ile tanınmıştır. Bu sâhadaki şiirlerinin çoğu âdetâ dillere perseng olmuştur. Uzun müddet husûsiyle mensûb olduğu Aydın vilâyetindeki muhtelif kazâlarda kaymakamlık yaparak bir aralık

zamanın idaresi ile anlaşamadığından Mısır'a kaçmış, kalemi ile mücadele etmiştir. Son me'mûriyeti Adana Vâli muavinliğidir. 1330 da Kırkağaç'da vefat etti. Şiirlerinin büyük kısmı «Hasbihâl», «Deccâl». «Şah ve Pâdişah», «İran'da Yangın Var», «İstimdâd» isimlerindeki matbû risalelerinde, bâzıları da «Eşref» ismiyle çıkan gazetede yayınlanmıştır. «Hasbihâl»deki şiirlerinden :

Eder celb-i şefâat kesret-i eşkin kıyâmetde
Hudâ'nın lûtfu çoktur gam yeme «Eşref» söner dûzah
Riyâkârân-ı ümmetden eğer bir zâhid-i bârid
İderse bir nefes Kânûn-ı sâni'ye döner dûzah.

Birdir Allah nazîri yoktur

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ **bişekdir**

Şâhid-i âdilken mevcûdât
Şekk eden birliğine eşekdir.

*

Kabrimi kimse ziyâret etmesin Allah için
Gelmesin reddeylerim billâhi özkardâşımı
Gözlerim ebnâ-yi Âdem'den o rütbe yıldı kim
İstemem ben [Fâtiha] tek çalmasınlar tâşımı.

*

[Çaryâr]'ın adedi çar kitaba eştir
Şart-ı İslâm gibi «Âl-i Abâ» da beştir.

Alî'den isterim kevser, şefâat Fahr-i âlem'den
Müheyyâdır, husûle gelse bunlar rahmet-i Bârî
Nasıl hüsn-i tesâdüf eylemiş Ebced hesâbiyle
«Muhammed»le «Alî» kaçsa odur «Rabb»in de mikdârı.

EDİB HALİL BEY «BURSAVÎ»

1330 = 1911

Zamanımız ediblerinin seçkinlerinden bir zât olup Bursa'lıdır. Çocukluk çağını babasiyle taşralarda geçirerek İstnbul'a gelişinde tâyin olunduğu devlet kalemlerinde me'mûr olarak güzel vazife gördü. Bu esnâda bâzı mekteblerde de muallimlik hizmetinde bulundu. Son me'mû-

riyeti «Meclis-i Maârif» baş-kâtipliği idi. 1330 da vefat ederek Eyüb civarına defn edildi. Gerek te'lif, gerek terceme sûretiyle meydana getirdiği eserlerde İslâmî âdab ve ahlâk dâiresinden ayrılmamıştır. Tabîat itibariyle hassas ve teessüre meyyâl idi.

Matbu' eserleri aşağıdadır:

Bir Mektup Paketi ve Gümüş Muhâfaza: Fransızca'dan terceme edilmiş olup eserlerinin ilkidir.

«Âşıkane Bir Dram», «Mesîre-i Etfal», «Cümel-i Hıkemiyye-i Ecnebiyye», «Terkîb-i Bend», «İki Refika», «Sa'y Mecmûası», «Paris Esrârı», «Güvercin Mükâfâtı», «Mis Mari Yahut Mürebbiye», «13 Numaralı Araba» vesairedir. «Mektep» unvanlı manzûmesinden:

Mektep ki mehd-i nâzıdır efkâr-ı hikmetin
Her lâhza mültecâsıdır ikbâl ü izzetin

Mektebdir en güzîdesi ezvâk ü nüzhetin
Mektüepdir âfitâb-ı cihan-ı saâdetin

Mektep melâz-ı rif'atıdır âdemiyyetin
Mektep kemâl-ü ziynetidir akl ü fikretin

Mektep hemîşe masdarıdır her meziyyetin
Hâmî-i zî şukûhî değil mi selâmetin

Mâhîsidir mezellet ü idbâr ü nikbetin
Mektep hulâsa matlâ'ıdır feyz ü himmetin

Mektebden intişar eder envâr-ı intibah
Zira odur meâlî-i edvâra cilvegâh

Dikkatle bak nedir bu kemâlât-ı şûle-zâ
Bunca bedîalar kim ider çeşm-i rû-şenâ

İrşâd için yeter bu bize işte rehnümâ
Hep gördüğün mesâir-i iclâl ü îtilâ

Mahsûl-i ma'rifet ki verir tab'a incilâ
Mektep nedir ne şanlı mahall bildirir sana

Sahrâya, kûhe, sâhile, deryâya câbecâ
Şâmil-füyûz ü sâye-i ikbâli dâima

Evsâfına, kemâline yok hadd ü intihâ
Âkıl bunu nasıl ider inkâra ictirâ

Mektep deyince pîş-i nazarda olur ıyân
Envâr içinde ruh-fezâ başka bir cihan

Mektep, o cây-i dilkeş o bâlâ berîn makam
Ol merkez-i saâdet ü iclâl-i hâs ü âmm

Mihmân ü mültecîsin ider her zaman bekâm
Her yüzden eyler âdemi şâyân-ı ihtirâm

Ancak bulur o yerde beşer feyz-i müstedâm
Ma'nen o yerde gizlenir envâ'-ı ihtişâm

Vaz'-ı bülend pâyesidir ahsenü'n-nizâm
Tâb ü fürûğı şevketidir mâhî-i zalâm

Dâi udâl-i cehli iden oldur iltikam
Erbâb-ı sa'ye her dem iden arz-ı ibtisâm

En bir küüçk iltifâtı ânın bir cihan değer
Hem bir cihan muâdili hem bin de can değer

Seyf ü kalem ki hâdim-i iclâl ü şândır
Hep mektebin celâdetine tercemandır

Bin şekl-i dilfirîbe girer bir cihandır
Bir öyle vazodur ki tarâvet nişandır

Âzâde-i melâlet ü reng-i hazandır
Her hâlini mevlid-i şevk-i cinandır

Fikrimce mahz-ı candır evet mahz-ı candır
İşte hümâ-yi izzet o yüzden ibârettir

Zıll-i saâdet vâyesi de câvidandır
Mektep umûma hâsılı kehfü'l-emandır

Âkıl olan bilir ne demek kadr-i mektebi
Takdîs ider o cây-i füyûzât-i mektebi

EBÛ'Z-ZİYA TEVFİK BEY

1329 = 1911

N. Kemâl bey, edebî mektebine mensub beyânının sertliği, bilgisinin ve zevkinin isabetiyle «doğruluğu ile» tanınmış büyük muharrirlerimizden biridir. Zekâsının keskinliği «eser ve makalelerinde» görünücüdür.

Osmanlı matbaacılığına gerçekten hizmet etmiş, hürriyetçi fikirleri sevmesinden dolayı bir kaç kere hükûmet merkezinden uzaklaştırılarak sürgün cezalarına uğramıştır. Meşrûtiyet'in ilânı ile sürgün yeri olan

Konya'dan İstanbul'a dönmüş ve ilk seçimde Antalya meb'ûsu sıfatiyle milletvekileri sıralarında bulunmuş; bir tarafdan da «Tasvîr-i Efkâr» gazetesini çıkararak yaratılışındaki yazı, münakaşa istidad ve kaabiliyetini tatmîn etmiştir. «Mecmûa-i Ebû'z-Ziya»daki makaleleri, «Nümûne-i Edebiyyat-ı Osmâniyye», «Takvîm-i Ebû'z-Ziya», «NE hakkında tetebbuat», «Nevsâl-i Mârifet», «Lügat-ı Ebü'z-Ziya», Doğu ve Batı ilimlerindeki vukufunun, yazı ve «anlatmadaki üslûbu» te'sir derecesinin ve başarısının ölçüsüdür. 329 senesi ortalarında âniden vefât etmiştir. Kabri: Makri köyünde [Bakırköy] oğlu Ziya Bey'in yanındadır. Diğer eserleri:

«Millet», «İbn-i Sina», «Ezop», «Nef'î», «Napolyon», «Sürûrî-i Müverrih», «Götenberg», «Buffon», «Franklin», «Diyojen», «Yeni Osmanlılar».

EKREM BEY «RECÂÎZÂDE MAHMUD EKREM BEY»
1329 = 1911

Üstad Ekrem» nâmını alan merhûm, Osmanlı edebiyâtının, daha husûsî bir tâbirle Şinâsî ve N. Kemal edebî devrinin yeni tarzda nazariyelerini ilk olarak kitap hâline getirmiş ve öğretmiş büyük bir edîbimizdir. Hissiyâtının inceliği, beyânının nezâketi, üslûbunun intizâmı ile seçilip tanındığı gibi ahlâk ve davranışlarındaki temkîn ve vekar ile de talebelerine ve tanıdıklarına büyük bir saygı ve sevgi hissi telkin etmiştir. Dünyadan ayrılışına, baba kalbinin pek güç tahammül ettiği yavrularının «husûsiyle «Nejad»ının ayrılık derdiyle meydana getirdiği eserler ve şiirler gerçekten yanık ve içlidir.

Meşrûtiyet'in ilânını müteâkıb sadece kazandığı haklı edebî şöhret dolayısiyle Evkaf ve Maârif nâzırlıklarına tâyin edilmişse de, kalben sükûn ve inzivâya düşkün olması istifa etmesini gerektirmiştir. Âyan âzalığına da yükselmiştir. 329 senesi vefat etmiş ve Küçüksu'daki sevgili oğlu «Nejad»ının yanına defn olunmuştur. Basılmış edebî eserleri:

«Kudemâdan Bir Kaç Şâir», «Nefrîn», «Tâlîm-i Edebiyat», «Takdîr-i Elhan», «Yâdigâr-ı Şebab», «Muhsin Bey», «Zemzeme», «Nâçiz», «Mehperizon», «Şemsa», «Tefekkür», «Takrîzât», «Pejmürde», «Nejad Ekrem» (Cild: 2), «Atala Tercemesi», «Çok Bilen Çok Yanılır» 4 perdelik komedi).

Neşîde-i Harp

Hıfz-ı vatana himmet-i merdan günüdür bu,
Vahdetle fedakâri-i ihvan günüdür bu
Serhadlere tahşîd-i diliran günüdür bu
Durmak mı olur? Gayret-i akran günüdür bu

Derd ehli olan bizlere derman günüdür bu,
Bin minnet ile bezl-i ser ü can günüdür bu
Hakkın bizi te'yîdine îman günüdür bu,
A'dâmıza husran günü hızlân günüdür bu
Balkanlara tûfan salacak kan günüdür bu,
Târîhimizin hürmete şâyân günüdür bu
Sancağımızın şevk ile tâban günüdür bu,
Ey ordusu Osmanlıların, şan günüdür bu.

*

Millet ki alır kuvvetini avn-i Hudâ'dan
Millet ki bulur zevk-i revan rûh-i gazâdan
Millet ki irer gûşuna tekbir-semâdan
Vâreste tamamiyle bu gün havf ü recâdan
Çok sar alacak düşmen-i bed-ahd ü vefâdan
Onlar bizi korkar mı sanırdı bu vegaadan
... ...
... ...
Sancağımızın şevk ile tâban günüdür bu,
Ey ordusu Osmanlıların, şan günüdür bu.

*

Ser-tâc olalı bizlere ey râyet-i gül-renk :
Hiç perdesini gördü mü bir melhame bir cenk?
... ...
... ...
Mümkün mü tekabül ide timsah ile Harçeng
Balkanların artık yetişir ettiği nîreng;
Tecvîz idemez tâ bu kadar zilleti ferheng;
Hâinlere oldukça meyâdîn-i vega teng,
Kaçdıkça delikden deliğe leng ü bî-neng,
Kurşun ne reva, onları tedmîre yeter seng.
Sancağımızın şevk ile tâban günüdür bu,
Ey ordusu Osmanlıların, şan günüdür bu.

*

Olduk, yetişir, Avrupa'ya karşı rızâ-cû,
Azdırdı eşirrayı tezellülle tekâpû.
Elvermedi mi sabr ü tehammülse bu, yâhû?!
«Çekmez o kadar sıkleti artık bu terâzû!»
Hâlâ ne diyor, dinleyiniz, hâtif-i Hakk gû,
Pâkîze vatan, mâderimiz, [Hazret-i Bânû]:
Döndürmemeğe ahd idin erler, bu sefer rû,
«Dolsun, yürüyün, âteş ile, hûn ile her sû:

«Yık, yak müdün-i düşmeni ey muhteşem ordu!
«Gaafillere göster ne imiş şiddet-i hâzû!»
Sancağımızın şevk ile tâban günüdür bu,
Ey ordusu Osmanlıların, şan günüdür bu!

*

Sırb'ın sözü olmaz, Karadağ harbe mübâşir
Olmakla mürüvvetli göründü. Şu da zâhir;
... ...
... ...
«Âdet budur: Âhirde gelir bezme ekâbir!»
Lâkin bu şematet, bu nümâyiş, bu zevâhir,
Bilsen kimi mebhût idecek? Bârî şu mâhir
Aktörlerine fâciayı anlatalım bir.
Sancağımızın şevk ile tâban günüdür bu,
Ey ordusu Osmanlıların, şan günüdür bu!

*

Urmuş ser sâfillerine neşve-i haşhaş,
Pür velvele, pür harhara, pür vesvese leşlaş,
Gelmiş kapuya, çırpınıyor bir sürü ayyaş,
Bir sâika-i hışm-ı İlâhî gibi dehhaş,
İn başlarına hepsinin ey tîğ-i güherpaş!
Tatsın o senin darbeni her sîne-i kallaş,
Görsün o senin berkını her dîde-i huffâş,
Git cenge vekaarınla, telâş itme vatandaş,
Karşı duramaz Hakka o yüzlerce bin o baş,
Minnet sana ey seyf-i celâdet, sana şâbâş!
Sancağımızın şevk ile tâban günüdür bu,
Ey ordusu Osmanlıların, şan günüdür bu!

*

Ey Avrupa! Ey mağrib-i nûr-i medeniyet
Âfâkını sarmış görünür zulmet-i gaflet
Sensin viren ancak bu kıtâle sebebiyyet
Senden geliyor hep bu eşirrâya cesâret;
Zâlimleri tevkîr ile mazlûma hakaaret.
Senden deymedir hep bu felâket, bu musîbet
Çarpışmalı mı tâ bu kadar hak ile kuvvet?
Çiğnenmeli mi tâ bu kadar hakk u hakîkat?
Mahvolsa da çekmez bu kadar zulmü bu millet;
Vermek bize farz oldu şu hâlâta nihâyet:
Sancağımızın şevk ile tâban günüdür bu,
Ey ordusu Osmanlıların, şan günüdür bu!

İslâma olan zulmü gör ey Hâkim-i Mutlak!
Sâbirlere ey nâsır olan Hâlik-ı eşfak
Osmanlıları eyle bu derdinde muvaffak!
Eyyâm geçer bir dem olur emr-i muhakkak,
Biz Türk eriyiz, çarpışarak yüz kişi kalsak,
Ecdâdımızın yurdunu çiğnetmeyiz ancak.
Çok sürdü yeter lâklaka-i müz'ic lâklak;
Asker yürüsün, şimdi budur elzem ü evfak.
Sancağımızın şevk ile tâban günüdür bu,
Ey ordusu Osmanlıların, şan günüdür bu!

Recâî-zâde Mahmud Ekrem Bey

EMRULLAH EFENDİ
1332 = 1913

İlmî şahsıyetini «İKDAM» ile neşrine başladığı [Muhîtü'l-Maârif] makaleleri ile gerçekden mümtaz ve müstesna bir hâle koymuşdur. Denebilir ki bizde lisan ilminden ve lisanın felsefesinden ilk bahseden Emrullah Efendi olduğu gibi, zamanlarına kadar her ciz kalem tutanın girmekde bir mahzûr görmediği lisan münâzara ve münakaşalarına ilmî bir renk, fennî bir kıymet getiren de ilk Emrullah Efendi'dir.

Sultan II. Abdü'l-hamîd devrinde baş-muharrirliği ile bir cildi tamamen basılıp neşredilen [Muhîtü'l-Maârif], Emrullah Efendi'nin kavrayışının heykeli, irfânının âbidesi telâkki edilmeğe lâyıktır. Vâkıa Meşrûtiyet devrinin gelişiyle; Osmanlı Milletince bir [Muhîtü'l-Maârif — Ansiklopedi]nin lüzûmunun derecesi takdîr edilmiş; ve başda Saltanat'ın veliahd'ı merhûm Yûsuf İzzeddîn Efendi Hazretleri olmak üzere bu babda Emrullah Efendi'ye malla ve sözle, fiilî ve amelî olarak çok mürâcaatlarda bulunmak sûretiyle husûsî bir hey'et kurulmuş, yeniden [Muhîtü'l-Maârif]'in yazılmasına başlanmış, hattâ bu def'a da yine ancak bir cild çıkarılmışsa da merhûmun vefâtiyle gecikmeye uğramıştır.

Emrullah Efendi'nin Dârü'l-Fünûn Felsefe Muallimliğinde iken not ettirdikleri felsefe dersleri de adı geçenin gerçekten fen ve lisan ilimlerinde, felsefede, ilmî tedkîkat ve araştırıcılıkda ne kadar derin olduklarını pek açık gösterir. Kırklareli Meb'usluğu ile başlayan siyasî hayâtı Maârif Nâzırlığına kadar kendisini yükseltmiş ve bâzı takrîr ve siyasî lâyihaları siyasî ilimlerdeki ihtisâsını isbat etmiştir. Fakat siyasî hayâtı ilmî hayâtının inkişâfına ve milletin kendilerinden hakîkaten beklediği maârif hizmetlerini îfâsına engel olmuştur.

Emrullah Efendi, Lüleburgaz'da doğmuş; 332 H. senesinde fânî dünyâdan Bekaa âlemine göçmüş, Fâtih Câmi-i Şerîfi avlusuna defn olunmuştur.

FÂTİH SULTAN MUHAMMED

«Ni'mel-emîr» (*) hadîs-i şerîfi ile müjdelenen bu şanlı pâdişâhın eriştiği büyük fetihlerin şerefinden başka altı lisâna vukufu gibi fazîletlerine ilâve olarak şâirlikdeki kudreti de herkesce kabûl edilmiştir. Şiirlerinde «Avnî» mahlâsını kullanmışlardır. Hamâsî tarzında olup aşağıdaki beyitle başlayan gazelleri meşhûrdur. Gerçi mevcûd şâirler tezkirelerinde bir iki gazelinden başka şiirleri görülemezse de devrimizin maârifçilerinden Diyârıbekirli Ali Emîrî Efendi'nin uzun bir araştırma neticesi olarak yazdıkları «Cevâhirü'l-Mülûk» isminideki matbû' eserinde Fâtih'in [mürettep dîvânı] olduğu açıklanmıştır. Şâhâne gazellerinden ondört gazeli hâvî olup «Dîvân-ı Avnî» başlığı altında 1904 Milâdî târîhinde Berlin'de basılan nüsha bunu te'yîd etmektedir.

Şâirâne beyitlerinden:

Sâkıyâ mey sun ki birdem lâlezâr elden gider
Erişir fasl-ı hazân vakt-i bahar elden gider.

*

Yoktur zulme rızâmız adle biz mâilleriz
Gözleriz Hakkın rızâsın emrine kaailleriz.

*

Vefâtı نَوَّرَ اللّٰهُ قَبْرَهُ نُوْرًا «Nevverallahü kabrehû nûran» mısra'ı ile دُعَاءُ خَيْرٍ «Duâ-i hayr» terkîbinin delâleti olan 886 târîhindedir.

Fâtih Sultan Muhammed Hân Hazretlerinin ilimlerin ve fenlerin ilerlemesi husûsunda sarfettikleri hükümdâra yaraşan yüksek gayret ve büyük himmet ve o zamanki mekteblerde tedrîs usûlünün ıslâhı yolunda

(*) (İstanbul'u fetheden kumandan ne güzel kumandandır. Onun askeri de ne güzel askerdir.)

gösterdiği çalışmayı belirtmek için mutlaka mekteplerden ve tedrîs usûlünden bahse ihtiyaç vardır. İstanbul'un fethinden sonra yaptırdığı İlmiye medreselerine ilâve olmak üzere kendi ismiyle anılan Câmi-i Şerîfin ikmâlini müteâkıb orada da medreseler açmışlardır. Bu medreselerdeki müderrislerin vazifeleri şimdiye kadar diğer mekteplerde bulunanlardan fazla idi. «Ulemânın rütbe ve derecelerine göre sıralarının» teşkîli ve tedrîs usûlünün muhtelif şûbelere ayrılması Sadr-ı âzam Mahmud Paşa'nın eseridir ki kendisi de ilim ve mârifetin kıymetini bilen bir zât olduğundan bu ilmî müesseselerin genişlemesi için çok hizmet etmiştir. Medrese müdâvimleri «tâlib» adıyla tanınmıştır. Bunlar «Tetimme» ismindeki sekiz mektebe bitişik hücrelerde otururlardı. Her [Tetimme]nin sekiz hücresi vardı. Her hücre üç tâlibe tahsis edilmişti. Demek ki her medrese 190 tâlibi istiâb edebilirdi. Her tâlibin aylık on-iki akçe vazifesi vardı. Tahsilleri bir usûl ve intizam dâiresinde idi. Gördükleri dersler «ilim» ismi altında on şûbeye ayrılmıştı. «İlm-i Sarf, İlm-i Nahiv, İlm-i Mantık, İlm-i Kelâm, İlm-i Âdâb, İlm-i Bedi', İlm-i Maânî, İlm-i Beyan, İlm-i Hendese [Geometri], İlm-i Hey'et [Kozmoğrafya]». Bu ilimlerin hepsini öğrenenler «Dânişmend» ünvânını alırlar ve bu isimle yâhut «Muîd» sıfatıyla genç tâliblerin öğretimine me'mur olurlardı. «Dânişmendler» yukarıda sayılan ilimleri bitirince küçük mekteplere muallim yahut imam olmaya ehliyet kazanırlardı ki bu takdirde Ulûm-i İlmiyyeyi [yüksek ilimleri] tahsîle ihtiyaçları kalmazdı. Şu kadar ki müderrislik ve mollalık gibi yüksek mevkilerden sarf-ı nazar etmeye mecbûr olurlardı. Çünki bu makamlar [Usûl-i Fıkh]a vâkıf ve yüksek rütbeleri hâiz olanlara münhasırdı. Adaylar «Mülâzım» ismiyle anılırlardı. Müderrislerin derecelerine göre yirmi'den altmış akçeye kadar vazîfeleri vardı. Bu vazîfeleri itibariyle kendileri de «İşrîn, selâsîn, erbaîn, hamsîn, sittîn = yirmi - otuz - kırk - elli - altmış gibi adları hâiz olurlardı.

Fâtih Sultan Muhammed Câmiine bağlı sekiz mektebin muallimleri ellişer akçe alırlardı. Mektebleri de «Cennât-ı Ulûm — İlim Cennetleri» ismini hâiz idi. Hazret-i Fâtih, Eyyûb Sultan Câmii ile Ayasofya'da da birer medrese inşâ ettirmişti. Vazîfeleri eşit olan büyük müderrisler arasında Fahrî rütbeler vaz'olundu. Müderrisler umûmiyetle «Hâriç ve Dâhil» olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Muallimlerin vazife dereceleri okuttukları ilimlere göre değişirdi. Bu itibarla birinciler [Akaaid], [Tefsir] îzah ederler, ikinciler [Fesâhat], diğerleri Hadîs-i Nebeviyye ile hâsılı en sondakiler Kur'ân-ı Kerîm'in tefsîrini öğretirlerdi (*).

(*) Fatih Medreseleri hakkında daha geniş malûmat ve tafsîlât için bak: Osmanlı İmparatorluğunda İlmiye Teşkilâtı: Yazan: İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu.

«Kanun-u Muhammedî» ismiyle siyâsî hukuka, idare usûlüne, medenî ve ceza hukukuna dâir koyduğu kanunlar zikre şâyandır. Şiirle merâmını anlatmağa meraklı olan bu pâdişah bir Lâtin şâirinin takdîm ettiği kasîdeye câize olmak üzere hemşehrilerinden birçok esîri âzâd etmiş, Molla Câmi'yi ihsanlarına garketmiş, Ali Kuşcu, Osmanlı ülkesine gelirken masrafları için her konakta bin akçe vermiş, Molla Gürânî'nin elini öper, kendisine «Zamanın İmam-ı A'zam'ı» dediği Molla Hüsrev'i câmide bile görse ayağa kalkardı. Altı lisânı konuşan ve yazan bu pâdişah Osmanlı - Türk dilinde ve Farscada mükemmel bir edîb idi.

FİRDEVSÎ «UZUN FİRDEVSÎ - FİRDEVSÎ-İ RÛMİ»

İrticâlen kelâm nazmına muktedir, kemâl sâhibi bir şâir olup Bursa'lıdır. Usûlüne göre tahsil yaptıktan sonra târîh ve muhâdarât ile meşgul olarak bu arada felsefe, hendese, [Nücûm - Astroloji] ile de uğraştı. İstanbul'a geldiğinde zamanın pâdişâhı olan Sultan İkinci Bâyezid'in emri ile Süleyman Aleyhisselâm'ın hayat ve menkıbelerinden bahseden çoğu manzûm olarak yazmağa başladığı «Süleyman-nâme»sini tamamlayarak takdîm etmişse de «her devirde eksik olmayan rakiplerinin kötülemesi ile »umduğu kadar kabûle mazhar olamayıp mürekkep olduğu 366 cüzden ancak seksen cüzü seçtiğine müteessir oldu. Ve şikâyet dolu bir manzûme yazarak İran'a gitti. Bir müddet sonra orada vefat etti. Mesnevîlerinin ekserisi mânidar ve ruh okşayıcıdır. Eserleri:

1 — Süleyman-nâme: 366 cüzden ve 399 meclisten [bâbdan] mürekkep büyük bir eser olup bâzı cüzleri İstanbul kütüphânelerinde vardır.

Beyitlerinden :

Hamd idelim cân ü dilden ol Mecîd'e bîhısâb
Mihr-i derse bil Süleyman tahtına merkeb olur.
Buldu hilkat «kün» demekle çarh u mâh ü âfitâb
Kahriderse kavm-i Nûh'u garka verir bahr-i âb.

2 — Silâhşor-nâme : Müsteşriklerden Baron İşlâhta Oktar tarafından Viyana'da basıldığı gibi bir kısmı da bilâhara Roma'da basılmıştır.

3 — Şatranç-nâme-i Kebîr: Bir nüshası Nûr-i Osmâniyye kütüphânesinde mevcut olan bu eserini 909 târîhinde Balıkesir'de yazdığını ve kırk kadar başka eseri olduğunu da beyân etmektedir.

4 — Kutup-nâme - Kıssa-i Midilli: Venedik ve Fransız'ların Midilli adasına hücumlarını beyân eden târihî ve manzûm bir eser olup bir nüshası Galata Mevlevîhânesi Kütüphânesinde vardır.

5 — Hayat ve Memat: Ahlâk ve tasavvufdan bahseden Farscadan terceme mensûr bir eser olup bir nüshası Beşiktaş'da Yahyâ Efendi Kütüphânesinde vardır.

Bu eserinin baş taraflarında bir münâsebet getirerek «Süleyman-nâme-i Kebîr»inin 82 inci cüz'ünü tamamladığını yazmaktadır.

6 — Pend-nâme-i Eflâtun: Sağlık bilgisine dair ufak çapta terceme bir eserdir.

İslâm'ın güzel san'atlarından hüsn-i hatta da vâkıf olduğuna kendi el yazısı ile yazma olup nüshası «Osmanlı Müzesi» kütüphânesinde mevcud olan «Gülistan» şâhittir. Sonundaki ketebesinde «yazarın belirtildiği ibarede» ismini: «İlyas İbn-i Hızır El-mütahallâs bi'l-Firdevsî» diye yazmaktadır. Mesken [yerleşme yeri] seçme hususunda [Lâtifî Tezkiresi]nde yazılı [mesnevîsi]nden:

Gel ey vâzî işit sözün hakîmin — Eğer kim vâr ise tab'-ı selîmin
Dilersen vaz'edesin bir imâret — Eğer kûy ü eğer şehr ü vilâyet
Gerek seyreyleyesin yeryüzünde — Yürüyesin yücesinde düzünde
Bulasın bir yeri kim ola âli — Şimâlinden yana olan cibâlî
Açık ola velî garbı havası — Önü sahrâ ve dağ ola verâsı
Düşe bir ulu su garbı yanına — Yürüye anda sandalla sefîne
Yüzünden her kaçan bahrin ese rîh — Vire enfâsı ol âraya tervih.

7 — Terceme-i Câmeşûy-nâme: Eserin aslı Farsca olmak üzere dokuz bâba ayrılmış olup esâsen Nasîr-i Tûsî tarafından yazıldığı ve bir bâb ilâvesi ile terceme olunduğu eserin başında açıklanmıştır. Muhtelif kumaşlar ve sâireye ârız olan lekelerin giderilmesinden bahseden bu eser sanâyi târîhi noktasından ehemmiyetlidir .914 târîhinde terceme edildiği sonundaki manzûmeden anlaşılmaktadır.

8 — Dâvetnâme: 893 de Balıkesir'de meydana getirildiği mukaddimesinde yazılıdır.

Garib ilimlere vâkıf kimseler arasında önemli sayılan [«Dâvetiye»lerin cin çağırmaya ait] çeşitlerinden bahseder olup sekiz bâb üzerine tertiplenmiştir.

9 — Münâzara-i Seyf ü Kalem: Bir nüshası Millet Kütüphânesinde vardır. 980 târîhinde Balıkesir'de hazırladığını yazmaktadır.

10 — Ferâset-nâme: Böyle bir eseri olduğunu «Münâzara-i Seyf ve Kalem» mukaddimesinde zikretmiştir.

11 — Hadîkatü'l-hakaaik: Buda yukarıdaki gibidir.

12 — Tecnisat: Ayni şekildedir.

13 — Tâli'-i Mevlûd-i Kebîr: Ayni şekildedir.

14 — Hadîs-i Ahsen: Ayni şekildedir.

FAZLI ALİ ÇELEBİ «KARA FAZLI-SARAÇ-ZÂDE»

Zâtî'nin talebelerinden aslen İstanbul'lu olan bu zât «Kara Fazlı» lâkabı ile meşhûr olmuştur.

[Âşık ve Hasan Çelebi Tezkireleri]nde ismi «Muhammed »diye yazılıdır. Osmanlı pâdişahlarının kâtiplik hizmetlerinde bulunarak «Fazlı oldu» cümlesinin gösterdiği 971 H. târîhinde Kütahya'da vefat etti. Şiirleri selîs ve metîn olup «Hüsrev ü Şîrîn» tarzında beş bin beyitli «Hümâ-yi Hümâyûn» ünvanlı bir manzûmesi, diğer birkaç mesnevîsi ile Sâdî'nin [Gülistan]'ına nazîre makamında «Nahlistan» ismindeki bir kitabı, Kirmânî'nin «Ravzatü'n-nûr» ve Hocandî'nin «Bedîu'l-esmâr»'ına taklid olarak yazdığı «Gül ü Bülbül »isminde ve [Mesnevî] tarzında meşhûr bir manzûmesi vardır ki bir nüshası Nûr-i Osmâniyye Kütüphânesindedir. Bu manzûme târihci Hammer tarafından Almanca'ya manzûm olarak çevrilmiş ve aslı ile beraber 1833 de Viyana'da basılmıştır. Kitabın kapaklarının birinde bülbül, diğerinde gül resmi vardır.

Beyitlerinden :

Leylâ'nın Mecnûn'u, Şîrîn'in dilâ Ferhâd'ı var
Kâr-ı aşkı bana sor her san'atın üstâdı var.

*

Dökme kaanın ehl-i Hakk'ın zulmile nâhak yere
Çün bilirsin pâdişâhım yerde kalmaz kaanımız.

«Gül ü Bülbül» matlâ'ından :

Medd-i «Bismillâh» oldu eyle nigâh
Gülbün-i gülşen-i Kelâmullah
Gülşen-i cân anınla dîbâdır
Bülbül-i dil anınla gûyadır
Oldu her harfi bir gül-i rengîn
Buldu zînet anınla gülşen-i dîn

FUZÛLÎ «MUHAMMED İBN-İ SÜLEYMAN - BAĞDÂDÎ»

Irak'da yerleşen Türk kabîlelerinden Bayat kabîlesinden olup şöhret yeri Bağdad'dır (*). Osmanlılar'ca «Reîsü'ş-şuarâ» adıyla anılan, hakî-

(*) Hâşim Nâhid Bey'in «Irak Türkleri» adlı makalesinden :
Hakîkatte «Bağdadlı» diye meşhûr olan «Fuzûlî»; «Bayat» aşîretindendir.

katlara vâkıf bir şâirdir. Vicdânına mağlûb olduğu zaman taklîdi kaabil olmayan bir mûciddir. Osmanlı Edebiyâtı târîhinde Sinan Paşa'dan sonra gelenlerin birincisidir. Fakat hikmetle alâkalı fikirlerde ona talebe olamaz. Lâkin şâirâne tabîatta ona üstâd olabilir. Nazım ve nesri kendine mahsûs bir letâfeti hâizdir. Hele âşıkaane gazelleri o kadar lâtif ve te'sirlidir ki ta'rîf kabûl etmez. San'at ile sâdeliği tam bir âhenkle imtizâc ettirmiştir. Nesrinin en meşhûru Nişanlı Muhammed Paşa'ya yazdığı [Şikâyet-nâme]sidir ki [Dîvânı]'nın başında basılmıştır.

Eserleri:

Meşhûr [Dîvân-ı Belâğat] ünvânı ile [Farsca Dîvân], «Otuz bin beyitli bir de [Arabca Dîvânı]nı gördüğünü [Cevâhir-i Mültekata] sâhibi Lebîb Efendi rivayet etmiştir».

Leylâ vü Mecnûn (*) Manzûmesi, Hüseyin Vâiz'in «Ravzatü'ş-şühedâ»sının [Sultan Üçüncü Murad] devrinde Mısır'da me'murluk yaparken vefat eden Gelibolu'lu şâir Câmi Efendi'nin de bâzı ilâvelerle terceme ettiğini [Riyâzî Efendi] naklediyor ki bu eserin bir nüshası Manisa'da Murâdiye Kütüphânesinde tarafımdan görülmüştür» genişçe tercemesi olan «Hadîkatü's-süadâ»sı, «Muhâvere-i Rind ü Zâhid [1215 de Üsküdarlı Mustafa Sâlim tarafından terceme olunmuştur»]. Fârsca «Sıhhat ü Maraz» risaleleri, İlm-i Kelâmdan «Matlâu'l-İ'tikad»'dan ibarettir. Mevlânâ Câmi'nin Farsca «Hadîs-i Erbaîn Şerhi» ni de etrceme ettiği «Keşfü'z-Zunûn»da yazılıdır. Vefatı «Göçdü Fuzûlî» terkîbinin gösterdiği 929 da, kabri Kerbelâ'da İmam Hüseyin (R.A.)'ın meşhedindedir.

Eserlerinden «Matlâu'l-İ'tikad» ile Hadîs-i Erbaîn Şerhi» basılmamıştır.

Bu aşîret, bu gün; Irak'ın en güzel, en şirin bir Türk kasabası olan «Kefri» civarında köylü hâlinde yaşıyor. Bağdad şehrinin iç mahallelerinden bir kısmı bile Türk olduğu için Fuzûlî'nin Bağdad şehrine mensup olması garip görünmez. Ancak Fuzûlî'ye «Bağdad'lı» denilmesi, büyük şehirlerin civarındaki ahâlinin her zaman o şehre nisbet edilmesi âdetinden ileri gelmiş kanâatındayız.

Fuzûlî'nin Bayat aşîretinden olduğu Irak Türkleri arasında yaygındır. Bu itibarla Fuzûlî'ye karşı bir hemşehrilik duygusu da onlarda mevcuttur.

Fuzûlî'nin yüksek dehâsı ve Irak Türkleri ile olan hissî yakınlığı onun dîvânını elden ele, mısra'larını dilden dile dolaştırır. İstanbul'da sadece münevverler Fuzûlî'yi tanırlar. Halbuki Irak'da her yanık gönlün ve her mahzun dudağın ilk tattığı aşk meyvası Fuzûlî'nin eseridir. Erbil'in, Kerkük'ün, Salâhiye'nin yaşlı-başlı ağalarının dîvanhânelerinde; dinî bir merasim hissini veren herkesin hürmet ve sükûnu ortasında onun ilâhî sesi ve nefesi bir kalb gibi çarpar. Fuzûlî Irak Türkleri'nin bedii zevkini canlı olarak devam ettiren ve yükselten bir âmildir.»

(*) Sultan Cem medihcilerinden Edirne'li Şâhidî'nin de [Leylâ vü Mecnûn] manzûmesi vardır.

«Dîvânı»nın matlâ'ından :

قَدْ اَنَارَ الْعَشْقُ لِلْعُشَّاقِ مِنْهَاجَ الْهُدٰى ـ سَالِكِ رَاهِ حَقِيقَتْ عَشْقَه اَيْلَرْ اِقْتِدَا

Kad enâre'l-aşku li'l-uşşâkı minhâci'l-Hudâ
Sâlik-i râh-ı hakîkat aşka eyler iktidâ.

Beyitlerinden :

Olsa istîdâd-ı ârif kaabil-i idrâk-i vahiy
Emr-i Hak irsâline her zerredir bir Cebraîl.

*

Eylesen tûtîye ta'lîm edâ-yi kelimât
Sözü insan olur ammâ özü insan olmaz.

*

Dost bî-pervâ felek bî-rahm, devran bî-sükûn
Derd çok, hemderd yok, düşmen kavî, tâli' zebûn.

Mısra'larından :

Elinden geldiği hayrı dirîğ etme gedâlardan.

*

Bir aceb meydir mahabbet kim içen hoşyâr olur.

*

Kim bilir âlemde anka, eşyanın kandedir.

Câhil kâtiplerden şikâyeti hâvî kıt'ası:

Kalem olsun eli ol kâtib-i bed-tahrîrin
Ki fesâd-ı rakamı sözümüzü şûr eyler
Gâh bir harf sukutiyle ider nâdir'i nâr
Gâh bir nokta kusûriyle gözü kör eyler.

Fuzûlî'nin 959 da Bağdad'a yazılmış [Farsca dîvânı], Manisa'da Murâdiye Kütüphânesinde tarafımdan görülmüştür. Bir nüshası da Hâlis Efendi Kütüphânesinde vardır. Baındaki Tevhîd-i Bârî'si Arapçadır ki matlâ'ı:

بِسْمِكَ اللّٰهُمَّ يَا فَتَّاحَ اَبْوَابِ الْمُنَا ـ يَا غَنِيَّ الذَّاتِ يَا مَنْ فِيهِ بُرْهَانُ الْغِنَا

Bismikellahümme yâ Fettâha ebvâbe'l-münâ.
Yâ Ganiyyezzâtı yâmen fîhi Burhâne'l-gınâ.

Türkçe ve Farsca şiir nazmına muktedir «Fazlı» isminde bir oğlu olduğu Bağdad'lı Ahdî'nin «Gülşen-i Şuarâ»sında yazılıdır.

FÜTÛHÎ HÜSEYİN ÇELEBİ «İSTANBULÎ»

Kaanûnî Sultan Süleyman devri şâirlerinden olup adı geçen pâdişâhın 932 senesi Macaristan seferini «Enîsü'l-guzât» ismiyle nazmetmiştir. [Dîvançesi] ile beraber olan nüshası Ayasofya Kütüphânesinde vardır. Bunlardan başka «Tuhfetü'l-Mecâlis» ismindeki manzûmesi Yıldız Kütüphânesinde mevcuttur. «Nâz-ü Niyâz» adlı manzûm eseri de tarafımdan görülmüştür.

FİKRÎ «BURSAVÎ»

Şâirlerden derviş tabîatlı bir zât olup Bursa'lıdır. «Fikrî Bireft» terkîbinin delâleti olan 992'de Vardar Yenicesi'nde vefat etti.

Beyitlerinden :

Yâredir sanman görünen ârız-ı dildârda
Bir elifdir gûyâ zâhir olur ruhsârda

Ya kamer şakk eyledi engüşt-i Fahr-i Kâinât
Diktiler bitti yâhut bir servdir gülzârda.

FİKRİ DERVİŞ ÇELEBİ «MOLLA MÂŞÎ-ZÂDE- İSTANBULÎ»

Fuzûlî'nin çağdaşı olan Osmanlı şâirlerinin seçkinlerinden ve kadılar sınıfından olup İstanbul'da doğmuştur. Babası Amasya kadısı iken vefat eden Mâşî Şemseddin Efendi'dir. «Derviş Çelebi» adıyla tanınmıştır. «Mihr ü Nâhid», «Behram ü Zühre», «Şükûfe-zâr», «Ebkâr-ı Efkâr» isimlerindeki manzûmelerinde kulağa hoş gelen beyitlere tesâdüf olunur. [Sehî Tezkiresi]'nde «Hurşîd ü Mihr» isminde bir [mesnevîsi] daha olduğu yazılıdır. İilm-i Kelâm mes'eleleri ile alâkalı üçyüz beyitli bir manzûmesi olduğunu da Âşık Çelebi nakletmiştir.

FIRAKÎ ABDURRAHMAN ÇELEBİ «KÜTAHYAVÎ»

Zeyniye tarîkatı şeyhlerinden Kütahya'lı bir zâtın oğludur. Tahsîlini bitirdikten sonra baba mesleğine girerek iç âlemini tasfiye etti. Vaaz ve

irşâdından pek çok kimseler istifade etmiştir. 983'de memleketinde vefat etti. 694 târîhinde «Ahlâk-ı Muhsinî»'yi terceme etmiştir ki bir nüshası Enderûn-i Hümâyûn'da [Revan Odası] kütüphânesindedir.

Beyitlerinden :

Gülşeninde âlemin bu sırra ermez hiç kes
Dağlar âzâde vü bülbül giriftâr-ı kafes.

*

Deme herbir gubâr olmuş gedâ-yi hâk-i rehdir bû
Fenâ mülkünde çok tozlar koparmış pâdişehdir bû.

Mısra'larından :

Nîdeyim elverdiğin dünya bana şimden-gerû.

Naklettiği malûmatın çoğu İsrâiliyyâttan ibaret olan «Kırk Suâl» adındaki basılmış eserin mukaddimesindeki ibareye göre bu zâta nisbet ediliyorsa da şüphelidir.

FERİDUN AHMED BEY «PAŞA»
990 = 1582

Eski Osmanlı münşîlerinin en tanınmışlarından olup İstanbul'ludur. Vezîr-i A'zam Sokullu Muhammed Paşa'nın başkâtipliğinden yetişmiştir. Kendisinin ismiyle anılan Osmanlı Târîhi ve Osmanlı Edebiyâtı Târîhi noktalarından ehemmiyeti hâiz bulunan ve halkın dilinde «Feridun Bey Münşeâtı» diye meşhûr olan matbû iki büyük cild «Münşeâtü's-Salâtîn» ünvanlı değerli eserin sâhibidir. Bu eserlerinden başka Sokullu Muhammed Paşa adına «Zigetvar» seferinden itibaren iki senelik olayları anlatan «Nüzhetü'l-Ahbâr» isimli târîhi ise sekiz bâb üzerine tertiplenmiş «Miftâh-ı Cennet» adlı ahlâkî risalesi vardır. Vefatı «Nişânın kaldı dünyada Feridun» mısra'ının delâlet ettiği 990 târîhindedir. Kabri Hazret-i Hâlid Câmi'inin kıble tarafındaki mezarlığında kendisine âit türbededir. Zigetvar seferinde bulunduğu zaman gösterdiği celâdet Kaanûnî Hazretlerinin takdîrini mûcib olmuştur. Türbe kapısının solunda kendisine tâbî olanlara mahsus mezarlık kapısının üzerinde nakşedilmiş «Âmentü billâhi» yazısı bâzı hattatların sözüne göre hattatların reîsi Şeyh Hamdullah merhûmun olduğu nakledilmişse de torunu Muhammed Dede'nin talebesi olup 1023'de vefat ederek Şeyh merhumun civarına defnedilen Hasan Üsküdârî'nin olduğu Civâr-ı Eyyûb'de Medfûnîn = «Eyüb civarında gömülü bulunanlar» risalesinde yazılıdır ki târih de müsâiddir. [Miftâh-ı Cennet] risâlesindeki manzûmesi :

Dostlukdan bu gün ey ehl-i vefâ dünyada
Sıdk-u ihlâsla bir hayır duâdır maksûd

Sana her kim ki duâ ide Feridun Ahmed
Eyliye âkıbetin Hazret-i Mevlâ Mahmûd

FERRÛHÎ «AKHİSARÎ»

Mevlevî şâirlerinden bir zât olup Akhisar'lıdır. Bin küsur târihlerinde İstanbul'da vefat etti. Âşık Çelebi, Ferrûhî'yi Hac ziyaretinden dönüşünü müteâkıb İstanbul'da gördüğünü ve uzun ömür geçirenlerden bir zât olduğunu yazar. Sultan İkinci Bâyezid :

هر آه که پیدا شود از سینهٔ چاکم
ابری شود و گریه کند بر سر خاکم

Her âh ki peydâşod ez sîne-i çâkem
Ebrî Şod ve Girye Koned ber ser-i hâkem

beytini inşâd buyurarak nazîre yazmasını emir buyurduklarında Ferrûhî:

هر داغ که رسته شود در دل چاکم
لاله شود و پای زند بر سر خاکم

Her dâğ ki reste şod der dil-i çâkem
Lâle şod ve pây-i zened her ser-i hâkem

beytiyle cevap vermesi üzerine pâdişah'ın iltifâtına mazhar olmuştur. Aşağıdaki kıt'a da âşıkaane şiirlerindendir:

Dile birdem gamını etmedik eksik sanemâ
Eğer âdemlik ise ancak olur vâr olasın

Bilesin hâlini herdem ne çekrmiş âşık
Göreyim aşka düşüp se nde giriftâr olasın.

FEHÎM MUSTAFA ÇELEBİ «KADÎM - İSTANBULÎ
1058 = 1648

Değerli şâirlerden olup İstanbul'ludur. «Uncu-zâde» ismiyle meşhûr olmuştur. Mısır Vâlisi Eyyûb Paşa'nın kâtipliğinde bulundu. Dönüşünde Ilgın kasabasında «Vefât-ı Şâir» terkîbinin delâleti olan 1058 târîhinde dünyadan geçti. Basılmamış dîvânı vardır ki onsekiz yaşında iken tertip etmiştir.

Beyitlerinden :

Sebeb-i rif'at olur gam yime üftâde isen
Bir binâ tâ ki harâb olmaya ma'mûr olmaz.

*

Sa'ye hurşîd-i karîn olmağla nûr olmaz.
Tîredil kesb-i safâ eyleyimez âşıkdan

*

Aşk her kalıb-ı bî-rûha tecellî etmez
Tûde-i Merkad-i Mûsâ Cebel-i Tûr olmaz.

*

Dil-i gürg zîb-i silâh ile şecî olmaz merd
Pençe-i şîr-i musavverde belî zor olmaz.

FAMÎ İSMAİL EFENDİ «AMİDÍ»
1105 = 1693

Âlim şâirlerden bir zât olup Diyârıbekir'lidir. 1105 de Üsküdar'da vefât etti. Üç bin beyit üzerine manzûm [Ferâizi] ve [Mürettep dîvânı] vardır.

Beyitlerinden :

Ne mümkündür dile ol gamzeden bî-vehm ü pâk olmak
Şifâsı olmayan bîmâra sıhhatdır helâk olmak.

FASÎH AHMED DEDE «İSTANBULÎ»
111 = 1699

Mevlevî şâirlerinin başta gelenlerinden olup İstanbul'ludur. «Dukakinzâde» ismiyle şöhret kazanmıştır. Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın hazine kâtibi idi. İlâhî aşkın câzibesi ile Mevlânâ mesleğini seçip Galata dergâhında Mevlevî şeyhi Gavsî'ye intisab etti. Vefatı «Göçtü Bâkî mül-

küne Dervîş-i Fasîh-i Mevlevî», [Bu târih Şâhingiray]'ındır. Söyleyip bir taşa yazdırarak göndermesi ile bundan evvel Nihâdî Muhammed efendi'nin «Cilvegâh ola Fasîh'e gülşen-i Dârü'n-naîm» târîhini hâvî olan taşın yanına teberrüken dikildiği için [Dede Merhum'un mezartaşı ikidir] mısra'ının delâleti olan 1111 târîhinde, kabri Galata Mevlevîhânesindedir.

Eserleri üç lisanda yazılmış [dîvânı] ile [Münâzara-i Gül ü Mül], «Münâzara-i Şeb ü rûz», «Hüsrev ü Şîrîn», «Mahmûd ü Ayaz», «Behişt-âbâd», «Tenbâgû-nâme isimlerindeki lâtif risalelerinden ibarettir. Bâzı kıymet bilenler adı geçenin dîvânını yine kendine yazdırırlardı. Bu çalışmasının ücreti ile yaşardı. Kedilere düşkündü. Tasvîr fenninde [resim ve minyatür] yapmada mâhir idi. İbnü'l-Emîn Mahmûd Kemal Bey'in Kütüphânesinde adı geçenin ustaca çizdiği bir gemi resmi vardır.

Beyitlerinden :

Hâl-i dili suâle ne hâcet ki dembedem
Söyler zebân-ı hâl ile her bir nigâhımız

*

Berk ü bârından biz el çektik bu fânî gülşenin
Meyve-i maksûd ister olsun ister olmasın.

*

Etmiş kabûl-feyz-i nefes tâ dem-i ezel
Olsa aceb mi nâle ile serfirâzney
Kesbeylemiş harâret şems-i firâk ile
Sûrah şerhalar ten-i lâgar nümâ-yi ney.

*

İki âlem güneşi burc-i saâdette iken
Vâlideynine nice vermeye Mevlâ şerefi
Çeşm-i ibretle ey dil nezaret gavvâs'a
Alıcak dürrünü yabana atar mı sadefi.

FENNÎ MUHAMMED DEDE İSTANBULÎ»

1127 = 1715

Sadr-ı âzam Avlonya'lı Ayas Paşa torunlarından olup Mevlevî ârifflerinden ve İstanbul'da yetişen değerli şâirlerdendir. Eserlerinden Boğaziçi'nin vasıflarını anlatan «Sevâhil-nâme»si meşhurdur. Ve basılmıştır. 1127 târîhinde vefat ederek Kayalar Mezarlığına defnolundu. [Mürettep dîvânı] varsa da basılmamıştır.

Beyitlerinden :

Sikender seyr isen de sedd-i nutk et pîş-i Kâmil'de
Felâtuni hakikat-bîne nakl-i mâcera olmaz.

*

Âşık ki vuzû eylemeye eşk-i ter ile
Sâcid olamaz kıble-i maksûda yerile

*

Reşk eylerim ol âşıka kim bezm-i belâya
Zinet vere fevvare-i hûn-i ciğer ile

Mısra'larından :

Meşhûr meseldir âşıkı çok nâz usandırır.

*

Âsûdelik murâd ise derviş meşrebol

*

Dünyada derdi gayret-i akran çeken çeker

FEYZÎ EFENDİ «BURSAVÎ»
1185 = 1771

Aşk ve ihlâs erbâbından yaratılış itibariyle şiire kaabiliyetli bir zât olup Bursa vâizlerinden Hasan Efendi'nin oğludur. [Mürettep dîvânı] Millet kütüphânesindedir. 1185 târîhinde memleketinde vefat etti. Dîvânının mat'lâından

Ser-nâme olur matlâ'-ı inşâ-i «Bismillâh»
Olur gencîne-i nazma kilid eczâ-yi «Bismillâh»

Kelâmın nâfiz olmaz şâh olup etsen dahî ferman
Çeker küttâb-ı aşk elbet ana tuğrâ-yı «Bismillâh»

Hezar aczile te'lif eylemiştir şerhini Keşşâf
Gören terkîbini cüz'î sanır mânâ-yı «Bismillâh»

Elif'dir gerçi her matlebde maksûd evvel ü âhir
Kelâm-ı cerr için geldi mukaddem «bâ»-yi «Bismillâh»

Sözün âb-ı hayât olsa sezâdır mürde-i aşka
Revandır çeşme-i güftâra çün mecrâ-yi «Bismillâh»

Yazılsa hâme-i himmetle bâlâ-yi makaalâta
Verir serlevha-i mektûba renk imlâ-yi «Bismillâh»

Mutavval bir kitap olsa eğer manzûme ey «Feyzî»
Gerekdir safha-i evvelde bir imzâ-yi «Bismillâh»

FÂİK OSMAN EFENDİ «GÜRCÜ-ZÂDE AMASYALI»
1170 = 1756

Âlim şâirlerden bir zât olup Amasya'lıdır. 1170 târihlerinde memleketinde vefat etti. Burma-minare bitişiğinde yaptırdığı Kütüphâne civarında medfundur. [Mürettep dîvânı] ile [Hadîs-i Erbaîn Şerhi] vardır.

FITNAT ZÜBEYDE HANIM «İSTANBULİ»

Aslen İstanbul'lu olup Şeyhu'l-İslâm Ebû İshak-Zâde Es'ad Efendi'nin kızıdır. Meşhûr ve matbû' [dîvânı] ile adını ebedîleştirmiş bir Osmanlı şâiresidir. Vefâtı 1194 târihindedir. Kabri kesin olarak tesbit edilemedi. Kitâbiyat [Bibliyoğrafya] ve hal tercemeleri [Biyoğrafya] mütehassısı İsmet Efendi merhûme göre; Hz. Hâlid (R.A.) türbe-i şerîfesi arkasındaki sırtta olduğu nakledilmiştir.

Eyyüb'lü ekserî zatların da sözlü olarak nakillerine göre Feshâne'ye giden caddenin sağındaki hâlen harap bir türbede bulunduğu rivâyet edilmiştir.

Bir ihtimâle göre de âilesi kabristanı demek olan Çarşamba'daki İsmâil-ağa Câmii mezarlığında medfundur. Fakat yapılan araştırmalarda mezar taşını gösteren bir iz bulunamamıştır. [Abdullah Eyyûbî]'nin Eyyûb Sultan ve civarına âit [Vefeyât mecmûası]nda Şeyhu'l-İslâm Mürteza Efendi bahsinde «Türbe-i Şerîfe harîminde cânib-i yesardaki duvara muttasıl [içinde sol taraftaki duvar] [bitişiğinde] medfundur. Şuarâdan [şâirlerden] Derviş Efendi zevcesi Fıtnat Hanım dahî civarlarında medfundur», ibâresi görülmektedir.

Müslüman kadınları içinde varlığı ile iftihar edilecek bir belâgat nümûnesidir.

Bir gazeli :

Tezellül ile dökme âb-ı rûyin izzet istersen
Misâl-i gevher-i şehvar kadr ü kıymet istersen
Sakın telh etmevaz'-ı bînemekle kimsenin ayşın
Nevâl-i süfre-i bezm-i cihandan lezzet istersen
Cihâna neşve-i şevk u safâ bahşeyle feyzinle
Mey-i berrak-veş bu bezm-gehde safvet istersen
Cefâ-yı zahm-ı çarha sîne-gür fass-ı igîn-âsâ
Murâd üzre cihanda nâm ü şân ü şöhret istersen
Olur encâm-kâr derd-i ser mey-hârenin «Fıtnat»
Mey-i mânî-i rengin ile mest ol işret istersen.

Sözlerindeki kusur pek çok şâirleri gıptaya düşürerek derecede azdır. Yaratılışındaki kusursuzluğa ifâdesinin selâseti ve seçmiş olduğu mazmunlarının inceliği iki şahittir. Fakat fikrinde bir çeşit darlık görülürse de yine umûmiyetle takdîre şâyandır.

Beyitlerinden :

Tabîat rûşen olmaz olmadıkça dîde-i hak-bîn
Alır mı beyt-i bî-revzen-zıya hurşîd-i enverden

*

Tevekkül bâd bânın kıl kûşede fülk-i ihlâsa
Eser bahr-ı emelde bir muvâfık rüzgâr elbet

*

Kalır tâ subh-i mahşer neşve-i şevk-ı mahabbetle
Şarâb-ı aşk-ı Fıtrat nûş iden dilde humâr olmaz

*

«Fıtnat»a ârâyiş-i dünyaya itmez ítibar
Gevher-i pâk-i maârifle o kim zînetlenir.

Mısra'larından :

Fasl-ı bahar murg-i hoş-âvâzı söyledir

*

Olmayınca hasta kadrin bilmez âdem sıhhatın

*

Âferin erbâb-ı aşkın kuvvet-i bâzûsuna

FEYZÎ-İ ÜSKÜDÂRÎ
«SADREDDİN-ZÂDE FEYZULLAH EFENDİ»
1180 = 1766

İlim ve edebiyat adamlarından bir zât olup Üsküdar'lıdır. Tahsîlini tamamladıktan sonra Üsküdar Mahkemesi kâtipliği vazîfesi ile meşgul oldu. 1180 küsur târihinde vefat etti. Miskinler'de medfundur. 1180 târîhinde «Şâhidî» manzûmenin arûz ve taktîini (*) anlatan mufassal bir eser yazmıştır. Bir de Şâhidî gidişinde bir manzûmesi vardır ki matlâ'ı şudur :

Tanrı Allah vâhid birdir Uludur hem celîl
Hamd övmek hûb sevmek dosta der hem halîl

(*) Manzûmenin vezin parçalarına göre ayrılarak okunmasına «taktî'» denir. «Arûz vezni» bahsinde açıklanmıştır.

Bektâşî tarîkatı mensuplarından olduğu manzûmesinin mukaddimesinde

Zümre-i Bektâşiyandan Moravî Mahmûd-gedâ
Cem idüben dedi nâmın bihasbi'l-iktizâ

beytinden anlaşılan zâtın da Türkçe ve Rumca bir manzûmesi vardır ki onun da matlâ'ı şudur:

چالاب نامی ثئو انا بر اینان - پیر وفتی نبی دی پیستی ایمان
آنکلوس ملك خاروس عزرائیل - پاراز یسوجنت پیشختی دی پسجان

Çalab nâmı seû ene bir inan
Pîr ü fetâ nebî di pesti îman

Angelos melek haros Azrail
Paraz yesu cennet pi sohti di pescan

FÂZIL HÜSEYİN BEY «SAFDÍ»
1225 = 1810

Ünlü şâirlerden olup Akkâ civarındaki Safd kasabasında doğmuştur. Meşhur Tâhir Ömer torunlarındandır. Çocukluğunda [Enderûn-i Hümâyun]'a alınarak orada tahsîl ve terbiye görmüştür. «Defter-i aşk» ünvânıyla «Hubban-nâme», «Zenan-nâme», [Fransızcaya çevrilmiştir] ismindeki eserlerinin pek çoğu gerçi rindâne ve âdeta pervasızca açık - saçık yazılmışsa da mânidâr mukaddimesi edebiyatcılarca beğenilmiştir. [Dîvânı] ile «Defter-i Aşk'ı» matbû'dur.

Nûr-i pâk-i Nebevî bâis-i îcâd-ı felek
İki şâhid bu söze nev'-i beşer cins-i melek

matlâ'lı Peygamber Efendimiz'e âit na't meşhûrdur. Rodos'da sürgün iken körlük ârız olarak bilâhara İstanbul'a gelmiştir. Vefâtı: «Göçdü Fâzıl Bey gece, ahbâbı nâlân eyledi» mısra'ının delâlet ettiği 1225 târîhinde, kabri Hz. Hâlid civarında Kızıl-Mescid mezarlığındadır. Şehid Sultan Üçüncü Selim'e söylediği mersiyesi ciğerleri dağlayıcıdır. Meyhâneciye takdîm ettiği borç senedi gaayet hoştur.

Beyitlerinden :

Ne sâhib-i himmete minnet et, ne bî-himmetden et şekvâ
Gönül mâlûmun olsun hayr ü şer Allah'dandır hep.

Harîs olur kişi pek men' olunduğu fi'le
Revâç-ı bâdeye fart-ı yasağdır bâis.

Mısra'larından :

Bilinir kadr-i abâ mevsim-i bâran olsun

«Defter-i Aşk» mukaddimesinden :

Bism-i ebrû-yi siyâh-ı cânan
Ba'dehû hamde sezâdır bîçün
Çün cemâl oldu sıfat-ı zâtı
Kudret-i câzibe-i Rahmânî
Nedir ol câzibede ol te'sir
Sıfât-ı Hazret-i Mevlâdır hüsn
Katredir zâhir olan deryâdan
Kıssa-i aşka gerektir ünvan
Eyleyen hüsn ile aşkı makrûn
Hüsne verdi bu acîb hâlâtı
Şu'le-i muhrika-i Rabbânî
Çeşm ü ebrûde nedir ol teshîr
Aks-i mir'ât-ı mücellâdır hüsn
Zerredir şu'le-i bîhemtâdan.

Kardeşi Kâmil Bey de orta seviyede bir şâirdir.

FEHÎM SÜLEYMAN EFENDİ «HOCA - İSTANBULÎ»

Değerli şâirlerden olup İstanbul'ludur. Hilâfet merkezinde pek çok zât kendisinden Farsca okumuştur. Bâzı devlet memurluklarında bulunarak «Nâle kılsun ins ü cinn gitdi Süleyman Fehîm» mısraının delâleti olan 1262 târîhinde İstanbul'da vefat etti. Kabri tesbit edilemedi. Galata Mevlevîhânesine defnedildiği rivâyeti nazar-ı îtibâre alınarak adı geçen dergâhta araştırılmışsa da bulunamamıştır. «Tezkire-i Devlet-şâhî», «Tezkire-i Ali Şîr» ve «Tezkire-i Sam-Mirza»dan bâzı ilâvelerle «Sefînetü'ş-şuarâ» ismiyle terceme ettiği gibi «Sâib-i İsfahânî»'nin bâzı seçilmiş gazellerini şerh etmiştir. «Seîine» ile «müretteb dîvançesi» matbû'dur. Şiirleri hakîmânedir.

Beyitlerinden :

Rûhdur kalıb-i insâna «Fehîmâ» irfan
Heykel-i bîhünerân addolunur seng-i mezar

*

Şehd-i râhat kesb ider tedbîr-i menzil eyleyen
Aldı erbâb-ı hikem bu hikmeti zenbûrdan

*

Kesr-i hâtır eyleyen nakş-i mücâzâtı görür
Sûret-i bed aks ider âyine-i meksûrdan

Hacc-i ekberse garaz sûret-perestîden geçip
Zâhidâ gel tâif ol bir kerre de dil-kâ'besin

*

Bize arz-ı cemâl etmez mi Belkîs-i emel âhir
«Fehîma» hâtem-i dâğ-ı mahabbetle süleymânız

*

«Fehîmâ» şâirân-i «bu'l-heves»de kalmamış insaf
Kanâat eylemez mazmûna dîvânı çalar çarpar

Mısra'larından :

Olmasın hemrâz-ı yâ Rab kimsenin ehl-i nifak

*

Tâ kıyâmet fasl olunmaz şûriş-i dâvâ-yi aşk

EFEHMÎ BEY «SÜLEYMAN PAŞA-ZÂDE İBRAHİM FEHMÎ BEY»

İşkodra'ya bağlı Beklin kazâsı eşraf ve hânedanından Mevlevî tarîkatına sevgi besliyen bir zât olup torunu Sâlim Bey tarafından söylenilen :

«Nokta-i eşkimle Sâlim târîhi fevtin dedim
Oldu Fehmî Bey bekaada bülbül-i bâğ-ı Naîm»

târîh-i menkutunun (*) delâlet ettiği 1270'de memleketinde vefat etti. Orta dereceli şâirlerden «Ehl-i Beyt»e bağlı yüksek ahlâklı bir zât idi. Dîvânı 1287'de torunu Sâlim Bey tarafından toplanmış ve basılmıştır.

Bir gazeli :

Nâdim olur cihanda şurûr-ü fesâd iden
Menkûbdur o hâleti her îtiyâd iden

Yokdur hulûs ü sıdk gibi mûcib-i necât
Mihrâb-ı sıdka râhat ider istinâd iden

İsyandan muhâfaza a'zâ-yı akl ider
Hiç var mı pâdişeh gibi hıfz-ı bilâd iden

Lecc ü sitîz ider mi ya bahr ü çarh ile
Şartınca hikmet-i kadere itimad eden

Ben görmedim ki başkasına bir ziyân ede
Kendi işin bozar yine hep bir inâd eden

(*) «Târîh-i menkut» Ebced hesâbı münâsebetiyle açıklanmıştır.

Kalb-i beşer çû arş-ı ilâhî'dir ey gönül
Mesrûr olur mu kesr-i kulûb-i ibâd eden
Dil-beste-i mahabbet-i Âl-i Abâ» olur
«Fehmî» iki cihanda selâmet murâd iden

FATÎN DÂVÛD EFENDİ «DIRAMALI»
1283 = 1866

Orta dereceli şâirlerden ve tezkire yazarlarındandır. Dırama âyanından Hacı Hâlid Bey'in oğludur. İlk tahsilini ikmâlden sonra Mısır'a gidip amcasının yanında öğrenimini tamamladı. İstanbul'a gelerek Dîvân-ı Hümâyûn kalemine girdi ve «Fatîn» mahlâsına nâil oldu. Bilâhare Ticârethâne-i Âmire'de mukabeleci oldu. 1283 târîhinde vefat etti. Göksu deresine nâzır kabristanda medfundur.

Eserleri :

«Tezkire-i Sâlim»e zeyl olmak üzere 1135 den 1270 küsur târîhine kadar «Hâtimetü'l-Eş'ar» ismindeki matbû [tezkiresi]yle [müretteb dîvânı]ndan ibarettir. [Tezkiresi]ne mükâfat olarak rütbe-i râbia - [dördüncü derece rütbe] ile taltîf olunmuştu.

Beyitlerinden :

Bir karar üzre değildir dâima eshâb-ı feyz
Neşve kim sahbâda geh mevcûd ü geh nâbûd olur

FUAD MUHAMMED PAŞA «KEÇECİ-ZÂDE»
1285 = 1868

Şark lisanları ve edebiyatı ile Garp kültürüne vâkıf, edîb bir Osmanlı siyaset adamı olup ilim sâhibi şâirlerden hâl tercemesi yukarıda geçen Keçeci-zâde İzzet Molla merhûmun oğludur. Nüktedanlık ve hâzır-cevablık gibi vasıfları ile de meşhûr idi. Yazılarındaki en büyük mehâreti muhâtabının, «yazıda kendisine hitab edilen zâtın», isterse rütbesi küçük olsun, davranışlarına ve temâyüllerine muvâfık lisan kullanışıdır. Seraskerlik, Hâriciye Nezâreti gibi pek çok mühim devlet hizmetlerinde ve iki def'a Sadr-ı âzamlık makamında bulunarak hizmet görmüştür. 1285 târîhinde hava değiştirme maksadiyle bulunduğu Fransa'nın Nis şehrinde vefat ederek cenazesi İstanbul'a getirildi. Sultan Ahmed civarındaki türbesine defn edildi. Cevdet Paşa merhum ile müştereken yazdıkları «Kavâid-i Osmâniyye» lisânımızın esâsına hizmet eden faydalı eserlerdendir.

Eş'âr-ı kadîmelerinden :

Zehr-i merdüm-keşden ümmîd-i şifâ etmek abes
Olma mümkin mi «Fuad'a!» sana hiç ağyâr yâr

Bir gazelinden :

Çâha düşse dahî câhe çıkarır Yûsuf-veş
Rif'ate var mı tenezzül gibi bir doğru sebîl

Mısra'larından :

Cihanda çok yaşayandan bilir ziyâde gezen

*

Cilâ-yi terbiyedir âdeme cilâ-yi vatan

FÂİK SÂLİH BEY «MANASTIRÎ»
1317 = 1899

Meşhûr şâirlerden fazîletli bir zâtdır. Sinop mutasarrıflığından sonra emekli olarak İstanbul'da ikaamet edip 1317 senesinde vefat etti. Rumeli-Hisarı kabristanında medfûndur. [Müretteb Dîvânı] ile «Elfiye-i Seniyye» yâni Bin Hadîs-i Şerîf Şerhi, Türkçe ve Farsça rubâîleri toplayan «Peymâne» ve Arûz-i Türkî» edebî eserleri cümlesindendir. «Arûz-i Türkî» matbûdur. «Elfiye-i Seniyye fi'l-âdâbi'l-Ahmediyye» ismiyle 1300 târihinde yazdığı «Bin Hadîs-i Şerîf Şerhi»ni açıklayan eseri Peygamber Efendimiz (S.A.V.)'in:

لا تحدثوا امتی من احادیث الا ما یحتمله عقولهم

«Ümmetime akıllarının almayacağı sözleri söylemeyin» emrine uyarak ahlâkın iyiliği, edebin güzelliği, zulmün kötülüğü ve **adâletin kudsiyeti**, hikmet, siyaset, ülü'l-emre — emir sâhiblerine — itâat, ana - babaya gereken hurmet, ilme rağbet, mârifet ve fazîlet sâhiblerine riâyet ve mahabbet, müslümanlar arasındaki kardeşlik râbıtasına bağlı kalmak, karşılıklı yardımlaşma, birbirimizle iyi geçinme mevzûlarında seçilmiş hadîs-i şerîf tercemelerini ihtivâ eder.

Şiirlerinin bir kısmı «Harâbat»'da yer almıştır.

Beyitlerinden :

Değildir cây-i âram olmağa mülk-i sivâ kaabil
Hudâ âşıklara kevn ü mekânı tenk göstermiş

*

Kerbelâ-yı aşka im'ân ile eylersen nazar
Sû besû seyrâbe-i hûn-i şehîdandır henüz.

Mezar taşına yazılması için nazm ettiği rubâî:

Ben mu'terif-i cürm ü kusûrum yâ Rabb
Âlûde-i çirkâb-ı şürûrum yâ Rabb
Bâb-ı kerem-i afvına düşdüm şimdi
Bir mültecî-i ism-i gafûrum yâ Rabb.

Âşıkaane ve hakîmâne na'tlarından :

Bu çâr-tâk-ı âlem zindan-ı pür belâdır
Her ferd-i âferide bir derde mübtelâdır

Bir kârhânedir kim kevn ü fesâd-ı nâsût
Her ân ü her zamanda sad-şa'beze nümâdır

Tesrîr-i kabz-ı bastı te'sîr-i huzn ü vehmi
Ahlâm ü ibtilâdır edgaas ü hulyâdır

Hân-ı emelde olma ser germ-i câm-ı ikbâl
Zîra emel elemdir ikbâl lâ bekaadır.

Hâlidiye şeyhlerinin büyüklerinden Feyzullah Efendi'ye müntesib idi. Adı geçenin Midilli'de sürgün bulunduğu sırada yazdığı manzûm bir mektubun aşağıdaki beyitleri pek hoştur:

Kime derdim hikâyet eylîyeyim
Derd-i dilden hikâyetim sanadır

Kime kimden şikâyet eyliyeyim
Yine senden şikâyetim sanadır

«Peymâne» matlâ'ından :

Ey câm-ı rahîk-ı iştiyâkı
Bûy-i mey-i aşkın oldu saarî
Humhâne-i hikmetinde her ân
Keyfiyet-i câm-ı kibriyâyı
Zerrât-ı surâdik-ı avâlim
Şevkinle bilâ sükûn ü âram

Raksa getiren bu nüh revâkı
Mest eyledi akl ü istıbârı
Eshâb-ı ukul denk ü hayran
Gaşy etti dimâğ-ı mâsivâyı
Aşkın ile oldu mest-i dâim
Devr etmede bî nihâye ecrâm.

FITNAT HANIM «HAZİNEDÂR-ZÂDE»

Ordu'nun Aybastı kazâsından ve Canikli Hazînedar-zâde Süleyman Paşa sülâlesindendir. Uzun müddet Trabzon Vâliliğinde bulunmuş olan

Hazînedar-zâde Osman Paşa'nın kethudâsı Ahmed Paşa'nın kızı olup Trabzon'da doğmuştur. İlk tahsîlini Trabzon'da yapmış, İstanbul'da tamamlamıştır. Hat «yazı» san'atında da ihtisası vardır. [Mürettep Dîvânı] varsa da basılmamıştır. 1327 târîhinde vefat ederek Edirne-kapısı hâricine defn olundu.

Bir muhammesinden:

Gamzeler kim tab'-ı mey'den gâh hûn-âlûd olur
Lâhzada bin âşık-ı âşifte-dil nâbûd olur
Nazra-i çeşmin dahî ihsandan ma'dûd olur
Her nigâhın âfet-i cân-ı (dil) yine hoşnûd olur
Ne belâya düşmüş ol âvâre Allah aşkına.

Beyitlerinden:

Kim bilir derd ehlinin hâlin yine ehli bilir
Kıl terahhum dîde-i giryâna Allah aşkına.

FERİDE HANIM «BAHAR-ZÂDE KERÎMESİ - KASTAMONULU»

1253 = 1837
1321 = 1903

Kastamonu âlimlerinden ve şâirlerinden olup 1295'de vefat eden «Bahar-zâde» ismiyle meşhûr (*) Râşid Muhammed Efendi'nin kızıdır. Doğum târîhi 1253, doğum yeri Kastamonu'dur. Yedi yaşında iken Kur'ân-ı Kerîm'i hıfz ile meşgul olup babasından Arabca ve Farsca tahsîl gördükden başka hat «sülüs ve nesih» yazılarını da meşk etmiştir. İcâzet aldıktan sonra sekiz - on adet Kur'ân-ı Kerîm ve bir o kadar da «Muhammediyye» yazmıştır. On altı yaşında iken aslen Kastamonu'lu olup izinli olarak adı geçen şehre gelen Meclis-i Zabtiye âzasından Ali Râif Efendi ile 1269 senesi evlenerek İstanbul'a gelmiş, zevcinin rahatsızlığından dolayı hava tebdîli için 1273 de Kastamonu'ya dönmüştür. Müteâkiben zevcinin vefat etmesiyle bir daha evlenmiyerek zamanını okumaya ve ilmî tedkîkata hasr etmiştir.

(*) [«Tezkire-i Fatîn» — Hâtimetü'l-Eş'ar] matbû', sayfa 330 ile bu esere atfen «Meşâhirü'n-Nisâ» cild 2, sayfa 135 de «Hamâmî» denilmesi bu zâtın Kastamonu'da ayrıca kendilerinin yaptırdığı mescidin yakınında medfun bulunan emîrlerden [beylerden] Firenkşah Cemâleddîn Aksarâyî evlâdından olup adı geçenin Kastamonu'da inşâ ettirdiği câmi ve hamamının 688 târihli Arabca ibâreli vakfiyesi mûcibince mütevellisi olmasına istinad etmiş olsa gerektir.

1288'de ikinci def'a olarak İstanbul'a gelmiş ,iki sene kadar burada kaldıktan sonra memleketine dönmüş, 1321 senesi Cemâziye'l-evvelinin 10'unda 68 yaşında vefat etmiştir. Kabri Kastamonu'nun Ağa İmâreti denilen Yâkub Ağa Câmii avlusunda baba ve anasının yanındadır. Mezar taşına nakş olunmuş şiir, Kastamonu âlimlerinden Sofu-zâde Tevfik Efendi'nin olup târih kısmı aşağıdadır:

Getirdim çâr tekbîr eyledim târîhini tam «Tevfîk»
Ferîde Hanım'ın olsun makamı cennet-i a'lâ.

Şiirlerini toplama ve tanzîm etme âdeti olmadığından oğlu Cemâl Efendi ve torunu Râif Bey tarafından evrâkı arasında bulunanlardan mâadâ pek çok şiiri zâyi' olmuş.

Şa'bâniye tarîkatına intisâbı olup son derece mütevâzi' ve hâtır-şinas imiş. Pek az sokağa çıkar, dâvet vukuunda icâbet eder, lâtifeleri ve hâzır-cevablıklariyle bulunduğu meclisi ziynetlendirir ve neş'elendirirmiş (*).

Beyitlerinden :

Fikr idüp baht-ı siyâhım katî yandım bu gece
Cevr-i dildâr ile cânımdan usandım bu gece.

FERRUH ALİ BEY
«ÇÜRÜKSULU REŞAD PAŞA-ZÂDE - İSTANBULÎ»
1324 = 1906

Osmanlı edebiyatçıları ve mülkiye mensublarından Çürüksulu Reşad Paşa'nın oğludur. Mekteb-i Mülkiye'de tahsîlden sonra Paris'te politika mektebinde tahsîlini ikmâl ederek devlet hizmetine girip, dikkat ve gayretle vâkıfâne bir sûretde makbûl hizmetler görmeğe muvaffak olmuştur. Son me'mûriyeti Bulgaristan Komiserliği idi. Amerika - İspanya muharebesi sırasında elçi sıfatiyle Amerika'da bulunarak pek mühim raporlar göndermişti. 1324 târîhinde Sofya'da vefat ederek cenazesi İstanbul'a getirilip Kadıköyü'nde Kuşdili yakınındaki Mahmud Baba türbesi civarında babasının yanına gömüldü.

Edebiyâta, târîhe, siyasî ilimlere vâkıf olduğuna eserleri şâhiddir. Genç denecek bir yaşta vefat etti. Babası gibi mizâha meyilli pek zekî bir zât idi.

(*) Muallim İsmail Hakkı Bey tarafından yazılmış olan hâl tercemesi Kastamonu'da yayınlanan «Doğu» mecmûasının 1. sayısında neşr edilmiştir.

Matbû' eserleri :
Hikmet-i Ahlâk: (mensûr)
Tâlîkat: (Dâî-i tezyîf-i lâ yüflihûn (manzûm)
Devlet: Târihçe-i Osmânî (manzûm)
Hevşeng: Bir Fâcia-i Târihiyye (manzûm)
Kaanûn-i Tabîat: Wolney'den terceme (mensûr)
Şâyân: Bir manzûme-i müstezad
Üssü'l-esas: (manzûm)
Taklîbü'l-elfaz: (mensûr)
Küfran: (mukaffa)
Kerbelâ: Kısm-ı evvel (manzûm)
Teşhîr-i Ebâtıl: Renan'a Reddiye (mensûr)

Basılı olmayan eserleri :
Kerbelâ: Kısmı- sânî (manzûme)
İbnü'r-Reşad: Kısm-ı evvel ve sânî (manzûm ve mensûr)
Türab: (manzûm)
Safvan: (manzûm)
İlm-i ensab: Terceme (mensûr)
Ziya Paşa: Terceme-i hâl (manzûm)
Rüşvet: Arz-ı hakîkat (manzûm)
Taklîb-i Elfâz: Kısm-ı sânî (mensûr)

Kerbelâ manzûmesinden :

Bismillâhi'l-alîm-i mennân — Bismillâhi'l-kerîm-i hannân
Râvî-i hakaayık-ı vukûât — Hâkî-i dekaayık-ı şuûnat
Âsâr-ı muharrirîn-i eslâf — Efkâr-ı muâsırîn-i eslâf
Takrîrde vak'a-i belâyî — Tasvîrde şâh-ı Kerbelâyi
Bir noktada müttehid muhakkık Mevzûu hakîkatı muhakkık.

Hikmet-i Ahlâk mukaddimesinden : (*)

Tabîat sözünü duyunca zihne tevârüd idecek şey evvel-emirde ancak bir hakîkat-ı mahzdır. İnsan o hakîkatı tahöîk ide ide, taharrî eyliye eyliye Hakka vâsıl olur.

(*) **Mukaddimede geçen Arabca ve Farsca kelimeler ve terkibler, kitabın sonundaki lügatçe kısmında gösterilmiştir.**

Tabîata «mir'at-ı Ehadiyyet» unvânı âli'l-âlini veren erbâb-ı tedkîk-i müntesibîn Ehadiyyete ne büyük bir hakîkat, ne ciddî bir mâhiyet ibraz eylemişlerdir. Tabîatı «dest-i gâhı sermediyyet» yolunda telâkki eden eshâb-ı tâmik-ı mu.tekıdyn rubûbiyyete ne ulvî bir heyûlâne tâbi' bir esâs-ı garrâ göstermişlerdir. Bir kalb tasavvur olunabilir mi ki etrafını ihâta eden bunca teceddüdat ve tehavvülât-ı muhtelife ile mütehassis olsun da Allah'ı hissetmesin. Bir vicdan olur mu ki her biri kendisi için bir âmir-i mücbir hükmünde olan bin türlü hâdisat ve eşkâle bir takım sânihat ve ahvâle mahkûm olsun da vücûd-i Vâcibü'l-vücud'a hükmetmesin?!

Bir bedbaht bulunabilir mi ki her nazarda bir bedîaya her kûşede bir hârikaya tesâdüf etsin de Allah'ı yâd eylemesin?! Bir şükûfe-i rengîni, nevzad bir cenîni seyr ve temâşâ ile meşhûn olup da bir manzara-i behiştîye, bir nazar-ı lâhûtîye ahrârâne tesadüfle esîrâne meftun olup da bir örümceğin geçirdiği zamanı, bir ..... sevdiği azamet ve şânı ve bir me'yûsun hayat nâmına sürüklediği bar-girâne muhâkeme ve muvâzene ile dilhûn olup da neticesinde vücûd-i hâssü'l-hâss-ı sermedîyi lüzûm-i kat'îyi Rubûbî'yi teslim etmesin ve tasdik etmemesi değil bir sâhib-i kalbin, hattâ yürekleri cehennem taşından, kafaları cinâyet tasından yapılmış olan insan canavarlarının bile elinden gelmez. Tabîat bir dest-i gâh-ı vesîu'l-civandır ki âsâr-ı İlâhiyye masnûât-ı samedâniyye fez-yı hestîye ancak o mukaddes vâsıta ile çıkarılır. Tabîat bir mîzân-ı hâssadır ki dirhem tâdîli zunundur, maddiyyat ve mâneviyyat zevâhir ve bevâtın behemehal o âlet-i azîmü'l-kıymetle tartılır. Tabîat bir kıble-nümâ-yı zü'l-vücuhdur ki akl-ı selîme her zerrede manzûr sânia-i ezeliyyeyi her noktada mestûr, seciyye-i sıfatiyyeyi teşhîr ve irâe eyler.

FİKRET TEVFİK BEY

Tevfik Fikret merhum yüksek bir âilenin, memleketimize göre yüksek tahsil görmüş bir evlâdıdır. Üstad Ekrem Recâî-zâde'nin delâletiyle haftalık «Servet-i Fünûn» gazetesi edebî kısmı başmuharrirliğine geçmiş, ve bu zamandan itibaren de edebiyatımız yeni bir devreye girmiş, nazım dilimiz büyük bir serbestlik, hareket, esneklik ve sadeliğe mazhar olmuştur. Hattâ bugün genç edîblerimiz bu devreye [Fikret - Hâlid Ziya devresi], derler ki birinin nazımda, diğerinin de nesirde o zaman için birer edebiyat kutbu telâkki edildiğine delâlet eder. Hakîkatde Tevfik Fikret merhum yüksek bir zevk sâhibi olduğunu edebiyatçılarımızın ekseriyeti tarafından üstadlığa, reisliğe kabûl edilmesiyle de isbat etmiştir. Kal-

dı ki manzûmeleri, eserleri derecesinde umûmun rağbetine mazhar olmuş başka eserler göstermek imkânı yok gibidir. Matbû' eserleri aşağıdadır:

1 — Rebâb-ı Şikeste
2 — Halûk'un Defteri
3 — Doksan Beşe Doğru
4 — Rebâbın Cevabı.
5 — Şermin: (Çocuklar için yazılmış, millî ve canlı bir esercikdir.)

Fikret 1333 senesi ebediyete intikal etmiş; her ölüm yıldönümünde memleketin kadir-şinas ilim ve edebiyat adamları tarafından husûsî bir ihtifal yapılarak hâtırası tebcîl olunmaktadır. Tevfik Fikret yüksek edebî zevki ile mütenasib bir azîm ve vekar ile de mücehhez idi. Rast gele bir manzûmesi aşağıdadır:

Köyün Mezarlığında

Bütün mezarlığa sinmişti bir tarâvet lâl ;
İşitdim inledi, — ben gözlerimle dinlerken
Sükûn mevkıî, âzâde fikir hikmetden; —
İçimde şüpheli bir sesle nâgehan şu suâl:
«Nedir hakîkatı, ey sırr-ı ekber-i mescûd,
«Uyandı koskoca bir kâinat hiss ü şuhûd
«Kalıp, ümid be-leb, katre cûy-i ihsânını
«Zelîl, titreşiyorken der-i celâlinde;
Bu seng-zâre yeşil bir sehâbe hâlinde
Yağar yağar mütemadî esîr-i gufrânın?..»
Cevab alır gibi oldum, içimde ayni sadâ
Tekerrür etdi: «Yarın sen de bir avuç toprak
«kesâfetiyle gelirsin bu sâyegâha, bırak
«Esîr-i feyzini döksün ile'l-ebed Mevlâ!»

«FEVZÎ AHMED EFENDİ»

1337 = 1918

Mekteb-i Sultânî «Galatasaray» me'zunlarından Arapça, Farsça, Fransızca, İtalyanca, İngilizce, Rumca gibi birçok lisana vâkıf çalışkan bir ilim adamı olup Manisa'lıdır. Çeşitli mekteplerde hocalık, müdürlük yaptı. 1337 târîhinde İstanbul'da vefat ederek Merkez-efendi mezarlığına gömüldü. Türkçe, Arapça «Hazîne-i Esmâ-yi Türkiye» ismindeki kıymetli

lûgatı basılmıştır. Bir de her birinin meâlen karşılıkları gösterilmek sûretiyle altı lisan üzerine hazırlanmış mufassal bir «Durûb-i Emsâl Mecmûası» ve muhtelif mevzularda yazılmış ilmî makaleleri ve lisan çalışmaları vardır.

GÜLŞENÎ-İ SARUHANÎ

Fâtih devrinin ârif şâirlerinden tevekkül ve kanâat sâhibi bir zâttır. Yedi bab üzerine [Mesnevî tarzında bir manzûmesi], [Mevlid-i Nebî manzûmesi] ve [tasavvufî şiirleri] vardır. Mesnevîsinden :

Gel vücûdun mülkü elden çıkmadan
Dûr-i eyyâm ol hisârı yıkmadan
Hubb-i dünyayı zamîrinden gider
Tâ ki can mülkünden alasın haber
Sûret ü mânâ ikisi yâr iken
İki âlemde elinde vâr iken
Nûr ü zulmetden yoğurmuşlar seni
Cânını nûr anla vü zulmet teni
Ten murâdı yemek içmek mülk ü mâl
Can temennâsı cemâl-i Zü'l-celâl
Lâcerem ednâ yeri ednâ sever
Yâni ten dünya vü can Mevlâ sever
Âriyet tutturmuş on günlük tenin
Besle cânı âriyet nendir senin
Âlemin maksûdu sensin cânı sen
Hayf ola kim olasın şâkird-i ten
Mecmau'l-bahreyn özündür aç gözün
Câm-ı cemsin hiçe satma kend'özün

Bir de «Râz-nâme» isminde ahlâk ve tasavvufa dâir bir manzûmesi vardır. Bir nüshası Millet Kütüphânesindedir .Matlâ'ından :

Hamd-i pâk ol pâke cân-ı pâkden
K'Âdem etdi kudretiyle hâkden
Âfitâb-ı rûha ol verir zıyâ
Şem'-i akl andan bulur nûr-ü safâ

Hikmetiyle lûtfeder ol can ider
Âfitâb-ı zerrede pinhân ider
Bahr-i feyzinden dü âlem katredir
Mihr ü cûdundan dil ü can zerredir.

Bu manzûmenin 684 târîhinde yazıldığı sonundaki beyitlerden anlaşılmaktadır.

GÜVÂHÎ «GEYVELİ»
926 = 1519

Sultan Birinci Selim Han ile Şark seferinde bulunan Sipâhîler zümresinden kudretli bir şâirdir. Sonradan Geyve'de yerleşti. Sultan Selim Hân adına Türk darb-ı mesellerini «Atasözlerini» toplayan «Kenzü'l-Besâyi'» isminde bir eser azdığı gibi 1891 beyti ihtivâ eden «Pendnâme-i Güvâhî» ismiyle ahlâk ilmine dâir bir de manzûmesi vardır. Hâtimesindeki beyitlerden:

«Güvâhî» nazımı her kim işitir — Eğer tuta saâdetli kişidir
Bu gevherler yaraşır ol kulakda — Ki sağır olmaya güftâr-ı hakda

Dokuz yüz yirmi altı da Geyve'de vefat etti. Eserleri basılmamıştır.

Şeker zülâl-i lâ'lin — Lâ'lin zülâl-i şeker
Ar'ar nihâl-i kaddin — Kaddin nihâl-i ar'ar
Olsun Güvâhî şâha — Şâha Güvâhî olsun
Çâker kapında dâim — Dâim kapında çâker

GÜFTÎ ALİ EFENDİ «EDİRNEVÎ

Değerli şâirlerden ve kadılar sınıfından olup Edirne'lidir. 1088 de vefat etti. [Dîvânı], «Tezkire-i şuarâ»sı ile «Eimme-i İsnâ Aşer» Hazretlerinin husûsiyetlerine dâir bir manzûmesi vardır. Eserleri basılmamıştır.

Beyitlerinden :

Âşıkın sûz-i dili dâğ-ı serinden bellidir
Şû'le-i âteş zuhûr-i âhirinden bellidir.

[Manzûm Tezkire-i Şuarâsı] maal'esef hezel [şaka] ve istihfaf tarzındadır. Fakat şâirâne teşbîhleri toplayıcı ve güldürücüdür. Çağdaşı bulunduğu şâirlerin hayâtından bahseder. Bir nüshası Ali Emîdî Efendi Kü-

tüphânesinde vardır. [Gam-nâme], [Şâh ve Derviş] isimlerindeki manzûmeleri ile [Rubâîleri]ni ihtivâ eden mecmûa Edirne'de Sultan Selim Kütüphânesindedir.

GARÎKÎ

Mutasavvıf şâirlerden bir zât olup künyesi Garîkî İbn-i Yûsuf İbn-i Mezîd'dir. [Mürettep dîvânı] ve 1951 târîhinde yazdığı «Esrâr-ı Evliyâ» isminde Türkçe bir eseri vardır.

GAZÂLÎ MUHAMMED EFENDİ «DELİ BİRADER - BURSAVİ» 942 = 1535

Kudretli Osmanlı şâirlerinden olup Bursalı'dır. «Deli Birâder» ismiyle meşhûr olmuştur. Sultan İkinci Bâyezid'in şehzâdelerinden Sultan Korkud'un yakınlarındandı. «Dâfiu'l-gumûm ve Râfiu'l-hümûm» ismindeki eserini sözü geçen şehzâde adına yazmıştır. Hazret-i Âdem'in yaradılışından Kanunî Sultan Süleyman devrine kadar Farsça «Mir'atü'l-Kâinat» isminde bir târihi olduğu rivayet edilmiştir. Bursa'da Geyikli Baba dergâhına şeyh olduğu için şiirlerinde «Gazâlî» mahlâsını seçmiştir. Ömrünün sonlarını tekaaüd olarak Mekke-i Mükerreme'de geçirmiştir. «Mâte Birâder-i azîz» terkîbinin delâleti olan 942 târîhinde vefat ederek yaptırdığı mescidin avlusuna defnolundu. Beşiktaş civarında da ismiyle anılan bir mescidi vardır.

Şiirlerinden :

Mecnûn ki fenâ deştini seyretti serâser
Gamhâneme geldi dedi hâlin ne birâder

beyti «Deli Birâder» lâkabıyla şöhret bulmasına sebep oldu. Eserleri basılı değildir.

GUBÂRÎ

Kaadılar sınıfından ve eski devir şâirlerinden bir zât olup Muğla civarında [Ula] kasabasındandır. [Sehî Tezkiresi]nde yazılı beyitleri buraya kaydedilmiştir.

Zerrece bulmayu ben sende nişan-ı dihenî
Gonca diltenk olup çâk ider ûş pîreheni
Gül-rûhun şevkıyle Lâle şehîd oldu meğer
Kâvel ciğer-i sohtenin kana boyandı kefeni

GAAZÎ GİRAY «KIRIMÎ»
1016 = 1607

Kırım Hânları içinde kahramanlık ve şâirliği ile temâyüz edenlerdendir. Bir aralık İranlılar'a esir düştü. Osmanlı ordusuna hizmetleri geçmiştir. Üç lisanda inşâ ve şiire muktedir olup [mürettep dîvânı] ve Fuzûlî'nin «Beng ü Bâde» manzûmesinde «Gül ü Bülbül» ünvanlı nazîresi, [Hoca Sâdeddîn], [Ganî-zâde Nâdirî], [Hüseyin Kefevî] ile manzûm ve mensûr mektuplaşmaları vardır. Mûsikîye de âşina idi. Ganîmet malları ile sağlam bir kal'a yaptırmıştır. 1016 da Akmescid'de tâun hastalığından vefat etti. Burada bir câmi yaptırmıştır. Kahramanlığa dâir olup Askeriye bilginleri ile bütün Osmanlı şâirlerinin malûmları olan şu:

Râyete meylederiz kaamet-i dil-cû yerine
Tûğa dil bağlamışız kâkül-i hoş-bû yerine
Heves-i tîr-ü keman çıkmadı dilden aslâ
Nâvek-i gamze-i dildûz ile ebrû yerine
Süreriz tîğimizin zevk-u safâsın her dem
Sîm-tenlerle olan lezzet-i pehlû yerine
Gerdiş-i tevsen-i zîbada kutası dilbend
Bağladı gönlümüzü zülfle geysû yerine
Severiz esb-i hünermend-i sabâ reftârı
Bir perî şekl-i sanem bir gözü âhû yerine
Gönlümüz şâhid-i zîbâ-yi cihâda verdik
Dilber-i mâh-rûh-i yâr-i perî-rû yerine
Seferin sevri çok ümmîd-i vefâ eyle velî
Olduk âşiftesi bir şûh-i cefâ-cû yerine
Olmuşuz cân ile billâh gazâ-yı teşne
Kaanını düşmen-i Dînin içeriz sû yerine.

Gazeli birçok şâir tarafından tanzîr ve tahmîs edilmiştir ki şehid saâdetli pederi Rif'at bey de nazîre yapanlar arasındadır. «Kaafile-i Şuarâ»-da Kurmay Albaylardan Bedri Beyin «eski İşkodra Vâli ve Kumandanı Bedri Paşa» tahmîsi «beşleme» yazılıdır.

GANÎ-ZÂDE NÂDİRÎ MUHAMMED EFENDİ »İSTANBULÎ»
1036 = 1626

Abdü'lganî Efendi'nin oğlu Hoca Sâdeddin Efendi'nin talebesidir. Âlim şâirlerin en büyüklerinden olup Kazasker iken «El-cennetü mes-

vâhü» terkîbiyle «Nâdirî gitdi bu devrin hayfâ» mısra'ının delâleti olan 1036 târîhinde İstanbul'da vefat etti. Fâtih'de Âbid Çelebi Mescidi avlusunda medfundur. [Mürettep dîvânı]ndan başka [Beyzâvî Tefsîri] üzerine tamamlanmamış bir hâşiyesi, iki bin beyitli bir «Şeh-nâme» siyle husûsiyle sekiz yüz beyitten ibaret olan «Mi'râciyye»si ve «Risâle-i Kalemiyyesi» vardır. Hat san'atına da vâkıftı. [Şeh-nâme]si Sultan Üçüncü Muhammed'le Sultan Birinci Ahmed zamânını tasvîr etmekte olup bir nüshası Yahyâ Efendi Kütüphânesindedir.

Beyitlerinden :

Derdinle andelîb çemen kıldı nâlelei
Senden şikâyet etti gülü eyleyip seyr

GARBÎ DERVİŞ AHMED

Derviş Ahmed veya [Ahmed El-garbî] mahlâsı ile hece ve arûz vezninde çeşitli konularda eserler yazmış olan bu zâtın Tosya'lı olduğu rivayet edilmiştir. Onikinci yüzyıl'da yaşayanlardan olduğu dîvânındaki bâzı târihî kayıtlardan anlaşılmaktadır. 1175 Muharreminin 15 inde tâun hastalığından 16 yaşında vefat eden oğlu Abdü'l-Vehhâb hakkında hece ve aruz vezinlerinde müteaddit ve müessir mersiyeler tanzîm etmiştir. O mersiyelerden, zevcesinin oğlundan evvel vefat ettiği, bir kızı ile bir oğlu kaldığı ve âilece çok sıkıntılara düştükleri anlaşılmaktadır. Dîvânının bir yerinde Tuna'dan bahsetmektedir. Kendisiyle aynı yüzyılda yaşayan Ferhad Ağa-zâde Yaşar bey ile 1166 da vefat eden Hüdâverdi Paşa hakkında târihleri tanzîm etmiştir. Yenipazar'da medfundur.

Bâkî ile Nâbî'nin birer gazelini tahmis etmiş olan bu şâirin arûz vezni ile yazdığı şiirler oldukça metîn ve selis'tir.

Ehl-i Hakkın nazarı herkese kimyâ gibidir
Gönlü kâmil olanın aynla derya gibidir.
Kim ki sa'y ile ârif-i billâh ola
Hak hakîkatle olan sûreti mâna gibidir

Meşreb-i âlî kimin olsa bilâ şek o vücud
Bâğ-ı âlemde heman bir gül-i ra'nâ gibidir
Her ki hizmetle musâhib ola âşık olana
Sıdkla sâdık olan ilimle dânâ gibidir.

Ehl-i nazm olan erenler arasında «Garbî»
Kuşlar içinde o bülbül-i gûya gibidir.

GAALİB ES'AD DEDE «ŞEYH GAALİB - İSTANBULİ»

1213 = 1798

Aslen İstanbul'lu olup Osmanlı şâirlerinin başta gelenlerinden ârif bir zattır. «Eser-i Aşk» terkîbi doğum târîhidir. Pek genç iken İlâhî aşkın sevkı ile Konya'ya giderek Mevlânâ dergâhında çilesini ikmâl etti. Bilâhara İstanbul'a dönüp bir müddet hücrede kaldıktan sonra Galata Mevlevîhânesi şeyhliğine geçti. Önceleri mahlâsı «Es'ad» idi, sonradan «Gaalib» mahlâsını kullanmaya başladı. Şâirlik kaabiliyetine sâhip olanların fevkal'âde yaratılmışlarından sayılır. Bedîî hisleri itibariyle Fuzûlî.'nin «Leylâ ve Mecnûn»una bir bakımdan nazîre olan «Hüsn-ü Aşk» ismindeki manzûmesi dilimizde «Mesnevî» tarzında yazılmış, geçmişlerin şiirlerinin en güzeli sayılır ki «Hitâmü'l-misk» terkîbinin gösterdiği târihte 26 yaşında iken yazmıştır. «Süleyman Dedenin [Mevlid'i], Fuzûlî'nin [Leylâ ve Mecnûn], Hâkaanî'nin [Hilye-i Nebeviyyesi], Neşâtî'nin [Hilye-i Enbiyası], Nâyî Osman Dede'nin [Mi'râciyesi], Cevrînin [Hilye-yi Çihar-yârı], Âzerî'nin [Nakş-ü Hayâli], Yahyâ Bey'in [Gencîne-i Râzı], Hamdullah Çelebî'nin [Yûsuf ve Zelîha]'sı, Nâbî'nin [Hayriye]'si de Mesnevî tarzında yazılmış eserlerdendir.»

Gaalib Dede'nin dîvânında âşıkaane, mutasavvıfâne şiirler vardır. Dîvânı ile «Hüsn ü Aşk»ı bir arada olarak Mısır'da basılmıştır. Ziyâ Paşa bu eser hakkında: «Gelmiştir o şâir-i yegâne, güyâ bu kitap için cihâna» beytini söylemiştir. Bunlardan başka, «Şerh-i cezîre-i Mesnevî», Terceme-i Tuhfe-i Behiyye», Sohbetü's-Sâfiye» isimlerinde basılmamış eserleri vardır. Vefâtı «Göçdü Gaalib Dede yâ hû deyip ehl-i hâle», «Geçdi Gaalib Dede candan yâ hû», mısra'larının delâlet ettiği 1213 târîhindedir.

Kabri Galata Mevlevîhânesinde Şârih Hazretleri türbesindedir. İntisâbı Yeni-Kapı Mevlevîhânesi şeyhlerinden Ali Nutkî Dede vasıtasıyladır. Devrimizin büyük edibleri tarafından yazılan hâl tercemesi 1328 Haziranında çıkan Hak» gazetesinin haftalık ilâvesinde yayınlanmıştır.

«Hüsn-ü Aşk» manzûmesinin «Mi'râc-ı Nebî» [Peygamber Efendimiz'in mi'râcı]

Faslından :

Cûş eyledi çün muhit-i vahdet
Hem sûrete girdi sırr-ı vahdet:
Tâ ki görünüp harîm-i Aksâ
Ol sâcid olup Hak oldu mescûd
Ervâh-ı rüsül cemâat oldu
Ey hâme o rütbe olma çâlâk

Mânâya mübeddel oldu sûret
Ma'nâ-yı kadîm buldu sûret
Abdiyyetin oldu sırr-ı peydâ
Dendi bu makaama gayb-ı meşhûd
Allah bilir ne hâlet oldu
Esrâr-ı nübüvvet olmaz idrâk.

Beyitlerinden :

Kadr-i dürr'ü gevher-i âlim bilir
Âdemi amma yine âdem bilir

*

Tecerrüdse murâdın kûy-i cânânda fedâ kıl can
Çıkılmaz câme-i ihramdan sa'yetme kurbansız

*

Mısra'larından :

Çekme gam dest-i gîrdir Allah sana

*

Su uyur düşman uyur, hasta-i hicrân uyumaz

*

Veled-i pâk olur bâis-i i'zâz-ı peder

*

Sîne-i Şeytanda cevher-i îman galat.

GAALİB MUSTAFA BEY «LESKOFÇALI»
1284 = 1867

Ateşli bir şâir olup Leskofça'lı İsmail Paşa'nın oğludur Genç denecek bir yaşta iken 1284 târîhinde vefat ederek Topkapı dışında babasının yanında defnolundu. Devrimizin edîblerinden İbnü'l-Emîn Mahmûd Kemal Beyefendi tarafından yazılan hâl tercemesini ihtiva eden dîvan [Âsâr-ı Müfîde Kütüphânesi] hey'eti vasıtasiyle basıldı. Şiirdeki mesleki Nâil-i Kadîm tarzıdır. Nâmık Kemâl ve Hersekli Ârif Hikmet Beyler gibi edebiyat üstadları kendisini «Üstâd-ı Muhterem» diye saygı gösterirlerdi. Ömrü vefâ edip de Edebiyât-ı Cedîdenin [Yeni Edebiyatın] çıktığı ve rağbet gördüğü zamanlara yetişseydi eski tarzda gösterdiği ifade kudretini yeni tarzda da daha güzel ve daha san'atkârâne bir surette beyan edebilirdi. Basılmış olan dîvânından evvel tertîb ettiği «Dîvân-ı Evvel»i gençliğinin başlangıçlarında söylediği şiirlerden müteşekkildir ki merhum pederinin Dîvân-kâtibi sıfatıyla Van'da bulunduğu sırada yanmıştır. Belâğat kudreti ve kaabiliyetinin meydana getirdiği:

«Kalıp Nef'î-i mû'ciz-gûdan evreng-i suhan mahlûl
Suhan-Sencân-ı Rûm olmuştu her bir asırda tâlib
Edince şimdi dâva tab'ım ol câh-ı muallâyı
Dedi Hükkâm-ı dîvân-ı kazâ «el-hükmü li'l-gaalib»

kıt'ası zamanın edebiyatcıları tarafından takdîr edilmiştir.

Gazellerinden :

Ehl-i dil sohbet-i nâ-cins ile şâdân olmaz
Bezm-i cühhal gibi ârife zindan olmaz
Eyle tahsîl-i kemâl itme felekten şekvâ
Müddet-i ömrü gibi âkıle devrân olmaz
Sırr-ı takdîr vukuât-ı cihandır nazar et
Çeşm-i ibret gibi hiç âdeme mîzan olmaz
Mazhar-ı feyz-i ubûdiyyet olandır insan
Yoksa mânîda kişi şekl ile insan olmaz
İlm ise maksad eğer ârif-i nefs ol «Gaalib»
Kendini bilmeyen âdem gibi nâdân olmaz.

Diğer gazellerinden :

Serteser âyine olsa göremez rûy-i safâ
Saykal-ı vahdetle câna vermeyen nûr-i cilâ
Tîz-i ser tîz-i duâsın arşa tâ îsâl eder
Kıble-i ebrû-yi yâre ol kim eyler ihtidâ
Âlem-i aşk içre bilmez râh ü rehdân ehl-i dil
Âşıka feyz-i Hudâ-yı müsteândır bir rehnümâ
Dâğ-dâğ et sîneni sertîşe-i tevhîd ile
Meş'al-efrûz-i reh-i aşk ol diler isen ihtidâ
Geçmem ey «Gaalib hevâ-yi kâkül-i dildârdan
Serteser bâğ-ı murâdım rûzigâr itse hebâ

Beyitlerinden :

Sırr-ı rûyün fehmeder mi «Gaalibâ!» hergeç nazar
Nokta-i hâl-i siyehde gizlidir mânâ yi aşk

*

Mübtelâ-yi aşk olan elbette cânânın arar
Böyledir kaanûn-i Hak, derd ehli dermânın arar

*

Ehl-i himmet sözü pâmâl olmaz
Küremâ va'dini incâz eyler

*

Tercemân-ı râzıdır nakş-i vücûh-ı âlemin
Hâlini herkes beyân eyler lisân-ı hâl ile

*

Müttehidir ol kadr-i âlemde «Gaalib» [Hüsn ü Aşk]
Ehl-i derdi sorsalar dildâr kendin gösterir.

Mısra'larından :

Mâni-i rızk olanın rızkını Mevlâ kessin

*

Lisâna gelmeyen burhân-ı vicdanı muattaldır

*

Hakîkat-i âşinâyân-ı vücûda mâsivâ yoktur

*

Gülistan-ı cihanda bir giyâh-i nâbecâ yoktur.

GULÂMÎ ABDÜ'L-KAADİR EFENDİ
1303 = 1885

Mutasavvıf şâirlerden ve hâl tercemesi «Şeyhler Faslı»nda yazılı Şeyh Abdurrahman Tâlibânî halîfelerinden Sivas'da medfun Ali Babanın oğludur. Genç denecek bir yaşta iken 1303 târîhinde vefat ederek babasının yanına defnedildi. Dîvânı basılmıştır. Matlâ'ından :

İlâhî rahmetin bârânını saç
Gönül bâğında ümmîdim gelen aç
Zebân-ı şevkle cân-ı andelîbi
Cihâna vasf ide hüsn-i Habîbi.

GARİBÎ «A'MA YÛSUF GARİBÎ»

Âşık şâirlerden bir zât olup Erbil'dendir. 1210 küsûr târihlerinde memleketinde vefat etti. [Dîvânı] basılmıştır. Matlâından:

Hamd-i Hudâ ki vâcib olur câna ibtidâ
Kıldım edâ-yi hamd ile dîvâna ibtidâ
Hamd ol hâkim-i kaadir ü ferd ü kadîm'e kim
Hamd olundu matlâ'-ı unvâna ibtidâ

HAMDULLAH AHMED ÇELEBİ «AKŞEMSEDDİN-ZÂDE»
914 = 1508

Ârif şâirlerden bir zât olup Akşemseddin Hazretlerinin en küçük oğludur. Hâl tercemesi «Şeyhler Faslı»nda yazılı İbrahim Tennûrî'nin halîfesidir. Mesnevîleri pek lâtif ve selîstir. Tefsîr ilminden [Mecâlisü't-Tefsîr] isminde bir eseriyle «Mevlid-i Nebî», «Leylâ ve Mecnûn», «Tuhfetü'l-

Uşşak», «Muhammediyye» isimlerinde manzûmeleri olup en meşhûru Mevlânâ Câmi'yi taklîd etmek sûretiyle yazdığı «Yûsuf ü Zelîha»'sıdır. (*) [Kıyâmet ilmine] ve [Kef ilmine] dâir manzûm eserleri vardır. Eserleri basılmamıştır. Ulu pederi gibi tıb ilmine de vukufu ve Mevlânâ Câmi' ile de mektuplaşmaları vardır. Hâl tercemesi ileride yazılı Necâti ile aynı günde vefat etmiştir. Vefâtı 914'de, kabri Göynük'de babasının yanındadır. Dervîşâne şiirlerinden:

Dervîş-i sâde dillere de dîbâ abâ yeter
Pehlûllerine nakş eseri bu riyâ yeter
Dervîşe terk-ü meskenet-ü fakr, fahr olur
Dervîşe kande akşam olursa serâ yeter
Dervîşe Kaadî hükmü kazâ-yi Hudâ olur
Dervîşe nefsiyle savaş etmek gazâ yeter

HACI KEMAL

İlk devir şâirlerinden değerli bir zât olup bâzı karînelere göre Eğridir'li olması muhtemeldir. 268 Osmanlı şâirinin [yirmi dokuzbin dörtyüz altmışbir] beytini toplayan kıymetli bir eseri vardır ki bâzılarına yazdığı nazîreleri de içindedir. Osmanlı Edebiyatı târîhi için fevka'l-âde mühim bir eserdir. 918 de yazılan yegâne nüshası Umumî Kütüphânededir. Beşiktaş'daki Yahyâ Efendi Kütüphânesinde de 920 târîhinde yazılmış «Âdâb-ı Mülûk ve Nesâyih» isminde mensûr bir eseri de vardır.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın bendelerinden Abdullah oğlu Pervâne'nin de 968 târîhinde toplanmış büyük boyda Osmanlı şiirlerinden seçilmiş kıymetli bir mecmûası vardır ki bunun yegâne nüshası Bağdad Köşkü Kütüphânesindedir.

(*) Kırımlı şâir Abdü'l-Mecîd ile hicreti nonuncu yüzyıl şâirlerinden Manastır'lı Kaadî Sinan Efendi'nin de birer «Yûsuf ve Zelîha'sı vardır. [Riyâzî Tezkiresi]'nde İbn-i Kemal'in:

«Hamdî'nin [Yûsuf ü Zelîha]'sını evvelce görmüş olaydım nazm-ı [Yûsuf ü Zelîha]dan dem vurmazdım,» dediği yazılıdır. Bu eserden:

Ne için halk olundu ins ile can
Bulmak için hazîne-i pinhan
Mahzeni ol hazînenin candır
Cânını bil ki bulasın cânân
Velî yokluk kilidi varlıkdır
Aç kilidi ki ola genc ıyân

HİLÂLÎ «TAKYECİ-ZÂDE - İSTANBULÎ»
990 =1582

Orta dereceli şâirlerden bir zât olup İstanbul'ludur. 990 târihlerinde İstanbul'da vefat etti. Muhammed Hemedânî'nin «Seb'iyyat»'ını «Meclis-i ârâ» ismiyle terceme etmiştir. «Sıfatü'l-Âşıkiyn» isminde bir manzûmesi de vardır. Bir nüshası Âşir Efendi Kütüphânesindedir.

Beyitlerinden :

Şikest olsa surâhî câm-ı meclis ber-karâr olmaz
Meseldir sâkiyâ baş gitse ayak pâyidâr olmaz.

HÜMAMÎ «İZNİKÎ»

Sultan II. Murad Hân'ın medhiyecilerinden ve ilk devir şâirlerinden olup İznik'lidir. Şeyhî ve Ahmedî ile muâsır [çağdaş] ve ara sıra bunlarla muâraza ve münâzara ederdi. «Hümâmî-i Acem»in fırak ve iştiyâka dâir otuz tâne manzûm mektubunu içine alan «Sî-nâme»sini vezîrlerden «Kara Halîl Paşa» nâmına terceme ve yer yer de münâsib gazeller ilâve etmiştir. Kasîde söyleme cihetiyle İran şâirlerinin yegânelerinden olan Selmân-ı Savcî'nin «Kasîde-i musannâsı»na yazdığı nazîresi şâirlerin makbûlüdür.

Mesnevîlerinden :

Elâ ey serv-i kadd ü lâle-peyker
Mübârek tal'at ü ferhunde ahter
Mahabbet ehlinin rûhu habîbi
Devâsız derde düşmüşler tabîbi
Kelâmı çün nevâ-yı sâz-ı bülbül
Selâmı çün nesîm-i sünbül ü gül
Yedi tamû firâkından ibâret
Sekiz cennet visâlinden kinâyet.

HÜDÂÎ MUSTAFA EFENDİ «MÜEZZİN - İSTANBULÎ»
991 = 1583

Sultan III. Murad devri şâirlerinden olup İstanbul'ludur. Şiirde olduğu kadar mûsikî san'atı ve [Fenn-i Edvar]da da malûmat ve şöhret sâhibi idi .Seçkin şâirlerdendir.

«Hüdâyî rehberin ola hidâyet-i Yezdan» mısra'ının gösterdiği 991 de vefat etti. Edirnekapısı hâricinde medfundur. Hasekî Câmi-i Şerîfi müezzini idi.

Beyitlerinden :

Misâl-i Kâ'be eyâ nûr-i dîde-i uşşak
Gören cemâlini müştak, görmeyen müştak

*

Kıl nazar hâline eşkini revân eyliyenin
Dem gelir afv olunur suçları kan eyliyenin

*

Cemâlini nice yüzden görem diyen diller
Şikeste âyineler gibi pâre pâre gerek

Mısra'larından :

Hudâ kaadirdir eyler senk-i hârdan güher peydâ

HİMMETÎ «DENİZLİ'Lİ»

1001 = 1592

Ârif şâirlerden bir zât olup [Denizli - Lâzkiye]'dendir. Sultan III. Muhammed Manisa'da iken Arpa kâtibi olmuştu. 1001 de vefat etti.

Beyitlerinden :

Hayât-ı câvidânı düşde Yûsuf'dan suâl etdim
Habîbim ölmeden ölmek deyince intikal etdim

HEVÂÎ MUSTAFA EFENDİ «BURSAVÎ»

1017 = 1608

Fazîletli şâirlerden ve Fârisî edebiyatı mütehassıslarından olup Bursa'lıdır. «Gülistan ve Bostan»ı şerh iderek gerekli yerlerde «Şem'î ve Sürûrî»yi tenkîd etmiştir. Mürettep dîvânı ile «Vâmık ü Azrâ», «Yûsuf ü Zelîha» manzûmeleri ve fıkıhdan «Telhîs ü Mûaddili's-salât» isminde bir eseri ve «Sadrü'ş-Şerîa»ya bir hâşiyesi vardır. Vefâtı 1017 de, kabri Bursa'da Pınarbaşı makberesindedir.

Beyitlerinden :

Âh kim sîb-i zenehdânını eller okşar
Benim işgaal-i gamından sanema değmez elem

*

Dâğınla kıldı mecrûh boynuna asdı resen
Derman diler «Hevâî» her demde götürüp el

Torunlarından olan Selânik Müftüsü Muhammed Efendi de ilim ve ma'rifet sâhiblerinden bir zât idi. Tâun hakkında Arabca risalesi vardır.

HÂŞİMÎ MUHAMMED ÇELEBİ «BURSAVÎ»
1041 = 1613

Meşhur şâirlerden ve Bayrâmî Tarîkatı müntesiblerinden gönül ehli bir zât olup Bursa'lıdır. [Mürettep dîvânı] basılı değildir. Târîh söylemekdeki iktidarı cümlece [herkesce] teslîm edilmiştir. Hattâ Cevdet Paşa merhum «Belâgat-ı Osmâniye»lerinde: «Sınâat-ı târihde imam olmuştur» buyuruyorlar. Vefâtı «Hâşimî geçdi server-i şuarâ» mısra'ının delâleti olan 1041 olup kabri İstanbul'da sur dışında Emîr Buhârî dergâhı karşısındadır. Tâlîk yazıda mehâreti vardı.

Beyitlerinden :

Arz eyleme nâdâna ruhun genc-i nihân ol
Gir gönlüne erbâb-ı Hakkın gevher-i kân ol

*

Hakîrin gönlüne girmekde lûtfet eyleme te'hîr
Şikâf sîneden pertev salıp ey mihr-i âlemgîr

Târihlerinden :

Fenâya verdi cismi Bâkî kaldı ismi âlemde (*)
Can verip oldu revan mülk-i bekaaya rûhu
Yol oldu Üsküdar'a bin otuzda Akdeniz dondu.

Bir müseddesinden :

Bî bekaadır gaafil olma dehr-i bî bünyâddan
Pîre-zendir köhne kalmıştır Semûd ü Âd'dan
Kıssa-i İskender'i gör hisse al Şeddâd'dan
Neyledi Kasr-ı Süleyman'ı suâl et bâd'dan
Merhamet umma gönül bu kerdiş-i bî dâddan
Kimse ma'mûr olmamıştır bu harâb-âbaddan

HÜDÂÎ AHÎ-ZÂDE HÜSEYİN EFENDİ
ŞEYHU'L-İSLÂM»
1043 = 1633

Âlim şâirlerden olup Kıbrıs'a sürgün edileceği sırada 1043 târîhinde Küçükçekmece yakınındaki Filorya'da tevkîf ve şehîd edilerek sâhile ya-

(*) Şâir Bâkî'nin vefat târihi

kın defn olundu. Şiirde kullandığı mahlâsı «Hüdâi»dir.

Beyitlerinden :

Saldım bu evrak-ı dili deryâ-yı aşka ben
Girdâb-ı gamda kaldı gönül nice rûzigâr

Mısra'larından :

Yâresi uşşâk-ı nâlânın bilinmez kandedir

*

Yerde kalmaz ettiği derd ehlinin feryâdı hiç

HEVÂÎ ABDURRAHMAN EFENDİ «İSTANBULÎ»
1122 = 1710

Âlim şâirlerden bir zât olup İstanbul'ludur. 1122'de hacc yolunda vefat etti. Mürettep dîvânı ile «Vâmık ü Azrâ» ve «Yûsuf ü Zelîha» manzûmeleri vardır.

HÂTİF HASAN EFENDİ «SARAC-ZÂDE - BURSAVÎ»
1152 = 1739

Âlim şâirlerden bir zât olup Bursa'lıdır. 1152'de vefat etti. «Gülzâr-ı İrfan»'da Tokad Mollası iken, Ayvansarâyî «Vefeyât»'ında Kayseri Kaadîsi iken vefat ettiği yazılıdır. Hâl tercemesi «Tezkire-i Râmiz»de mezkûrdur. Kendi eliyle yazılmış dîvânı matlâ'ından :

Hezar hamd ü dürûd ol Hudâ-yı zîşâna
Ki verdi nâtıka ü fikri nev'-i insâna
Pes oldu zâhir ü bâtında bu zebân-ı cenân
Hemîşe matlâ'ı pâk-i kazıyye-i iymân

HÜMÂYÎ MUHAMMED EMÎN BEY «İSTANBULÎ»
1310 = 1892

Henüz yirmi - yirmibir yaşlarında iken «Hümâyî âsümân-ı vasla doğru kıldı bak pervâz» mücevher mısra'ının gösterdiği 1301 târîhinde dünyaya vedâ etmiş bir şâir olup İstanbul'ludur. Hz. Hâlid civarında medfundur. Şiiri ve nesre âit eserleri «Nevbahârım» ismiyle neşr olunmuştur ki Muallim Nâcî merhumun takdîrine mazhar olmuştur.

Şiirlerinden :

İrfân-ı beşer bahşiş-i sultân-ı kaderdir
İkmâl eden irfânı fakat ilm ü hünerdir

Tahsîl-i hüner vâcibe-i nev'-i beşerdir
Ol vâcibe hem âdeme bir ziynet ü ferdir

Her kim ki kılar vâcibe-i zimmetin îfâ
Kader ü şer fenn-i âleme karşı ider a'lâ.

*

Vakf-ı dîdâr-ı cemâl-i yârdır gönlüm gözüm
Müstefîz-i matlâ'ul-envârdır gönlüm gözüm.

HÂŞİM BEY «ABDÜ'L-KAADİR-ZÂDE HÜSEYİN HÂŞİM BEY - YENİŞEHRÎ»

1339 = 1920

Muallim Nâcî mektebinin güzîde reîslerinden, nazım ve nesirde akıcı ve hareketli bir üslûba mâlik her türlü mânâsiyle edîb ve nezîh bir zât olup Rumeli Yenişehr'inde Abdü'l-Kaadir -Ağa torunlarındandır. İlk ve orta tahsîlini memleketinde, yükseğini 1297 târîhinde göç ettiği İstanbul'da tamamlamıştır. Arabî ilimleri tanınmış âlimlerden İstanbul'lu Ahmed Efendi'den ikmâl, resim vesâire gibi güzel san'atları da me'zun bulunduğu «Sanâyi'-i Nefîse Mektebi» - [Güzel San'atlar Akademisi]nde tahsîl etmiştir. Hakkıyle mütehassıs olduğu yazı san'atını da zamanın üstâdı Sâmî Efendi merhumdan meşk ederek bir kaç kalemden icâzet almağa muvaffak olmuştur. Yıldız Kütüphânesinde mevcûd celî, sülüs, nesih, kûfî, reyhanî, ta'lîk, rik'a, dîvânî yazılarından mürekkeb iki mecmûası İslâmî güzel san'atların mühim bir şû'besi olan hat -yazı- san'atındaki vukuf ve mehâretinin âdil şâhididir. Tahsîlini ikmâlden sonra Mekteb-i Harbiye ve Jandarma Dâireleri baş-kâtipliklerinde başarılı hizmetler gördü. Hükûmet hizmetinden emekli olarak çekildikten sonra «Medresetü'l-Hattâtîn» hat ilmi târîhi muallimliğine tâyîn olunmuştu. 1339 târîhinde ufak bir hastalık netîcesinde Anadolu-hisarı'nda vefat ederek Küçüksu mezarlığında üstad Ekrem'in yanına defn olundu. Şiire âit eserlerinin bir kısmı 1305 târîhinde neşr ettiği «Şihab» ve 1315 de bastırdığı «Mülhemât» isimlerindeki risalelerde yer almıştır. İlm-i hat târîhine dâir yazmakta olduğu eserinin ikmâli bitmeğe yaklaşmıştı. Mûsikî ilmine olan vukuf ve ihtisâsı da kayda ve zikre şâyândır.

[Tevhîd]'inden :

Ey mübdî-i kâinat birsin — Allâm ü kadîr muktedirsin
Nûr-i arazîn ü âsümânsın — Hallâk-ı bedâyi'-i cihansın
Fettâh-u basîrsin âlîsin — Vehhâb-ü kebîrsin velîsin
Mennân-ü hasîbsin samedsin — Hannân-ü mücîbsin ehadsin
Kahhâr-ü kavî celîl-ü Cebbâr — Mün'im ü hakem ü cemîl ü gaffâr
Kayyûm ü hamîd ü adl ü vâcid — Tevvâb ü mecîd ü Hakk ü mâcid
Kuddûs ü hakîmsin İlâhî — Sübbûh-ü kerîmsin İlâhî
Settâr ü Halîmsin İlâhî — Rezzâk u azîmsin İlâhî
Muhsî-i mukaddim ü muahhir — Muğnî vü müheymin ü musavvir
Mu'tî vü reşîd ü birr ü nâfi' — Muhyî-i muîd ü hayy ü râfi'
Hâdî vü bedî' nûr ü vâsi' — Bâkî-i semî' Rabb ü Câmi'
Seyret şu fezâyı pür-bedâyi' — Teslîm olunur vücûd-i Sâni'

*

«Mülhemât»'daki Resûl-i Ekrem Efendimiz hakkındaki na'tından:

Ey Hâce-i Hak senâ-yi irfan — Ey sürûr-i can firûz-i ekvân
Ey lem'a-i Hâlikı'l- berâyâ — Peygamber-i vâcibü't-tehâyâ
Ey vechi vücûd-i kevne bâdî — Lûtfun şeref-i lisân-ı dâdî
Sernâme-i sûre-i belâgat — Ser satr-ı sahîfe-i fesâhat
Şîrâze-i tıyb-i halâyık — Enmûzec-i husn-i halk-ı Hâlık
Burhân-ı ulüvv-i kudretullah — Vicdân-ı münîri Kâ'betullah
Necm-i ihdu nizâm-ı eflâk — Sâhib-i şeref-i serîr-i «Levlâk»
Misbâh-ı cemîl-i Zü'l-celâlî — Ma'şûk-ı celîl-i Zü'l-cemâlî
Sultân-ı cihân-ı âdemiyyet — Şâhinşeh-i âlem-i risâlet
Deryâ-yı muhît-i ekmeliyyet — Nûr-i mütebessim-i sabâhat
Eflâk o muhitden kenâre — Hurşîd o nûrdan şerâre
Rûz-âyine-i cebîn-i pâkî — Şeb-hâlet-i zülf-i tâbnâkî
Kudsî cenânı ma'şerü'l-feyz — Rahşende azarî mahşerü'l-feyz
Ahbâr-ı şuûna mübtedâdır — Mânâ-yı ulüvve müntehâdır
Her bir sözü nâşir-i a'lâdır — Sultân-ı serây-ı «mâ ğavâ»dır
Ser-i hayl-i celîl-i enbiyâdır — Sertâc-ı şerîf-i asfiyâdır
Ey rûh-i cihan Nebiyy-i ekram — Feres-i kademi sipihr-i a'zam

Eyler sana karşı rûh-i Cibrîl — وَالنَّجْمِ إِذَا هَوٰى yı tertîl

HAY AYİŞE KADIN (*)
998 = 1589

Osmanlıların tanınmış kadın şâirlerinden olup Amasya'lıdır. Sultan İkinci Selim'in hocası Şemsi Çelebi'nin nikâhlısı, Beşiktaş'lı Yahyâ Efendi'nin akrabasından Cemâleddin Yahyâ Efendi'nin teyzesidir.

998'de İstanbul'da vefat etti. Kabri Eyyüb'de Debbağ-hâne karşısındadır. Şiirleri pek lâtîf olup birçok gazelleri, kasîde ve mesnevîleri olduğu gibi üç bin beyitli «Hurşîd ü Cemşîd» ünvânı ile ayrıca bir manzûmesi daha vardır. Sultan Üçüncü Murad'ın musâhibelerinden idi.

GAZEL

فَوَّضْتُ اِلَى اللّٰهِ هُوَ الرَّبُّ الْجَلِيْلُ - حَيِّ صَمَدٌ دَامَ لَهُ الْفَضْلُ جَمِيْلُ

Fevaztu ilellahi hüve rabbü'l-celîl
Hayy-i Samed dâme lehül fazlü'l-cemîl

Yok varlığın isbâtı için gayre teklîf
El-aklü lehû yeşhedü venna'klü delîl

Adl eylesin ol şeh ki bula Hakka tekarrüb
Eş-şer'u'ş-şerîfü ve ilellâhi sebîl

Aksa n'ola ârızın âbın görüp ey can
El-cinsü ile'l-cinsi kemâkîyle yemîl

Bu nazm-şeh'e nice nazîre diye Hubbî
Fi'lhuzni maza'l-ömri hiye'l ânü alîl

Devrimizin kıymetli âlimlerinden Hacı Zihnî Efendi merhum «Meşâhiru'n-nisâ» ismindeki eserlerinde bu beytin tamamını ve bilhassa dördüncü beytini takdir buyururlar. Şemsi Çelebi 958'de Hac yolunda vefat etti. «Tabâkat-i Hanefiyye» isminde bir eseri vardır.

HÜSEYNÎ

Mutasavvıf edîblerden bir zât olup [Lâtîfî Tezkiresi]nde Rumeli'den gösterilen «Hüseynî»nin bu olması muhtemeldir. Bir de Gördes'de yatan

---

(*) **«Gurâb Tûtî'ye Tûtî gurâba meyletmez» mısra'ının sâhibi olan Saraylı Tûtî Kadın da Osmanlı şâirlerinden olup Kanuni Sultan Süleyman Hân'ın tensîbiyle Bâkî ile evlenmiştir.**

Hüseynî varsa da târih bakımından sonra yaşadığı anlaşılmaktadır. «Câmi'u'n-nesâyih» ismiyle «Muhammediyye» hacim ve tarzında yazdığı eserin 1035 târîhini taşıyan bir nüshası Selânik'de tarafımdan görülmüştür. Bir nüshası da Yahya Efendi Kütüphânesinde vardır. Matlâ'ı:

İlâhî sensin ol Hallâk ü Mevlâ
Ki zâtındır münezzeh kadrin a'lâ
Kimse yoktur hergîz şerîkin
Bedel mi oliser sana ya meselâ
Ehaddir zât-ı pâkin çok sıfâtın
Erişmez ilmine akl ü dil aslâ
Yalnızsın anadansın mücerred
Atadan gelmedin yok sana neslâ
İki diyen olur mağbûn ü mahrûm
Münezzeh Tanrısın hâşâ ve kellâ.

HAFIZ ABDÜ'L-LÂTİF ALİ EFENDİ «SÜDÇÜ-ZÂDE»
1099 = 1687

Açık şâirlerden bir zât olup İstanbul'ludur. Hâl tercemesi «Şeyhler Faslı»nda yazılı Ümmî Sinan-zâde Hasan Efendi'nin hizmetinde bulunduğu için «Ümmî Sinanân Hâfızı» lâkabıyla meşhur olmuştur. Edvâr ilmine de vâkıf idi. Hicaz'a giderken 1099'da Mısır'da vefât etti.

Bir na'tından:

Mey-i aşkınla sermest ü harâbım yâ Resûlellah
Demâdem nâr-ı şevkınla kebâbım yâ Resûlellah
Kerem kıl hâtır-ı mahzûnumu lûtfunla şâdân it
Gamınla tâbe ey pür ıztırâbım yâ Resûlellah
Der-i devlet-maâbından beni redditme sultânım
Garîbim «Hâfız»-ı hasret-meâbını yâ Resûlellah

HIFZI MUHAMMED EFENDİ «SARI»

Âlim şâirlerden bir zât olup Edirne'lidir. Âhî'den sonra Karafriye'de müderris iken vefat etti. [Mürettep dîvânı] ile [Münşeâtı] ve [Durûb-i Emsâl-i Osmâniyye]yi «Atasözlerini» toplayan manzûmesi vardır. Üçüncü eseri basılmıştır. [Âşık Çelebi Tezkiresi]'nde: «Fenn-i belâgat'da Câhız gibi idi», demiştir. Sultan Dördüncü Murad devri edîb ve âlim-

lerinden olan Hıfzı Efendi'nin de ahlâk ve âdâb-ı muâşerete dâir Türkçe «A'mâl-i Sâlihât» ismindeki iki cild eseri vardır ki nüshası Umumî Kütüphâne'de vardır. 1300 târîhinde Limni'de vefat eden Vâcid Efendi'nin de manzûm [Durûb-i Emsâl - Ata sözleri] vardır.

HÂMÎ AHMED EFENDİ «DİYAR-I BEKRÎ»
1160 = 1747

Bâzı zatların dîvân efendiliği hizmetinde görevlendirilmiş ve 1160 târîhinde memleketinde vefat etmiştir. Rumkapısı hâricinde medfundur.

Matbû' [dîvânı]nın ekseri parçaları mütâlâa ve istifadeye şâyândır. Beyitlerinden :

Pâk-i tıynet gûşe-i gurbetde hâr olsun mu hiç
Gevher âgûş-i sadefden dûr olur kıymetlenir

*

Kemâlin naksı noksanın kemâli oldığın derpey
Lisân-ı hâl ile kâmillere takrîr eder mehtâb

*

Nergis gibi tefekkür idüp asl-ı merci'in
Aç çeşm-i i'tibârını dâim zemîne bak

*

Gevherin pâk ise âsârın çıkar nâmın yürür
Sen heman hânende kıl ârâm-ı mânend-i nigîn

*

İ'timâd etmez isen mehakk-i tecribeye
İşte levh, işte kalem, işte kütüb, işte fubûl.

Mısra'larından :

Halka lûtf et sühan-serd ile nefret verme

*

Suâle kaanî olur mu gedâ kifâfı kadar

*

Gâh olur gurbet vatan, gâhî vatan gurbetlenir.

HASÎB AHMED EFENDİ

Şâir kadılardan bir zât olup Bursa'lıdır. 1166'da İstanbul'da vefat etti. Emîr-Buhârî türbesi yakınındaki Mektep sâhasında medfundur. Mü-

rettep dîvânı ve Bursa sularının vasıflarına dâir manzûmesi vardır.
Manzûmesinin mukaddimesinden :

Bârekellah zehî şehr-i güzîn-i vâlâ
Habbezâ belde-i pâkîze-i cennet-âsâ
Var mı bir şehr ki bu beldeye mânend ola
Cümle büldân an'ola olsa müreccah Bursa
Şehr-i Bursa'da olan suları tâdâd ideyim
Vâdî vü nehr ü havîzat ü uyûn-i şettâ
Suların başı pınarbaşı suyudur elhak
Anı tercih eder cümle miyâha hükemâ

HULVÎ ABDULLAH EFENDİ
1159 = 1746

Değerli şâirlerden bir zât olup Akhisar kazâsının Marmara nâhiyesindendir. Tahsîlini tamamladıktan sonra memleketinin müftülüğünde vazife gördü. 1159 târîhinde Marmara'da vefat etti. Pazar Câmi-i şerîfi avlusunda medfundur. Manzûm ve matbû [Kasîde-i Bür'e tercemesi] eserlerinin en meşhûrudur. Mezar taşında nakşedilmiş olup zamanın şâirlerinden [Sâî] tarafından söylenilen târih aşağıdadır:

Marmara Müftîsi Hulvî pür-efdalü kemâl
Yâni Abdullah Efendi «ahsenullahi ileyh»
Eyledi bâ emr-i Hak dâr-ı bekaaya irtihâl
Mak'ad-i Sıdk-ı melîk üzre ola beyne yedeyye
Fevtinin târîhini ihlâs ile «Sâî» dedi
Göçtü Abdullah Efendi «Rahmetullahi aleyh»

HAŞMET EFENDİ
1182 = 1768

Kazaskerlerden Abbas Efendi'nin oğlu olup meşhûr bir şâirdir. Koca Râgıb Paşa'nın başlıca bendelerinden olup tabîatı, lâtîfe ve mizâha meyyal olduğundan bir aralık ileri geri dil uzatmak suçu ile Bursa'ya, bilâhara Rodos'a sürgün edilerek 1182'de burada vefât etti. Dîvânı ile «Senedü'ş-şuarâ» risalesi basılmıştır. Bu eseri şiirin meziyet ve kıymetini şâirlerin değer ve mevkiini anlatır.

Râgıb Paşa'nın emriyle «Sürnâme-i Hümâyûn» adındaki mensûr eseri yazmıştır. 1257 târîhinde Mısır'da Bulak Matbaasında basılan divânın sonunda Sultan Mustafa nâmına yazılmış «İnsâbü'l-mülûk» ismindeki mensûr eseri yer almıştır.

Sözü geçen dîvânın toplayıcısı olan Bursa'lı İmam-zâde Muhammed Saîd Efendi'nin tertip ettiği mukaddimenin tedkîkinden bu zâtın «Câmiateyn» isminde Arapça terkipleri derleyen lügata âit bir eseri de olduğu [Kasîde-i Bür'e] ve [Münferice]'ye dâir ayrıca şerhleri bulunduğu anlaşılmaktadır. [Esmâ-i Husnâ manzûmesi] ile [Kasîde-i Münferice Tahmîsi] Arapça şiirlerdeki kudretine, gazelleri de Türkçe şiirlerdeki dirâyetine delildir.

Râgıb Paşa ile olan lâtîfe ve şakaları meşhurdur.

Beyitlerinden :

Zâtında görür sûret-i Noksân ü kusûrun
Âyîne-i ahvâline herkim nazar eyler

*

Fırsat bulunur dâme-i cânân ele girmez
Cânân bulunur gûşe-i imkân ele girmez

*

Gördün mü bu âyine-i devranda söyle
Kim verdi murâd üzre hayâlâtına sûret.

HÂKİM SEYYİD MUHAMMED EFENDİ

Ârif şâirlerden bir zât olup İstanbul'ludur. İrfan sâhibi şeyhlerden Sezâî ve İsmâil Hakkı hazretlerinden feyz almıştır. 1184 de vefat etti. Üsküdar'da Haydarpaşa tarafında Ayrılık Çeşmesi yakınında medfundur.

Eserleri :

[Tevhîd-nâme], [Risâletü'l-mehdiyyeti'l-hakîka], [Kavâidi'l-Fürs], [Şerh-i Kasîde-i Örfî], [Her suhte hâlî ki bekeşmir dâred], [Risâletü'l-mehdiyyeti'l-Hanefiyye], [Şerh-i Rübâî-yi Hazret-i Mevlevî; «Beya ey aşk bi suret çe suret hayi hoş dârî»], [Şerh-i Kasîde-i Kâ'ab ibn-i Züheyr], [Şerh-i Dîvân-ı Şevket Buhârî], [Şerh-i Kasîde-i Dimyatiyye], [Nazîre-i Hilye-yi Hâkaanî], [Manzûm Şerh-i Esmâ-i Husnâ], [İşârât] dır ki hepsi de basılmamıştır. [İzzî Târîhi]'ne yazdığı tamam zeyli «[müellifin el yazısı ile yazma nüshası İbnü'l-Emîn Mahmûd Kemâl Bey'in kütüphânesinde bu fakir tarafından görülmüştür]» [Vâsıf Târîhi]'nde mezkûrdur. 1168 târîhinde Eyyub'daki Defterdar İskelesi ile Sütlüce arasının donduğuna dâir:

Buz üstünden geçen geldi bana yaz dedi târîhin
Deniz altmış sekizde dondu buzdan ben deniz geçdim»

târîhi tâ'miyedâr'ını söylemiştir.

Hat san'atını meşhur Hattât Suyolcuzâde'den meşk etmiştir. 1166'dan 1172 târîhine kadar yazdığı [Osmanlı Târîhi]nin bir nüshası Bağdad köşkündedir. Beş bab üzerine müretteb «Acâyibü'l-Ahbâr» Fî Ahbâr-i Seyyidi'l-Ahyâr» isminde müdekkikaane «Siyer-i Nebî»si vardır ki bir nüshası Hâlis Efendi Kütüphânesindedir. «Dîvân-ı Eş'âr»ı [Şiirlerine âit dîvânı] Yıldız Kütüphânesindedir.

Şiirlerinden :

Ney ateşnevâdır bezm-i aşka sâzdır hâme
Nevâ-yi ehl-i derde her nefes demsâzdır hâme

Neyistân-ı tecellîden kesilmiş bir asâdır kim
Yed-i Beyzâ'da şâh-ı gülben-i î'cazdır hâme

Sultan Üçüncü Osman'ın yaptırdığı câmi', imâret ve sebîline yazdığı güzel târihleri vardır.

Türkçe beyitlerinden :

Gel, ey ârâm-ı nûr-i çeşmim derde dermânım
Beden bîmâr ü can bîzâr ü dil gamhârdır sensiz

HAKKI MUHAMMED PAŞA
1226 = 1811

Kâmil Ahmed Paşa'nın oğludur. Mütercim Âsım Efendi'nin muâsırı olup devrine göre sâde olmakla beraber metîn bir ifâdeye sâhip siyasî bir edîbdir ki aşağıda gösterilen mektûbu ifâdesinin sağlamlığına delildir.

«Silivri Nâibi, Şerîat hâini, İ'lâmını gördüm; Kahkaha ile güldüm. Meâli hezeyan, hükmü hilâf-ı Kur'andır. Mühr-i müeyyedemi basarım, seni mahkeme kapusuna asarım.»

Tepedelenli Ali Paşa'ya da gaayet güzel bir mektûbu vardır. Sadâret mektupçuluğu, Serdâr-ı Ekrem'in maiyyeti ile Ordû-yi Hümâyûnda riyâset vekilliği ,Edirne Vilâyeti Vâliliği gibi mühim hizmetlerde bulunmuştur. «Vâsıl-ı mansıb-ı Cennet ola Hakkı Paşa» mısra'ının delâleti olan 1226 târîhinde İstanköy Adası'nda vefat etti.

HALÎM GİRAY (*)
1239 = 1823

Orta dereceli şâirlerden olup matbû dîvançesinden başka Cengiz Hânedânı kollarından Kırım Hânları'nın hâl tercemelerine dâir «Gülben-i Hânân» (**) isminde matbû' bir eseri de vardır. Bu eser 1327 târîhinde Kırım İlim adamlarından Ârif-zâde A. Hilmi Efendi tarafından bir takım faydalı notların ilâvesi ile ikinci def'a olarak basılmıştır. Vefâtı 1239 da olup, kabri İstanbul'a bağlı Çatalca'da Ferhad Paşa Câmii avlusundadır.

«Çeşm-i alîl-i hasret ile pürnem eyledim
El «ıyd-i ekber» eyledi, ben mâtem eyledim»

[Terci'-i Bendi]nin nakarâtıdır.

Beyitlerinden :

Dilber tecâhül etse becâdır rakibden
Olmaz gedâ-yi dehre şeh-i âlem âşinâ

*

Çeşm-i Hak-bînde ağyâr ile yâr ikisi bir
Bâğ-ı Tevhidde zîra gül ü hâr ikisi bir

*

Merhem-behbud-i vaslınla tabîbim kıl devâ
Mübtelâ-yi derd-i hicrân olduğun bilmez misin

Mısra'larından :

Mudârâ eylemek lâzım imiş ağyâra bilmezdim

*

Allah'ı seversen beni söyletme gamım var

*

Dâd elinden gönlümün feryâd elinden gönlümü

*

Ehl-i Tevhidde yoktur ikilik Allah bir

HAYRET MUHAMMED EFENDİ
1242 = 1826

Değerli şâirlerden olup Dârende'lidir. Eski tarz üzerine yazılmış «Riyâzü'l-kütebâ ve Hiyâzü'l-üdebâ» isminde mufassal bir münşeât mec-

---

(*) Giraylar içinde kılıç ve kalem sâhibi olanlar Gaazi Giray, Menkli Giray'dır.

(*) Cevdet Paşa'nın [Kırım ve Kafkas târihçesi] ismindeki eseri «Gülben-i Hânân»dan derlenerek meydana gelmiştir.

mûası ile, [manzûm Farsça bir lügat-nâmesi] ve nahiv ilminden İbn-i Melek'in «Elfiye»sine bir şerhi basılmıştır. İstanbul'da tahsîlini bitirdikten sonra Mısır'a giderek 1242 târihlerinde vefat etti.

Beyitlerinden :

Döndü bir subha-i lü'lüye serişkim hayret
Katre-i hûn arasında bir serâğ-ı yâkut

HÂFIZ ABDULLAH EFENDİ «SEYYİD ABDULLAH İBN-İ SEYYİD HALÎL»

1158 = 1745

Kaadirî tarîkatı mensuplarından yaratılıştan şiir kaabiliyetine sâhip bir zât olup Ruscuk'ludur. [Şâhidî manzûmesi] tarzında «Tuhfetü'l-Hâfız» isminde Farsça manzûm lügatı vardır ki 1158 târihinde nazmetmiştir. Bir de [Terci'-i Bendi] ile [Mürettep dîvânı] olduğunu naklediyor. [Tuhfe]sinin manzûm mukaddimesinden :

Muhibb-i Kaadirî Pîrim — Münîb-i dest-i meşhûrum
Hadîsin behredârıyım — Bu ümmet iftihârıyım
Ki Ruscuk yâdigârıyım — Diyârın hicr-i kârıyım

HASAN MUHAMMED BEY

1257 = 1841

Şâir ve yazar bir zât olup Recâîzâde Süleyman Hâdî Bey'in oğludur. Tahsîlini tamamladıktan sonra Sadâret Mektupçuluğu Odasına me'mûr oldu. 1257 senesinde Hac ziyâretinden dönüşte Istanbul'da vefat etti. Bir gazelinden :

Safâ-yi âleme yek bilmeyen bilmez gamm-ı dehri
Belî âsâr-ı neşve olmayan serde humâr olmaz

Bulanmaz pâk-tıynet ta'ne-i erbâb-ı sûretden
Bu zâhirdir ki mir'ât-ı mücellâda gubâr olmaz

Vücûdun pûtasın kal' it çalış tehzîb-i ahlâka
Eğer zer-i saf ü hâlis olmazsa kâmil ayar olmaz.

HİLMİ HASAN EFENDİ «KIBRIS MÜFTÜSÜ» (*)

Değerli, şâir bir zât olup Kıbrıs'lıdır. Uzun müddet Lefkoşe'de ilim yayma ile meşgul oldu. Şiirleri Sultan İkinci Mahmûd'un takdirlerine mazhar olduğu için İstanbul'a dâvet olunarak «Reisü'ş-şuarâ - Şâirler reisi» ünvanı ile tebcîl buyuruldu. Üç lisanda nazım inşâdına muktedir şâirlerdendir. 1264 târîhinde Kıbrıs'da Lefkoşe'de vefat etti.

Beyitlerinden :

Muhtelif Hazret-i Mansûr hakkında kelâm
Hak cevab olmuş bir ammâ sûret-i dâvâ iki

*

Doğru bak ahvâle ey ahvel olup vahdetşinâs
Nûr birdir olsa da misbâh-ı pertevzâ iki

HÂFIZ MÜŞFİK İSMAİL EFENDİ
1294 = 1877

Edîb ve şâirlerden olup aslen Manastır'da Emir-zâde adıyla tanınmış âiledendir .Kuşadalı merhûma müntesib idi. Bir müddet Sadâret mektupçuluğu kaleminde ve «Cerîde-i Havâdis» muharrirliğinde bulunmuştu.

«Müşfiknâme »ismiyle matbû bir mecmûası vardır ki bâzı şiirleri ile birkaç mektubunu ihtivâ eder. Merhûm pek değerli bir şâirdir. Lâtife ve mizahda usta olduğuna «Sevbiyye» manzûmesi ile Napolyon hakkında söylediği târihî manzûmesi şâhiddir.

Berk uran nüh kubbe-i imkânda nûr-i aşkdır
Dâiren Mâdâr bu âlem tennûr-i aşktır

matlâ'lı gazeli ârifçe yazılmıştır. 1294 târihlerinde Medîne-i Münevvere'de inzivaya çekilerek Uhud dağında vefat ettiği rivâyet edilmiştir. Bir rivâyete göre bir zaman İstanbul'da âdetâ meczûb vaziyette dolaşarak

---

(*) 1278 de vefat ederek Eyyüb'e defn olunan Rumeli Kazaskeri Hasan Tahsin Bey de Kıbrıs'dan yetişen şâirlerdendir. Nakşıbendî tarikatı ulularından Abdullah Dehlevî halîfelerinden olup Mekke'de vefat eden [Muhammed Can] Nakşibendî'ye müntesibdir.

Beyitlerinden:

Yâr için ez dil ü can terk-i vücûd eyliyenin
Söylenir elsinede şöhreti Mansûr gibi.

nihâyet Hindistan'a gidip 72 seneden beri ad ve sanının kaybolduğu da bildirilmişse de hakikatte nerede, ne sûretle vefat ettiği meçhul kalmıştır. [Fâtih Tezkiresi]nde İstanbul'lu gösterilmesi hatâdır.

Hâfız Müşfik Kırım mes'elesi sırasında «Ceride-i Havâdis»'de bulunmuş ve ekseriya güzel makaleler onun kaleminden çıkmıştır. Bu sebeple haberdar olduğu zekâ ve kaabiliyet sâhiplerini teşvik ve taltif âdeti olan Reşîd Paşa, Hâfız Müşfik Efendi merhûmu da iftara çağırmak, iftardan sonra sohbetine kabûl buyurarak fikir teâtisinde bulunmak ve ertesi günü 250 altın ihsanla birlikte kıymetli bir saat hediye etmek gibi hem kadir ve kıymetine, hem de sevinç ve iftihar duymasına sebeb olacak mükâfat ve iltifatlarına mazhar etmiştir.

Hâfız Müşfik'in bu taltîf ve hediye üzerine Reşîd Paşa'ya yazdığı teşekkür-nâme eski üslûbda olmakla beraber kalem kudretinin bir misâlidir. O târihde ise merhûm yirmi beş - yirmi altı yaşlarında imiş.

«[Bânî-i muvakkithâne-i imkân, tekaddeset zâtühû an ihâtati'z-zaman ve'l-mekân Hazretleri dakika-şinas-ı ümûr-i Dîn ü Devlet ve girih küşâ-yi mesâlih-ı mülk ü millet olan zât-ı Yûsuf-simat vekâletpenâhîlerinin kefe-i mîzan şinşine-i hasene ve ma'nâ nümâ-yı

عدل ساعة خير من عبادة سبعين سنة

olan dest-i kerem-i yübûset âsâf-ânelerini ilâ kıyâmi's-sâat mahfaza-i hâtem-i şehriyârî buyursun.

Bir aceb san'atlı sâat kim bakıldıkça verir
Rûze dârân-ı gama şâm-ı meserretten haber

dakîkasınca bir sâat cihan kıymet dil-pesendîde san'at ihsan buyurmaları niam-ı celîle-i sâireleri mukabilinde sâniye be sâniye hareket iden zebân-ı mahmedet-i beyân-ı âcizânemi bütün bütün hasr-ı edâ-yı şükrânî etmiş olduğu muhât-ı ilm-ârâ-yı Sadâret-penâhîleri buyuruldukta ol babda]». (*)

Ebyâtından :

Önünde şem'-i hidâyet delîl olursa sana
Serâir-i reh-i vahdet ıyân olur giderek.

(*) Bu metnin açıklanmış şekli şöyledir:

Bu fânî âlemi yaratan ve zâtı zaman ve mekâna muhtac olmakdan münezzeh Hak Teâlâ Hazretleri; dîn ve devlet işlerinin inceliğine vâkıf, mülk ve millet işlerinin düğümlerini çözen, «Bir saat adâlet, altmış sene ibâdetden [nâ-

HÂLET İBRAHİM BEY

Meşhûr muharrirlerden olup eski Mâliye Nâzırı Hâlid Efendi'nin küçük oğludur. Tahsîlini yaptıktan sonra «Ruznâme-i Cerîde-i Havâdis» baş-muharrirliğinde değerini ispat etmiştir. Haleb mektupçuluğunda bulunduğu zaman «Fihrist-i Vilâyet-i Haleb» adıyla İstatistik mâhiyetinde bir [salnâme] neşretmiştir. Bilâhara bu yolda salnâme yayınlanması diğer vilâyetlere tâmim edilmiştir.

Eserleri: Oniki İmam'ın hayat ve husûsiyetlerine dâir risaleleriyle «Enmûzeç», «Mekteb-i Kitâbet», «Sefînetü'l-inşâ», «Terceme-i Hâl-i Molla Lütfî», «Terceme-i Hâl-i Hoca Hüsâmeddin Efendi, «Sırru'l-esrâr», «Seyru'l-akmar» isimlerindeki risaleleri ile «Dolab» adındaki dergisi «Hâletü'ş-şehab» ünvanlı dîvânı vesâiredir. «Âl-i Osman» ismiyle yazmaya başladığı târîhin ancak birinci cildini tamamlayabilmiştir. 1295 de maârif mektupçusu iken vefat etti. Hazret-i Hâlid civarında medfundur.

Beyitlerinden :

Sahtî-i dil nerm olur mihr-i havâdis-i tâb ile
Meyve-i bâğ-ı cihân hâm olmayınca olmuyor.

*

Nâle-i pür-sûz sanma ıztırâb-ı yâreden
Berk urur nûr-i tecellî sîne-i sad-pâreden

Noktasız bir gazelinden :

Dil ola ser-germ-i ratl-i mül ve dâd-ı lâle
Sırr-ı rûhullah'a dâir mahrem-i esrâr olur.

---

file ibâdet] daha hayırlıdır,» hadîs-i şeriflerinin mânâsını yüksek ahlâk terâzisinin kefesinde gösteren Hz. Yûsuf vasıflı, iyilik ve cömertlikleri Asaf gibi olan Sadr-ı âzam'ı, pâdişahımızın mührünün kıyâmete dek mahfazası buyursun.

Bu def'a Karakulak Ağa bendeleriyle âciz kullarına:»

«Bir aceb san'atlı sâat kim bakıldıkça verir
Rûze dârân-ı gam'a (*) şâm-ı meserretden (**) haber»

inceliğince cihan kıymetinde gönlün beğendiği bir san'atlı sâat ihsan buyurmaları öbür yüksek ihsanları karşılığında saniyeden saniyeye devam eden teşekkür lisânının âcizâne ifadesini, büsbütün şükran borcumu yerine getirmeğe hasretmiş olduğu, ilminin ihâtası dünyayı süsleyen Sadr-ı âzam buyuruldukda ol babda emr ve ferman...

(*) Rûzedârân-ı gam: Gam orucu tutanlar
(**) Şâm-ı meserret: Sevinç akşamı.

HİLMİ MUSTAFA BEY «ELMAS-TIRAŞ-ZÂDE»
1298 = 1880

Dîvân-ı Hümâyûn kalemi halîfelerinden [me'murlarından] Elmas Tıraş Ahmed Bey'in oğlu olup İstanbul'ludur. Tahsîlini devrin mekteplerinden [Dârü'l-Maârif] ve [Mahrec-i Aklâm]'da yaptıktan sonra husûsî çalışmaları ile ilim ve irfanını geliştirdi. 1298'de vefât ederek Kuzguncukda Nakkaş mezarlığına defnolundu. Biri basılmış, diğeri basılmamış iki dîvânı [«Te'yîd-i Aşk» yâhut «Zahmetsiz Ölüm»] isminde ve «Bahtiyar yâhut Son körlüğü» isminde manzûm tiyatro eserleri mevcut olduğu gibi mûsikîye de vukufunun netîcesi olarak bir hayli besteleri vardır. Bir «Na't-ı şerîfi»nden :

ای عذاری کل بخار جهار ازلی - قدی نورسته نهال چمن لم یزلی

Ey uzârî gül-i bîhâr-i çihâr-ı ezelî
Kaddi nevreste nihâl-i çemen-i lemyezelî
Sensin ol kân-ı risalet güher-i bî-bedeli
Vuslatındır iki âlemde gönüller emeli
Ola aşkında fedâ ömrümüzün mâhasəli

Âleme rahmet olan kân-ı risâlet sende
Müstemendân-ı ü garîbâna himâyet sende
Merhamet sende, kerem sende inâyet sende
Halkı dîvâne eden hüsn ü melâhat sende
Ola aşkında fedâ ömrümüzün mâhaseli

HİLMÎ EMÎN EFENDİ

Şâirlerden ve kalem sâhiplerinden bir zât olup Trabzon'ludur. Nesri nazmından üstündür. Muhtelif mülkiye [sivil, devlet] hizmetlerinde vazife gördükten sonra İstanbul'a gelerek Bahriye Nâzırlığı mektupçuluğu Kalem Müdürlüğü ile beraber Bahriye Matbaası nâzırlığına tâyîn olunmuştur. 1301 târîhinde hâl tercemesi yukarıda yazılı meşhûr şâir Avnî Bey'le ayni günde vefât ederek Edirnekapısı dışında «Müfti's-sakaleyn İbn-i Kemâl» civarında dayısı ve hocası Trabzon'lu Pîr Efendi'nin yakınına defnedildi. Şiirlerinde hakîmâne parçalar vardır.

Eserleri :

«Münşeât-ı Külliyat-i Dîvân-ı Hilmî», Mahkeme-i Ye's ve Emel», «Muhakâme-i İkbâl ve İdbâr», «İstiğfarnâme-i Hilmî», «Manzûm Durûb-i Emsâl», «Yüz Beyitli Kasîde-i Kur'aniyye»'dir.

Hemşehrisi Şâir Âgâh Paşa'nın yirmi beş beyitli «parasız» redifli gazelini de Ziya Paşa merhûm'un [Zafer-nâme]'si tarzında şerh etmiştir. Bir gazelinden :

Mânend-i bûm-i meskeni vîrâneler olur
Her kim ki dest-i gadr ile âşiyân bozar
Mağrûr olup küşâyiş-i ikbâle al maâh
Zîbindeki gülşeni bâd-ı hazân bozar.

HABÎBE HANIM
1308 = 1890

Hersek'li Ali Paşa'nın kızı olup Hersek'de doğmuştur. Tahsilini İstanbul'da yapmıştır. 1308 de vefat ederek Topkapı dışına defnedildi. Mezar taşı yoktur.

Beyitlerinden :

«Habîbe» bîdevâ dertden halâs olmakta müşkil
Ümîd etmez esîr-i derd olanlar gayri dermânın

HASIRCI-ZÂDE «HÂFIZ» MUHAMMED AĞA
1304 = 1886

Ayıntab'ın asîl âilelerinden Hasırcı-zâde Hacı Abdullah Ağa'nın oğludur. Kur'ân-ı Kerîm'i hıfzetmiş ve memleketinin âlimlerinden tahsil görmüştür. 79'da İstanbul'a gelip bir sene kalarak memleketine dönmüştür. İstanbul'da vekiller ve devlet adamları ile sohbet ederek herkesin hürmetini kazanmış, şöhret sâhibi olmuştur. 1304'de vefat etmiştir. Ayıntab'da Karlık Mezarlığında medfundur. Üç lisanda konuşur, yazar ve şiir söylerdi. Şiirde mahlâsı «Hâfız»dır. Babasından miras kalan emlâkin geliri ile yaşardı. Memleketinin eşrafından hâtırı sayılır ,nüktedan, hâzır - cevap zarîf esnaf kıyâfetinde ma'rifet ehli bir zât idi.

«Vatan Kasîdesi»nden :

Âdem iskender-i vakt olsa dahî gurbetde
Cilve eyler yine gönlünde merâyâ-yi vatan

Kays-ı dil silsile-i gurbete pâ-bend olmaz
Eline girse eğer dâmen-i sahrâ-yi vatan

HÜSNÜ HÜSEYİN EFENDİ

1308 = 1890

Genç edebiyatçılardan selâmî-sîret [iyi ahlâk sâhibi], İstanbul'lu şirin ifâdeli bir şâir idi. 1308 târîhinde tebdîl-i havâ maksadıyla bulunduğu Mısır'da vefat ederek Mevlevî dergâhına defnedildi.

Şiirlerinin bir kısmı «Mecmûa-i Edebiyye» ismiyle basıldı

Beyitlerinden :

Nisbet idecek olsak eğer ehl-i kemâle
Bir kalıb-ı bîcan gibidir zümre-i cühhal

Bir gazelinden :

Mevceler peydâ olur sahrâ-yi dilde nûrdan
Bir tecellî-zârdır tefrîk olunmaz Tûr'dan

Vech-i bâkînin temâşâsında hayretdâr gönül
Ol sebebden fâriğim sevdâ-yi huld ü hûrdan

Urduğu dem şevk-i vahdetle «Ene'l-hak» nâ'rasın
Nûr-i mutlak müştaildi sûret-i Mansûr'dan

Zann-ı mevhûme vücûd isnâd edip zâhid yine
Zannider bir bahr-i pâyân serâyi dûrdan

Bir hakaaikhânedir âlem ki «Hüsnî» ser-beser
Bin hakîkat keşfeder Hak-bîn olan bir nûrdan

HAKKI İBRAHİM BEY

1312 = 1894

Kasîdecilikde İkinci Nef'î sayılmağa lâyık kudretli bir şâir olup Mora'da Meysûrî muhâfızı İsmail Paşa'nın oğludur. İstanbul'da Evkaf Nâzırlığı kalemlerinde bulunduktan sonra emekliye ayrılmış, Üsküdar'da yerleşerek 1312 senesinde vefat etmiştir. Çamlıca'da Selâmî Ali Efendi yakınında medfûndur. Gözlerine karanlık, aklına hafiflik gelmişti. Dîvânı Bursa Matbaasında basılmıştır. Bu dîvâna Avnî Bey merhûmun yazdığı manzûm takrîz meşhûr ve mânâlıdır.

Bir naat kasîdesinden :

Merhabâ ey hıtta-i vahyin şeh-i dâd-âverî
Ey behîn-i mesned-i tarrâz-ı dûde-i Peygamberî

Merhabâ ey şâhid-i ismet-sarây-ı مَا غَوٰى

Kim cemâlin kurb-i أَوْ أَدْنٰى ya verdi zîverî

HASAN HÜSNÜ PAŞA:
TÖYRÂNÎ «SEHRA-ZÂDE HOCAOĞLU»

Edîblerden değerli bir zât olup aslen Selânik vilâyeti dâhilindeki Toyran kasabasındansa da babası Mısır me'murlarından bulunduğundan Mısır'da doğmuş, orada yetişmiştir. Çeşitli ilimlerde husûsiyle Arab Edebiyatında tam bir ihtisas sâhibi olduğuna müteaddit eserleri şâhiddir.

İlk olarak Mısır me'murluklarında ve Mısır'da gazete muharrirliğinde bulunmuş, bilâhara İstanbul'da [Cem'iyyet-i Rüsûmiye] âzalığına tâyîn olunmuştur.

Matbû' eserleri:

«Hulâsa-i Medeniyyet-i İslâmiyye», (*) «Semerâtü'l-hayat». «Dîvân-ı

(*) Diğer din mensupları ile bilhassa Avrupalılara karşı Şer'î hükümleri ve İslâmın hakikatlarını, maddî ve manevî fayda ve hikmetlerini duyurup ispat etmek için müdâfaa ve açıklama maksadıyla devrimizin âlim ve muharrirleri tarafından yazılmış, mütâlâa ettiğim değerli eserlerin isimleri aşağıdadır:

1 — Müdâfaa. Üç cilt — Ahmed Mithat Efendi
2 — İstibşar. Ahmed Mithat Efendi
3 — Niza'-ı İlm ü Din Ahmed Mithat Efendi
4 — Medeniyet-i İslâmiyye. Sâmi Bey
5 — Medeniyet-i İslâmiyye. Ali Vehbi Efendi
6 — Hulâsatü'l-kelâm fî Muâsıru'l-İslâm. Sâmi Efendi
7 — Medresetü'l-Arab. Abdurrahman Fehmî Efendi
8 — Nisvân-ı İslâm. Fâtıma Aliyye Hanım
9 — Tıbb-ı Nebevî. Hüseyin Remzi Bey
10 — İslâmiyet'in Maârife taallûku ve Nazar-ı Muârızında tebyîni. Atâullah Efendi
11 — Redd-i Renan. Atâullah Efendi
12 — Teşhîr-i Ebâtıl. Ali Ferruh Bey
13 — İbtâl-i Mezheb-i Dehriyyîn. Seyyid Cemâleddin Efgaanî. (Arapça)
14 — Makaaletü'l-urefâ fî mesâili'l-hükemâ. Şirvânî Ahmed Hamdi Efendi.
15 — Mukaddime-i Kâinat. Ahmed Mithat Efendi
16 — Beşâir-i Sıdk-ı Nübüvvet-i Muhammediyye. Ahmed Mithat Efendi.
17 — Şemsü'l-Hakikat. Hoca İshak Efendi.

Eş'ar», «Levâhiku'l-haşrat», «Şathatü'l-kalem», «Masâbihu'l-fikri fi's-seyri ve'n-nazar», «Şemsü'l-maşrık», «Nûrü'l-uyûn», «İrşâd-ı İncîl», «İsmetü'l-cemâat», «Hüccetü'l-kiram fî ilmi'l-kelâm», «Yevmü'd-dehr-i fî ahvâl-i Mısır», «En-neşrü'z-zehrâ», «Minhâcü'l-eslâf», «Behcetü'l-kirâm», «Seyfü'l-kaatı», «Felsefetü'l-ahlâk», «İcmâlü'l-kelâmi fî mes'eleti'l-hilâfeti beyne ehlli'l-İslâm», «Elhakku Rûhu'l-fazîlet», «Huccetü'l-kelâmi fî mahacceti Ehli'l-İslâm», «Delîlü Ehl-i îmân fî sıhhati'i-Kur'ân», «Avâmilü'l-müstakbeli fi'l-Avrupa», «Hıfzu'l-İşâret», «Şerhu'l-mebâdî el-Hüseyniyyin fî usûl-i hikmeti'd-dîniyye», «Cevâhirü'l-Akaaid», «Risâle-i Tevhîd», «Nehcü'l-âmi fî Mebâdi'l-İslâm», «Edvârü'l-Mısri ve'l-Mısriyyîn», «Et-Tevfîku'l-hayri», «Ahlâk-ı Hasen», «Lâmiyetü't-Türk»'dür. 1315 târîhinde İstanbul'da vefat etti. «Gufire lehû» târîh-i vefatıdır.

Merhûmun ayağı aksak ve gözleri şaşı idi. Hazret-i Hâlid civarındaki Şeyh Habîb Efendi dergâhı avlusunda medfundur. Eserlerinin çoğu Mısır'da basılmıştır.

---

18 — **İzhârü'l-Hak Tercemeleri. Nüzhet ve Ömer Fehmi Efendi.**
19 — **Ben Neyim. Ahmed Mithat Efendi**
20 — **Kanûn-i İslâm. Sava Paşa - Fransızca**
21 — **Beyân-ı Hakîkat. Sağır Ahmed Beyzâde Ali Haydar Bey**
22 — **Tercemei-i İ'tikad-ı İslâm. Abdullah Gobliyam - Mahmûd Es'ad Efendiler**
23 — **Mısırda neşredilen El-İslâm Mecmûası. (Arapça)**
24 — **Bâküretü'l-kelâmî Alâ Hukuki'n-nisâ Fi'l-İslâm. Seyh Hamza Fethullah Mısrî. (Arapça)**
25 — **Risâletü'l-Hamîdiyye fî Hakîkat-i Diyânet-i İslâmiyye Tercemesi. Manastırlı İsmail Hakkı Efendi**
26 — **Tercemetü'r-rakki fi'l-İslâm. Ahmed Zeki Bey**
27 — **İlm-ihâl-i Tıbbî. Hüseyin Remzi Efendi.**
28 — **Mir'atü's-sıhhati fî Ahkâmi'l-İslâmiyye. Tabîb Ahmed Ceyhun Efendi.**
29 — **Burhân-ı Hakîkat. Mustafa Şevket Bey**
30 — **Hulâsa-i Medeniyyet-i İslâmiyye. Hasan Hüsnü Paşa Toyranî**
31 — **Meziyyet-i İslâmiyye. Çerkeş Şeyhi-zâde Muhammed Tevfik Efendi.**
32 — **İlim ve İslâm. Baban-zâde Mustafa Zihnî Paşa**
33 — **Şark ve Garb. Zekî Efendi**
34 — **Müdâfaa. Âbidîn Paşa**
35 — **İtlaku'l-efkâr fî İkdi'l-efkâr. Ethem Pertev Paşa**
36 — **El-mufassalü Beyne'l-hakki ve'l-bâtıl tercemesi. Adanalı Ahmed Ef.**
37 — **İzâhu'l-meram Fî Keşfi'z-zalâm. Hacı Abdi Bey**
38 — **Tuhfetü'l-erîb fî redd-i Ehl-i Salîb tercemesi. Zihni ve Said Efendiler**
39 — **Es'ile-i Hikemiyye. Hoca İshak Efendi**

HASAN TEVFİK EFENDİ
1326 = 1908)

İlim adamlarından ve edîblerden olup Batum'a bağlı Desekl köyünde doğmuştur. İstanbul'a gelerek ilim tahsîl etti ve Büyük Hâzim Efendi'den icâzet aldı. Hoca Mecîd Efendi'den Farsca okudu. Bahriye Mektupculuğu kalemine devam edip sırasıyla me'muriyet derecelerini geçmiş ve 99'da Bahriye mektupcusu olmuştur. Meslek ayrılığı dolayısiyle meşhur nâzır Bozca-adalı Hasan Kapdan Paşa'nın Gazab denizinde boğularak 305 de azledilmiştir. Çeşitli zarûret ve mihnete düşmüş, nihayet Musul ve bilâhare İşkodra mektupçuluklarına tâyin olunmuştur. Ayrılıp İstanbul'a dönüşünde tekaüd olmuş, 1326 târîhinde vefat etmiştir. Eyyub mezarlığına defnedildi. Sâlih müslümanlardan yüksek ahlâklı mübarek ,hak ve hukuku seven bir zât idi. «Hayâlât-ı dil», «Ravza-i Âl-i Abâ», «Ravza-i Muhâvere» ismindeki edebî ve felsefî eserleri basılmıştır. «Ravzatü'l-İslâm», «Ravzatü'l-münşeât», «Minhâcü'l-aklâm», «Ravza-i Edebiyye», «Mecmûa-i Reşehat» adındaki basılı olmayan eserleri ile «Tuhfetü'l-ekyas fi'z-zanni Binnas tercemesi», Kerküklü Şeyh Abdurrahman Tâlaban'ın «Kitâbü'l-maârifi fî şerh-i Mesnevî-i şerîf» isimli risalesinin ve İmam-ı

---

40 — İstilâ-yi İslâm. Fâtıma Aliyye Hanım.
41 — İslâm ve Fünûn. Hâlid Eyyûb Bey
42 — Şerîat-ı İslâmiyye ve Mister Karlayl. Mahmûd Es'ad Efendi
43 — Meâli-i İslâmiyye. Âbidîn Paşa
44 — Ziyâu'l-kulûb. Hoca İshak Efendi.
45 — Mir'ât-ı Âlem-i İslâmiyet. Amasya'lı Cemâleddin Bey
46 — Sıhhat ve Hayât-ı İslâm. Hekim-başı-zâde Dr. Muhyiddin Bey
47 — Dîn-i İslâm - Ulûm ve Fünûn, Milâs'lı İsmâil Hakkı Efendi
48 — Din Yolunda. Ayıntab'lı Abdullah Edîb Efendi

İslâm Medeniyetine dâir eser yazan yabancı ilim adamlarından bâzıları:

1 — Güstav Löbon
2 — Maks Müller
3 — Hans Baret
4 — Fort
5 — Şefl
6 — Amerikalı Muallim Draper «Bu eseri Ahmed Mithat Efendi gerekli açıklama ve düzeltmeleri yapmak suretiyle terceme etmiş ve basılmıştır.
7 — Şarl Mismer
8 — Mister Karlayl «Eseri, Mahmûd Es'ad Efendi tarafından Ahmed Mithat Efendi'nin yaptığı gibi terceme edilerek basılmıştır. Bunların her ikisi de istifade edilecek eserlerdendir.

şârânî ve Askalânî'nin «Ahvâlü'l-meâd» risalelerinin tercemeleri ve «müretteb şiir dîvânı» basılmamış olup ailesindedir.

HÂFIZ İSHAK EFENDİ

Değerli yazarlardan ve Nakşibendî tarîkatı mensublarından olup Erzurumludur. Tahsîlini bitirip bâzı me'murluklarda bulunduktan sonra İstanbul'a gelerek Altıncı Belediye Dâiresi Başkâtibi ve Müdür muavini olmuştur. Nesri, nazmından daha kuvvetli, Derviş tabîatlı, sağlam îtikadlı bir zattır. 1321 târîhinde vefat ederek Üsküdar'da Karaca-Ahmed mezarlığında âilesine mahsus kabristana defnolundu. Yazı tarzı Sinan Paşa üslûbunu andırır. Matbû eserleri:

[Mektûbât], [Sânihât], [İntibâh], [Zeyl-i intibâh]'dır.

«İntibah» mukaddimesinden:

«Bu maîşethâne-i âlemin bâyinden gedâsına ve muvahhidinden mülhidine kadar bir kul var mıdır ki anın cisminde cânında Cenâb-ı Vâcibü'l-atâyâ'nın hezârân hezar ni'met-i bî-imtinânı olmasun. Bir fakîr-i sâbır sıhhatle aldığı bir nefesi bin cihâne değişdiği halde boyunca müstağrak-i ihsân olan bir ganî-i âkıl, gınâsının nerden geldiğini düşünmez. Ve mu'tî-i hakîkîyi her demde bir şükr-i diğer ile yâd etmez mi?» (*)

Vücûd cûd-i İlâhî, hayat bahş-i kerîm
Nefes atiyye-i rahmet, kelâm fazl-ı kadîm
Beden binâ-yi Hudâ, ruh nefha-i tekrîm
Kuvâ vedî-ai kudret havass vaz'-ı hakîm
Bu kâr-hânede bilsem neyim, nem var benim.

HACI HÜSNÜ HÜSEYİN EFENDİ: «ÇİZMECİ-ZÂDE»

Âlim şâirlerden Farsca'ya vâkıf değerli bir zât olup Trabzon'ludur. Uzun müddet yüksek mektepler Fârisî edebiyâtı muallimliğinde güzel hizmetleriyle değerini göstermiştir. 1327 târîhinde İstanbul'da vefat ede-

---

(*) **Metnin açıklanış şekli şöyledir:**

Bu yaşadığımız dünyada zenginlerinden fakîrine, dindarından dinsizine kadar bir kul var mıdır ki onun vücûdunda ve cânında Cenâb-ı Hakkın binlerce minnetsiz [başa kakmadan verdiği] ni'meti olmasın. Sabırlı bir fakir sıhhatle aldığı bir nefesi bin cihâna değiştiği halde boyunca ihsâna gark olan akıllı bir zengin servetinin nereden geldiğini düşünmez ve ni'metin hakikî sâhibini, esas vericisini her demde başka bir şükürle yâd etmez mi?

rek Eyyûb'da Mesnevî-hân Hoca Hüsam Efendi merhûmun medfun bulunduğu Hâtûniye dergâhına defnolundu .

Kur'ân-ı Kerîm'in faziletleri hakkında bir manzûmesi ve basılmamış dîvançesi vardır.

HASAN FEHMİ PAŞA

1328 = 1910

Osmanlı Vezîrlerinden ve Hukuk İlmi mütehassıslarından hatîb ve nâmuslu bir zât olup Batum'ludur. Birkaç vilâyet vâlilikleri ile bâzı nâzırlıklarda bulunarak değerli hizmetler gördü.

1326 târîhinde İstanbul'da vefat ederek Ağa yokuşunda ailesine mahsus mezarlığa defnolundu. «Telhîs-i Hukuk-i Düvel» ismindeki matbû eseri meşhûr ve istifadeyi mûcibdir.

HAYRET EFENDİ «HOCA MUHAMMED BAHAEDDİN HAYRET EFENDİ

1331 = 1912

Üç İslâm dili edebiyâtının derinliklerine vâkıf, lâübâlî meşrebli, yaratılışdan kudretli bir şâir olup Adana'lıdır. Tahsîlini bitirdikten sonra İstanbul'da Maârif Nezâretinde vazife görmüş, bâzı yüksek mekteplerde edebiyat dersi okutmuştur.

1331 târîhinde vefat ederek Merkezefendi mezarlığına defnolundu. Üç lisanda nazmettiği şiirlerinin çoğu basılı değildir. Eserlerinden: «Sûk-i Ukkaz» ve «Şehrâyin» isimlerinde edebî risaleleri «Feridetülleâl» adında nahivden Arapça bir manzûmeye ve «Mir'âtü'l-Haremeyn» ile «Münyetü'r-râgib»a beliğ olarak yazdığı takrîzleri basılmıştır.

«Mesnevî»sinin mukaddimesinden:

Bir nükte-tırâz-ı şâir olsam
Olsam ne demek atba-i çâlâk
Parlarsa dahî güher gül olmaz
Gûş eyle semâyi ey füsûnsâz
Hâmen kuralı lelâma bünyâd
Bekler sühanin suhan-perestan

Endîşe-yi resme kaadir olsam
Şâirliği etmedik mi idrâk
Arif bu kadar tecâhül olmaz
Tahsîn idiyor, kelâmın i'câz
Âbâd oluyor fesâhat-âbâd
Hükmünde imiş belâgatistan

«Sûk-i Ukkaz» mukaddimesindeki manzûmesinden:

Yâ Rab kerem it niam senindir — Redditme bu müttehem senindir
Abdin nesi var elinde Allah — Hattâ şu yazan kalem senindir.

Manzûm ve mensûr bir hayli eserleriyle :

Kevn bir mecmûadır evrâkıdır leyl ü nehâr
Bir sahîfe nilgûndür bir sahîfe zernigâr.

matlâ'lı «Mecmûa-i kevn» isminde yaklaşık olarak yüzelli beyitli bir manzûmesi vardır.

HİLMİ BEY «ŞEHBENDER-ZÂDE AHMED HİLMİ BEY»

Birçok emsâli gibi Hürriyet'in ilânı ile sürgün bulunduğu Fizan'dan İstanbul'a gelmiş ve «İttihâd-ı İslâm» ünvaniyle bir gazete çıkarmaya başlamış, bu suretle kendisini bir siyasî müslüman muharriri olarak tanıtmış; üslûbundaki sâdelik ve basitlik, açıklık ve şenlik, fikir ve muhâkemesindeki isabet ve kuvvet, doğruluk ve tâzelik kısa bir zaman içinde okuyucularını artırmış, kendisine mahsus mümtaz bir mevki kazandırmıştır. Evvelâ «İkdam», ikinci olarak «Tasvîr-i Efkâr»ın siyasî ve felsefî makalelerinin kendisinin kaleminden çıkması bu yüzdendir. Şehbender-zâde, kalemindeki tatlılık derecesinde konuşma ve nutuklarında da bir te'sir ve câzibeye sâhip olduğundan, ara-sıra konferanslar vermeye başlamış ve sevenlerini gittikçe artırmıştır. Yalnız başına çıkarmaya başladığı haftalık «Hikmet» gazetesi ile şahsî fikirlerini gereği gibi terceme ve telkin etmiş ve gerçekten bütün İslâm âleminde haklı bir şöhret kazanmıştır. Adı geçenin Batı felsefesi ile İslâm tasavvufundaki vukuf ve ihtisası hemen hemen görülmemiş bir derecededir. Bıraktığı eserlerinden matbû' olanları bunu isbâta kâfidir. Ne yazık ki kendisini lüzumundan fazla siyasî cereyanlara kaptırması, genç denecek bir yaşta vefatı, istenilen ve beklenilen hizmetlerini yapmasına mâni olmuştur. 332 Hicrî târîhinde vefat etmiş ve Fâtih Câmi-i Şerîfi avlusuna defnolunmuştur.

Eserleri :

Târîh-i İslâm
Âmâk-ı Hayâl
Akvâm-i Cihan
Beşeriyetin Fahr-i Ebedîsi
İlm-i Ahvâl-i Ruh (tamamlanmamış-tır)
Tasavvuf-u İslâmî (eksik)
Aşk-ı Bâlâ (tamam)
Sunûsîler
Öksüz Turgut
Bir Fedâkârın Ölümü
Vay Kız Bekçiyi Seviyor
Yeni Akaaid
Yeni Mantık (tamamlanmamıştır)
İblis-i Behmen (eksik)
Tortu (tamam)

Kekyâil İbni Âsur (eksik)
Maddiyyun mesleki dalâleti
Rehber-i Siyaset
Şeyh Bedreddin (eksik)
Âlem-i İslâm ve Kadın Mes'elesi
Târîh-i İslâmî ve Osmanî
Müslümanlar Dinleyiniz
Farmasonlar (eksik)
Gazal-i Bedeviye
Yaşasın Bâd-ı Sabâ
Melekzâde Âilesi
Tabakat
Divançesi (tamam)
İttihâd-ı İslâm (tamam)
İki Gavs-i Emân (tamam)
İlm-i Tevhid
İslâm ve Dîn-i İstikbâl (eksik)
Yûnus Emre (eksik)
Allah'ı inkâr mümkün mü ?
Tahrîri Konferans
Bektaşiler
Murad Orta
Üç Feylesof
Yer, gök, insan
Türk Rûhu Nasıl Yayılıyor (tamam)
Türk Armağanı

HAMDİ BEY: «NÂZIMÜ'L-HİKEM AHMED HAMDİ BEY» 1335 = 1916

Üç dilin edebiyâtına vâkıf, yaradılıştan kaabiliyetli bir şâir olup İstanbul'ludur. Tahsîlini tamamladıktan sonra hükûmet işlerinde çalıştı. Son me'muriyeti olan Meclis-i Kebîr-i Maârif âzalığından emekliye ayrılmış iken 1335 târîhinde vefat etti. Kısıklı'da Selâmî Dergâhı avlusuna defn edildi. Bir aralık Aksaray'da kurduğu «Medrese-i Ebediyye» isimindeki mektebin müdürlük ve ders nâzırlığı vazifelerini yaparak memleket maârifine hizmet etti. «Nâzımü'l-hikem» vasfı merhum Muallim Nâci Efendi tarafından verilmiştir. Dîvânı basılı değilse de bâzı şiirleri ayrı ayrı basılmıştır. Her konuda şiir söylemeğe muktedir olduğu gibi Şeyh Osman Şemsî Efendi ve Hersek'li Ârif Hikmet Bey tarzında da tasavvufî ve felsefî sözlerin nazmına muktedirdi.

Muallim Nâci'nin «Nâzımü'l-hikem» vasfını vermesine dâir inşâd ettiği kıt'a:

«Hamdî! Midâd-ı hikmet ile kilk-i mâhirin
Zînetlenir sahâif-i i'cazı dem-bedem
İtmekdedir zaman seni bir şâir-i hakîm
Unvânın olsa hikmeti var «Nâzımü'l-hikem»

Bir gazeli :

Sanmayın takdîre karşı arz-ı tedbîr eylerim
Ârifim ben inkıyâd-ı hükm-i takdîr eylerim

Dest-i yârî-i kemâlâtiyle feyz-i akdesin
Kâ'betullah-ı dil-i vîrânı tâ'mîr eylerim
Ben Melâmî sîretim meczûb-i şevk-ı vahdetim
Zühd-i hışk erbâbın evzâımla dilgîr eylerim
Eylesem darb-ı âsâ-yı cezbe vâdî-i dile
Ayn-i i'câz-ı «Kelîmullah»'ı tefcîr eylerim
Mushaf-ı rûyin kılıp her lâhza derpîş-i nazar
Beyyinât-ı hüsn-i yârı hüsn-i tefsîr eylerim
Bir kitâbullah-ı nâtıkdır vücûdu âdemin
Hak bilip ol nüsha-yi kübrâyı tevkîr eylerim
Mihr-i pertev-bâr-ı aşkım istesem «Hamdî» bu gün
Lem'a-i feyzimle çâr-ı aktârı tenvîr eylerim.

Manzùm bir nutku:

Ey muhterem refiklerim! Hazz ü şevk ile
Tahsîl-i fenn ü dânişe ikdâm-ı tâm idin
«Hayru'l-enîs» bence kitâb-ı nefîsdir
Ol yâr-ı mihribâna aman ihtirâm idin
Yokdur cihanda farkı avâmın hevâmdan
Mümkünse terk-i ülfet-i sınıf-ı avâm idin
Hep şehsuvâr arsa-i hüsn-i beyan olup
Tab'-ı semend-i hâmeyi enküşte râm idin
İbkaa-yı zikr-i hayriden olmaz fenâ-pezîr
Neyl-i hayât-ı sermed için kesb-i nâm idin
İhrâz-ı şöhret eylemenin bin tarîkı var
Amma tarîk-ı ma'rifeti iltizam edin
Elden kitap düşmesin asla, şu hâl ile
Her şâm-ı subha münkalib ü subhu şâm idin
Kesb-i kemâle mâni' olur ekl ü şürb u hâb
Taklîl-i ekl ü şürb ile kasr-ı menâm idin
Sermâye-yi husûl-i emel sa'y-i tâmdır
İbzâl-i nakd-ü vakt ile ihrâz-ı kâm idin
Âkıl ider mi beyhûdegûlukla iftihâr?
Ebhâs-ı ilm ü hikmete hasr-ı kelâm idin
Mektep değil mi matlâ'-ı envâr-ı ma'rifet?
Söz dinleyip, şu mektebe her gün devâm idin
Çıktıkda sıdk ile vatana hizmet eyleyip
Ahvâl-i mülkü behrever-i intizâm idin

Ahkâm-ı Şer'-ü Dîne kılup hüsn-i ıntisâl
Celb-i rızâyi sâye-i Rabbi'l-enâm idin
Hemşîreler! Nasîhatımı siz de dinleyin
İfâ-yi muktezâsına sa'y-i müdâm idin
Bu mekteb-i edebden idüp iktisâb-ı feyz
Akrân içinde kesb-i ulüvv-i makam idin
Bir gün gelir ki hâkime-i beyt olursunuz
Ol gün için bu gün çalışın, ihtimâm idin
Siz mehnivâl-i ravza-i ilm ü edebsiniz
Estikçe bâd-ı feyz-i İlâhî hırâm idin
Olsun duâ-i pâdişâh-ı cihan âhir-i kelâm
İfâ için şu resmi umûmen kıyâm idin.

HUDÂYÎ SALİH DEDE
885 = 1480

Hâl tercemesi yukarıda geçen Şâhidî Hazretlerinin babasıdır. «Hâlet-i Mevt» terkîbinin gösterdiği 885 târîhinde Muğla'da vefat etti. Şiirdeki ârifâne kaabiliyetinin mahsûlü olan aşağıdaki beyit Mevlevîler arasında meşhurdur.

Beyitlerinden :

Ey dil istersen eğer kâmil ola noksânın
Sikkesi altına gir Hazret-i Mevlânâ'nın

Aşağıdaki kıt'ada âşıkaane tabîatlarının mahsûlüdür:

Aşka bağlandı gönül benden çekip el neyleyim
Bende çün râzı olur bendenden âzâd olmasın
Sormazam esrâr-ı aşkın müşkilinden zâhide
Çünki şâkird olmamış bu fende üstad olmasın

HALİLÎ «ÂMİDÎ»
890 = 1485

Şâir ve mutasavvıf bir zât olup Diyâr-ıbekir «Âmid»lidir.

Ezelî âlemle ebedî cihan ortasında şu ayrılık yerine düşmesinden bahsettiği için «Firkat-nâme» ismini verdiği manzûmesi şâirler arasında meşhûrdur. İrfan sâhibi şeyhlerden olan bu zat 890 târihlerinde yer-

leştiği İznik'de vefat etti. [Mürettep dîvânı] basılmamıştır. Manzûm eserlerinin bir kısmı Hacı Kemal isimli bir zâtın 918 târîhinde tamamladığı «Câmiu'n-nazâir»de mezkûrdur .Mufassal hâl tercemesi «Tezkire-i Şuarâ-i Âmid»de yazılıdır.

[Firkat-nâme] dikkatle tedkîk edildiği takdirde böyle bâzı tezkire yazarlarının bahsettiği gibi mecâzî aşk yolunda yazılmadığı ortaya çıkar. Sultan Üçüncü Murâd devri edîb kaadılardan Manastır'lı Kaadı Hasan İbn-i Ali'nin de mensûr ve matbû [Firak-nâme]si vardır ki «K» harfinde bahsedilmiştir.

Beyitlerinden :

Âşık-ı Hak-bîn sürer dîdâr-ı zevkin dâima
Zâhid-i hod-bîn oturmuş gussa-i ferdâ çeker

*

Bir âşiyân-ı vahdetin murg-i hümâyun hâlîsın
Sen âfitâbı kıl taleb meyleyleme zerrâtına

Mısra'larından :

Ârif-i nefs olmayınca kimse bulmaz Hakk'a yol

*

Can nedir ki ânı kurban itmeyim cânâna ben

HAYÂLÎ MUHAMMED BEY
964 = 1556

Meşhur şâirlerden olup Vardar Yenicesi'ndendir. Kanûnî Sultan Süleyman'ın mukarreblerinden [yakınlarından] idi.

Sûzi dilde, «Hayâlî» gözde kaldı
«Hayâlî» oldu hayf «el-hükmü lillâh»

mısra'larının delâleti olan 964 târîhinde Edirne'de vefat etti. Kirişhâne civarında Ahmed Paşa Hanına yakın bir yerde yaptırdığı çeşmenin yanında medfundur.

[Mürettep dîvânı] ile [Leylâ ve Mecnûn] manzûmesi vardır. Şiirlerinde mutasavvıfâne ve hakîmâne beyitler mevcuttur (*)

(*) Oğlu Ömer Bey de şâir ve ilim sâhiplerinden bir zât olup 1022 târîhinde Edirne'de vefat ederek Kabaktepe mezarlığına gömülmüştür. Bir hayli şiirî ve Ayasofya Câmii'ne dâir târihçesi olduğu «Enîsü'l-müsâmirîn»de zikredilmiştir.

Beyitlerinden :

Aşk bir şem'-i İlâhîdir benim pervânesi
Şevk bir zincîrdir gönlüm ânın pervânesi

*

Şeş cihetten semme vechullah nûrun görmeyip
Rü'yet-i dünya için zâhid riyâzetler çeker

Mısra'larından :

Hayli müşkildir kişi terk eylemek mu'tâdını

*

Muhammed ünsünün mâhiyyetin Veys-i Karan'dan sor

*

Bir şey mi var cihanda mahlûk-ı Hak değil

Bursa'da Murâdiye Çarşısındaki dergâhta medfun Bahri Dede'nin söylediği şu:

Cihan-ârâ cihan içindedir ârâyı bilmezler
Şu mâhîler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler

beytini tamamlayarak yaptığı gazeli de mânâlı ve muhtevâlı gazellerindendir ki metni aşağıdadır (*)

G A Z E L

Cihan-ârâ cihan içindedir ârâyı bilmezler
Şu mâhîler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler
Harâbât ehline mahşer azâbın anma ey zâhid
Ki bunlar ibn-i vakt oldu gam-ı ferdâyı bilmezler
Şafak-gû kan içinde dâğını seyreyler âşıklar
Güneşten zerre görmezler felekde âyı bilmezler
Hamîde kadlerine rişte-i eşki takup bunlar
Atarlar tîr-i maksûdu nedendir yâyı bilmezler
«Hayâlî» fakr şâlına çekenler cism-i uryânı
Anınla fahr iderler atlas ü dîbâyı bilmezler

HIZRÎ BEY

Osmanlı şâirlerinin eskilerinden olup Köprülü kütüphânesinde «Âb-ı Hayat» ismiyle «Muhammediye» kadar 989 târîhinde nazm edilmiş bir

(*) **Bu ârifâne gazel ,birçok şâir tarafından tanzîr ve tahmîs edilmiştir. Tahmislerin en meşhûru hâl tercemesi ileride yazılı İzzet Ali Paşa'nınkidir. Onun bir parçası paşanın hâl tercemesinde zikredilmiştir.**

manzûmesi vardır ki mevâiz ve ahlâk'dan bahseder. [Dîvânı] da olduğu rivâyet edilmiştir.

HALÎLÎ «SARI HALÎL»

Tatlı dilli şâirlerden rindce davranışlara sâhip bir zât olup Bursa'lıdır. Bekâr olarak ömür geçirmiştir. Bursa'da muhâsebeci Ahmed Çelebi'nin yanında çalışanlardan biriyle halvet ettiğine dâir hasedcilerin çıkardığı dedikodu üzerine «Halîlî» hacîl duruma düşerek yürüye yürüye Hicaz'a gitmiş, Kâ'be komşuluğu ile Mekke-i Mükerreme'de kalmıştır. [Leylî vü Mecnûn] adındaki manzûme şâirane eserlerindendir.

Kınalı-zâde Hasan Çelebi'nin naklettiği gibi [Lâmiî]nin «Pertevî İbrahim» isimli oğluna aşk ve alâkası bulunduğu, rivayet edildiğine göre Kanunî Sultan Süleyman devrinde yaşadığı anlaşılmaktadır.

Şiirlerinden :

Âşıka dil-rubâ mı eksik olur
Ehl-i derde belâ mı eksik olur
Ben ölürsem belâ ile ey dil
Yâre bir mübtelâ mı eksik olur
Gülşen-i hüsnüne o gonca lebin
Bülbül-i hoş-nevâ mı eksik olur
Nola yâr olmaz ise ol yüzü gül
Bana bir mehlika mı eksik olur
Ne sorarsan «Halîlî» ağladığım
Yâr ile mâcerâ mı eksik olur

[Keşfü'z-zünûn]'da mezkûr olan «Hamse»nin bu zâtın olması kuvvetle muhtemeldir.

881'de vefat eden Edirne'li Şâhidî'nin de [Leylî vü Mecnûn] manzûmesi vardır.

HÂTEMÎ İBRAHİM BEY
1004 = 1595

Sipâhîler sınıfından ve tanınmış şâirlerden olup [Riyâzî Tezkiresi]ne göre Edirne'lidir. 1004 târihinde Edirne'de vefat etti. Ömrünün sonunda kalenderliğe vurarak bir hayli seyâhat etmiştir. [Mürettep dîvânı] varsa da basılmamıştır.

[Kaamûsu'l-A'lâm]'da «Bergos - Burgaz»lı, [Rızâ Tezkiresi]'nde Edirneli olarak kaydedilmiştir.

Beyitlerinden :

Tîz-i reftâr olanın pâyine dâmen dolaşır
İrüşür menzil-i maksûlüne âheste giden

beyti pek meşhûrdur.

Mısra'larından :

Tâze şâhın yine kendûye olur meyvesi bâr

HÂKAANÎ MUHAMMED BEY «HASSÂN-I RÛM»

Ayas Paşa torunlarından ve Osmanlı şâirlerinin seçkinlerinden olup hem âşıkane, hem şâirâne olan meşhûr ve matbû' «Hilye-i Şerîfe» manzûmesinnin sâhibidir. Basılmamış «Hadîs-i Erbaîn» manzûmesi ile [Mürettep dîvânı] da vardır. [Hilye] «Vâhid keelf - bir bin gibidir,» kabîlinden olarak yüksek kaabiliyetine şehâdet etmektedir. Vefâtı «İltifât-ı Bekaa» terkîbinin delâleti olan 1015 de, kabri Edirnekapısı Câmii avlusundadır.

Sözü geçen manzûme «Hilye-i Hâkaanî» diye tanınmış olup Süleyman Çelebi merhûmun «Mevlid-i Nebî» manzûmesi gibi «Sehl-i mümteni'» kabîlinden ruhları okşayan yüksek bir eserdir ki bâzı beyitleri ârifler arasında dillerde dolaşır.

Söz konusu «Hilye»den bâzı beyitler :

Bahr-i efkâra dalıp çekme emek **Nükte-i çün-ü çerâdan el çek**

Kesmiş atmıştır ânı itme cedel **Tîg-i** لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ

Lâyık oldur ki heman sâlik-i râh

Diye لَا نَعْبُدُ اِلَّا اِيَّاهُ

İktizâ etti münezzeh zâtı **Sebeb-i hilkat-ı mevcûdâtı**
İtti ol demde heman aşk zuhûr **Oldu elkıssa hüveydâ bir nûr**
Sevdi ol nûru Habîbim dedi Hak **Oldu dîdârına âşık-ı mutlak**
Doldu âvâze-i Ahmed'le cihan **Eyledi aşk-ı İlâhî galeyan**
Mâsivallâh'ı dilinden selb it
Vâdî-i nazma bu üslûb ile git

Hep bu mânâyı bilir ehl-i usûl
Hikmet-âmûz idi evza'-ı Resûl

Mısra'larından :

Kıssadan hissedir el-kıssa garez.

HAYLÎ AHMED BEY
1040 = 1630

Osmanlı şâirlerinin seçkinlerinden ve sipâhîler sınıfından olup Bursa'lıdır. Basılı olmayan dîvânından şiirdeki kudreti anlaşılır. Vefâtı «Bekaaya göçdü Haylî menzilin buldu» mısra'ının delâleti olan 1040'da, kabri Bağdad'da İmam A'zam «Rahimehullah» Hazretlerinin yakınındadır. Dîvânının müsveddesi Bağdad Köşkü kütüphânesindedir. Bir Na't'ından:

Gösterip devr-i kamerde nice yüzden a'caz
Eyledin gün gibi âlemlere Hak dîni iyan
Gördü kim bilmediler halk-ı zemâne kadrin
Seni bildirmek için indi zemîne Kur'an

Beyitlerinden :

Olmaz uzâr-ı yâr hatt-ı müşkibârsız
Bir gül mü var bu gülşen-i âlemde hârsız

HİSÂLÎ
1062 = 1651

Peşte'den yetişen Osmanlı şâirlerinden, üç lisanın edebiyâtına vâkıf, yaradılıştan kaabiliyetli fikir ve hayal gücü zengin değerli bir zâttır. 1062 târîhinde memleketinde vefat etti. On kıt'a dîvan tertîbine muvaffak olduğu kendi el yazısı ile yazma [dîvânı]'nda mevcut aşağıdaki beyitlerden anlaşılmaktadır.

Hamdü lillâh ki dilâ tâsiîdir dîvânın
Âşirî dahî olup cilveger inşâallah
Oldu beşyüz gazeli herbirinin bîkem ü kâst
Sübha-veş elden ele devr ider inşâallah
Ey «Hisâlî» umarım Hazret-i Mevlâ'dan kim
Mülk-i nazmı bana teshîr ider inşâallah

Peşte'de medfun «Gülbaba» hakkındaki manzûmesi :

Hâdî-i râh-ı Hüdâdır hedemân-ı Gül Baba
Mazhar-ı sırr-ı Hudâ'dır mahremân-ı Gül Baba

Kalb-i mahzûnum açıldı gonca-veş diltenk iken
Özge cây-i dil-küvâdır âsitân-ı Gül Baba

Dâhil olan kurtulur endûh ü gamdan gûyiyâ
Abd-i mü'min mülküdür dâr ü'l-emân-ı Gül Baba

Âsitânın secdegâh itmişdir abdâlân-ı Rûm
Kâ'be-veş yüz sürse ta'n mı tâlibân-ı Gül Baba

Ey «Hisâlî» Hân-ı aşkullah ile toylar ânı
Cân ile herkim olursa mihmân-ı Gül Baba

Dîvanlarından başka söyliyenleri zikredilmek suretiyle Osmanlı şiirlerinden seçilmiş parçaları hâvî kendi el yazısı ile yazma «Matâliu'n-nazâir» isminde iki cild eseri Nûr-i Osmaniye kütüphânesinde ve Farsça şiirleri toplayan «Letâifü'l-hayâl» adındaki bir cilt eseri de Hamidiye kütüphânesindedir. Her ikisi de Edebiyat târîhi ile meşgul olanlara kıymetli birer kaynaktır.

HÂKÎ MUSTAFA EFENDİ

Âlimlerden bir zât olup Tire'lidir. Sonradan Üsküdar'a yerleşmiş-
manzûm bir lügatçe tertip etmiştir. Matlâ'ından :
tir. Üç lisânın kelimelerinden müteşekkil «Nâzımü'l-cevâhir» ismiyle

Allah - Tanrı - İzed Yalnız ne ferd ü tenhâ
Şinev-İsmâ' işidir - bilir alîm ü dânâ

Hâtimesinden :

Sorarlarsa senden» Hâkiyâ»
De — bin kırkiki — de tamâm eyledik

Yine bu konuda «Menâzimü'l-cevâhir» isminde bir manzûmesi de vardır.

Matlâ'ından :

الحمد لله الذی جعل الناس مکرّمًا

منت خدای را که بکردیست مردمی

بالنطق والدرایة واللبّ والذّکا

مهتر بهوش و دانش وکفتار وزیرکی

شکر وسپاس او تکریه انسانی بکلدی

زیرکلیکیله سوز وبیلکو عقل ایله دخی

Elhamdü lillâhillezî cealennâse mükerremen
Minnet Hudâyi râ ki bekerdist merdümî
Binnutki veddirâyeti vellübbi vezzekâ
Mehter behoş ve dânişi ve güftar vezîr ki
Şükr-ü sipas o Tanrıya insanı benledi
Zeyrekliğin ile söz ve bilgi akl ile dahî

HÂTEM AHMED EFENDİ: «AKOVALI-ZÂDE»

1168 = 1754

Âlim şâirlerden fen bilgisine de sâhip bir zâttır.

Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûndan [Dîvân-ı Hümâyûn kalem me'murlarından] olup Saray-Bosna'da kütüphânesi olan Akovalı Osman Şehdî Efendi'nin oğludur. Üç lisanda yazılmış şiirlerinden mürekkeb ve müretteb dîvânı matbûdur.

İstanbul'da Lâleli Kütüphânesinde Ahlâkdan Arapça bir manzûmesi ile şerhi ve bir de [Şâhidî Şerhi] vardır. Bedrî Reşîd'in [Elfâz-ı Küfür] risâlesini de şerh etmiştir. Resûl-i Ekrem'e Ahmed Efendi hem-civar olsun» mısra'nının delâleti olan 1168 de yerleşmiş bulunduğu Rumeli Yenişehri'nde vefat etmiştir. Hesaptan «Şerhullem'a» isminde bir eseri ile [Mülteka şerhi] olduğu da rivâyet edilmiştir.

Farsça şiirlerinde mübâlâğa görülmez. Kendi el yazısı ile yazma olup nüshası Âşir Efendi Kütüphânesinde mevcut olan ahlâk ilmine âit Arapça kasîdesindeki imzası: «Hâdim-i beni âdem Akovalı-zâde Hâtem» ibaresiyledir.

Beyitlerinden :

Dil-tenk isen âyine-i mehtâba nigâh it
Dâim nedir endîşe-i pîş ü keme bâis

*

Ey âşinâ-yi pişrev-i perdehâ-yi ney
Her müşkili ki dârî be-pürs ez nevâ-yi ney

Mekke-i Mükerreme'de Nakşibendî büyüklerinden Yekdest Şeyh Ahmed Cevriyânî'den feyz almıştır. Arapça yazılmış çeşitli takrirleri talebelerinden «İbn-i Reyhan» lâkabıyla anılan Muhammed Saîd Efendi tarafından toplanarak «Fevâid-i Hâtemeiyye» ismi verilmiştir.

HAYRÎ MUHAMMED EFENDİ

1204 =1789

Bolu sancağına bağlı Vîranşehir kazâsının Ömergi köyünden olup İstanbul'a gelerek devlet me'murluğuna girmiştir. Rütbe ve dereceleri aşarak Dîvân-ı Hümâyûn beğlikçisi, bundan sonra da üç def'a Reîsü'l-küttâb [Hâriciye vekili] olmuş, şâir, siyasî bir zattır. Sadr-ı âlî kethudâsı iken sefer [harb] başlangıcının ortaya çıkmasıyla «sefere ekalli [en az] iki sene mukaddem [evvel] hazırlanmak lâzımdır» demesi azlini mûcib olmuştur. Bu durum siyaset târîhimizde çok rastlanan gariplikler cümlesinden sayılmıştır.

Sürûrî merhûmun :

«Söyledim târîh-i menkût eyleyüp bezl-i vücûd
Basdı seylâb-ı adem «Hayrî-i sâfî tıyneti»

beytinin delâlet ettiği 1204 târîhinde Kalas civarında Tuna'ya karşı Boza suyunda boğularak vefat etti. Mürettep dîvânı varsa da basılmamıştır. Yazma bir nüshası Yıldız kütüphânesinde mevcuttur.

Vahdet-i vücûd görüşünü anlatan bir gazelinden:

Sırr-ı vahdet cilve-engîz-i mezâhirdir bütün
Nokta-i merkez cilâsız-ı mezâhirdir bütün

Mevc-i deryâ pençesinden dâmen-i sâhil çıkar
Matlâbından dest-i ehl-i feyz kaasırdır bütün

Lâfz-ı nâziktir viren elfâza hüsn-i iştihâr
Gösteren a'râzı enzâr-ı cevâhirdir bütün

İhtilâfât-ı şuûnun gaayesi tevhîddir
Gösteren ecsâmı ezdâd-ı anâsırdır bütün

*

Vahdete nisbet ile kesret-i eşyâ birdir
Mevcler her ne kadar çok ise deryâ birdir

Mânî-i vahdet-i Hakk kesret ile sâbit olur
Gerçi şâhid ikidir şer'ide dâvâ birdir.

HIZIR AĞA-ZÂDE SAÎD BEY

1252 = 1836

Hoş sözlü şâirlerden rind-meşrebli bir zât olup Istanbul'ludur. Gençliğinde Sarâ-yı Hümâyûn ağaları zümresine katılmış ve 48 de uhdesine «Hâcegânlık rütbesi» tevcih olunmuş ve musâhipler arasına girmiştir.

Edebiyattaki kudreti şöhretiyle mütenasip değildir. [Matbû' dîvançe]si vardır. 1252 târîhinde İstanbul'da vefat etti. Eyyub'dan Bahâriye'ye giden caddenin sol tarafındaki mezarlıkda medfûndur.

Beyitlerinden :

Sükûtu bilmediğinden değil edebdendir
Gerçi söylemez amma neler bilir âşık

Mısra'larından :

Kiminle ülfet edersen var eyle tek bizi hoş gör.

*

Kişinin sevdiğinin hâtırı dünyaya değer.

*

Çok büyük lûtf u atâ bendeki teksîre göre

Kıt'alarından :

Söylemem derdimi hem-derdim olan âha bile
Belki sînemdeki şu nâle-i cângâha bile

Kendi bî-şüphe bilir râz-ı derûnum yoksa
Ehl-i dil söyliyemez derdini Allah'a bile.

HÂLİS YUSUF EFENDİ

Tâhir Ömerzâdelerden şâir Fâzıl Beyin akrabasındandır. İstanbul'da doğmuştur. Evvelâ Dîvan kalemine, sonra da Terceme odasına devam etmiş ve baş kâtiplik ile Londra'ya gönderilmiştir. Son me'muriyeti Terceme odasındaki ikinci mütercimliktir. Maaşı ile emekliye ayrılmıştır.

[Şehnâme-i Osmanî], [Kıyâfetnâme-i Cedîd], [Miftâh-ı Lisan] ismindeki eserleri basılmıştır. 1300 H. Târîhinde İstanbul'da vefat etmiştir. [Miftâh-ı Lisan] mukaddimesinden :

Bülbül-i nâtıka-i hamd ü salât
Dem-i tevhîd ile eyler nağamât
Pes duâ-yi şehe olur demsâz
Ki odur vâcib dibâce tarâz

*

Kalb-i «Hâlis»de budur kasd ü merâm
Vîre tahsîle suhûlet Allâm
Heman Allah ide hayre âlet
Devlet ü dînimize bir hidmet

[Miftâh-ı Lisan] matlâ'ından :

Allah «Diyö», gökler «siyö», yer «ter» «Komansa» ibtidâ
Dâim «Tujur» Bâki «Eternil» «Enfini»; bî-intihâ

HAYRÎ BEY
1308 = 1890

Yaradılışdan kuvvetli bir şâir olup Enderûn-i Hümâyûndan tahsil ve terbiye görmüştür. Rüsûmat Emâneti «muâvin refîki» idi. İleride hâl tercemesi yazılı Bursalı Şâir Hakkâk İzzet Efendi'nin mecmûası tarzında «Kütük» ismiyle çıkardığı mecmûa «Ebced» hesabına göre birkaç senelik has isimleri toplamıştır.

Aşağıdaki beyit matbû eserlerinden olan [Manzûm Mesnevî-i Şerif] tercemesindendir. Diğer basılmış eserleri «Levha-i **Kavâid-i Fârisiyye**» ile [Şiirleri Dîvânı] makamında olan «Güvâh-ı Dil» olup «Âdâbü'l-mülûk ve Âdâbü'l-üdebâ», «Bahrü'l-kaafiye», «Se-zeban Hayrü'l-lügat» isimlerinde basılmamış eserleri de vardır.

1308 de vefat ederek Kadıköyü'nde Kuşdili civarında Mahmûd Dede Türbesi yakınındaki büyük mezarlığın yol tarafındaki köşesine defnedildi.

İsmail Safâ bey şu kıt'ayı söylemiştir:

Mesnevî'yi çalışıp tercemeye Hayrî Bey
Dnile nayden dedi çok geçmedi çaldı düdüğü
Şecer-i ömrü hazân ber-zede-i merg oldu
Yâdigârı olarak âleme kaldı kütüğü

Beyitlerinden :

Var mıdır dünyada bânîsiz binâ
Kim olur ya bânî-i arz u semâ

*

Esas-ı hestî-i âlem bilinmedi gitti
Nedir vezâif-i âdem bilinmedi gitti.
Kitâb-ı Mekteb-i Tekvîn okunmadı kaldı
Bu sırr-ı hikmet-i mübhem bilinmedi gitti.

HÂLİD EYYÛB BEY
1319 = 1901

Âlim edîblerden, iyi lisan bilen bir zât olup «Yenişehirli-zâde» şöhretiyle tanınmıştır. Kendisinden daha çok eser beklenmekte idi. Ne yazık ki genç yaşta 1319 Şevval'inde verem hastalığından İstanbul'da vefat etti. Beykoz'da medfundur. Ahmed Mithat Efendi'nin dâmâdıdır. Hukuk Mektebi me'zunlarındandır.

Matbû' eserleri :

[İslâm ve Fünûn], [Goriller İçinde], [Târihçe-i Afganistan], [Sevdâ-yi Nihan], [Şâdi], [Kayıkla Cevelân], [Göienberg], [Alp Dağlarında Temâşâ ve Edvâr-ı Arz].

[İslâm ve Fünûn], isminden de anlaşılacağı gibi Müslümanlığın müsbet ilimlerle uzlaştığına misâl olmak üzere İslâm âleminde yetişen ilim adamlarından başlıcalarının hayatları ile eserlerine dâir tedkîkatı hâvîdir .

HÂLİD HASAN EFENDİ
1324 = 1906

Mevlevî şâirlerinden bir zât olup İstanbul'ludur. Şevk ve hâl sâhiblerinden idi. Başlangıçta Hâlidiye şeyhlerinden Feyzullah Efendi'ye intisâb etmiş idi. İkinci Osmanlı Ordusu Levâzım Dâiresi İkinci Şûbe Müdürü iken kendi arzusu ile emekliye ayrılmış ,1324 de Edirne'de vefat et-

miştir. Murâdiye Câmii avlusunda medfundur. Eserlerinden sâdece «Şerh-i Aşk-nâme-yi Dil»den bir kısmı basılmıştır. Diğerleri: Tasavvuf istılâhlarını açıklayan bir eseri Muallim Nâci merhûmun «Reng-i ruhsârın gibi her renginin hayrânıyım», gazelinin iki beytine şerhi, Mevlânâ Celâleddin ile Sadreddin Konevî Hazretlerinin kemâllerini anlatan bir eseri, Bir Şehîdin Ahvâli'ni bildiren risâlesidir.

Şiirlerinden :

Meydeki keyfiyyet-i teşvîşi idrâk eyleriz
Nâle-i meyle gönül mülkün tarabnâk eyleriz.
Neşveyâb-ı câm-ı feyz-i Mevlevîyiz tâ ebed
Nûş-i meyle gûş-i neyle raksı bî-pâk eyleriz

İSHAK ÇELEBİ «ÜSKÜPLÜ»

943 = 1536

Değerli şâirlerden bir zât olup hastalığı esnasında söylediği :

«Gelîcek hâlet-i nez'a didî târîhini İshâk
Yöneldim cânib-i Hakka bâşı kabak, yâlın ayâk»

beytinin delâlet ettiği 943 târîhinde Şam Kadılığında iken vefat etti. Bekâr olarak yaşamıştır. Tabîatı lâtîfeciliğe meyyâl imiş. Sultan Birinci Selim Han'ın kahramanlık ve fetihlerini hikâye eden bir târihçesi ile mürettep dîvânı ve üç ilimden bahseden [İmtihan risâlesi] vardır. Eserlerinin hepsi de basılmamıştır.

Beyitlerinden :

Gönül âyinesi sâfîdir ammâ
Temâşâ itmeğe sâhib-nazar yok

*

Sîne-i gül çâk-çâk ü cân-ı bülbül derd-nâk
Bâğ-ı dehrin mübtelâsı gül müdür bülbül müdür?

*

Mûy-i sefîd başladı yer yer ağırmağa
Fasl-ı hazanda açılır oldu bahârımız

Kürt beylerinden Şükrî'nin de bir [Selîm-nâme]si vardır ki [Sücûdî] tarafından buna bir zeyil yazılmıştır. 1030 târîhinde «Ebeveyn-i ulûm» ismiyle sarf ve nahve dair beş kısım üzerine mürettep manzûm ve mensûr eser yazan Mustafa İbn-i Zihnî de Üsküp'te yetişen âlim şâirlerdendir.

İNTİZÂMÎ-İ BOSNAVİ

Sultan Muhammed Hân'ın oğlu Sultan Ahmed devrinde yaşamış bir şâir olup birinci kısmı ahlâktan, ikinci kısmı Nemçe seferinden bahseden «Tuhfetü'l-İhvan» isminde manzûm bir eseri vardır.

Mukaddimesinden :

Hamd-i bîhadd o Yüce Sultân'a
Ol Kerîm ü Rahîm ü Rahmân'a

Birdir ol birliğin iden inkâr
Olur âhir makam ü menzili nâr

Hilye-i akl ile virüp tertîb
İtdi insânı zübde-i hilkat

İZZET ALİ PAŞA «KAYMAKAM»
1147 = 1734

Hakîm [felsefeci - ahlâkcı] şâirlerden olup Dâmad Muhammed Paşa'nın oğludur. Bâzı yüksek me'muriyetlerde bulunmuştur. 1147 târîhinde Şark seferi ordu kumandanı iken Revan'da vefat ederek Sâliha Sultan Câmii avlusuna defnedildi. Basılmamış dîvançesi ve Hat ilmine de intisâbı vardır. Bilhâssa «Dîvânî» yazıdaki kaleminden çıkma eserler yazı tâlîminde düstur - kaaide - kabûl edilmiştir.

Bir gazelinden :

Şevk-i takdîrde endâze vü mîzan olmaz
Feyz-i Mevlâya göre nâkıs ü kâmil birdir
Bir olur adl-i İlâhî'de Süleymân ile mûr
Dergeh-i Hak'da heman şâh ile sâil birdir.

Yine erbâbı bilir ehl-i kemâlin kadrin
Bezm-i cühhâlde Hassân ile Bâkıl birdir
«İzzetâ» rahmet-i Hak nîk ü bedde yeksandır
Yağsa bârân-ı kerem bahrile sâhil birdir

Diğer beyitlerinden :

Teskîn-i cûşiş-i dil iden eşk-i dîdedir
Bârân olunca olmaz imiş pâyidâr meve

*

Sûret pezîr-i mârifet olmakdadır hüner
Yoksa bu dehre nice heyûlâ gelir gider

Hayâlî Bey'in meşhûr «bilmezler» redifindeki gazelini tahmîsinden:

Düşünsün bîm-i haşr-ı zühdüne mağrûr olan âbid
Ezel yanıklarına âteş-i dûzah olur zâid
Geçenden bî-haber hâlâ [sey'etî]den ne der âid
Harâbât ehline mahşer azâbın anma ey zâhid
Ki bunlar ibn-i vakt olmuş gamm-ı ferdâyı bilmezler.

İZZET MUHAMMED BEY «BEYLİKÇİ - İSTANBULÎ»
1224 = 1809

Şehîd şâirlerdendir. «Beylikçi İzzet Bey» ismiyle tanınmıştır. Kendisine isnad olunan bâzı münasebetsiz makalelerden dolayı «Rûhunu İzzet Bey'in i'zâz ide Rabbü'l-enâm» mısra'ının delâlet ettiği 1224 târîhinde Kadıköyü'nde ecel-i kazâya uğradı. İlk olarak Hoca Nusret'den, ikinci olarak da Hoca Neş'et'den ders görmüştür.

Kısa bir zaman içinde şiir ve inş âile şöhret bulmuştur. Henüz genç iken vefat etmeseydi taşıdığı istidada göre Onüçüncü yüzyılın pek parlak bir şâiri olurdu. [Mürettep dîvânçesi] basılmıştır.

Beyitlerinden :

Eyleme uşşâkdan keyfiyyet-i aşkı suâl
Nakş hayrân-ı bîhaberdir hâlet-i nakkaşdan

1223 târîhinde «Üçüncü murahhas» sıfatıyla Yaş'da bulunduğu sırada söylediği aşağıdaki beyit beğenilmiştir:

İller hayâller kuruyor hem safâda çok
Yaş'da bizimse bir kuru eylencemiz de yok

İZZET MUHAMMED MOLLA «KEÇECİ-ZÂDE»
1245 = 1829

Belâgat sâhibi değerli bir şâirdir ki asrının edîblerinin reîsi idi. Sadr-ı âzamlardan Sâlih Efendi'nin oğlu olup İstanbul'da doğmuştur. Kaderin bir neticesi olarak bir aralık Gelibolu civarındaki Keşan'da daha sonra da Sivas'da ikaamete tâbi tutularak «İzzet Şâire de kıydı cihan» mısra'ının delâleti olan 1245 târîhinde Sivas'da vefat etti. Kemiklerinin kalıntısı 1335 târîhinde İstanbul'a getirilerek Avrat Pazarı'nda Canbaziye Mahallesinde Mustafa Bey Mescidi avlusunda medfun bulunan baba-

sının yanına defnedildi. Hâl tercemesi yukarıda geçen Abdülbâkî Dede Efendi'ye müntesib idi. Eserleri: Biri «Bahâr-ı Efkâr» ismiyle [mürettep dîvânı] ile Sivas'da yazmış olduğu «Hazân-ı Âsar»ından başka «Mihnet-Keşan», «Gülşen-i Aşk» adlarındaki mesnevîleri ve müteaddit lâyihaları vardır. Şiirleri ekseriyeti itibariyle hakîmânedir. Şûhâne ve rindâne olanları da vardır. [Mihnet-keşân] Almanca'ya terceme edilmiştir.

Beyitlerinden :

Maksûd kolaylıkla azîzim ele girmez
Çeşm etdi fedâ Yûsuf'a Yâkub-i mahabbet

Mısra'larından :

Zelîhâ-yi cihandan dâmenin tahlîs erliktir

*

Meseldir gülşen-i âlemde bir gülle bahar olmaz

*

Hakka hak, bâtıla bâtıl görünür ârifler

*

Her «Alî» «Haydar» değil her seyfe denmez «Zül'f-ikar»

*

Anılır gâh Süleyman ile bir mûr-i zaîf

*

Bende ol Hazret-i Mevlâ'ya ki âzad olasın

*

Âkıl oldur ki ide düşmenini rıfkla dost

*

Tâlii yâr olanın yâr sarar yâresini

*

Teslimdir muârazanın seyf-i sârimi

*

Süleyman dahî olsa rûz-i gâra i'timâd etme

*

Hased bir mânevî ta'rîzdir eltâf-ı Mevlâ'ya

*

Kimseden havf eylemez Allah'dan havf eyleyen

*

İstikametdir menâr-ı câmiî hak-gû iden

*

Bellidir zîver-i efser olacak cevher-i sâf

Torunlarından Reşad Fuad Bey merhum tarafından yazılan hâl tercemesi «Târîh-i Osmanî Encümeni mecmûası»nın «41» numaralı nüshasın-

da neşredilmiştir. Molla merhum tarafından yazılan babası hakkındaki «Devhatü'l-mehâmid fî tercemeti'l-vâlid» ismindeki risâle de sözü geçen mecmûanın «37» nci nüshasında yayınlanmıştır.

İFFET MUHAMMED EFENDİ «BURSAVİ»

1258 = 1842

Hoş sözlü şâirlerden olup Bursa'lıdır. Nakşibendî şeyhlerinden hâl tercemesi yukarıda geçen Behçet Ali Efendi'den feyiz almıştır. Şiirlerinden na'tları ve kasîdeleri lâtîfdir. Kasîdelerinde Nef'î'yi taklîd etmeye çalıştığı anlaşılır. [Mürettep dîvânı] basılmıştır. Vefatı 1258 târîhinde, kabri Bursa'da Mevlevîhâne ile Hindîler dergâhı arasındadır.

Bir Na'tından :

Kıldı envâr-ı cebîninden tecellî zât-ı Hak
Âleme mir'ât-ı vahdetdir cemâl-i Mustafâ

Beyitlerinden :

Ey iden Perverdigârın birr ü ihsânın ümîd
Bir şikeste sîneden ref'-i melâl ittin mi hiç

*

Sen sabr idüp hoş-hâtır ol, lûtf-i Hudâya hâzır ol
Koy halkı Hakka nâzır ol, «İffet» seni kim neylesin

İBRET MUHAMMED EFENDİ «BURSAVİ»

1261 = 1845

Bursa'dan yetişen âşık şâirlerdendir. Bir müddet mahkeme kâtipliğinde bulunduktan sonra muallimlik mesleğine geçmiştir. Sonradan Hicaz ve Bağdad'a giderek Hâlid-i Bağdâdî'ye intisab emiştir. Bundan sonra memleketine dönerek 1261 de vefat etti. Zindankapısı Mezarlığında medfundur. Başında hâl tercemesi yazılı dîvânının yazma bir nüshası Edirne'de Sultan Selim Kütüphânesinde mevcuttur.

Bir Na'tından :

Vücûdun pertev-i nûr-i hakikat yâ Resûlellah
Visâlin âşıka tâc-i saâdet yâ Resûlellah.

Meşhûr [Mersiye]si :

Çekilüp sînemize kerb-i belâ destiresi
Tâ süveydâ-yi derûnumda göründü beresi
Kurdular âleme hicran ile âteş küresi
Tîğ-i mâtem açalı sîneme âh pençeresi
Çeşm ü dil oldu İmam aşkına bir kan deresi

Gösterir vechini derd-i dile mâh-ı mâtem
Pembe-i hecr ile uşşâka urur dâğ-ı elem
Dâğ-ı hicrânımıza dünyada olmaz merhem
Tîğ-i mâtem açalı sîneye âh pençeresi
Çeşm ü dil oldu İmam aşkına bir kan deresi

Dolanıp burc-i Şeref'den şeb-i zulmetden o mâh
Kerbelâ deştine göründü hemîşe bir âh
Cânını itdi fedâ Hazret-i Hakka ol Şâh
Tîğ-i mâtem açalı sîneye âh pençeresi
Çeşm ü dil oldu İmam aşkına bir kan deresi

Nîm-nigâh itmediler dîde-i giryânımıza
Kıydılar emr-i Yezîd ile bizim cânımıza
Urdular âteşi bu cân ü cihan-bânımıza
Tîğ-i mâtem açalı sîneye âh pençeresi
Çeşm ü dil oldu İmam aşkına bir kan deresi

«İbretâ» çeşm-i çırâğân-i Resûlü's-sekaleyn
Dürr-i sertâc-ı salâtîn ü İmâmü'l-Harameyn
Mâtemin haşre kadar eyliyelim farzu'l-ayn
Tîğ-i mâtem açalı sîneye âh pençeresi
Çeşm ü dil oldu İmam aşkına bir kan deresi

İFFET HATİCE HANIM

1277 = 1860

Dîvan sâhibi Osmanlı kadın şâirlerinden olup hâl tercemesi ileride yazılı Sırrı Hanım'ın ablasıdır. 1277 târihinde memleketi olan Diyâr-ı Bekirde vefat ederek Behram Paşa Câmii avlusuna defnedildi.

Bir gazeli :

Remz ile fehm eyledim aşkın imiş tâat bana
Zevk-ı kevneyn-i bıraktım elverir uzlet bana

İbret ü hayret göziyle âleme kıldım nazar
Oldu tâ bezm-i «Elest»in lûtfu bu dikkat bana

Zerreyim hâke beraber menzilim hurşîddir
Ehl-i diller himmetiyle geldi bu izzet bana

Gaflete salmış beni efsânelerle zâhidâ
Geçmişim me'vandan gel eyleme sıklet bana

Mazhar-ı sırr-ı İlâhî eyledim dil-hânesin
«İffetâ» rûz-i ezelde aşk imiş kısmet bana.

İSÂ-ZÂDE MUHAMMED SAADEDDİN EFENDİ «İSTANBULİ»
1283 = 1866

Üç lisanda inşâ ve şiire muktedir âlim ve şâirlerden bir zât olup İstanbul'ludur. [Dîvançe]'si basılmamıştır. 1283 de vefat ederek büyük dedesi Ebü's-Suûd Efendi'nin yanına defnedildi. Rufâiyye ve Sa'diyye tarîkatına mensûb idi.

Bir kıt'ası :

Fahr-i âlem enbiyânın zât-ı müstesnâsıdır
Sırr-ı âyât-ı nübüvvet lâfzının mânâsıdır
Oldular bir huccet-i pâkîze cümle enbiya
Hatmile Zât-ı Muhammed Mustafâ imzâsıdır.

İZZET EFENDİ
«KAZASKER, HATTAT İMAM ŞEHRİYÂRÎ MUSTAFA İZZET EFENDİ»
1294 = 1877

Mârifet sâhibi bir zât olup Tosya'lıdır. Tahsîl ve terbiyesi İstanbul'dadır. Bir müddet şehzadelerin hat ilmi muallimliğine tâyin olunarak hizmet gördü. Üç lisanda ârifâne ve mutasavvıfâne şiirleri vardır. Zamanında Neyzenlikle de tanınmış hüner ve zerafet sâhibi idi. Zamanında haklı olarak «Reîsü'l-Hattâtîn ve Şeyh-i Sânî» ünvanını elde etmiştir. Talebelerinden en meşhûrları «Şefik Bey, Abdullah Zühdî, Muhsin-zâde Abdullah Bey, Vahdetî Efendi, Burdurlu Osman Efendi» merhumlardır

ki hepsi de hat san'atında gerçekten başarı kazanmış meşhûr hattatlardandır. 1294 de İstanbul'da vefat ederek sülâlesine mensub olduğu Şeyh İsmâil-i Rûmî yakınına defnedildi. Hâlen matbûatımızın kullanılan yazıları adı geçenin yâdigârıdır. [Avâmil Mû'ribi]yle [Keşfü'l-İ'rab] gibi eserleri vardır. Mûsikî san'atında «Tarz-ı Cedîd» adlı bir makamın mûcididir ki sözü geçen makamın peşrevi de kendisinindir. Kaleminden çıkan eserler sayılmayacak derecede olup en meşhurları aşağıdadır:

Onaltı Kelâm-ı Kadîm, Onbeş Delâil-i Hayrat, İkiyüz elliden fazla Hilye-i Şerîfe, Otuzu aşkın en'âm ve kasîde, birçok mürekkâat, Ayasofya Câmi-i Şerîfindeki mübarek levhalar, Hırka-i Saâdet ve Kasımpaşa Câmîlerindeki levhalarla Bursa Ulu Câmi'indeki iki büyük levha vesâire gibi pek çok eserleri vardır.

Bir kıt'ası :

Allah birdir iki cihan vahdet üzredir
İbret göziyle bak hele bir kere yek-ten ol
Terk eyle mâsivâyı gözet sırr-ı vahdeti
Benlik hayâlin eyleme zinhâr sen sen ol

Beyitlerinden :

«İzzetâ» dem de geçer, gam da geçer âlemde
Vaktini hoş geçirip şöylece eylenmelidir.

Nakşibendî tarîkatı büyüklerinden Hind'li Muhammed Can Efendi merhûmun halîfesidir.

İZZET EFENDİ

Eski tarz inşâyı andırır zengin fikir ve hayâl gücüne sâhip münşî bir zât olup Rusçuk'ludur. Tahsîlini bitirdikten sonra devlet me'murluğuna girerek mektupçuluğa yükselmiştir. 1330 târîhinde İstanbul'da emekli iken vefat etti. Kadıköyü'nde Kuşdilinde Mahmud Baba Türbesi civarına defnedildi. [Münşeât-ı İzzet], [Nefhatü'l-edeb], [Yeni eserlerim], [Cambaz Çocuk], [Derc-i Bedâyi'] isimlerinde inşâ ile alâkalı matbû eserleri vardır.

İZZET PAŞA «KAYSERİLİ MEHMET İZZET PAŞA»
1258 = 1330
1842 = 1911

Askeriye mensuplarından değerli bir ilim adamı olup 1258 târîhinde Kayseri köylerinden Tavloson'da âlimlerden «Âteş-zâde Muhammed

Efendi oğlu İsmail Efendi'nin soyundan» dünyaya gelmiştir. Yaşı tahsil çağına geldiği zaman dedesi Muhammed Efendi'den Kur'ân-ı Kerîm'i öğrendi ve hâfız oldu. 1273 senesinde babası ile İstanbul'a gelip kaydolduğu [Bâyezid Rüşdiyesi]nde tahsîlini bitirdikten sonra askerî liseye ve daha sonra Harbiye mektebine geçerek 1284 târîhinde [erkân-ı harb — «Kurmay»] yüzbaşılıkla çıkıp Erzurum İstihkâmları inşaat komisyonuna tâyîn olundu. Bu komisyon vazîfeleri ile yedi sene uğraşarak Dersim - Diyâr-ı Bekir, Erzurum - Kars, Kars - Ardahan, Ardahan - Batum yollarının keşfinde ve Erzurum - Trabzon yolu inşaatında bulundu. 1293 senesi Karadağ, arkasından Yanya tarafında ve 1301 de Alasonya'da toplanan ordunun Birinci Recep Paşa Fırkası Erkân-ı Harbiye Reisliğinde vazife gördü. 1309 da Tuğgeneralliğe terfi ettirilerek Harbiye Nezâreti İnşaat dâiresine getirildi. Bu dâirede hizmet görmekte iken bedenî ârızası dolayısıyla 1325 târîhinde emekliye sevkolundu. 1330 târîhinde vefat ederek Karaca Ahmed mezarlığında ailesine mahsus kabristana defn edildi. Eserleri basılmamış olup aşağıdadır:

1 — Kaamûs-i Fârisî: Yirmi senelik bir araştırma ve çalışmanın kıymetli bir semeresi olmak üzere meydana gelen bu eser müteaddid lügatlara baş vurulmak suretiyle [Burhân-ı Kaatı']ın genişletilmesinden ibarettir. Farsca kelimelerin Arapcadaki karşılıklarını bulmak için de [Mukaddimetü'l-edeb], [Kaamûs], [Sıhah], [Ahterî] gibi meşhûr Arapça lügat kitaplarına müracaat olunmuştur.

Bir de Türkçe - Arapça birer fihrist ilâve edilmiştir ki bu fihrist vasıtasıyla da bir kelimenin üç dildeki karşılığı gösterilmiştir. Görmüş olduğum bu mühim eser birçok bakımlardan istifadeye şâyandır.

2 — Gonca-i Bostan: Şeyh Sâdî merhûmun meşhur [Bostan]ının manzûm tercemesidir.

3 — Terceme-i Yûsuf ü Zelîha: Mevlânâ Câmi'nin [Yûsuf ü Zelîha]sının manzûm tercemesidir.

4 — Terceme-i Nân ü Halvâ: Bahâeddin Âmilî'nin «Nân ü Halva» manzûmesinin manzûm tercemesidir.

5 — Terceme-i Nân ü Peynir: Bahâeddin Âmilî'nin «Nân ü Peynir» manzûmesinin manzûm tercemesidir. Bunlardan başka Arab Edebiyatı ile alâkalı bâzı eserleri de nesir olarak terceme etmiştir.

Hakîmâne bir gazeli:

Gör çeşm-i ibret ile a gaafil akar suyu
Ömrün de işte böyle geçer sanki kar suyu

Allah yolunda sarf ide gör âb-ı rûyini
Her hâkisâra sarf olunmaz vekar suyu

Havf-ı Hudâ'da gözden akan iki katre su
Makbûldür sen aynına alma kokar suyu

Âlim yanında bahse girişme sükût et
Sâhilde eşme kuyuyu acı çıkar suyu

Bir cisim kim gazap küpüdür herc ü merc olur
Nâr-ı gazab alevlene «İzzet» yakar suyu

İSMET BEY
«MÜSTECÂBÎ-ZÂDE İBRAHİM İSMET BEY - BALIKESİRÎ»

1317 = 1899

İlk tahsîlini memleketi olan Balıkesir'de gördükten sonra genç iken İstanbul'a gelerek usûle göre Arabî ilimleri tamamlayıp, Farsca ve Fransızca'yı öğrendi. 1313'de «Mekteb-i Hukuk»dan pek iyi derecede me'zûniyet ruûsu «doktora» aldı. Halvetî tarîkatı şu'belerinden Cerrâhiye koluna intisabı ve Mevlevî tarîkatına da muhabbeti vardı.

İslâmî ilimlere ve Batı ilimlerine vâkıf, nazım ve nesirde kalem sâhibi, ahlâk ve fazîlet erbâbından bir zât olduğuna eserleri şâhiddir. Nâcî mektebine mensub olmakla beraber şiirde kendine mahsus bir üslûbu ince ve mânîdar şiirleri vardır. 1317 târîhinde bir iftirâya kurban olarak Midilli kal'asında yaşamaya mahkûm edilmiş, Meşrûtiyet İnkılâbından evvel İzmir'de ikaamete tâbi' tutulmuştur. Hürriyet'in ilânından sonra İstînâf-ı Hukuk âzalığına ta'yîn olunmuşsa da biraz sonra istifa ederek dâva vekilliğiyle uğraşmağa başlamış ve 1335 muharreminde kabûl ettiği İsparta İstînaf Müdde-i umûmîliğinde dünyadan ayrılmıştır. Talebesi ve hâlis dostu Ebu's-Suûdzâde Suûd Bey'in söylediği menkût târih aşağıdadır:

Bir İlâhî edîb-i kâmil idi
Vâsıl oldu Hudâ'ya İsmet Bey
Oku bir Fâtiha'yla târîhin
Rıhlet etti bekaaya İsmet Bey

1335 = 1916

Matbû' eserleri :

1 — «Fâ» harfinden itibaren «Lügat-ı Nâcî»yi ikmâl etmiştir.
2 — «Fâruk-ı Elfaz»: Lûgat tedkîkatına dâirdir.
3 — «Tersâne»: Gençlik şiirlerini toplamıştır.

4 — «Destân-ı Zafer»: Osmanlılar'ın Rumeli'ye geçişlerini anlatan târihî bir manzûmedir.

5 — «Nâilî-i Kadîm»: Hâl tercemesi ve eserlerinin muhâkemesini muhtevîdir.

6 — «Şükûfe-i Çin»: Edebiyâta ve târîhe âit seçilmiş mevzûlar hakkındadır.

7 — «Rufail»: İskender Efendi ile ortakdır.

8 — «Rubâiyyât-ı Hayyam'dan seçilmiş tercemeleri»: Basılmamış olup bütün nüshası Suûd Bey'de mahfuzdur.

Resûl-i Ekrem Efendimize (S.A.V.) âit bir na't:

Ey olan mi'râc-ı bürhân-i ulüvv-i şân sana
İrtibâtiyle rehîn-i i'tidâldir can sana

Devr ider havl-i fürûğ-i tal'atında subh ü şâm
Âfitâb ü meh iki pervâne-i sûzan sana

Anda her ahter bir rükûzdur ki nûrun aks ider
Âsümân olmuş hezâran çeşm ile hayran sana

Arşa karşı çok mudur ey neyyir-i rahşân-ı Hakk
Mazhariyyetle tefâhur eylese devran sana

Fikr olundukça ulüvv-i pâye-i kudsiyyetin
Arz-ı takdîs eyleyip hayrân olur insan sana

Dök yaşın ey derd-i mend-i ma'sıyet kim tâ ola
Mûcib-i gufrân serişk-i dîde-i giryan sana

Yâ Resûlellah olurdum ma'sıyetle ben tebah
Olmasa gönlümde ger Allah bir îman sana

Etme mahrûm-i şefâat ey Habîb-i Hakk Nebî
Mâsivâdan yüz çevirdim bağladım vicdan sana

KORKUD «ŞEHZÂDE MUHAMMED KORKUD»

925 = 1519

Sultan II. Bâyezid'in şehzâdelerinden olup fazilet ve irfânı ve şiirdeki kudretiyle edebiyâtımızda mümtaz bir yer kazanmış ,tasavvufa, mûsikîye, ahlâk ilmine tam mânasiyle bağlanması münâsebetiyle dün-

ya âlâyişinden kendisini tamamen sıyırıp kendi fikirlerine uygun nedîm ve ilim adamla.'yla yaşamağı zevklerin en iyisi bilmişti. «Korkudiyye» isminde bir fetva kitabı olduğu ve mûsikî âletlerinden «Gıdâ-yı rûh» isminde bir saz îcad ettiği «Tezkire-i Sehî»de yazılıdır. Arabî ilimlere âid bâzı hâşiyeleri ve risaleleri de vardır. «Reddü'n-Nefsi'l-Câmia ile'l-A'mâli's-Sâliha» ismindeki ahlâk ve hikmetle alâkalı kitabı eserleri cümlesindendir. Şiirdeki mahlâsı «Harîmî»dir. «Mecmau'n-Nazâir»deki bir gazelinin makta'ından:

Bu «Harîmî»ye nazar kılmazsa lûtf idüp nigâr
Mahv olur âsârı cümle bu dil-i vîrânenin

([Dîvânı] Millet Kütüphânesindedir. Gazellerinin otuz küsûru, bir nüshası Bağdad Köşkünde mevcûd «Pervâne ibni Abdullah»ın derlediği «Osmanlı Şiirlerinden Seçmeler», «Eş'âr-ı Osmâniyye Müntehabatı»nda [Osmanlı Şiirinden Seçmelerinde] mezkûrdur.

«Harîmî» mahlâslı «Ferhâd ü Şîrin» manzûmesi de bu zâtın olması muhtemeldir. Vefatı 918 H. târîhinde, kabri Bursa'da Sultan Orhan Gaazi türbesindedir. Yazı ilminde de ihtisas sâhibi idi. Amasya'da iken Reîsü'l-Hattâtîn» Hattatların reîsi Şeyh Hamdullah'dan meşk etmiştir. Şeyh Hazretleri İslâmiyetin güzel san'atlarının mühim bir şu'besi olan İslâmî yazı türlerinde yenilik yapmak sûretiyle iktidarını isbat etmiş olup bu ilimde hakîkaten pîr ve reîsdir. Şeyh yazısı nâmiyle mevcud eserler, yazı san'atlarına âşinâ olanlar katında pek büyük kıymetlerle alınıp bedenlerdeki can gibi saklanmaktadır. 925 H. târîhinde vefat ederek Üsküdar'da Karaca Ahmed kabristanı'na defn edildi. «İlm-i Sebâhat» yüzücülükde de mâhir idi. Hattâ Üsküdar'dan yüzerek Topkapı'ya geçtiği kesinlikle nakledilmiştir.

Yine bir âteş oldu canda peydâ
Ki cûş etti gönül mânend-i deryâ
Yine bu nâm ü tengin defterini
Salup deryâya diler k'ola rüsvâ

Yine dîvâne-i sevdâ-yi aşkım
Bana gavgaa-yı âlemden ne peydâ
Yine bir derd olupdur dilde zâhir
Devâ bilmez ana herkiz etıbbâ

Gammın üknûme bir kisvet giyerdi «giyverdi»
Palas oldu bana bilcümle dünya
Dili zîr ü zeber kılalı aşkın
Kamu yeksandır ana zîr ü bâlâ

«Harîmî» sırrını fâş eylerim fâş
Ne bilir mest olan âşık müdârâ

Beyitlerinden :

Tûtiyâ-yı hâk-i pâyinden kat'-ı nazar
İki gözümse gerekmez çıksun ey nûr-i basar

Eserleri :

1 — «Vesîletü'l-Ahbab bi encâzi te'lîf veled hareketü'ş-şevkı li'arzi'l-Hicaz»: Selîs bir ifade ile yazılmış Arapça bir eser olup aşağıdaki yedi fasıl üzerine tertib edilmiştir. Bir nüshası Ayasofya Kütüphânesinde vardır.

* Sebebü Seferi'l-Hicaz.
* Tesabburi kalbü'l-vâlid.
* Fazîletü'l-Hacc.
* Fazîletü Ziyâreti'l-Mustafâ.
* Vücûb-i tâati'l-vâlideyn.
* Yecibü li'l-veledi alâ vâlidihî mine'l-ihsâni ve'l-edeb.
* Hıfzu'l-veddi ve'l-uhûdi ve'l-îman.

2 — «Kitâbü'l-Harîmî»: Muhâdaratdan «Edebiyat ve târîhe âit fıkra ve hikâyeler»den bahseden bir cild üzerine mürettep Arabca kıymetli bir eser olup bunun da bir nüshası Ayasofya'da vardır.

3 — «Hâfızü'l-insan an lâfızı'l-îman»: Tasavvuf, kelâm, fıkıh ve ahlâkdan bahseden Arapça ve kıymetli bir eserdir. Bir nüshası Ayasofya'da vardır.

4 — «Hallü Eşkâli'l-efkâr fî halli emvâli'l-küffâr»: Harb esnasında düşmandan alınan ganîmet mallarının keyfiyetine ve taksiminin nasıl yapılacağına dair Arabca fıkhî bir eser olup bunun da bir nüshası Ayasofya'da mevcuddur. Bu eserin baş tarafındaki sayfanın arka tarafına müellifin kendi el yzısı ile yazılan ibarede

للعبد الفقير المفتقر الى رحمة ربه الغنى المقتدر عامل الفضل الرحمانى

وراجع الهدى المنان ابى الخير محمد قورقود العثمانى ...

«Li'l-abdi'l-fakîr el-müftekır ilâ rahmeti Rabbihi'l-Ganiyyi'l-Muktedir âmilü'l-fazli'r-Rahmânî ve râci'l-hüde'l-Mennan Ebi'l-hayr Muhammed Korkud el-Osmânî...» kaydı mevcuddur.

5 — «Şerhu elfâz-ı küfür»: Bir nüshası Millet Kütüphânesindedir.

KUTBÎ PAŞA ÇELEBİ
«İZNİKÎ - KUTBÜD-DİN AHMED İBNİ MÛSÂ»

Sultan II. Bâyezid Amasya'da vâli iken nişancısı idi. Hâl tercemesi «Şeyhler Faslı»nda yazılı olan Kutbü'd-Dîn İznikî Hazretlerinin torunudur. «Enîsü'l-Uşşak» üslûbunda «Heves-nâme» ismindeki eserinde şâirâne ve mutasavvıfâne beyitler bulunmaktadır.

Beyitlerinden :

Ne dil haste-i mecrûhuma merhem bulunur
Ne zaman gussaları def'ine derman bulunur

*

Ne perîşanlığını hâtıra sevdâ-zedenin
Şefkat ü rahm idüben bir sorar âdem bulunur

*

Âşinâlıkda sebat üzre iken kimse bulunur
Bu cihân içre karar üzre heman gamm bulunur

KARA MAHMÛD EFENDİ «GELİBOLULÎ»
1007 = 1598

Edebiyatçı âlimlerden ve Ebû's-Suûd Efendi'nin icazetlilerinden bir zât olup Gelibolu'dandır. Mevleviyetle (yüksek kaadiliklerde) epeyce seyâhatden sonra memleketine dönüşünü müteâkıp 1007 H. târîhinde vefat etti. Gaazî Süleyman Paşa Câmi-i Şerîfi avlusunda medfundur.

Arabca olarak belâgatlı bir sûretde yazılmış «Risâle-i Kalemiyye»sinin bir kısmı «Şakaayık» zeyli «Atâî» de mezkûrdur. «Medhî» mahlâslı şiirleri de vardır. Mezar taşının baş tarafında:

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ۞ إِنَّ اللهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

âyet-i kerîmesi, ayak tarafında muâsırı «çağdaşı» şâirlerden hemşehrisi Na'tî'nin söylediği:

«Azm kıldı rahmet-i Hakk isteyüp
Hazret-i Hakkın dürr-i meftûhuna
Âh bîhadle dedim târîhini
Fâtiha Mahmûd Efendi rûhuna.»

târîhi nakş olunmuştur.

KINALI-ZÂDE HASAN ÇELEBİ
1012 = 1603

Kınalı-zâde Ali Çelebi'nin oğlu olup tanınmış âlim ve edebiyatçılardandır. Eski tarz üzere yazılmış ismine muzaf basılı olmayan bir «Tezkiretü'ş-Şuarâ»siyle bâzı yüksek eserlere hâşiyeleri ve ta'lîkaatı vardır. 1012 H. târîhinde arpalık şeklinde kendisine verilmiş olan Reşîd'de vefat etti.

Beyitlerinden :

Gerek seng-i siyah olsun gerekse atlas ü dîba
Garez bir bâliş-i râhat bulunmakdır ser altında

*

Mir'ât-ı kalbi gerçi şikest eyledi felek
Hayr etmez anlarım ana da inkisârımız

KAADÎ HASAN İBNİ ALİ «MANASTIRÎ»

Sultan Murad devrinde yaşamış fazîlet sâhibi ve edebiyatçı kaadîlerden olup Manastır'lıdır. Manzûm ve mensûr bir çok edebî ilâvelerle Arabca'dan terceme ettiğ i«Firak-nâme» ismindeki eseri basılmıştır ki eski kitabet tarzı üzere yazılan eserlerin seçkinlerindendir. Bir nüshası âciz tarafından Manastır kütüphânesine hediye olunmuştur. Bir de basılmamış manzûm «Hadîs-i Erbaîn Şerhi» vardır ki mensûr ve manzûm bir mukaddimeyi hâvîdir. Hadîs-i şerîflerden

اَلسُّيُوفُ مِفْتَاحُ الْجَنَّةِ

«Es-Süyûûfü Miftâhu'l-Cennet»

in şerhinden :

Var gazâ eyle fî sebîlillâh
Oynadup Hakk yolunda baş ile can
Tîğlerdir çû cennete miftah
Kılıcınla olasın ehl-i cinan.

Bu eserin mukaddimesinden :

«Alîmdir ki, serâir-i rumûz-i zamâir ve künûz-i babâyâ-yı havâtır-ı mânend-i levâmi-i mühürdârî, evkaat-ı hevâ haber-i levh-i ilm-i ezelîsinde rûşen ü zâhirdir. Ve hıred-i hardedan, nefs-i müdrike-i insan ki per-

verde-i neşîmen-i hudûs ü imkândır. Mebâdî-i bevâdî-i irfânında hâyim ü hâyirdir».

Bastıranı tarafından «Fırak-nâme» ismiyle basılan eserin aslı Arabî bir hikâyenin tercemesi olduğu mukaddimesinden anlaşılmaktadır.

KAF-ZÂDE FÂİZÎ ABDÜ'L-HAYY EFENDİ «İSTANBULÎ»
1031 = 1621

Şâir kaadîlerden olup İstanbul'ludur. «Geçdi bin otuz bir Recebi Abdü'l-Hayy». 1031 târîhinde 33 yaşında İstanbul'da dünyaya vedâ edip Zincirlikuyu'da ceddi Ma'lûl Emîr Efendi Mektebi bahçesinde defn olundu. Mürettep Dîvânından başka «Leylâ ve Mecnûn», «Sââkî-nâme» isimlerinde daha iki eseri vardır. «Zübdetü'l-Eş'ar» ismindeki basılmamış «Şâirler Tezkiresi» eserlerinin en meşhûr ve mu'teberidir ki beş yüz şâir ile on dört kadın şâirin şiirlerini ve nazımları hakkında bâzı mütâleaları ihtiva eder. «Zübdetü'l-Eş'âr»ın bir nüshası Hamidiye Kütüphânesinde mevcuddur. 1086 târîhinde vefat ederek Edirne-kapısı hâricindeki Emîr Buhârî Zâviyesi karşısına defn olunan Seyrek-zâde Muhammed Âsım Efendi tarafından zeyli yazılmıştır.

Fıkıhdan «Kaadîhan» a da fihrist yazmıştır. Nesri nazmından daha kuvvetlidir. Arab ve Fars edebiyâtını tedkîk ederek «Zübdetü'l-Eş'âr» tarzında yazmağa başladığı eserini maalesef tamamlamağa muvaffak olamamıştır. Şiirleri en yükseğe yakındır. Bir de meşhûr mücâhid Tiryakî Hasan Paşa'nın savaşlarını «Hasenât-ı Hasan» adiyle yazmıştır ki Kemal Bey merhûmun matbû ve meşhûr «Kanije» risalesine kaynak olan eserlerdendir. Ömrünün sonlarına doğru hâl tercemesi «Şeyhler Faslı»nda mezkûr Halevî Mahmûd Efendi'ye intisab etmiş idi.

KAANİÎ AHMED EFENDİ «MÜEZZİN-ZÂDE - BURSAVÎ»
1054 = 1644

Fazîlet sâhibi şâirlerden bir zât olup Bursa'lıdır. Ulu Câmi vâizi iken 1054'de vefat ederek Hacılar mahallesindeki muallimhâne avlusuna defn olundu. İmam Abdullah İbni Es'ad el-yâfiî'nin «Ravzu'r-Reyyâhîyn fî Hikâyeti's-sâlihîn»ini «Nüzhetü'l-Uyuni'n-Nevâzır» ismiyle terceme etmiştir ki bir nüshası Akhisar kütüphânesinde tarafımdan görülmüştür. Dîvançesi de vardır. Turhala kaadîsi iken «Maârifü'l-Avârif» ismindeki eseri de «Şerefü'l-Mülûki fi'l-Adâleti ve's-sülûk» ismiyle terceme etmiştir ki Es'ad Efendi Kütüphânesindedir.

Beyitlerinden :

Tarîk-ı aşka giden bîneva nedir bilmez
Hevâ-yi dilbere uyan hevâ nedir bilmez

KUDSÎ ABDULLAH EFENDİ «ALAŞEHRÎ»
1130 = 1717

Âlim şâirlerden bir zât olup İstanbul'ludur. 1130 târîhinde misâfir olarak bulunduğu Edirne'de vefat etti. Dîvançesi basılmamıştır.

Bir gazelinden :

Tâb-ı zülfünle dili şem'-i şeb-efrûz idelim
Çıkarıp subha şebi işret-i nevrûz idelim
Nakş-ı şi're çalışup nâmımızı ey «Kudsî»
Sözün hâme ile şâir-i zerdûz idelim.

Âşık Çelebi Tezkiresinde hâl tercemesi yazılı olan ve Basra Defterdârı iken vefat eden Zârî Abdurrahman Çelebi ile «Tezkire-i Râmiz»de hâl tercemesi yazılı olan ve 1161 de İstanbul'da vefat eden Muhammed Saîd Efendi de Alaşehir'den yetişen şâirlerdendir.

KÂMÎ MUHAMMED «KARAMÂNÎ»
952 = 1545

Kaadîler sınıfından ve Zenbilli Ali Efendi'den icâzet alanlardan olup fazîletli şâirlerdendiı. Şeyh Cemâl Halvetî'nin kardeş oğlu olduğu «Tezkire-i Beyânî»de yazılıdır. 952 de vefat etti. Bâzı ilâvelerle beraber Mevlânâ Câmi'nin «Yûsuf ü Zelîha» manzûmesini nazmen terceme etmiştir.

Beyitlerinden :

Güle gûş ettiremez yok yere bülbül inler
Varak-ı mihr ü vefâyı kim okur kim dinler

beyti ata sözü hükmündedir.

KİRÂMÎ «KINALI-ZÂDE ABDÜ'L-KERİM ÇELEBİ»
982 = 1574

Şâir kaadîlerden bir zât olup 982 H. târîhinde Yenişehir kaadîsi iken vefat etti. Basılmamış dîvânı vardır.

Beyitlerinden :

Çarha dayanma her ne kadar üstüvâr ise
Yerin efendi altı da var üstü var ise

KÂMÎ AHMED ÇELEBİ «MESNEVÎHAN-ZÂDE»
987 = 1579

Memleketi olan Edirne'de Mevlevîhâne şeyhi iken ilmiye mesleğine girerek o yolda rütbeler kazanmış fazîlet sâhibi şâir bir zattır. Sultan II. Selim'in huzûr-ı hümâyûnuna girmeğe mazhar olarak iltifat görmüştür. «Dil âyüz kodu hâke Kâmî-i nâkâm» mısra'ının delâlet ettiği 987 H. târîhinde bekaa âlemine göçtü. Edirnekapısı hâricinde Emîr Buhârî Dergâhı yakınında medfundur. Tercemesine başladığı İmam Gazâli'nin «Kimyâ-yı Saâdet»ini, te'lifine başladığı «Târih-i Âl-i Osman» ile «Menâkıb-ı Ulemâ»yı ikmâle muvaffak olamamıştır. Şiir ve inşâsı zamanın makbûlü idi.

Beyitlerinden :

Çâk it yakanı zümre-i uşşâka sîne aç
Gel bahşiş ile kullara şâhım hazîne aç

KÂMİL-İ MEVLEVÎ «MANİSAVÎ»
1068 = 1657

Mevlevî şâirlerinden olup Manisa'lıdır. 1068 târîhinde Bursa'da âhiret âleminin perdesini açtı.

«Mevlevîhâne karşısında Pınarbaşı mezarlığında medfundur. «Güldeste-i Riyâz-ı İrfan» sâhibi Bursalı Beliğ İsmail Efendi'nin, Fâizî'nin «Zübdetü'l-Eş'ârına zeyil olarak yazdığı «Nuhbetü'l-Âsar» ismindeki tezkiresinde hal tercemesini yazdığımız Kâmil-i Mevlevî'nin «Nevrûziye» kasîdesinden alınma aşağıdaki beyitleri mezkûrdur.

Bâis-i nâtıka pîrâye-i mürgan-ı çemen
Bârekellah zihî ukde küşâ-yi nevrûz
Demidir bülbül-i şeydâ ne kadar mest olsa
Her gülün sâgarı destinde berâ-yi nevrûz

Gaalib Dede hemdemlerinden «arkadaşlarından» olan Esrar Dede Efendi de Kâmil-i Mevlevî'nin övücülerindendir.»

GÜFTÎ ALİ EFENDİ «EDİRNEVÎ»
1088 = 1677

Fazîlet sâhibi şâirlerden ve kaadîler sınıfından olup Edirne'lidir. 1088 de vefat etti. Dîvânı, «Tezkire-i Şuarâ» siyle Oniki İmam Hazretlerinin vasıflarına dâir bir manzûmesi vardır. Eserleri basılmamıştır:

Beyitlerinden :

Âşıkın sûz-i dili dâğ-ı serinden bellidir
Şû'le-i âteş zuhûr-i âhkelerinden bellidir.

Manzûm «Tezkire-i Şuarâ»sı maalesef hezl ve istihfaf tarzındadır. Fakat şâirâne teşbihleri câmi ve güldürücüdür. Muâsırı «çağdaşı» bulunduğu şâirlerin hayat ve hâllerinden bahseder. Bir nüshası Ali Emîrî Kütüphânesinde vardır. «Gam-nâme», «Şâh ü Dervîş» isimlerindeki manzûmeleriyle rubâîlerini ihtiva eden mecmûası Edirne'de Sultan Selim Kütüphânesinde mevcuddur.

KÂMÎ MUHAMMED EFENDİ «EDİRNEVÎ»
1136 = 1723

Osmanlı âlim ve şâirlerinden olup Edirne'lidir. 1102 de İstanbul'a gelip ilmiye mesleğine girerek Mekke pâyesini «rütbesini» kazanmıştır. Vefatı 1136 H. târîhinde, kabri Üsküdar'da Karaca Ahmed Türbesi karşısındadır.

Eserleri: «Terceme-i Fetavâ-yi Kaadiye», «Mehâmü'l-Enam», «Mehâmü'l-Fukahâ» ismindeki «— Tabakaat-ı Hanefiyye —», fıkıhdan «Nefîsetü'l-Uhreviye», Nahivden «Huz mâ safâ» ile «Terceme-i Salât-ı Suûdî», «Riyâzü'l-Kaasımiyn», «Tuhfetü'z-Zevra», «Behçetü'n-Nuamâ», «Manzûme-i Firuz-nâme», «Manzûme-i Âsaf-nâme» ve [mürettep dîvânı]ndan ibarettir. Bunların hiç biri basılmamıştır.

Beyitlerinden :

Şi'rin müveşşah eyle sanâyi'le «Kimyâ»
İster edâ-yi tâze vü hem nev-zemîn-i zaman

*

Zîver-i gûş-i kabûl olmadığı zâhirdir
Eylesin dest-i riyâ sübhâsını incüden

Edebiyat ilmiyle Farsça'yı Neşâtî Dede'den tahsîl etmiştir.

KÂŞİF EFENDİ «ALİ KÂŞİF İBNİ ÖMER ÜSKÜDARİ»

Mülâzımiyn-i ilmiyyeden [Stajyer âlimlerden] yaradılışdan şiire istidadlı bir zât olup Üsküdar'lıdır. Şeyhu'l-İslâm Mirzâ-zâde Muhammed Efendi'nin Kitapçılığında bulundu. Sultan III. Mustafa devrinde vefat etti. Meşhûr «Lehcetü'l-Lügat»ı kısaltmıştır ki bir nüshası asrımız maârifçilerinden İbnü'l-Emîn Mahmûd Kemâl Bey'in hususî kütüphânelerinde mevcuddur.

KÂNÎ EBÛBEKİR EFENDİ «TOKADİ»

1206 = 1791

Tokat'da doğmuştur. Lâtîfeciliği ve hâzır-cevablılığı ile meşhûr olan bir Osmanlı edebiyatçısıdır. Arabların Ebû Nüvas'ı, Acemlerin Ubeyd-i Zâkânîsi, Fransızların Birun'u gibi hemen her sözünde hezel «şaka» ve mizah yolunu tutarmış. Tabîatı îcabı olarak «şakaya» meyl etmeyip de mizaha olan düşkünlüğü kadar ciddî mes'elelere fikrini sarf etmesi lâzım gelseydi belki edebiyat târihimizde tek adam olma mertebesini kendisi kazanırdı. «Gitdi gevher idi gûya o maârif-i Kâni», «Her sözü ma'den-i cevher idi gitdi Kânî» mısra'larının gösterdiği 1206 târihinde İstanbul'da vefat etti. Kabri Eyyûb'de Ferîdun Paşa türbesinin sağ tarafındadır. Mezar taşında kısaca: «Hüve'l-Bâkî Cennetmekân Ebûbekir Kânî Efendi rahmetullah. Sene 1206» ibaresi nakş olunmuştur. [Müretteb Dîvânı] ile «münşeâtı» vardır. Vefatına yakın ziyâretine gelmiş olan dostlarına «Benim mezar taşıma «El-Fâtiha» yazmayın. Ben Fâtiha dilencisi değilim», dediği meşhur olduğu gibi «Kırk yıllık yâni olur mu Kânî» sözü de lâtîfeleri cümlesindendir. Üç lisanda inşâ ve nazım iktidarını hâiz idi. Yaratılıştan şâir olmadığı ve şiirlerini ise ilmî kudretiyle söylediği cihetle nazmı nesri kadar sevimli değildir. Mevlevî tarîkatına mensubdu. Bâzı vezirlerin dîvan kâtipliği vesâire gibi me'mruiyetlerde bulunmuştur. «Hür fikirli ve hür vicdanlı insanların» başta gelenlerinden biri olduğuna Sadr-ı a'zam Muhammed Paşa'ya yazdığı kıymetli mektup şâhiddir. Bu güzel mektup Ebû'z-Ziya'nın — [Nümûne-i Edebiyat] — ında yazılıdır. Hayâtının tafsîlâtı [«Edîb» Târîhi] ndedir. [Münşeâtı] nın bir nüshası «Veliyyüddîn Efendi» Kütüphânesinde vardır.

Beyitlerinden :

Fark etmiyen insan ne demek olduğun eyvah
Hayvan gelecekdir yine hayvan gidecekdir

*

Ârif edeb-âmuz olur her revişinde
Âkıl hükm-i Hazret-i Hakka nazar eyler

*

Fikr-i müstakbel ü mâzîyi bırak ârif isen
Böyledir hâl-i zaman bir vâr imiş bir yok imiş

Mısra'larından :

Mutribâ sen aşka dâir bir havâ bilmez misin

*

Etdim seni ben Hazret-i Allah'a havâle

Hayâlî-i Buhârî'nin ârifler arasında meşhûr olan

Ey tîr-i gam-terâ dil-i uşşâk-nişâne
Halkı betû meşgul ü tû gaaib-i zimeyâne

matlâ'lı gazelini ârifâne bir sûretde tahmîs ettiği «Sefînetü'ş-Şuarâ» da yazılıdır.

KALÂYÎ REFÎ' EFENDİ «İSTANBULÎ»
1237 = 1821

Şâirlerden âşık bir zât olup İstanbul'ludur. Evvelce kumaşcı iken mesleğini terk ederek ilim tahsîline başlamış ve tarîkat-ı aliyyeden de feyz almıştır. 1273 H. târîhinde vefat etti. Topkapı hâricinde Posta yolunda medfundur. Divânı basılmıştır. Sürûrî ile muhâvereleri vardır.

Beyitlerinden :

Tâat-i bisyâra bakmazlar hulûsun var ise
Senden ancak bir rizâ-yi pâk-i Rahmandır garez

*

Elbette komaz âşıkı şeb-i târ gam içre
Bir dilde tulû eylese mehtâb-ı mahabbet

KÂMİL YÛSUF PAŞA «ARABGİRÎ»
1293 = 1876

Vezirlerin en büyüklerinden olup Arabgir'de, «gökyeni» kadîm hânedânı [âilesi] torunlarından şerefli bir devlet adamıdır. İlk tahsîlini tamamlayarak Mısır'a gitmiş, başarılı hizmetleri ve fevka'l-âde liyâkati üzerine Hidiv Mehmed Ali Paşa'ya dâmad olmuştur.

Bir zaman sonra İstanbul'a nakl edip vezirlik ve sadr-ı a'zamlıkla şereflendirildi. Basılmış olan münşiyâne ve hakimâne eserlerinden en çok tanınmış olan «Terceme-i Telemak»dır ki eski usûl nesrin en güzel nümûnelerindendir. 1293 târîhinde vefat edip muhterem zevcesi Zeyneb Hanımefendi ile beraber Üsküdar'da yaptırmağa muvaffak oldukları Gurebâ Hastahânesi bitişiğindeki türbelerine defn edildi .İnsân-ı kâmil unvânına lâyık mümtaz bir şahsiyetti. İlmî servet gibi malî serveti de hadd-i kemâlde idi [zirveye çıkmıştı].

Kerem ve faziletiyle [iyilikleri ve yüksek ahlâkı ile] halkın hürmetine mazhar olmuştu. Hâl tercemesi akrabalarından İbnü'l-Emîn Mahmûl Kemal Bey tarafından «Kemâlü'l-Kâmil» adiyle mükemmel bir sûrette yazılmış ve bâzı yazılariyle şiirleri yine adı geçen zat tarafından «Eser-i Kâmil Paşa» ismiyle ayrıca yayınlanmıştır.

Eserlerinin büyük kısmı Mühürdârî Muhammed Emîn Paşa merhûmun hânesinde yanmıştır.

Beyitlerinden :

Hükûmet hikmet ile müşterektir
Vezîr olan hakîm olmak gerektir

Bu beyit «Tâlîm-i Edebiyat»da Fuad Paşa merhûma âit gösteriliyorsa da Kâmil Paşa'nın eseri olduğu muhakkaktır.

Mısra'larından :

Katreden bahre ider ehl-i kulûb istidlâl

*

Emelin kalbi elem olduğunu bilmelidir.

KEN'AN BEY «MAR'AŞÎ»

1293 = 1876

Münşîlikle «nesir yazarlığı ile »şöhret kazanmış olup Mar'aşlı Kalender-zâde Süleyman Paşa'nın oğludur. Bâb-ı âlî'de mektupçulukla, âmedçilik (*) gibi mühim hizmetlerde bulunduktan sonra Şûrâ-yi Devlet âzâsı iken 1293 târîhinde İstanbul'da vefat etti. Merkezefendi civarında medfundur. Şiire de intisabı vardır. «Gülşen-i Sühan», «Âsâr-ı Ken'an» isimleriyle münşiyâne yazıları basılmıştır.

(*) «Âmedcilik» kitabın sözlü kısmında beyan edilmiştir.

KEMAL AHMED PAŞA «İSTANBULÎ»
1304 = 1886

Osmanlı vezîrlerinden ve edebiyatçılarından olup aslen İstanbul'ludur. Berlin ve Tahran elçilikleriyle Maârif ve Evkaf Nezâretlerinde bulunarak hizmet etmiştir. İslâm edebiyâtı ve husûsiyle Farsca'ya hakkıla vâkıf olmakla beraber Fransız diliyle Batı ilimlerine de âşinâ, edîb, şâir ve fevka'l-âde nâmuslu «yüksek ahlâk sâhibi» ve gönül ehli bir zât idi. Vefâtı 1304 de, kabri Süleymaniye Câmi-i Şerîfi avlusundadır. Basılmış eserleri :

«Müntehabât-ı Şehnâme», «Risale-i Tâlîm-i Fârisî» ve «Risâle-i Kavâid-i Fârisiyye»den ibarettir.

Ârifâne beyitlerinden :

انسـاندر مـمـر وقوعات نیك وبـد
صـبر ایت «کمـال» محنتـه این نیز بگذرد

İnsandır memerr-i vukûât-ı nîk ü bed
Sabr et «Kemâl» mihnete în-nîz be güzered

beyti hasb-i hâl-i keder-i dîdegândır.

Rahne-yâb olmaz yine dilde binâ-yi aşk-ı yâr
Perde-i sînemde çâk olsa girîbânım gibi

*

Sen hirâsan ol tengî-i reh-i tedbîrden
Bak ne vüs'atler olur peydâ sana takdîrden

Farsca şiirleri de vardır.

KEMAL BEY
MEHMED NÂMIK KEMAL BEY
1305 = 1887

Edebiyatçıların en büyüklerinden olup dilimiz edebiyâtının yenileyicilerindendir. Bir bakımdan yeni ifade tarzının kurucusu ve yapıcısı sayılabilir. Her ne kadar Şinâsî merhum bu yeni yolun açılışında Kemal Bey'den ileri gitmişse de Kemal Bey'in ifade tarzındaki parlaklık kalbleri daha çok cezb edici olduğu için yazdığı şeyler yeni edebiyâtın alâka förmesine ve yayılmasına sebeb olmuştur. Babası Yenişehir'li, anası Ko-

niçe'li iseler de kendisi 1256 târîhinde Tekirdağı'nda doğmuştur. Sadr-ı a'zam Topal Osman Paşa'nın oğlu Ahmed Râtip Paşa, onun oğlu Şemseddin Bey, onun oğlu Mustafa Âsım Bey'in oğludur. Arabca, Farsca ile Fransız dili ve edebiyatını öğrendikten sonra bir müddet Bâb-ı âlî terceme kalemine devam etmiş, sonra da o vakit yeni doğmuş olan matbûat âlemine karışıp neşrettiği makalelerle umûmun rağbet ve hürmetini üzerine çekmiş ve arkadaşlarıyle beraber kurdukları «Yeni Osmanlılar Cemiyeti»nin gaayelerinin tahakkuku için Avrupa ya gidip senelerce orada kalmış, dönüşünde Magosa'ya sürülerek sonra da serbest bırakılmıştır. Bilâhare Şûrâ-yı Devlet âzalığına tâyîn olunmuştur. Bundan sonra da mutasarrıflıkla Gelibolu, Sakız, Rodos'da bulunarak 1305 târîhinde Rodos'da vefat etti. Cesedi Bolayır'a nakl olunarak Şehzâde Süleyman Paşa merhûmun yakınına defn edildi. Şiirlerinde «Nâmık» mahlâsını kullanırdı. Ebû'z-Ziya Tevfik Bey tarafından yazılan hal tercemesi basılmıştır.

«Külliyât-ı Kemal »adiyle edebî eserleri aşağıdadır:

1 — Renan Müdâfaa-nâmesi.
2 — Kara Belâ: Beş fasıl üzerine mürettep bir fâciadır.
3 — Makaalât-ı Siyâsiyye ve Edebiyye «Rü'yâ».
4 — Vatan, Gülnihal, Âkif, Zavallı Çocuk.
4 — Eş'âr-ı Kemal.
6 — Celâleddin Harzemşah.
7 — Mekâtîb-i Husûsiyyeden bir cild.
8 — Evrâk-ı Perîşan Mecmûası.
9 — Müntehabât-ı Muharrerât-ı Resmiyye.
10 — Cezmî ve İntibah.
11 — Mekâtîb-i Husûsiyyeden ikinci cild.
12 — Tâkîb ve Tahrîb-i Harâbat Risaleleri vesâire.
13 — Târîh-i Osmânî.

İşbu eserlerden bâzıları diğer lisanlara nakil ve terceme olunmuştur. Bu cümleden olarak «Vatan yahut Silistre» tiyatrosu Mısır edebiyatçılarından Şeyh Muhammed İbni'l-Hayyât tarafından Arabca'ya terceme olunmuştur.

Na't-ı Şerîfleri :

İdüp fülk-i cihan peymâ-yı dil azm-i yem-i mânâ

Açıldı bad-bân-ı aşk-ı بسم الله مجريها

Zihî fülk-i cihan-peymay ki zeng-i bad-bânından
Gelir gülbank-ı بسم الله مجريها ومرسيها

Hoş-âmedn-i derûn-kim rûşenâdır her sevâdından
Kemâl-i kudret-i Bârî, meâl-i hikmet-i eşya

Sen ol mescûl-i âlemsin ki zülf ü ebruvânındır
Nitak-ı Kâ'be-i Ulyâ, revâk-ı Mescid-i Aksâ

Sen ol nûr-i cemâlüllah'sın kim hüsn ü aşkındır
Çerâğ-ı leyle-i isrâ, serâğ-ı kurb-i (ev ednâ)

Aceb bir Kâ'be-i ismetsin ey hûr-i behişti kim
Olur hâk-i harîmin secdegâh-ı Âdem ü Havvâ

Aceb bir mushaf-ı hikmetsin ey feyz-i İlâhî kim
İder her nakş-ı hüsnün şerh-i râz-ı (Alleme'l-esmâ)

Kitâb-ı hüsnünün her safhası bir sûret-i i'câz
Hatt-ı ruhsârının her nüktesi bir âyet-i kübrâ

Felek «Beytü'l-Haram»-ı vuslatında zâir-i dâir
Melek «Bâbü's-Selâm»-ı himmetinde tâir-i mânâ

Olur kuddûsiyan âteşperest-i metn-i dîdârın
Zihî mihr-i tecellî-fer, zihî dîdâr-ı feyz-ârâ

Ukûl âşiftedir idrâk sırr-ı şân-ı zâtında
Tebârek zâtüke'l-akdes, Teâlâ şânüke'l-a'lâ

Vücûdun ferd-i mutlak, fıtratın hayretde imkân
Olur şâhid vücûd-i zâtına dünyâ ve mâfîhâ

İder mihr-i cemâlin rûşenâ her zerre-i âlem
Vücûd ancak senindir yâ İlâhe'l-ahsen âmennâ

Cemâlin ol perestiş-gâh-ı vahdetdir ki olmuştur.
Ham-ı ebrûsu mihrâb-ı salât-ı Hazret-i Mevlâ

Bürâk-ı himmetim mi'râc-ı sırr-ı feyz olup «Nâmık»
İrişdi sidre-i i'câza سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَىٰ

K A S Î D E

Görüp ahkâm-ı asrı münharif sıdk u selâmetden
Çekildim izzet ü ikbâl ile bâb-ı hükûmetden

Usanmaz kendini insan bilenler halka hizmetden
Mürüvvet-mend olan mazlûma el çekmez iânetden

Vücûdun kim hamîr-i mâyesi hâk-i vatandandır
Ne gam râh-ı vatanda hâk olursa cevr ü mihnetden

Hakîr olduysa ümmet şânına noksan gelir sanma
Yere düşmekle cevher sâkıt olmaz kadr ü kıymetden

Muîn-i zâlimin dünyada erbâb-ı denâetdir
Köpekdir zevk alan sayyâd-ı bî-insâfa hizmetden

Heman bir feyz-i bâkî terk ider bir zevk-i fânîye
Hayâtın kadrini âlî bilenler hüsn-i şöhretden

Nedendir halkda tûl-i hayâta bunca rağbetler
Nedir insana bilmem menfeat hıfz-ı emânetden

Cihanda kendini her ferdden alçak görür ol kim
Utanmaz kendi nefsinden de âr eyler melâmetden

Felekden intikam almak demekdir ehl-i idrâke
İdüp tezyîd-i gayret müstefîd olmak nedâmetden

Durur ahkâm-ı nusret ittihâd-ı kalb-i milletde
Çıkar âsâr-ı rahmet ihtilâf-ı re'y-i ümmetden

İder tedvîr-i âlem bir mekînin kuvve-i azmi
Cihan titrer sebât-ı pây-i erbâb-ı metânetden

Kazâ her feyzini, her lûtfunu bir vakt için saklar
Fütûr etme sakın milletdeki za'f u betâetden

Değildir şîr-i der zencîre töhmet acz ü ikdâmı
Felekde baht utansın bînasîb erbâb-ı himmetden

Zıyâ dûr ise evc-i rif'atinden ıztırârîdir
Hicâb etsin tabîat yerde kalmış kaabiliyyetden

Biz ol nesl-i kerîm-i dûde-i Osmâniyânız kim
Muhammerdir serâpâ mâyemiz hûn-i şehâdetden

Biz ol âlî himem erbâb-ı sa'y ü ictihâdız kim
Cihangîrâne bir devlet çıkardık bir aşîretden

Biz ol âlî nihâdânız ki meydân-ı hamiyyetde
Bize hâk-i mezar ehven gelir hâk-i mezelletden

Ne gam pür âteş-i hevl olsa da gavgaa-yi hürriyyet
Kaçar mı merd olan bir can için meydân-ı gayretden

Kemend-i cangüdâzı ejder-i kahr olsa cellâdın
Müreccahdır yine bin kerre zencîr-i esâretden

Felek her dürlü esbâb-ı cefâsın toplasın gelsin
Kaçarsam kahbeyim milet yolunda bir azimetden

Anılsın meslekimde çekdiğim cevr ü meşakkatler
Ki ednâ zevk-i a'lâdır vezâretden, sadâretden

Vatan bir bîvefâ nâzende-i tannâze dönmüş kim
Ayırmaz sâdıkaan-ı aşkını âlâm-ı gurbetden

Müberrâyım recâ vü havfden indimde âlîdir
Vazîfem menfeatden hakkım ağrâz-ı hükûmetden

Civanmerdân-ı miletle hazer gavgaadan ey bîdâd
Erir şemşîr-i zulmün âteş-i hûn-i hamiyyetden

Ne mümkün zulm ile bîdâd ile imhâ-yı hürriyyet
Çalış idrâki kaldır muktedirsen âdemiyyetden

Gönülde cevher-i elmasa benzer cevher-i gayret
Ezilmez şiddet-i tazyîkden te'sîr-i sıkletden

Ne efsunkâr imişsin âh ey dîdâr-ı hürriyet
Esîr-i aşkın olduk gerçi kurtulduk esâretden

Senindir şimdi cezb-i kalbe kudret setr-i hüsn etme
Cemâlin tâ ebed dûr olmasın enzâr-ı ümmetden

Ne yâr-ı cân imişsin âh ey ümmîd-i istikbâl
Cihânı sensin âzad eyliyen her ye's ü mihnetden

Senindir devr-i devlet hükmünü dünyaya infâz et
Hudâ ikbâlini hıfzeylesin her türlü âfetden

Kilâb-ı zulme kaldı gezdiğim nâzende sahrâlar
Uyan ey yâreli şîr-i jiyan bu hâb-ı gafletden.

Hakîmâne gazelleri :

Herkesin ta'n eyliyen kâlâ-yı istîdâdına
Kârgâh-ı fıtratın târîz ider üstâdına

Neşve-i devletle olsun fahrın ey mest-i gurûr
Sen misin bâdî bu bezm-i âlemin îcâdına

İhtirâz et rişte-i âyîne-i sad-jâreden
Değme ehl-i inkisârın hâtır-ı nâşâdına

Bulmasın imdad yâ Rab rahmetinden tâ ebed
Sarf-ı makdûr etmiyen hem-cinsinin imdâdına

Tâ ki icrâ-yı teâvündür temeddünden murad
Farz olur islâhı her cem'iyyetin efrâdına

İtmeyen ifnâ vücûdun eylemez ihyâ-yi mülk
Hod-perestîdir sebeb her devletin berbâdına

Eyledi sermâye-i izzü seâdet devleti
Lânet olsun âlemin tavr-ı cefâ mu'tâdına

Bâis-i şekvâ bize hüzn-i umûmîdir «Kemâl»
Kendi derdi gönlümün billâh gelmez yâdına.

Beyitlerinden :

Eczâ-yi beşer câlib-i tâcîl-i fenâdır
İbkaa-yı eser mûcib-i tahsîl-i bekaadır

*

Ma'rifet Hakkın ecl-i Sübhânîsidir
Gayretin hâmîsi ma'mûriyyetin bânîsidir
Dâim eyler zâhir ü bâtında taklîb-i umûr
Sanki ahkâm-ı şuûnun sâni'-i sânîsidir.

*

Girandır âşıka erbâb-ı aşkın ta'nı münkerden
Ehafdır seng-i a'dâ resm-i külden cism-i Mansûr'a

VÂVEYLÂ

Feminin rengi aks edip tenine
Yeni açmış güle misâl olmuş
İn'ıtâfiyle bak ne âl olmuş
Serv-i sîmîn safâlı gerdenine

O letâfetle ol nihâl-i revân
Giriyor göz yumunca rü'yâma
Benziyor ayni kendi hulyâma
Bu tasavvur dokundu sevdâma

Âh böyle gezer mi hiç cânan
Gül değil arkasında kanlı kefen
Sen misin sen misin ey garîb vatan!

Bu güzellikde hiç bu çağında
Yakışır mıydı boynuna o kefen!
Cisminin her mesâmı yâre iken
Tutdun evlâdını kucağında...
Sen gidersen bizi kalır sanma
Şühedân oldu mevt ile handân
Sağ kalanlar durur mu hiç giryân
Tende yaşdan ziyadedir al kan
Söyleyen söylesin, sen aldanma:
Sen gidersen bütün helâk oluruz
Koynuna can atar da hâk oluruz.

Git vatan Kâ'be'de siyâha bürün
Bir kolun Ravza-i Nebî'ye uzat
Birini Kerbelâ'da meşhede at
Kâinata o hey'etinle görün!
O temâşâ ya Hakk da âşık olur
Göze bir âlem eyliyor izhâr
Ki cihandan büyük letâfeti var
O letâfet olunsa ger inkâr
Mezhebimce demek muvâfık olur:
Aç vatan göğsünü İlâh'ına aç
Şühedânı çıkar da ortaya saç!..

De ki yâ Rab! Bu Hüseyin'indir
Şu mübarek Habîb-i zîşânın
Şu kefensiz yatan şühedânın
Kimi Bedr'in, kimi Huneyn'indir
Tâzelensin mi kanlı yâreleri?
Mey dökülsün mü kabr-i eshâba
Yakışır mı sanem şu mihrâba
Haç mı konsun bedel şu mîzâna?
Dîninin kalmasın mı bir eseri-
Âdem evlâdı bir takım cânî
Senden alsın mı sâr-ı Şeytânî

KEMALEDDİN MAHMÛD EFENDİ «YENİŞEHİR FENÂRÎ»
1306 = 1888

Genç şâirlerden ince yaratılışa sâhip bir zât olup Yenişehir'lidir. Genç iken 1306 târîhinde 26 yaşında Bursa'da vefat etti. Kabri Hz. Emîr caddesindeki mezarlığın sol tarafındadır. Terâne-i Tıflâne, Mektûbât-ı manzûme kısımlarını hâvî «Âsârım» ismindeki eseri Bursa matbaasında basılmıştır.

Kemâleddîn'in Mezar Taşı :

Bekaa mümkün değil hayfâ bu dünyayı iber telkîn
Ayırmaz nâresâ vü pîri asla eylemez ta'yîn

Civânım hâfız-ı Kur'ân idi hem sâhib-i irfân
İderdi ilmini hep halk-ı Mahmûd ü kerem tezyîn

Kemâl-i şi'r ü inşâsı devâvîn-i sevâbıkdan
Kılardı nazmı nazmen, nesri nesren terceme tedvîn

Tutup feyz-i müreccah her arûs-i vasl-ı azrâya
İderken haclegâh-ı dilber-i âtîsini te'mîn

Fenârî şehr-i şübbandan çerâğı söndürüp sarsar
Bin üç yüz altı sâlinde vefat etti Kemâleddîn

Beyitlerinden :

Her lâhza arz ider sana bin fikr-i intibah
Ahvâl-i âleme nazar-endâz-i ibret ol

*

Kesb-i feyz et kalma her bî-behrenin ihsânına
Merd için düşmek ölümdür düşmanın dâmânına

Vir cilâ-yi i'tilâ mir'ât-ı istikbâline
Bakma halk-ı âlemin tezyîf ü istihsânına

KÂZIM İBRAHİM PAŞA «FERİK - KONİÇEVÎ»
1307 = 1889

Çok dokunaklı yanık şiir söyliyen şâirlerden bir zât olup Peygamber Efendimizin (S.A.V.) Ehl-i Beyti'ne mahabbetinin şiddetiyle meşhûr olmuştur. Na't-ı şerifler ve kasîdeler inşâdiyle husûsiyle acıklı mersiyeler söylemekde asrının teki idi. Hicve dâir olan manzûmeleri de meşhûrdur.

Koniçe'de doğmuştur. Terbiye ve tahsili İstanbul'dadır. Matbû' eserleri, mersiyelerini toplayan «Mekaalîd-i Aşk» ile «Dîvançe-i Eş'âr»ından ibarettir. Muallim Nâcî merhûmun söylediği «Göçtü ya Hayy diye Hassan gibi Kâzım Paşa» mücevher mısra'ının delâleti olan 1307 târihinde vefat etti. Üsküdar'da Hüdâî Hazretlerinin dergâh-ı şerîfi avlusunda medfundur. Bedevî tarîkatından hilâfet almış ve Celvetî tarîkatından da tâc-ı şerîf giymiştir.

Bir na'tından :

Zemîn ü âsüman gûya sadefdir bahr-i vahdetde
Vücûdundur anın dürr-i yetîmi yâ Resûlellah.

Diğer bir na'tından :

Sen ol şâhinşeh-i levlâk-i mesnedsin ki bin Mûsâ
Asâ der keff-i kapunda pâs-bândır yâ Resûlellah.

Beyitlerinden

A'râz-ı lâfz içinde olur cevher-i mufad
Vahdet-i vücûd kesret-i eşyâda saklıdır

*

Kaabil midir envâr-ı safâ evliye işrâk
Ol sînede kim jeng-i sivâ olmaya mahzûf

Mısra'larından :

Zâlime merhamet ef'âyı sıyânet gibidir.

KEMAL İSMAİL SÂDIK PAŞA VECİHİ «PAŞA-ZÂDE»

A'yan Meclisi a'zâlarından fazîlet sâhibi, edîb bir zâtdır. 1310 târîhinde vefat ederek Sultan Ahmed Câmi-i Şerîfi karşısında yeniden yaptırdığı «Düğümlü Baba» zâviyesine defn olundu. Eserlerinin en büyüğü «Binbir Hadîs-i Şerîf Şerhi» ile evliyâullahdan bâzı yüksek zatların manzûm olarak hal tercemelerini anlatan matbû «Âsâr-ı Kemal» ile basılı olmayan «Tefsîr-i Sûre-i İhlâs», «Müflihıyn-i Hazîne», «Rûh-i Kemal», «Kitâb-ı Manzûm Şerh-i Delâil-i Şerîf», «Şerh-i Fezâil-i Salâvat», manzûm «Menâkıb-ı Düğümlü Baba», manzûm «Hayrü'l-Kasas» vesâiredir. İşbu eserlerin hepsi diğer kitaplariyle beraber mezkûr zâviye kütüphânesindedir. Üç lisanda şiir inşâdında muktedir idi.

İmâm-ı Şâfiî Hazretlerinin münâcâtını tahmîsinden :

مولای باسمك حامداً اتضرع
وعلی النبی مصلیاً استشفع
وعلی جمیع الآل اتشفع

یا من یری ما فی الضمیر ویسمع
انت المعد لکل ما یتوقع

Cenâb-ı Mevlânâ'nın münâcâtını tahmîsinden :

ای ملجأ هر انس وجان درمانده ام فریاد رس
ای ملجأ افتادگان درمانده ام فریاد رس
ای روز و شب روزی رسان درمانده ام فریاد رس
ای خالق هفت وآسمان درمانده ام فریاد رس
ای رزاق پیر وجان درمانده ام فریاد رس

Nâbî'nin na't-ı şerîfini tahmîsinden :

Resûl-i Hazret-i Rabb-i enâme hâkipâdır bu
Hemîşe reşk-endâz-i cinân-ı pür-safâdır bu
Yüzün sür eyle ta'zîmi der-i lûtf-i atâdır bu
Sakın terk-i edebden kûy-i mahbûb-i Hudâ'dır bu
Nazargâh-ı İlâhîdir «makaam-ı Mustafâ»dır bu.

KÂMİL BEY «HERSEKLİ HACI MUHAMMED KÂMİL BEY»
1315 = 1897

Hersek Sancağına bağlı «Tîrebin»li Hacı Abdullah Efendi'nin oğlu olup İstanbul'da doğmuştur. İlk tahsîlini tamamladıktan sonra hâl tercemesi yukarıda geçen Hacı İbrahim Efendi merhûmun açtığı «Dârü't-Tâlîm»e girerek Arab dilini öğrendi. Yetişmesinden sonra Sultan II. Abdü'l-Hamîd'in Mâbeyinciliğine tâyîn olunarak nâmusu ile dürüstlükle vazîfe gördü. 1315 târîhinde vefat ederek Edirnekapısı hâricinde âilesi kabristanına defn olundu. Matbû' eserleri :

1 — «Metâliu'n-Nücûm: أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ **«Benim sahâbîlerim yıldızlar gibidir...»** hadîs-i şerîfini işâret ederek isimlendirdiği bu eserinin iki cildini neşre muvaffak olabilmiştir. «Üsdü'l-Gaabe» vesâire gibi eshâbın hal tercemelerinden bahseden ana kitablardan derlemek sûretiyle vücûde gelen bu eserin mevzûu eshâbın hal tercemelerine âid olup ancak ا الف harfini ikmâl edebilmiştir.

2 — «İkaazü'l-İhvan»: Ebû'l-Ferec İbni Cevzî'nin «Tenbîhü'n-Nâimü'l-Gamer alâ mevâsimi'l-Ömer» ismindeki risalesinin genişçe tercemesi olup ilk eseridir.

3 — «Terceme-i Muallekaat-ı Seb'a»: Lüzumlu tahlilleri de ihtivâ eden bu tercemenin dört cüz'ünü neşr edebilmiştir.

KÂMİLE HANIM «FATMA KÂMİLE HANIM BALIKESÎRÎ»
1339 = 1920

Balıkesîr'de Keşkek-zâde âilesinden, yaradılışdan şiir kaabiliyetine mâlik ümmetin sâlih - hayırlı kadınlarından bir hanımdır. Peygamber Efendimizin (S.A.V.) doğumuna dâir 1306 târîhinde «Hâdi'l-Cinân» isminde âşıkaane bir eseri intişar etti. Nakşibendî tarîkatına mensûb idi. 1339 târîhinde memleketinde vefat etti.

Şehzâde Cem şâirlerinden olup beraberce gurbet yoluna çıkmıştı. Mânîdar şiirleri vardır. «Ahmeru'l-Levn - Kırmızı renkli» olduğu için «Lâ'lî» mahlâsını kullanmıştır. Ekseri şiirlerini irticâlen söylemiştir.

Beyitlerinden :

Zâhidin fikrinde cennet, âşıkın dîdâr-ı yâr
Her kişinin lâ cerem bâşında bir sevdâsı var

L İ V Â Y Î

Sultan I. Ahmed devri şâirlerinden ve Azîz Mahmûd Hüdâî Hazretlerinin müntesiblerindendir. Dîvânı Millet Kütüphânesinde mevcuddur.

Müretteb Dîvânı matlâ'ından :

Gösterir şehr-i aşka gitmeğe râh — Rehber-i lâ ilâhe illâllah
Uçurur mürg-i gafleti gözden — Şehper-i lâ ilâhe illâllah
Sadef-i çeşmde dür bitirir — Gevher-i lâ ilâhe illâllah
Kalb-i uşşâkı mutmain eyler — Cevher-i lâ ilâhe illâllah
Meşâm-ı zâkiri muattar ider — Micmer-i lâ ilâhe illâllah.

«Bahr-i İrfan» ismindeki ahlâkî ve tasavvufî manzûmesi Üsküdar'da Selim Ağa Kütüphânesinde vardır. «Pend-i Attar»ı da terceme etmiştir.

LEVHÎ HASAN EFENDİ «BURSAVÎ»
1165 = 1751

Âlim şâirlerden bir zât olup Bursa'lıdır. Hasan Paşa Medresesi müderrisliğine nâil olmuştu. 1165 de vefat etti. Deveciler mezarlığında «Hasîr-pûş» yakınında medfundur. Millet Kütüphânesinde dîvanının bir nüshası vardır. Celvetîliğin ileri gelenlerinden İsmail Hakkı merhûmun dergâhı binasına söylediği selîs «akıcı» târih aşağıdadır:

Şeyh Hakkı Efendi tâle bekahü
Yaptı bir böyle dil-küşâ dergâh
Gülşen-i bülbülân-ı Celvetiyân
Hâlet-efzâ-yi âşık-ı âvah

Geldi târih için bu beyt-i acîb
«Levhiyâ» sûy-i gaybden nâgâh
Oldu tekye kavî bi emr-i İlâh
Diyelim «Lâ ilâhe illâllah»

Celvetî tarîkatına müntesib olup şiirleri mutasavvıfânedir. Bir gazeli :

Vücûd-i âleme mâhiyyet-i îcad olur bâis
Belî bu mücmeli tafsîle istîdad olur bâis

Tecellî birdir amma hadd ü gaayet yok
Kamû a'dâdı cem'a yek-beyek âhad olur bâis

Değil kisbî dil-i ârifde «allemallah» vehbîdir
Nihâyet in'ikâs mâye-i irşâd olur bâis

Hurûf-i âliyat esmâ-i Hakk Âdem kelâm oldu
Bu terkîbatı nutka nev-be-nev îcad olur bâis

Hakaayık bir hakîkatdır ki «Levhî» ayn-i diğerdir
Zuhûr-i kesret-i emvâc-i bahre bâd olur bâis

Bir de «Mi'râciye» manzûmesi vardır.

LEYLÂ HANIM «İSTANBULÎ»
1264 = 1847

İstanbul'dan yetişen Osmanlı şâirlerinin şöhretlilerinden olup Kazaskerlerden Moralı-zâde Hâmid Efendi'nin kızıdır. Müretteb ve matbû Dîvânı vardır.

Evvelin zâidi sânîsine oldu merhun
Tûtî-i şekker-i eş'âr idi göçdü «Leylâ»
Kıldı erbâb-ı dili rihlet-i «Leylâ» Mecnûn

mısra'larının delâleti olan 1264 târîhinde İstanbul'da vefat ederek Galata Mevlevîhânesine defn olundu. Düşünmeden, birden bire şiir söylemekde mehâreti olup gaayet hâzır cevab ve sür'at-i intikal sâhibi idi. Tarîkatca Mevlevî'dir.

Beyitlerinden :

«İncitme sen ahbâbını, incinmeye senden
Bu âlem-i fânîde zarâfet budur işte.»

beyti meşhûr olduğu gibi münâcât ve mersiyeleri de te'sirli ve yakıcıdır.

Huzûra varmağa bâr-ı günehden yok mecâlim âh
Şebâbetde dönüp kaddim kemâne yâ Resûlellah.

LEBİB MUHAMMED EFENDİ «İSTANBULİ»
1283 = 1866

Devlet adamlarından ve fazîlet sâhibi edebiyatçılardan olup Tophâne Ruznâmecisi Mustafa Efendi'nin oğludur. 1283 de İstanbul'da vefat etti. Eyüb'de Bostan İskelesinde İmâret karşısında medfundur. Hayli şiirleri varsa da dîvan olarak tertîb edilmemiştir.

Matbû' eserleri: Edebiyatdan Tuğrâî'nin «Lâmiyetü'l-Acem»inin şerhi ve muhâdârat ilminden «Cevâhir-i Mültekata» [Giritli Mustafa Nûri Efendi tarafından 1288 târîhinde yazılan «Dürer-i Mültekata» ismindeki zeyli de basılmıştır.]» «Tuhfe»nin bâzı kıt'alarına tazmînat, Fuzûlî'nin Farsca «Sıhhat ü Maraz» risalesinin tercemesi ile Peygamber Efendimiz zamanındaki sokaklar misal getirilerek şehirlerin, müslümanlığın «temizlik» kaaidelerine uygun olarak genişletilmesi ve tanzîmi lüzûmuna dâir olan basılmamış risalesi eserleri cümlesindendir. Şeyh Abdullah Mühtedî'nin [Hıristiyanlığın reddine dâir matbû' «Tuhfetü'l-Erîb fî redd-i ehli's-salîb»] risalesini de beş bab zeyl etmek üzere «Bürhânü'l-hüdâ fî reddi'n-Nasârâ» ismiyle terceme etmiştir ki matbû değildir.

Sultan III. Selim Hân'ın bir na'tını tahmîsden :

Zerre hâk-i dergehî mahz-ı cilâdır çeşmime
Her nigâh-ı re'feti ayn-ı zıyâdır çeşmime
Hâk-i pây-i devleti kûhl-i safâdır çeşmime
Cevher-i hâk-i kudûmu tûtiyâdır çeşmime
Belki mahşerde olur tahlise elde huccetin.

Sadd derûd ile tehıyyet ola cân-ı pâkine
Hâk-i râh-ı Ravza kâh-ı hânedân-ı pâkine
Yüz sürüp kemter «Lebîb» ol hânımân-ı pâkine
Bin salât ile selâm eyle revân-ı pâkine
Eyler «İlhâmî» recâ nakd-i şefâat-ruhsatın

Diğer beyitlerinden :

Değildir mevkı-i husn-i nazar jeng olsa âyîne
Bu yüzdendir ki daim lehçe-i hâsid beşûş olmaz

*

Gerd-i gam etmez eser hiç hâtır-ı bî-kînede
Başka yüzdendir küdûret sûret-i âyinede.

*

Bir kimse değildir sırr-ı kaderden âgâh
Mâni' de mu'ti de Cenâb-ı Allah
Lâzımsa da esbâba gönül rabt etmem

لا حول ولا قوة إلا بالله

kıt'ası Lebîb-i kadîm'in olsa gerekdir.

LÂMİ-İ ÇELEBİ «MAHMÛD İBNİ OSMAN - BURSAVÎ»
938 = 1531

Bursa'nın medâr-ı iftihârı olan bu maârif alâmetlerini üzerinde taşıyan zat Osmanlı edebiyatçılarının eskilerinden ve Nakşibendî tarîkatı ârif şeyhlerinden olup «Kabr ü cây-ı Lâmiî pür nûr bâd» ve «Lâmiî'nin ide Hak rûhunu şâd» mısra'larının delâleti olan 938 H. târîhinde vefat etti. Nurlu kabri Bursa hisarı ortasında Ortapazar yakınında ceddi Nakkaş Ali Mescidi avlusundadır. Babası Osman Çelebi, Sultan Bâyezid'in hazîne defterdarı idi. Gerekli ilmî tahsîlini yaptıkdan sonra İstanbul'da medfun Emîr Buhârî'ye intisab etmişti. Gülşenî tarîkatına da İlhâmî Efendi vasıtasiyle nisbeti vardır. Nesri nazmından daha kuvvetlidir. Boş vakit geçirmeyen kalem sâhiblerindendir. Mevlânâ Câmî'nin «Nefehâtü'l-Üns» ve «Şevâhidü'n-Nübüvve» gibi başlıca eserlerini terceme ettiğinden ve kendisi de Nakşibendî tarîkatından olmakla beraber fazîlet sâhibi olmuştu. Eserlerinin mensûr olanlarının meşhurları şunlardır:

«Terceme-i Nefehâtü'l-Üns», «Terceme-i Şevâhidü'n-Nübüvvet», «Şerefü'l-İnsan», «İbret-nümâ», «Menâkıb-ı Cenâb-ı Ali», «Münâzara-i bahar ü şitâ», «Münâzara-i nefs ü ruh», «Şerh-i Dîbâce-i Gülistan», «Münşeât», «Miftâhu'n-necât fî Havassı's-suveri ve'l-âyât», «Şerh-i muamma-yi Esmâi'l-Husnâ», «Menâkıb-ı Üveyse'l-Karânî», «Mecmau'l-Letâif» olup manzûmelerinden bâzıları da şunlardır:

«Şem' ü Pervâne», «Maktel-i İmam-ı Hüseyin», «Şehr Engîz-i Bursa», «Gûy ü Çevgân», «Kıssa-i Edhem ü Hümâ», «Ferhad-nâme», «Heft-Peyker», «Vâmık ü Azrâ», «Husn ü Dil», «Hırd-nâme», «Câbir-nâme», «Veysî vü Ramîn», «Absal ü Salaman» ve «Manzûme-i Lûgat»dır. Dîvânının bir nüshası Hamîdiye Kütüphânesinde vardır.

1 — Terceme-i Nefehâtü'l-Üns : Mutasavvıflar ve tayfasının çeşitleri ve halleriyle makamlarından ve evliyâullah ile meşhûr velîlerin hal ter-

cemelerinden bahseden «Mvlânâ Câmî»nin Farsca mensûr eseridir. Birinci kısmı mutasavvıfların meşhur kitaplarından «Fütûhât-ı Mekkiyye», «Kûutü'l-Kulûb», «Avârifü'l-Maârif», «Keşfü'l-Mahcûb» gibi mûteber eserlerden derlenmiştir. Çelebi merhum terceme sırasında husûsiyle nihâyetlerine doğru yerlerde bir hayli ilâveler yapmıştır. Matbû'dur.

2 — Şvâhidü'n-Nübüvvet: Bu da Mevlânâ Câmi'nin bir mukaddime ve yedi rükünden ibaret farsca olarak yazılmış meşhûr eseridir. Hâl tercemesi «Ulemâ Faslı»nda mezkûr Âhî-zâde Halîmî Efendi tarafından da terceme edilmiştir. Kâtip Çelebi'nin sözüne göre bu terceme Lâmii'nin tercemesinden üstünmüş.

3 — Şerefü'l-İnsan: İnsanlığın şeref ve fazîletlerinden bahs eden husûsiyle ahlâk ilmi noktasından istifadeyi mûcib Türkçe bir eser olup bir cilddir. Matbû' değildir.

4 — İbret-nümâ: İbret verici bâzı hikâyeler ve sâireden bahseder olup esas itibariyle ahlâk ilmine âiddir. Taş basması matbûu vardır.

5 — Münâzara-i Bahar ve Şitâ: Bu iki faslın [mevsimin] şâirâne münâzaralarını anlatan edebî bir eser olup matbûdur.

6 — Mecmau'l-Letâif - Letâif-nâme: Ekseriyeti itibariyle hezeliyâtı (şaka ve lâtîfeleri) andırır âdî şeylerden bahsedici olup gençliğinde yazıldığı anlaşılmaktadır. Basılı değildir. (*)

7 — Şeh rengîz-i Bursa: Matbûdur. Bursa'nın vasıflarından ,sularından, mesîrelerinden bahseder.

8 — Maktel-i İmam Hüseyin: Ciğerleri dağlayan Kerbelâ vak'asının mesnevî tarzında tasvîrinden ibaret olup âşıkaane bir sûretde yazılmıştır. Musavver — resimli — bir nüshası Âşir Efendi kütüphânesinde vardır.

9 — Heft-Peyker: Hisse ve ders alınacak bir eserdir.

10 — Mir'âtü'l-Esma ve Câm-ı Cihan-nümâ: Mîr Hüseyin Nişâburî'nin 99 Esmâ-i Husnâ'ya âit olan yüz beytinin ârifâne bir sûretde geniş-çe terceme ve şerhidir.

11 — Gûy ü Çevgân: Manzûm bir eser olup mukaddimesinde:

Cenâb-ı Resûl Efendimizin meddâhı (övücüsü) Hassan'ı rü'yâda gördüm, işâretiyle yazdım, diyor.

(*) 955 târihinde maârifçilerden Serac İbni Abdullah tarafından mensûr olarak yazılmış beş bab üzerine mürettep «Mecmau'l-Letâif» isminde bir eser vardır ki bir nüshası Ayasofya Kütüphânesinde mevcuddur. Bir de 23'de Tire'de Abdü'l-Cebbâr oğlu Ahmed tarafından yazılmış «T9uhfetü'l-Letâif» adında ahlâk ve mev'ızadan bahseden Türkçe bir eser vardır.

12 — Husn ü Dil: «Şebistân-ı Hayâl» yazarı «Fettâhî-i Nişâburî»nin eserinin tercemesidir.

13 — Veysî vü Râmîn : Fahrî-i Cürcânî'nin eserinin tercemesidir.

«Vâmık ü Azrâ» matlâ'ından :

استعیذ الله من کید الرجیم - مستعین با سمه الرب الرحیم

حرز بسم الله در بر زر کلید - فتح اولو آنکله قفل هر امید

Esteîzüllâhe min keydi'r-racîm
Müsteînen bismi'hi'r-Rabbi'r-rahîm
Hırz-ı «Bismillâh»dır ber zer kilid
Feth olur ânınla kufl-i her ümîd

«Salamân ü Absal» tercemesi matlâ'ından :

با سمك اللّهم یا ذا الامتنان - انت برهان لاصحاب العیان

نحن نرجو امتك توفیق الحضور - عن صمیم القلب فی کل الامور

Bismikellahümme yâ ze'l-imtinân
Ente bürhânün lieshâbi'l-ayân
Nahnü nercû ümmetek tevfîku'l-huzûr
An samîmi'l-kalbi fî külli'l-ümûr

Ey gammın can bezminin sermâyesi
Cism ü can mihrinle rûşendir senin

Mihr ü mehdir şem'-i husnün mâyesi
Yer ü gök husnünle gülşendir senin

Gün gibi sensin ne hâcet dür demek
Âlemin aynına nûr-i merdümün

Kisvet-i âdemde nûrundur alem
Sûret-i âlemde mühründür rakam

Sofra-i cûdunda ne sîmîn tabak
Gülşen-i lûtfunda hûr-i lâ'lin varak

Cân-ı sensin âşık-ı dil-hastenin
Nutku sensin vâle dem-bestenin

Cümle mevcûdât mihmânın senin
Zele bed-han ihsânın senin
Kadd-i Leylî çekdi hüsnünden alem
Oldu Mecnûn'un yeri deşt-i elem
Çün leb-i Şîrin'i kıldın şehd-fâm
Hûn-dil-i Ferhâd'ı etdi telh-kâm
Eyledin Azrâ'yı çünkim gül-izâr
Vâmık'ın çeşmini kıldın cûy-bâr
Gîcenin rûzi vü şem'in sûzisün
Mihr-veş subhun cemâl-i efrûzusun
Ni'metinden zîr ü bâlâ behremend
Sana birdir nisbet-i pest ü bülend
Sensin ol nûr-i basît-i bî-gubâr
Sensin ol bahr-ı muhît-i bî-kenâr
Lem'asından ây ü gün pür-tâb ü fer
Katrasından yîr ü gök gark-ı güher

«Manzûme-i Lügat» matlâından :

Yekî birdir Çalap Tanrı Hudâdır
Resûli cümle dilde Mustafâ'dır

Vefatına yakın söylediği rivayet edilen beyit :

«Lâmi'î» dil-i zevrakın girdâba saldın âh kim
Yok kenâr-ı vasl-ı yâre rûz-i gârımdan meded

Beyitlerinden:

Sezâ-yı âteş olur hâr olanlar
İçer âb-ı revân gülzâr olanlar.

Şiirlerinden :

Kılmaz kerîm olanlar bâb-ı recâyı mesdûd
Etmez rahîm olanlar ehl-i niyâzı merdûd
Cem-kadr olanlar eyler mûrun kelâmın ısga
Mahmûd olanın olur ef'âli cümle mahmûd

957 târîhinde vefat ederek kendi yanına defn edilen oğlu Lem'î Dervîş Muhammed Efendi de ilim ve şiir erbâbından «âlim ve şâir» bir zât olup arûz ve kaafiye ilminden «Bahrü'l-Evzan» isminde bir eseri vardır ki bir nüshası «Müze-i Osmanî» kütüphânesinde mevcuddur.

LÂYİHÎ MUSTAFA EFENDİ «SİROZÎ»
973 = 1565

Âlim şâirlerden ve Gülşenî tarîkatı mensublarından bir zât olup Siroz'ludur. 973'de memleketinde vefat etti. Muhâdârat [edebiyat ve târîhe âit fıkra vè hikâyeler] ilmine dâir kıymetli bir mecmûası ve şiire âit eserleri vardır.

LÂLÎ DEDE «AYDINÎ»
980 = 1572

Anadan doğma dilsiz iken Horasan'lı Ali Dede himmetiyle dili çözülmüştür. 980'de memleketi olan Aydın'da vefat etti:

Rubâiyyâtından :

Lâlî kulunu eyledi ol lü'lü'-i lâlâ
Feyz-i nefes-i himmet ile tûtî-i gûya
Mir'ât-ı kerâmetdir anın mâh-ı vücûdu
Yokluklar ile olsa nola ol şeh-i lâlâ

LÜTFİ SÂLİH EFENDİ
«ŞEYH SÂLİH EFENDİ SELÂNİKÎ»
1306 = 1888

Halvetiye tarîkatının Sinâniye kolu şeyhlerinden şâir, âşık bir zât olup Selânik'lidir. 1306'da vefat ederek şeyhlik makamında bulunduğu Pazar Tekkesi nâmiyle mâruf Şeyh Ahmed Zührî Efendi dergâhındaki türbeye defn olundu .Mürettep Dîvânı ile adı geçen şeyhin menkıbelerine dâir «Gülşen-i Kerâmât» isminde mensûr bir esri vardır. Dîvânı, hâl trcemesi «Şeyhler Faslı»nda mezkûr Ali Örfî Efendi tarafından şerh edilmiştir. Yazı san'atına da intisabı vardı.

Nasîhat verici bir gazelinden :

Meyl idüp âlâyiş-i dünyâya gel itme heves
Mürg-i can pervâz idüp bir gün kalır tenhâ kafes

Kârbân-ı âlem-i fânî koyup göçmekdedir
Tut kulağın dinle ne feryâd ider yâ hû ceres

Aldanıp virme gönül nakş-ı nigâr ü ziynete
Dildeki hubb-i sivâyı tîğ-i aşkın ile kes

Kûşe-i vahdete uzlet ile tecrîd eyleyüp
Ülfeti kes sende hergîz olmaya bîm-i ases
İtme zâyi' elde fırsat vâr iken vaktın sakın
«Lûtfiyâ» vuslat dilersen Hakkı zikr et her nefes

MİHRÎ HANIM «FAHRÜ'N-NİSA - AMASYAVÎ»
912 = 1506

Fâtih Sultan Muhammed devri edebiyatçılarından ve eski Osmanlı şâirelerinin en değerlilerinden olup Amasyalı Mevlânâ Belâyî'nin kızıdır. İffeti, güzelliği ve cemâliyle mütenâsib idi. Şiirlerinin ekserisi Necâtî'ye nazîre tarzındadır. Konağı edebiyatçıların ve şâirlerin toplantı yeri idi. Mürettep Dîvânının bir nüshası Ayasofya Kütüphânesinde mevcuddur. Amasya'lı olup genç yaşında vefat ettiğini fıkıh ve ferâize mteallik manzûm risaleleri de olduğunu Evliyâ Çelebi söylemektedir. 912'de Amasya'da vefat etti.

Dîvânının matlâ'ından:

Yazdı can levhasına Bismillâh — Kudret-i Lâ ilâhe illâllah
Gösterir doğru yol bihamdillâh — Himmet-i Lâ ilâhe illâllah
Dü cihanda dolu durur lâ şekk — Şöhret-i Lâ ilâhe illâllah
Ehl-i aşk dilerin müşerref ider — Sohbet-i Lâ ilâhe illâllah
İr görür haste-dillere sıhhat — Şerbet-i Lâ ilâhe illâllah

Beyitlerinden:

İrdi çün âb-ı hayâta «Mihrî» ölmez haşre dek
Gördü çün zulmet-i şebinde ayân İskenderî

*

Sen ki gülzâr-ı hayâtın gül-i nevrestesi-sin
Ne revâ ola ki her hâr ü hase yâr olasın

«Zâtî»nin «Döne döne» redifli gazeline nazîresinden:

Hâk-i pâyine yüzün sürmek içün şems ü kamer
Ser-i kûyüne gelir şâm ü seher döne döne

MÜNÎRÎ İBRAHİM ÇELEBİ «AMASYAVÎ»

Âlim şâirlerden târihçi bir zât olup Amasya'lıdır. 927 de vefat etti. «Dîvanı», «Fıkıhdan bir risalesi», «Tezkiretü'l-Vekaayi'» isminde Osmanlı

Târihi vardır. Tezkiresi'nin bir kısmı Bâyezid Câmi-i Şerîfi içindeki Veliyyüddîn Efendi Kütüphânesinde mevcuddur.

892 de yazılmış «Mihr ü Müşteri» manzûmesinin de bu zâtın olması kuvvetle muhtemeldir.

MESİHÎ «PİRİŞTİNELİ»

İlk devir şâirlerinden ve üstadlarından rind-meşrebli bir zât olup Piriştine'lidir. İsmi İsa olması münasebetiyle «Mesîhî» mahlâsını seçmiştir. Şiirinde husûsî bir tarz sâhibidir.

Evvelce «Şâh Kulu» vak'asında şehîd olan Hâdım Ali Paşa'nın dîvan kâtipliğinde bulundu. Sonradan Yûnus Paşa'nın maiyyetine girdi. Mürettep Dîvânı Almanca'ya terceme edilmiştir. Bir nüshası Hamîdiye'de vardır. Bir de «Şehr-Engîz» yazmıştır. «Mesîhî fevt şod» terkîbinin delâleti olan 918 de sipâhî timariyle «sipâhî timarının sâhibi sıfatiyle bulunduğu» Bosna'da vefat etti.

Beyitlerinden :

Ey Yûsuf-ı sânî gel otur can gibi tende
Tenhâ koma Yâkub-ı dili beyti hazende

*

Hoş idi vuslat olsa âdetimiz
Lîk yok başta bu saâdetimiz
Halkı bir bir bitirdik ey sâkî
Dolu urmuşa döndü sohbetimiz

«Gülşen-i inşâ» üslûbunda açık ibârelerle «Gül-i Sad-Berk» ismiyle anılır yüz tane mektupları vardır ki inşâ kaaidelerini beyân eder .Bir nüshası Nûr-i Osmâniye Kütüphânesinde vardır. Meşhûr şâir Zâtî ile «Lâtîfe ve şaka yolu ile şiir yarışmaları» yaptığı «Lâtîfî Tezkiresi»nde yazılıdır.

MUİDÎ «KALKANDELENÎ»

Âlim şâirlerden olup Kalkandelen'lidir. Uzun müddet Zenbilli Ali Efendi'nin muîdi «yardımcı - asistanı» olduğu için şiirlerinde «Muidî» mahlâsını kullanmıştır. Ömrünün sonlarında Mısır'da vefat etti. Üç kıt'a [cüz] Dîvânı ile «Şem' ü Pervâne» (*), «Cevâb-ı Penc-i Genç», Gül ü

(*) **Zâtî ve Lâmiî Çelebi'nin de bu isimde manzûmeleri vardır.**

Nevruz», «Vâmık ü Azrâ» isimlerinde manzûmeleri ve «Kütüb-i Seb'ası» vardır. Şiirlerinde pek o kadar «güzellik» görülemezse de kelâmın nazmındaki iktidarı müsellemdir «teslîm edilmiştir.» Eserleri matbû değildir.

Bir gazelinden:

Tâliim nahs olduğu çarh-ı sitemkerden midir?
Bâşıma bunca belâ dilden mi dilberden midir?

Aşk mıdır ya gül müdür bülbülleri nâlân iden
Nâlesi bezm ehlinin meyden mi sâgarden midir?

Defter-i uşşâka yazmışsın rakîbi tutalım
Gel sen insâf eyle cânâ ol bu defterden midir?

Ey «Muîdî» gece gündüz gülmeyip kan ağlamak
Kendi kendinden midir yoksa güzellerden midir?

MAKAALÎ MUSTAFA BEY «ALAŞEHRÎ»
992 = 1584

Meşhûr şâirlerden bir zât olup Alaşehir'lidir. Meşhûr münşî Veysi Efendi bu zâtın kızkardeşinin oğludur. Tahsîlini İstanbul'da Arab-zâde'den ikmâl etmiştir. 992 de vefât ederek âdirnekapısı hâricine defn olundu. Hasan Çelebi'nin sözünce Üsküdar'da medfundur .«Mürettep Dîvânı» olduğu «Keşfü'z-Zünûn»'da mezkûrdur.

Beyitlerinden:

«Makaalî» ta'n-ı a'dâdan ne gam erbâb-ı irfâne
Atarlar tâşı elbetde diraht-ı meyvedâr üzre

beyti atalar sözü hükmündedir.

Bir gazelinden:

Yârdan hursend ü a'dâdan melâmet-dîdeyiz
Şâkiriz gülden ü lâkin hârdan rencîdeyiz

Hâsılı çekdik girîbân-ı teallûkdan eli
Servi gibi gûşe-i uzletde dâmen-çîdeyiz

Biz ki nakş olduk «Makaalî» halka halka dağla
Rûy-i yârî görmeğe baştan ayağa dîdeyiz

Hasan Çelebi'nin Alaşehir'den bir Makaalî daha göstermesi zuhul eseri olsa gerekdir.

رامن همت دراز اما طلب کوناه دست
رتبهٔ ادبار عالی پایهٔ اقبال پست

Sâmen-i himmet dıraz ammâ taleb gûnay-ı dest
Rütbe-i idbâr âlî, pâye-i ikbâl pest

beyti, Fuzûlî'nin:

سایهٔ امید زائل آفتاب شوق کرم
رتبهٔ ادبار عالی پایهٔ تدبیر دون

Sâye-i ümmîd zâil, âfitâb şevk-ı kerem
Rütbe-i idbâr âlî, pâye-i tedbîr-i dün

beytinden iktibâs edilmiş veya tevârüd eseridir.

MEŞAMÎ «KONEVÎ»

993 = 1585

Mevlevî tarîkatına mensub ve şâirlerden bir zât olup Konya'lıdır. Zaimlerden «zeâmet sâhibi» iken mesleğini terk ederek derviş oldu. 993 de Konya'da vefat etti. Ârifâne ve âşıkaane şiirleri vardır. Meşhûr müsebba'ının matlâ'ından :

Şol dem ki rûh tâir-i kuds-âşiyân idi
Can bülbülüne gülşen-i vahdet mekân idi
Kân-ı hafâda cevher-i can bir nişan idi
Ketm-i ademde âlem ü âdem nihân idi
Halvetsarây-ı sirde gönül kâmran idi
Bir cân idi heman ü bir ol yâr-ı cân idi.

[Bu «müsebba'»ın tekmili «tamâmı» «Mârifet-nâme» ile Fâik Reşad Bey'in «Târîh-i Edebiyât-ı Osmâniye» sinde zikrediimiştir.]

MERDÜMÎ ABDÜ'S-SELÂM EFENDİ

Şâir kaadîlerden fazîlet sâhibi bir zât olup Budin Defterdârı İstanbul'lu Ali Çelebi'nin oğludur. Usûle göre tahsîlini ikmâlden sonra kaadîlik mesleğine girdi. 956'da Üsküp Kaadîsi idi. Mürettep Dîvânı ile «Tuhfetü's-Selâm» ismini verdiği «Âyât-ı Erbaîn - Kur'an'dan Kırk âyet» tercemeleri vardır.

Matlâ'ından :

Besmele çünki İsm-i A'zamdır
Lâ cerem hırz-ı cân-ı âdemdir
Besmele kim tılsım-ı Sübhandır
Gerden-i küfre tîğ-i berrandır
Besmele oldu âyet-i Kur'an
Gitmesin dilden eyle vird-i zebân
Besmele olsa ıbtidâ-i suhan
Hayr olur âhir intihâ-yı suhan
Besmele'yle olur söze bünyâd
Besmele'dir iden sözü âbâd

Hasan Çelebi Tezkiresi'nde âşıkaane bir gazeli zikrolunmuştur.

III. MURAD HAN «SULTAN»

1003 = 1594

Osmanlı pâdişahlarının şâirlerindendir. «Esrarnâme» (*), «Fütûhâtü's-Sıyâm» isminde eserleri olduğu gibi nüshası Ayasofya Kütüphânesinde mahfûz olan bir de «Dîvân-ı Eş'âr»ı (**) vardır. Vefatları 1003 de, türbeleri Ayasofya Câmi-i Şerîfi yanındadır. Yazı sanâtına da vâkıf idiler. Âlî Efendi «Menâkıb-ı Hünerverân»ını nâm-ı Hümâyûnlarına tevşih eylemiştir.

Fazîletli Diyâr-ı Bekirli Ali Emîrî Efendi'nin kurulmasına muvaffak oldukları Millet Kütüphânesinde Arapça ve Farsça dîvanları olduğu gibi bir de Türkçe dîvanları vardır.

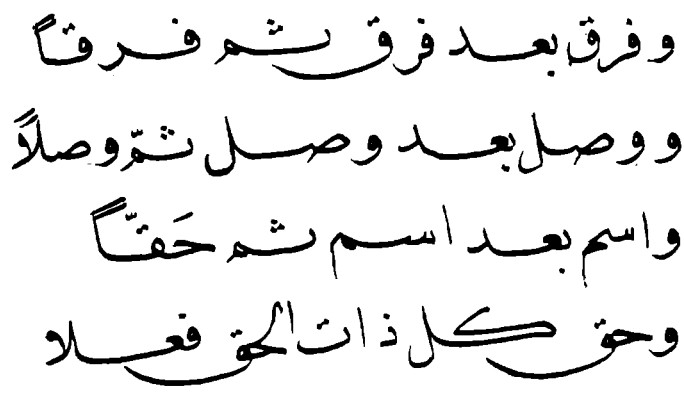
Na'tından :

Cemâlin bir nazar seyr eyliyen ey şâh-ı hûbân
Muhakkakdır kılur dünyâ vü ukbâdan istiğnâ

Nev'î Efendi'nin «Fusûs» şerhinde görülen mutasavvıfâne manzûmesinden :

(*) Şeyh Şemseddîn Sivasî tarafından şerh edilmiştir.

(**) Bu eserin bir de şerhi vardır.

Bir gazelinden

Pâk-dâmen olarak tut yürü bir pâk eteğin
Câmiu'l-akl olup elden koma idrâk eteğin

MUSTAFA ÇELEBİ «KÜÇÜÇK - TOSYALI»
1004 = 1595

Âlim ve şâirlerden olup Tosya'lıdır. «Ahlâku's-Saltana» unvanlı ahlâka müteallik bir eseri ile «Selciye» manzûmesi ve başka şiirleri vardır. Vefatı 1004 de, kabri İstanbul'da Kurşunlu türbededir. Şiirlerinde «Tûsî» mahlâsını kullanırdı.

Beyitlerinden :

Ser-i kûyünde olursa n'ola eşkim sâil
Su gibi ol bûy-i serv alçağa oldu mâil

MANTIKÎ AHMED EFENDİ
1044 = 1634

Meşhûr şâirlerden ve kaadîler sınıfından olup Zeyneddîn Nahcüvânî'nin oğludur. Doğumu Şam'dadır. İstanbul'a gelişinden bir müddet sonra Haleb ve arkasından Şam kaadîliğine nâil olmuştur. 1044 de bir kıymet bilmezin tezvîr ve iftirasiyle ve fakat

 «**Bütün belâlar mantığa, dile musallattır**», mazhariyetiyle katl edilerek vefât etti. Matbû Dîvançesi şiirdeki kudretine delâlet eder.

Beyitlerinden :

Sâyesin dervîş-i bî-berk ü nevâdan dûr iden
Saklasın ârâyiş-i tâbûta nahl-i kaametin

*

Can gitse de gitmez eser-i dâğ-ı mahabbet
Pervâne-i aşkın yanar üstünde çerâğı

Haleb'e gidişini şu kıt'a ile nakl ediyor :

Şam'da bilmediler kıymetimi
Hicret etdim Halebü'ş-Şehbâya
Hârlerin çifte-i iz'âcından
İlticâ' etdim Öküz Paşa'ya.

MÜRÎDÎ «AYDINÎ»

Yaradılışdan kudretli, mutasavvıf bir şâir olup «Pend-i Ricâl» ismindeki ahlâkî manzûmesinin nihâyetinde Aydın ilinden olduğunu zikretmektedir.

«Pend-i Ricâl»in mukaddimesi :

Hamd ol Allah'a ki Rahmandır
Hem Rahîm ü Mün'im ü Mennân'dır
Yerde gökde emr ânındır hükm ânın
Cân ü tende lûtf ânındır kahr ânın
Yokdur ana müdîr, tâ vezîr
Ol dürür Sultân-ı Ekber bî nazîr
Kaldı âciz cümle efhâm ü ukûl
Zâtının künhünde ey Sâhib-i usûl

Hâl tercemesi yukarıda geçen «Dervîş Niyâzî»ye nazîre makamında yazdığı «Mansûrnâme-i Hallâc» mukaddimesi :

Evvel ânı idelim kim hakdır ol
Hayy ü Bâkî vâhid-i mutlakdır ol
Ol kim âlem yoğ iken vâr eyledi
Kudretin âlemde izhâr eyledi
Kudretinden zâhir oldu cümle îş
Hikmetiyle buldu âlem perverîş

Zâhir oldur, bâtın oldur bî gümân
Andan artık kimse yoktur câvidân

Mülk ânındır kul ânındır iş ânın
Cümle canlarda olan cünbüş ânın

Hem cihan fahrî «Muhammed Mustafâ»
Ol Habîbullah ol kân-ı safâ

«Pend-i Ricâl» manzûmesinin bir nüshası fakir tarafından İzmir'de Kemeraltı Kütüphânesine hediye olunmuştur. «Mansûr-nâme»nin bir nüshası da Enderûn-i Hümâyûn'da Revan Odası Kütüphânesinde mevcuddur. Unkapanı'ndaki Emîr Buhârî dergâh-ı şerîfi kütüphânesinde «Mevlid-i Nebî» mecmûasında bir de «Mevlid-i Şerîf manzûmesi» bu âciz muharrir tarafından görülmüştür.

MUÎNÎ «İSTANBULÎ»

Kaadîler sınıfından ve 10. Hicret asrı şâirlerinden olup İstanbul'ludur. Şiirleri şûhâne ve rindânedir.

Beyitlerinden :

Geç ey vâiz Sırat'ın havfın anma lûtf-i Hakk çokdur
Geçenlerden işitdik biz ki anda korkuluk yokdur.

*

Aşk ile kesb ider kişi irfân-ı câvidân
Akl âlet-i mülâhazadır arada heman

*

Kûyüne mülk-i dili vakf iderim dahl itme
Gönlümün sen mütevellîsi değilsin sûfî

MİSALÎ HASAN ÇELEBİ «EDİRNEVÎ»

1017 = 1608

San'atkâr zümresinden iken kemâl kazanarak ilim sâhibleri arasına girmiştir. Basılmamış dîvânı vardır. Edirne'li olup «Hiç dehre misâli gelmiye hayfâ» mısra'ının delâleti olan 1017 de İstanbul'da vefat etti. Yenikapı Mevlevîhânesi geçidinde medfundur.

Beyitlerinden

Sende bir âlem var ey İskender-i Yûsüf-lika
Bakdığın mir'ât olur âyine-i âlem-nümâ

*

Koyup kûyünde gönlüm râh-ı aşkın ihtiyâr itdim
Gönül kalsın beğim yol kalmasın derler meseldir bu.

MUÎDÎ MUHAMMED EFENDİ «İSTANBULÎ»

Fazîlet sâhiblerinden Muîd-zâde Efendi'nin oğludur. Hasan Çelebi Tezkiresi'nde mezkûr aşağıdaki gazeli mânîdar ve şâirânedir.

Nûş iden dil-teşne cânâ cür'a-i lâ'l-i terin
Âdın anmaz bir dahî âlemde âb-ı Kevserin

Almazam kûhl-i cilâyı nûr-i çeşmim aynıma
Tûtiyâ-yı dîde-i a'yân iken hâk-i deri'n

Arzû-yi bûy-i zülfündür şehâ sünbül gibi
Hâtırın her dem perîşân eyliyen âşıkların

MEVKUFÂTÎ MUHAMMED EFENDİ «MİDİLLİLİ»

1065 = 1654

İlim ve kalem sâhiblerinden siyasî tarafı da bulunan bir zât olup Midilli adasındandır. Tafsîlâtı «Reîsü'l-Küttâb - Hâriciye Nâzır»larının hâl tercemelerini açıklayan matbû' «Sefînetü'r-Rüesâ»da yazılı hâl tercemesinden anlaşıldığı üzere feleğin «sıcağını - soğuğunu» tatmış bahtsızlardandır. 1065 târîhinde Beşir-Ağa'nın zulmiyle İznik'de ecel-i kazâya uğradı. «Mevkûfât» ismiyle ma'rûf matbû' «Terceme-i Mülteka» himmet gösterdiği eseridir. «Telhîsu Câmii'l-Kebîr»i de terceme etmiştir ki bir nüshası Şehid Ali Paşa Kütüphânesindedir. «Sadrü'ş-Şerîa»yı da terceme etmiştir ki bunun da nüshası Ayasofya Kütüphânesindedir. «Mülteka» 1066 târîhinde Mahmûd İbni Abdü'l-Vehhab Hamîdî tarafından da cümle cümle terceme edilmişse de basılmamıştır. Mütercim «Hamîd ili» denilen İsparta sancağındandır.

MEZÂKÎ SÜLEYMAN DEDE «BOSNAVÎ»
1086 = 1675

Mevlevî şâirlerinin başta gelenlerinden olup Bosna'lıdır. «Çekildi bezm-i dünyadan Mezâkî» mısra'ının delâleti olan 1086'da Galata Mevlevîhânesinde vefat etti. Neşâtî Dede'nin «sonra» redifli gazeline söylediği nazîreden :

Sunar bir câm-ı memlû bin tehî peymâneden sonra
Döner vefk-i murâd üzre felek ammâ neden sonra

Mevlevî şâirleri içinde «Cevrî, Neşâtî, Fasîh Dede»den sonra birinci derecede bir şâir olup mürettep dîvânı vardır.

MÛSÂ EFENDİ

Yaradılışdan şiir kaabiliyetine mâlik âlimlerden olup 1164 târîhinde Çırpan'da nâsıh iken ahlâk ve tasavvufdan bahseden «Nûrü'l-Vehhâc» isminde büyücek bir manzûme meydana getirmiştir. Manzûmelerinde kullandığı mahlâs «Emânî»dir. Başka eserleri de olduğu anlaşılmaktadır.

«Nûrü'l-Vehhâc»ın bir nüshası Yıldız Kütüphânesinde vardır. Matlâ'ı şudur:

حمدنا الله ذا النعماء ولا المنان الا هو

وصلينا على فوق الانبياء مولاهو

Hamedna'Allahe ze'n-na'mâi ve le l mennân illâ hû
Ve salleynâ alâ fevkı'l-enbiyâi Mevlâ hû
Dahî bizden salât ile selâm olsun ale't-tevkîr
Onlar üzre kim anlardır o Şâha ızz ü garrâ hû

الا يا ايها الاخوان سزيك چون دُنْ ايله مرجان

نثار ايدوب قيلام ديوان پذيرانه ديكنوز ياهو

Elâ yâ eyyühe'l-ihvân sizin çün dür ile mercan
Nisâr idüp kılam dîvan-pezîrâne diyünüz yâ hû

MİRİ HASAN EFENDİ «BUDİN - PEŞTELİ»
1102 = 1690

Âlimlerden ve nükteci şâirlerden olup Budin'lidir. «Alay Beyi-zâde» şöhretiyle tanınmıştır. 1102 de memleketinde vefat etti. Basılmamış mürettep dîvânı vardır.

Beyitlerinden :

Âşık olur mu hiç gamm-ı dildârdan cüdâ
Pervâne gibi şem'-i şerer-bârdan cüdâ
Kuds-i âşina-yı meclis-i kerûbiyan olur
Bir dil olunca perde-i pendazdan cüdâ

*

Pâderkil-i zindan-ı gam oldum kederim yok
Ser tâ be kadem-i âteş-i aşkım şererim yok
Pâkîze dil ü pâk nihâd ile celîsim
Nâdân-ı denî hilkate asla nazarım yok

MÜNİF MUSTAFA EFENDİ «ANTAKYAVİ»
1116 = 1743

Osmanlı şâirlerinin meşhûr ve muktedirlerinden olup Antakyalıdır. İstanbul'a gelişinde mâliye me'mûriyetine geçmiş idi Bir aralık elçi olarak İran'a gitti. Mürettep Dîvânı ve «manzûm - Hadîs-i Erbaîn Şerhi» basılmıştır. 1156 H. târîhinde vefat ederek Üsküdar'dan deniz kenariyle Haydarpaşa'ya giden yolun kenarına defn olundu. Şâirâne yaratılışının mahsûlü eseri olan bir rübâînin «Rabbi erini'l-Hakka ve zidnî ilmen» mısra'ını «mührüne» nakşetmişti.

Beyitlerinden :

Dimem ser-rişte-i maksûdu ehl-i câhdan bulsun
Gönül esbâba itmez iltică' Allah'dan bulsun

*

Rûşen-dilân-i nûr-i hakaayık bu âlemin
Her zerresin bir âyine-i pür iber bulur

*

Güft ü gû çok saded-i aşkda cumhûra göre
Hakkı kendinde ara mezheb-i Mansûr'a göre

Evvelce «Hezârî» mahlâsını kullanırdı. Hattâ bu mahlâsla mensûr «Fetihnâme-i Belgrad»ı vardır. Sonradan «Vak'a nüvîs Râşid Efendi»nin tensîbiyle «Münîf» mahlâsını almıştır.

Bir gazeli :

Ne mümkün istikaametle olan tezvîr bir yerde
Değildir kaabil-i ülfet kemân ü tîr bir yerde
Gören ol gamze-i merd ü mişikâr ü çeşm şûhun dîr
Acebdir itmiş âmîzeş gazâl ü şîr bir yerde
Olur mu kâr-ger haylûlet-i tedbîr-i akl olsa
Eğer sûret-nümâ âyîne-i takdîr bir yerde
Gelür Allahü Ekber yâdıma mihrâb-ı ebrûsi
Ne dem gûş eylerim âvâze-i tekbîr bir yerde
Maânî-i tecellî nâme-i tekvîne im'ân et
Nümâyân olmamıştır vesme-i tekrîr bir yerde
Olan remz-âşinâ-yı sohbet-i Hızır ü Kelîm anlar
Ki olmaz cem-i aşk ü akl-i pür-tedbîr bir yerde
«Münîfâ» hâk-i pâk-i şehr-İstanbul'dan gayri
Değil ebyât nazm itmek revâ ta'mîr bir yerde

III. MUSTAFA HAN «SULTAN»
1187 = 1773

Osmanlı pâdişahlarının şâirlerinden olup şiirde mahlâsları «İkbâlî»-dir. 1187 H. târîhinde dünyadan ayrılarak Lâleli'de yaptırmış oldukları Câmi-i Şerîf yakınındaki türbelerine defn edildiler. Ramazân-ı Şerîfde yapılmakta olan «huzur dersleri»ine zamanında başlanmıştır.

Bir münâcâtından :

Şimdilik «İkbâliyâ» daldım anîk-ı hayrete
Lûtf idüp destimi al yâ Rabbi düştüm kürbete,
Dilersen koy Cahîme, dilersen Cennete
Enbiyâ-yı mürselîn içre hacîl itme beni

MEŞ'ALECİ-ZÂDE ES'AD BEY «İSTANBULÎ»
1208 = 1793

Erzurum vâliliğinde vefat eden Meş'aleci İbrahim Hıfzı Paşa'nın oğlu olup İstanbul'da yetişen değerli şâirlerdendir. Vefat târîhi «Cennet iç-

re kıla Es'ad bey'i hemdem-i suadâ» mısra'ının me'hûmunca 1208 olup kabri Edirnekapısı hâricinde Otakçılar'da «Sırt Tekke» denilen yerdedir.

Beyitlerinden :

Öğren lisân-ı asr ü rüsum-i zamâneyi
Bak tab'-ı nâsa hâle münâsib tekellüm et

MEKKÎ MUHAMMED EFENDİ «ŞEYHU'L-İSLÂM - İSTANBULÎ»

Âlimlerin ve şâirlerin ileri gelenlerindendir. Babası Mekke Mollası iken orada doğduğundan «Mekkî» mahlâsını benimsemiştir.

Eserleri: «Kasîde-i Bür'e'ye Tevessül ismiyle Şerh» ki Türkçe yazılan şerhlerin mufassal ve mükemmelidir. «Evâil-i Beyzâviye Hâşiye», «Mebâhis-i hamd ü şükre müteallik Risale», «Mürşîdü'l-Vârisîn» fî Ahvâli'l-Erbaîn, Usûl-i Fıkıhdan aksâm-ı nazm-ı mübeyyin «risâle-i Türkiye», «Tavzîhden mukaddemât-ı erbea üzerine risâle» ve «Mürettep Dîvan» olup vefatı 1212 târîhinde, kabri Fâtih civârında Şeyhu'l-İslâm Bahâî Efendi türbesindedir. «Şeyhler Faslı»nda adı geçen Eşref-zâde İzzeddîn Efendi'den, bu zâtın vefatında Neccar-zâde Muhammed Sıddık Efendi'den tarîkata intisab etmiştir.

Beyitlerinden :

Bâlâ nişîn-i rif'at olan gerçi çoksa da
Bu âlem içre az bulunur ehl-i hâl olan

Mısra'larından :

Kitâb-ı fenn-i aşkı eylemek tefsîr müşkildir

MÜŞTAK MUSTAFA EFENDİ «ŞEYH - BİTLİSÎ»

1247 = 1831

Âşık şâirlerden ve Kaadirî tarikatı şeyhlerinden bir zât olup Bitlis'lidir. Bir aralık İstanbul'a gelerek Eyüb'de Selâmi Dergâhı şeyhliğinde bulundu. Bundan sonra memleketine dönüp 1247 târîhinde Muş'da şehîd olarak vefat etti. Mürettep matbû Dîvânı ile «Âsâr-ı Müştak Esrâr-ı Uşşâk», «Mektûbât-ı Kimyâ-yı Müştak» ve Farsca «Bahar-nâme» isimlerinde basılmış eserleri vardır.

Âşıkaane bir gazeli:

Esrâr-ı aşka mahrem olan bî-zebân olur
Remz ile pâdişâh-ı dile tercemân olur
Bir dil ki taht-gâh-ı şehinşâh-ı aşk ola
Mir'ât-ı husn-i pâk şeh-i lâ mekân olur
Bir sîne kim mükevvin-i esrâr-ı Hak ola
Reşk-âver-i neşîmen-i bâğ-ı cenân olur
Merdûd-i halk-ı âlem olan merd-i Hak-şinâs
Encâm-ı kâr mukbil-i her dû cihan olur
«Müştak» nûr-i lem'a-i dîdâr olan gönül
Şem'-i harîm-i şensîne-i ârifân olur

MÂHİR NU'MAN BEY «EĞRİBOZÎ»

1259 = 1843

Mevâlîden «Kaadîlerden» Eğriboz'lu Osman Reşid Bey'in oğludur. Zamanında şiir ve inşâda ileri gidenlerdendir. Kâtiplik hizmetiyle Bâb-ı âlî'de başarı ile hizmet etti. 1259'da vefat ederek Eyüb'de Bostan İskelesi'nde imaret karşısında medfundur. «Münşeât» ve dîvânı matbû'dur.

Bir na'tından:

Eyâ Şâh-ı risâlet nûr-bahş-ı kün-fekânsın sen
Serîr-ârâ-yi bi'set pâdişâh-ı ins ü cansın sen
Vücûdün müntehabdır nüsha-i i'cazdan evvel
Hoşa dîbâce bend-i safha-i âhir-zamansın sen

Bir gazelinden:

Eline girse de kâşâne-i ikbâl-i cihân
Rahne-yâb olmaya «Mâhir» sakın erkân-ı edeb

MEŞHÛRÎ AHMED EFENDİ «SELÂNİKÎ»

1268 = 1851

Zamanında şiir ve inşâca ileri giden kalem kâtiplerinden olup tabîatı lâtîfeciliğe meyyal, rind meşrebli bir zât idi. Dîvânı matbû'dur. 1268 târîhinde memleketi olan Selânik'de vefat etti. «Kalemerye» kapısı hâricinde medfundur.

Mısra'larından :

Âkılan tâ söz mahallin bulmadıkça söylemez

*

Devlet olmaz âdeme âlemde istiğnâ gibi

*

Mûcib-i sıhhat olur hastaya şâdî vü ferah

MAHVÎ MUHAMMED MUHYİDDİN EFENDİ «REHÂVÎ»
1289 = 1872

Üç lisanda inşâ ve şiire muktedir, fazîletli bir şâir olup Erbil'dendir. Hâl tercemesi yukarıda geçen Zehavî Efendi'den icâzetlidir. 1289 târîhinde İstanbul'da vefat etti. Eyüb'de Kâşgarî dergâhı yokuşunda medfundur. Eserleri :

«Müktesebât-ı Mahviyye»: Ahlâk ve tasavvufun hikmetlerinden bahs eder olup basılmamıştır. «Ravzatü'l-Maârif» risale-i mevkutedir «mecmûadır.» «Mazbûtatü'l-Fünûn» da bunun gibidir.

MUALLİM NÂCÎ ÖMER EFENDİ «İSTANBULÎ»
1310 = 1892

Aslen İstanbul'lu olup bir müddet ufak me'muriyetlerle taşrada bulunduktan sonra İstanbul'a dönüp edebî eserler neşrine başladı. Mekteb-ı Sultânî (*) ve hukukda edebiyat muallimliğinde bulunmuştur. Kırk dört yaşlarında iken 1310 ramazanında İstanbu'lda vefat ederek Sultan Mahmûd-i Adlî «II. Mahmûd» türbesi avlusuna defn olundu.

Lisan ve edebiyat kaaidelerine vukufu şâirlikdeki kudretinden fazladır. Ömrünün sonlarında «Vak'a-nüvîs-i Âl-i Osman» [Osmanlı Devleti resmî târihçiliği] me'mûriyetiyle şereflendirilmiştir. Bu hizmete tâyîn olunmasını müteâkıb «Şeh-nâme» tarzında yazmaga başladığı Osmanlı Târîhinden ancak bir kaç pâdşiah yazabilmiştir. Said Bey Efendi, Muallim Nâci hakkında: «Nâcî merhum esâsen bir fazîlet ve edebiyat defînesi olduğu gibi şiirlerimizin hakikî letâfetini muhâfaza edenlerin arta kalanlarından olduğu cihetle dahî vefatı büyük zâyiatdan olan dilimizin şirin sözlü, tatlı dilli bir şâirimizdi.» demişlerdi. Atâ Beyefendi de «Nesrindeki akıcılık ekseri tercemelerindeki muvaffakıyet, Osmanlı nahvine ettiği hizmet herkesce kabûl edilmiş olsa gerekdir» diyorlar.

(*) **Galatasaray Lisesi**

Matbû' eserleri :

«Muammâ-yı İlâhî, «İ'câz-ı Kur'an», «İstılâhat-ı Edebiyye», «Füruzan», «Âteşpâre», «Şerâre», İbnü'l-Gaazan», «Esâmî», «Mecmûa-i Muallim», «Muhammed Muzaffer Mecmûası», «Muallim» «Sânihâtü'l-Arab», «Medrese Hâtıraları», «Nevâdirü'l-Ekâbir», «Sânihâtü'l-Acem», «Mektuplarım», «Terceme-i emsâl-i Ali», «Lûgat-ı Osmaniye». «Sünbüle», «Sâibde Söz», «Tâlîm-i Kur'ân», «Nümûne-i Suhan», «İntikad». Beşir Fuad'la müşterek, «Şöyle - Böyle»: Şeyh Vasfî ile müşterek. «Ubeydiye», «Ter zerakin»; Emil Zola'dan terceme. «Terkîb-i Bend», «Mütercim», «Hükmü'r-Rufâî».

İşbu eserlerden husûsiyle «Mecmûa-i Muallim» ve «Istılâhat-ı Edebiyye» edebiyyat kaaideleriyle meşgul olan zatlara lâzımdır.

Tevhîd-i Bârîsinden :

Allah ki mûcid-i cihandır
Her dürlü nikabdan ayândır
Kesretde hezâr renge girmiş
Her mazhara başka renk vermiş
Bulmaz o tecelliyat gaayet
A'dâ nasıl bulur nihâyet
Tevhîdi sever o Hâlik-ı ruh
Birdir bir o bî niyâz-ı sübûh
Allah nedir deyince gaafil
Allah deyip hamûş olur dil

Beyitlerinden :

Dâmenin dest-i talebden koyma devlet-cûy isen
Ma'rifet erbâb-ı isti'dâda devlet-bahş olur

*

Hak-perestim arz-ı ihlâs ettiğim dergâh bir
Bir nefes tevhîdden ayrılmadım Allah bir

*

İhtilâfâtiyle uğraşmakda dehrin zevk yok
Zevk anın mirsâd-ı ibretden temâşâsındadır

*

Ma'rifet iltifâta tâbidir
Müşterisiz meta' zâyi'dir

ESERLERİNE DAİR İZAHAT

1 — «İstılâhat-ı Edebiyye»: İsminin delâlet ettiği gibi edebiyat kaai-

deleri istılâhlarını açıklayan istifadeli bir eserdir. Maalesef yalnız bir cildini neşredebilmiştir.

2 — «Mecmûa-i Muallim»: Mekteb-i Sultanî ve Hukukda okuttuğu Osmanlı Edebiyat derslerinin takrîrlerini, Osmanlı şâirlerinden bir haylisinin hâl tercemeleriyle seçilmiş şiirlerini, Arapça, Farsça, Fransızca'dan faydalı tercemeleri hâvî olup altmış cüz neşredilmiştir.

3 — «Esâmî»: Maa zeyl «Ekiyle beraber» 850 kadar meşhûr zâtın muhtasar müfîd hâl tercemeleri beyanında olup bir cilddir.

4 — «Lügat-ı Osmâniye - Lügat-ı Nâci»: Kâtiplere ve husûsiyle mektep talebelerine pek lüzumlu, istifade verici bir eser olup ikinci cildi, merhûmun dostlarından ve zamanımız edebiyatçılarından Müstecâbî-zâde İsmet Bey tarafından ikmâl edilmiştir.

5 — «Muallim»: Gündelik gazetelerden «Tercüman-ı Hakîkat» gazetesi edebiyat muharriri iken yazdığı edebiyat tenkidlerini ihtivâ eder.

6 — «Emsâl-i Ali»: İmam Aliyyü'l-Mürtezâ kerremallahü vechehû ve (R.A.) Hazretlerinin heca harfleri sırasına göre vecîz ve hikmetli sözlerinin tercemeleri beyanında olup «Kitaphâne-i Ebû'z-Ziya» cüzleri arasında neşr olunmuştur.

7 — «Mûsâ ibni Ebî'l-Gaazan - Hamiyyet»: İbnü'l-Gaazan'ın hamiyyetini, kahramanlığını anlatan manzûm bir eserdir.

8 — «Sânihâtü'l-Arab».

9 — «Sânihâtü'l-Acem»:

[Bu iki eser Arabca ve Farsca eserlerden manzûm ve mensûr bâzı tercemelerle edebî mütâleaları ihtivâ eder.]

10 — «Mektuplarım»: Dostlarına ve talebelerine yazdığı mektupları ihtivâ eder.

11 — «Sâibde sûz»: İran şâirlerinden, husûsiyle teşbih ve misâlleri ile, şöhret kazanmış olan «Sâib» hakkında mütâlea ve tenkidleri ihtivâ eder.

12 — «Nevâdirü'l-Ekâbir»: Ümmetin büyüklerinin sözlerinden ve hâllerinden bahseder.

13 — «Âteş-pâre»: ,

14 — «Şerâre»: ve

15 — «Füruzan»: Şiirlerini toplayan risaleleridir.

16 — «Hükmü'r-Rufâî»: Tarîkat pîri Seyyid Ahmed Er-Rufâî'nin bâzı yüksek sözlerinin tercemelerini ihtivâ eder.

17 — «Sünbüle»: İlk kısmı bâzı mektuplariyle, tercemelerden mürekkep, ikinci kısmı ise eser sâhibinin çocukluk hayâtını tasvîr eder.

18 — «Muhammed Muzaffer Mecmûası»: Bir edebiyat kaaideleri mecmûası olup eksik kalmıştır.

19 — «Muammâ-yı İlâhî»: Bâzı Kur'an sûrelerinin başlangıcında olan «hurûf-i mukattaat» hakkında ümmetin büyüklerinin mütâlealarından hulâsa edilmiştir.

20 — «İ'caz-ı Kur'ân»: Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzına dâir faydalı ve kısa bir eserdir. Fahr-i Râzî'nin Fâtiha sûresi tefsîrinde «Esrâr-ı akliyye» başlıklı hakîmâne bir makaalesinin hulâsa olarak tercemesidir.

21 — «Tefsîr-i Sûre-i İhlâs»: Bu da başlıca «Tefsîr-i Kebîr»den hulâsa edilmiştir.

22 — «Zâtü'n-Nitakayn - İbn-i Zübeyr»: Manzûm târihî bir vak'adır.

23 — «Demdeme»: Recâî-zâde Ekrem Bey'in «Zemzeme» ismindeki eserine karşı yazılmış bir intikad mecmûasıdır.

24 — «Muhâberat ve Muhaverat»: Ahmed Mithat Efendi ile muhâyerelerini ihtivâ eden mektuplardan müteşekkildir.

25 — «Hurde füruş»: Edebiyat kaaidelerinden ve faydalarından bahseder.

26 — Osmanlı Şâirleri»: Osmanlı şâirlerinden «Ahmed Paşa, Bâkî, Şeyhu'l-İslâm Yahya Efendi, Hâkanî Muhammed Bey, Hoca Neş'et, Seyyid Vehbî, Sünbülzâde Vehbî, Nev'î-zâde Atâyi, Ahmed Mantıkî, Şeyhu'l-İslâm Abdullah Vassaf Efendi, Antakya'lı Münîf, Süleyman Nahîfî, Şeyhu'l-İslâm Ârif Hikmet Bey»in hâl tercemeleriyle seçilmiş şiirlerini ihtivâ eder. İki cüz'ü neşrolunabilmiştir.

27 — «Heder»: İstibdat devrini tasvir eden dört fasıl üzerine tertiplenmiş tiyatro eseridir.

28 — «Târih-i Âl-i Osman»: Yalnız mukaddimeyi muhtevî olup bir nüshası Yıldız Sarayı Kütüphânesinde vardır.

Ey mezar-ı Türk safvethânesin — Hâb-gâh-ı şahsın, şâhânesin
İftihâr et, ey sarây-ı mânevî — Şâh-ı Türkân sende olmuş münzevî
Ey Süleyman Şâh! Minnetdârınız — Şâkir-i evlâd-ı feyz-âsârınız
Oldu ihlâsınla fahr-i dud-deman — Oğlun Ertuğrul gibi bir kahraman
Âferin Ertuğrul'a, yârânına — Âferin Ertuğrul'a, Osmân'ına
Şânımız Osman'sız olmaz, şanlıyız — Bunca milyon halk hep Osmanlı'yız
Vâkıa Osmanlı'lıkdır şanlılık — Bilmeli ammâ nedir Osmanlı'lık

«Gaazî Ertuğrul Bey manzûmesinden»:

Ey Fırat ey nîme-i Şattu'l-Arab, — Sende meyl urmakda hem gam hem tarab
Derken, etdin huzne müstağrak beni — Kurb-i Sıffeyn'den geçer gördüm seni

Emr-i aşka inkıyâd etdim yine, Haydar-ı Kerrâr'ı yâd etdim yine
Rehgüzârındır diyâr-ı Kerbelâ, Yâd olunsun şehriyâr-ı Kerbelâ
Kerbelâ yâd ile can âgâh olur Her nefes yâ âh yâ Allah olur
İşte en hayret fezâ burhanla, Ba'dezîn lâzım mı gitmek Bâbil'e?
Bak ne istiğrâka sevk ettin beni, Göz yaşı zann eyliyor çeşmim seni!

*

Zikre şâyândır Fırat'ın her yeri Ben ki bir Türk'üm unutmam Ca'beri.
Türk olan ni'met-şinâs olmak gerek Var yeri gitsem «Mezâr-ı Türk»e dek.

MAHMÛD CELÂLEDDİN PAŞA «İSTANBULÎ

Çorlu'lu Ali Paşa torunlarındandır. Resmî kitâbetteki kalem kudreti müsellem «herkesce kabûl edilmiş» olup İstanbul'ludur. Pek genç iken Bâb-ı Âlî'de yazı hizmetlerinde kullanılarak bilâhare mâliye ve nâfia nezâretleriyle vâlilik gibi mühim devlet işlerinde bulundu. 1316 târîhinde İstanbul'da vefat etti. Beşiktaş'da Yahyâ Efendi dergâhında medfundur. Matbû' eserleri: «Ravzatü'l-Kâmiliyn» ismindeki «Şerhu Şefîk-nâme» ile «Münşeât» ve «Mecmûa-i Eş'âr»dır. Bir de «Mir'ât-ı Hakîkat» isminde 1293 Osmanlı - Rus harbini, vesâireyi bildiren üç cüz matbû' târihçesi vardır. «Şefik-nâme »evvelce Abdullah Muhammed İbni Ahmed isminde bir zat tarafından da şerh olunmuştur. Bir nüshası Yeni Câmi Kütüphânesinde mevcuddur. «Şefik-nâme» Osmanlı Edebiyat târîhi nâmına yalnız bir kere görülecek eserlerden olup zamanımızda taklîde şâyân değildir. «Şefik-nâme» ile Hacı Şef'k Efendi hakkında «Târihçiler Faslı»nda lâzım gelen izahat verilmiştir.

Beyitlerinden :

Mir'ât-ı dil ki sûret-i ihlâsı gösterir
Vârestedir ukûsu riyâ vü rüsûmdan

Mısra'larından :

Bir misâfir-hânedir insâna bu köhne ribat

MAKBÛLE LEM'AN HANIM «İSTANBULÎ»
1316 = 1898

Zamanımızda İstanbul'da yetişen Osmanlı edîbelerinin en meşhûrlarından sayılmış, nazım ve nesirdeki iktidarı herkesce kabûl edilmişti.

1316 târihinde vefat etmiş ve Hazret-i Hâlid civarında Siyavuş Paşa türbesi yakınında rahmet-i İlâhiyyeye tevdî kılınmıştır. Merhûme mâbeyn-i hümâyûn mensublarından ve sâlih müslümanlardan Hacı İbrahim Efendi'nin kızı ve Şûrâ-yi Devlet eski başkâtibi Fuad Bey'in zevcesidir. İslâm ve Osmanlı ahlâkına tam mânasiyle uygun olarak, kadınlardan ilk kıymetli eser neşreden kendisi olduğu gibi vefatından sonra gerek zevci ve gerek «kendi nev'inin kızları »tarafından hazırlanan mensûr ve manzûm mersiyelerden bir kitap vücûde gelmiştir ki buna ilk muvaffak olan da merhûme-i müşârün ileyhâdır.

Merhûmenin hayâtının çoğu hastalıkla geçmiş ve eserlerinin mühim bir kısmını o hâlinde yazmıştır. Cenâb-ı Hakk'a tevekkülüne, sabır ve tahammülüne zevcinin yazdığı mersiyelerden şu kıt'a dahî delâlet eder:

Kıt'a:

Sabr ile me'lûf idi etmezdi asla iştikâ
Görmemişken istirâhat doğduğu günden beri
Hazret-i Allah'ın eşfakından ümmîd eylerim
Cennet-i Adn oldu nûr-i dîde Lem'an'ın yeri

Manzûm ve mensûr eserlerinden bir kısmı «Ma'kes-i Hayâl» adiyle basılmıştır.

Fuzûlî'nin bir mısra'ını terbi' ederek «dörtlü bendler yaparak» yazdığı «Subh-i Saâdet» unvanlı şiirinden:

İrdi mi'râc-ı şerîfin tâ harîm-i izzete
Tâkati yetmezdi Cibrîl'in bu rütbe rif'ate
Nezd-i pâk-i Kibriyâda bak şu makbûliyyete
Hâke indi gökden istikbâl içün Kur'an sana.

Bir na'tından:

Ulüvv-i pâyene «ümmî» demekdir en celî isbât
Beşer tedrîse kudret mi bulurdu zâtını heyhât
Yine kadrin kadr-i âlî teallüm etdiğin âyât
Senin üstâdın Allah'ü azîmü'ş-şândır bizzat
Anın çün hâce-i kevn ü mekânsın yâ Resûlellah.

«Kadınlık» adlı manzûmesinden:

İderse ilim ile eş'âra rağbet
Kadınlarca olur bir başka ziynet
Dirâyetden alır nûr-i melâhat
Yürür bir intizâm üzre maîşet

Biçilmiş câmedir nisâya tahsîl
Verir husn-i idâre husne kıymet
Fakat yazmak gerek ahlâka dâir
Kalem tutmaklığa kim olsa kaadir

MÜNİF MUHAMMED PAŞA «AYINTABÎ»
1328 = 1910

Osmanlı vezîrlerinden fazîletli bir zât olup Ayıntab'lıdır. Tahsîl ve terbiyesi doğduğu yerle Şam ve Mısır'dadır. Sonradan Berlin Üniversitesi'ne giderek ilim ve fen tahsîlini tamamladı.

Maârif ve Ticaret Nâzırlıklariyle İran elçiliğinde başarıyla hizmet etti. Üç lisandan başka batı lisanlarından da Fransızca, Almanca, İngilizce ve Rumca'yı mükemmel sûretde konuşur - yazardı. Çok yaşayan, uzun ömürlü olanlardan bir zâttır. 1328 târîhinde Üsküdar köylerinden Erenköyü'nde vefat ederek Sahrâ-yi Cedîd kabristanına defnolundu.

Matbû eserleri :

1 — Destân-i Âl-i Osmânî, 2 — Telhîs-i Hikmet-i Hukuk, 3 — Medhal-i İlm-i Hukuk, 4 — İlm-i Servet, 5 — Hikmet-i Hukuk: [Mekteb-i Hukuk derslerinden müteşekkildir.]

Basılmamış eserleri :

1 — Edebiyat: Yedi küçük cildden mürekkebdir.
2 — İlm-i Ahlâk,
3 — İlm-i Rûh,
4 — Belâgat-ı Türkiye,
5 — Türkçe Mantık,
6 — Arabca Kelâm-ı Kibar,
7 — Mecmûa-i Eş'ârım,
8 — Mantık Dersleri,
9 — Fârisî İstılâhat,
10 — Müştakkat-ı Türkiye,
11 — Fuad ve Alî Paşa'larla Kâmil Bey'in sözleri,
12 — Mülâhazât-ı Hıkemiyye,
13 — Muhâverât-ı Hıkemiyye,
14 — İştikak-ı Lûgat-ı Osmânî,
15 — İran Hâtırâtı,
16 — İbni Batuta Seyâhatnâmesinden çıkarılmış Türkçe bir kısım,
17 — Türk, Arab ve Fars dillerinde mevcud lûgaat-ı Yûnâniyye,
18 — İstılâhât-ı Türkiye,

19 — İngiltere Târihi: Sonundan noksan olup kendi el yazısı ile yazma nüshası Millet Kütüphânesindedir.
20 — Makaamât-ı Harîrî'den yirminci makaame-i Fârûkıye'nin tercemesi.
21 — Belâgat-ı Fiil yâhut Belâgat-ı Cismâniye.
22 — Avrupa seyahati esnasında İstanbul'a yazılan bâzı tahrîrat.

Terkîb-i Bendi :

Mekteb ki feyz-bahşîdir ebnâ-yi ümmetin
Mekteb ki haclegâhıdır ebkâr-ı fikretin
Mekteb ki mehd-i rif'atidir her cemâatin
Mekteb ki kasr-ı şevketidir mülk ü milletin
Mekteb ki rahlegâhıdır âyât-ı nusretin
Mekteb ki en mühimmidir esbâb-ı servetin
Mekteb ki sâye saldığı yerdir hakîkatin
Mekteb ki cilvegâhıdır esrâr-ı hilkatin
Sermâye-i saâdetidir dîn ü devletin
Bu müddeâ müsellemdir şer' u hikmetin

Mekteb deyip geçme ki kudsîdir ol makam
Sükkânına müessisine eyle ihtirâm
Beytü'ş-şeref sezâdır ana olsa idi nam
Nâkıs gelenler anda olur lâ cerem tamam
Lâyık değil mi dense ana kıble-i enâm
Maksûd ise eğer sana bir kâ'be-i merâm
Ol cânib-i mübâreke vaktiyle et hırâm
Kesb-i kemâle subh ü mesâ eyle ihtimâm
Ammâ mizâc-ı asra muvâfık da olmalı
Hem ihtiyâc-ı halka mutâbık da olmalı.

Ma'mûrelerde bir nice âli binâ olur
Dâhilleri müzeyyen olur dil-küşâ olur
Sükkânı ilm ü mârifetde âşinâ olur
Hem sa'y ü istikaamet ile ağniya olur
Emn ü refah şâmil-i bay ü gedâ olur
Her şeyde intizam eseri rûnümâ olur
Gözleri ziya-yı hikmet ile rûşenâ olur
Diller hemîşe masdar-ı şükr ü senâ olur
Mekteb değil de yâ nedir esbâbı bunların
Kaabil mi ehl-i cehl ola erbâbı bunların

Aç dîde-i basîreti âfâka kıl nazar
Pürdür zamanımızda acâyible ser-beser
Hem nev'imiz bu nüsha-i kübrâ olan beşer
Şimşek gibi bir âfeti emrine râm eder
Seyr-i serî' ile cevlângâh-ı bahr ü berr
Cevv-i havâya çıkmada şâhin-i tiz-per
Bahr-i muhît ka'rına da korkusuz iner
Yâ Rab daha neler yapacaktır daha neler
Mekteb değil mi menşe'i hep bu bedâyi'in
Ehl-i kemâle işte mükâfatı Sâni'in.

İster misin ki eyliyesin borcunu edâ
Borcun nedir senin anı gel öğren ibtidâ
Evvel Cenâb-ı Hakk'a ülü'l-emre sâniyâ
İt sıdk ile itâat ü ihlâs ile duâ
Bir de çalış ki bizde olan muhtelif kuvâ
Dâim ide merâtib-i a'lâya irtika
İtmez isen buna gereği gibi i'tinâ
Sıdk ü hulûs ü sa'yin olur cümleten hebâ
Bir çok daha vezâifi var nev'-i âdemin
Mektebde öğretir sana üstâd-ı ekremin.

Sen sanma kim bu sözleri hâşâ fesânedir
Yâ muktezâ-yi dâiye-i şâirânedir
Yâhut ki cerr-i menfeate bir bahânedir
Dersen eğer ki böyle değildir de yâ nedir
İhlâs ü sıdk ü hubb-i vatandan nişânedir
Teslîm-gerde-i ukalâ-yi zamânedir
Halkın yazık ki rağbeti nâm ü nişânedir
Bilmez cihanda mâye-i izz ü alânedir
Mekteb büyük hazînesidir cümle ni'metin
Miftâhı sa'y ü dikkati ehl-i zekâvetin

Lâyık değil mi Rûhu'l-emîn olsa kâtibi
Kerûbiyân-ı arş-ı berîn olsa hâcibi
Şâhinşehân-ı rûy-i zemînde murâkıbı
Ömrü füzûn ola ki bu mülkün de sâhibi
Takdîr eder ulüvv-i makaam-ı mekâtibi
Masrufdur hemîşe buna fikr-i sâkibi
Meşhûr hem müsellem anın re'y-i sâibi
Memdûhdur sıfatı güzîde menâkıbi
Yâ Rabbi Haşredek ola tahtında ber-karâr
Vâr ise düşmeni ola makhûr ü târ ü mâr.

MUHTAR EFENDİ «GİRİDÎ AHMED MUHTAR EFENDİ»

Fazîlet ve kalem sâhiblerinden bir zât olup Girid'in Hanya şehrinde dünyaya gelmiştir. Tahsîlini ikmâlden sonra «Bâb-ı Seraskerî» [Harbiye Nezâreti Dâiresi]ne girerek uzun müddet «Mektûbî-i Seraskerî» me'muriyetinde ve hayâtının sonlarında bir seneden fazla «Şeyhu'l-Harem-i Nebevî mübârek hizmetinde bulundu. 1328 senesinde hasta olarak İstanbul'a gelişini müteâkıb vefat edip Molla Gürânî Câmi-i Şerîfi avlusuna defn olundu.

Eserleri hikmet-i İslâmiyye bakımından ehemmiyeti hâizdir.

Matbû' eserleri: «İstimdad», «Âdâbü'l-Mürîd», «Mir'âtü'ş-Şuhûd li Seyyidi'l-Mevcûd», «Meâric-i Seb'a», «İntibah-ı kalb», «Sırâcü'l-Vehhâc fî leyleti'l-Mi'râc», «Mehâsin-i Ahlâk», «Mecâl-i Fikret»dir. Şeyh-i Ekber Hazretlerinin en ince eserlerinden «Şucûnü'l-Mescûn»u ile «Mevâkıü'n-Nücûm»unu terceme etmişse de basılmasına muvaffak olamamıştır. Hâl tercemesi «Şeyhler Faslı»nda mezkûr Baba Ni'metullah Hazretlerinin tefsîrinin basılmasına himmet ve delâlet etmiştir. Üç dilin edebiyâtına ve husûsiyle Arabca'nın inceliklerine vâkıf olmakla beraber tasavvufa da âşinâ idi. Şiirleri ârifâne ve hakîmânedir. Şeyh-i Ekber Muhyîddîn-i Arabî Hazretlerinin eserlerini rûhuna gıdâ yapmıştı.

Beyitlerinden :

Hâtır-şiken-i nefs ü hevâ olmağa sa'y et
Hâtır-şikeni olma sakın kimsenin ammâ

*

Lâ cerem rûşen-nigâh-ı pertev-i tahkîr olur
Mü'minü'l-gayb-ı «Hüve'r-Rahmân» sâhib-dilân

MAZHAR BEY
1328 = 1910

Mazhar Bey, ilme ve lisâna vukûfu, zekâsının genişliği, ifâdesinin tatlılığı sâyesinde lisâna pek iyi tasarruf eden genç maârifçilerimizden bir zattır. Merhum Emrullah Efendi tarafından ikinci def'a olarak, bir çok büyüklerin müşterek gayretiyle, meydana getirilmeğe teşebbüs edilen ve maal'esef birinci cildini müteâkıb ta'tile uğrayan «Muhîtü'l-Maârif» başmuharrirliğine seçilmiş olması merhum Mazhar Bey'in irfânının kudretine, iz'ânının derinliğine âdil şâhiddir. Matbû eserleri içinde gerek «Misbâhu'l-Felâk»ında, gerek «Zübde-i ilm-i Ahlâk»ında gösterdiği tertib ve güzellik, ihâta ve birlik hemen hemen emsalsizdir. Genç dene-

cek bir yaşta vefâtı büyük bir kayıptır. «Harran» konsolosu olup, İstanbul'a doğru hareketinde tam vapura bineceği bir sırada, 1328 H. senesinde vefat etmiş ve «Ceybûtî»de toprağa verilmiştir. Habeşistan'da gerek hükûmet mahfillerinde, gerek yerli halk ve bilhassa müslümanlar arasında hürmet ve tâzîme mazhar olması idâre, ahlâk, siyâset ve muamele itibariyle de pek kıymetli bir şahsıyet olduğunu delâlet eder. Yüksek bir muallim ve mürebbi kudret ve salâhiyetini de hâiz idi.

Merhûmun matbû eserleri :

1 — Amelî ve Nazarî muhtasar Hendese
2 — Küçük Coğrafya
3 — İlm-i Hesap
4 — Kırâet-i Ahlâkıyye
5 — Küçük Osmanlı Sarfı
6 — Kamere Seyahat
7 — Kutba Seyahat
8 — Misbâhu'l-Felâh: «Mufassal İlm-i Hal» I. Cildi
9 — Zübde-i İlm-i Ahlâk: I. Cild

Basılı olmaya neserleri :

1 — Misbâhu'l-Felâh: İkinci cild.
2 — Zübde-i ilm-i Ahlâk II. cild
3 — Mir'âtü'l-Hidâye II. cild
4 — Hikmet-i İslâmiye
5 — Ahkâm-ı Şer'iyyenin tıbba tatbikı
6 — Usûl-i İnşâ
7 — Fen Sahîfeleri.

MUSTAFA PAŞA
«DİNİ BÜTÜN MUSTAFA HİLMİ PAŞA - KAYSERİLİ»

Askeriyenin edebiyatçılarından bir zât olup Kayseri'nin Tavlason köyünde Âteş Hâfız-zâde torunlarındandır. 1280 târîhinde Mekteb-i Harbiyeden yetiştikten sonra muhârebelerde, daha sonra Askerî lise kitabet muallimliğinde, daha sonraları Harbiye Nezâretinde vazîfeler gördü. 1333 târîhinde emekli iken vefat etti. Üsküdarda Karaca Ahmed mezarlığında âilesi kabristanına defn edildi. 1292'de Harbiye matbaasında basılmış «Düstûrü'l-Mücâhidîn» isminde istifadeli bir eseri ve dindarâne «dindarca» bâzı manzûmeleri vardır.

Bir na't-ı şerîfinden :

Şehinşâh-ı kamruk taht-nişin-i «erselnâk»
Habîb-i Hazret-i Mevlâ mutâ-i hıtta-i «Levlâk»
Süren yüz âsitân-ı pâkine hiç feyz bulmaz mı
Anınçün arşa nisbetle geridir kıymet-i «Eflâk»

NESÎMÎ «SEYYİD ÖMER İMADEDDÎN» (*)
820 = 1417

Âşıklardan ve eserleri Türk şiirine parlaklık veren «eski» devir şâirlerinden olup meşhur matbû' dîvânından başka bir de basılmamış dîvânı vardır. Matbû' dîvânı noksandır. Tam nüshası Umumî Kütüphânede mevcuddur. 909 târihinde «Sultan Ahmed Herevî» hattiyle güzel bir tâlik yazıyla yazma bir nüshası da Ayasofya Kütüphânesindedir. Bu nüshada Farsça şiirlerinin çoğu da yer almıştır. Müellifin el yazısı ile yazma Türkçe Dîvânının Erzurum'da Cennet-zâde Kütüphânesinde mahfuz olduğu rivâyet edilmiştir. Meşrebi şathiyyât-ı sôfiyâneye mâil olduğu için, perdeyi yıkan ve din edebine aykırı bâzı sözlerinden dolayı 820 târîhinde Haleb'de îdam edildiği kesinlikle rivâyet olunmuştur.

Husûsiyle Farsça şiirlerinden Hurûfîlik mezhebinin kurucusu (**) Fazlullah Hurûfî'den hilâfet almış olduğu anlaşıldığı için hakkında bir takım dedi-kodular yapılmışsa da birçok ârifler bu cümleden olarak Mesnevî şârihi Sarı Abdullah Efendi, «Semerâtü'l-Fuad» ismindeki eserinde aşk ve irfanlarına şehâdet etmektedir. Gaazî Murad Hudâvendigâr devrinde Bursa'ya kadar geldiği nakledilmiştir. Nusaybin'li olduğu yazma bir kitabın zahrında «arka tarafında» görüldü. (***)

Âşıkaane beyitlerinden:

Mansûr gibi cûşa gelir söyler «ene'l-hakk»
Her âşık-ı sâdık ki bu meyhaneye uğrar

(*) «Türkmâni cins ve Âmidî diyardır». Türkmenlerden ve Diyâr-ı bekirlidir. — Âşık Çelebi —.

(**) Şeyh-i Ekber Hazretlerinin «Fütûhât-ı Mekkiyye» vesâirede beyan ve bahis buyurduğu «hurûfat-ı âliyat - yüksek harfler» bu harflerden başka olup ismi gibi yüksek ve toplayıcı bulunduğu erbabınca malûmdur.

(***) «Mefâkıbü'l-Vâsılîn»'de Şah Ni'metullah Velî tarîkatından olduğu fakat «ilm-i hurûfa» da vâkıf bulunduğu yazılıdır. «Künhü'l-Ahbar»'da da bu zât hakkında epeyce îzâhat vardır.

Farsca Dîvânından :

طالب توحید را باید قدم بر لا زدن
بعد ازان در عالم وحدت دم الا زدن
رنگ بوی از حقیقت از بدست آوردن
چون گل صد برگ باید جامه بر صحرا زدن
ای «نسیمی» بامقلد سر حق ضایع مکن
از تجلی دم چه حاصل پیش نابینا زدن

Mansûr «ene'l-hakk» söyledi, hakdır sözü hak söyledi»,

demiş olduğu gibi aşağıdaki manzûm cevâbı da kendisine nasîhat eden kardeşi Handan'a gönderdiği rivâyet olunmuştur.

Deryâ-yı muhît cûşa geldi — Kevn ile mekân hurûşa geldi
Sırr-ı ezel oldu âşikâre — Âşık nice eylesin müdârâ
Yer-gök arası hak oldu mutlak — Söyler deff ü çenk hep «ene'l-hakk»

Farsça Tercî-i Bendi matlâ'ından :

ما مظهر ذات کبریاییم - ما جام جم جهان نماییم
ای تشنه بیا که در حقیقت - ما آب حیات جانفزاییم

ای در غلط از ره دو بینی - ایا تو کجا و ما کجایم
معلوم شود که غیر حق نیست - از چهره نقاب اگر کشایم
ما را عدم و فنا نباشد - زان روی که عالم بقاییم
ای طالب صورت خدا - چون بگذری از دوی خدایم
شاهنشه اعظمیم اگرچه - در کشور نیستی گدایم
رلفت چو دلیل ماست امروز - در سایهٔ دولت همایم
ظاهر شود آفتاب وحدت - از مشرق غیب اگر برآییم
در عالم بی چرا و بی چون - بیچون و چگونه چرایم
ای حاجه اگر تو شمس دینی - از روی حقیقت آنچه مایم

ای ساقیٔ رو چرو رما - لعل تو شراب کوثر ما
رخسار تو آفتاب عالم - گفتار تو شهر شکر ما
سودای در ازکنت کنزاً - زلف تو نهاد در سر ما
فردوس نعیم جاودان نیست - بی وصل رخ تو در خور ما
در ظلمت آفرینش آمد - خورشید رخ تو رهبر ما
اندیشه نیست هیچ صورت - جز روی تو در برابر ما
کی دل برما قرار گیرد - تا هست رخ تو دلبر ما
در بحر محیط عشقت ای جان - پرورده شد ست گوهر ما
از مهر تو شد چو قلب ما زر - شایستهٔ سکه شد ز رما
ای مصحف بخت و فال دولت - مسعود شد از تو اختر ما
ای جوهر ما ز روی معنی - نشناختهٔ تو جوهر ما

Yârın cefâsı cümle vefâdır cefâ değil
Yârı cefâ kılur diyen ehl-i vefâ değil

Ol kimsenin kıblesi ey can sen olmadın
Irâğa düştü Kâ'be'den ehl-i safâ değil

Âşıkın eğerçi âdını âkıl belâ komuş
Ni'me'l-belâdır ehline bi'se'l-belâ değil

NİZAMÎ-İ KONEVÎ

Fâtih Sultan Mehmed devrinde yetişen şâirlerin ileri gelenlerindendir. Genç iken vefatı kemâle ermesine mânî oldu. Tezkire ve hâl tercemesi kitablarımızda Pâdişah Hazretlerinin dâvet-i hümâyûnlarına uyarak İstanbul'a gelmekde iken yolda dünyadan ayrıldığı yazılmışsa da Sehî «Tezkire» sinde Karaman'lı olduğu ve tahsîl için İran'dan döndükten sonra Konya'ya gelerek vefat ettiği bildirilmektedir. Türkçe şiirlerinden başka Arabca ve Farsca şiirleri vardır. Hoca Hâfız Şirâzî'nin ekseri gazellerini tahmîs etmiştir ki Farsça şiirdeki kudretine delildir.

Şiirlerinden :

Kılmadan seyl-i fenâ ömür diyârını harâb

حذ من العیش نصیبا و من العمر نصاب

Huz mine'l-ayşi nasîben ve mine'l-omri nisâb

*

Ey «Nizâmî» vasla şâd olma vü hicrâna melûl
Kâinatın hâli çünkim inkılâb üstündedir

*

Haps-i tenden dili kurtar ne revadır ki ola
Mürg-i lâhûtî esîr-i kafes-i nâsûtî

NECATÎ BEY «EDİRNEVÎ»

Asıl isminin Nûh veya İsâ olmasında ihtilâf varsa da İsâ olması daha kuvvetlidir. Edirne'de doğduğunu ve şöhretinin Kastamonu'da başladığını «Riyâzî» tasrîh etmektedir. Osmanlı şiirinin kurucularından sayılır. Ahmed Paşa'ya hayru'l-halef [hayırlı halef], Bâkî'ye selef «hayırlı

öncü» olmuştur. Dîvânı, eski Osmanlı şiiri için bir nümûne olup bâzı beyitleri şimdi bile beğenilecek mazmunları muhtevîdir. Basılmamış dîvânından başka «Leylâ ve Mecnûn» manzûmesi olduğu gibi bir de «Kimyâ-i Saâdet» tercemesi olduğu rivayet olunmuştur. Fâtih zamanında yetişmiş, Pâdişah Hazretleri adına birkaç kasîde tanzîm etmiştir. Vefatı «Gitti Necâtî âh» terkîbinin delâlet ettiği 914 târîhi olup İstanbul'da Vefa'dan «Zeyrek»e giden yolda Hızır Bey merhûmun medfun bulunduğu mescid makberesinde defn edilmiş olduğu Abdullah Eyyûbî'nin «Mecmûa-i Vefeyat»ında yazılıdır. Mümtaz talebesi Tezkire sâhibi Sehî Bey, üstâdı için hânesi bitişiğinde bir türbe, bir de sebil yaptırmıştı. Ne yazık ki geçmişlerimiz ve onların eserleri hakkında bâzan revâ gördüğümüz hürmetsizlik ve kayıtsızlık neticesi olarak her iki binadan da nam ve nişan kalmamıştır. Şiirlerde mesel getirmek evvelâ bu zatda görülmüştür. Bu itibarla Mevlânâ İdris-i Bitlisî «Heşt Behişt»de «Husrev-i Şuarâyı Rûm» unvâniyle yâd ediyor. «Münâzara-i Gül-ü Husrev» isminde bir mesnevîsi olduğu «Tezkire-i Sehî»de yazılıdır. «Gül ü Sabâ» ve «Mihr ü Mâh» adında iki manzum eseri olduğu rivayet edilmiştir. Şiirlerinden bir haylisi «Atâ» Târîhinin beşinci cildinde mezkûrdur.

Beyitlerinden :

Şol ki aşk âteşinin şem'ine pervâne geçer
Şem-veş ömrü ânın yâna gelir yâna geçer

*

Neylesin gülzârı âşık, olmayınca gül'izâr
Bostan-ı cennete sûret veren dîvar imiş

Mısra'larından :

Zihî devlet zihî nûrun alâ nûr

*

Kimsenin haddi değil takdîri tağyîr eylemek

*

Ayağı yer mi basar zülfüne berdâr olanın

*

Öksüz oğlan göbeğin kendi keser

*

Cevre mâil olmasın yârı İlâhî kimsenin

NÛREDDÎN EFENDİ

Bir mukaddime on meclis «bâb», bir hâtime üzerine mürettep, manzûm «Maktel-i Huseyin» sâhibi, Resûl-i Ekrem Efendimizin (S.A.V.) ev-

lâdına âşık bir zâtdır. Eserinin sonunda Hersek-zâde Ahmed Paşa'nın Karamürsel yakınında «Dil» adlı yerde yaptırdığı Câmi-i Şerîfin imam ve hatîbi olduğunu ve Hacca giderken korsanlar tarafından esir edilerek Rodos adasında iki sene dört ay kal'ada ikaamete mahkûm olarak kaldığını ve Lârende'li Cemâl isminde yüksek bir zâtdan tarîkata intisâb ettiğini sâfiyâne bir lisanla anlatılmaktadır. Bu eser 1285 târîhinde taş basması olarak «Vak'a-i Kerbelâ» ismiyle basılmışsa da isminin «Maktel-i Huseyin» olduğu bir kaç yerinde açıklanmıştır. Matlâ'ından:

Hamd sâbitdir sana ey pâdişâh-ı dû cihan
Hamd ideriz âşikâr ü hem nihân
Hamde lâyık âlî zâtındır senin
Medh olan hem pâk sıfâtındır senin
Yoğ iken bu âlemi vâr eyledin
Kudretin bunlarda izhâr eyledin
Küllî mevcûdata maksûdun viren
Cümle gizlileri işidüp gören
Zâhir ü bâtın ü âhir hem ezel
Hayy ü kaadirsin kadîm ü lem yezel
Arş ü kürsî ây ü gün çarh-ı felek
Vahş ü tayr ü ins ü cin hûr ü melek
Dâğ ü deryâ hem nebât-ağaç-taş
Dahî yer yüzünde olan kuru yaş
Cümle eşya hem mesciddir sana
Her birisi hamd ider dâim sana.

NAZMÎ MUHAMMED BEY «EDİRNEVÎ»

955 = 1548

Şiir san'atlarına vâkıf kudretli bir şâir olup Edirne'lidir. Kanûnî Sultan Süleyman zamanında ahkâm kâtiblerinden idi .(*) Sonra sipâhîler zümresine alındı. Bir nüshası Nûr-i Osmâniye'de mevcud olan «Mecmau'n-nazâir» ismindeki büyük eserinde 930 târîhine kadar geçen Osmanlı şâirlerinin nazîreleri ve bunlara söylediği nazîreleri zikredilmiştir. Bu eserini pâdişâhın yüksek huzurlarına takdîm ederek iltifat ve ihsanlarına mazhar oldu. Bu eserinden başka şiire âit eserleri de vardır. «Vâhid-i Tebrizî»'nin «Risâle-i Arûz»unda olan bahirlerin her birinde «elif» kaafiyesinde birer gazel söyliyerek kendisi de birçok bahir îcad etmiştir. 955 H. târîhinde vefat etti.

(*) Te'lîf târîhi «Âhirü'l-kelim», ismi «Keşfü'l-Hıcab»dır.

NİHALÎ İBRAHİM ÇELEBİ «EDİRNEVÎ»
1000 = 1591

Şâir Abdî'nin mümtaz talebesi olup Edirne'lidir. Sipâhî zümresinden iken mesleğini terk ile kanâat köşesine çekildi. 1000 târîhinde Edirne'de vefat etti.

Beyitlerinden :

Bîdâr olana devlet-i dîdâr olur nasîb
Açsın gözünü âşık olan gaflet etmesin.

NİSÂRÎ «SİROZÎ»

Kaadîler sınıfından ve üç lisanda nazım söylemeğe muktedir şâirlerden olup Siroz'ludur. Dokuzuncu Hicret asrı şâirlerindendir. Hâfız Şîrâzî Dîvânına nazîre yazdığı «Gülşen-i Şuarâ»da zikredilmiştir.

NEV'Î YAHYA EFENDİ «MALKARAVÎ»

Asrının allâmesi ve reîsü'ş-şuarâsı «şâirler reîsi» sayılan âlim, fazîlet ve hikmet sâhibi bir zât olup Malkara'lıdır. Şehzâdelerin öğretimiyle hayâtını geçirmiştir. Hâl tercemeleri «Şeyhler Faslı»nda yazılı Serhoş Bâlî ve Kurt Efendi'lerden tahsîl etmiştir. Ekseriyetle şiirleri mutasavvıfâne ve hakîmânedir. Şâirlikce Bâkî ile ayni meslekdendir. Fakat onunla ayni ayarda olamaz. Vefâtı «Yerin cennât ola Nev'i Efendi», «Cinan gülzârını cây etti Nev'î» mısra'larının ve «Temmeti'n-Nev'î» terkîbinin gösterdiği 1007 târîhinde, kabri İstanbul'da Şeyh Vefa Câmi'-i şerîfi avlusundadır. Meşhûr eserleri Sultan III. Murad'ın emriyle yazmış olduğu mukaddimesinden anlaşılan Türkçe «Fusûsü'l-Hikem Şerhi» ile «Hâşiye-i Evâil-i Mevâkıf», «Şerhu Risale-i Kudsiyye li Mevlânâ Fenârî», «Muhassılü'l-Kelâm fî İlmi'l-Kelâm», «Tehâfüt-i Felâsife ve Heyakilü'n-Nûr Hâşiyeleri», «Nevâ-yi Uşşak», «Risale-i Kelâm-ı Nefsî», «Risâle-i İlmiyye», «Terceme-i Akaaid», «Risâle-i Mantık», «Şerh-i dû beyt-i Mesnevî», «Gevher-i Râz», «Sûre-i Mülk Tefsîri», «Risâle fî İlmi'l-Münâzara», «Hâce-i Cihânın Münşeâtının tercemesi», «Netâyicü'l-Fünûn» (*), «Manzûme-i Hasbihâl», «Münâzara-i Tûtî-Bâ-zâğ» vesâire olup hemen hepsi de basılmamıştır. Dîvanı mürettep ise de nüshası nâdirdir. Bir nüshası Ha-

(*) **Târih, hikmet, siyaset, hey'et - astronomi ,kelâm, usûl, hilâf, tefsîr, tasavvuf, ta'bîr-i rü'yâ, refs ve efsun, tıb, felâhat [çiftçilik], tevhîd, nahiv, sarf, şiir, lûgat, hat [yazı san'atı], fıkıh gibi fenlerden bahseden Türkçe, istifadeyi mûcip bir eserdir.**

midiye Kütüphânesinde vardır. Umûmî Kütüphânede Riza Paşa kitapları arasında bir de mufassal Türkçe «İsagoci Şerhi» vardır. Ayasofya Kütüphânesinde kendi el yazısı ile yazma «Fezâilü'l-Vüzerâ ve Hasâilü'l-Ümerâ» isminde Türkçe ufak bir eseri de vardır.

Bir gazelinden :

Mahabbetden garaz sanman ki Kays ü Vâmık olmakdır
Hüner bir hâlet ile vasl-ı yâre lâyık olmakdır

Tamam oldu güzellik sanma Şîrin ile Leylâ'da
Nice Leylâ bulunur erlik amma âşık olmakdır

Çekip Mansûr'u dâre etdiler hâkisterin berbâd
Hüner akrân içinde her cihetden fâik olmakdır

Bilinmez derdi çokdur mübtelâ-yı mihnet-i aşkın
Şifâ sâz olmada hikmet tabîbim hâzık olmakdır

Bize «Nev'î» gerekmez zümre-i kaalin makaalâtı
Garez şi'ri kişinin hasb-i hâlin nâtık olmakdır

Bir gazelinden :

Câm-ı safâ gerekmez dünyâ-yı dûn elinden
Merdâneler şikârı almaz zebûn elinden

Dil safhasına bakdım etrâfı cümle meşrûh
Bildim bu nüsha çıkmış bir zûfünûn elinden

Ferhad yüz çevirdi dağlarda âh iderken
Yoksa değildi âciz bir bî sütun elinden.

Beyitlerinden :

Zâhide mihrâb-ı mescid, ârife ebrû-yi yâr
Cilvegerdir pertev-i nûr-i Hudâ her gûşeden

*

Pençe-i şîr olsa pençen ânı eylerler şikest
Bu mesel-i meşhûrdur dest ber bâlâ-yı dest

*

Bu sâde nazmı ehl-i sanâyi' beğenmese
«Nev'î» ne gam bizim sözümüz âşıkaanedir

*

«Nev'iyâ» lâzım değil olmak fülân ibni fülân
Mârifet kesb eyle tek bir âdem ol âdem gibi

Farsca beyitlerinden :

بهار عالم حسنش دل وجان تازه میدارد
برنك اصحاب صورت را ببو ارباب معنی را

Mısra'larından :

Fark eylemiyen cevheri sarraf değildir

*

Âdet budur âhirde gelir bezme ekâbir

*

Gönüldendir şikâyet kimseden feryâdımız yoktur

*

Bir veche nâzırız görelim Hakk ne gösterir

*

Bende-i makbûlünü mevlâsı âzâd eylemez

*

Mest-i aşkım şöyle kim reftar güç,güftar güç

*

Bunun keyfiyyeti târîf olunmaz zevka dâirdir

Manzûme-i «Cevher-i Râz» matlâ'ından :

İdelim vâr iken mecâl-i makal
Hamd-i Mâbûd bî şebîh ü bî misâl

Fâiz-i cûy-bâr-i gülşen-i cûd
Bâsıt-ı zıll-i şâhisâr-ı vücûd

Nakş-perdâz-ı levh-i insânî
Hâce-i mekteb-i suhandânî

Münşî-i nokta vü hurûf ü kelâm
Hâlik-ı nutk u lâfz ü savt-peyâm

Zâtının cilvegâhı setr-i amâ
Ana irmez ukûl-i nâ-bîna

Hâk içinde cemad ana hâmid
Birliğine dû-kevn iki şâhid

NEHÂRÎ-ZÂDE «PERZERÎNÎ»

Âlim şâirlerden olup ismi Abdü'lMü'min, doğum yeri Perzerin'dir. Şehnâme bahrında «vezninde» Türkçe üç bin beyitli «Sâkînâme»siyle «Erkân-ı Hams manzûmesi» ve «Âdâb-ı Mes'ûdî»ye hâşiyesi vardır. 10. Hicret asrında yaşayan «Nehârî» mahlâslı babası da şâirlerdendir.

«Tezkiretü'ş-Şuarâ» müellifi Kınalı-zâde Hasan Çelebi bu zâtın fikir za'fiyle mâlûl «sakat» olduğunu nakl ediyorsa da tahkîka muhtacdır. Mesleği olan tedris yolunu terk ederek uzlete çekildi Perîşan-sûret oldu «Perîşan vaziyete düştü.»

NİKSARİ MUHAMMED ÇELEBİ
1025 = 1616

Şâir kaadîlerden, fazîlet sâhibi, nüktedan bir zâtdır. Bir müddet kaadîlik mesleğinde dolaştıktan sonra 1025 de İstanbul'da vefat ederek Edirnekapısı hâricinde defn olundu. «Tefsîr-i Beyzâvî»ye, bâzı ilmî kitaplara ta'lîkatı ile mürettep dîvânı vardır.

Beyitlerinden :

Cilâ ver kalbine âyine-i âlem-nümâ eyle
Nedir âyine belki mazhar-ı sırr-ı Hudâ eyle
Sirişk-i çeşmi nakden nakd idüp pâzar-ı aşk eyle
Meta'-ı vasl ile dünya değiş bey'-i vefâ eyle.

NERGİSÎ MUHAMMED EFENDİ «BOSNAVÎ»
1044 = 1634

San'atlı ve gösterişli yazı yazan eski Osmanlı münşîlerinin yegânelerindendir. Babası olan Nergisî Ahmed Efendi Bosna nâibi (Kaadî vekili) iken Bosna'da dünyaya gelmiştir.

Devrinde kitâbetinin sür'atiyle meşhûr tâlik yazıcılarındandır. Tahsîlini ikmâlden sonra nâiblikle bir hayli seyâhat etti. «Kekbûze - Gebze» de attan düşerek «Âh bin kırk dörtde göçdü Nergisî» mısra'ının belirtildiği üzere vefat etti. (*) Eserlerinin en meşhûru ismine muzaf, mensûr,

(*) «Hat ve Hattâtan» da Eyüb'de Şeker-pâre türbesi yakınında medfun bulunduğu yazılı olduğu gibi «Riyâzî» Tezkiresi'nde de İstanbul'da vefat ettiği yazılıdır. Şeyhî ile «Eslâf» vesaire gibi eserlerde ise Gebze'de medfun olduğu

matbû, «Hamse» dir ki maal'esef mânânın lâfza ledâ edildiği eserler için nümûne olabilir.

«Nihâlistan», «İksîr-i Saâdet», «Meşâku'l-Uşşâk», «Kaanûnü'r-Reşad», «Gazevât-ı Müslime» isimleriyle beş fasıldan ibarettir. Bir de münşeâtı vardır. İmam Gazâlî'nin «Kimyâ-yı Saâdet»inden bir faslını terceme ederek «İksîr-i Devlet» ismini vermiştir. Bu eser sonradan basılmıştır ki ahlâk dersi muallimleri için faydalıdır. Bir de «Benaluka hâkimi iken Budin Vâlisi Mürteza Paşa'nın hâl tercemesine dâir beş vasıf üzerine «El Vasfü'l-Kâmil fî Ahvâli'l-vezîri'l-âdil» ismiyle bir eser yazmıştır ki kendisinin el yazısı ile yazma nüshası Enderûn-i Hümâyûn'da Revan Köşkündedir.

Hakîmâne beyitlerinden :

Ne mânîler, ne sözler mündericdir safha-i dilde
Eğerçi sûret-i zâhirde hâmûşum kitâb-âsâ

*

Bedre değil nigâhı cihânın hilâledir
Naksa değil nazarları sanma kemâledir

NEF'Î ÖMER EFENDİ «ERZURUMÎ»
1044 = 1634

Hayâl ziyneti, ifadenin şiddeti, selâsetin «açıklığın» âhengi gibi edebî malzemelerin hepsini zâtında toplamış, husûsiyle kasîdecilikde ateşli şiir söyliyen tek şâir idi. «Nef'î» mahlâsı, şâir ve târihçi meşhûr Âlî Efendi'nin Erzurum Defterdarlığında bulunduğu zaman adı geçen zat tarafından kendisine lâkab olarak verilmiştir. «Muhteriu nazm ü bedîu'l-eser, Nâzım-ı esrâr-ı İlâhî Ömer» beyti merhûmun mühüründe menkuş imiş. Meşhûr ve matbû dîvanından başka Farsca basılı olmayan başka belîğ bir dîvânı ile «Siham-ı Kazâ (*) ismindeki bir kısmı basılmamış bulunan eseri de şâirane kudretinin delîli ise de son eseri maal'esef hicivlerle dolu gibidir. Harac muhâsebecisi iken muâsırı bulunan vezîrlerden Bayram Paşa'yı hicvinden dolayı ecel-i kazâya uğradı. Doğum yeri Hasankal'a

---

zikr edilmiştir. Ayvansarâyî'nin «Vefeyâtı»nda da Gebze'de Mustafa Paşa Câmi-i Şerifi pîş-gâhındaki «önündeki» mezarlıkta medfûn olduğu beyan edilmiştir. Âcizâne yaptığım araştırmalara rağmen mezar taşı görülememiştir.

(*) **Gökden nazîre indi siham-ı kazâsına**
Nef'î diliyle uğradı Hakkın belâsına

olup vefatı «Âh kim kıydı felek Nef'î gibi üstâda», «Küşt-târîh katl şöd Nef'î» mısra'larının delâleti olan 1044 târîhindedir. (*). Nef'î hakîkaten vezin ve kaafiyeye fikrini uydurmayarak vezin ve kaafiyeyi fikrine hizmet ettiren nâdir şâirlerdendir. Her türlü edebî zarûretler içinde âhenk ve selâmetini kemâl-i metânetle «tam sağlamlıkla» muhâfaza etmiştir.

Naîmâ'nın rivâyet ettiği gibi boğdurulduktan sonra cesedi denize atılmıştır. Bâb-ı Âli'nin Sirkeci yolundaki kapısı hâricinde Nef'iye nisbet olunan kabrinin sonradan yapıldığı veyahut başkasının olduğu anlaşılmaktadır.

Farsca Dîvânının baş tarafından bir mikdârı vaktiyle çıkan «Hazîne-i Fünûn» mecmûasında yayınlanmıştır. «Ebû'z-Ziya Tevfîk Bey» tarafından yazılan hâl tercemesi Ebû'z-Ziyâ'nın neşrettiği kitaplar arasında basılmıştır.

Sultan II. Osman vasfındaki kasîdesinden

Âferin ey rûz-i gârın şehsuvâr-ı safderi,
Arşa şimdengerû tîğ-i süreyyâ cevherî!

Pâre-i elmasdır, seng-i efsânın eyler ol,
Çarha çekme bir dahî şemşîr-i vâlâ gevheri!

Serfirâz etdin Livâü'l-Hamd-i dîn-i Ahmedî,
Düşmene gösterdin el-hak dest-bürd-i Hayder'i!

Tîğine n'ola yemîn eylerse rûh-i Murtezâ?
Bir gazâ etdin ki hoşnûd eyledin Peygamber'i!

Böyle âğaz eylesün şimdengirû elkaabına,
Câmi-i nüh-kubbe-i kevnin hatîb-i minberi!

Âfitâb-ı bahr ü berr, sâhib-kırân-ı şark ü garb,
Şehsuvâr-ı nâm-ver râyet-küşâ-yi safderi.

Âsümân-ı devletin hurşîd-i kudsi pertevi,
Bezm-gâh-ı şevketin cemşîd-i hurşîd efseri.

Nakd-i vakt-i saltanat, sermâye-i emn ü eman
Dest-gîr-i dîn ü devlet, kâm-bahş-ı serveri.

(*) Nef'î merhum, Hak vergisi olan bu şâirâne kudretini hicivcilik vesâire gibi lüzumsuz ve İslâm ahlâkına aykırı manzûmelere sarf edeceğine manzûm Osmanlı Târihi yazmağa himmet gösterseydi elbette ikinci bir Şehnâme vücûda getirerek hem Osmanlı Edebiyatına, hem Osmanlı Târihine daha büyük hizmet etmiş olurdu fikrindeyiz.

Safder-i kişver-küşâ kim cenge çıktıkça olur,
Cebreîl «İnnâ Fetahnâ» hân-tîğ ü migferi.

Şehnişîn-i nüh-revak-ı âsümandır mesnedi,
Iyd-i gâh-ı heft-iklîm-i cihandır kişveri.

Yazsa vasf-ı nükhe-i hulkun verirdi âleme,
Girdi hâk-i pây-i hâme bûy-i müşk ezferi.

Kadr-i hâk-i gûy-i ahlâkın bilirdi rûz-i gâr
Birbirine eylese âğaşte müşk ü anberi.

Kâm-kârâ! Safderâ! Şâhenşehâ!
Ey serîr-i adl ü dâdın dâver-i dîn-perveri!

Sihr iderdim medhine geldikce ammâ neyleyim
Eylemiş Hak vasfını kayd-ı tasavvurdan berî!

Gazellerinin en meşhûru şudur :

Ârif ol ehl-i dil ol rind-i kalender-meşreb ol
Ne müslümân-ı kavî, ne mülhid-i bî-mezheb ol

Akla mağrûr olma Eflâtun-i vakt olsan eğer
Bir edîb-i kâmili gördükde tıfl-i mekteb ol

Âfitâb-ı âlem-ârâ gibi sür hâke yüzün
Kevkebe basdır cihanı hem yine bî kevkeb ol

Lâ mekân ol hem mahallinde yerin bekle yine
Gâh mihr-i âlem-ârâ kâh mâh-i nahşeb ol

Âşık ol ammâ alâyıkdan berî et gönlünü
Ne hâm-ı gîsûye meftûn ne esîr-i gabgab ol

Hızr'a minnet çekme var sonra dil-i Nef'î gibi
Evvelâ âb-ı hayât-ı feyzile leb ber leb ol.

Farsca na'tından :

ای فخر جهان آفرینش ـ قربان تو جان آفرینش
مقصود تو بودی ودگر هیچ ـ از نام نشان آفرینش

Beyitlerinden :

Bâtıl hemîşe bâtıl ve beyhûdedir velî
Müşkil budur ki sûret-i hakdan zuhûr ede.

NÂİLÎ MUSTAFA EFENDİ «KADÎM - İSTANBULÎ»
1077 = 1666

Üstad şâirlerden sayılarak hislerinin inceliği, hayâlinin nezâketi «zerâfeti» ile tanınmıştır. Mazmunların seçimine, lâfızların tenkîhine «fazla ve lüzumsuz lâfızların ayıklanmasına» riâyeti vardır. Aslen İstanbul'lu olup «Nâil-i Cennet olan Nâilî-i nâdire-i fen», «Nâil-i Firdevs - bâdâ Nâilî el-Fâtiha» mısra'larının gösterdiği 1077 târîhinde İstanbul'da vefat etmiştir. Kandilli'deki Sünbülî Dergâhı avlusunda medfûn olduğu, fakat sonradan yapılan yol genişletmesi sırasında Beyoğlu kabristanına nakl edildiği mevsûkan rivâyet olunmuştur. Mürettep dîvânı matbû ve meşhûrdur. Babası «Pîrî Halîfe»dir. Dîvânından Halvetî tarîkatına müntesib olduğu anlaşılmaktadır. Sâbit ve Nâzim Efendilerin üstâdıdır.

Matbû' dîvânının yazmasına göre sülüs derecede [üçde biri kadar] olduğu edebiyat tedkikçilerinden Ali Kemal Beyefendi'nin ifadeleri cümlesindendir.

Beyitlerinden :

Şahsın istîdâdı lûtf-i peykerinden bellidir
Kimyâ-yı kaabiliyet cevherinden bellidir

*

Hâmûş-i edeb ki küşâyiş-pezîr olur
Bir goncadır hadîka-i ahlâkdan kopar

*

Bırakma dâmenin elden muhabbetin ki ola
Kulun tekarrübü Mevlâsına veda'ı kadar
Kabûl-i aks eden âyine-i tecellâdan
Cemâl-i Hakk'ı görür husn-i îtikaadı kadar

Hersek'li Ârif Hikmet Beyle Yenişehir'li Avni Bey başlıca terkipçilerindendir. Bununla beraber bu zatların tasavvufî şiirleri Nâilî'ye nisbetle daha renkli ve mânidârdır.

Bahâî'nin gazelini tahmîsi :

Herâs-i fitne saldın dehre ey bîdâd neylersin
Kopardın yer yer âşûb-i kıyâmet-zâr neylersin
Perîşanlıklar etdin nev-benev-îcad neylersin
Dağıtdın hâb-ı nâz-ı yârı ey feryâd neylersin
İdüp fitneyle dünyayı harâb-âbâd neylersin.

Vücûdun eylemiş hikmet-şinâs-ı âlem-i bâlâ
Aristalis-i asr ü nakd-i vakt-i bu Ali Sînâ
Benânın hall-i râz-ı müşkilât-ı nabz idüp Hakka
İdersin gerçi her derde tabîbim bir devâ ammâ
Cünûn-i ehl-i aşk olunca mâder-zâd neylersin.

Nihandır bûy-i fitne târ-ı anber fâm-ı zülfünde
Nice subh-i kıyâmet muhtefîdir şâm-ı zülfünde
Dimağ-âşiftedir can arzû-yi kâm-ı zülfünde
Dil-i mecrûhuma rahm eyle kalsın dâm-ı zülfünde
Şikeste-bâl olan mürgî idüp âzâd neylersin.

Zemîn-nat'-ı siyasetgâh-ı dil seyf-i kazâ mübrem
Zeban hâmûş-i hayret sîne sûzan dîdeler pür-nem
Hevâ-yı aşk şûr-efken mahabbet gaalib ü muhkem
Şehîd-i tîğ-i aşk-ı yârdır ser-cümle-i âlem
Urup şemşîre dest ey gamze-i cellâd neylersin

Bulup pervâze ruhsat rûz-gâre işveler satdın
Perîşan itmeğe cem'iyyet-i uşşâka can atdın
Ne âl etdinse etdin mürg-ı câmı dâme uğratdın
Varıp gîsû-yi zülf-i yâre birbirine katdın
Yine bir fitne tahrîk eyledin ey hâd neylersin.

Ne sûret-kim çekersin can bağışlarsın Mesîh-âsâ
Olur hayrân-ı kârın muşikâfat-i yed-i beyzâ
Bu san'atda ne erjeng ü ne mânîdir sana hemtâ
Güzel tasvîr idersin hâl ü hatt-ı dilberi ammâ
Füsûn ü ışveye geldikde ey Bihzâd neylersin.

Olursun «Nâilî»-veş gördüğün mahbûbe efkende
Meta'-ı sabrını tâlân ider her tıfl-ı nâzende
Mahabbet gamm-ı fezâ esbâb-ı cem'iyyet perakende
«Behâyî»-veş değilsin kaabil-i feyz-i safâsında
Tekellüf ber-taraf ey hâtır-ı nâşâd neylersin.

Mısra'larından :

Heves-i câh ile câhil mütelâşî görünür

*

Gelmesin eksik terâzide metâı kimsenin

*

Esrâr-ı Hak bilinmez imiş kıyl ü kaalden

*

Düşmez tabîb-i müşfika bîmardan girîz

*

Erbâb-ı aşkın elde değildir irâdeti

*

Merd-i râh olmayana zâd-ı sefer vermezler

*

Nâzır bulunma aybına âlemde kimsenin

*

Bedhâh-ı nâkesân bile olma kerîm isen.

NEŞÂTÎ AHMED DEDE «EDİRNEVÎ»
1085 = 1674

Edirne'den yetişen fazîlet sâhibi ve ârif Mevlevîlerden olup altmış sene kadar âşıkların irşâdı ve talebelerin öğretimi ile meşgul olarak yüze yakın şâir ders halkasında feyz almıştır ki Nâilî-i Kadîm, Fehîm, Nazîm bunlar arasındadır. «Neşâtî gitdi devrânın», «Neşâtî gitmegiyle eyledi mahzûn ahbâbı», «Neşâtî bezm-i fânîden çekildi bezm-i Firdevs'e», mısra'larının delâleti olan 1085 târîhinde Edirne'de vefat etti. Mevlevîhânede medfundur. Edebî eserlerinden «Hılye-i Enbiyâ» manzûmesinin basılmasına himmet olunmuştur. «Kavâid-i Dürriye» eserleri cümlesindendir. Gazelde ileri gelen şâirlerdendir. Dîvânının bir nüshası Millet Kütüphânesinde mevcuddur.

«Hılye-i Enbiyâ»sından :

Minnet Allah'a ki bâsad-iclâl
Oldu Âdem âlem-efrâz-ı cemâl

Eyleyip lûtfla îsâr-ı kerem
Cümleden oldu mükerrem Âdem

Reş idüp nûrunu bâ-hikmet-i tâm
Buldu ol nûr ile Âdem ikrâm

Vech-i pâkinden olup tâb-endâz
Oldu mescûd-i melek bâ-i'zâz

Beyitlerinden :

Hâlet-i Sûr-i Serâfîl-i nümâyân eyler
Âteşin nağme ile eylese neyler feryâd

NALÎ MUHAMMED EFENDİ «KONEVÎ»
1085 = 1674

Âlim şâirlerden bir zât olup Konya'lıdır. 1085 târîhinde Selânik hâkimi iken vefat etti. Mahkeme civarında Seyfullah Efendi (*) Câmii mezarlığında medfundur. Mürettep Dîvânı ve «Tuhfetü'l-Emsâl» isminde lâtif hikâyeler anlatan manzûm bir eseri ve manzûm «Menâsik-i Hacc»ı vardır. Kur'ân-ı Kerîm'den yedi âyeti manzûm olarak tefsîr, ma'nâ-i şeriflerine münâsib birer hikâye ve peşinden ve arkasından birer münâcât ilâve ederek «Miftâh-ı Heft gâne» ismini verdiği bir eseri daha vardır. Şeyhu'l-İslâm Ali Efendi'ye aşağıdaki târîhi vermişti: «Ma'denü'l-ilmi Aliyyün ve aleyhi'l-fetvâ» = «İlmin ma'deni Ali'dir ve fetvâ O'nun üzerinedir.»

«Tuhfetü'l-Emsâl» matlâ'ından :

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ - قبله نماى دردات قديم

Bismillâhirrahmânirrahîm - Kıble nümâydır zât-ı kadîm
Besmele'nin bâ'sı eğer feth-i bâb - İtmese feth olmaz idi dört kitab
Olmasa memdûd eğer meyl-i «sîn» - Bulmaz idi kıbleyi ehl-i yakîn
Rûzen-i mîm açmasa şems ü kamer - Bulmaz idi nûr-i ziyâdan eser

Nihâyetinden :

«Nâliyâ» hâsılı tuhfen bî şek
Fark-ı tahkîk-i mecâzîde mahek
Dedi târih için ihvân-ı safâ
Ne aceb tuhfe-i dilkeş Hakka
Sene: 1082

Beyitlerinden :

Dil-i zârın nigeh-i hasreti bir yerdedir
O da ağyâr ile kör tâli'i bir yerdedir

(*) **Bu câmi-i şerif ve mezarlık Sabri Paşa Caddesi denilen hükûmet caddesinde ve hükûmete çıkarken sağ taraftaki sokak içinde ise de bugün yıkılmış bulunmaktadır.**

NA'TÎ MUHAMMED EFENDİ
1090 = 1679

Âlim şâirlerden bir zât olup Gelibolu'dandır. Tekirdağ Müftüsü iken 1090 târîhinde vefat etti. Mürettep dîvânı ve evliyâullah'ın meşhurlarından «Sultan İbrahim Edhem»in menkıbelerini beyân eden bin beş yüz beyitli bir manzûmesi vardır.

Beyitlerinden :

Bana sırr-ı menzil-i maksûda irmek hayli müşkildir
Meğer kim himmet-i Hızr ola bu vâdîde hem-râhım.

NÂZİK ABDULLAH EFENDİ «İSTANBULÎ»
1098 = 1686

Ârif şâirlerden fazîlet sâhibi bir zât olup Bursa'lıdır. 1098 târîhinde Konya kaadîsi iken vefat etti. Şeyh-i Kebîr Sadreddîn Konevî yakınında medfundur. Mürettep Dîvânı ile «İnsân-ı Kâmil» (*) isminde bir eseri vardır. Fusûs şârihi Bosnalı Abdullah Efendi'den feyz almıştır.

Beyitlerinden :

Şimdengerû tevhîd ü fenâdır bana me'men
Yâ mu'tekif-i kuds ü yâ deyr-i Ferenegem
Maksûdun eğer dürr ü güherse ana bahrem
Mâhî ise sayd olmağa âmâde nehengim

NÂKİD İBRAHİM EFENDİ «YENİŞEHİR FENARÎ»

Orta dereceli şâirlerden ve Rumeli Yenişehrîndendir. Tahsîlini ikmâl etmek üzere İstanbul'a hicret etti. Birgivî Mehmed Efendi'nin «Avâmil-i Cedîd»ini «Şerh-i Sedîd» adiyle şerh etmiş, Farsca kaaideleri toplayan 1127 târîhinde «Nakd-i Nâkid» ismiyle üç bab bir hâtime üzerine bir eser de te'lif etmiştir. Münâzara âdâb-ı fennînden «Mîr Ebû'l-Feth» üzerine de hâşiyesi vardır.

Bir na'tından :

Ey sipahsalâr-ı hayl-i enbiyâ-i mürselîn
Vey Şehinşâh-ı gürûh-i evvelîn ü âhırîn

(*) Gavs-ı A'zam Abdü'l-Kaadir-i Geylânî torunlarından Abdü'l-Kerîm Ceylî Hazretlerinin «El-İnsân-ı Kâmil fî ma'rifeti'l-evâ'ıri ve'l-evâil» ismindeki matbû' ve meşhûr eseri başkadır.

NAÎM İSMAİL EFENDİ «SARI NÂİB-ZÂDE - ÜSKÜDARÎ»
1106 = 1694

Şiirleri mânidâr bir şâir olup Üsküdar'lıdır. Mahkeme kâtipliği ve müderrislikle hayâtını geçirdi. Mürettep Dîvânı ve «Gülzâr-ı Naîm» isminde Mesnevî bahrında bir manzûmesi vardır. 1106 târîhinde vefat etti.

Beyitlerinden :

Usandım ben bu bezmin hâsılı ehl-i rüsûmundan
Gönül derler benim bir bî-tekellüf gamküsârım var

*

Ta'mîr-i Kâ'be hedm-i sanemhâne iş değil
Aç dîde-i basîreti kalb-i harâba bak

NÂBÎ YUSUF EFENDİ «REHAVÎ - URFA'LI»
1124 = 1712

Şâirler kaafilesinin başta gelenlerinden biri olan bu güzîde şâirin doğum yeri,

«Hâkimiz Mevlididir Hazret-i İbrâhîm'in
«Nâbiyâ» rast makamında Rehâvî'yiz biz»

beytinde işaret ettiği üzere «Rehâ» diğer adiyle «Urfa»dır. Vefatı: «Zelîhâ-yı cihandan çekdi dâmân Yûsuf Nâbî» ta'miyedar mısra'ıyle - «Nâbî be-huzur âmed» ibaresinin delâleti olan 1124 H. târîhindedir. Kabri Üsküdar'da Karacaahmed mezarlığında Miskinler Tekkesine giden yolun sol kenarındadır. Eserleri :

«Manzum Hadîs-i Erbaîn Tercemesi», «Müretteb dîvânı ile «Hayrâbad», «Hayriye» adlarındaki nasîhat ve ahlâka müteallik manzûmeleri, «Tuhfetü'l-Haremeyn», «Zeyl-i Siyer-i Veysî», «Münşeat» ve 1082 târîhindeki «Fetihnâme-i Kamaniçe»si, «Tuhfe-i Dilkeş-i Nâbî» ismindeki mensûr eserleridir. Husûsiyle mesel getirme husûsunda Osmanlı şâirlerinin arasında başta gelmektedir. Selâmet-i edâ cihetiyle [doğru ve düzgün cümle kurma bakımından] devrinde gerçekden eşsizdi.

Kasîde'de Nef'î'den geri kalır, fakat gazelde üstündür.

Sâbit, Sâmi, Münîf, Nazîm, Sadr-ı a'zam Râmi Muhammed Paşa, Târihçi Naîma, Şefîk Efendi; Nâbî'den istifade eden edebiyatçıların ileri gelenlerindendir.

Medîne-i Münevvere'de «Ravza-i Mutahhare»ye asılmak üzere yazdığı güzel manzûmedir:

Sakın terk-i edebden kûy-i mahbûb-i Hudâ'dır bu
Nazargâh-ı İlâhîdir Makaam-ı Mustafâ'dır bu
Habîb-i Kibriyâ'nın hâb-gâhıdır hakîkatde
Tefevvuk karde-i arş-ı Cenâb-ı Kibriyâ'dır bu
Bu hâkin pertevinden oldu deycûr-i adem zâil
Amâdan açtı mevcûdat çeşmin tûtiyâdır bu
Felekde mâh-ı nev Bâbü's-Selâm'ın sîne-çâkidir
Anın kandilidir hûr matlâ'ı nûr-i ziyâdır bu
Mürâât-ı edeb şartıyle gir «Nâbî» bu dergâha
Metâf-ı kudsiyândır bûse-gâh-ı enbiyâdır bu.

Beyitlerinden :

Yûsuf gibi envâ'-ı mihen çekmeğe mevkuf
Âsan değil ihvâna veliyyü'n-niâm olmak

*

Lâzım gelirdi serv ü çınar ola meyvedar
Fazl ü hünerde medhali olsa kıyâfetin

*

Bu âlem bir kitâb-ı hikmet endûz-i hakaayıkdır
Meâlin her kim istihraç ederse âferîn-bâda

*

Tek olmasın kavâid-i ihlâs bertaraf
Mâni değil merâsime dâir kusûrumuz

*

Kimdir bizi men'eyliyecek bâğ-ı cinândan
Mevrûs-i pederdir gireriz hâne bizimdir

*

Lâf eyleme zebân-ı tefâhur-feşânile
Bâlâ-yı bâme çıkma çürük nerd-i-bân ile

*

Ebnâ-yi dehr her hünere âferin verir
Yâ Rab bu âferîn ne tükenmez hazînedir

*

Değildir kâr ü bâr-ı câh mâni' kurb-i Yezdân'a
Hasîr-i âlet-i kurb itme zâhid bu riyâdan geç

*

Bakdım sutûr-i nüsha-i imkâna serteser
Yek harf nâ bekaaide yokdur meyânede

*

Tâ geçmeyince medrese-i kıyl ü kaalden
Anlanmaz istılâhı kitâb-ı mahabbetin

Mısra'larından :

Makaam-ı raste halel vermez keç-bîni-i neyzen

*

Binenler tez nüzûl eyler semend-i müsteâr üzre

*

İnsan odur ki ana bir söz ola bend-pâ

*

Ma'lûm olur ahvâli nehârın seherinden

«Hayriyye»den :

Ey nihâl-i çemen ârâ-yı edeb — **Nûr-bahşâ-yi dil ü dîde-i ebb**
Sa'y kıl ilm-i şerîfe şeb ü rûz — **Kalma hayvan sıfat ol ilm âmuz**
Sıfat-ı Hazret-i Mevlâ'dır ilim — **Cümle evsaf'dan â'lâdır ilim**
Matlab-ı ilme çalış ol a'lem — **«Farzdır» dedi Resûl-i Ekrem**
Bize emreyledi ol sâhib-i ilm — **Mehdden lâhde dek ol tâlib-i ilm**
İlmiçün oldu şeh-i hıtta-i nûr — **«Rabbi zidni» talebiyle me'mûr**
İlimdir mâşitâ-i rûy-i vücûd — **İlimdir vâsıta-i bûd ü nebûd**
İlimdir mâide-i Rabbânî — **İlimdir mevhibe-i Yezdânî**
İlimdir râbıta-i izz ü a'lâ — **İlimdir bâis-i temkîn ü safâ**
İlimdir zâbıta-i câh ü celâl — **İlimdir râbıta-i birr ü nevâl**
İlim bir lücce-i bî sâhildir — **Onda âlim geçinen câhildir**
Cehle Hakk mevt dedi ilme hayât — **Olma hem-hâl-i gürûh-i emvât**
Olma mahrûm-i hayât-ı ebedî — **İlm ile fark ide gör nîk ü bedi**
Hazretin nâsa budur telkîni — **«Utlübû'l-ilme velev bi's-sîyni»**
İtme âr, öğren, oku ehlinden — **Her şey'in ilmi güzel cehlinden**
Kandedir bî haber vaktinde habîr — **Mütesâvî değil a'mâ vü basîr**
Cehildir mâye-i şerm ü haclet — **Cehildir mûris-i zillet ü nikbet**
Cehildir âdeme zindân ü belâ — **Ki düşenler göremez rûy-i rehâ**
Cehildir mahz-ı adem-i ilm-i vücûd — **Hiç beraber mi olur bûd ü nebûd**

NESÎB YÛSUF DEDE «KONEVÎ»
1126 = 1714

Seyyidler soyundan Şeyh Konevî isminde bir zâtın oğlu Mevlevî şâirlerinden bir zât olup Konya'lıdır. Memleketinde tahsîlini ikmâlden son-

ra İstanbul'a gelerek Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhliğine tâyin olundu. Şiirleri ârifâne ve hakîmânedir. Vefâtı «Arş ola rûh-i Nesîb-i Mevlevî'ye cilvegâh» ta'miyedâr mısra'ının delâleti olan 1126 târîhinde, kabri mezkûr dergâhdadır. Te'lif târîhini bildiren «Rişte-i Cevâhir «1120» ismindeki matbû' eserinde İmam-ı Ali Hazretlerinin veciz sözlerini ârifâne bir sûrette şerh etmiştir. Hat «yazı» san'atına da intisâbı «şukufu» olup zamanındaki tâlîk yazıcılarının meşhurlarındandı.

«Olmaz» redifli hakîmâne gazeli :

Derdi her bu'l-hevesin aşk ile efzûn olmaz
Her hevâ-pîşe hem efsâne-i mecnûn olmaz

Pâyi-mâl olmağla ehl-i dil olmaz nâkıs
Hâke de düşse yine kadr-i güher dûn olmaz

Hâlsiz kaal ile irfân-ı Hudâ girmez ele
Mâl-i hulyâ ile müflis kişi kaarûn olmaz

Husn-i hulk olmaz imiş hûy-i redîye tebdîl
Müşk-i ezfer yine bir dahî dönüp hûn olmaz

Âşık-ı Hakk-ı Hudâ husn-i mecâza bakmaz
Âb-ı hayvânı bulan tâlib-i Ceyhûn olmaz

Sa'y bî-fâidedir olmıyacak istidad
Eblehân vizriş-i hikmetle Felâtun olmaz

Mahz sûretle «Nesîbâ» olamaz zât-ı nefîs
Dürr olur sahte ammâ dürr-i meknûn olmaz

Beyitlerinden :

Devlet sarâyı pek tîz olur âşiyân-ı bûm
Ehl-i dilin derûnunu vîran edenlerin

NA'TÎ MUSTAFA BEY «DEFTERDAR HÜSEYİN PAŞA-ZÂDE» 1131 = 1718

Şiir ve inşâ erbâbından bir zât olup İstanbul'ludur. Silâhdar kâtibi iken 1131 de İstanbul'da vefat etti. Sinan Paşa medresesi hâricinde kardeşi Afvî Bey yanında medfundur. Mürettep Dîvânı ve «Kasîde-i Emâlî» tahmîsi vardır. Allâme İbni Kemal'in «Rücûu'ş-şeyhi ilâ sıbah» ismindeki tıbba âit eserini de genişleterek terceme etmiştir.

Tahmîsinin matlâ'ından :

Zihî âsâr-ı feyz-i lâ yezâlî — Serâser gavs edip bahr-i kemâlî

يقول العبد فى بدأ الامالى - مزين ايليوب ملك مقالى

بتوحيد بنظمه كالآلى

Yekûlü'l-abdü fî bed'i'l-emâlî — Müzeyyen eyleyip mülk-i makaalî
Bi tevhîdin bi nazmin ke'l-leâlî

Edhem-nâme» ismindeki manzûmesinin matlâ'ı:

Besmeleyle her işe kıl âgaz
İsm-i Hakksız dehânın eyleme bâz

İsm-i Hakkı her işde derkâr et
Anı dâim dilinde tekrâr et.

NAZÎM YAHYA EFENDİ «İSTANBULÎ»

Na't söylemede eşi ve benzeri bulunmayan meşhûr bir şâirdir. Doğum yeri İstanbul, tarîkatı Mevlevîdir.

Şöhret kazanma zamanı Sultan IV. Muhammed'den Sultan III. Ahmed'e kadardır. Beş yüz sayfadan ibâret matbû dîvânının hemen üçde ikisi na't-ı şerîflerden ibaretdir. Edebiyatçıların üstadlarından bir zât Nazîm Dîvânı hakkında: «O dîvan değil bir berât-ı gufrandır», buyurmuşlar ki el-hak pek doğrudur. Mûsikîde yed-i tûlâ «tam ihtisas» sâhibi idi. «Dedi yâ Hayy göçdü Yahyâ-yı Nazîm» mısra'ının delâlet ettiği 1139 H. târîhinde dünyadan ayrıldığı «Tezkire-i Fatîn»de yazılıdır. Fakat kabrine dair Edirne'de yapılan araştırmalara rağmen bulunması mümkün olamamıştır

Na't-ı şerîfinden :

Âfitâb-ı subh-i «mâ evhâ» Habîb-i Kibriyâ
Mâh-tâb-ı şâm-ı «ev ednâ» Habîb-i Kibriyâ

Cevher-i küll tâb ü sûz-i mihrinin pervânesi
Şem'-i bezm-i «Leyletü'l-Esrâ» Habîb-i Kibriyâ

Akl ol kayd-ı bend aşkının dîvânesi
Nâzenîn-i Hazret-i Mevlâ Habîb-i Kibriyâ

«Ved-Duhâ» vasf-ı gülî «Ve'l-Leyl» şerh-i Sünbülî
«Bâğ-ı «Yâ-Sîn» ravza-i «Tâhâ» Habîb-i Kibriyâ

Bülbül-i Levlâk» zâtı «Lî maallah» lânesi
Bezm-i kurba Tûtî-i gûya Habîb-i Kibriyâ

Sıdk ü adl ü hılm ü ilm-i zâtına mazhar idüp
Virdi çar erkâna fer hakka Habîb-i Kibriyâ

Çâr-yâr-ı bâ-safâdır hemdem-i kâşânesi
Sâhibü'l-Mi'râci Mevlânâ Habîb-i Kibriyâ

Âb-ı rûy-i ikbâlinin mâh-ı felek hasret-keşi
Bedr-i tâbân cihân-ârâ Habîb-i Kibriyâ

Gîsû-yi iclâlinin mihr-i münevver şânesi
Neyyir-i rahşân-ı bî hemtâ Habîb-i Kibriyâ

Bezm-gâh-ı sâgar-ı aşkı dil şu ride-gân
Neşve-bahş-ı âşık-ı şeydâ Habîb-i Kibriyâ

Kalb-i ârifdir şerâb-ı şevkının ham-hânesi
Sîne-çâk-i her dil-i dânâ Habîb-i Kibriyâ

Kâse-i in'âmının şâh ü gedâ dil-teşnesi
Mest-i aşkı Hızr ile İsâ Habîb-i Kibriyâ

Bâde-i ihsânının ins ü melek mestânesi
Sadr-ı bezm-i sûret-i mânâ Habîb-i Kibriyâ

Cûy-bâr-ı cûdunun mâh-ı münevver gözesi
Teşnesi dünya ve mâfîha Habîb-i Kibriyâ

Mihr-i enver çeşme-sâr-ı lûtfunun peymânesi
Feyz-bahş-ı âlem-i bâlâ Habîb-i Kibriyâ

Arş-ı câh-ı kudretin evc-i eşnâ-yı rif'ati
Husrev-i kürsî-i istiğnâ Habîb-i Kibriyâ

Çarh-ı bâğ-ı şânının bir sebze-i bîgânesi
Gülşen-i kurba çemen-pîra Habîb-i Kibriyâ

Kulzum-i esrâr-i hikmetdedir kudret-i sadef
Kân-gûne gevher-i yektâ Habîb-i Kibriyâ

Genc-i irfân-ı kemâlin gevher-i yekdânesi
Bahr-ı râze lû lûy-i lâ lâ Habîb-i Kibriyâ

Ârifâne na'tlarından :

آفرینشدن سنك ذات شریفندر مراد
کلمه دن شهر وجوده جست وجودکدر غرض

Âferîni-şden senin zât-ı şerîfindir murâd
Gelmeden şehr-i vücûde cest-i cûy'undur garez

Diğer bir na'tından:

Ey ledün mektebinin hâce-i ümmî lâkabi
Enbiyâ vü rüsülün zîver-i tesbîh-i lebî

Beyitlerinden :

Sözün zehrâba nûşân-ı gama tiryâk-ı şevk eyle
Zebânın nîş-i âzar eyleme yârâna mârâna

*

Elbetde olur hâtime-i mushaf-ı ümmîd
İhlâs ki var Fâtiha-i niyyetimizde

*

Giryânım o hâletde ki dîdem bile bilmez
Dîdemden akan eşk-i dem-âdem bile bilmez

Mısra'larından :

Hüner nakş itmedir levh-i dile tasvîr-i cânânı

NEDÎM AHMED EFENDİ «İSTANBULÎ»

1143 = 1730

Kaadîlerden Merzifon'lu Muhammed Efendi'nin oğludur. Taklîde düşmeden söylediği şûh «neş'eli» şiirleriyle gazelcilikde Osmanlı şâirleri arasında mümtaz bir mevkı' kazanmıştır. Dîvânı matbû' ve meşhûrdur. Lâkin perdeyi kaldırıp atan, hayâsızca şîvesi, klâsik dâiresinden çıkarmış ve hafifliğe kaçan şiirlere düşkünlüğü sözlerinden ciddiyeti ve «yüksek vicdânî duyguları» gidermiştir. Zîra fikirleri aydınlatıcı, ahlâkı güzelleştirici, mânâyı kıymetlendirici ciddî bahisleri [mevzûları] hiç hâtıra ge-

tirmeyerek tabîatındaki fevka'l-âde kudreti şûh ve hafif şiirlere hasretmiştir. Zira bir şâirin vicdanında en evvel terbiye edip geliştireceği yüksek duyguların birincisi mukaddes vatan sevgisi duygusu olmak lâzım gelir. Nedîm böyle bir yüksek duygunun kendisi gibi bir şâire yüklediği vazîfeyi hâtırına getirip de arada bu yolda da şiirler söylemeye himmet etmiş olsaydı hem akrânı içinde eriştiği Hak vergisi müstesnâ kudretin şükrünü asîl bir sûretde ödemeğe çalışmış, hem eserlerinden vatanseverlik yolunda da faydalanacak, gelecek nesillerin her vakitde her şekilde öğme ve ihtirâmına liyakat kazanmış olurdu. Sultan III. Ahmed'le Dâmad İbrahim Paşa'nın has «baş» nedimlerindendi. Âdî bir sûretde terceme ettiği «Sahâifü'l-Ahbâr» tercemesi olan matbû «Müneccim-başı Târîhi» de eserleri cümlesindendir ki bu hizmetine teşekkür olunur. İbrahim Paşa vak'asında 1143 de damdan düşerek vefât etti. Hal tercemesi «Târihçiler Faslı»nda mezkûr İsmet Efendi merhûmun tahkîkatına göre Ayaspaşa mahallesindeki Almanya Sefârethânesi karşısındaki kabristanda Târihçi Fındıklı'lı Silâhdar Mehmed Ağa yanında medfundur.

Üsküdar'da Karaca Ahmed civârında Tunus Bağ'ı mezarlığında medfun olan Nedîm Efendi'nin müderrislerinden Nedîm Efendi olduğu da İsmet Efendi'nin tahkîkatı cümlesindendir. Mezar taşındaki târîhden de müderrislerden olduğu anlaşılmaktadır.

Hakîmâne beyitlerinden :

Defter-keş-i meâyib-i nâs olma merd isen
Kıl zâtını nazarlara mecmûa-i edeb

Şûhâne beyitlerinden :

Hattın nazar-ı âşıka elbette girandır
Kıldı ağır ey gonca terâzû-yi mahabbet

NÂYÎ OSMAN DEDE «İSTANBULÎ»

İstanbul'da yetişen Mevlevî şâirlerinden olup Galata Mevlevîhânesinde neyzenbaşı ve şeyh oldu. 1142 de vefat ederek mezkûr dergâha defn olundu. Her tarafda şöhret bulan ve sehl-i mümteni' kabîlinden olan «Mi'râciyye» manzûmesi gerçekden ârifâne ve âşıkaanedir. Peygamberlerin mûcizelerinden bahseden «Ravzatü'l-İ'caz fi'l-mu'cizâti'l-mümtaz» isminde manzum bir eseri de vardır ki bir nüshası «Müze-i Osmânî» kütüphânesinde mevcuddur. «Zübde-i Makalât-ı Şems» isminde bir eseri daha olduğu rivayet edilmiştir. Hâlen dergâhlarda okunan «Mi'râciye»

sinin san'atkârâne olan bestesi de kendisi tarafından dır. Mûsikî'ye dâir «Risâle-i Edvar»ı olduğu da [Sâlim Tezkiresi]nde mezkûrdur.

Matlâ'ından :

Evvel Allah âdını yâd eyleriz
Dilden olmuş kalbi dil-şâd eyleriz

Zikr-i Hakk'la nutku irşâd eyleriz
Her harâb-âbâdı âbâd eyleriz

Hazret-i Ahmed sıfâtın söyleriz
Mustafâ'nın mu'cizâtın söyleriz

Her kim eylerse Muhammed vasfını
Âkıbet mahmûd ider Hak ismini

Kim anın zât-ı şerîfin âşikâr
Bâis-i mevcûd itdi girdigâr

Ânın içün cümleden efdaldir ol
Ânın içün ber-ter ü ekmeldir ol

Ânın içün yâradıldı şeş-cihat
Arş ü ferş ü heft-i deryâ hem nebat

Âna verdi Hakk hakaayık sırrını
Âna bildirdi dekaayık sırrını

Her ne kim ikram kıldı zâtına
Hazm idüp ikrâm bildi zâtına

NAHÎFÎ SÜLEYMAN EFENDİ «İSTANBULÎ»

1151 = 1738

Manzûm Mesnevî-i Şerîf Tercemesi (*) adını ebediyyen yaşatmağa vesiyle olan İstanbul'lu meşhûr bir şâirdir. Yazı san'atında da ihtisası vardır. «Hayâtının ilk çağında» meşhur Hattat Hâfız Osman Efendi'den sülüs ve neshî yazıları meşk ederek icazet almış ve sonraları tâlikde de mehâret kazanmıştı. Elçilik kâtipliğiyle İran'a gidip Acem şâir ve belâğatçıları ile fazla temâsından Farscada derinlik ve kemâl kazanmıştır. Macaristan'a gidip geldikden sonra şıkk-ı sânî defterdârı olmuştu. «Mü-

(*) **Bu yüksek eser güzel bir tâlik yazı ile mübarek metni ile beraber Mısır'da basılmıştır.**

rettep Dîvan», «Hılyetü'l-Envâr», «Risale-i Hızriyye», «Terceme-i Şecereti'n-Nebevî el-Müsemmâ», «Âsaf-nâme», «Mevlid-i Nebî», «Hicret-nâme», «Tahmîs-i Kasîde-i Bür'e», «Tahmîs-i Na't-ı Câmi'», «Zahrü'l-Âhire», «Nasîhatü'l-Vüzerâ», «Manzûme-i Enfüs ü âfak eserleri cümlesindendir. Peygamber Efendimizin (S.A.V.) gazâlarını da Şeh-nâme» vezninde bin beyit kadar nazmetmiştir. İşbu çeşitli ve makbûl eserlerinden zamanının, mesleğinin kıymetini takdîr eden irfan ve kalem erbâbından olduğu anlaşılıyor. Vefatı: Mezar taşında yazılı: «Bu Süleyman Nahîfî rûhuna el-fâtiha» mısra'ının gösterdiği 1151'de (*) kabri Topkapı hâricinden Maltepe'ye giden caddenin sol tarafında yol kenarındadır. İstanbul'lu şâirlerin yaradılışdan getirdiği kudret bakımından en büyüğüdür. «Kasîde-i Bür'e» ile «Kasîde-i Mudâriyye»yi de üç lisanda tahmîs etmiştir ki her üçünün de matlâ'ları [Sâlim Tezkiresi]nde yazılıdır. Kendisinin el yazısı ile yazma Türkçe ve Arabca tahmîsi, İbnü'l-Emîn Mahmûd Kemal Bey'in Kütüphânesinde fakîr tarafından görülmüştür. «Kasîde-i Bür'e» tahmîsi «El-Cevâib» matbaasında basılmıştır. «Zahrü'l-Âhiret», Akaaid ve ahlâkdan bahseden bir manzûmedir ki:

Vasf-ı şöhret bu kitâb-ı fâhire
Oldu mülhem kalbe «Zahrü'l-Âhire»

beytiyle tasvîr etmektedir (**)

Mesnevî-i Şerîf Tercemesi mukaddimesinden:

بشنو از نی چون حکایت می کند
از جدائیها شکایت می کند

Bîş nevez-ney çün hikâyet mî küned
Ez cüdâyîha şikâyet mî küned

Dinle neyden kim hikâyet itmede
Ayrılıklardan şikâyet itmede.

(*) Müstakîm-zâde'nin söylediği târih
«Süleymân-ı devletin mûr-i Nahîfî uçdu me'vâya».

(**) Şeyh Ebû'n-Necîb-i Sühreverdî'nin ahlâk ve siyasetden bahseden «Nehcü's-sülûk» ismindeki meşhur eserini terceme eden Gelibolu civarındaki Keşan [Bugünkü idarî bölünüşde Edirne Vilâyetine bağlı kaza merkezidir], lı Muhammed Efendi de zamanına göre münşî ve siyasî bir zat olup 1203 târîhinde İstanbul'da vefat etti. Her bakımdan istifâdeye şâyân olan bu terceme matbû'dur.

کز نیستان تامرا ببریده اند
از نفیرام مردوزن نالیده اند

Der kamışlıklardan kopardılar beni
Nâlişim zâr eyledi merd ü zeni

در نیاید حال پخته هیچ خام
پس سخن کوتاه باید والسلام

Puhte hâlin fehm etsin mi hâm
İhtisar üzre gerek söz ve's-selâm

Beyitlerinden :

Hussâdın itme hiç nazar güft-ü gûsuna
Şir iltifat ider mi külâbın gulüvsuna

*

Lâzım değil inâyeti ehl-i tekebbürün
Bahşeyledim atâsını vech-i abûsuna (*)

*

Hakîm-i kâmile kâr-ı abes nakîsa verir
Hakîkat ehline terk-i mecaz lâzımdır

Kıt'alarından :

Ey Hâlik-ı yektâ vü adîmü'l-eşbâh
Cûvende-i lûtf ü keremin bende vü şâh
Mahrûm ola hâşâ dürr-i ihsânından
Bir kul diye sıdk ile Allah Allah

(*) Şeyh Sa'dî'nin

عطای او بلقای او بخشیدم

sözünün tercemesidir.

NEYLÎ AHMED EFENDİ «İSTANBULÎ»
1161 = 1748

İstanbul'dan yetişmiş şâirlerin en değerlilerinden fazîlet sâhibi bir zât olup 1104 târîhinde dünyaya gelmiştir. Babası İstanbul kaadîlerinden Mirza-zâde Muhammed Efendi isminde fazîletli bir zâtdır. Tahsîlini ciddî bir sûretde bitirdikten sonra müderrislik yoluna girerek bir müddet tâlim vazifesiyle meşgul oldu. Daha sonra kaadîlik mesleğine girerek İzmir, Mısır ve Mekke mevleviyetlerinde [yüksek kaadîlikleri]nde bulundu. 1149 târîhinde Anadolu ve 1159'da Rumeli Kazaskerliği rütbelerine yükseldiyse de biraz sonraları hastalanarak istifaya mecbûr olup muâsırı ve bütün cepheleriyle meslekdaşı olan Şeyhu'l-İslâm Çelebi-zâde Âsım Efendi'nin söylediği «Mirzâ-zâde Ahmed Neylî, sahn-ı Firdevs'e eyledi mesken» târîh-i mefhûmunca 1161 de vefat etti. Mezar taşında bu manzûme nakş olunmuş değildir. Üsküdar'da Tunus bağı'ndan Selimiye'ye dönen caddenin sağ tarafında ve yol kenarında medfundur. Muallim Nâcî Efendi merhum «Mecmûa-i Muallim»de «Neylî Efendi iktidarı nisbetinde şöhret bulamayan şâirlerimizden sayılır. Halk lisanında dolaşan bâzı beyitleri meşhûr «Lâedrî»nin olmak üzere telâkki edilir. Şiirleri toplansa dîvançe «küçük dîvan» denilemiyecek kadar büyük bir kitap teşkil eder» (*) diyorlar. Neylî'nin şâirliğinin derecesini — mesleğim olmadığı için — takdirde mâzûrum. Fakat mürettep dîvânının bir kaç nüshasını gördüm. Bunlar arasında Galata Mevlevîhânesi ile Hâlis Efendi Kütüphânelerinde de vardır. Şâirliği hakkında da, Neylî, geçmiş şâirlerimizin pek çoğuna tercih olunur. Güzel düşünür, münakkah söyler, san'at göstermeye meyli ziyadece olduğu halde sözü câzibesiz düşmez, tabîatı nâzik, zarîf, fikri bayatlamış kelimelerle ifadeden sakınıcıdır. Fakat bâzan İran mukallidliğine mağlûb olur, ifadesinde bulunuyorlar. Eserlerine dâir de Şâirler Tezkiresinden [Fatîn Tezkiresi]nde «Arabî ilimlere dâir haylice tasnîfat ve te'lîfâtı ve nice nice nefîs kitaplara selîs ifadeli hâşiyeleri ve fıkıh kitaplarına müteallık altmış adet hayrât-ı amîmetü'l-berekâtı olduğu» (**) yazılıysa da isimleri açıklanmamıştır. Görebildi-

---

(*) Muallim Nâcî merhûm'un beyânatının asıl metni şudur:

«Neylî Efendi iktidarı nisbetinde şöhret bulamayan şâirlerimizden sayılır. Lisân-ı halkda dâir [dolaşan] bâzı ebyâtı meşhur «Lâedrî»nin olmak üzere telâkki edilir. Eş'ârı toplansa divançe denilemiyecek kadar büyük bir kitab teşkîl eder.»

(**) Fatîn Tezkiresi'ndeki ibârenin asıl metni de şudur:

«Ulûm-i Arabiyyeye dâir haylice tasnîfat ve te'lîfatı ve nice nice kütüb-i nefîseye hâşiye-i selîsü'l-ifâdâtı ve kütüb-i fıkhiyyeye altmış adet hayrât-ı amîmetü'l-berekâtı olduğu» yazılmışsa da isimleri açıklanmamıştır.

ğim eserleri aşağıdadır:

1 — Allâme Abdurrahman İbni Cevzî'nin «El-Vefâ fî Fezâili'l-Mustafâ»sının «El-Evfâ fî Tercemeti'l-Vefâ» ismiyle tercemesi: Bir nüshası Nûr-i Osmaniye Kütüjphânesinde vardır.

2 — Yavuz Sultan Selim Han'ın emriyle «Şeyh-i Mekkî» şöhretiyle tanınmış Şeyh Muhammed İbni Muzaffer tarafından Farsca olarak yazılan «El-Câniibü'l-Garbî fî Hall-i Müşkilât-ı İbn-i Arabî» adlı eserin «El-Fazlü'l-Vehbî fî Tercemeti'l-Câniibi'l-Garbî» ismiyle tercemesi: Bunun da bir nüshası Ayasofya Kütüphânesinde vardır.

3 — Fazilet-nâme: Ahlâk ilmine dâir bir manzûmedir.

4 — Şerh-i manzûme-i Kavâidü'l-İ'rab.

5 — Mâ lâ büdde li'l-Erîbi mine'l-meşhûri ve'l-garib: Edebiyatdaki değerinin burhânı olan bu kalın «hacımlı» eser meşhûr «Târîh-i Vassaf»ın şerhidir. Bir nüshası Hâlis Efendi Kütüphânesinde vardır.

6 — Hacletü'l-Arus fî Târîh-i Engürus: Zamanındaki Macaristan seferi hakkındadır.

7 — Dîvan: Malûm tarz üzeredir. Bir gazelinden Gülşenî tarîkatına müntesib olduğu anlaşılır.

Beyitlerinden :

Gönül ağyâr için incinme yâre — Gül olmaz bâğ-ı âlemde dikensiz

*

Hengâm-ı visâl âkıbet ağyâra da kalmaz
Encâma irer mevsim-i gül hâra da kalmaz

*

Kalmaz meyân-ı lücce-i mihnetde fülk-i dil
Elbetde bir müsâade-i rûzigâr olur

*

Gönlün açar mezimmet-i hâr eyleyüp gülün
Gelsin bahar faslını seyr eyle bülbülün

Mısra'larından :

Şirler değme kemend-i efgene nahcîr olmaz

*

Ne dil-rübûde olaydık ne dil-rübâmız olaydı

NECÎB MUSTAFA EFENDİ «SUYOLCU-ZÂDE - EYYÛBÎ»

Şâirlerden ve meşhur hattatlardan olup Eyüb'lüdür. Mürettep Dîvânı ve «Devhatü'l-Küttâb» isminde heca harfleri sırasına göre hazırlanmış «Tezkire-i Hattâtîn»i vardır ki bir nüshası «Müze-i Osmanî» Kütüphânesinde mevcuddur. Bu eserde bir kaç tane de ressamın hal tercemesi mezkûrdur. 1171'de vefat etti. Eyüb'de Hamam arkasındaki yokuşun başında babasının yanına defn edildi.

Beyitlerinden :

Olsa âyine-nümâyende-i rûy-i insan
Yüzü insân olur ammâ özü insan olmaz

Mısra'larından :

Meseldir dinsizin ey dil gelir hakkından îmansız

NEVRES ABDÜ'R-REZZAK EFENDİ «KADÎM - KERKÜKÎ»

1175 = 1761

Osmanlı şâir ve münşîlerinin mâruflarından olup Kerkük'lüdür. Şâirliği mürettep dîvânından, eski tarz üzere münşîliği de 1304 târîhinde İstanbul'da «Mebâliğu'l-Hikem» - 1172 (*) ismiyle basılan «Münâcât-ı Hoca Abdullah el-Ensârî» tercemesinden anlaşılır. İstanbul'a gelerek mevâli [kaadîler] sınıfına dâhil olmuştu. Bilâhare devlet büyüklerine dil uzatmak töhmetiyle evvelâ Resmo'ya, sonra sürgün yeri değiştirilerek Bursa'ya gönderilmiş ve arkasından serbest bırakılıp yine Bursa'ya ve «Mecmûatü't-Terâcüm»le «Vâsıf Târîhi»ne göre Kütahya'ya Haşmet'le birlikte sürülmüştür. «Münşeât»ı da kitab hâline getirilmiş, fakat basılmamıştır. Hakîm oğlu Ali Paşa'nın Şah Tahmasb-ı Safevî ile muhârebesine dâir yazdığı târihçe «Es'ad Efendi Kütüphânesinde mevcuddur. Nevres'in Ali Paşa kitapçısı olduğu Seyyid Vehbî'nin bir mektubunun başlığında da yazılıdır. «Mecmûatü't-Terâcüm» de, Hind hükümdarlarından [Selîm Şâh târîhi]nin tercemesi Nevres'in kalemiyle yazıldığını beyan ediyor. 1175'de Bursa'da vefat etti. Kabri Üftâde Hazretlerinin Câmi-i Şerîfi karşısındaki mezarlıkta olup mezar taşı —silindir— biçiminde bir taşdır. Hâl tercemesi zamanımız edebiyatçılarından İbnü'l-Emîn Mahmûd Kemal Beyefendi tarafından yazılmıştır.

(*) Bu eserin ismi, terceme târîhini gösterir.

Haclegâh-ı Husrev'i ol şeb ki tezyîn etdiler
Hûn-i Ferhâd-ı hınâ-yı pây-i Şîrin etdiler

matlâ'lı aşağıdaki meşhur gazeli bir çok şâir tarafından tanzîr ve tahmîs edilmiştir.

Haclegâh-ı Husrev'i ol şeb ki tezyîn etdiler
Hûn-i Ferhâd'ı hınâ-yı pây-i Şîrin etdiler

Dağlarla verdiler ârâyiş nev-sîneme
Âkıbet derdin şükür bir parça teskin etdiler

Çeşme-i hayvan değildir ârife girdâbdır
Hızr'ı ol ser-çeşmenin bâşında tekfîn etdiler

Çıkmadı bir nîm-ten kadd-i bülend-i himmete
Atlas-ı gerdûnu bir kaç kere tahmîn etdiler

Deyr de tevhîd eder zünnar bağlar Kâ'be'de
Ârife bu veçhile telkîn-i âyin etdiler

Ebrüvâne vesme çekdi hûblar gaafil mebâş
Ey dil-i miskîn yine şemşîri keskin etdiler

Ben o gün kesdim ümîdim Nevres-i âvâreden
Kâsib-i nâzîn ol şeh-i hunhârenin zîn etdiler

Beyitlerinden :

Kendi elimle yâre kesip verdiğim kalem
Fetvâ-yı hûn-i nâ-hakkımı yazdı ibtida

Mîzana ur görüşdüğün ahbâbı el-hazer
Rehber tasavvur eylediğin rehzen olmasın

NÜZHET ÖMER EFENDİ «URFALI»

Fazilet sâhiblerinden ve şâirlerden bir zât olup [Reha - Urfa]'lıdır. Uzun müddet Râgıp Paşa'nın mühürdarlığında bulundu. Mürettep dîvânında Farsca şiirleri de mevcuddur. Şiirdeki tarzı Râgıb Paşa üslûbunu andırır. Bir de manzûm «Hadîs-i Erbaîn Şerhi» vardır. Mürşîdi Neccar - zâde Şeyh Riza Efendi hakkında yazdığı «Menkıbe-i Evliyâiyye fî Ahvâl-i Rizâiyye» ismindeki menâkıb-nâmesi basılmıştır. 1192'de İstanbul'da vefat etti. Galata Mevlevîhânesinde medfundur. Bir de Râgıp Paşa'nın «Sefîne»si tarzında Arabca «Münâzehü'l-Ebsâr», «Terceme-i Merzi-

ban-nâme - Cevherü'l-Hikem» isminde muhâdaratdan [târih ve edebiyta âit fıkra ve hikâyeler] bir eseri vardır. «İlm-ı Ahkâm-ı Nücûm»a da [Yıldızların hükümleriyle alâkalı ilme] de vukufu vardı. Müslüman müneccimlerden Muhammed Kaasım'ın Farsca yazılmış «Tenbîhâtü'l-Müneccimîn» ismindeki eserini terceme etmiştir.

Beyitlerinden :

Gönülden mebhas-i aşkda evvel âh olur peydâ
Belî her nüsha unvânında «Bismillâh» olur peydâ

*

Gitmez kulûb-i kaasiyeden nakş-ı infiâl
Seng üzre mürtesem olan âsar saht olur

*

Kendi aybın görmeğe ayb-ı kesân âyinedir
Halka ta'n itme hele bir kerre var gör sen seni

NESÎB MUHAMMED EFENDİ «İKİ YAPRAKLI-ZÂDE»
1204 = 1789

Aslen İstanbul'lu derviş tabîatlı bir şâirdir. Dîvâniyle münşiyâne eserleri basılmıştır. Mâliye Tezkireciliği vekâletinden azl olunmuş iken 1204'de vefat etti. Rumeli Hisarında Kayalar mezarlığında medfundur.

Beyitlerinden :

Birdir Hudâ bu sözdeyim olsa tenim dû-çâk
Söz bir Cenâb-ı Hâlik-ı kevn ü mekân bir

*

Mest-i hâb-ı gaflet olmaz mahrem pazâr-ı aşk
Ehl-i aşkın ahz â i'tâsı dem-i eshâr olur

*

Halk ider dâd ü sıted biz pür telâş ü bî-nisâb
Çâ-resûy-i âlemin biz onmadık dellâlıyız

Mısra'larından :

Terâzûy-i dû-dest-i eshıya dirhem kabûl itmez

NÂŞİD İBRAHİM BEY «MORALI»

Râtib Ahmed Paşa'nın oğludur. Mora'da doğmuştur. Sultan III. Mustafa'nın Mâbeyinciliğinde bulunmuş ve adı geçen pâdişahın vefatında

Beylerbeyilikle Yenişehir'e gönderilmiştir. III. Selim Han'ın tahta çıkışında yakınları arasına girmiş ve Âmine Sultan'ın Kethudalığına tâyîn olunmuştur. 1206 da vefat etti. Üsküdar'da Ayazma Câmi-i Şerîfi avlusunda medfundur. Dîvânı basılmamıştır.

Bir gazelinden :

Kılma insâna hakaaretle nazar — Anla sırr-ı nüsha-i kübrâya bak
Olma dildâde nukuş-i zâhire — Sûrete meyl eyleme mânâya bak
İttihâdın sırrını idrâk içün — İhtilâf-ı sûret-i eşyâya bak

NEŞ'ET SÜLEYMAN EFENDİ «HOCA EDİRNEVİ»

1222 = 1807

İlimleri tahsilden sonra İstanbul'da Molla Gürânî civarında aldığı konakda Farsca öğretimi ve Mesnevî okutmakla meşgul olurdu. Âmmenin «herkesin» husn-i zannına mazhar olan ârîflerdendir. Edirne'de doğmuştur. Nakşibendî şeyhlerinden Bursa'lı Emin Efendi'ye müntesibdir.

Şiir ilim kuvvetiyle söylediği için bâzıları pek parlak değildir. Vefâtı «Neş'et Efendi göçlü cinan ola menzili» mısra'ının delâleti olan 1222 târihindedir. Kabri Topkapı hâricinde Maltepe Hastahânesi yolunda sağ tarafda Sakızağacı denilen set üstündedir. Matbû dîvânından başka «Tûfân-ı Ma'rifet »isminde bir eseriyle Nakşibendî sülûküne âit olup tercemesinin târîhi «Tercemetü'l-aşk» terkîb-i menkûtu, «Meslekü'l-Envâr ve Menbau'l-Esrâr tercemesi vardır. Hâl tercemesi talebelerinden Pertev Efendi tarafından yazılmış ve Kethudâ-zâde talebelerinden Emîn Efendi tarafından zeyli yazılmış ve basılmıştır:

Muhammesinden :

Bizim cevr-i felekden şekve vü bidâdımız yoktur
Adûdan hiç melâl-i hâtır-ı nâşâdımız yoktur
Şu kâfir baht-ı bedden iştikâ mu'tadımız yoktur
Muhassal dost ü düşmenden tezallüm bâdımız yoktur
Gönüldendir şikâyet kimseden feryâdımız yoktur (*)

Meşhur na'tının girişinden :

Deryâ-dil olan ehl-i hüner katre-i feyzi
Besler sadef-i sînede dürr ü güher eyler

(*) Nev'î

Beyitlerinden :

Âdâb-ı aşk âşıka ancak niyâz imiş
Âyîn-i şevk-ı dilber-i tannâze nâz imiş

NÛRÎ EFENDİ «KOLAĞASI AHMED BEY-ZÂDE»

Hâl tercemesi «Şeyhler Faslı»nda mezkûr Hâşım Baba halîfelerinden Salâcî-zâde müntesiblerinden ve mutasavvıfâne şiirler yazan dîvan sâhibi şâirlerden olup Girid'in Kandiye kasabasındandır. Basılı olmayan dîvânı 1209'da toplanıp tertib edilmiştir.

Matlâ'ından :

تعالى الله اكبر حبذا سلطان بى همتا

Teâlâ Allahü Ekber habbezâ sultân-ı bî-hemtâ
Ki kıldı on sekiz bin âlemi bir emr ile inşâ
Zihî Sâni' ki ednâ sun'unun sırrına akl irmez
Ne denlû mûşikâf olsa iderse hikmetin icrâ

NÜZHET OSMAN EFENDİ «BAKIRCILAR KETHUDASI - BURSAVÎ»
1227 = 1812

San'at ve meslek sâhiblerinden olduğu halde ilim tahsîl etmiş ve bilâhare Bursa'lı Nakşibendî Şeyhi Emîn Efendi'ye bağlanarak feyiz ve irfan sâhibi olmuş bir şâirdir. Bursa'lıdır. 1227'de memleketinde vefat etti. Molla Fenârî Câmi'inin batısında medfundur. Dîvançesi basılmamıştır.

Bir gazelinden :

Ey gül'izâr nâliş-i dil bülbülânedir
Güftar-ı ehl-i aşk hemîn âşıkaanedir
Evc-âşinâdır ehl-i mahabbet o rütbe kim
Mürg-i şikeste bâl-i dil-i arş-âşiyânedir

NESÎBA TEVFÎKA HANIM «İSTANBULÎ»
1260 = 1844

İstanbul şâirlerinden olup Şerîf Paşa-zâde Said Sîret Beyin kızı ve hâl tercemesi ileride yazılı Nihad Beyin kızkardeşidir. Dîvânçesi vardır.

1260 târîhinde İstanbul'da vefat etti. Kanlıca'da Atâ Efendi dergâhına defn edildi.

Tîr-i nigehin eyledi öz cânıma te'sîr
Cânâ bu kemankeşlik ile pîr olasın pîr

NAZÎF AHMED EFENDİ «İSTANBULÎ»

1275 = 1858

Fazîletli şâirlerden ve kaadîler sınıfından olup Sahhaflar şeyhi-zâde Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi'nin kardeşi oğludur. 1252'de Takvîmhâne Nezâreti Vekâletine, 1268'de Mekke-i Mükerreme yüksek kaadîliğine tâyîn olunmuş idi. 1275 H. târîhinde vefat etti. Eserleri. Kapdan Paşaların hâl tercemelerini bildiren «Sefînetü'l-Vüzerâ» ve nakîbü'l-eşrafların» (*) hâl tercemelerini açıklayan «Riyâzü'n-Nukabâ» (**) ile «Terceme-i Nisâbü'l-İhtisab», «Terceme-i Nuhbetü'l-Fiker», «Şerhu Mevâridü'l-Kelîm», «Terceme-i Telhîs-i Beânî», «Terceme-i Risâle-i Kevâkibî», «Terceme-i Tâlîmi'l-Müteallim», «Terceme-i Tabâkat-ı Şernûbî», «Terceme-i Şerh-i Kasîde-i Lâmiye», «Lûgat-ı Kaafiye» ve manzûm «Ser-Âgaz-ı Hıcaz», «Sürnâme-i meserret-i Allâme»dir. Meşhûr Arabca hikâyelerden olup matbû' «Elfü'l-Leyli ve'l-Leyle» (***) ile matbû «Melikü's-seyfi Zü'l-yezn»in mütercimi de bu zâtdır. Sultan II. Mahmûd'un Edirne seyâhatine dair Arabca «Sefernâme» isminde bir risalesi de vardır.

Bir na'tından :

Yâ Resûlellah Ravzan huld-i Cennetdir senin
Nutk-i can-bahşın serâser hayr ü hikmetdir senin.

Bir de «Semârü'l-Kulûbi fi'l-Muzaf - ve'l-Mensûb»'u, «Ukûdü'l-Leâl fî Tercemeti'l-Emsâl» ismiyle terceme etmiştir ki bir nüshası Köprülü Kütüphânesindedir.

(*) Bir nüshası Beşiktaş'da Yahya Efendi Kütüphânesinde vardır.

(**) «Elfü'l-Leyli ve'l-Leyle» mütercimi olmak üzere [Lâtîfî Tezkiresi]nde İshak Çelebi muâsırlarından Üsküb'lü Hevesî isminde bir şâir daha zikredilmiştir. Bu halde Nazîf Efendi II. mütercim olacaktır.

(***)«Sicill-i Osmânî»'de Mısır'da vefat ettiği yazılmışsa da vesikalandırılmış değildir.

NİHAD BEY «İSTANBULİ»
1286 = 1869

Saîd Sîret Bey'in oğludur. İzzet Molla «Mihnet-keşan»da «Nihad'ım yanımda beraber idi. Refîkım fakat ol hünerver idi» diye kendisinden bahseder. Molla'nın irfan sâhibi talebesidir. Mısır'a giderek Mehmed Ali ve İbrahim Paşaların hizmetinde bulunmuşdur. Bilâhare İstanbul'a dönüp Ziraat ve Nâfia Meclisine âza olmuştur. 1286'da vefat ederek Kanlıca'da Şeyh Atâ Efendi Dergâhına defn olunmuştur. Hiciv söylemeği huy edindiği için halk kendisinden sakınırdı. «Mecmûa-i Gazeliyâtı» basılmıştır. Ciddî mevzûlardan ziyade hicivde mehâret göstermiştir. Şâirlikden ziyâde nedîmlikde şöhreti vardır.

Şiirlerinden :

Sükût idenler olur dâima selâmetde
Belâya uğrama çok söylemekden olur
Cihanda şimdi zerâfet müdâheneyle olur
Hamâkat olmaza olmaz demekden olur

*

Ümmîd-i râhat itme felekden sakın gönül
Mihnet-keş olma dehirde fikr-i muhâl ile

NAİLÎ SÂLİH EFENDİ «MANASTIRÎ»
1293 = 1876

Âlim şâirlerden rind meşrebli [kalender tabîatlı], ârif bir zât olup ilk tahsîlini memleketi Manastır'da yapmış, İstanbul'da ikmâl etmiştir. Yazı san'atında da ihtisâsı vardır. Mürettep Divânı basılı değildir. Muallimlikle Mısır asîllerinden biriyle Mısır'a gidip 1293 târîhinde orada vefat etti. Şiirleri şâirâne yaratılışının delîlidir. Tarikatca Mevlevî'dir. «Pend-i Attar»ın bir beytini beş beyt ile şerh ettiği eserinde «Kenz-i Nasâyih» ismini vermiş ve 1294 de Mısır'da basılmıştır.

Matlâ'ından :

Hamd-i bî-had ân Hudâ-yi pâk-râ
An ki îman dâd müşti hâk-râ
Evvel âhir âlemin hamdi tamâm
Zâtına mahsusdur Hakkın müdâm
Öyle kudret sâhibidir ol Hudâ
Bir avuç toprağa îman verdi tâ

Çün irâde itdi halk-ı âleme
Virdi sûret sûretinden Âdem'e
Tıyn'den halk itdi cism-i Âdem'i
Eyledi rûşen anınla âlemi
Oldu çün feyz-i ezel-sûret-pezîr
Nûr-i îman Âdem'i kıldı münîr

Beyitlerinden :

Ehl-i dil sîne telîy-i mey-i kâm olsa dahî
Neşve-i feyz-i safâ var dil-i pür-cûşunda

*

Mütekebbirlere kibr itme tasadduk sayılır
Zâlime cevr ü ezâ kılma ibâdet gibidir

NEVRES OSMAN EFENDİ «NEVRES-İ CEDİT - SAKIZÎ»
1293 = 1876

Hâl tercemesi yukarıda geçen Bağdad Vâlisi Ali Rıza Paşa merhûmun bendelerinden Süleyman Efendi nâmında bir zâtın kölesi olup Sakız'lıdır. Yusuf Kâmil Paşa tarafından bastırılan «Dîvân-ı Kebîr»inde üç lisan üzerine şiirleri vardır. Farsca şiirleri parlakdır. Fakat :

Demdir ey dil alayım destime levh ü kalemi
Şûr-i mâtem ile tecdîd ideyim köhne gamı
Tîğ-i hâmemle sipihrin ciğerin kan ideyim
Ben de icrâ ideyim kaaide-i muhteşemi

matlâ'lı mersiyesi meşhûr ve acıklıdır.

VI. ve II. Ordular Muhasebeciliğinde ve Zabtiye Nezâreti mektupçuluğunda da bulunmuş idi. Şuûruna bozukluk gelerek 1293'de emekliye ayrılmış iken İstanbul'da vefat etti. Üsküdar'da Karaca Ahmed mezarlığında medfundur. Mensûr eserlerinden bâzıları: «Mecmûatü't-Tareb alâ lisâni'l-Edeb» ve ikinci hâmîsi Serdâr-ı Ekrem Abdü'l-Kerîm Nâdir Paşa nâmına olarak «Eser-i Nâdir» isimleriyle basıldı. Bir de mukaddimesinde Şeyh Sa'dî'nin mufassalca hâl tercemesi olmak üzere basılmamış «Gülistan Tercemesi» vardır.

Şuûruna noksanlık geldiği zaman timarhâneye konulmamış ve kadirbilir Şehzâde Yûsuf İzzeddîn Efendi merhûmun husûsî emirleriyle Haydarpaşa Hastahânesinde hazırlanan husûsî bir dâirede tedâvi altına alınmış ve şifaya kavuşmuştur. Hastalığının sebeblerinden biri bâzı kim-

selerden gördüğü dedi-kodu ve iftirâ olduğundan tedâvisi sırasında yazdığı şikâyet-nâmede «Ma'zûrum 1290» kelimesini târih düşürmüştür. Kendisini hastahaneye yağmurlu bir havada getirmişler, gök gürlemekdeimiş. kapıdan içeri gireceği sırada durarak şu beyti söylemiş:

Bu yağan yağmur değildir sanmayın gök gürlüyor
Sille-i dâr-ı şifâdır âsüman ağlar bana

Beyitlerinden :

Sâf-meşreb iltifât-ı sâdeden hoşnud olur
Dil-nişîn olmaz o sohbet kim garez-âlûd olur

*

Çok riyâkâr var velî görünür
İbn-i Mülcem iken Ali görünür

*

Hâli bir bedd aslın ikbâle tahavvül etmesin
Çünki müstakbelde ya fir'avn ya Nemrûd olur.

NÂLÎ MOLLA HIZIR
1290 = 1873

Doğumu Süleymâniye'ye bağlı bir köyde, tahsîl ve terbiyesi Süleymaniye ile Karadağ kasabasındadır. Kürdce Dîvânı olduğu gibi üç lisanda da bedî'î san'atlarla süslenmiş şiirleri vardır. 1290 târihlerinde hacc-ı şerîfden dönüşünde İstanbul'da kalarak zamanın âlim ve şâirlerinin takdir ,hürmet ve ikramlarına mazhar olmuştu. Bir müddet sonra vefat ederek Karaca Ahmed mezarlığına defn olundu.

Şûhâne — neş'eli — şiirlerinden :

Gehî tesbîh ü geh bâde — Gehî nakş-ı ruh-i sâde
Senin derdinle dünyada — Neler çekdim neler çekdim

NÜZHET EFENDİ «HASAN NÜZHET EFENDİ - DİLÎ»

Meşhûr Sürûrî tavrında [gidişinde] bir şâir olup İstanbul'ludur. Tahsîlini ikmalden sonra Mâliye kalemlerine girerek terfî ile Bağdad Maliye Müfettişliğine yükseldi. Bu me'mûriyetinde iken vefat edip İmâm-ı A'zam Hazretlerinin (R.A.) yakınına def nolundu. Sükûtî bir ömür geçirir, lâtîfeleri tam yerinde sarf eder, sözlerindeki hiciv ve târiz dolayısiy-

le zamanının büyüklerini korkutmuş idi. «Letâif-i Esnaf» ismindeki mizâhî eseri matbû münşeât, şiirleri, târihleri bilhâssa «Zayrûh» isimli manzûm eseri basılmamıştır. Bu eserler arasında dikkat nazarını çeken târihleridir. Bunlar arasında amcası Nûh Rıfkı Efendi'ye târîhi:

Ba'd-i âhi «Nüzhetâ» târih ile etdim vezân
«Nûh»-i cismi zevrakın sürdü adem deryâsına
1267 = 1850

Nayzen İsmail Dede'ye târîhi:

Çıkdı bir târîh-i seyr-âhenk nây-i aşkdan
Asdı İsmail Dede Mansûr'u tâk-ı Cennete

NÜZHET MUHAMMED EFENDİ «DİLİ NÜZHET - SİVASÎ»

1304 = 1886

Edebiyatçılardan fazîlet sâhib ibir zât olup aslen Tatar, doğum yeri itibâriyle Sivas'lıdır. Matbûat Müdürlüğü vesâire gibi bir hayli mühim işlerde bulunarak şuûruna arada bozukluk geldi. 1304 de Sivas'da vefat etti. Edebiyat kaaidelerinden bahseden «Muğni'l-Küttab» edebî eserlerinin meşhûrudur. «Nüzhetü'l-Münşeât» ve «Mü'dilü'l-İmlâ ve Mükemmilü'l-İnşâ» isminde inşâ ile alâkalı diğer iki eseri olduğu gibi esâsı târîhe müstenid millî bir vak'ayı tasvîr eden «Kirli Çıkı» adında ahlâka müteallik bir eseri daha vardır. Eserlerinin hepsi de basılmamıştır. «Letâifü'l-Muhâdarât» isminde muhâdarât ilminden basılmamış bir eseri de vardır. Islâm âlimlerinden Hindli Rahmetullah Efendi merhûmun «İzhârü'l-hakk» ismindeki dînî eserinin I. cildini de terceme ve neşre muvaffak olmuştur ki gerçekten mütâleaya şâyân dinî eserlerdendir.

NÂBÎ-ZÂDE NÂZIM BEY «İSTANBULÎ»

Şâirlerden ve erkân-ı harbiye kolağalarından kılıç ve kalem sâhibi bir zât olup İstanbul'ludur. Basılmış, çeşitli eserlerinden bâzıları şunlardır:

«Yeni Kimyâ», «Seyyie-i Tesâmuh», «Aynalaı», «Esâtîr», «Müsâbaka», «Heves ettim», Mesâil-i riyaziyyeden Cebir» vesâiredir. İşbu eserlerden «Yeni Kimya» ile «Mesâil-i Riyaziyyeden Cebir» îzahdan müstağnîdir.» «Seyyie-i Tesâmuh» edebiyat tenkidlerinden bahs eder. Usûlü dâ-

iresinde roman yazmağa çalışan muharrirlerimzdendr. Henüz genç yaşında iken 1307 târîhinde İstanbul'da vefat etti. Miskinler Tekkesinden Saraçlar Çeşmesine giden caddenin üzerinde medfundur.

Vâlide Ninnisi :

Yavrucuğum uykuya dal nâz ile
Cünbüş-i gevhâre-i i'zâz ile

Yat uyu ey tıfl-i safâ-perverim
Zevkına dünyâmı fedâ eylerim

Dal yine ezvâk ü hayâlâtına
Haydi meleklerle mülâkatına

Gönlümü sevgin uyutur ben seni
Ben seni taltîf iderim sen beni

Sen de büyürsün çocuğum bir zaman
Sen de bilirsin ne yamanmış cihan

Gaaile-i âlemi çekmek muhal
Şimdi uyu nâz ile âsûde hâl

*

Hubb-i vatan fikre ne revnak verir
Âdeme mâhiyetini bildirir

*

Şâhreh-i ma'rifete gitmeli
Kâ'be-i umrâna şitâb etmeli

NECMÎ ÖMER EFENDİ
1307 = 1889

Âşık şâirlerden bir zât olup İstanbul'ludur. Kula redîf «ihtiyat» binbaşılığından emekli olduktan sonra uzun müddet Alaşehir'de ikaamet etmişti. 1307 de İstanbul'da vefat ederek Hırka-i Şerîf civarına defn olundu. Önceden bastırdığı Dîvânından sonra bin beyit üzerine mürettep «Elfiye» ve on iki fasıl üzerine tertiplenmiş «Tuhfe-i Vahdet» isimlerinde manzûmeleri vardır. Fars lisânı üzerine de şiir söylemeğe muktedir olduğu dîvânı ile diğer manzûmelerinden anlaşılmaktadır.

Tuhfe-i Vahdet manzûmesinden :

Vahdet-i Hakkı teallümde makam
Münkasemdir heft-i tavra ey hümâm

Evveli tevhîd-i ef'al dinlemiş
Sâni tevhîd-i sıfatdır anlamış

Sâlisi tevhîd-i Zât ey nûr-i ayn
Bundadır fevz ü necât ey nûr-i ayn

NEBÎL BEY «HÂFIZ MUHAMMED NEBÎL BEY»
1307 = 1889

Hâl tercemesi ileride yazılı Nakıye hanımın kardeşi Mevlevî tarîkatı müntesiblerinden rind meşrebli [derviş tabîatlı], ehl-i dil [gönül ehli] bir zâttır. «İrtihâl etdi Nebîl Bey Adne» tâmiyedâr mısra'ının delâleti olan 1307 târîhinde Ayvacık kazası mukavelât muharrirliğinde [noterliği] vefat etti. Âşıkaane bir mâceradan bahseden «Hicr ü Visâl» isminde basılmamış mesnevîsi ve «Dîvançe-i Eş'âr»ı vardır.

Bir kıt'ası :

Zâlimi bergeşte iden âhdır
Kalb-i mahlûka Hudâ âgâhdır

Bir kadem şehrâhdan itme udûl
Doğrunun yardımcısı Allah'dır

NÂCİM ABDURAHMAN EFENDİ «SÜLEYMANİYELİ»
1312 = 1894

Üç lisânın edebiyâtına vâkıf muharrirlerden bir zât olup [Şehr-i zür - Süleymaniye]'lidir. 1312'de Harput'da vefat etti. Tarîkatca Nakşibendî'dir. Heca harfleri sırasına göre tanzim edilmiş üç lisandan seçilmiş şiirlerini toplayan «Hediyyetü'l-ümem ve Yenbûi'l-Hikem» ve «Gülzâr-ı Âsar» isimlerinde edebî eserleri, «Teshîlü't-Tahsîl» isminde Arabca Nahiv risalesi vardır ki üçü de basılmıştır. Bir de kendi tasavvufî şiirlerinden :

Biz âyineyiz sûret-i lâhût-nümâyız
Biz mazhar-ı eltâf-i Hudâ mest-i gedâyız

matlâ'lı gazelini de şerh iderek bastırmıştır. Heca harfleri sayısınca seçtiği hadîs-i şerîfleri de manzûm olarak Farsça şerh etmiştir.

NAÎM BEY
1314 = 1896

Hâl tercemesi «Târihçiler Faslı»nda mezkûr meşhûr müellif Şemseddîn Sâmi Bey'in küçük kardeşi olup Fıraşer'de doğmuştur. İlk tahsîlini memleketinde, üst derecedeki öğrenimini de kardeşiyle beraber Yanya Rûm Jimnazyası'nda ikmâl ettikten sonra Arapça ve Farsçayı da husûsî muallimlerden öğrenmiştir. İstanbul'a gelişinde Maârif Nezâreti Teftiş ve Muâyene Encümeni âzalığına ve bir müddet sonra reîsliğine tâyin olunmuş, bu me'mûriyetde iken 1314 târîhinde vefat etmiştir. Merdivenköy'ünde Bektâşi Dergâhı kabristanına defn edilmiştir. Fıtraten şâir olup gençliğinde Farsça şiirlerle pek çok meşgul olmuş ve bunlardan bir kısmını «Tahayyülât» ismiyle bastırmıştır. Bilâhare bütün hayâtını, emelini, gaayesini millî dili olan Arnavutça'nın ihyâsına ve yükselmesine hasr etmiştir.

Türkçe matbû' eserleri :

1 — Homer :Meşhur eski Yûnan şâiri Homer'in kısa hal tercemesiyle meşhur «İlyada»sının tercemesi. Bu eserin ancak iki formasını neşredebilmiştir.

2 — İhtirâat ve Keşfiyyat: Cep Kütüphânesi cüz'lerindendir.

3 — Kavâid-i Fârisiyye ber tarz-ı nevin: İsmi, müsemmâsını gösterir.

4 — Tahayyülât.

5 — Suhânâ-ı ber-güzîde.

Arnavutça matbû eserleri :

1 — Kerbelâ, 2 — İskender Bey, 3 — Yaz Çiçekleri ,4 — Eş'âr-ı Mütenevvia.

Arnavutça basılı olmayan eserlerinden :

1 — Arnavutluk Târîhi.

NAKIYE ŞERÎFE HANIM
1316 = 1898

Hâl tercemesi «Riyâziyeciler Faslı»nda yazılı Osman Sâib Efendi'nin kızı ve Şâire Şeref Hanımın hemşiresinin kızıdır. İstanbul'lu Osmanlı kadın edebiyatçılarının tanınmışlarından Farsça bilen bir edîbe olup 18 sene «Dârü'l-Muallimat - Kız Muallim Mektebi» Farsça ve târih mu-

allimliklerinde bulunarak maârifin neşrine hizmet etmiştir. Vâlidesinin vefatından sonra teyzeleri, hâl tercemesi yukarıda geçen Şeref Hanım'ın tâlîm ve terbiyesi altında bulundu. Matbû eserlerinin başlıcası «Lûgat-ı Fârisî» ismindeki kitapla ekserîsi ahlâka müteallık faydalı makaalelerinden ibaretdir. Mevlevî Tarîkatına intisabı vardı. «Cennet olsun câ Nâkıye Hanıma» mısra'ı menkutunun delâleti olan 1316'da vefat ederek Yenikapı Mevlevîhânesinde Şeref Hanımın kabrine defn olundu.

Gazeliyâtından :

Bir dil olursa aşk ile şûrîde-cihan
Akl ile artık âşinâlığı muhâl olur

Farsça gazellerinden :

درشاخ سدره مرغی بودم دام غافل - برحرص دانه چینی از آشیان پریده

NÂSIH MAHMÛD EFENDİ
1320 = 1902

Âlim şâirlerden âşık ve mücâhid bir zât olup İstanbul'ludur. Fâtihde tahsîlini ikmâlden sonra bir müddet bâzı Şer'î mahkemelerin «mahâkim-i Şer'iyye» kâtipliğinde istihdam olunmuştur. Bilâhare ömrünün arta kalan kısmını Bursa köylerinde imamlık ve Bursa'da inziva ile geçirip musannif şeyhlerden Şeyh İsmail Hakkı Hazretlerinin on binden fazla olan manzûmelerinin toplanması için vücûdunu ve parasını sarf edip neticede maksadına nâil oldu. Ve ismine de «Sebhatü's-Sâlikîn» ismini verdi. Fakat vefatından sonra bu yegâne kıymetli nüshanın hangi insafsız ve iz'ansızın elinde kaldığı anlaşılamadı. Dîvan teşkil edecek kadar şiiri varsa da mürettep dîvânı yoktur. 1320 târîhinde Bursa'da kendisinin uzlet yeri olan Tahta-kal'a odalarının birinde vefat edip pek açık bir mânevî işâret üzerine Şeyh İsmâil Hakkı Hazretlerinin yakınına defn olundu.

NUSRET ALİ BEY «YENİŞEHİR FENARÎ»
1330 = 1911

Zamanımızın namlı edebiyatçılarından Cenab Şahâbeddin Beyin küçük kardeşi olup Yenişehir'de doğmuştur. 1307'de istihkâm mülâzımlığı ile [teğmen] çıktıktan sonra muallim tâyîn olunarak vefatına kadar öğ-

retim hizmetinde ve ilmî tedkiklerde bulundu. İnkılâbdan sonra kaymakamlıkla emekliye sevkedilmiştir. 1330 târihinde vefat ederek Fâtih'e defn olundu .Ana dili olan Türkçe ile Arap, Fars ve Fransız lisanlarının edebiyâtına da tam vukûfu vardı. Fransızca'dan terceme ettiği eserler arasında «Sergüzeşt-i Hûniyn» birinciliği kazanır. Bu eser Rusya'da «Nihilist» denilen yıkıcı, anarşist fırkanın şaşırtıcı şekildeki kuruluşu ile ihtilâlci görüşlerini ve sırlarını anlatan acıklı ve heyecanlı bir hikâyedir. «Köçek - Bir Fâcia-i Vatanperverâne», «Makaalât-ı Târihiyye ve Edebiyye» eserleri cümlesindendir. Bir de «Benefşe» isminde edebî bir risalesi vardır. «Makaalât-ı Târihiyye ve Edebiyye» Osmanlı Târîhinin mühim vak'alarına ve edebiyat tedkiklerine müteallikdır. Hayâtını ilim ve irfâna hasr eden maârif mücâhidlerindendir.

NİGÂR HANIM «BİNTİ OSMAN PAŞA»

İslâmiyeti kabûl etmiş Macar asıllı Osman Paşa merhûmun ,İstanbul'un yüksek ve kibar bir âile hanımı ile evlenmesinden meydâna gelmiş, âdeta son çeyrek asırlık edebiyatımızın en yüksek bir şâir kadını idi. Matbû eserlerinden «Neyyiran» ile «Safâhat-ı Kalb»inde muntazam bir nazımcı iktidârını gösterdiği gibi «Aks-i Sadâ» ve «Efsus» adlı son eserlerinde de hassâsiyeti, hayâlciliği, hicran-severliği ile gerçekden yüksek bir şâire kudretini göstermiştir. Ayni zamanda lisâna âit malûmatı ve tekniği de yüksek idi. Fransızca, Almanca ve Rumca'ya tam vukufu ile meşhurdu. Annesi tarafından pek yüksek bir incelik tevarüs etmişti. 1334 senesi başlarında Hamîdiye Etfal Hastahanesinde sıtmadan vefat etmiştir. Yukarıda ismi geçen matbû eserlerinden başka, birçok gazete ve mecmûalarda yayınlanmış şiir ve eserleri vardır.

«Aks-i Sadâ»sından bir parça :

Mevsimin subh-i nefha-dârında,
Gecenin sâye-râz târında,
Ömrümün her dem mesârında,
Her dem şevk u iğbirârında,
Gönlümün hâl-i bîkarârında,
Anarım sevdiğim seni anarım!

*

Gece vakf-ı sükûn olur deryâ,
Bir lisân-ı belîğ olur peydâ,
Mütekellim gibi bütün eşyâ...
Dereden aks iden o tatlı sadâ
Dile verdikçe meyl-i huzn ü bükâ
Anarım sevdiğim seni anarım!

Kezâ :

Seninle dinleyelim gel tabîatı, tenhâ,
Şu nağme-sâz olan eşcârı, rüzgârı: yem'i
Bütün terâne-i sevdâyı, nağme-i elemi,
Ki aşka olmada her dem nişâne-i garrâ;
Bu bir enîn-i tehassür gibi melâl-âver
Bu bir yemîn-i mahabbet ki dembedem inler.

*

Seninle söyleşelim gel menâkıb-ı aşkı
Cebelde, yan-yana, mehtâba karşı, ey dildâr ;
Bitirme, söyle melek söyle söyle it tekrâr
Bütün o ahd-i garâmı, terâne-i şevkı;
Şikâyet it bana benden, vefâsız add ile
Beni tazallûmun üzsün, fakat yine söyle.

NÂHİD TAHSİN BEY - «İSTANBULÎ»

1337 = 1918

Genç denecek yaşda iken vefat eden asrımız edebiyatçılarından olup İstanbul'ludur. Yüksek mektep tahsîlini ikmalden sonra öğretim ve eser te'lîfi ile uğraşmağa başladı. İsimleri aşağıda yazılı matbû eserlerinden başka muhtelif mecmûalarda çeşitli makaaleler neşrine muvaffak olmuştu. 1337 târîhinde Büyükada'da vefat ederek Ada kabristanına defn olundu.

Matbû eserleri :

1 — Rûh-i bî-kayd «Mecmûa-i Eş'âr»,
2 — Kösem Sultan,
3 — Bir Çiçek İki Böcek,
4 — Rakîybe.

NÂCÎ BEY «ALAY BEYİ-ZÂDE»

1338 = 1919

Muallim Nâcî edebî mektebini tâkib edenlerin ileri gelenlerinden, yaradılışca kudretli bir şâir olup Trabzon'ludur. Harbiye Nezâretinin sivil reislerinden idi. Bâzı mekteblerde edebiyat muallimliğinde bulundu. 1338 târîhinde vefat etti. Merkez Efendi'ye defn edildi.

Matbû eserleri :

«Lisân-ı Kitâbet» isminde mensûr bir eseriyle «Neşîde» nâmında şiir mecmûasından ibarettir.

Bir na't-ı şerîfi :

Kibriyâ'nın Habîb-i müntehabî — Hilkat-ı her dû âlemin sebebi
Şeref-i aslı izzet-i nesebî — Rif'at-ı zâtı siyret-i edebî
Fahr-i âlem Muhammedü'n-Arabî
Matlâ'-ı nûr-i Hazret-i erham — Evvelin sun-i kâr-gâh-ı kerem
Harem-i Hakka vâsıl ü mahrem — Rûh-i Âdem nebiyy-i kudsî dem
Fahr-i âlem Muhammedü'n-Arabî
Seyyid-i küll hulâsa-i mevcûd — Asl-ı eşyâ güzide-i Mâbûd
Menşe'-i akdem-i zuhûr ü vücûd — «Kaabe kavseyn»'e mazhar ü mes'ûd
Fahr-i âlem Muhammedü'n-Arabî

NÂCÎ ÖMER BEY

Esas olarak askeriyeden yetişmiş; 314 senesinden itibaren «Servet-i Fünûn» haftalık gazetesinde şiirlerinin neşrine başlamıştır. Mürettep ve matbû eseri yoktur.

İnce hisli, parlak muhayyileli bir şâir olduğuna eserleri delâlet etmektedir. Meşrûtiyet ve Hürriyet mücadelelerine iştirâk etmiş ve Avrupa'da bir iki sene kalarak fiil ve kalemiyle de bu yolda hizmet etmiştir. İnkılâbı müteâkıb şiirinin perisine veya mefkûresinin sevgilisine kavuşmuş gibi eser neşrine ve şiir terennümüne koşmuş; ve bu târihden itibaren Ömer Nâcî Bey Hürriyet ve Meşrûtiyetin, daha doğru bir tâbirle zavallı kalmış müslümanların vecd ve istiğrakla dolu bir hatîbi olmuştur. Hakîkaten Şark ve Garbın farklarını, meziyet ve kusurlarını yüksek harsı [kültürü] sayesinde pek iyi anlamıştı. Beyan [ifâde] ve vicdânı, harekât ve hissiyatı biribirinin aynı, bu derece merd tabîatlı bir şâir ve hatîb pek az bulunur. Her zaman her yerde zulüm ve istibdada aleyhdar «krşı», mazlûm ve zayıfa tarafdar çıkmıştır. «Mücâhid». «Vatansever» namlarına gerçekden hak kazanmıştır. Vefatı, Kerkük harb cephelerinde kazandığı bir hastalık yüzündendir; zâten harp dışında da bütün vaktini Hakk ve vatan yolunda seyahat ve irşadla geçirmiştir. Aşağıdaki bir şiiri «Servet-i Fünûn»dan alınmıştır:

Zıyâlı gölgeler altında, zâhir ü bîtâb,
Uyur neşâyid-i emvâcı mâvî bir denizin;
Semâda bir mütemevvic şelâle-i mehtab
Bütün tabîata serper reşâşe-i zerrin.

Nühüfte kalbi leyâlin, müşâfeh-i bîdâr,
Öter meşâciri numkunda kimsesiz bir kuş;
Uyur zılâl-i sükûnetde dâima bîhûş,
Reyah-ı leyl ile mühtezz menâzır ü eşcâr...

Alîl cismine düvş-i mekîni bir kayanın
Olur neşimen-i hasret, garîb tenhâî;
Sorar semâlara bir şey ki rûhum anlayamam.

Uzakda, sâkin ü ulvî, tellâl-ı handanın
Ufuklarında uçar bir serâb-ı nâ-mer'î,
Öper sevâhili dâim feşafeş-i muzlim...

OKÇU-ZÂDE MUHAMMED ŞÂHÎ BEY
1039 = 1629

Meşhûr münşîlerden olup Okçu-zâde Muhammed Paşa'nın oğludur. Sultan III. Muhammed Han zamânında beşinci def'a olarak Dîvân-ı Hümâyûn tevki'i «nişan me'mûru» olmuş ve 1039 H. târîhinde emekli iken İstanbul'da vefat etmiştir.

Eserleri: «Ahsenü'l-Hadîs», «En-Nazmü'l-Mübîn fî Âyâti'l-Erbaîn», «Câmiu'l-Gaayât», hadîs ilminden Arapça «El-Makaamü Mahmûd» ile «Terceme-i Tuhfetü's-Salât li'l-Kâşifi» ve «Münşeât»ından ibarettir. İlim ve âlimin fazîletlerine dair «Muhtârü'l-Ahbar» isminde bir eseri daha olduğu «Keşfü'z-Zunun»da zikredilmiştir. Nesri, nazmından daha kuvvetlidir. «Menşeü'l-İnşâ» adiyle anılan münşeâtı komşu hükümdarlara gönderilen yazıları toplamış olup otuz cüz kadardır. «Feridun Bey Münşeâtı» tarzında bir eser olduğu için edebî ve tarihî ehemmiyeti izahtan müstağnîdir.

Beyitlerinden :

Dil-i câhilde olmaz nûr-i irfan
Ki nâdânın olur kalbi de nâdân

Eserlerinden: «Ahsenü'l-Hadîs», İkdam matbaası tarafından basılmıştır: Kendi el yazısı ile yazma nüshası Nûr-i Osmâniye Kütüphânesindedir. Diğerleri basılmamıştır. Arâzî hükümlerine «toprak nizâmına», mülkiyet mes'elelerine ve arâzî taksîmine dâir Kanuni Sultan Süleyman ta-

rafından yayınlanmış fermanlar çıkarılmış bir de «Kaanûn-i Cedîd-i Arazî»si vardır.

Adı geçen zat hâlen Dîvân-ı Hümâyunca mer'î ve mûteber olan resmî lâkapların tertipleyicisidir.

Âyât-ı Erbaîn» ile «Kaanun-nâme»sinin nüshaları Nûr-i Osmâniye Kütüphânesinde, «Makaam-ı Mahmûd» Üsküdar'da Azîz Mahmûd Hüdâî Hazretlerinin kütüphânesindedir. «Ahsenü'l-Hadîs» ile «Âyât-ı Erbaîn» mukaddimesindeki medihlerden Hüdâî Hazretlerine tam bir ihlâs ile bağlı olduğu anlaşılmaktadır.

ÖMER SEYFEDDİN BEY

1319 senesi Harbiye Mektebinden yetişmiştir. İzmir ve Selânik matbûatında yazı hayatına başlamıştır. Sonradan İstanbul'a gelerek muhtelif gazete ve dergilerde edebî manzûmeler, millî makaaleler; ve bilhâssa günden güne sâdeleşen, şakraklaşan bir üslûbla hikâyeler yazmıştır. Mümtaz bir Türk hikâye yazarı ve romancısı olmak istidadını göstermiştir. Edebiyâtımızın, lisânımızın kendi tabiat ve istiklâline sâhib olması fikrinde ısrarlı idi. İstikbâl herhalde devrinden daha fazla kendisini takdîr edip yükseltecektir. Genç bir yaşta vefatı şüphesiz ki bir kayıptır.

Matbû eserleri: «Mektep Çocuklarında Türklük Mefkûresi»dir. Bununla beraber gündelik, haftalık gazete ve dergilerde neşr edilen manzûmeleri, makaaleleri; husûsiyle hikâyeleri büyük bir cild teşkil edecek derecededir Bir manzûmesi aşağıdadır; merhûmun Arapça, Farsça terkiplerin, arûz vezninin şiddetle terki taraftarı olduğu da unutulmamalıdır.

Nişanlı

Korularda bülbüllerin rü'yâsı
Odasında yalnız kalan şu esîr
Mâvî ipek divânına uzanmış,
Sessiz, sâkin, hıçkırıyor! Sebebi
Açılmayan güller ile süslenir;
Şu genç kızın nedir hazîn hulyâsı
Belki şimdi oralarda çarpışan,
Bir isimsiz kahraman... ...

Açılmayan güller ile süslenir;
Şu genç kızın nedir hazîn hulyâsı ?
Yuvasında hasta yatan kuş gibi
Söylenilmez! Ne acıklı saklayış...
Korularda bülbüllerin rü'yâsı
Odasında yalnız kalan şu esîr,
Şu genç kızın bilinmeyen hulyâsı,
Oralarda can vererek şân alan

PÎRÎ MUHAMMED PAŞA

939 = 1532

Değerli vezirlerden ve Şeyh Cemâleddin Aksarâyî neslinden yüksek ahlâk sâhibi bir zât olup Karaman'lıdır. Devletçe tâyîn olunduğu mühim me'mûriyetlerin hepsinde başarılı hizmetler gördü. «Pîrî Paşa'nın mekânın Adn ide Hayy-i Vedûd» mısra'ının delâlet ettiği 939 H. târîhinde dünyadan ayrılarak Silivri'de yaptırmış olduğu Câmi-i Şerîf avlusuna gömülmüştür. Mürettep Dîvançesi olup şiirlerinde «Remzî» mahlâsını kullanırlardı. Mesnevî-i Şerîf'in bir kısmı ile «Şâhidî» manzûmesinin tekmîlini «tamamını» «Tuhfe-i Mîr» ismiyle şerh etmiştir. Her ikisi de basılı değildir. İkbâlinin başlangıcından sonuna kadar cereyan eden hâdiseleri açıklayan müstakil bir eser yazıldığı «Hadîkatü'l-Cevâmi'»de mezkûrdur. İstanbul'da da hayrât eserleri vardır. Hasköy ile Halıcıoğlu arasındaki câmi' ile Molla Gürânî'deki Şeyh Cemâleddin İshak Karamânî için yaptırdığı dergâh ve Soğukkuyudaki medrese bu cümledendir.

Şiirlerinden :

Şeb-i zülfünde kalanlar zulümât ile yürür
İrişen leblerine âb-ı hayât ile yürür
Zâhidî hasret-i mey şöyle zebûn eyledi kim
Elde tesbîh ü asâsı salevât ile yürür.

PERTEV ALİ EFENDİ

1076 = 1665

İdare ve siyaset ilminin hikmetlerine vâkıf fikir ve kalem sâhiplerinden değerli bir zât olup Mora yarımadasındaki İstefe'lidir. Tahsîlini tamamladıktan sonra bir müddet Atina'ya müftü oldu. 1076 H. târîhinde İstefe'de vefat etti. İstefe Osmanlı idaresi zamanında Atina civarındaki Tep şehrine verilen isimdir. Sultan II. Osman nâmına ahlâk ve siyaset işlerinden bahseden iki bap üzerine hazırlanmış «Rabîu'l-Mülki ve Âdâb-i sülûki'l-Mülûk» adında ve Sultan Ahmed Hân'ın oğlu Sultan İbrâhim nâmına «Düstûrü'l-Vüzerâ» isminde kıymetli eserleri vardır. Bunların birer nüshası Nûr-i Osmaniye ile Husrev Paşa kütüphânelerindedir. «Düstûrü'l-Vüzerâ»nın ihtiva ettiği kısımlar aşağıdadır :

Birinci kısım: Büyük pâdişahlar ve ulu hâkanlar
İkinci kısım: Cenâb-ı Hakkın emâneti olan sipâhî ve reâyâ
Üçüncü kısım: Saygı gerekli emîrler, vezîrler ve hâkimler.

Bir nüshası Nûr-i Osmaniye kütüphânesinde mevcud olan «Rabîu'l-Mülk» iki bap üzerine hazırlanmıştır:

Birinci bap: Şanlı pâdişahlara tertîb-i âyân ve riâyet-i erkânda ehemm olan kavâid ve kavânîn beyânındadır.

İkinci bap: Mülâzımân-ı Südde-i seniyye-i gerdun cenâplarına riayeti elzem olan âdâb ve âyin beyânındadır. (*)

Bir de üç bâb üzerine tertiplenmiş «Tarîkatü'l-Cihad» isminde cihâdın fazîletlerine dâir Türkçe bir eseri vardır ki bir nüshası kendi kütüphânemde vardır. 1155 H. târîhinde Atina müftüsü olan Hüseyin Efendi de değerli bir zat olup «İhlâs sûresi Tefsîrine» müteallık bir risalesi vardır.

PÎRÎ-ZÂDE MUHAMMED SÂHİB EFENDİ
1162 = 1748

Aslen İstanbul'lu olup ilmiye makamlarını dolaştıktan sonra Şeyhu'l-İslâmlık rütbesine yükselen değerli şâirlerden bir zâtdır. Yeniçeri ağalarından Pîrî Ağa'nın oğludur. Başlıca eserleri iki cild «Mukaddime-i İbni Haldun» tercemesi, fıkıhdan «Şerhu'l-Eşbah» ile «Mürettep Dîvan» vesâireden ibarettir. Bu eserlerin birincisi matbûdur ki gerçekten istifadeyi mûcibdir. Vefatı 1162 H. târîhinde, kabri ,Üsküdar'da Selimiye dergâhı karşısındadır.

Beyitlerinden :

Müsâvîdir meges mîzân-ı adl-i Hakkda fîl ile
Müsâvî olduğu mîzan ile hak kul Muhammed'dir.

*

Bir gazeli :

Bir gün sehâb-ı feyz-i Hudâ reşha-bâr olur
Her dâğ-sîne bir gül-i âlâ bahâr olur

Kalmaz zemîn-i dilde gubâr-ı keder gider
Feyz-i nesîm-i lûtf-i Hudâ âşikâr olur

Bahtın ne denlû siyâh ise olma muztarib
Âhir sevâd-i bâsıra-i îtibâr olur

Künci belâda ser-begirîbân-ı sabr olan
Gerden-firâz-ı âtıfet-i girdigâr olur

Sâhib-adûların dahî bu rûz-igârda
Evrâk-ı ayşi bir gün olur târümâr olur.

(*) Bu iki paragrafta geçen terkiplerin mânâsı kitabın sonundaki lügatçe kısmında açıklanmıştır.

Değerli oğlu Şeyhu'l-İslâm Osman Sâhib Efendi de edîblerden olup vefatı «Osman sitem-dîde» terkîbinin gösterdiği 1184 H. târîhinde, kabri, Aksaray semtindeki Murad Paşa Câmii avlusunda ise de bil'âhare Üsküdar'da Selimiye karşısındaki âilesine âid kabristana nakl edilmiştir.

Revan Odası kütüphânesinde «Kaamûs»un on maddesine tâlîkaatı hâvî bir eseri vardır.

Beyitlerinden :

Gönül yap zâhidâ beyt-i Hudâ'dır tâat istersen
Muhakkakdır ki bâb-ı cenneti hâtır-şiken açmaz.

PERTEV MUHAMMED SAÎD PAŞA
1253 = 1837

Şiir ve inşâdaki kudretiyle tanınmış vezîrlerden olup İzmit yakınındaki Darıca'da doğmuştur. Mülkiye nâzırlığından azil ve 1253 H. târîhinde Edirne'ye sürgün edilerek orada ecel-i kazâ ile vefat etmiştir .İstanbul yolunda Seyyid Celâl türbe-i şerîfesi bitişiğinde medfundur.

Şiirlerinden :

Yek cür'a ile öyle harâb eyle İlâhî
Fark etmiyeyim haşre kadar menzil ü râhı

nakarâtını hâvî olan âşıkaane münâcâtı ile vefatından biraz evvel nazm ettiği rivâyet olunan;

«Uzandı leyle-i hasret, yetiş yâ Şems-i Tebrîzî»

mısra'lı kıt'ası acıklıdır.

Âkif Paşa ile arasındaki rekabeti «Tabsıra»dan anlaşılmaktadır. Üsküdar'da Selimiye dergâhında mükemmel bir kütüphânesi vardır. Dîvânı basılmıştır. Edirne'de bulunduğu sırada macerasını anlatan «Kuru Kafa» adiyle bir risale yazmışsa da nüshasını bulamadığını torunu Azîz Beyefendi söylemiştir.

Hâl tercemesi «Şeyhler Faslı»nda yazılı Behçet Ali Efendiye müntesibdir. Meşhur siyaset adamı Mustafa Reşid Paşa'yı her bakımdan takdîr ederek yükselmesine delâlet etmesi kadir-bilirliğinin şâhididir. «Tabsıra»da bu zât hakkındaki ifadelerde garez ve husûmet kokusu vardır.

Mısra'larından :

Nâ-becâ hâhişe yok şer'-i mahabbetde mesâğ

*

Gül denir her güle ammâ gül-i ra'nâ başka.

PERTEV EDHEM PAŞA

1289 = 1872

Edîblerin başta gelenlerinden olup Erzurum'ludur. Matbû eserleri «Itlaku'l-Efkâr fî Akdi'l-Ebkâr» ile (*) «Hâb-nâme» ve «Av'ave»dir. 1289 H. târîhinde Kastamonu vâlisi iken vefat etmiştir. Şark ve Garb edebiyâtına tam vukufu vardı.

Eski edîblerin tarzını kendine mahsûs denecek, yâni zamanına göre seve seve okunabilecek üslûba tahvîl etmiş ve yazılarının çoğunda «mizâcının şuhluğunu [neş'e ve oynaklığını], sözdeki» iktidarını göstermiştir.

Âlî Paşa'nın oğlu Fuad Bey ve Ârifî Paşa ile müşterek «Emrü'l-Acîb fî Târîh-i Ehli's-Salîb» isminde bir Haçlı Seferleri târîhi vardır ki, yalnız bir cildi basılmıştır.

Wiktor Hugo'dan terceme ettiği «Tıfl-i Nâim» başlıklı manzûmesiyle Jan Jak RUSO'nun bir kaç şiirinin tercemeleri hakîkaten hoşa giden yeni bir üslûbla kaleme alınmıştır.

«Tıfl-ı Nâim» tercemesinden :

Bir tıfl-ı melekzâd ü nevzâde
Gehvâre-i ızz ü rif'at üzre
Yâ eylemesün mü hâb-ı mûtad
Mâder kucağında râhat üzre

Âsûdedir âlem-i anâdan
Yokdur haberi o mâcerâdan
Göz yumduğu demde mâsivâdan
Lâhûta olur nezâret üzre.

REVANÎ İLYAS ÇELEBİ

Âlim şâirlerden ve Yavuz Sultan Selim Hân'ın nedimlerinden bir zât olup Edirne'lidir. Mürettep Dîvânı ile «İşret-nâme», «Câmiu'n-Nasâyih» vesâireyi derleyen «hamse»si vardır. «Cinandan yana can atdı Revânî» mısra'ının delâleti olan 930 H. târîhinde İstanbul'da vefat etti. Vefa'dan

(*) **Birden fazla kadınla evlenmenin aleyhinde bulunan Avrupa'lıların anlayışını redd için yazılan kıymetli eserlerdendir.**

Bozdoğan Kemeri'ne paralel Fâtih'e giden caddenin sağ tarafında Kırkçeşme civarında yaptırdığı mescid avlusunda medfundur.

«İşret-nâme»sinden:

Ele al sâkıya ol câm-ı aşkı
Yine mest eyle gel bed-nâm-ı aşkı

Yine bir bezme vir gel zîb ü ziynet
Ki âlem halkı andan ala ibret

RAHMÎ PÎR MUHAMMED ÇELEBİ

975 = 1567

Tanınmış şâirlerden olup Bursa'lıdır. Bursa - Yenişehir'inde müderris iken «Cân-ı Rahmî'ye rahmet» mısra'ının delâleti olan 975 H. târîhinde vefat etti. Yahya Beyin «Şâh ü Gedâsı»na «Şâh ü Derviş» ismindeki nazîresiyle bir hayli şiirleri olduğu gibi Molla Câmî'nin «Tuhfetü'l-Ahrâr»ını da terceme ve şerh etmiştir ki her ikisi de basılı değildir. Celâlzâde Sâlih Çelebî'den icâzetlidir. Hilâlî'nin «Şâh ü Derviş» manzûmesini manzûm olarak genişçe terceme etmiş, «Şâh ü Gedâ» ismini vermiştir.

Tercî-i Bend'i matlâ'ından:

Gamm-ı dünyâ ile ey dil nice bir-zâr olalım
Varalım mu'tekif-i gûşe-i humâr olalım

Sâkıy ü mutrib-i gül-çehre ile yâr olalım
Zâhid-i huşk-i sûzünden yürü bîzâr olalım

Aşk evsâfına gel mazhar-ı âsar olalım
Âteş-i şevka yanup matlâ-ı envâr olalım

Gülşen-i râzı bulup mahrem-i esrâr olalım
«Mantıku't-Tayr» okuyup mahrem-i Attâr olalım

Yine bir serd-i hevâ-bahşe hevâdâr olalım
Lâle-veş bâğ-ı mahabbetde dil-i efkâr olalım

Nakd-i cân ile visâline harîdâr olalım
Gayrı terk eyliyelim mâni'-i ağyâr olalım

Boynumuzdan atalım bârı sübük-bâr olalım
Pâyine su gibi yüzler sürelim zâr olalım

Pâk-rû pâk-nazar âşık-ı dîdâr olalım.

Beyitlerinden :

Var fenâ-deştin temâşâ it açup ibret gözün
Nice İskender türâb olmuş nice dârâ yatır

*

Bî-basîret olamaz müdrik-i feyz-i dîdâr
Herkese nûr görünmez Cebel-i Mûsâ'da

*

Biten güller değildir hâk-sârî üzre Ferhad'ın
Açılmış cânib-i Şîrin'e revzenler mezârında

*

Vücûd-i Vâcib'in mâhiyyetin idrâk eden ârif
Hakîkatde zuhûr-i mümkinâtı hep zılâl anlar

RİYAZÎ AHMED: İBNİ KAADİ SİNAN

Değerli şâirlerden ve kaadîlerden olup Filibe'lidir. «Tezkire-i Şuarâ» müellifi Lâtîfî'nin zamanında memleketinde vefat etti. Fıkıhdan «Kaadıhan»ın müşkil mes'elelerini hall etmiş, Molla Câmî'nin «An kân hasen bud ne bud ez cihân-ı nişan» matlâ'lı gazelini «Keşfü'l-Hakaayık fî halli'l-Dekaayık» ismiyle şerh etmiştir.

Şiirlerinden :

Âteş-i hecre yakup gel alma âhım boynuna
Düşmesin zülfün gibi dûd-i siyâhım boynuna

RÛHÎ OSMAN BAĞDADÎ
1014 = 1605

Meşhur şâirlerden ve ârif Mevlevîlerden olup babası Bağdad Beylerbeyi Abbas Paşa'nın bendelerindendir.

Şiirleri fevka'l-âde hoş, hele «terkîb-i bendi» (*) meşhûr ve mânalıdır. Seyâhate merâkı fazla olduğundan epeyce gezip dolaşmış, «Gitti Rûhî adem iklimine âh» mısra'ının ve «Rûhî fevt-şöd» terkîbinin delâlet ettiği 1014 H. târîhinde Şam'da dünyadan ayrılmıştır. Dîvânı basılmışsa da noksandır.

(*) Bu terkîb-i bende birçok nazireler yapılmıştır ki meşhurları «Cevrî», «Sâmî», «Fehîm», «Kabûlî-i Edirnevî», «Abdî», «Nâcî» efendilerle «Leylâ Hanım» ve «Kandiye'li Ali Râşıd Efendi», «Âyetullah» ve «Receb Vahyî» beylerindir. Fakat en meşhûru «Ziyâ Paşa» merhumunkidir.

Fuzûlî'den isitifade etmiştir.

Beyitlerinden :

Hâk ol ki Hudâ mertebeni eyliye âli
Tâc-ı ser-i âlemdir, o kim hâk-i kademdir.

Gazellerinin en meşhûru aşağıdadır :

Sanma ey hâce ki senden zer ü sîm isterler
«Yevme lâ yenfeu»'da kalb-i selîm isterler

Berzah-ı havf ü recâdan geçe-gör nâkâm ol
Dem-i âhirde ne ümîd ü ne de bîm isterler

Unudup bildiğini ârif isen nâdân ol
Bezm-i vahdetde ne ilm ü ne alîm isterler

Âlem-i bî-meh ü hurşîd ü felekde hergîz
Ne mühendis ne müneccim ne hakîm isterler

Âlem-i keşf-i meânîde çok esrâr açılır
Varamaz nefs-i gazûb anda halîm isterler

Harem-i mânîde bîgâneye yol vermezler
Âşinâ-yı ezelî yâr-ı kadîm isterler

Sâkin-i dergeh-i teslîm-i rızâ ol dâim
Bermurâd etmeğe hizmetde mukîm isterler

Dergeh-i fakre varup dirliğini arz etme
Anda hergiz ne sipâhî, ne zaîm isterler

Cürmüne mu'terif ol tâate mağrûr olma
Ki şifâhâne-i hikmetde sakîm isterler

Âşık ol şerbet-i vasl istersen kim uşşâk
Çâresiz derd arayıp renc-i elîm isterler

Ni'met-i zâhire dilbeste olan gürisneler
Müzd-i nân-pâreye cennât-ı naîm isterler

Kıble-i mânâyı fehm eylemiyen kec-revler
Sehv ile secde edip ecr-i azîm isterler

Ezber et kıssa-i esrâr-ı dili ey «Rûhî»
Hâzır ol bezm-i İlâhî'de nedîm isterler.

RÂŞİD EFENDİ: «MOLLA FEYZİ-ZÂDE»

Sultan IV. Murad zamanında Enderûn-i Hümâyun'da hazine başyazıcısı idi. Dîvançesinde mânîdar mısraları vardır. Bunlar arasında:

Her vakte bir bahâne bulur bî-namaz [beynemaz] olan

*

Memdûh olur mu kibr ü mizah i'tiyâd iden

*

Hâlika râci'dir istihzâ sakın mezmûmdur

*

Uymayan kalbine kaali olur encâmı zelîl

*

Mutâbık olmayan maksad-makaale olmada mat'ûn

*

Vicdânını tatbîk ide gör azb-i lisâna

*

Vefâdâr olmadan geçdik cefâkâr olmasa bârî

RİYAZÎ MUHAMMED EFENDİ

Âlim şâirlerden olup [«Bâğ-ı suhanın gül-i beyazı» — Söz bağının beyaz gülü] sitâyişine mazhardır. Şerîat ve edebiyat ilimleri ile «riyâziye ilimlerinden hikmet [fizik] ve kozmoğrafyada mâhir idi. «Berkî»li Mustafa Efendi'nin oğludur.

Dîvânından başka «Durûb-i Emsâl-i Fârisiyye» [Fars Ata Sözleri], lûgat ilminin inceliklerine dâir «Düstûrü'l-Amel» ile «İhtisâr-ı İbni Halligân», «Keşfü'l-Hicab an vechi's-Savab», «Siyer», «Sâkî-nâme», «Risâletün fî ilmi'i-Beyan», «Sahâifü'l-Letâif fî enva'i'l-Ulûmi ve'l-Meârif» eserleri cümlesindendir. Ebû's-Suûd Efendi talebelerindendir. Dört yüz şâirin hâl tercemesini açıklayan «Riyâzü'ş-Şuarâ» ismiyle yazdığı şâirler tezkiresinde şâir ile şâirlik taslayanların arasını ayırarak her şâirin iktidar dîvânını araştırarak edebiyattaki mevkı'lerini tâyîn ve ilân etmiştir. Mütâlea ettiğim tezkirelerin ekserisinden üstündür. Kabirlerin tâyîni hususunda da hizmeti vardır. İbâresi «Hasan Çelebi» derecesinde muğlâk ve çetrefilli değildir. Bir nüshası Nûr-i Osmaniye Kütüphânesinde mevcuddur.

Eserleri basılı değildir. «Kaamûsu'l-a'lâm»'da 1054 târîhinde Tameşvar zeâmetine mutasarrıf iken adı geçen yerde vefat ettiği yazılıysa da

«Güldeste-i Riyâz-ı İrfan»da oğlu Mahmûd Efendinin hâl tercemesindeki «Mısr-ı Kaahire'den azl edilmiş iken 1054 de rahmete eren, «Tezkiretü'ş-Şuarâ» ve «Düstûrü'l-Amel» yazarı Riyâzî Muhammed Efendinin» ibâresine ve «Şeyhî»nin de bu yoldaki ifadesine göre İstanbul'da vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Oğlu Rüstem Paşa müderrisi Abdü'l-Lâtîf Efendi'nin de Sultan İbrâhim'in oğlu Sultan Muhammed Hân adına heca harfleri sırasına göre galatat ile evveliyyat, özel isimlerin konulmasına dâir «Ebkârü'l-Ebkâr fi Keşfi'l-Gıtâi an Ebkâri'l-Efkâr» isminde bir eseri vardır. Bunun bir nüshası Umumî Kütüphâne Müdürü Fazîletli İsmail Sâib Efendi'de vardır. Bu zâtın 1057 târîhinde kitap isimlerini bildiren «Mevzûatü'l-Ulûm» tarzında Arabça bir eseri daha vardır ki kendi eliyle yazılmış nüshası askeriyemizin değerli âlimlerinden Bağdad'lı İsmail Paşa Hazretlerinin kütüphânesindedir.

Beyitlerinden :

Neylesün bîçâre âşık dilde derd-i aşkını
Saklamak da müşkil ammâ keşf-i râz etmek de güç

Mısra'larından :

Böyle şâha kul olan ister mi âzâd olmağı

Sâkî-nâme matlâ'ından : [Bu eser 1136 beyittir.]

Bir mey ki olup cilâ-yi idrâk
Çirk-i kem ü keyfden ola pâk
Bir mey ki ânı çû zevk-i irfân
Bî-câm ü dehan içer harîfan

RİF'ATÎ ABDÜ'L-HAYY ÇELEBİ
1080 = 1669

Mevâlîden [Kaadîlerden] Sâdık Efendi'nin oğlu olup babasının mesleğinde giden değerli bir şâirdir. «Yûsuf ü Zelîha» ile «Leylî vü Mecnûn» manzûmeleri vardır. Yaklaşık olarak 1080 küsur târihlerinde İstanbul'da vefat etti.

Bir münâcâtından :

Yâ Rab kerem et inâyet eyle
Bir dil-şödeyim hidâyet eyle

Yâ Rab kerem et ki derd-i mendim
Dermande vü râz ü müstemendim

Bir derd-keş-i nedîde çâre
Hûn-kerde ciğer harab-kâre

RÜŞDÎ AHMED EFENDİ

1115 = 1703

Münşî ve şâir bir zât olup Mostar'lıdır. Müretttep Dîvânı basılı değildir. Defterdar Ahmed Paşa'nın maiyyetinde Mısır'a gitmişti.' Bundan sonra İstanbul'a dönerek «Adn ola Rüşdî Efendinin yeri» mısra'ının delâleti olan 1115 H. de vefat etti. Mevlevîhâne kapısı hâricinde Merkez Efendi civarında medfundur.

Beyitlerinden :

İrer bir sâhil-i maksûd aâhir fülk-i dil kalmaz
Olur bir gün müsâid rûzigâr ammâ zamân ister

*

Pervâne-sıfat sa'y ide göre mahv-i vücûda
Dâhil olayım dersen eğer bezm-i şuhûda

*

Fikretmededir heybetini beyt-i Hudâ'nın
Beyhûde değil titrediği kıble-nümânın

Son beyit Şeyh İsmail Hakkı Hazretlerinin zevkıne muvâfık düştüğü için takdîr ederek «Köprülü»deki dergâhına ta'lîk yazı ile yazmış olduğu tarafımdan görülmüştür.

RIZA MUHAMMED EFENDİ

1083 - 1672

Edirne'den yetişen âlim şâirlerden olup «Zehı-i mar-zâde» adiyle tanınmıştır. Ömrünün sonlarında Uzunköprü müftülüğünde bulunarak 1083 H. târîhinde Edirne'de vefat etti. Müfid ve muhtasar «kısa ve faydalı» «Tezkire-i Şuarâsı» ikdam matbaası tarafından basılmıştır. Müretttep Dîvânı basılmıştır.

Münâcâtından :

Hudâyâ izzetin hakkı duâmı müstecâb eyle
Serem bahr-i mahabbet içre gûya bir hubâb eyle

Süveydâ-yı derûnumda koma hiç gıll ü gış yâ Rab
Ki mir'ât-ı derûnum reşk-i feyz-i âfitâb eyle

RÂGIB ALİ EFENDİ
1193 = 1682

Âlim şâirlerden bir zât olup Bursa'lıdır. Gelibolu müftüsü iken 1193'-de vefat etti. Dîvan sâhibidir.

Beyitlerinden :

Erbâb-ı bezm eyledi şem'in safâsını
Ammâ cefâ vü cevrini pervâne çekdi hep

Mısra'larından :

«Râgıb» bu fenâ mülküne rü'yada mı geldin?

RÂMİ MUHAMMED PAŞA

Geçmiş edîbler içinde «Nef'î» ve «Nâbî» gibi ululardan olduğu hâlde adı, kadir ve kıymetinin gerektirdiği derecede şöhret bulamamış İstanbul'lu bir şâirdir. Yazı tarzı üstâdı olan Nâbî çığırındadır.

Devlet hizmetine girerek «Reîsü'l-küttâb» ve «Sadr-ı âzam» olmuştur. 1119 H. târîhinde Rodos'da ecel-i kazâ ile dünyaya vedâ etti. Şiire âid eserleriyle siyaset işlerine müteallık yazıları ve nesirleri yağmaya uğramış, zâyi' olmuştur. Bursa'lı «Belîğ»in «Nuhbetü'l-Âsâr»ında dîvânı olduğu açıklanmıştır. Bu eserle «Tezkire-i Sâlim»de bir hayli şiiri yazılıdır.

Beyitlerinden :

Yok sînemizde zerre kadar kînemiz bizim
Mahsûd-i âfitabdır âyinemiz bizim
Olma kubâ-yi câh içün ey dîde-hûn-efşan
Ter-dâmen etme hırka-i peşminemiz bizim

*

Dîdemiz gavta hûr-i lücce-i envâr-ı cemâl
Cismimiz ahger hâkister-i tûr eylemişiz.

1157 H. târîhinde surre-i Hümâyûn emânetiyle Hicaz'a gidip dönüşte «Vâdî-i Fâtıma» adlı yerde vefat eden oğlu Abdullah Re'fet Bey de şâirlerdendir.

[Surra-i Hümâyûn Emâneti: Hac münâsebetiyle her yıl Mekke ve Medîne'ye pâdişah tarafından gönderilen para ve hediyeleri yerine ulaştırma me'mûriyeti'ne denir.]

RİZA - ŞEYH RİZA «NECCAR-ZÂDE» EFENDİ (*)
1159 = 1746

Manzûm kelâm ile meşhûr ola nulu şeyhler ve mutasavvıflar arasında mümtaz bir mevkıe sâhib bu âşık zat «Neccar-zâde» lâkabiyle tanınmıştır. Meşhûr «Nazîm» gibi manzûmelerinin çoğunu Peygamber Efendimizin medhiyeleriyle yüceltmiştir.

Beşiktaş'daki Nakşibendî dergâhının şeyhi idiler. Matbû büyük Dîvânı olduğu gibi Şeyh Ahmed Yekdest-i Mekkî halîfelerinden Üsküdar'lı Seyyid Muhammed Ensârî'nin «Muhtasarü'l-Velâyet» adlı eserini de Türkçeye terceme etmiştir. «Nakşibendî-i Bektâşî» terkîbinin ve «Âh göçdü Riza veliyyullah» mısra'-ı ta'miyedârı «muammâlı mısra'ı»nın delâleti olan 1159 H. târîhinde vefat ederek adı geçen dergâha defnolundu. Tarîkat yoluna girişi Celvetî tâcı giymek sûretiyle Celvetiye mensublarından Odabaşı Şeyhi Fenâî Mustafa Efendi vâsıtasiyledir. Bilâhare Edirne'ye gidişinde Nakşibendî şeyhlerinden Arab-zâde Muhammed Alemî Efendi'den de Nakşî sülûkünü görerek hilâfet aldı. Mûsikî ilmine de vukufu vardı. Oğlu Muhammed Sıddiyk Efendi de ârîflerden bir zât olup «Esfâr-ı Erbea» (**) isminde bir eseri vardır. Bu zâtın hal tercemesi müntesiblerinden Ömer Fâik Efendi tarafından «Makaalât-ı Sıddîkıye» ismiyle yazılmıştır.

Etmez nigâh-ı gayre olan âşinâ sana
Bîgâne oldu şevkın ile mâ-sivâ bana

Mısra'larından :

Merd-i meydân-ı rızâ'nın kârı eyvallahdır

(*) Menkıbeleri müridlerinden hâl tercemesi ileride yazılı Ömer Nüzhet Efendi tarafından kaleme alınıp basılmıştır. Matbû risalenin kenarında Ahmed Nüzhet gösteriliyorsa da içinde Ömer Nüzhet Efendidir. «Menâkıbnâmesinin ismi» «Menkıbe-i Evliyâiye fî Ahvâli'r-Rizâiye»dir. Bu kitabda beyan olunduğuna göre Şeyhin Dîvânı «Tuhfetü'l-İrşad», «Zuhûrât-ı Küllîye», «Fütûhat-ı Ayniye» adlariyle unvanlanmış olup bir kısmı da unvansız kalmıştır.

(**) Molla Sadr-ı Şirâzî'nin eserlerinden olan «Esfâr-ı Erbea» başkadır.

Âşıkın hâl-i dil-zârını Allah bilür
*
Hasb-i hâlin itme her nâdâna arz
*
Hâyîde suhan merd-i suhandâna yakışmaz
*
Lisân-ı aşkı bilir terceman bulunmadı hiç.

RÂSİH AHMED BEY

Şûh meşrebli «şen ve oynak tabîatlı» bir şâir olup Balıkesir'lidir. Müretteb Dîvânı basılmamıştır. Gazellerinin en meşhûru «Üstüne» redifli gazeliđir :

Süzme çeşmin gelmesin müjgân müjgân üstüne
Urma zahmın sîneme peykân peykân üstüne

Rîze-i elmas eğer her açtığı zahme o şûh
Lûtfu vâr olsun ider ihsân ihsân üstüne

Dilde gam var şimdilik sen gelme lûtf et ey sürûr
Olamaz bir hânede mihmân mihmân üstüne

Yârdan mehcûr iken düşdük diyâr-ı gurbete
Dehr gösterdi bize hicrân hicrân üstüne

Hem mey içmez, hem güzel sevmez demişler hakkıma
Eylemişler «Râsih» bühtân bühtün üstüne .

Bu gazel [Safâyî Tezkiresi]yle [Şeyhî]'de Sofya'lı Râsih Yûsuf isminde bir şâire âid gösteriliyorsa da, [Sâlim Tezkiresi] hâl tercemesini yazdığımız işbu Balıkesir'li Râsih Ahmed Beyin olduğunu beyan etmektedir. Es'ad Efendi kütüphânesinde «Bülgatü'l-Ahbab» isminde mensûr bir eseri vardır. 1118 H. târîhinde Tekirdağ'ında vefat etti.

RÂKIM İBRAHİM EFENDİ
1163 = 1749

Şâir ve âlim bir zât olup Bursa'lıdır. Adı geçen şehirdeki Ali Paşa Câmiinin imamı ve Mahkeme-i Şer'iyye kâtibi idi. 1163 H. târîhinde vefat etti. Pınarbaşı mezarlığında medfundur .Basılmamış [Dîvançe]si ol-

duğu gibi fetih zamanından itibaren Bursa Hâkimlerinin hâl tercemelerine dâir bir eseri olduğu da «Gülzâr-ı Sulehâ»da yazılıdır. «Menâkıb-nâme-i Niyâzî-i Mısrî» ve «Vâkıât-ı Mısrî» isimlerinde eserleri de vardır.

Moralı-zâde Mustafa Lûtfî Efendinin matbû «Menâkıb-i Mısrî»si burada hâl tercemesini yazdığımız zâtın eserinden derlenmiştir.

Bir de «Lûgat-i Hayâtü'l-Hayevan» isminde lûgata âid bir eseri vardır ki bir nüshası Bursa'da İncirli Dergâhı kütüphânesinde mevcuddur.

İshak Hocası Ahmed Efendi'nin talebelerinden ve Mevlevî şeyhlerinden şeyhi Muhammed Dede Efendi müntesiblerindendi.

Beyitlerinden :

Biter hâkinde tohm-ı aşkdan ânın hezâran gül
Biter hâkinde tohm-ı aşkdan ânın hezâran gül
Yazılsın defter-i a'mâle bir bir cevr-i cangâhı
Mahall-i dâva ancak «Râkıma» rûz-i cezâ kaldı.

Mısra'larından :

Nermî-i düşmenden eymen olmamış rûşen-dilân

RÂTİB AHMED PAŞA
1175 = 1761

Topal Osman Paşa'nın oğlu olup Yenişehir'de doğmuştur. Kapdan Paşalık makaamına ve pâdişâhın sıhrî hısımlığına mazhar olmuştur. Mora eyâleti vâlisi iken 1173 H. târîhinde vefat etti. Mâretteb Dîvançesi vardır. Şiirleri mutasavvıfâne ve şâiranedir. Yazı san'atında da ihtisâsı olduğundan hâl tercemesi «Tuhfetü'l-Hattâtîn»de yazılmıştır.

Bu târihlerde Mora vâlileri Tırapoliçe'de ikaamet ederlerdi.

Beyitlerinden :

Gelince şâhid-i aşk-ı ezel arz-ı tecellâya
Dil-i bî-mâsivâ gûya ki döndü Tûr-i Sînâ'ya
İderdim mürg-i dille yâre irsâl-i peyâm ammâ
Bu yerlerden kuş uçmaz neyleyim semt-i dil-ârâya.

RÂGIB MUHAMMED PAŞA «KOCA RÂGIB PAŞA»
1176 = 1762

Aslen İstanbul'lu şâir, hakîm ve değerli bir vezîrdir. Yaratılıştan hikmete istidadlı olduğundan âşıkaane ve rindâne beyitleri nisbeten azdır.

Seçme şiirleri hakîmânedir. Hiç bir şâirimiz bu yolda kendisi kadar başarı gösterememiştir.

Paşa'nın gazelleri hakîkaten eski hikmetli şiirin en güzel nümûnesidir ki geçmişler içinde benzeri pek azdır.

Vefâtı 1176 H. târîhinde, kabri İstanbul'da Koska'da yaptırdığı kütüphânelerinin yanındadır. [Sefîne] ile [Dîvanı] basılmıştır.

Eserleri :

1 — «Sefînetü'r-Râgıb ve Defînetü'l-Matâlib»: Muhâzarât ilmine âid Arabça bir cil dolarak hazırlanmış kıymetli bir eser olup 1255 H. senesinde Bulak matbaasında basılmıştır. Paşa'nın himmetiyle kısa zamanda rütbeye nâil olan ve 1197 H. de Haremeyn Müfettişi iken vefat eden Musul Müftüsü Fahreddin-zâde Şâir Behçet Efendi'nin bu konuda basılmamış bir eseri vardır.

2 — «Mecmûa-i Râgıb Paşa»: Üç lisandan manzûm ve mensûr bir çok edebî eseri ve gizli ilimlerden bâzı maddeleri derleyen matbû büyük bir cild olup yegâne nüshaları Umumî Kütüphâne ile Hamîdiye Kütüphânesindedir. Edebiyat mütehassısları için istifadeli bir eserdir.

3 — «Terceme-i matlâ'-ıs-Sa'deyn» :Mogol hanlarının sonuncusu olan Ebû Saîd Bahâdır Hân ile Timurlenk'in ilk zamanlarından bahseden Abdü'r-Rezzâk-ı Semerkandî'nin 704'den 854 târîhine kadar yazdığı Farsça basılmamış târîhinin tercemesidir. Nüshaları İstanbul kütüphânelerinin bâzılarında bu arada hâl tercemesini yazdığımız bu zâtın kendi kütüphânesinde mevcuddur.

4 — «Dîvan»: Baş tarafında bâzı resmî hulâsalarla resmî olmayan yazıları yer almış olup 1253 H. senesinde Bulak'da basılmıştır

5 — «Arûz Risalesi»: Arûz ilminin kaaidelerinden bahseden basılmamış bir risaledir.

6 — «Fethiyye-i Belgrad»: Dîvânının başında bulunan resmî telhisler [resmî hulâsalar] arasında yazılmıştır.

7 — «Tahkîk ve Tevfîk»: Sünnî ve oniki imam mezhebleri arasında ihtilâf ve anlaşmazlık mevzuu olan mes'eleleri çözüp uygunlaştırmak suretiyle her iki mezhebi ve dolayısiyle her iki İslâm devletini birbirine yaklaştırmak ve birleştirmek gaayesiyle hazırlanmıştır. Basılmamış olup bir nüshası Kütüphânesinde vardır.

Hakîmâne beyitlerinden :

Nâdir bulunur tıynet-i kâmilde kusûr
Kem mâyeden eyler ne ki eylerse zuhûr

*

Eylemez îras husn-i ârâyiş-i bed-tıynetin
Ziynet olmaz mâra endâmındaki nakş ü nigâr

*

Dil ki mecrûh ola memnûn-i nüvâziş olmaz
Zahm-ı âyinenin eyler mi kabûl merhem

*

Geh deyr ü gâh kâ'be gehî sû menâtda
Hak cûy-i kande olsa Hudâsın arar bulur

*

Husnî bâlâ ter ider câme düşünce cesban
Nev-arûs-i suhane revnak-ı ta'bîr verir

*

Olmayan mâye-i feyz-i ezelîden seyrâb
Âb-ı Hızr'ı yine Hızr olsa da rehber bulamaz

*

«Râgıbâ» dil eğlenir fikr-i visâl-i yâr ile
Âşık-ı gam-dîde kalmaz kalsa da tenhâ-garîb

*

Hakîkat ehline tevfîk-ı rehnümâ yetişir
Bu yolda sâlike Hızr istemez Hudâ yetişir

*

Hevâ-yi nefsden sermâye-i izzetdir istiğnâ
Azîz olmazdı Yûsuf çekmese dâmen-i Zelîha'dan

*

Feyz-i Hakdır eserin bâisi esbâb değil
Dest-i cinnîde nigîn mühr-i Süleyman olmaz.

Mısra'larından :

Hezâr ahbâb olan ehl-i televvünden vefâ gelmez

*

Muzaffer vakt-i fırsatda adûdan intikam alınaz

*

Eğer maksûd eserse mısra'-ı berceste kâfidir

*

Edeb mânî değil mi îtirâz-ı sun'-i Bîçûn'e

*

Dâvâ-i Mansûr ederdi her kişi dâr olmasa

Gazel :

Harâbâtı görenler her biri bir hâletin söyler
Biz safâsın nakl ider indân ü zâhid sıkletin söyler

Ser-âgaz eyledikce bahse bülbül revnak-ı gülden
Bezmde gulgul-i mîna mülk-i keyfiyyetin söyler

Tecellî neş'esin ehl-i şikem idrâk kaabil mi
Behişt andıkça zâhid ekl ü şürbün lezzetin söyler

Ne zabt-ı hâkim-i aklî, ne hukm-i zâbit-i şer'î
Cünûn ıklîmini geşt eyliyenler râhatın söyler

Meyân-ı güft ü gûda bedmenîş îham eder kubhun
Şecâat arzederken merd-i kıbtî sirkatin söyler

Muvâfıkdır yine elbet mizâca şîve-i hikmet
Tabîbin olsa da kizb-i marîzin sıhhatin söyler

Perîşan-hâtırımda nükte-i serbeste-veş kaldı
Ne kimse hikmetin anlar, ne Râgıb illetin söyler

RİF'AT HÜSEYİN EFENDİ: «GÖKMÜŞ-ZÂDE»
1209 = 1794

Âşık şâirlerden ve ma'rifet sâhiblerinden bir zât olup 1209 H. târîhinde Bursa'da doğmuştur.

Yükseklik ölçme ilmine dâir «Hulâsatü'l-İrtifâ'» isminde bir eseri ve mürettep dîvânı vardır. Yazı san'atında da ihtisası vardır. Bursa'da vefat etmiştir.

Şiirlerinden :

Seherler dâima vakt-i safâ-yı ehl-i irfandır
Seherler vakt-i rahmetdir seherler vakt-i ihsandır

Seherde açılur gül-gonca-i eltâf-ı Yezdânî
Seherlerde hezârî ehl-i haldir şâd ü handândır

Seherde mazhar olmuşdur olanlar sırr-ı tevhîde
Seherde keşf olan sırra hakîkat ehli hayrandır

Seherde yüz süren dergâh-ı Mevlâya bekâm oldu
Seherde hâb-ı gafletde olan sonra peşimandır

Seher vaktinde «Gökmüş-zâde Rif'at» olma gafletde
Seherlerde niyâz ehli olanlar lûtfa şâyândır.

RESÎMÂ AHMED DEDE

1218 = 1803

Mevlevî şeyhleri şâirlerinden olup Üsküdar'lıdır. Bir aralık Yenişehir Mevlevîhânesinde şeyhlik vazifesi yapmıştır. 1218 târîhinde Üsküdar'da vefat etti. İnâdiye'de Selim Baba yakınında medfundur.

Mânidar şiirleri vardır. Bunlar arasında :

Yakar pervâne kendin tâ olunca nâil-i vuslat
Ne hâletdir ki bîçâre yine mahviyyetin bilmez

«Resîmâ» tıynet-i merdüm hemîşe müsteiddir bil
Küşâde bâb-ı himmet hep velî ehliyyetin bilmez

R E Ş Î K

Şâir tezkirelerinde ismi görülemiyen oldukça değerli şâirlerden olup Tire'lidir. Memleketinde mahkeme kâtibi idi. Kendi eliyle yazma 1181 târihli «Mecmûa-i Eş'âr»ından alınan gazel aşağıdadır:

Sürûr-i kalbe her dem rü'yet-i dildârdır bâis
Neşât-ı andelîbe behçet-i gülzârdır bâis

Cihanda ehl-i dil dâim esîr-i dâm-ı mihnetdir
Belî tûtîyi hapse sekrin güftardır bâis

Tekarrub mümkün olmaz kesret-i ağyârdan yâre
Ki bülbül-nihâl gülden iftirâka hârdır bâis

«Reşîka» urmağa hep sûziş-i feryâd ü âhımla
Bu def sînemi bir âteşin ruhsârdır bâis.

RÛHÎ MUSTAFA EFENDİ

1213 = 1798

Fazîlet sâhibi şâirlerden bir zât olup Kilis'lidir. Münşeât ve dîvânı ile «Rûhu'ş-şurûh» isminde mufassal «Pend-i Attar» şerhi vardır. 1213'de Kilis'de vefat etti. Kaamûs mütercimi meşhûr Âsım Efendi bu zâtdan edebiyat tahsîl etmiştir.

RÂMİZ ABDULLAH PAŞA
1226 = 1811

Aslen Kırım'lı olup İstanbul'da ilim ve irfânını kemâle erdirdikten sonra bâzı devlet me'murluklarında bulunarak kaptan paşalığa kadar yük selmiştir. 1226 da mağdûr olarak vefat edip Ruscuk karşısındaki Yerköğ'ü kal'ası civarına defn olundu. Oğlu İzzet Beyin «Harîta-i Kapûdânân-ı Deryâ» adlı eserinde mufassal hal tercemesi vardır.

Matbû' dîvançesinden :

Nevâ yok bezm-i gurbetde figân ü âhdan gayrî
Kime dem-sâz olursun nâle-i cangâhdan gayrî

beytiyle başlayan acıklı «Tercî-i Bend»iyle Mevlevî tarîkatı adamlarının mâlûmu olan «Hemân Muhammed'le Alî'dir Şems ü Mevnânâ» (*) mısra'-ı bercestesi irfânının delîlidir.

«Tercî-i Bend»i matlâ'ından :

Nevâ yok bezm-i gurbetde figan ü âhdan gayrî
Kime dem-sâz olursun nâle-i cângâhdan gayrî

Ne hemdem var, ne sâkî pes dil-i gümrâhdan gayrî
Hatt-ı sâgarda yazmaz hayfla eyvâhdan gayrî

Bezmde lâle yok dâğ-ı dil-i âgâhdan gayrî
Gül ümîd vermez bûy-i ye's-i câhdan gayrî

Sefer etsem refîk olmaz gubâr-ı râhdan gayrî
Karâr itsem yerim yok bezm-i şîvegâhdan gayrî

Sorar yok hâtırım huzn ü gam-ı cângâhdan gayrî
Tesellî bahşeder yok tâli'-i bed-hâhdan gayrî

Nakarat :

Garîbim bîkesim yokdur enîsim âhdan gayrî
Penâhım dest-i gîrim kalmadı Allah'dan gayrî

Tercî-i bendleri beyitlerinden:

Sun'-i Hakk'a dil uzatma sakınup nâ-bemahal
Kat'ider hançer-i «Lâ yüs'el ammâ yef'al»

(*) **Bu mısra'ı Şeyh Gaalib merhum tazmîn etmiştir ki Dîvânında yazılıdır.**

Feyz-i Hak mâye-i aşkı dil-i dânâda kodu
Nûr-i vahdet gibi mişkât-i mücellâda kodu

⁂

Gel ey nâsıh ko pendi hâl-i dilden bî-habersin sen
Beni dîvâne kıldı bir perî bilmem ne dersin sen.

meşhûr beyti nâzımının 990'da vefat eden Bursa - Yenişehir'li Mevlevî «Şûrî» isminde bir şâir olduğu [Esrar Dede Tezkiresi]'yle [Riyâzü'ş-Şuarâ]'da yazılıdır.

Paşa merhûm'un bu beyti tazmin yolunda ayrıca bir «tercî-i bendi» olduğu matbû [Dîvançe]'sinde görülür.

REŞİD BEY «YENİÇERİ AĞASI-ZÂDE»

Nükteci şâirlerden ve Sultan I. Mahmûd'un kilercilerindendir.

Şiirlerinden :

Kimseyi dil-teng-i âzâr itme sultanlık budur
Kalb-i mûru taht-gâh eyle Süleymanlık budur
Gerçi her bir derde vardır bir tabîb-i çâre-sâz
Nabz-gîr-i kalb-i mahzûn ol ki Lokmanlık budur.

RE'FET MUHAMMED EFENDİ
1228 = 1813

Hoşsözlü şâirlerden olup Bursa'lıdır. Müderrislik mesleğine girerek İstanbul'a nakil ve hicret etti. 1228 H. târîhinde tâun hastalığından vefat etti. Basılmamış dîvançesi vardır. Şiirleri âşıkaanedir.

Şiirlerinden :

Kûy-i yâri andılar dildâr geldi hâtıra
Cenneti vasf ettiler dîdâr geldi hâtıra
Zâhir oldu cennet-i rûyinde «Re'fet» nûr ü nâz
Yârı gördüm Tûr-i âteş-zâr geldi hâtıra.

RÂŞİD MUHAMMED EFENDİ
1231 = 1815

Son devir şâirlerinden ve Nakşibendî tarîkatı mensublarından olup Bursa'lıdır. Hal tercemesi ileride yazılı Nüzhet Osman Efendi'nin oğlu-

dur. Bakırcılık san'atiyle meşgul oldu. 1231 H. târîhinde vefat ederek Molla Fenârî Câmi-i Şerîfinin batısında babasının yanına defn edilmiştir. Mürettep Dîvançesi ve «Zübdetü'l-Vakaayi' der Belde-i Velîle-i Bursa» isminde Bursa'ya âid mufassal bir [vefeyatnâmesi] vardır.

Ehl-i Hakk zerre havâdisle mükedder olmaz
Kıylü kaali de cihânın kuru kavgaadandır.

Oğlu Hakkâk İzzet Osman Efendi de tatlı dilli şâirlerden bir zât olup dîvançesi vardır. 1281 H. târîhinde İstanbul'da vefat ederek Topkapı hâricinde defn olundu. 1270'den 1400 senesine kadar doğacak çocuklara isim ve mahlâs ile isim verilecek çocukların doğum târihlerini gösterir mükemmel cedvelli bir de mecmûa tertib etmiştir. Hemşehrisi Şeyh Emin Zâik Efendi hakkındaki lâtîfelerinden:

Ben zemîn-i âsumân olsun direm âlem bu ya
Şeyh Emînî müslüman olsun direm âlem bu ya

beyti meşhûrdur.

REFÎ MUHAMMED EFENDİ «ÂMİDÎ»

Meşhur dîvan sâhibi şâirlerden «Lebîb Âmidi»'nin torunudur. Âlim şâirlerden bir zât olup mürettep dîvanı ve Şeyh Gaalib'in «Hüsn ü Aşk»ına «Cân ü Cânân» isminde 3000 beyitli nazîresi vardır. 1231 H. târîhinde İstanbul'da vefat etti. Üç lisanda şiir söylemeğe muktedir idi. Beyitlerinden :

«Refî'» himmet-i yârân olursa feyz-resan
Lâtif olur suhanım cümle ârifâna düşer.

RÂGIB MUHAMMED PAŞA

Oğlu Nureddin Paşa'nın Busa vâliliği târîhi olan 1276 târihinde basılan dîvânın mukaddimesinden anlaşıldığına göre Molla Muhammed Kemâleddin Koçhisarî-zâde Ivaz Paşa ahfâdından Aydın'lı Hüseyin Beyin oğlu olup Şam'da doğmuştur. Üç lisanda inşâ ve nazma muktedir olan bu zât Nakşibendî tarîkatına bağlıdır. 1244 de Konya'da vefat ederek Mevlânâ Hazretlerinin civarında toprağa verilmiştir.

Zamanı şâirleri arasında «II. Râgıb Paşa» şöhretiyle tanınmıştı.

Bir gazelinden :

Tecellî-i zamana sabr kıl dilden telâşı sil
Ne gelse telh ü şirin mâ-hazar her hâli ni'met bil
Medâr-ı râhat istersen bu dâr-ı tenknâyîde
Darılma kimseye küsme zarûrî var mudârâ kıl
Bulur sermâye-i dânişle âdem revnak yoksa
Ziya vermez ne denlû zîver-i câm olsa boş kandil

Beyitlerinden :

Her dem itmezdi teveccüh ana arz-ı hâcat
Kıble-i rûy-i kabûl olmasa mihrâb-ı hulûs

Bursa'da Üftâde Hazretlerinin türbe-i şerîfesine astırdığı levhasından :

Hazret-i Üftâde'dir üftâdegâna dest-res
Hâsıl olur sıdkla bunda olan her mültemes
Zerre-i Üftâde'yim envâr-ı Şems-i himmete
«Râgıb» oldum pertev-i feyz-i dile aldım kabes

RÜŞDÜ MUHAMMED PAŞA
1236 = 1820

Edîb vezîrlerden bir zât olup Erzurum'ludur. Başlangıçta Dîvan efendiliği vesâire gibi kalem me'muriyetlerinde bulunduktan sonra vezîrlik rütbesiyle Rikâb-ı Hümâyûn kaymakamlığına yükselerek mühim hizmetler gördü. Sofya vâliliğine tâyînini müteâkıb 1236 H. târihinde Sofya'da vefat etti. Hoşa gidici nazmı renklidir. Nakşibendî tarîkatına bağlı idi.

Beyitlerinden :

Kayd-ı efkâr idemez dağdağa-i câh-ı emel
Bezm-i tefvîzde olan ârif-i sırr-ı kaderi

Ehl-i dâniş sitem-i dehr ile pâmâl olmaz
Görse Mecnûn bile hâk üzre bırakmaz güheri

Cânib-i Hakka giden tîr-i duâ-yi ihlâs
Getirir bezm-i İlâhî'den icâbet haberi

Bî-ivazdır kerem-i Hazret-i Bârî «Rüşdi»
Şâh olur mûra eğer olsa inâyet nazarı

Mısra'larından :

Şeb-i tarîk-ı gammın elbet olur bir sihri

RA'NÂ MUSTAFA EFENDİ
1248 = 1832

Ârif şâirlerden bir zât olup Nevrekop'ludur. Bir müddet Mısır'da Mehmed Ali ve İbrahim Paşa'ların hizmetlerinde bulunduktan sonra memleketine dönüp inzivaya çekilerek 1248 târihinde vefat etti.

Nazım ve nesirden mürekkep «Mir'ât-ı Haknümâ» isminde kendi el yazısı ile yazma Selânik'de bulunan risalesinden tevhîd ve kelâm ilminin inceliklerine vâkıf olduğu anlaşılmaktadır. Adı geçen risalenin sonunda kazınmış mühründe «İnâyet-cûy-i der mevlâ muvahhid Mustafa Ra'nâ» imzasını da «Min efkâri'l-verâ Es-Seyyid Mustafa Ra'nâ an tariki Nakşibendî», ibareleri yazılıdır .

Mezkûr risaledeki beyitlerinden :

Bir neş'enin ki menşe'-i hubb-i velâ evlâ
Mevlâ olur meâdı çû-mahbûb-i kâinat

*

Âyet-i «men kâne»yi fehmetmeyen bîçâreler
Vasl-ı Hakda intizâr-ı va'de-i ferdâ çeker

Orta derecede Farsca şiir inşâdına da muktedir olduğu eserinden anlaşılmaktadır.

RİZA ALİ PAŞA
1261 = 1845

Uzun müddet Bağdad Vâliliğinde bulunduğundan «Bağdad Vâlisi» ve Lâzistan'ın Rize tarafında doğduğu için de «Lâz Ali Riza Paşa» adiyle meşhur olup şiirleri metîn ve hakîmânedir. Elinin açıklığı ve cömertliği ile de tanınmıştır. Şiirleri içinde hemen herkesce malûm olan aşağıdaki gazel bâzı şâirler tarafından tanzîr ve tahmîs edilmiştir.

1261 H. târihinde Şam vâlisi iken vefat etti. Peygamber Efendimizin müezzini Bilâl-i Habeşî'nin türbesi yakınına defn edildi.

Ârifâne beyitlerinden :

Hüner halvet-nişîn-i encümen olmakdadır yoksa
Kemingâh-ı riyâdır kûşegîr-i inzivâ olmak

Gazel :

Devr-i lâ'linde baş eğmem bâde-i gülfâme ben
Sâye-i pîr-i müganda minnet itmem câma ben

Anberin zülfün getirdi bâşıma sevdâları
Yoksa nerden dûş olurdum bu hayâl-i hâma ben

Hâlini gördüm esîr oldum kemend-i zülfüne
Dâne için kendimi saldım düşürdüm dâme ben

Geh esîr-i gurbet eyler geh enîs-i gamm benî
Şaşmışım bilmem ne itsem bu dil-i nâkâma ben

Halk ile lâzımdır oldukça mümâşat eylemek
Ger bana uymazsa eyyam uyarım eyyâma ben

Kâ'be-i kûyün tavâf etmek için şâm ü seher
Hûn-i eşkimden büründüm bir kızıl ihrâma ben

Kûy-i gurbetde ne bir bildik ne bir gamhor var
Kim getirsin ger yazarsam yâra bilmem nâme ben

Eylerim «dârü's-Selâm»'ı kendime «beytü'l-hazen»
Hasret-i hâl-i siyâhımla gidersem Şâm'a ben

Telh-kâm olmaz senin şirin kelâmından «Rizâ»
Sen hemen eyle tekellüm râzıyım düşnâma ben

RÂSİM EFENDİ «FODLACI-ZÂDE»
1270 = 1853

Son devir şâirlerinden, Nakşibendî ve Halvetî tarîkatı mensublarından ârif bir zât olup Üsküdarlıdır. Bir müddet sadr-ı âli mektupçuluğu ve sâire gibi kalemlerde başarı ile hizmet ederek inzivâya çekilmiş ve bu uzun zamanı ders okutma ve eser yazma ile geçirmiştir. Nesri de tatlı ve ruh okşayıcıdır.

1270 H. târîhinde Üsküdar'da vefat etti. İnâdiye'de Selim Baba yakınındaki sâhada medfundur.

Sâat-i vâhidedir ömr-i cihân
Sâati, tâate sarf eyle hemân

*

Bir tazmîninden :

Hakîkatde eğerçi nüsha-i kübrâ olup insan
Gönüldür menba'-ı irfân, şerîatdir ana mîzan

Bu mânâya ziyân olduğunu burhan idüp iz'an
Çıkar dilden dürûğ-i bî fürûğî ol ki hak-gûyan
Kelâmından olur mâlûm kişinin kendi mikdârı

Şular kim ola bed-gû var ana atf-ı nigâh etme
Hakaayıkdan haberdar olmayanlarla olup bitme
Dil-ârazlık idüp renç itme hiç bir ferdi incitme
Koma ârif isen râh-ı sedâdı nâbecâ gitme
Kelâmından olur mâlûm kişinin kendi mikdârı.

Basılı olmayan eserleri aşağıdadır:
Dîvan «matbû dîvanından başka şâirâne bir tarzdadır.»
Kerâmât-ı evliyâ: Mensûr
Risâle-i muhâsebe-i nefs : Mensûr
Usûl ve vusûl: Mensûr
Durûb-i emsâl-i Osmâniye.
Lügat-ı Fârisiyye: Otuz bin kelimeyi toplamıştır.
Şerh-i Subha-i Sıbyan
Basılmış eserleri, mutasavvıfâne dîvânı ile «Nasâyih-ı Şer'iyye» ve «Mev'ıze» manzûmeleridir.

RESA MUSTAFA MAKSÛD EFENDİ

1259 = 1843

Şâir ve münşîlerden ârif bir zât olup Ruscuk'ludur. İstanbul'a gelişinde dîvan efendiliği vesâire gibi kalem me'murluklarında bulundu. Sa'diye tarîkatı şeyhlerinden Edirne'de Taşlık Câmi-i Şerîfi avlusunda medfun Şeyh Ahmed Senârî'ye intisab etmiş olduğu «Münyetü'l-Mesâlik» ismindeki eserinde açıklanmıştır. «Kasîde-i Bür'e»'ye bir tahmîsi ve şiirlerine âid [Dîvançe]si vardır.

Hicaz'dan dönüşünde Hezargırad'a giderek 1259 H. târîhinde vefat etti.

Şiirleri âşıkaane ve ârifânedir. Tahmîsi basılmıştır.

Bir Gazeli :

Bir dil ki hâk-i Fahr-i rüsül'den cilâ alır
Mihr-i cihan-nümâ o gönülden ziyâ alır
Hikmet ne olduğun maraz-ı aşkda anlayan
Lokman olur o cümle giyahdan devâ alır

Beyitlerinden :

Vuslat-i yâr için ağyâre müdârâ eyler
Zehr içer âşık-ı dil-haste şifâ niyyetine.

Mısra'larından :

Râgıb bu fenâ mülküne rü'yâda mı geldin?

REŞİD MUSTAFA PAŞA «BÜYÜK REŞİD PAŞA»

Avrupa'nın Osmanli Devleti hakkında yüz seneden beri beslediği yanlış inanış ve bozuk niyyetlerin tehlikesini herkesden evvel kavrayarak sebeblerinin kaldırılması için teşebbüse geçmiştir. Bu i'tibarla Osmanlı İmparatorluğunu büyük Avrupa devletleri sırasına geçirmek için devrin şartlarına ve îcabına göre mülkî idâremizde alınması lâzım gelen ıslâhat tedbirlerini «Tanzîmât-ı Hayriye (*)» adıyle ortaya koyarak icraatına başladığından dolayı Osmanlılar'ın velî-ni'metlerinden sayılmıştır. Mühim devlet işleriyle meşguliyeti arasında Osmanlı edebiyatına da

---

(*) Mustafa Reşid Paşa ve Tanzîmat hareketi hakkında artık târihin hükmü değişmektedir. Dünkü resmî görüşe ve inkılâb târihçilerine göre M. Reşîd Paşa «Koca Reşid Paşa'dır. Büyüktür. İmparatorluğu çöküntüden kurtarmanın iksîrini keşfeden adamdır. Bu itibarla kahramandır.»

Yakın târihin sorumlu devlet adamları zaman içinde sahneden çekilip siyasî ve resmî baskılar azaldıkça, fikir hürriyetine vurulan zincirler kırıldıkça bu konuda da hakîkatın yüzü daha iyi ortaya çıkmaktadır.

Bugün Mustafa Reşîd Paşa ve arkadaşları ile tanzîmat hareketi hakkındaki kıymet hükmü menfî bir yönde gelişmektedir.

Öyle ki; tanzimatçılar, mâneviyatçı - ahlâkçı ilim ve fikir adamları tarafından tenkid edildiği kadar; maddeci - Batıcı sosyalist yazarlar tarafından da esastan yanlışlar içinde ve Türk İmparatorluğuna zarar verici insanlar olarak itham edilmektedir.

Bu görüşümüzün delili olarak her iki cepheden birkaç yazarı ve eserlerini işaretle iktifa edeceğiz:

1. **Eşref edîb Fergan.**
   Avrupalılar Osmanlı Devletinin temellerini nasıl sarstılar?
2. **Prof. Osman Turan.**
3. **İsmail Cem İpekçi.**
   Geri kalmışlığımızın târihi.
4. **Doğan Avcıoğlu.**
   Türkiye'nin Düzeni
5. **Necip Fâzıl Kısakürek**
   A — İdeolocya Örgüsü
   B — Büyük Doğu Kolleksiyonları.

gerçekten hizmet etmiş, husûsiyle devlet dilinin kullanılışını büsbütün değiştirmiştir.

Beyitlerinden :

Bî mehâbâ reh-i nâ refteye gitsem de ne var
Kahr-ı hasm eylemeğe elde asâdır hâmem

beytiyle her şeyde kimseye benzememek şânından olan zamanın en büyüklerinden bulunduğunu beyân etmiştir.

Altıncı def'a sadr-ı âzamlığının yetmiş birinci günü olan 1274 târîhinde İstanbul'da vefat etti. Okçular başında kendilerine yaptırılan türbelerinde toprağa verilmiştir. Edebî kudret ve siyasî hizmetlerinin âdil şâhidi olan yüksek eserleri «Bir Türk Diplomatının evrâk-ı siyâsiyyesi» adıyle basılıp yayınlanmıştır. Baş tarafında mufassal hâl tercemesi de vardır. Encümen-i Dâniş'in «Osmanlı İlimler Akademisi» açılışında verdiği nutuklarından :

«Dünyada ilim ve mârifet gibi bir şeref ve meziyet olamaz. İnsanoğlunun şahsî istek ve ihtiyaçları, bunları te'mîne yarayan vâsıtalar sanâyi' ve maârifden başka bir şeyle elde edilemez. Her neye dâir olursa olsun ve her nerede bulunursa bulunsun hüner ve ma'rifetin kadr ü kıymeti inkâr olunamaz. Bu gördüğümüz servetler, insanların durumlarındaki intizam halk tabakası ile yüksek sınıflar arasındaki iyi münâsebetler hep hüner ve mârifetle meydana gelmiş değil midir?»

RİF'AT MUHAMMED SÂDIK PAŞA
1273 = 1856

Münşî ve siyasî bir zât olup İstanbul'ludur. Çeşitli siyasî me'mûriyetlerde bulunarak başarılı hizmetler görmüştür. 1273 târîhinde İstanbul'da vefât etti. Eyüb'de Bostan İskelesinde medfundur. Mezar taşında hâl tercemesi kısaca yazılıdır.

Basılmış eserleri: «Risâle-i Ahlâk» ile «Âsâr-ı Rif'at» ismindeki husûsî ve siyasî müsveddelerini muhtevî mecmûası ahlâkî, edebî, siyasî, istifadeli eserlerdendir. 1275 târîhinde bir arada basılan «Rusya Muhârebesi Târîhi», «Avrupa'nın Ahvâline Dâir Risale», «İtalya Seyâhatnâmesi», «Kelimât-ı Nushıyye ve Müsellemeyi mutazammın Risale» isimlerindeki mecmûasının mukaddimesinde mufassal hâl tercemesi vardır.

«Müntehabât-ı Âsâr-ı Rif'at» ismindeki matbû' mecmûaları da Kırım Harbi târîhi ile mülkî idâre hakkında bâzı lâyihaları vesâir siyasî yazıları toplamıştır. «Risale-i Ahlâk» ilk okullarımızda okutulmakta olan hacım itibâriyle küçük, çok faydalı bir eserdir.

RECAÎ MUHAMMED ŞAKİR EFENDİ
1291 = 1874

Üç dilin edebiyatına vâkıf ve çeşitli İslâmî yazılarda mütehassıs bir zât olup İstanbul'ludur. Tahsîlini tamamladıktan sonra Takvîm-hâne Nezâreti, Âmedî Vekâleti vesâire gibi mühim me'mûriyetlerinde muvaffakıyetle hizmet ederek 1291·de İstanbul'da dünyadan göçtü. Eyüb'de Bostan İskelesi Caddesinde medfundur.

Hâl tercemesini yazdığımız zâtın inşâdaki kudret ve hat san'atındaki mehâretinden başka mûsikîşinaslığı, Kâ'be örtüsü dokumak, mühür kazımak, kitab tehzîb ve cild yapmak gibi hünerleri de vardı.

İslâmî yazı çeşitleri içinde en çok muvaffakıyet gösterdiği nesih ve celîdir. Adı geçenin nesre ve nazma âit eserleri ve tam hâl tercemesi kıymetli oğlu Ekrem Beyefendi tarafından hazırlanıp yazılmışsa da henüz basılmamıştır. İslâmiyet aleyhinde «Miftâhu'l-Esrar» isminde vaktiyle yayınlanmış Farsça bir risalenin içindekilerin saçma ve sakatlığı hakkında kaleme aldığı eseri bitirememiştir. Meşhûr nesir yazarı Veysî'nin «Hâb-nâme»sine de nazîresi vardır.

Beyitlerinden :

Nevbâve bahş-ı kâm olamaz cest ü cûy-i hâm
Nahl-i talebde terk-i taleb berk ü bâr imiş.

RİF'AT MUHAMMED BEY «ŞEHİD»
1275 = 1858

Bursa Belediye kâtibi iken sırf din gayreti ve vatanseverlik duygusu ile kırk sekiz yaşında olduğu halde Bursa Müstahfez Taburu'na arzusu üzerine nefer maaşiyle hizmet etmek üzere gönüllü zâbit yazılarak 1293 Osmanlı - Rus harbine iştirâk etmiştir. Bu savaşta Plevne civarındaki Teliç köyünde arslanlar gibi bir müdâfaadan sonra şehâdet şerbetini içen azîz ve şerefli babam feyz ve iftiharıma sebeb olan pek azîz ve pek şerefli babam bu zâtdır.

Adı geçen şehîd 1275 senesinde Bursa'da vefat ederek Emîr Sultan Hazretleri medresesi karşısındaki caddenin sol tarafından medfun olan Üsküdarlı Seyyid Muhammed Emin Efendi-zâde Tuğgeneral «Mîrlivâ» Üsküdarlı Seyyid Muhammed Tâhir Paşa'nın büyük oğlu olup tahsîlini Üsküdar ve İstanbul'da tamamladıktan sonra kâtiblik mesleğine girmiş

ve resmî vazifesinin dışındaki zamanlarda tefsîr, tasavvuf, kelâm, târih ve şiirle meşgul olmuştur. Nakşibendî tarîkatına mensûb bir rind ve lâübâlî meşrebli, âşık, hakîkat ilmine meftun, gönül sâhibi bir zât idi. Kıymetli bir hâtırası olan Dîvançeleri Resûl-i Ekrem Efendimizin güzel sıfatları, din büyüklerinin medhi ile ârifâne ve hakîmâne bir kaç gazellerini muhtevîdir.

Ârifâne na'tlarından:

Vücûd-i kâinâtın mükremisin yâ Resûlellah

Hitâb-ı لن ترانی **mahremisin yâ Resûlellah**

Gaazî Giray'ın meşhûr gazeline yazdığı nazîresinden:

Âlemi seyr ideriz dilber-i dilcû yerine
Ceng-i harbi ururuz nağme-i hoşgû yerine

15 Mart 1293 senesi târîhinde Allah yolunda mücâhid olarak harbe gidecekleri esnada Cenâb-ı Hakkın bu âciz kuluna hediyye buyurdukları manzûm vasıyet-nâmelerinden:

İlme sa'y it yürü ey tab'-ı selîm
Seni âlim ide Allah-ı alîm

Ehl-i ilmin yeri bâlâ-ter olur
Şems-i veş evc-i muallâyı bulur

Sanma kim câhil olan insandır
Bâr-ı cehli taşıyan hayvandır

Vâris-i Ahmed olan âlimdir
Vuslat-i hakkı bulan âlimdir

İlmi târîf idemem el-hâsıl
Bu nikâta yine âlim vâsıl

Kârın olsun hem-dem ilm ü kemâl
Hüner ehli bulur elbette kemâl

Her zaman abde ibâdet lâzım
Evc-i tâatde uç ey şehbâzım

Pederâne sana pendim açdım
Derc kıl gevher ü incû saçdım
Bu nasîhat seni eyler irşâd
Beyt-i tab'ın ola dâim-âbad
Gerçi kim cümle sözüm nâmevzun
Elde yokdur ki gönül pek mahzûn
Tâhir'im yavrucuğum pend etdim
Seni ben Hâlikıma bend etdim.

Muhterem vâlidem de Nakşibendî tarîkatı mensublarından Bursa'lı Necîb Efendi'nin kızı Rahîme isminde hayırlı müslüman kadınlarından bir hanım idi ki 1319 Ramazan-ı şerîfinde Bursa'da vefat ederek Nâib Deresinden Pınarbaşına gelen caddenin sağ tarafında Zından kapısı Mezarlığı denilen kabristanın caddeye bakan kenarında iki servi arasında büyük vâlidem Hatice hanımın kabrine defn olunmuştur. Necîb Efendi de bunlara pek yakın olarak yol kenarında medfundur.

RÂSİH OSMAN EFENDİ

1302 = 1884

İstanbul'dan yetişen ilim ve kalem sâhibi bir zât olup Enderun'lu Genç Ahmed Paşa'nın oğludur. Üç lisanla beraber Fransızca'ya da vâkıf idi. Tahsîlini bitirdikten sonra kâtiplik işlerinde görevlendirildi. Son me'mûriyeti Orman Meclisi Başâzalığı idi. 1302'de vefat etti. Ahlâkî ve edebî matbû' risaleleri vardır ki «Âsâr-ı Hamîde-i Aklâm», «Mükâlemât-ı Edebiyye» bu cümledendir.

RAHMÎ EFENDİ «HOCA»

1301 = 1883

Harput'ludur. İleri gelen âlim ve şâirlerdendir. 1301 de vefat ederek doğum yeri olan Harput'a bağlı «Hugî» köyü kabristanına gömülmüştür. Şiirlerinin toplanabilen kısmı 1303'de Harput'da basılmıştır. «Sa'dî'nin Bostanı»nı da terceme etmişse de basılı değildir.

Eserlerinden :

Meyl eyleme câha gamm-ı âlemden ırak ol
Âsûde-nişîn-i harem-i künc-i ferâğ ol

Takvâ libâsı ehl-i safâdır kabâ değil
Sûfîye safâ-yı kalb gerekdir abâ değil

*

Gül-i ümmîd-i küşâyiş bulur olmaz mahrûm
Her seher aşk ile bülbül gibi feryâd idenin

*

Yâd eyledikçe hep selefin nîk-nâmını
Senden de böyle bir kalacak yâd-i gâra bak.

RİF'AT BEY «KÂNÎ PAŞA-ZÂDE»

Osmanlılar'ın edîb ve siyaset adamlarından olup İstanbul'da tahsîlini bitirdikten sonra bir müddet Petersburg elçilik kâtipliğinde ve son me'mûriyeti olan Bursa Reji nâzırlığında bulunarak 1307 târîhinde İstanbul'da vefat etti. Merkez Efendi civarında babasının yanında medfundur. Mensûr ve manzûm eserlerinden bir miktarı «Bârika-i Edeb» adıyle Bursa'da basılmıştır. «Hukuk-ı Düvel»e âid basılmış iki cild eseri de vardır ki 1290 târîhinde basılan bu eser «Pradiye Fodere»nin «Hukuk» ismiyle anılan eserinin tercemesidir. Bununla beraber bir çok ilâveleri de vardır. Bu eseri tenkîd yolunda Kemâl Bey'in «Muharrir» adındaki dergide birkaç mektubu yayınlanmıştır:

Kaabiliyyet şartdır diyenler olmuşlar muhik
İtmemişler ihtilâf ü olmamışlar müfterik
Bu hakîkat üzre ehl-i hak cemîan müttefik
Kahırdan ikrah idenler lûtfa olmaz müstehik
Müstaîd-i derd olanlar kaabil-i dermân olur.

RÂCÎ EFENDİ

1319 = 1901

Âlim şâirlerden bir zât olup Karînâbâd'a bağlı Molla Şeyh köyündendir. İstanbul'da tahsîlini tamamladıktan sonra muhtelif yerlerde Rüşdiye muallim-i evvelliği «müdürlüğü» hizmetlerinde ve uzun müddet Eski Zağra müftülüğünde bulunarak 1315 târîhinde Meclis-i Maârif-i Kebîr âzalığına tâyîn olundu. 1319 senesinde dünyaya vedâ etti. Hz. Hâlid el-Ensârî (R.A.) civarında medfundur. Eserleri «Eser-i Aşk», «Hicret-nâme», «Bedreka», «İlzâm-ı Avam», «İlcâm-ı Hısam», Dîvançe» isimlerinde man-

zûm, «Târihçe-i Vak'a-i Zağra», «Telhîsu'l-İnşâ» isimlerinde mensûr olup bunlardan «Telhîsu.l-İnşâ» ile «Târihçe» basılmıştır.

Beyitlerinden :

Makam-ı nâz ü istiğnâ fenâdan ictinâb ister
Bu yolda feyziyâb olmak dil-i bî-irtiyâb ister

RAHMÎ İBRAHİM EFENDİ
1312 = 1894

Değerli edîblerden yüksek ahlâklı bir zât olup Girid adasının Kandiye şehrindendir. İlk tahsîlini memleketinin âlimlerinden gördükten sonra kâtiplik mesleğine girmekle beraber öğrenimden de geri kalmamıştır. Bundan sonra çalıştığı rüsûmat me'murluklarında yükselerek İzmir, Edirne, Girid, Preveze ve Cidde rüsûmat müdürlüklerinde başarı ile hizmet etti. Cidde'de bulunduğu zaman Mekke - Medîne'yi ziyârete ve hacc-ı şerîf farîzasını ifâya muvaffak oldu. 1312 târîhinde İskenderûn rüsûmat müdürü iken vefat ederek vasıyyeti gereğince bir saat mesâfede bulunan «Belân» adlı yerdeki türbe civarına defn olundu. Üç lisanda nazım ve nesir inşâsına muktedir fazîlet sâhibi bir edîb olup İzmir'de bulunduğu zaman Arabî ilimlerden tekmîl-i nüsah ederek «hepsini okuyup bitirerek» icazet almıştır.

Değerli Eserleri :

1 — «Vâsıtatü's-Sülûk fî Siyâseti'l-Mülûk»: Tılemsan'da hükûmet kuran Zeyyat Oğulları hükümdarlarından Ebû Hamû Yûsuf oğlu Mûsâ'nın velîahdına yazdığı mûteber bir eserdir. Siyâset ve idare ilminden bahseden Arapça bir eserin tercemesi olup 1296 târîhinde İzmir'de basılmıştır.

2 — «Ferâidü'l-Fevâid»: Hâfız Dîvânı'nın şerhi olup basılmamıştır.

3 — «Âdâb-ı İnsan»: İmam Gazâlî'nin âdab ve ahlâk mes'elelerinden bahseden «Bidâyetü'l-Hidâye» ismindeki risalesinin tercemesidir.

4 — «Terceme-i Risale-i Râbıta»: Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin risalesinin tercemesidir. Bunlardan başka «İhyâü'l-Ulûm»u tercemeye başlamışsa da bitirmeye ömrü vefa etmemiştir.

Ârifâne gazellerinden :

Dil âşinâ-yı sırr-ı hüviyyet değil midir
Mücellâ-yı lem'a-i ehadiyyet değil midir

Dil vâkıf-ı rümûz-i hikem olsa çok değil
Üstâz-ı nüktedân-ı hakîkat değil midir

Tâkey-hevâ-yi nefs ile şeytâna ittiba'
Bu hâletin nihâyeti cinnet değil midir

Bir nîm-nigâhı mülket-i dil pâdişâhının
«Rahmî» medâr-ı feyz ü saâdet değil midir

RIZA BEY «ALİ RIZA BEY»
1321 = 1903

İlâhî sadâlı şâir adına hakkıyla lâyık üstün edâlı bir şâir olup İstanbul'ludur. Mülkiye mektebinde tahsîlini bitirdikten sonra Manastır Vilâyetinde maiyyet me'murluğunu tamamlayıp Yanya Vilâyetine bağlı Iskırapar, Permüd, Margaliç ve Meçuh kaymakamlıklarında başarı ile hizmet edip vücudundaki ârızadan dolayı tedâvi için İstanbul'a gelmiş ve yaşı kırka varmadan 1321 H. târîhinde dünyadan ayrılarak Südlüce'de Bâdemli dergâhı yakınında Karaağaç tarafında âilesine mahsûs olup duvarla çevrilmiş mezarlıkta toprağa verildi. Merhûm hakîkatleri söyliyen bir şâir olmakla beraber nesirdeki kudreti de edebiyat nümûnesi sayılmağa lâyıktır. Şiirlerinin tamamını toplayan belâgatli dîvânı kardeşlik dolayısiyle elimde hürmetle mahfuzdur. Üç lisanda nazım inşâdına muktedir, temiz kalbli, ârif - âşık, doğruluğun ve vefakârlığın mücessem «misâli», hakîkata vâkıf bir zât idi. Şiirlerinin çoğu Hersek'li Ârif Hikmet Bey ve Yenişehir'li Avnî Bey tarzında muvahhidâne ve mutasavvifâne «tevhid tarzında ve tasavvufa âit» olup en parlakları tevhîd ve na'tlar ile muhammes ve müseddes (beşlik ve altılık)larıdır.

«Münâcât-ı Abdullah Ensârî» ve «Tazarruât-ı Sinan Paşa üslûbundaki mensûr münâcâtı da ârifâne ve hakîmânedir.

Arapça «El-Mişkâtü'n-Necâti ilâ ehli's-Salâti fî Beyân-i Hakîkati'd-Dâreyni», «Sırr-ı Sûreti'l-İhlâs», «Beyânü'l-Kemâli ilâ ehli'z-Zevâl», «Risaletü'l-Cûdi ilâ Ehli'ş-Şuhûdî fî Beyân-i sırri'l-Hılkati ve't-Tekvîn», «Kitâbü't-Tevhîdi fî Sırri'l-Mecîd» ile «Ganâimü'l-Gaazî fî Bilâdi'n-Niyâzî» ismiyle Türkçe Mısrî Hazretlerinin üç gazelinin şerhini ihtivâ eden ve kendi el yazılarıyle yazma bulunan risaleleri de fakîrin elinde mahfûzdur.

Mensûr münâcâtından :

«İlâhî! Ben bu hevesât-ı fâniyeden tecerrüdle senden seni arzu et-

tim. Sille-hâr-ı «Len terânî» (I) oldum. Mazmûn-i şerîf-i من رأنى ümîd-vâr ide durdu. Vaktâ ki tecellâ-yı zâtı, feyz bahş-i derûn oldu (kalbine feyiz girip tecellî edince) ef'âl ve sıfat ve zâtım bilcümle zebûn, ne kendimden ve ne de âlemînden bir nişan buldum. Ol dem ki zuhûr-ı feyzin ifâkat nisâr-i cenân oldu; gözümden her şey كل يوم هو فى شأن (II) olmağa başladı. Bî-ihtiyar أنا أول المسلمين (III) güftâr-ı evvelînim oldu, (ilk sözüm oldu.) «Yâ Rabbî bundan büyük ne ni'met diyebilirim. Bunun şükrünü ne türlü

(I) Len terânî... A'raf sûresi - âyet: 143. «Vaktâ ki Mûsâ (ibâdeti için tâyin etdiğimiz) vakıtda geldi, Rabbı ona (ilâhî sözünü) söyledi. (Mûsâ) dedi ki: «Rabbim, (cemâlini) göster bana, (ne olur) seni göreyim (1) buyurdu: «Beni kat'iyyen göremezsin, fakat şu dağa bak. Eğer o, yerinde durabilirse sen de beni görürsün.» Derken Rabbi o dağa tecelli edince (2) onu paramparça ediverdi. (3) Mûsa da baygın yere düştü. Ayılınca dedi ki: «Seni tenzîh ederim. Tevbe etdim sana. Ben îmân edenlerin ilkiyim.»

(1) Mûsâ aleyhisselâm Cenâb-ı Hakkın dünyâda görülemiyeceğini bildiği halde kendisine hücûm eden iştiyâk ile, taşan enva'-ı celâl ile istiğrak deryâsına dalarak böyle söyledi. [O, kelâm-ı İlâhîyi işidince âdetâ kendinin dünyada olduğunu unutmuş, bir âhiret ve cennet hayâtına kavuştuğunu zann etmişti.] «Hâzin.»

(2) Rabbının nûru dağda zuhûr edince «İbn-i Abbas.» (R.A.)

(3) «Onu bir toprak hâline getiriverdi. «İbn-i Abbas.» (R.A.)

(II) (Yes'elühû men fissemâvâti vel'ardı külle yevmin hüve fî şe'nin.) Er-Rahmân sûresi, âyet: 29. Göklerde ve yerde kim (ve ne) varsa ondan ister (1). O her gün (2) bir işdedir (3).

(1) Yâ diliyle, yâ hâliyle. İbâdete, rızka kuvvet vermesini, yarlıgamasını, vesâireyi hep ondan dilenir. (Beydâvî, Celâleyn, Medârik.)

(2) «Her ân» Beyzâvî, Celâleyn, Medârik.

(3) Diriltmek, öldürmek, azîz kılmak, zengin yapmak, hakîr kılmak, fakîr yapmak, duâ edene icâbet etmek, isteyene vermek, vesâire gibi ezelde takdir ettiklerine muvâfık olarak izhar buyuracağı bir emirdedir.

(III) (Ene evvelül müslimîn) En'âm sûresi - âyet: 163. Ben de müslümanların ilkiyim.

ödeyebilirim; hayfâ ki bu hâl sâbit olmuyor, bunda karar edilmiyor. Tâtil-i eşyâ ve esbâba Dîn-i mübîn-i Muhammedî kaail ve ehl-i dil mâil olmadığından cemâl-i rubûbiyet ve rây-i hüviyetle istitâr-ı eşyâ

لِمَنِ الواحدالقهار (IV) berûz intişâr ediyor.

Bir fırkattır kâinâtı kaplıyor, ehl-i aşkın gönlüne simli şişler saplıyor. Aman yâ Rabbi buna dayanacak yürek mi olur? Mededkârım ol, beni şu fırak âteşinden kurtar, ney gibi nâlânım, muhtâc-ı gufrânım.» (*)

Bir müseddesinden :

Sünbül-i feyz-i vahdetde delîl-i evliyâyız biz
Sürâğ-ı kurb-i «ev ednâ», çerâğ-ı «ve'd-Duhâ»yız biz
Serâirdân-ı Kur'ân-âşinâ-yı «He'l-Etâ»yız biz
Hulâsa vâris-i irfân-ı Fahrü'l-Enbiyâyız biz
Ziyâ-yı mihr-i aşkullah ile pertev-nümâyız biz
Cemâl-i âlem âşûb-i Hudâ'ya mübtelâyız biz.

O Allah ü azîmü'ş-şân ki vermiş reng ü bu hâke
Adîmü'l-asl olan â'yânı mazhar kılmış idrâke
Tenezzühden, teşebbühden berîdir sığmaz eflâke
Görürsün vechini kılsan nazar her hangi hâşâ-ke
Ziyâ-yı mihr-i aşkullah ile pertev-nümâyız biz
Cemâl-i âlem âşûb-i Hudâ'ya mübtelâyız biz.

Salâbet bahş ider sun'-i kemâlin seng-i hârâya
Risâlet nakş iden mehdinde feyzin kalb-i İsâ'ya
Bulur tevhîd-i zâtımla vücûd ıklîm-i pîrâye
Bu ma'razda budur ancak ricalullah'a sermâye
Ziyâ-yı mihr-i aşkullah ile pertev-nümâyız biz
Cemâl-i âlem âşûb-i Hudâ'ya mübtelâyız biz.

(IV) (Limenil mülkül yevm lillâhil vâhıdil kahhâr.) El-Mü'min sûresi - âyet: 16. [Allah buyurur] (1) «Bugün mülk kimindir?» [Yine kendisi cevab verir] (2) Bir olan, (her şey' hâkim ve) kahhâr olan Allah'ındır.

(1) Celâleyn. Medârik.
(2) Celâleyn. Medârik.

(*) Kelimelerin açıklaması kitabın sonundaki lügatçe'dedir.

Biz ol rind-i Melâmîyiz ki virdik aşka îmânı
Verâ-yı perde-i izzetde gördük vech-i cânânı
«Yedullah»a «Rızâ» biy'atle bulduk feyz-i irfânı
Mezâr-ı âkife misbâh olur bu nazm-ı nûrânî
Ziyâ-yı mihr-i aşkullah ile pertev-nümâyız biz
Cemâl-i âlem âşûb-i Hudâ'ya mübtelâyız biz.

Mezar taşına nakş edilmiş beyitlerinden vefat târîhi aşağıdadır:

İki ihlâs ile târîhi düşdü
Bu demde buldu Mevlâ'sın Rızâ Bey

RÂTİB BEY «HACI MAHMÛD RÂTİB BEY»

Yenişehir'e bağlı Fener'dendir. Muzıka-i Hümâyûn'dan emekliye ayrılmıştır. Mutasavvıfâne şiir söyliyenlerin en değerlilerindendir. 1317 de İstanbul'da vefat etmiştir. Kuzguncuk'da Nakkaş Mezarlığında babasının yanında medfundur. «İnek» manzûmesi nefîs eserlerden sayılmaktadır. Bahâriye Mevlevî Şeyhi Nazîf Efendi'ye müntesib idi.

Eserlerinden :

Gelmez tegayyür aslına birdir hakîkati
Derya gerçi zâhir olur sad-hezâr-mevc

RİF'AT MUHAMMED BEY «MANASTIRLI»
1325 = 1907

Erkân-ı harb kaymakamlarından iken Haleb'de sürgün hayatı yaşayan kılıç ve kalem sâhibi bir zât olup Manastır'da doğmuştur. Babası Atina'nın müslüman muhâcirlerinden Râşid Efendi ismnide, alay kâtipliğinden emekliye ayrılmıştı. Mektebden me'zun olduktan sonra bir müddet Harbiye Mektebinde muallimlikte, bilâhare geçen harbde Anadolu Ordû-yi Hümâyûnunda Gaazî Ahmed Muhtar Paşa'nın maıyyetinde, arkasından 3. ve 5. Ordû-yi Hümâyunlarda hizmet görerek 1325'de Haleb'de vefat etti. Eserleri çeşitli olup meşhurları aşağıdadır:

1 — «Mecâmiu'l-edeb»: Eserlerinin en büyüğü ve değerlisi olup Osmanlı Edebiyat kaaidelerinden bahseder.

2 — «Çanta»: Askerlik konularında yazılmış makaleleridir.

3 — «Silm-i Rif'at»: Askerî konularda yazılmış makalelerini ihtivâ eder.
4 — «Kavâid-i Esâsiye-i Harbiye»
5 — «Hendese-i Hattıye»
6 — Münhaniyat-ı Müsta'mele»
7 — «Manzûm İlm-i Hâl»
8 — «Usûl-i Bedâyi'»
9 — «Tuhfetü'l-İslâm»: (Manzûm Peygamberler Târihi ve Peygamberimizin Hayâtı)
10 — «Hâce-i Lisân-ı Osmânî»
11 — «Külliyât-ı Kavâid-i Osmâniye»
12 — «Hikâyât-ı Müntehabe»
13 — «Cevâhir-i Çihar-yâr ve Emsâl-i Kibâr»
14 — «Menâkıb-i Tabiiyyât»

Beyitlerinden :

Nâr-i hasedi âb-ı mürüvvetle it itfâ
Kim nâr-ı hased kalbi yakar özge şererdir.

RÂŞİD ALİ EFENDİ

Tasavvuf diline vâkıf şâirlerden ve Bektâşî tarîkatı mensuplarından bir zât olup İstanbul'ludur. Muzıka-i Hümâyundan emekli iken 1312 târihlerinde Üsküdar'da vefat etti. Çamlıca'da Selâmi Ali Efendi yakınında medfundur. Bursa'da «Mevlid-i Nebî nâzımı» Süleyman Çelebi önünden Çekirge'ye giden caddenin sağ tarafında medfun olan «Karagöz»ün mezar taşında yazılı gazel bu zâtın ârifâne eseridir:

Gazel :

Nakş-i sun'un remz ider hüsnünde rü'yet perdesi
Hâce-i hükm-i ezeldendir hakîkat perdesi

Sîreti sûretde mümkindir temâşâ eylemek
Hâil olmaz ayn-ı irfâna basîret perdesi

Her neye im'ân ile baksan olur iş âşikâr
Kılmış isti'lâ cihânı hâb-ı gaflet perdesi

Bu hayâl-i âlemi gözden geçirmekdir hüner
Nice Karagözleri mahv etdi sûret perdesi

Şem'-i aşka yandırup tasvîr-i cismindir geçen
Âdemi âmed-şüd itmekte azîmet perdesi

Hangi zılle iltica itsen fenâ bulmaz aceb
Oynadan üstâdı gör kurmuş muhabbet perdesi

Dergeh-i Âl-i Abâ'da müstekıym ol «Kemterî»
Gösterir vahdet ilin kalkdıkda kesret perdesi

Şiirdeki «mahlâsı» «Râşid» ve «Kemterî»dir.

RIZA PAŞA «HÜSEYİN RIZA PAŞA»

1322 = 1904

Âlim ve edîb vezîrlerden bir zât olup İstanbul'da doğmuştur. Ramazan Oğullarından Ismet Paşa'nın oğludur.

Bilhassa Arap ve Fars edebiyatında ihtisas sâhibidir. Vilâyet vâlilikleriyle nezâretlerde başarılı hizmetler yapmıştır. 1322 târîhinde vefat ederek Üsküdar'da Doğancılar'da babasının yanına defn olundu. Rumeli-Hisarı'nda ziyaret ettiğim kütüphânesi şark kütüphânelerinin güzel bir nümûnesidir.

Eserleri basılmamış olup kendi el yazısı ile görebildiklerim aşağıdadır:

1 — «Şezeratü'l-Beyâni fî Tercemeti müfredâti'l-Kur'ân»: Tamamlamağa ömrü vefa etmemiştir.

2 — «Şerh-i Kasîde-i Tantarâniye»

3 — «Lübâbü'l-İntihab»: Arapça ve kısmen seçmeleri derlemiştir.

4 — «Uyûnü'l-Âsar fî Müntehabâti'l-Eş'âr»: Farsçadır.

5 — «Desâticü'l-Fevâid»: Muhâdarât ilminden Türkçe mükemmel bir eserdir.

6 — «Defterçe-i Güftar»: Türkçe şiirlerinin mecmûasıdır.

7 — «Tahdîku'l-Hâtır der tefrîk-ı elfâz»: Lâfızların farklarına dair Türkçe mükemmel bir lügattır .

8 — «Metâlibü'l- Metâlib»: 12 matleb (konu) üzere muhâdara ilmine âid Türkçe bir eserdir.

9 — «Hemyân-ı Beyân»: Muhâdara (sohbet) ilminden Farsça bir eserdir.

10 — «Cerâbü'l-Edeb»: Muhâdarat ilminden beş cild üzerine hazırlanmış Arapça bir eserdir.

11 — «Mecmûa-i Edebiye»: Muhâdaratdan Arapçadır.

12 — «Zübdetü'l-Efkâr fî mehâsini mehâsini'l-Âsâr»: Arapçadır.

13 — «Destçe-i Fevâid»: Fevâid «faydaları» ve çeşitli kaaideleri derleyen bir mecmûadır.

14 — «Ravzatü'l-elhan fî Tebyîni Kıtâat-i Cinân»
15 — «Mecmûa-i Muhâdarât»

RÜŞDÜ PAŞA «AHMED RÜŞDÜ PAŞA»
1315 = 1897

Fazilet ve kalem sâhiblerinden bir zât olup Kedûs'de doğmuştur. Tahsîlini bitirdikten sonra mülkiye hizmetlerine girerek mutasarrıflığa kadar yükseldi. 1315 târîhinde İstanbul'da vefat etti.

Basılmış eserleri:
«Hall-i Mes'ele-i Tûfân», «Hakaayık-ı Kur'âniye'den Bir Nebze», «Tâyînü'l-Vezâif fî Hakkı'l-Müteşâbihât» ile Rahman sûresinin tefsîrine müteallık «Terceme-i Hikmeti'l-Beyân fî Sûreti'r-Rahman» dır. Ana dilinden başka Arapça da konuşmağa ve yazmağa muktedir olup Kürdce ve Sırpça'ya da vâkıf idi.

RIZA EFENDİ «BURSA'LI ALİ RIZA EFENDİ»
1323 = 1905

İlim ve kalem sâhiblerinden ve Mevlevî tarîkatı mensublarından irfan nişânesi taşıyan bir zât olup Bursa'lıdır. Bursa'da Sıdkı-zâdeler denilen âiledendir. Yarım asırdan fazla mülkiye ve kalem hizmetlerinin muhtelif şû'belerinde dirâyet ve nâmusiyle başarılı vazifeler görmüştür. Mezar taşında yazılı: «Rıza Efendi çekip Hû çekildi me'vâya» mısra'-ı ta'miyedârının delâleti olan 1323 târîhinde yerleşmiş bulunduğu Üsküdar'da vefat edip Selimiye Dergâh-ı şerîfine defn olundu. Hal tercemesi ileride yazılı Senih Efendi merhûmun büyük kardeşidir. Resmî ve hususî yazıları nesir yazılarına nümûne sayılmıştır.

Hâfıza kuvveti de hayret verecek derecede olup zamanında yüksek rütbeli devlet m'murlarının en kıdemlisi ve o târihde sayısı pek az olan A'yan Meclisi âzâsından ve çok yaşayanlardan (uzun ömürlü) yüksek bir zât idi. «Meslekhâne-i Hümâyûn» ismindeki târihî ve siyasî hakîmâne eseri istifadeye şâyândır. Bir aralık Kartal'da oturmasından dolayı «Kartal-nâme »isminde de bir eser daya yazmıştır ki her ikisi de basılı değildir.

RIZA SAFVET BEY

Meşhûr Şeyhu'l-İslâm Ebû's-Suûd Efendi torunlarından ünlü Hattat Vahdetî Efendi'nin oğludur. İlk tahsîlini gördükten sonra Dîvân-ı Hümâ-

yûn kalemine alınarak me'muriyet vazifesini yapmakla beraber Arap ve Fars dili üzerindeki öğrenimini tamamladı.

Rûh-i «Safvet» idüp de meyl-i ulâ
Vâsıl oldu rızâ-yı Mevlâ'ya

târîhinin gösterdiği 1329 târîhinde kayıt kalemi mümeyyizi iken vefat ederek ulu ceddi Ebû's-Suûd Efendi'nin yanına defn olundu. Kaadirî ve Şâzelî tarîkatlarından halîfelik almış, Mevlevîliğe de mahabbet besliyen halîm-selîm, takvâ sâhibi bir zâ tidi. Yazı san'atını Sâmî Efendi ile Muhsin-zâde Abdullah Bey'den meşk etmiştir. Büyükçekmece Câmi-i Şerîfinin yazıları mehâreti eseridir. Türkçe bir oruç risalesi tertip ettiği gibi «Arûz-i Endelüsî»yi terceme etmiştir. Türkçe şiirlerinden bir kısmı «Hazîne-i Fünûn» ve «Terakkî» gazetelerinde yayınlanmıştır.

Bir münâcâtından :

Ey vâkıf-ı esrâr ü hafiyyât olan Allah
Mevcûdün, Ehad, Vâcibün bizzat olan Allah
Tesbîh ile tevhîd iderim zât-ı azîmin
Ey Hâlik-ı âsâr ü şuûnat olan Allah

REFİK BEY «MUSTAFA REFİK BEY»
1331 = 1912

Osmanlı muharrirlerinden çalışkan bir zât olup İstanbul'ludur. 1331 târîhinde tedâvi için gittiği Viyana'da vefat etti.

Matbû' eserlerinden:

«Menâkıb-i Seyyâhîn», «Müntehabât», «Para'nın Serveti», «Hayâl İçinde Hakîkat», «İnsan ve Hayvan üzerinde Mûsikînin Te'sîri».

RÂŞİD EFENDİ «GİRİDÎ ALİ RÂŞİD EFENDİ»
1336 = 1917

Edebiyatımızda eski tarzla yeni tarz arasında kendine mahsûs bir vüzûh ve tatlı ifade ile yazan irfan sâhibi bir zât olup Girid adasının Kandiye şehrindendir. Usûle göre tahsîlini bitirdikten sonra hükûmet işlerine girerek yükseldiği me'mûriyetlerde nâmus ve dirâyetle başarılı hizmetler gördü. 1336 târîhinde Çanakkale Mutasarrıflığından emekliye ayrılıp yerleştiği Büyükçekmece'de vefat etti. Nesri nazmından daha kuvvetlidir.

Basılmış eserleri:

1 — «Safâü'l-kulûb»: Evliyâullah'ın hâl tercemelerinden bahseden «Tabâkat-ı Şa'rânî»'den terceme edilmiş olup Konya mektupçusu iken bastırmıştır.

2 — «Nümûne-i Hikmet»: İsmi müsemmâsına uygun ahlâk ve hikmetle alâkalı bir eser olup Trabzon mektupçusu iken bastırmıştır.

3 — «Terkîb-i Bend»: Gençliğinde Hanya'da bastırmıştır.

Matlâ'ı :

Sâkî getir ol bâdeyi kim neşve-resândır
Her katresi erbâb-ı dilin cânına candır

Sâkî yetiş imdâdıma Allah için olsun
Zîra felek'in gerdiş-i nâsâzı yemandır

Boş durmasun elden ele devr eylesin akdâh
Sahbâ getirin mest olayım ân bu ândır

Esrâr-ı hakîkat olamaz herkese rûşen
Hakkın nice hikmetleri vardır ki nihandır

Kaabil olamaz kaal ile takrîr-i serâir
Erbâb-ı dilin söylediği başka lisandır

Çeşm-i dil-i âgâha bu âlemde serâser
Esrâr-ı şuûnât-ı İlâhiyye ıyandır

Birdir mütegayyir olamaz ehl-i hakaayık
Yek tavr-ı bekaa olmayan ahvâl-i zamandır

Mîzân-ı ukûle sığamaz hıkmet-i Mevlâ
Bu sıkleti dağlar çekemez hayli girandır

Varken sana temyîz gibi rehber-i vicdan
Vâdî-i dalâletde dolaşmak hezeyandır

Ref' oldu nikab-ı ser-i sırr-ı ehadiyyet
Keşşâf-ı ezel perde-ber-endâz-ı gümândır

İbretle bakan sun'-i Hudâ-yı Müteâle
Hayrân olur elbet bu temâşâ-yı kemâle

RÂŞİD AŞKÎ BEY
1335 = 1916

Askeriye edîblerinden üç lisâna vâkıf bir zât olup Üsküdar'lıdır. 1299 târîhinde Harbiye mektebinden çıktıktan sonra Kuleli Askerî Lisesinde

yazı «kitâbet» ve Harbiye'de Akaaid muallimliklerinde vazife gördü. 1335 senesinde albaylıktan emekliye ayrılarak vefat etti. Karacaahmed Mezarlığında medfundur. Gülşenî tarîkatına bağlıdır.

Matbû' eserleri :

Mîzânü'l-Makal: Mantık
Zübde-i Târîh-i Enbiyâ
Nahv-ı Türkî
Sarf-ı Türkî
Sarf-ı Osmanî.

Harbiye Mektebinde okutup kaleme aldığı Türkçe İlm-i Kelâm dersleri basılmamış olup bu yolda istifadeyi mûcib Osmanlı eserlerindendir.

REŞAD BEY «İHYA EFENDİ TORUNU FÂİK REŞAD BEY»

Hâl tercemesi mütehassıslarından münşî ve şâir bir zât olup İstanbul'ludur. Tahsîlini tamamladıktan sonra evvelâ kalemlerde, arkasından maârif müdürlüğü vesâire gibi me'muriyetlerle vilâyetlerde bulunduktan sonra İstanbul'a geldi. Son me'mûriyeti olan «Takvîm-i Vakaayi'» müdürlüğünden emekliye ayrılmış, 1332'de vefat ederek Erenköyü'nde Sahrâ-yı Cedîd kabristanına defn olunmuştur. Edebiyat dünyasına kalemiyle hizmeti geçen edîblerdendir.

Basılmış eserleri :

1 — Târîh-i Edebiyat-ı Osmâniye: Üç cildden meydana gelmiş olan bu eserin birinci cildi bir giriş ile on ikiye bölüdüğü edebiyat devirlerimizden bir kısmını, ikinci cild geri kalan kısımları, üçüncü cild manzûm ve mensûr seçilmiş eserleri muhtevî olup yalnız birinci cildini yayınlamağa muvaffak olabilmiştir.

2 — Eslâf: İki cild üzerine mürettep olup Osmanlı âlim ve şâirlerinden bâzılarının hâl tercemelerini açıklar.

3 — Güldeste: Şiir mecmûasıdır.
4 — Hazîne-i Müntehabat
5 — Külliyât-ı Letâif
6 — Kemâl ile Muhâberemiz
7 — Gencîne-i Letâif
8 — İnşâ ve Kitâbet
9 — Kırâet Dersleri
10 — Lügat-ı Osmânî
11 — Sergüzeşt-i Sünûhî
12 — Amelî ve Nazarî Tâlîm-i Kitâbet

REŞÎD ÂKİF PAŞA

1338 = 1919

Hâl tercemesi ileride yazılı Kalkandelen'li Âkif Paşa'nın asîl ve şerefli evlâdı olup son me'mûriyeti bulunan A'yân âzâlığında iken 1338 târîhinde vefat ederek Fâtih'de babasının yanına defn olundu. Bulunduğu mühim devlet işlerinde dirâyet ve dürüstlük dairesinde vazîfe gördü. Dîvânı basılmamış olup şiirleri hakîmâne ve mutasavvıfânedir.

Bir gazeli :

Hod-perestân-ı zaman dünyâ ve mâfîhâ arar
Bir bilen asl-ı vücûdu başka bir dünyâ arar

Dil ne sâkîden kaçar, ne câm-ı gam-fersâ arar
Meşreb-i ehl-i hakîkat bir yed-i beyzâ arar

Fâriğ olmaz bir zaman derd-i taharrîden hayâl
Hilkatından, rıhletinden maksad-ı aksâ arar

Bir cemîl ol bil nedir sırr-ı Cemâlüllah'ı kim
Dil-berandan âşıkaan-ı irfan müstesnâ arar

Serde nâr-ı aşk-ı ehlü'l-beyt yansın kim gönül
Hükm-i fermânı müeyyed nûrdan tuğra arar

Şimdi varsun bilmesün ebnâ-i âlem kadrimi
Dem gelir elbet zaman - bir ma'delet-pîrâ arar

Nakilden evvel gerek insana feyz-i intikal
Ey «Reşîd» erbâb-ı fikr elfazdan mânâ arar.

RAÛF BEY «M. RAÛF BEY»

1335 = 1916

Erkân-ı harbiye ferikliğinden «korgeneralliğinden» emekli Âtıf Paşa'nın oğludur. Böyle yüksek bir âileden yetiştiği gibi bizim memleketimizce de en yüksek bir derecede tahsîlini ikmâl etmiş, Mülkiye-i Şâhâneden birincilikle şehâdetnâme almağa muvaffak olmuştur.

İlmî bakımdan kazandığı bu imtiyâzı ancak bu yolda fevka'l-âde bir istidada mazhariyet sâyesinde Arabca, Farsca, Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca, Rusca, Rumca, Bulgarca gibi sekiz-dokuz lisâna vâkıf olmak ve kendi dilinde de nazım ve nesre kaadir bir derecede, âdeta

nezîn bir şâir, fazîletli bir edîb sayılacak şekilde derinlik sâhibi bulunmak sûretiyle de kendisini taclandırmıştır.

Birçok gazetede, bilhassa başmuharrirliğini yaptığı «Resimli Kitap»da muhtelif konularda, meslek ve çığırlarda makaleleri, şiirleri vardır.

Edebiyatımızın sahne kısmıyle de meşguliyetten ayrıca zevk almıştır. Bu yolda «Pervâne», «Nikâhda Kerâmet Vardır», «Ateş ile Barut Arasında» adlı komedileri bulunduğu gibi; Râif Necdet Bey'le birlikte yazdıkları «Tiraje» ismindeki piyes de basılmış eserlerindendir.

Basılmış olan diğer eserleri de aşağıdadır:

Yunan-ı Kadîm Târîhi Edebiyatı

İtalyan Târîhi Edebiyatı

İngilizce'den terceme «Musavver Yârîh-i İslâm»

Merhum Dârü'l-Fünûn «İstanbul Üniversitesi» Arab Edebiyatı muallimliğinde de bulunmuş, bu bakımdan da ilim ve maârifin yayılmasına çalışmıştır. Aşağıdaki manzûmesi şiirdeki kudretinin derecesini göstermeğe kâfidir:

Serâb-ı Hayâl :

Çemende râh-cû idim; garib garîb-i şeb-neverd;
Bir ıtr-ı dil-rübâ tesâdüf etdi rehgüzârıma..

Ne nükhet-i semendi bu, ne bûy-i canistan-verd
Açılmamışdı böyle bir çiçek hayâl-i zârıma..

Zılâl içinde taktım kesildi cüst ü cû ile,
Bu zühre-i bedîayı bulup şegafle kokladım.

Hulûl edince subh-i nev nikaab-ı leyl-i hâile
Elimde bir sönük, soluk şükûfe gördüm ağladım.

Ne oldu gönlümü rübûde eyliyen şemîm-i nâz?.
Ne oldu? Belki kalb-i mahreminde gizlidir, dedim

Ve ke'sini ,tüveycini açup da bakmak istedim..
Kırıldı, düşdü pâyime, derîde oldu,

Tehîmiş âh pek tehî imiş bu kalb-i rahnedâr..
Sirişkbâr uzaklaşup da leyle etdim intizâr..

Merhûmun ahlâk ve hareketleri itibariyle de şefkat ve merhamet sâhiplerinden olduğuna bütün tanıyanları şehadet etmektedir. Genç yaşta vefatı millet ve memleket için elbette büyük bir kayıptır. 1335 senesi Martında vefat etmiş ve Haydarpaşa'daki âilesi kabristanına defn olunmuştur.

SENÂÎ MUHAMMED ÇELEBİ

970 = 1562

Âlim şâirlerden ve ihlâs sâhiplerinden bir zât olup Manisa'lıdır. Bir aralık seyâhat âleminde ve kaadî nâipliği mesleğinde bulundu. Sonra Manisa'da Kanûnî Sultan Süleyman'ın şehzâdelerinden Sultan Mustafa'nın hocalığına me'mûr edilmiş, şehzâdenin Amasya'ya gidişinde beraberinde bulunmuştur. 970 H. târîhinde Amasya'da vefat etti.

Eserleri:

«Şerh-i Maksûd»,«Nistan-i zilâl der-berâber Şebistan-ı Hayâl», «Menâkıb-ı Emîr Sultan Muhammed Şemseddin-i Buhârî»dir ki bu son eseri matbû'dur. İşbu eser esasen mensûr ise de çoğu Türkçe olmak sûretiyle üç dilde yazılı bir çok manzûmeyi de hâvîdir. Adı geçen eserdeki bir na'tından :

Muhammed âb-ı rûy-i enbiyâdır
Muhammed nûr-i çeşm-i etkıyâdır
Muhammed mürselînin hâtemidir
Kamû nâsın mükerrem-ekremidir.

«Nistan»ın bir nüshası Yahyâ Efendi'de vardır.

SÂBİT ALÂEDDİN EFENDİ

Kaadîler sınıfından ve meşhur şâirlerden olup şiirde kendisine has bir tarz sâhibidir.

Şiirinde «ata sözleri» veya meşhur tâbirler getirmek birinci merâkıdır. Herkesin bildiği bir sözü öyle zarîfâne mazmunlarla «muhtevâ» nazm eder ki okundukça neş'elenmemek ve gülmemek elden gelmez. Bununla beraber o câzip sözleri arasında bâzı «zihafları da» vardır. Sırbistan'da bulunan «Özice» kasabasından olup tahsîl ve terbiyesi İstanbul'dadır. Mürettep Dîvânından başka Selîm Giray adına yazdığı basılı «Gazânâmesi» ile «Edhem ve Hümâ», «Berbernâme», «Ömer ve Leys», «Mi'râciye» gibi şâirlerce makbûl mesnevîleri de vardır. Hamse-i Atâî»ye nazîre olarak başladığı eseri tamamlanmamıştır.

Mezar taşına nakş olunmuş «Adn-i Zîbâ olan câyın Sâbitâ» mısra'ının delâleti olan 1124 H. târîhinde vefat etmiştir. Kabri, Topkapı dışında Maltepe civarında Sarı Abdullah Efendi'nin ayak ucundadır. Son me'-

mûriyeti Diyâr-ı Bekir mevleviyeti «yüksek kadılığı» oldu. Eserlerinin külliyâtını toplayan «Dîvân»ının nüshaları İstanbul kütüphânelerinin bâzılarında bir nüshası da Manastır kütüphânesinde mevcuddur. Tarîkatca «Bayrâmî Melâmîliği»ne bağlıdır.

Meşhûr «Mi'râciye»sinden :

Hoşa ferhunde ahter leyle-i mümtâz ü müstesnâ
Ki unvân-ı berat kadridir ser-i sûret-i İsrâ

İrişdi bir yere kim şeş cihetle çâr unsur yok
Zemîn ü âsüman nâ-bûd arş ü ferş nâ-peydâ

Ne evvel var ne âhir bir garîb âlemdir ol âlem
Lisân ü sem'ü nutk ü akl ü fehmin nâmı yok asla.

Dilinde kekemelik olduğundan pek de doğru-dürüst söz söyliyemezmiş. Bu bakımdan münasebet düştükçe, «Ben söz söyliyemiyorum. Bereket versin kalemim biraz söylüyor, o da söylemese çatlardım», dermiş.

1198 H. târîhinde İstanbul'da vefat eden «Mustafa Zârî» Efendi de âlim şâirlerden olup «Özice»lidir. «Dîvânı» ile «Gazâ-nâmesi» vardır.

SENÂÎ MUHAMMED EFENDİ

Kaadîler sınıfından yüksek ahlâk sâhibi âlim bir zât olup Balıkesir'lidir. Kınalı-zâde Hasan Çelebi ile aynı devirde yaşamıştır. Mürettep Dîvânı» ile «Ravzatü'l-Ebrâr» isminde manzûm bir eseri vardır. «Şevâhidü'n-Nübüvve»yi de terceme etmiştir ki bir nüshası Revan Odası Kütüphânesinde mevcuddur.

Beyitlerinden :

Belâ-yi dehri Hud âçekdirirse gam yemeyiz
Visâl-i yâri nasîb eyliye Bârî

*

Uyanmaz şem'-i ikbâlim görünmez ol kamer-tal'at
Beni bu kara günlerde koyan baht-ı siyâhımdır (*).

(*) **Yazmamış Kaadî vü Keşşâf ü Cerîr-i Taberî**
Haberim yok güzelim kimden alayım haberî

nakaratını hâvi olan manzûmenin Edirne târihinde Zâtî Süleyman Efendi halîfelerinden Edirne'li Senâî'ye âid olduğu yazılıdır ki bilâhare gördüğüm «Dîvâ-

SERVET HASAN EFENDİ

1224 = 1285

1809 = 1868

Son devirde yetişen yaradılışca kuvvetli şâirlerden olup doğum yeri İzmir, ismi Hasan'dır. İsmiyle mahlâsı doğum târihi olan 1224 H. senesini gösterir.

Şiirdeki kaabiliyetine yukarıda adı geçen Sâbit Efendi'nin şâirler arasında meşhûr olan «Mi'râciyesi»ne yazdığı ve 1265 târihinde İzmir'de basılan tahmîsi şâhiddir.

Bundan başka bir dîvan teşkîl edecek kadar çeşitli şiirleri vardır 1285 H. târihinde İstanbul'da vefat ederek Kabataş'dan Beşiktaş'a giden caddenin sol tarafındaki kabristana defn olundu.

«Mi'râciye» tahmîsinin matlâ'ından :

Kemâl-i iştiyâkından Cenâb-ı Hayy-i lâ yefnâ
Talebkâr-ı visâl-i nâzenîn oldu o şeb Mevlâ
Habîbin istedi bir gece dâvetci idüp İsrâ
Hoşa ferhunde ahter leyle-i mümtaz ü müstesnâ
Ki unvân-ı berat kadridir ser-i Sûre-i İsrâ

---

nı»nda mütâleamdan geçmiştir.
Adı geçen manzûmeden :

Seni âlem sanma Arş-i muallâda arar
Kimi esmâda kimi genc-i muallâda arar

Kimi gökde kimi yerde kimi deryâda arar
Kimi havrâda kimi Âdem ü Havvâ'da arar

Kimi Makdis'de kimi Kâ'be-i Ulyâ'da arar
Kimisi deyre girip Lât ile Uzzâ'da arar

Kimi A'raf'da kimi cennet-i Me'vâ'da arar
Kimi dağda kimi bağda kimi sahrâda arar

Kimi Mecnûn olarak sûret-i Leylâ'da arar
Kimi Vâmık gibi ruhsâre-i Azrâ'da arar.

SÜLEYMAN ÇELEBİ «SÜLEYMAN DEDE»
825 = 1421

Babası Sultan I. Murad'ın vezîrlerinden Ahmed Paşa, dedesi Şehzâde Süleyman Paşa'ya tebrik yazan Şeyh Mahmûd Efendi'dir. Lâtîfî'nin İvaz Paşa oğlu demesi yanlışlık eseridir.

Yıldırım Bâyezid Hân'ın imamı ve Emîr Sultan Hazretlerinin baş mürîdidir. Osmanlı şiirinin kurucularından sayılırlar (*). Hâlen eller üstünde tutulan, hürmet ve îtibarda bulunulan ve nazmı edebiyatçılar nazarında sehl-i mümteni' hükmünü alan [Mevlid-i Peygamberî] (**) men-

---

(*) Zamanımızın araştırıcı ilim adamlarından ve muharrirlerinden Alî Emîrî Efendi'nin «Osmanlı Târih ve Edebiyat» mecmûalarının onbirinci nüshasında Süleyman Çelebi hakkında kıymetli malûmat vardır.

(**) Süleyman Çelebi'den evvel edebiyata dâir eser kalmamış gibidir. «Künhü'l-Ahbar» sâhibi Âlî Efendi'nin sözüne göre:

«İlk üç Osmanlı Pâdişâhı zamanında bütün emel ve gaayeler gazâ yoluna mâtuf olmakla söz kıymetini bilenler Arapça'ya ve Farsça'ya âşinâ bulunmakla Osmanlı nazmı îtibar göremeniş, Mevlânâ Niyâzî ve Süleyman Çelebi'nin dedesi Şeyh Mahmûd şiirle şöhret kazanmışlarsa da Timur'un meydana getirdiği kargaşalıkta dîvanları zâyi olmuştur.

«Velâyet gösterüp halka suya seccade salmışsın,
Bekaasın Rûmili'nin dest-i takvâ ile almışsın»

beyti Şeyh Mahmûd'un Gazi Süleyman Paşa'ya Rumeli fetihlerini tebrik için takdîm ettiği kasîdenin matlâ'ı imiş». (1) Osmanlı şâirlerinden birçok zat nazire yazma yolu ile Mevlid-i Şerif manzûmeleri kaleme almışlarsa da, herhalde âmmenin kabûlüne mazhar olan Cenâb-ı Hakkın ârif kulu ve Resûlüllah'ın âşıkı Süleyman Dede merhûmunkidir.

Söz konusu nazîreleri yazan zatların bâzıları şunlardır:
Şeyh Şemseddin Sivasî, Beyzâde Mustafa Efendi, Keşfî-i Sarûhanî, Manas-

---

(1) Künhü'l-Ahbâr sâhibi Âlî Efendi'nin sözünün asıl metni şöyledir:
«Selâtîn-i selâse-i pîşin hazeratı zamanlarında âmâl-i umûmiyye cihet-i gazâya mâtuf olmağla ve kadr-dânân-ı sühan elsine-i Arabiyye ve Fârisiyyeye âşinâ bulunmağla nazm-ı Osmanî revaclanamamış ve Mevlânâ Niyâzî ve müşârün-ileyh Süleyman Çelebi'nin ceddi Şeyh Mahmûd eş'arla iştihar bulmuşlar ise de herc ü merc-i Timûrî'de dîvanları zâyi' olmuşdur.

[Velâyet gösterüp halka sûya seccâde salmışsın
Yakasın Rûm-îli'nin dest-i takvâ ile almışsın]

beyti Şeyh Mahmûd'un Süleyman Pâşâ-yı Gazî'ye Rum-ili fütûhâtını tehniye içün takdîm eylediği kasîdenin matlâ'-ı imiş.»

kıbesi bu yüksek zâtındır. Bu manzûme-i şerîfenin ismi «Vesîletü'n-Necat» olduğu ve 812 târîhinde Bursa'da son bulduğu aslî nüshalarının sonunda yazılıdır. Vefatları «Râhatü'l-Ervah» terkîbinin delâleti olan 825 târîhinde, mübarek kabirleri Bursa hâricinde Çekirge yolundadır. Nazma çekiliş sebebi «Güldeste-i Riyâz-ı İrfan»da ve zamanımız ilim adamlarından Hüseyin Vassaf Bey'in «Vesîletü'n-Necât» ismindeki risalesinde açıklanmıştır. Manzûme-i Şerîfenin mukaddimesinden bir kaç beyt teberrüken aşağıya alınmıştır:

Allah âdın zikr idelim evvelâ
Vâcib oldu cümle işde her kula

Allah âdın her kim ol evvel ana
Her işi âsân ide Allah ana

Allah adı olsa her işin önü
Hergiz ebter olmaya ânın sonu

Her nefesde Allah âdın dî müdâm
Allah adıyle olur her iş tamâm.

---

tır'lı Rif'at Bey, İpsala'lı Ebu'l-Hayr, Akşemseddin-zâde Hamdullah Çelebi, Bursalı Abdü'l-Kaadir Necib Efendi, Bursa'lı Kitapcı Mustafa Efendi, Bursa'lı Âkif Efendi, Salâhaddîn-i Uşşâkî, Edirne Müftüsü Muhammed Fevzi Efendi, Dârendeli Bekaaî, Hoca Re'fet Efendi, Kul Oğlu, Karesi'li Hasan Bahrî, Şeyh Sâlih Nihânî, Erzurum'lu Osman Serâceddin Efendi, Şeyh Selâmî, Keşfî-i Samakovî, Yâsincizâde Nûrî Efendi, Muhammed Hasan Efendi, İbrahim Kadem Efendi, Osman Fevzî Efendi, Hüseyin Efendi, Vâli Abdurrahman Efendi, Gulâmî, Mürîdî-i Aydını, İbrahim Nazîf Karamani vesâiredir.

Nikaşekli merhûm Hâfız Sâlih Efendi tarafından manzûm olarak Boşnakca'ya terceme edilen nüsha 1311 de Üsküb'de basılmıştır. Rumca'ya terceme edilen yazma nüsha da bu fakir tarafından görülmüştür. «Tercemé-i Mevlûd alâ lisân-i Arnavud» ismiyle de Olgünlü Hâfız Ali Riza Efendi tarafından Arnavudca'ya terceme olunmuş, 1295'de basılmıştır. «Manzûme-i Mevlûd fî Efdali'l-Mevcûd» ismiyle Velçetrinli Muhammed Tâhir Efendi tarafından Arnavudca'ya terceme edilen diğer bir nüsha da Yıldız Kütüphânesindedir. Çerkes âlimlerinden Düzceli Abdurrahman Efendi tarafından Çerkesce'ye terceme edilen nüsha da 1332'de Osmanlı Matbaasında basılmıştır.

Dörtyüz seneden beri efâdıl
Bir söz dimedi ana mümâsil

Tanzîrine çok çalışdı yârân
Kaldı yine bikr, misâl-i Kur'ân

«Mukaddime-i Harâbât»

SİNAN PAŞA «SİNANE'D-DİN YÛSUF»

Aklî ve naklî ilimlerde derin bilgi sâhibi, fazîletli, hakîm ve edîb bir zât olup Bursa'da doğmuştur. Türkçe'de zamanının doğu edebiyatından taklîd olunduğunu bildirmeyecek sûretde «doğu edebiyatından yaptığı taklidleri farkettirmiyecek şekilde» iktibasda bulunanların birincisidir.

Bu bakımdan Osmanlı Edebiyatının ilk kurucusu sayılabilir. «Mürsel nesir» tarzında yazdığı mûteber eser ki edîbler arasında «Tazarruât-ı Sinan Paşa» diye canları gibi muhâfaza olunmaktadır. Hemen hemen taklîdi imkânsız denecek derecededir.

Babası Mevlâna Hızır Bey'in vefatından sonra bir müddet müderrislik hizmeti yaptığı gibi Alî Kuşcu'dan, riyâziye ilimlerinin tahsîli, pâdişah tarafından emr olunması üzerine talebelerinden Mevlânâ Lûtfi'yi gönderip bu vâsıta ile tahsîl ederek Kaadî-zâde-i Rûmî'nin astronomiden Çagmini'ye yazdığı şerha hâşiyeler yaptı. Diğer eserleri, «Tezkiretü'l-Evliya», «Hidâye»den tahâret bahsine müteallık makbûr risalesidir. «Kaadî Beyzâvî» tefsîrine de bir mikdar hâşiyesi ve «Meşâkıf»ın «Cevâhir ve A'raz» bahislerini şerhine dâir de hâşiyesi vardır. Ahlâknâme - Nasîhatnâme» ismi verilmesi lâzım gelen eserinin mukaddimesinde «Aşknâme» adında eseri de olduğu yazılıdır. Vefâtı: «Ve's-selâmü alâ menittebe'alhüdâ» cümlesinin delâleti olan 891 H. târîhinde, kabri Hazret-i Hâlid civârında Hatîb-zâde yakınındadır. Tasavvuf ilmini müntesibi bulundukları Şeyh Vefa Hazretlerinden öğrenmiştir. Elinin açıklığı ve cömertliği ile de tanınmıştı. El-hâsıl Paşa:

Hükûmet hikmet ile müşterekdir
Vezîr olan hakîm olmak gerekdir

düsturuna bağlı eşi pek az bulunan değerli şahsıyetlerdendir.

Nesirlerinden bir parça «Tazarruat»ından :

«İlâhî! Ben seni ne dil ile öveyim ki dil hakîkatın bahrında bir katre! İlâhî ben seni ne vücudla vasf ideyim ki vücûdum mihrin şuâında bir zerre! Her akl-i dirâk-cemâlin vasfında tire! Eshâb-ı fünûn ve şurûh izzetin havâşisinde mütelâşi! Erbâb-ı kulûb ve küşûf ceberûtun hareminde bir bölük bigâne ve nâ şey ü besâyir, eshâb-ı akl-ı metîn ve basîret azametin bahrının bir katresinden garîk, havâtır-ı erbâb-ı rey hatîr ve fikret-celâlin âteşinin bir şerâriyle harîk! İlâhî! Sen ol Azîzsin ki izzetin cemî-i eızzenin alnına makam-ı zülll çekmiştir, ve sen ol Azîmsin ki cemî'-i uzemânın yüzüne azametin dâğ-ı sûreti basılmıştır. Sen ol kâmilsin ki cemî'-i kâmillerin gözüne kemâl-i bî-nihâyetin hâk-i noksan etmiştir (*).

(*) İbâredeki kelimelerin mânası kitabın sonundaki lügatçede görülecektir.

Şiirlerinden :

Kalb-i mü'min ki arş-ı Rahman'dır
Anı yıkmak ziyâde tuğyandır.

*

Tevhîd-i Hudâ kitâba sığmaz
Takrîri ânın hıtâba sığmaz.

«Tezkiretü'l-Evliyâ'dan :

İmam Ca'fer Sâdık (R.A.):

«Birisi şol kıdve-i etkıyâ ve zübde-i asfiyâ, sultân-ı şerîat-i Nebeviye, burhân-ı tarîkat-ı Mustafaviye âlim-i âmil ve fâzıl-ı kâmil meyve-i dil-i evliyâ, kûşe- ciğer-i enbiyâ, zeyn-i âl-i Nebî ve fahr-i evlâd-ı Alî, ârif-i âşık Ebû Muhammed Hazret-i Ca'fer-i Sâdık (R.A.) ve erdahü ve ceale fî a'lâ gurefi'l-cinân-ı mesvâhü Hazret-i Ca'fer Sâdık cemî'-i meşâyihin kıdvesi idi. Ve zümre-i evliyâ'nın umdesi idi. Erbâb-ı şerîat yanında müselem idi ve eshâb-ı tarîkat katında mükerrem idi. İmam-ı Hak idi ve muktedâ-yı mutlak idi. Ubbâd arasında mukaddem idi ve zühhâd arasında muazzam idi. Âriflerin mürtezâsı idi ve âşıkların pîş-vâsı idi. Sâhib-i dil ve zevk idi ve pür-safâ ve şevk idi. Kâşif-i hakaayık idi ve mübîn-i dekaayık idi. Meânî-i tefsîrde maârifi çok idi ve esrâr-ı tenzîlde letâifine hadd yok idi. Mâcûn-ı tıyneti âb-ı deryâ-yı nübüvvetden idi ve terkîb-i tabîatı asl-ı bürhan ve mahabbetden idi. Ceddi Resûl idi ve ceddesi Betûl Azrâ idi. (*)

Paşa'nın yukarıya çıkarılan eserlerinden anlaşılacağı üzere fikir metâneti, ifade san'atı, hikmet meyli gibi edebî güzelliklerin cümlesini hakkıyle hâiz olduğu tezâhür eder. Edebiyat nokta-i nazarından dahî bir milletin edebiyatı lisan hüviyeti demek olduğunu anlayarak fikir yürütmek lüzûmunu herkesden evvel idrâk etmiş olmasına hükmedilmekte asla tereddüd edilmez.

SEHÎ BEY «EDİRNEVÎ»

955 = 1548

İlk devir şâirlerinden ve Necâtî'nin talebelerinden bir zât olup Edirne'lidir. Ali Şîr Nevâî'nin «Mecâlisü'n-Nefâis»ine taklîd sûretiyle «Heşt Behişt» adıyle yazdığı şâirler tezkiresinde 216 şâir mezkûrdur. 955 târî-

(*) **İbâredeki kelimelerin mânası kitabın sonundaki lügatçede görülecektir.**

hında Edirne'de vefat etti. Şâirler Tezkiresi münakkah ve kaafiyesiz bir tarzda yazılan eski eserlerdendir. Tezkire'nin hâtimesindeki manzûmesinden :

Gel ey derd ehli âşık, olma gaafil
Duruş sa'y et k'ola tahsîl-hâsıl
Yeter gam bahrına gavvâs oldun
Belâ bezminde çok rakkas oldun
Gider cân ü gönülden jenk ü pâsı
Dilersen bulasın gamdan halâsı

Tezkire sonradan basılmıştır. Üstâdı Necâtî'nin mezar taşını yaptırmıştır; devrimizin edîblerinden Fâik Reşad Bey merhûm tarafından yazılan mufassalca hâl tercemesi matbû tezkiresinin sonunda ilâve edilmiştir.

SÜRÛRÎ MUSTAFA EFENDİ MUSLİHUDDÎN»
969 = 1561

İlk devir şâir ve âlimlerinden olup Gelibolu'dandır. «Mesnevî-i Şerîf» ile Sa'dî'nin «Gülistan»ınını ve «Hâfız'ın Dîvânı»nı şerh etmiştir. Bununla beraber Farsca'nın derinliklerine âid bâzı noktalarda hatâları bulunur. Şâirlikte ilk devir şâirlerinin orta derecelilerindendir. Mürettep Dîvânı'ndan başka Arûz ve Kaafiye fenni ile edebiyat ıstılâhlarından bahseden «Bahrü'l-Maârif» isminde edîblerce makbûl bir eseri daha vardır. Vefâtı «Mîreved bebehişt» ve «Gitti cihân-ı Sürûrî» terkiblerinin delâleti olan 969 târîhinde, kabri, Kasımpaşa semtinin Beyoğlu tarafında yaptırdığı mescid avlusundadır. Emîr Buhârî'nin dâmadı Mahmûd Çelebî'ye intisâbı vardır. Diğer eserleri:

«Hâşiye-i Tefsîr-i Beyzâvî», «Şerh-i Buhârî ilâ nısıf», «Hâşiye-i Evâil-ı Hidâye», «Hâşiye-i Telvîh», «Hâşiye-i İnâye», «Şerhu Misbah», «Şerhu muammeyât-ı Ali Kerremallahü Vecheh», «Şarhu Merah», «Tefsîr-i Sûre-i Yûsuf», «Şerhu Mûciz mine't-Tıb», «Şerhu Muammeyât-ı Câmî», «Terceme-i Ravzatü'r-Reyyâhin fî Hikâyeti's-Sâlihîn», «Şerhu Şebistân-ı Hayâl», «Şerhu İsagoci», «Terceme-i Acâib-i Mahlûkat», «Terceme-i Zahîretü'l-Mülûk» vesâire gibi otuz parçadır ki en baştaki şerhlerden başkası basılmamıştır. «Zahîretü'l-Mülûk» 786 da vefat eden Seyyid Ali Hemedânî'nin Farsca olarak yazdığı eserdir ki ayrıldığı baplar aşağıdadır:

1 — İman, 2 — Ubûdiyyet, 3 — Mekârim-i Ahlâk, 4 — Hukuku'l-Vâlideyn, 5 — Ahkâmü's-Saltana, 6 — Saltanat-ı Mâneviyye, 7 — Emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münker, 8 — Şükrü ni'met, 9 — Sabr ale'l-Mesâib, 10 — Zemmi'l-kibri ve'l-gazabdır.

«Bahrü'l-Maârif» ismindeki eseri Osmanlı Edebiyatı ile meşgul olan zatlara lüzumlu eserlerdendir ki bir mukaddime, üç makale, bir hâtime üzerine tertîb edilmiştir. Mukaddimesi arûz ve şiire âid ıstılâhları, birinci makale bahirleri, ikinci makale şiir san'atlarını, üçüncü makale teşbihleri ve «Enîsü'l-Uşşâk» mes'elelerini, hâtime şiir ilminin faydalarını anlatıcıdır.

Beyitlerinden :

Dediler te'sîr ider esmâ müsemmâda velî
Ey «Sürûrî» görmedim âlemde handân olduğun

Nûr-i Osmâniye Kütüphânesinde «Umûr Paşa» adına yazılmış Türkçe bir tefsîri de vardır. Kendi el yazısı ile yazma «Şebistân-ı Hayâl» şerhi de Şehzâde Câmi-i Şerîfi Kütüphânesindedir. «Tercemc-i Kitâbü'l-Acâib ve'l-Garâib» ismindeki eserinin 147 parça resmi hâvi bir nüshası da Enderûn-i Hümâyûnda Revan Odası kütüphânesinde mevcuddur. Farsca bilen Osmanlı âlimlerinden Hacı Osman oğlu Ali isminde bir zât da «Gülistan»a âid «Miftâh-ı Gülistan» ismiyle beş fasıl üzerine müretteb bir eser yazmıştır ki fasılları aşağıdadır:

1 — Âyet, 2 — Ehâdîs, 3 — Kelâm-ı Kibar, 4 — Eş'âr-ı Arabiyye, 5 — Lügat.

Beyitlerinden :

Cünûnum mübtelâ-yı zülf-i cânân olmayan bilmez
Perîşân-hâtırın hâlin perîşân olmayan bilmez.

SULTAN SÜLEYMAN-I KAANUNÎ

Osmanlı pâdişahlarının en büyükleri içinde şiirleriyle de ileri gelenlerinden olup şiirlerinde «muhibbî» mahlâsını kullanırlardı. Bu mahlâsla yazdıkları dîvanları bilâhare merhûm Âdile Sultan tarafından bastırılıp yayınlattırılmıştır. Dünyadan ayrılışları «Şehîd-i râh-ı Hakk Sultan Süleyman» mısra'ının gösterdiği 974 H. de, türbeleri Osmanlı mîmârî san'atlarının eşsiz nümûnesi hükmünde olan câmi-i şerîfleri yanındadır.

Hakîmâne şiirlerinden :

Halk içinde mûteber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi

pek meşhûr olduğu gibi:

Kadd-i yârı kimi halkın serv okur kimi elif
Cümlenin maksûdu bir ammâ rivâyet muhtelif
«Ehl-i irfânın sözü birdir ibâret muhtelif»

*

Ey «Muhibbî» yâr elinden bir kadeh nûş eyliyeu
Hızr elinden ger olursa âb-ı hayvân istemez

beyitleri de edîbler arasında dillerde dolaşır. Tâlik yazı'da mehâretleri vardı. Bir de Farsca Dîvanları olduğu «Cevâhirü'l-Mülûk»de zikredilmiştir. Zamanlarında tertib olunan «Kaanûnnâme»nin bir nüshası Nûr-i Osmaniye Kütüphânesindedir.

Meşhûr gazelleri :

Halk içinde mûteber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi

Saltanat dedikleri ancak cihan gavgaasıdır
Olmaya baht ü saâdet dünyada vahdet gibi

Ko bu îyş ü işreti çün kim fenâdır âkıbet
Yâr-ı bâkî ister isen olmaya tâat gibi

Olsa kumlar sağışınca ömrüne hadd ü aded
Gelmeye bu şîşe-i çarh içre bir sâat gibi

Ger huzûr etmek dilersen ey «Muhibbî» fâriğ ol
Olmaya vahdet makaamı gûşe-i uzlet gibi.

SÂÎ MUSTAFA ÇELEBİ «NAKKAŞ»
1004 = 1595

Mîmârî san'atların bir şûbesi olan nakkaşlık san'atında mâhir, değerli bir şâir olup İstanbul'ludur. «Gitdi Sâî reh-i fenâya be kevn» mısra'ının delâleti olan 1004 H. târîhinde vefat etti. Silivrikapı hâricinde medfundur. Osmanlı mîmarlarının medâr-ı iftihârı bulunan meşhur Mîmar Sinan'ın hâl tercemesini yazmıştır. Sonradan İkdam Matbaası tarafından «Tezkiretü'l-Bünyân» ismiyle basılmıştır. Bir de «Ravzatü's-Salâtîn» isminde bir eseri olduğu Şehrî-zâde Saîd Efendi'nin «Nev-Peydâ» adındaki târîhinde yazılıdır.

SEHÎNÎ MUHAMMED ÇELEBİ

Değerli şâirlerden bir zât olup Bursa'lıdır. Resmî ilimleri Çivi-zâde'den tamamladıktan sonra Kaadîlik mesleğine girmiştir. 1055 H. târihinde Bursa'da vefat ederek Hünkâr Köşkü civarındaki Temennâ denilen kabristana defn edildi. «Cam kitı nümâ» isminde kıymetli bir eseriyle «manzûm Hadîs-i Erbaîn» Tercemesi», Bursa'da medfûn olan velîlerin yüksek menkıbelerini anlatan mecmûası ve mürettep Dîvânı vardır. Dîvânının bir nüshası Eyüb'de Husrev Paşa kütüphânesinde mevcuddur. Eserleri basılmamıştır.

Beyitlerinden :

Çeküp dest-i taarruz âlemin nezdîk ü dûrundan
Tehî kıl sâğar-ı âmâli sahbâ-yı sürûrundan
Çeküp germiyle serdîn nakd-i cân verdin ne kâm aldın
Bu gülzâr-ı fenânın meyve-i şîrin ü şûrundan

Mısra'larından :

Dil-i dânâda nişân-ı tama'-ı hâm olmaz.

SEBZÎ MUHAMMED EFENDİ

1091 = 1680

Şâirlerden tabîatı lâtîfeciliğe meyyâl bir zât olup Bursa'lıdır. Emîl Sultan müderrisi iken 1091'de vefat ederek Tuz Pazarı Muallimhânesi avlusuna defn edildi. Mürettep Dîvânı vardır.

Hâl tercemesi «Ulemâ Faslı»nda yazılı Dede Cengî'nin «Siyâsetnâme»sini de terceme etmiştir ki basılı değildir. Matbû tercemenin Şeyhu'l-İslâm Ârif Efendi'nin olduğunu zikretmiştik.

SÂMİÎ ABDÜ'L-KERÎM EFENDİ

Kaadîlerden ve yazı dilimizi çok süsleyerek sun'î bir hâle getiren takımından olup «Abdü'l-Kerîm Efendi'ye Firdevs ola makam» mısra'ının delâlet ettiği 1096 H. târihinde İstanbul'da vefat etti. Şiire de intisâbı vardır.

Eserleri: «Zeyl-i Siyer-i Veysî», «Dîvân», «Münşeât» vesâiredir ki

basılmamışlardır. Eyüb civarında Hamam karşısındaki pencere içinde medfundur. Dîvânının bir nüshası «Enderûn-i Hümûyun»da Bağdad Köşkü kitapları arasında vardır.

Beyitlerinden :

Sübhasın zâhid aceb elde demâdem ne tutar
Öyle sad-pâre tehî-dâm ile âdem ne tutar

*

Kürsîde söyle vâr ise bir gayri müşkilin
Vâiz duhânı ağzına alma yanar dilin

SIRRÎ İBRAHİM EFENDİ

Şâirlerden güzel söz söylemesini bilen bir zât olup Üsküdar'lıdır. 1111 H. de Girit Defterdarı iken vefat etti. «Şakaayık» Zeyli «Şeyhî»de Üsküdar'da vefat ettiği yazılıdır. Hoca Nasreddîn gibi lâtîfe ve nükteye meyyâl idi. Mürettep Dîvânı Hamîdiye'de vardır .

Beyitlerinden :

Sôfî esmâ çekdi yâre gördü kim te'sîri yok
Başladı beyhûde nâm-ı dil-rübâyı çekmeğe

*

Gazabnâk olma peyderpey nigâh-ı bî-mehâbâdan
Ki şem'-i rûşene pervâne bî-pervâ hücûm eyler

*

Ol âfetin mey-i aşkıyle mest imiş vâiz
Bize nasîhat iden yâd-i gârı gördün mü ?

Gazellerinden :

Zâhid bu burûdetle eğer dûzaha girsen
Bir lüle duhân içmeğe âteş bulamazsın

*

Bugün dûzah nişânın şöyle tahkîk etti vâiz kim
Kıyâs ettin ki ânı şimdi gelmiştir Cehennemden

Mısra'larından :

Zümre-i irfân ile ünsiyyet et gel âdem ol

SÛZÎ-İ PERZERİNİ «SÛZÎ-İ NAKŞİBENDÎ»

Âlim şâirlerden olup Perzerin'lidir. İlmyie meslekini terk ederek Gaazi Mihal Bey Oğlu Ali ve Muhammed Beyler'in maiyyetinde bulundu.

Bunların gazâlarını mesnevî tarzında onbeş bin beyitle «Remel Bahr»ında manzûm olarak yazmıştır. Başka şiirleri de vardır. Eserleri matbû' değildir. Matbû' Sûzî Dîvanı Şeyh Şemseddîn Sivâsî torunlarından Ahmed Sûzî Efendi'nindir.

Beyitlerinden :

Mahabbet şem'ini câna delîl et
Dil-i sûzânı ol şem'a fitîl et.

*

Bulunmaz şimdi bir sâfî derûn-yâr
Meğer âbın kim anda nazar var.

Perzerin'de yaptırmış olduğu câmiin avlusunda medfundur. Yetim hakkı yiyen bir kaadîye hitâben yazdığı manzûme aşağıdadır:

Ey kaadî sana dâvacı Yezdân olacaktır
Mahşer arasatında ki dîvânı olacaktır

Haşr içre sicillât-ı amel çün bula imza
Rüşvet rakamı nâmene unvân olacaktır

Devrinde yetîmin ki gözü yaşı revandır
Bir gün seni gark etmeğe ummân olacaktır

Rüşvet kemiğin durmaz ilik gibi emersin
Karnın yarılup bir gün ilik kan olacaktır

Bu sâzı ki sen perdeler altında çalarsın
Sanma ki anın nağmesi pinhân olacaktır.

Mısra'larından :

Mahabbet bir kef-i Dâvûd'dur pulâdı mûm eyler

SÂCİDÎ ALİ EFENDİ

1035 = 1625

Âlim şâirlerden bir zât olup Boğaziçinde Yeniköy'de doğmuştur. Ak Mahmûd ve Kara Halîl Efendiler gibi değerli zatlardan tahsîlini tamamlayarak nâiblik hizmeti gördükten sonra Şeyhu'l-İslâm Yenişehir'li Abdullah Efendi'nin fetvâ emînliğinde bulundu. 1035 H. de İstanbul'da vefat etti. Fahriye tarzında bir gazelinden:

Olsa bikr-i kalemim haclene ârâ-yi suhan
Döşenir makdem-i tâbîrine dîbâ-yi suhan

Ser-i engüşt-i dil-i mûşikâfımla benim
Hâl olur ukde-i işkâl muammâ-yi suhan

Can bulur kaalıb-ı fersûde-i tarz-ı «Veysî»
Melek-i İsâ nefesim eylese inşâ-yi suhan.

SÂMÎ MUSTAFA BEY
1146 = 1733

Gazelcilikde ileri giden şâirlerden olup «Arpa Emîni-zâde» şöhretiyle tanınmıştır. Yazı san'atında tam bir mehâreti vardı. Çeşitli yazı san'atlarından sülüs, nesih, ta'lîk'da mütehassıs olduğu gibi bir nev'i «Şikest-i ta'lîk» (*) meydana getirmiştir. Sultan I. Mahmûd zamanında «Vak'anüvîs»lik yapanlardandır. 1146 H. de İstanbul'da vefat etti. Ali Paşa-yı Cedîd kabristan'ında medfundur. Divânı basılmıştır.

Bir gazeli:

Fark-ı mâhiyyet-i dil çeşm-i temâşâdandır
Pertev-nîk ü bed âyîne-i esmâdandır

Revzen-i hâneyi sermâde küşâd etmekdir
Serdî-i bezm-i edeb hande-i bîcâdandır

Hâzır ol bezm-i mükâfata eyâ mest-i gurûr
Rahne-i seng-i siyeh penbe-i mînâdandır

Sâf-ı dil tîre nihâdâna olur feyz-resân
Güher efşânî-i sâhil-kef-i deryâdandır.

«Sâmiyâ» hâne ber-endâzî-i dil hem çû hubab
Cûşiş-i mevce-i seylâbe-i sahbâdandır.

Beyitlerinden :

Nedir sûdî bu pâzâr-ı fenâda celb-ı emvâlin
Gınâ vermez meta'-ı müstecârı dûş-i delâlın

*

Bîhûde itme ehl-i riyâdan ümmîd-i feyz
İtmez diraht-i huşk nümâdan semer zuhûr

(*) «Tâlik» kırması, tâlik'ı andırır bir yazı şekli.

Her kârda âkîl gözedir semt-i suhûlet
Engüşt-i hıred ukde-i düşvâra yapışmaz

Mısra'larından :

Hüsn-i hulk âdeme sermâye-i âsâyiş olur

*

İşârâtı bedeldir güft ü gûya merdüm-i lâ'lin

*

Telâş-ı hırs-ı bîcâ âdemi mahrûm-i kâm eyler

Tercî-i Bendi'nin matlâ'ı :

Sôfî gibi zann etme bizi sübha bedestiz
Biz dâne şümâr-ı güher-i ahd-i «Elest»'iz

Bâzı zatlar:

Hâzır ol bezm-i mükâfata eyâ mest-i gurûr
Rahne-i seng-i siyeh penbe-i mînâdandır

beytinin mânâsızlığına hükmederler. Bâzıları da zaç yağı şişesi kapağına konulan pamuğun demir üzerine vaz'olunduğu halde mermerde hâsıl olan gedik veyahut büyük kayalar üzerinde meydana gelen pamuğa benzer, onların bilâhare kayanın arasına sızarak zamanın geçmesiyle kayada yarık peydâ ettiğini belirterek mânânın mevcûdiyetini ileri sürerler ki bu ikinci yorum daha muvâfıktır.

SEYYİD VEHBİ HÜSEYİN EFENDİ
1149 = 1736

Osmanlı şâirlerinin üstünlerinden olup İstanbul'ludur. Müderrislik mesleğine girerek Haleb mevleviyetine «yüksek kaadîliğine» nâil olmuştu. Hacc vazîfesini îfadan sonra «Âh Vehbî-i hüner-pîşe cihandan gitdi» mısra'ının gösterdiği 1149 H. târîhinde İstanbul'da vefat etti. Cerrahpaşa yakınında Canbaziye Mescidi avlusunda medfundur. Şiirde Sünbül-zâde'den üstündür. Mürettep dîvânından başka bir de «Sürnâmesi» vardır. Fâizî'nin tamamlayamadığı «Leylâ ve Mecnûn» manzûmesini de bitirmiştir. Eserleri basılmamıştır. «Vehbî» mahlâsı Edebiyat Muallimi Neylî Efendi tarafından kullanılmıştır.

Beyitlerinden :

Her biri bir revzen-i kasr-ı tecelliyât olur
Kim ki eyler sînesin bin pâre Allah aşkına

Müstağnî-i irşâd olur erbâb-ı basîret
Sükkân-ı harem neyler imiş kıble-nümâyı

*

Sen de aklın vâr ise bir neşve tahsîl et yürü
Âlemin ta'n etme tiryâkîsine ayyâşına

*

Misâl-i bahr derûnunda saklayıp güherin
Hüner-nümâlığa meyl itme vâr ise hünerin

*

Âdem odur ki itmeye tağyîr vaz'ını
İkbâl ü baht kendine yâr olmuş olmamış

Mısra'larından :

Âdeme kendi ayağı ile devlet gelmez

*

Dâva sübut bulmaz olursa güvah-mest

*

Bahşiş-i nâ-bemakal cûddan olmaz ma'dûd

Meşhûr rivâyete göre Sultan III. Ahmed Bâb-ı Hümâyûn hâricindeki nefîs çeşmesi için târih olmak üzere:

«Besmeleyle iç suyu Hân Ahmed'e eyle duâ»

mısra'ını tanzîm etmiş olduğu halde dört eksik gelmişti. Vehbî bunu:

«Aç besmeleyle iç suyu Hân Ahmed'e eyle duâ»

şekline çevirerek hesâbı tamamladıktan sonra bu vezin ve kaafiyede mısra' sâhibinin pâdişahlık vasıflarını öğen bir de kasîde yazmıştır.

SÂLİM MUHAMMED EMİN EFENDİ «MİRZA-ZÂDE»

1156 = 1743

Fazîlet sâhibi şâirlerden ve kazaskerlerden olup İstanbul'ludur. Mesnevileri ruhlu ve süslüdür. 1156 H. târîhinde Trablus-Şam ile Şam arasında «Mefrık»da vefat etti. Şehzâde civarında Bozdoğan Kemeri yakınındaki Kalenderhâne sokağında babasının kabri yanına kendi ismine âid bir mezar taşı dikildi

Eserleri: «Terceme-i Akaaid-i Tahavî», «Mâhiyyetü'l-Uşşak», «Tezkiretü'ş-Şuarâ», «Türkî ve Fârisî Lügat», «Terceme-i Lügat-ı Vessaf», «Şerhu Risale-i Huseyniye mine'l-âdâb», «Neylü'r-Reşad fî Emri'l-Cihad», «Nahiv ile Mantıkdan birer metin ile Şerhleri» vesâiredir. Eserlerinden «Tezkiresi»yle «Neylü'r-Reşad»ı basılmıştır.

Beyitlerinden:

Zerreler nâçiz iken arz-ı vücûd eyler yine
Âleme envâr hurşîd-i cihan-ârâ ile

«Tezkire-i Şuarâ»sı İkdam Matbaası tarafından basılmıştır. İbaresi eski tarz üzere külfetli bir nesirle yazılmıştır. Matbû «Tezkire-i Fatîn» bunun zeylidir. Kendi el yazısı ile yazma nüshası Hâlis Efendi kütüphânesindedir. «Neylü'r-Reşad», cihâdın faziletlerine dâir Türkçe yazılan eserlerin büyüklerinden olup on yedi fasıl üzerine tertib edilmiştir. 1294 de basılmıştır.

Meşhur âlim Aynî'nin «Ikdü'l-Ceman» ismindeki ünlü umumî târihinin on bir cildini de terceme etmiştir ki sekiz cildi Nûr-i Osmaniye Kütüphânesinde mevcuddur.

Bir de sarf ve nahiv kaaidelerinden bahseden «Selâmetü'l-İnsan fi Muhafazati'l-Lisan» isminde bir eseri vardır. Bunun kendi el yazısı ile yazma nüshası Âşir Efendi Kütüphânesindedir.

SÜNBÜL-ZÂDE VEHBÎ MUHAMMED EFENDİ

1224 = 1809

Âlim ve şâirlerden meşhûr bir zât olup Mar'aş'lıdır. Bir aralık elçilik yoliyle İran'a da gitmişti. «Gülşen-i Cennet ola mesken-i Sünbül-zâde». «Gülşen-i Cenneti me'vâ kıla Sünbül-zâde» ve «Cennet olsun rûhuna Vehbî Efendi'nin mekân» mısra'larının gösterdiği 1224 H. târîhinde İstanbul'da vefat ederek Edirnekapısı hâricinde Topçular'a defn olundu. Şiiri ilim kuvvetiyle söylenmiş olduğundan o kadar güzel olmamakla beraber mevzun söz söyleme hususunda Osmanlı şâirlerinin birincilerinden sayılır.

Matbû' eserleri :

«Tuhfe», «Nuhbe» (*) adlı biri Farsca, diğeri Arabca iki lügat manzûme-

(*) Son asır âlimlerinden Yayaköy'lü Ahmed Reşid Efendi'nin mükemmel ve matbû' şerhi olduğu «Ulemâ Faslı»nda zikr edilmiştir.

siyle Nâbî'nin «Hayriye»sine nazîre olmak üzere oğlu adına yazdığı «Lâtîfe» ismindeki nasîhatnâmesi ve Mürettep Dîvânı ile «Şevk-engîz» nâmındaki hikâyet-nâmesinden ibarettir.

1184 târîhinde «Ikdü'l-Ceman»dan bir kısmını da terceme etmiştir ki bir nüshası Es'ad Efendi kütüphânesinde vardır.

Beyitlerinden :

İden her kârını mîzân-ı insâf ile sencîde
Bu pâzar-ı fenâda sûd görmezse ziyân çekmez

*

Sirkat-i şi'r edene kat'-ı zebân lâzımdır
Böyledir şer'-i belâgatde fetâvâ-yı suhan

*

Mısra'larından :

Yûsuf olsan da zamâne seni mîzana çeker

*

Humar-âlûdegânın sıkletin pîr-i mügan çekmez

*

Devr-i ebvâb eyleyip olma cihanda derbeder
Dergeh-i Bârî dururken itme gayra intisâb

Dedesi Mar'aş Müftüsü Muhammed Efendi de âlimlerden bir zât olup «Şerhu'l-Eşbâhi el-Müsemmâ bi tevfîkı'l-İlâh», «Nûru'l-Ayn», «Kitâbü't-Tenzîhat» isimlerinde fıkıhdan eserleri vardır.

SEKBANBAŞI «KOCA SEKBAN»
1223 = 1808

Akıllı, hamiyetli Yeniçeri reislerinden ve hakîkaten değerli münşîlerimizdendir. Nizâm-ı Cedîd'i benimseyen «Hulâsatü'l-Kelâm fî Reddi'l-Avâm» adıyle Sultan IV. Mustafa'ya takdîm ettiği lâyihası fikrimizi isbâta kâfidir. İfade tarzı bir babanın evlâda ettiği hitâba benzer; parlak değil, sevimli değil, safsatalı değil lâkin vicdanîdir; mâkuldür. Terbiye edicidir. Vefâtı Sultan II. Mahmûd'un saltanatının başlarında yâni 1223 târihlernidedir. İfadesi akıcı olduğundan Âkif Paşa'ya verilen edebiyatımızı yenileştirme şerefi hemen Koca Sekbanbaşı'ya âid olsa caizdir. Lâyihasının bir kısmı «Nümûne-i Edebiyat-ı Osmâniye»de yer almıştır. Gaayet metîn ve hakîmâne bir siyasî anlayışa sâhip olduğu Nizâm-ı Cedîd'i tutmasından anlaşılmaktadır.

SULTAN III. SELİM

Osmanlı İmparatorluğunun siyaset, askerlik, maârif sâhalarında yenileşme ve ıslâhat devresine girmesine çalışan mağrûr pâdişahtır. Diğer haslet ve meziyetlerinden başka şiir ve mûsikîde de tam bir ihtisasları olup «İlhâmî» mahlâsını kullanırlardı. Mürettep - müzehheb «yaldızlanmış» dîvanları Yıldız kütüphânesindedir. Bir kısmı da Atâ Târîhi'nin dördüncü cildinde yazılıdır. Şâhâne gazellerinden en meşhûru «Ağlar» redifli olanıdır. «Firdevs'i etdi Mevlâ Sultan Selim'e Me'vâ», «Hayf cevr-i devr ile Sultan Selîm oldu şehîd» mısra'larının delâleti olan 1223 de, kabri Lâleli'de cennetmekân babaları yanındadır.

Şiirlerinden:

Yapıştım dâmen-i pâk-i rızâ'ya herçi bâd-âbâd
Sarıldım hâk-i pâk-i Mustafâ'ya herçi bâd-âbâd

Zuhûrât-ı şuûna tâb ü tâkatsız kalup bîdâd
Sığındım dergeh-i zât-ı Hudâ'ya herçi bâd-âbâd.

SÜRÛRÎ OSMAN EFENDİ «MÜVERRİH»
1299 = 1881

Son asır şâirlerinden olup Atina'lıdır. Evvelce «Huznî» mahlâsını kullanırdı. İstanbul'a geldikten sonra Sünbül-zâde Vehbî Efendi'ye kethudâ oldu. Tabîatı hezel söylemeğe «şakaya - lâtîfeye» ve hicve (*) meyyâl idi. «Sürûrî'nin vefâtı, mûcib-i hüzn oldu ehıbbâya», «Sürûrî reft ez dünya» mısra'larının gösterdiği 1299 târîhinde İstanbul'da vefat etti. Edirnekapısı hâricinde Topçular'da Sünbül-zâde'nin yanında medfundur. Dîvânı basılmıştır. Sürûrî'nin doğumu, memleketinden çıkışı, babasının vefatı, Rebîu'l-evvel'in beşinde vâkı' olmuştur 1299 târîhinde basılan «Sürûrî Mecmûası» adlı eserde târihlerinin en seçme parçaları yazılmıştır.

(*) «Sürûrî'nin hezeliyatı çekilir belâlardan değildir. Kendisi bu veçhile ne kadar şâyân-ı muâhaze görülse bir şey denilemez. Bunların bâzıları bir mecbûriye tüzerine söylenilmiş olabilirse de gûya sırf eğlence üzerine yazılmışları dahî vardır. Halbuki kendisinin aleyhinde hicviyeler neşr etmiş olan eşhâsa âli-cenâbâne bir sûretde mukaabele etmek elbette büyüklüğe daha muvâfık düşerdi. Mecbûriyetsiz hezeliyat yapmak içün hiçbir sebeb-i sahîh bulunamaz. Erbâb-ı kalemin dâima ahlâk-ı umûmiyeyi ıslâh ve i'lâya çalışmaları en mühim vezâif-i medeniyedendir.» [Muallim Nâcî]

Beyitlerinden :

Derûnun tîre eyler dûd-i gaflet bezm-i âlemde
Sakın fânûs-veş devr etme her şem'-i merâm üzre

Mısra'larından :

Yük değildir kendine hammâla sırtında semer

SAÎD MUHAMMED EFENDİ «ŞEYH - BABA EFENDİ-ZÂDE» 1288 = 1871

Bursa şâir şeyhlerinden ve Nakşibendî tarîkatı âriflerinden olup «Baba Efendi-zâde» adıyle tanınmıştır. Türkçe ve husûsiyle Farsca şiirleri takdîre şâyândır. Dünyadan ayrılışı 1288 de, kabri hükûmet konağı civarındaki dergâhlarındadır. Şiirlerinin bir kısmı vaktiyle Bursa'da «Nilüfer» ismindeki dergide yayınlanmıştı. Basılmamış mürettep dîvânı vardır. Nakşibendî büyüklerinden Mekke'de medfûn Hindistan'lı Muhammed Cân Efendi'den halîfelik almıştır.

Beyitlerinden :

Âdemi gerçi Zelîhâ-yı emel eyler azîz
Yûsufistân-ı belâdır hep derv-i dişân-ı aşk

Ali Rıza Paşa'nın meşhur gazelini tahmîsinden :

Sıdk-ı dâvâyı gerekdir gerçi isbât eylemek
Hüsn-i emîziş ile hem hasmı ilzâm eylemek
İtmeyüp tahkîr herkesle müvâlât eylemek
Halkla lâzımdır oldukça müdârât eylemek
Ger bana uymazsa eyyâm uyarım eyyâma ben.

Farsca şiirlerinden :

تو با سباب وعلائق بسته دل - کی رهی از رحمت ابر آب وگل
از سبب بگذر مسبب را بدان - همچو خر پادر وعاجز مسمان
رو قفس بشکن مشو محبوس تن - مرغ لاهوتی بان سو بال زن
امدی از عالم بالا فرود - باز پر برلانهٔ اصلی خود

Kendisinden bahsettiğimiz merhûmun kardeşi olup 1313'de Bursa'da vefat ederek kardeşinin yanına gömülen Şeyh Hacı Baha Efendi'nin de şiir kaabiliyeti zikre ve kayda şâyândır. Aşağıdaki beyitler son zamanlarında yazdığı bir kasîdesinden alınmıştır:

Ey olan bâde-i ikbâl-i muvakkat ile mest
Âkıbet eyliyecekdir seni bu hâlin pest

Niye bu rütbe tefahur niye bu kibr ü gurûr
Bir gün elbet ideceksin bu güzergehden ubûr

Nice Dârâ vü Skenderleri itmiş imhâ
Köhne dünya bizi de itmede bir bir ifnâ

Arz-ı hâl eyleme mahlûkuna Hâlık var iken
Sonra gül sandığın elbette olur sana diken

SIRRI RÂHİLE HANIM

Meşhûr Osmanlı şâirelerinden olup Diyâr-ı Bekir'lidir. Üç dilin şirine vukufu, ziyaret için Irak'a seyâhati, Kaadirî tarîkatına intisâbı vardır. 290'da İstanbul'a gelerek eski Sadr-ı âzam Yûsuf Kâmil Paşa merhûmun irfan meclisi olan konaklarında yerleşmiş ve İstanbul şâirleri arasında şöhret kazanmıştır. Şiire âit eserlerinden bâzıları «Harâbât»da yazılıdır. 1294 târîhinde vefat ederek Edirnekapısı hâricinde Otakçılar semtindeki Kaadirî dergâhına defn olundu.

Beyitlerinden :

Âşinâlar seng-i ta'n-endâz olurlar her taraf
Vâkıf olsa hâlime bîgâneler ağlar bana

Bir mersiyesinden :

Ferâgat gelmişim fâni cihandan hasm-ı cânândır
Ne bilsün mihr-i-bânlık resmin ol kim aslı nâdândır

Felek dilhânım üzre dönmedi bergeşte devrandır
Nihâl-i nâzenînimden cüdâ hâlim perîşandır

Benim gönlüm kızıl gül goncası veş dop-dolu kandır
Açılmak ihtiyâr itmez eğer yüz bin bahâr olsa

SÂMİ ABDURRAHMAN PAŞA
1295 = 1878

Osmanlı Devleti'nin en büyük vezîrlerinden, âlim ve edîblerden yüksek dereceli bir zât olup Mora'ya bağlı Tırapoliçe kasabasında doğmuştur. 239 da Mısır'a göçmüş ve Mehmed Ali Paşa'nın maıyyetinde senelerce hizmet etmiştir. 265 de Mısır hizmetinden ayrılarak evvelâ Tırhala mutasarrıflığına, bundan sonra da müteaddit ve mühim me'muriyetlere tâyîn olunmuştur. 295 de vefat edip Sultan II. Mahmûd türbesine defn olundu. Dinî ilimlerde, İslâm hıkemiyatında, şiir ve nesirde tam mehâreti olup matbû «Münşeât» ve şiirleriyle dinî akîdelerimize, merâsim ve insanî münâsebetlere dâir «Rumûzü'l-Hıkem» adıyle hakîmâne bir eseri, bir de «Kişver-i Derûn» isminde ahlâkdan bahseden risâlesi vardır. Bu rısale 1312 târîhinde Arab edîblerinden Trablus-Şam'lı Abdü'l-Lâtîf Efendi tarafından Arabca'ya çevrilmiş ve basılmıştır.

Eski Sadr-ı âzam Fuad Paşa hakkında söylediği ârifâne manzûmedir:

Ey zâir-i sâhib nefes
Hubb-i sıvâdan meyli kes
Dünyada kalmaz hiç kes
Allah bes bâkî heves.

Her ten biter bir derd ile
Geh germ ile geh serd ile
Uğraşmağa her ferd ile
Değmez bu dünyâ-yı ehas.

Ben de Fuâd-ı asr idim
Fass-ı nigîn-i sadr idim
Nakş-i Hümâyûn-satr idim
Gösterdi çarh rûy-i abes

Dil-haste oldum bir zaman
Tedrîc ile bitdi tuvan
Uçdu nihâyet mürg-ı cân
Çünki harâb oldu kafes

Söndü çerâğ-ı âfiyet
Zulmetde kaldı şeş cihet
Açıldı subh-i âhiret
Envâr-ı Hakk'dan muktebes

Buldum o dem Sübhânımı
Arz eyledim ısyânımı
Matlûb idüp gufrânımı
Rahmetle oldu dâd-res

Yâ Rab bu abd-i rû-siyâh
İtdimse de yüz bin günâh
Dergâhını itdim penâh
Afvındır ancak mültemes

Târîhidir ism-i Gafûr
Lâbüd ider sırr-ı zuhûr
Afv olunur her bir kusûr
Allah bes bâkî heves (*)

Kıymetli babası Halvetî'liğin ârif şeyhlerinden Şeyh Necîb Efendi'nin de hakîmâne manzûmeleri vardır. Bu cümleden olarak:

Olur sâhil-res-i maksûd elbet zevrak-ı ümmîd
Salınsın bahr-i efkâra dil eyyâmdârımdır.

SAÎD PAŞA «DİYAR-I BEKİR'Lİ»
1308 = 1890

Osmanlı ediblerinin en büyüklerinden fazîletli, tarihçi, hikmet sâhibi yüksek bir zâtdır. En son me'mûriyeti olan Mardin Mutasarrıflığında 1308 senesinde vefat etti. Matbû' eserleri: «Mîzânü'l-Edeb», «Dîvançe-i Eş'ar», «Mir'ât-ı Sıhhat», «Türkçe Hulâsa-i Mantık», «Nühbetü'l-Emsâl», «Tabsıretü'l-İnsan» ile Hz. Âdem'in yaratılışından yakın zamana kadar cereyan eden vak'aları toplamış bulunan dokuz ciltden ibaret «Mir'âtü'l-İber» ismindeki umûmî târîhidir. Hakîmâne şiirlerinden:

«Müstakiym ol Hazret-i Allah utandırmaz seni»

nakaratlı güzel manzûmesi mükemmel bir ahlâk dersidir. «Mîzânü'l-Edeb», Osmanlı Edebiyatı adına dilimizde yazılan eserlerin mühimlerindendir.

Hakîmâne gazellerinden:

Kâmilin ednâ kusûru der'akab meşhûr olur
Bedirde cüz'î kusûr olsa hemen manzûr olur

(*) Sekizinci kıt'a Fuad Paşa'nın vefat târihine delâlet eder.

Cümleden tahsîl-i hoşnûdu ne mümkün hâkime
Sulhu câiz olmaz ol kavmin ki nâ mahsûr olur
Vakt-i ikbâlinde kaasırdır kibârın himmeti
Mürtefî oldukça şemsin sâyesi maksûr olur
Husn-i sıyt eshâbını her yerde eyler dil-hırâş
Mevkı'-i tahdîş-i mutrib sîne-i sentûr olur
Iztırâb-ı nîşden itmez hazer nûş işteyen
Me'hazı şehd-i lezîzin hâne-i zenbûr olur
Kaabiliyyet kahr ile mahv olmaz ehlinden «Saîd»
Rîk-i sâfî âteş-i sûzan ile billûr olur

Beyitlerinden :

Gizli kalmaz sû'-i a'mâli isâet ehlinin
Dehirde her gûş esamm, her dîde nâ-bînâ değil

*

Hakk u bâtıl nûr-i adl ile nümâyândır «Saîd»
Fark olunmaz nîk ü bed gitse nazardan âfitâb

Mısra'larından :

Nâ-kaabil içün pend-i hakîmâne ne hâcet

Ahlâk manzûmesi :

Sen usandırma eli, el de usandırmaz seni
Hîlekârlık eyleme kimse dolandırmaz seni
Dest-i a'dâdan soğuk su içme kandırmaz seni
Korkma düşmenden ki âteş olsa yandırmaz seni
Müstakiym ol Hazret-i Allah utandırmaz seni.

Hep geçer âlemde hiç bir hâlete yokdur sükûn
Zevka bak değmez teessüf itmeğe dünyâ-yı dûn
İstikaamet şerr-i a'dâdan seni eyler masûn
Hakl ider eshâb-ı sıdkın hasmını elbet zebûn
Müstakiym ol Hazret-i Allah utandırmaz seni.

İster isen hıfz ide ırzın Hudâ-yı Lemyezel
Irzına a'dâ-yi bedhâhın bile verme halel
Tâ ezelden söylenür halkın dilinde bu mesel
Celb ider elbetde insâna mükâfatı amel
Müstakiym ol Hazret-i Allah utandırmaz seni.

Gırrelenmez rûz-i ikbâlin görüp ehl-i hıred
Her günü bir kadr ider tâkîb her sebti ehad
Seyl-i mevt itdikde berbâd ömrü baht itmez meded
Böyle âteş-meşreb olma hâk olur bir gün cesed
Müstakiym ol Hazret-i Allah utandırmaz seni.

Halkı tahrîb eyleyip de kendin âbâd eyleme
Bu cihanda ev yapıp ukbâyı berbâd eyleme
Nef'in zâlim-i bî-rahme imdâd eyleme
Âlemi tenfîr iden ahvâli mu'tâd eyleme
Müstakiym ol Hazret-i Allah utandırmaz seni.

Seyyiât insâna nefs-i kemterînînden gelir
Her hacâlet Âdeme sû'-i karînînden gelir
İzzet ü zillet mekâna hep mekînînden gelir
İstikaamet müstakiymü'l-hâle dînînden gelir
Müstakiym ol Hazret-i Allah utandırmaz seni.

Düşmeni tezlîl için hiyleyle etme iştigal
Hüsn-i efkâra olur hâil cihanda sû'-i hâl
Yüz suyu dökme teessüf çekme itme kıyl ü kaal
Sen sakiym olma virir maksûdun elbet Zü'l-Celâl
Müstakiym ol Hazret-i Allah utandırmaz seni.

At riyâyı elden ıslâha çalış ef'âlini
Boşboğazlık itme ta'dîl eyle kıyl ü kaalini
Sen ne dürlü saklayım dersen de sû'-i hâlini
Hakk Teâlâ senden a'lemdir senin ahvâlini
Müstakiym ol Hazret-i Allah utandırmaz seni.

Hâline şeytan güler gördükde sende gafleti
Üstüne güldürme öyle düşmen-i bed-sîreti
Hâin olma vir emânetle cihâna şöhreti
Herkesin destindedir âlemde zill ü rif'ati
Müstakiym ol Hazret-i Allah utandırmaz seni.

Zâmin ü kâfil olan erzâka Hâlıkdır sana
Mâsivâya serfüru' itmek ne lâyıkdır sana
Izdırabı celb iden meyl-i alâyıkdır sana
Gayr için düşme lisân-ı nâsa yazıktır sana
Müstakiym ol Hazret-i Allah utandırmaz seni.

En son manzûm eserlerinden :

Seherden neşr ider envârını Hurşîd-i âlemtâb
Nümâyândır Kerîmü'l-halkın isti'dâdı neş'etde
Televvündür olan noksân-ı kadr ü rağbete bâdî
Müsâvî mi olur pîrûze vü elmas kıymetde.

SA'DULLAH RÂMİ PAŞA ES'AD MUHLİS PAŞA-ZÂDE
1309 = 1891

İnşâ ve Osmanlı edebiyâtı ile Fransız dilindeki iktidârı herkesce kabûl edilen Osmanlı vezîrlerinden, Şinâsi, Ziyâ Paşa, N. Kemâl Bey gibi yeni edebiyatımızın kurucularından sayılmıştır. 1254 de Erzurum'da doğmuştur. Birçok me'mûriyetlerde bulunduktan sonra Viyana Elçiliğinde iken 1309 târîhinde havagazı ile intihâr etmek sûretiyle dünyadan ayrıldı. Cenâzesi İstanbul'a getirilerek Sultan II. Mahmûd Türbesi avlusuna defnedildi. Edebî eserleri Osmanlı edebiyatını süslemektedir. Birkaç kıymetli mektubu «Nümûne-i Edebiyât-ı Osmâniye»de yazılıdır. Yazılarında kendine mahsûs şîvesi hemen hemen taklîdi imkânsız sehl-i mümtenı'lerden, münakkah ve vecîz yazmaktaki kudreti ise herkese müyesser olamıyan edebî husûsiyetlerdendir. Eski Dâhiliye Nâzırı merhum Said Efendi-zâde Muhammed Gaalib Bey tarafından «Sa'dullah Paşa Mezardan Bir Nidâ» adıyle hâl tercemesi ve menkıbeleri sonradan neşr olunmuştur. Neşre ve şiire âid eserlerinin tertib ve neşr edilmemesi teessüre lâyıktır. Lamartin'in «Lak» başlıklı manzûmesini nazmen terceme etmiştir ki eserlerinin en güzellerinden sayılmaktadır.

Beyitlerinden :

Zaman zamân-ı terakkî, cihan cihân-ı ulûm
Olur mu cehl ile kaaim bekaa-yı cem'iyyât

Hakikî Görüş :

ONDOKUZUNCU ASIR

Erişti evc-i kemâlâta nûr-i idrâkât
Yetişti rütbe-i imkâna kısm-ı mümteniât
Besâit oldu mürekkeb, mürekkeb oldu basît
Bedâhet oldu tecârible hayli meçhûlât
Mecâz oldu hakîkat, hakîkat oldu mecâz
Yıkıldı belki esâsından eski ma'lûmât

Mebâhis-i felek ü arz ü hikmet ü kimyâ
Değil vesâvis-i ezhan vehm ü temsîlât

Mesâil-i nazariyye tecârib oldu sened
Erişti hadd-i yakîne fusûl-i zanniyât

Ukûl-i zâhire sâid fezâ-yı ecrâma
Kuvâ-yi câzibe kaanûnî pâye-i mirkat

Nüfûs-i fâkire nâzil kıâre-i arza
Delîl-i mebhas-i tekvîn defâyin-i tabakat

Hevâ vü berk ü zıyâ ü buhâr ü mıknatıs
Yed-i tasarruf-ı insanda unsur-i harekât

Zıyâ, hayâlen iken şimdi bilfiil sâiy
Zılâl, zâil iken şimdi zîver-i mir'ât

Sadâ, hesâb-ı mesâfâtda muhbir-i sâdık
Buhar, zulmet-i tenvîrde ebde'-i âyât

Cihât-ı erbea'ya berk-nâkıl-i ahbâr
Buhar, bahr ü berr üstünde hâzır nakliyât

Tefâhur eylemesin mi bu asır, a'sâra
Kısaltdı bu'd-i zamân ü mekânı muhtereât

Ne kaldı çeşme-i hayvân, ne dârû-yi sührâb
Ne kaldı nüsha-i efsûn, ne hıkem-i tılsımiyât

Ne kaldı sa'd-ı tavâlî' ne kaldı nahs-i kırân
Ne kaldı reml ü kehânet, ne kaldı cifriyât

Ne var hümâda seâdet, ne var şeâmet-i bûm
Mukayyed asl-ı irâdâta cümle mec'ûlât

Ne atlas-âlemi hâmil, ne zühre fâil-i kül
Değil ukûl-i Felâtun uṣûl-i tekvînat

Ne kaldı zann-ı tenâsuh, ne kaldı nâr-ı Mecûs
Değil ukûle ekaanîm kıble-i hâcât

Esâs-ı hıkmet-i asr oldu vahdet-i Bârî
Teammüm eyledi aslü'l-usûl mu'tekadât

Bulur gider cihet-i vahdetin umûm milel
Vücûd-i vahdeti müsbet olunca ma'kûlât

Hudûd-i hakk ü vezâif muayyen ü sâbit
Ne kaldı cebr ü tegallüb, ne kaldı keyfiyât

Hukuk-i şahs ü tasarruf masûn taarruzdan
Verildi âlem-i umrâna başka tensîkat

Ne Amr Zeyd'in esîri ne Zeyd Amr'a velî
Müesses üss-i müsâvata nass-ı mevzûat

Münevver eyledi ezhânı intişâr-ı ulûm
Mükemmel eyledi noksânı feyz-i matbûat

Megârib oldu derîga metâli-i irfan
Ne kaldı şöhret-i Rûm ü Arab, ne Mısr ü Herat

Zaman zamân-ı terakkî, cihan cihân-ı ulûm
Olur mu cehl ile kaabil bekaa-yi cem'ıyyât

SÂLİM SÜLEYMAN BEY «ÜSKÜDÂRÎ»

Zamanımızda eski tarz üzere şiir söylemekle şöhret kazanan iktidar sâhiblerinden ve Mevlevî tarîkatı mensublarından bir zât olup Üsküdar'lıdır. Eski Sadr-ı âzam Sofu Muhammed Paşa sülâlesindendir. Mâliye Düyûn-ı Umûmiye Şu'besi halîfelerinden idi. Nesirdeki kudreti de şiiri derecesinde idi. 1311 de Üsküdar'da vefat etti. Tunusbağı'ndan Karaca Ahmed'e giden caddenin ortasında ve sağ tarafında yol üzerinde medfundur. Basılmamış Dîvânı vardır.

Beyitlerinden :

Reviyyetle zafer kaabil mi künh-i hikmet-i Hakka
Sen ister İbn-i Sîna, ister Eflâtûn-i Yûnân ol.

*

Enîs-i bezmin olsun âşinâ yâd olmasın dersen
Gammın fâş eyleme a'dâyı dilşâd olmasın dersen

*

Libâs-ı aklı tathîr eyle havz-ı şer'-i garrâdan
Leked-kûb-i hurûş-i seyl-i ilhâd olmasın dersen

Verme vücûd-i nefsine ey mukbil-i zaîm
İkbâledir perestişi halkın sana değil

Bir gülnihâl ol ki hezârı hazânı yok
Bir âşinâyı bul ki hezâr-âşinâ değil.

SIRRI PAŞA «GİRİDÎ»
1313 = 1895

Osmanlılar'ın vezîr ve edîblerinden fazîletli bir zât olup Girid'in Kandiye kasabasında doğmuştur. Tahsîlini tamamladıktan sonra mektupçuluk, mutasarrıflık, vâlilik gibi mühim hizmetlerde bulunarak en son me'mûriyeti olan Diyâr-ı Bekir Vâliliğinden izinle ayrılarak İstanbul'a gelişinden biraz sonra yâni 1313 de vefat etti. Sultan Mahmûd Türbesi avlusunda medfundur. Nesri nazımından üstün idi. Matbû' eserleri şunlardır:

«Sırr-ı Kur'ân», «Ahsenü'l-Kasas», «Sırr-ı Fürkan», «Sırr-ı İnsan», «Sırr-ı Tenzîl», «Sırr-ı İstivâ», «Rü'yet-i Bârî Hakkında Risale», «Şerh-i Akaaid ve Hâşiyelerinin Tercemesi», «Nakdü'l-Kelâm fi Akaaidi'l-İslâm», «Ârâü Milel», «Rûh», «Nûrü'l-Hüdâ Limenihtedâ», «Mektûbât-ı Sırrı Paşa», «Galatat», «Nümûne-i Adâlet».

Beyitlerinden :

Zâlimlere mehl olmasa matlûb-i İlâhî
Bir demde yakar âlemi mazlûmların âhı

*

Kâfi bana bilmek beni hiç bilmesin âlem
Zîra büyük âfetdir o şöhret neme lâzım

*

Zâtî gerek yüz aklığı yoksa ne eylesen
Olmaz siyahî-i ezelî şüste âb ile.

Eserlerine dâir kısa izâhat :

1 — «Sırr-ı Kur'ân»,
2 — «Ahsenü'l-Kasas»,
3 — «Sırr-ı Furkan»,
4 — «Sırr-ı Tenzîl»,
5 — «Sırr-ı İstivâ».

Bu eserlerin hepsi İmam Fahreddîn-i Râzî'nin «Tefsîr-i Kebîr»i esas kaynak tutularak Kur'ân-ı Kerîm'den muhtelif sûrelerin faydalı, kısa terceme ve tefsîrlerine dâirdir.

6 — «Rü'yet-i Bârî Hakkında Risâle»: Cenâb-ı Hakkı âhiret gününde görmenin mümkün olup olmadığına dâir İlm-i Kelâm âlimleriyle Mu'tezile mezhebinin görüşlerinden hulâsa edilmiş bir eserdir.

7 — «Şerh-i Akaaid ve Hâşiyelerinin Tercemeleri»: Nesefi'nin Akaaid Şerhi Allâme Taftâzânî ile Hâşiyelerinden olan Isam - Siyelkûtî vesâire gibilerin eserlerinin tercemeleridir.

8 — «Nakdü'l-Kelâm fî Akaaidi'l-İslâm»: Akaaid şerhi Allâme Taftâzânî ile Hayâlî, Siyelkûtî vesâireden hulâsa edilmiş münakkah bir kelâm ve Akaaid kitâbıdır.

9 — «Ârâü Milel»: Bu da «Nakdü'l-Kelâm» tarzında yazılmış bir eserdir.

10 — «Rûh»: Rûh hakkında büyük İslâm âlimleriyle bâzı filozofların görüşleri beyânındadır.

11 — «Nûrü'l-Hüdâ Limenihtedâ»: Üçlü ilâh sisteminin bâtıllığına ve bugün elde mevcûd İncillerin tahrîf edilmiş olduğuna dâirdir.

12 — «Mektûbât»: Resmî ve Hususî mektuplarını muhtevîdir.

13 — «Galatat»: Allâme İbn-i Kemâl'in «Galatat» risalesine bâzı maddelerin ilâvesinden meydana gelen bir risaledir. Fazîletli Vezir Münîf Paşa'nın muhakemeli bir takrîzini hâvîdir.

SEDAD ALİ BEY «CEVDET PAŞA-ZÂDE»
1318 = 1900

Meşhûr fazîletli âlim Cevdet Paşa'nın fazîlet sâhibi oğludur. Edebî ilimlerle riyâziyede söz sâhibi idi. İsimleri aşağıda gösterilen matbû' eserlerinden başka gazete ve mecmûalarla da bir çok kıymetli eserleri neşr olunmuştur. Genç denecek bir yaşta 1318 târîhinde vefat ederek babasının yanına defn olundu. «Mizânü'l-Ukûlı fi'l-Mantık ve'l-Usûl» ve «Lisânü'l-Mîzan» isimlerindeki eserleri dilimizde «Mantık»a dâir yazılan eserlerin mühimlerindendir.

«Arûz-i Osmânî Risalesi» de Osmanlı şiiri ile meşgul olanlar için istifadeyi mûcibdir.

Fransız matematikçilerinden Sonne'nin «Hesâb-ı Tefâzulî ve Tamamı = Diferansiyel Hesab ve Tamamı» adlı kitabını da terceme etmiştir ki kendi eliyle yazma nüshası bu âciz muharrir tarafından Osmanlı Dârü'l-fünûn Kütüphânesine hediye olunmuştur. «Kavâidü't-Tahavvülât fî Harekât-i Zerrât» isminde riyaziye ile alâkalı kıymetli bir eseri de vardır.

SENİH SÜLEYMAN EFENDİ «BURSAVÎ»
1318 = 1900

Osmanlı şâirlerinden gönül sâhibi, Mevlevî tarîkatına bağlı bir zât olup Bursa'da doğmuştur. Son me'mûriyeti olan Askerî Tekaaüd Sandığı Nezâretinden emekli iken mezar taşında yazılı «Senîh Efendi'nin oldu mekânı Huld-i Naîm» ta'miyedâr-mısra'ının delâleti olan 1318 târîhinde

Üsküdar'da vefat etti. Selimiye Dergâhı avlusunda kardeşinin yanında medfundur. Mürettep Dîvânı matbû' ve meşhûrdur. Yanık mersiyeleri ve :

Diyâr-ı gurbete düştüm vatandan ayrıldım
Vatan gözümde değil âh senden ayrıldım

muhammesi gibi lâtîf şiirleri vardır.

Beyitlerinden :

Dîdeler dîdârına itmez kifâyet şevkdan
Dağlar kim sîne de köz köz-i nigeh-bândır

*

Dilde kim aşk ola izmârı olur mu kaabil
Şem'in elbet görünür şu'lesi fânûsundan

SÜLEYMAN PAŞA «İSTANBULÎ»
1308 = 1890

Fazîletli müşîrlerden «mareşal» bir zât olup İstanbul'ludur. Harbiye Mektebinden çıktıktan sonra küçük-büyük tâyîn olunduğu askerî kıt'alarda dirâyet ve şecâat göstermiştir. Askerî Mektepler Nezâretinde iken askerî rüşdiye mektepleri ile muallimlerini yetiştiren mektepleri açmış ve bu yolda pek çok ilerleme eserleri göstermiştir. Evvelâ Karadağ'da 1293'de, bundan sonra Osmanlı - Rus Harbinde Şıpka'da Başkumandan olarak kahramanca savaşlar yaptı. Fakat Sultan Abdü'l-Aziz'in tahttan indirilmesi olayında bulunduğundan dolayı harbin sonunda garîb bir sûretde muhâkeme altına alınarak rütbesi sökülüp Bağdat'da ikaamete me'mûr edildi ve 14 sene orada sürgün kaldı. 1308'de vefat ederek Oniki İmamdan İmam Mûsâ Kâzım Hazretlerinin câmii içinde bulunan Ebû Yûsuf Hazretlerinin mescid-i şerîfleri girişi kısmına defn edildi.

Eserleri aşağıdadır :

1 — «Mebâni'l-İnşâ»: Osmanlı edebiyat kaaidelerini bildiren bir eser olup iki cild üzerine tertip edilmiştir.

2 — «Târîh-i Âlem»: Hazret-i Âdem'in yaratılışından İslâmiyetin doğuşuna kadar olup bir büyük cilddir.

3 — «Sarf-ı Türkî»

4 — «İlm-i Hâl-i Sağîr»

5 — «Umdetü'l-Hakaayık»: 1293 Osmanlı - Rus Harbine dâir mufassal târihdir.

6 — «Terceme-i Risale-i İrâde-i Cüz'iyye»: Akkirmânî risalesinin tercemesidir.

7 — «İlm-i Hâl-i Kebîr»

8 — «Hiss-i İnkılâb»: Sultan Abdü'l-Azîz'in hal'iyle Sultan Murad'ın tahta çıkışından bahseder. Bâzı şiirleri de olup mahlâsı «Hüsnü»dür.

Beyitlerinden :

Hırs ü âz eshâbına vermez kesel şuğl-i cihan
Bârı arttıkça beşâşet gösterir hamallar.

Oğlu Sâmi Bey tarafından «Süleyman Paşa Muhâkemesi» adıyle 1328 de neşr olunan büyük eserde Süleyman Paşa'nın hâl tercemesi, siyâsî hayâtı vesâiresi tafsilâtıyle yazılmıştır. «Târîh-i Âlem»den dolayı 1875'de Paris'de toplanan Coğrafya kongresinde kendisine ikinci rütbe bir madalya verilmiştir.

«Umdetü'l-Hakaayık»: 1293 Osmanlı - Rus muhârebesini tenkîd yolunda vaktiyle yazılmış ve «Cerîde-i Askeriyye» ile yayınlanmış «Harb-i Ahîr ve İstihkâmât» adındaki eseri tenkid maksadiyle kaleme alınmış 3 bin sayfadan fazla bir kitabdır ki mükemmel harîtaları da muhtevîdir.

SELÂNİKLİ TEVFİK EFENDİ
1328 = 1910

Osmanlı muharrirlerinin çalışkan ve kudretlilerinden olup otuz küsur sene matbûat dünyasında husûsiyle müteaddid makaleleriyle kalem hizmetinde bulunmuştur. 1328 târîhinde tedâvi için Viyana'da iken vefat etmiş, na'şı Selâniğe getirilmiştir.

Terceme ettiği başlıca romanlar: «Serserî Yahûdî», «Korkunç Sefîne», «Müthiş Korsanlar», «Şebr-i Sâbih», «Roman Cüzdanı» vesâiredir. Târihî bilgisi de genişti. Muhtelif dillerden derleyip topladığı birkaç parça târîhe âid eserlerini neşre muvaffak olamamıştır. Yalnız «Musavver Hindistan Seyâhatnâmesi» ismindeki târihî eserinden birkaç cüz ve «Islâhat-ı Osmâniye Târîhi» adlı eserinden de iki cüz neşrolunmuştur.

SELÎM SÂBİT EFENDİ «İSTANBULÎ»

Edîblerin âlimlerinden bir zât olup Edirne vilâyeti dâhilindeki «Vize»lidir. (*) Uzun müddet Maârif Nezâretinde ve mektep muallimlikle-

(*) «Vize» bugünkü idârî taksîmatda kırklareli vilâyetinin kazâsıdır.

rinde başarılı hizmetler yaptı. 1326 senesinde vefat ederek Eyüb'de Kâşgârî dergâhı yakınında âilesine mahsûs mezarlığa defn olundu. Üç lisânın edebiyatiyle Avrupa dillerinden Fransızca'ya vâkıf idi. Yeni usûl üzere ilk öğretim ve rüşdiye programlarına uygun müteaddit risaleler neşrine muvaffak oldu. Edebiyat kaaidelerinden bahseden «Miyârü'l-Kelâm» ile «Muhtasar Sarf-ı Osmânî», «Muhtasar Nahv-i Osmanî», «Muhtasar Târîh-i Osmanî» gibi faydalı risaleleri vardır. Hâl tercemesi yukarıda geçen Hoca Tahsîn ile birlikte tâlîm ve tahsîl gaayesiyle Paris'e gönderilerek altı sene ders görüp şehâdetnâme almış ve ayni zamanda Paris Mekteb-i Osmanîsi Osmanlı - Türk dili muallimliğini yapmıştı.

SAÎD EFENDİ «MUHAMMED SAÎD EFENDİ»
1337 = 1918

Osmanlı - Türk dilinin kaaidelerinin inceliklerine vâkıf tam maârifçi bir zât olup İstanbul'ludur. Âlet ilimlerini ve yüksek dinî ilimleri Rusçuklu Şeyh Mustafa Efendi'den, Arab Edebiyatını da vaktiyle İstanbul'da açılan «El-Cevâib» Matbaasında Arab edebiyatcısı Ahmed Fâris Efendi'den öğrenmiştir. Uzun müddet yüksek mekteplerde ahlâk ilmi ve Osmanlı Türk dilini okuttu. Zihni, geniş bir sûretde, üç lisanın edebiyâtına mahsûs, ender rastlanan faydalı bilgilere sâhipti. 1337 senesinde emekli iken vefat ederek Eyüb'de âilesine mahsus kabristana defn olundu.

Matbû' eserleri :

1 — Vezâifü'l-İnas
2 — Ahlâk-ı Hamîde
3 — Ma'kes-i Fazîlet
4 — Terceme-i «El-Münkızu mine'd-Dalâl»: Hâl tercemesi «Ulemâ Faslı»nda yazılı Zihni Efendi ile ortak olarak yapılmıştır.
5 — Terceme-i« Etvâku'z-Zeheb»: Zihni Efendi ile ortaklaşa yapılmıştır.
6 — «Terceme-i Tuhfetü'l-Erîb fî Reddi Ehli's-Salîb»: Zihni Efendi ile ortak olarak hazırlanmıştır.

SÂMÎ BEY «SÜLEYMAN PAŞAZÂDE»
1337 = 1918

Sâmî Bey fazîlet ve ilmiyle, azim ve savaşçılığı ile meşhûr Müşîr Süleyman Paşa'nın oğludur. 1283 H. târîhinde İstanbul'da doğmuş, ilk, or-

ta ve yüksek tahsillerini pek iyi derece ile bitirmiş ve âilesinden yüksek bir dinî ve millî terbiye almağa muvaffak olmuş nezîh ve muntazam bir üslûb sâhibi kıymetli bir şâirdir.

Merhûmun yüksek ahlâkı ilmî kemâlâtı ile mütenâsib ve hattâ daha yüksek bir derecede idi. «İlm-i Terbiye-i Etfâl» adlı, terceme ve derleme sûretiyle bir eseri olduğu gibi «Frobel ve Pastaloci usûllerinde tâlîm ve terbiye dersleri» isminde de gerçekten değerli bir matbû' tercemeleri vardır.

Müşterek «Kaamûs-i Terbiye» ve yalnız başına «Muhtasar Kaamûs-i Felsefe» isimli bitmemiş ve basılmamış geride bıraktığı eserleri vardır. Bu itibarla Sâmî Bey hem iyi bir âlim-şâir, hem de mütefekkir bir terbiyecidir. Muhtelif mecmûalarda dergilerde birçok parlak şiirleri, edebî ve terbiyevî makaleleri vardır. İsmine nisbetle kadir ve kıymet bilen arkadaşlarından Nâil Reşîd Bey tarafından «Sâmî Bey» unvanlı bir eser meydana getirilmiş ve merhûmun hemen hemen bütün şiirleri ve bir kısım makaaleleri bu külliyâta konulduğu gibi, kendisiyle ayni devirde yaşayan fikir ve kalem sâhiblerinin de adı geçen hakkındaki ihtisasları toplanıp esere ilâve olunmuştur.

Vefat târîhi 1337 olup Eyüb'de medfundur.

Meşhûr bir şiiri aşağıdadır:

HAKİKAT

Yıllarca hakîkat diye rûh-i beşeriyyet
Bir nûr aramış ka'r-ı semâvât ü zemînde...

Yıllarca, asırlarca... Fakat nûr-i hakîkat
Kalmış yine zîr-i tutuk-i muhteşeminde.

Bir lem'a-i ümmîd ile ba'zan şeb-i efkâr
Yanmış ve tutuşmuş gibi... derken yine sönmüş.

Çarpışmış ezelden beri îmân ile inkâr
Varlık bile, vicdan bile bir hiçliğe dönmüş.

Ey zulmet-i âsâr ile gümrâh olan insan!
Gel nûr-i hakîkat sana, her dem sana tâbân...

Ey kardeşim, ey kalb-i elem-dîde vü mecrûh,
Gel, arş-ı hakîkat sana, her dem sana meftûh...

Gel, kendine bak! İşte hakîkat sen o ,varsın;
Nefsinde bedîdar o hakîkat ki ararsın!

SAİD BEY «KEMAL PAŞA-ZÂDE MUHAMMED SAİD BEY» 1339 = 1920

Zamanımız yazarlarının başta gelenlerinden, beş lisan, «Arabca, Farsca, Türkçe, Fransızca, Almanca» edebiyâtına vâkıf bir zât olup hâl tercemesi ileride yazılı Ahmed Kemâl Paşa'nın oğludur.

Memleketimizin irfan ve edebiyat hayâtında bir gazete muharriri sıfatiyle pek çok hizmeti ve faaliyeti geçmiş şan ve şöhret kazanmış bir muharrir, bir münşîdir. Yazdığı eserlerde inşâ ve edebiyat kaaidelerine fevka'l-âde dikkat ettiğinden gazete sütunlarında görülen makaleleri bile üslûb nokta-i nazarından bir husûsiyeti, bir titizliği hâizdir. Üslûbu biraz çetin, zincirleme ibâreler ve uzun cümlelerle biraz fazla bezenmiş olmakla beraber yine muntazam, metîn ve parlakdır. Eski «Tarîk», eski «Vakit» gazetelerinin baş sütunlarında «İcmâl-i Ahvâl» umumî başlığı altında siyasî konularda ve lisan bahislerindeki münâkaşa ve mübâhaseleriyle de edebiyatta olan vukufu ve derinliği herkesce kabûl edilmişti. Fransızca'dan hakkıyle tercemeye vâkıf olduğuna da müteaddit tercemeleri, bu arada «Galatat-ı Terceme» ismindeki eseri şâhiddir.

1318'de Şûrâ-yi Devlet Bidâyet Mahkemesi Reîsi iken Yemen'e sürülmüş ve Meşrûtıyet'in başında İstanbul'a gelerek Tanzîmat Dâiresi Reîsliği'ne tâyîn olunmuş, birkaç sene sonra yaş haddi kanununa tâbi' tutularak emekliye sevk edilmiştir. 1339'da vefat ederek Süleymaniye'de babasının yanına defn olundu.

Matbû 'eserleri :

1 — Fezâil-i Ahlâkıyye
2 — Garâib-i Âdâdt-ı Akvâm
3 — Galatat-ı Terceme
4 — Dârü'l-Kütüb
5 — Sefirler ve Şehbenderler
6 — Teşebbüsât-ı Cürmiyye
7 — Mehâkim
8 — Hukuk-i Düvel
9 — Teşhîr-i İzmihlâl
10 — Usûl-i Mes'ûliyet-i Vükelâ
11 — Vezâif-i Adliye-i Etıbba
12 — Usûl-i Maîşet-i İnsan
13 — 1301 ve 1302 senelerinde Mekteb-i Hukuk'da okuttukları «Hukuk-i Siyâsiyye-i Osmâniyye» Maârif Nezâreti adına yazmakta olduğu Fransızca'dan Türkçe'ye büyük kıt'ada [büyük boyda] «Kaamûs-i Saîd» ismindeki mühim eserin ikmâline maa'l-esef muvaffak olamayıp ancak 22 formasını neşredebilmiştir. Son forma «a-n» harfine kadardır.

Şiirlerinden :

Ahlâk iledir kemâl-i Âdem
Ahlâk iledir nizâm-ı âlem

Ahlâka nazar edilmeyince
Semt-i edebe gidilmeyince
Âlemde nice maârif ehli
Tercîh ediyor ulûma cehli.

SARICA KEMAL «BERGAMAVÎ»

Osmanlı şiirinin kurucularından sayılmış fazîlet sâhibi bir edîb olup Bergama'lıdır. Fâtih Hazretlerinin vezîrlerinden kılıç ve kalemi aynı mahâretle kullanmağa muvaffak olan Velî Mahmûd Paşa tarafından tam mânasiyle takdîr olunarak Edirne civarındaki Hasköy'de yaptırdığı medreseye müderris tâyîn olunmuştu. Dîvânı ile «Mûcem fî Âsâr-i Mülûk-i Acem» tercemesi olan «Tercümân-ı Belâgat» isminde muğlâk bir eseri vardır ki her ikisi de basılmamıştır.

Beyitlerinden :

Bülbülün feryâdı haddinden dürür gülden değil
Âşıkın efgaanı lâ'linden dürür mülden değil.

«Mû'cem» altı yüzde yaşıyan ilim adamlarından Fazlullah İbni Abdullah'ın Ṭaberistan hâkimi adına yazdığı Farsca bir eserdir. Terceme Mahmûd Paşa'nın emriyle meydana gelmiştir.

SABÂYÎ HAYREDDİN ÇELEBİ

Şeyh Vefâ Hazretlerinin mânevî terbiyesiyle yetişmiş irfan sâhibi bir şâir olup Edirne'lidir. Tâbiîn'in en hayırlılarından Üveyse'l-Karânî Hazretleri hakkında «Üveysnâmesi», Nişâburlu Kâtibînin «Şütür ü Hucre» ismindeki uzun kasîdesine nazîresi ve Arnavut Koca Dâvud Paşa'nın Bosna gazâlarını anlatan onbeş bin beyitli manzûmesi ile mürettep Dîvânı vardır.

Beyitlerinden :

Bülbül-i şûrîdeden gülzâra erişmez zarar
Bâğ-bâna sen heman bostânı ayrıkdan sakın.

SÂLİH EFENDİ «CELÂL-ZÂDE»

Edebiyatçıların fazîletlilerinden ve Osmanlı târihçilerinden bir zât olup hâl tercemesi «C» harfinde yazılı Celâl-zâde Koca Nişancı Mustafa

Bey'in küçük kardeşidir. İklîm-i Rûm'un allâmesi İbn-i Kemâl ve Pâdişah hocası Hayreddin Efendi gibi büyüklerden tahsîlini tamamladıktan sonra müderrislik hizmetine başlayıp İstanbul ve Edirne medreselerinde icâzet vermeye muvaffak olmuştur. Bilâhare kaadîlik mesleğine girerek Haleb, Şam ve Mısır'da şer'î vazîfeler gördü. İstanbul'a dönüşünü müteâkıb inzivâya çekilerek emekliye ayrılmış ve Nişancı'da yaptırdığı hânesinde eser te'lîfiyle uğraşmıştır.«Kabr-i Sâlih Cennet ol ayâ İlâh» mısra'ının delâleti olan 973 târihinde dünyadan ayrılıp kardeşi yanına defn edildi. Merhûm ilim ve fazîletiyle tanındığı gibi cömertlik ve elinin açıklığı ile de anılmıştır. Bu bakımdan gerek akrabâ ve hısımlarından, gerek komşu mahallelerden bir çok muhtâca yardımı canına minnet bilen ehl-i İslâmın cömertlerinden idi.

Eserleri :

1 — Terceme-i Câmiu'l-Hikâyat ve Lâmiu'r-Rivâyat: Eserin aslı Cemâleddîn Muhammed Avfî'nin Vezîr-i a'zam Nızâmül-Mülk nâmına yazdığı Farsca târihî ve ahlâkî mûteber bir eser olup gerek aslı, gerek tercemesi İstanbul kütüphânelerinde vardır. Kendi el yazısı ile yazma terceme Hekîmoğlu Kütüphânesindedir.

2 — «Târîh-i Mısr-ı Cedîd»: Meşhur Arab târihçilerinden Takıyyüddîn Ahmed Makrizî'nin sadece «Hıtat-ı Makrizî» ismiyle de mâruf olan «El-Mevâiz ve'l-İtibar bi zikri'l-Hıtat ve'l-İsar»ını başlıca kaynak sayarak yazmıştır. Bir nüshası Topkapı sarayında Revan Köşkü dolabında vardır.

3 — «Kitâbü'l-Muhtasar fî Ahvâli'l-Beşer»: Allâme Süyûtî'nin «Husnü'l-Münâzara fî Ahbâri Mısri'l-Kaahire»siyle başka mûteber eserlerden derleme sûretiyle yazmıştır ki Mısır âsâr-ı atîkasına «eski eserlerine» dâir de bir hayli faydalı malûmat içinde bulunmaktadır.

4 — «Târîh-i Bedun - Budin, yâni Budapeşte»: Kendi el yazısı ile yazma bir nüshası Revan Köşkü dolabındadır.

5 — «Fetihnâme-i Rados»: Bir nüshası Viyana'da İmparatorluk kütüphânesindedir.

6 — «Dîvân»: Malûm usûl üzere olup bir nüshası Ayasofya kütüphânesindedir.

7 — «Manzûme-i Leylî vü Mecnûn»: Birbirinin arkasından vefat eden iki oğlunun üzüntüsü ile yazdığı için yanık ve içli parçaları vardır.

8 — Hâşiye alâ Şerh-i Miftah.

9 — Hâşiye alâ Şerh-i Mevâkıf.

10 — Hâşiye alâ Sadri'ş-Şerîa.

11 — Hâşiye alâ Islâh ve İzâh.

12 — Behmen Şah ibni Firuz Şah.

13 — Münşeât.

14 — «Mohaçnâme»: Kaanûnî Sultan Süleyman'ın Mohaç seferini anlatan bir târihdir.

Ömrünün sonlarında gözleri görmediği halde hâfızasında mevcud bilgilerden not ettirme sûretiyle Osmanlı âlimlerinin eğlenceli fıkralarını nâdir bulunan lâtîfelerini ve şakalarını toplayıp kitap hâlinde hazırlamağa başlamışsa da tamamlamağa ömrü vefa etmemiştir.

Aşağıdaki gazel, ihtiyarlığında nazm ettiği şiirlerindendir ki rûhî hâllerini göstermesi îtibariyle buraya alınmıştır:

Âhir oldu ömür çün geçti hevâ şimden-gerû
Neyleyim el verdiğim dünya bana şimden-gerû
Ben cihan sevdâlarından çekdim el ey müddeî
Ser-beser gavgaa-yı dehri al sana şimden-gerû
Pîrlik hengâmı geldi gitti eyyâm-ı şebâb
Sû gibi dil-i tıflî akmaz her yana şimden-gerû
Tâir-i kudsî-i rûh andı tecerrüd âlemin
Cîfe-i dünya gamı düşmez ana şimden-gerû
Bir gün âgâh olmadın düş gibi geçti ma mezâ
«Sâliha» hâlin nolur bâri ana şimden-gerû.

SAMTÎ DEDE KONYAVÎ»
973 = 1565

Mevlevî şâir ve âriflerinden olup Konya'lıdır. 1040 târîhinde Şam Mevlevîhânesinde vefat etti. Şiirlerinin en meşhûru aşağıdaki Farsca rubâî ile tercemesi olan rubâîdir:

پیدا و نهان تو بودهٔ من غافل
اندر دل وجان تو بودهٔ من غافل
من درد وجان ترا نشان من جستم
خود جمله جهان تو بودهٔ من غافل

Bu rubâî'nin tercemesi şudur :

Ben bilmez idim gizli ayân hep sen imişsin
Tenlerde vü canlarda nihan hep sen imişsin

Senden bu cihân içre nişân ister idim ben
Âhir bunu bildim ki cihan hep sen imişsin.

Bâzıları bu rubâîyi Mevlânâ Hazretlerinin büyük oğlu Sultan Veled'e âit gösterirlerse de zamanımızın edebiyatçılarının âriflerinden Muhammed Veled Çelebî Efendi'nin edebî tahkîkatı neticesinde de sâbit olduğu üzere Samti Dede'ye âit bulunduğu ortaya çıkmıştır.

SABRÎ «MUHAMMED ŞERİF SABRÎ - EDİRNEVÎ»
1055 = 1645

Sultan IV. Murad'ın nedimlerinden ve kaadîler sınıfından Nef'î ile muâsır «aynı devirde yaşamış» belâgat sâhibi bir şâirdir. Şâirlerden Edirne'li Hilmî Ahmed Efendi'nin oğludur. Matbû dîvânı olup inşâ ve kasîdede mâhir idi. Şiirdeki kudreti Nef'î tarafından takdîr olunmuştur. «Husn-i Dil» isminde bir manzûmesi vardır. 1055'de İstanbul'da vefat etti. Edirnekapısı dışarısındaki Emîr Buhârî Dergâhı civarında medfundur. Garîbdir ki, kasîdesinden bir mısra'ını Nef'î tazmîn ettiği sırada mısra' «Şerif Sabrî»yi hâvî olduğu için «Bikavli Sabrî-i Şâkir» demiş. Kemâl Bey merhûm ise Nef'î'nin bu sözünden «Sabrî»ye «Sabrî-i Şâkir» denildiğini zannederek «Tahrîb-i Harâbât»da birkaç yerde Sabrî-i Şâkir sözünü tekrar etmiş olması üzerine o zamandan beri Şerîf Sabrî ismi Sabrî-i Şâkir olup kalmıştır. Hattâ «Dîvânı» da bu unvân ile basılmış olduğu fazîletli şâirlerden Diyâr-ı Bekir'li Alî Emîrî Efendi'nin tahkîkatından anlaşılmıştır.

Beyitlerinden :

Salsun sefîne-i dili bahr-i melâmete
Deryâ-şinâs-ı aşk ü hevâdan sakınmasun

*

Âdem bu bezm-i devr-i dil-ârâya bir gelir
Bil kadr-i ömrünü kişi dünyaya bir gelir

Mısra'larından :

Geç o meclisden ki anda feyz-i imkân olmaya

*

Geçti kılıçtan fiten-i rüzgâr
Seyf-i yedullah olup âşikâr

matlâ'lı Nef'î'yâne «Nef'î üslûblu» kasîdesi meşhûrdur.

SABÛHÎ AHMED DEDE «TOKADÎ»
1057 = 1647

Babası Tokat'lı olup kendisi İstanbul'da doğmuştur. Tahsîl ve terbiyesi İstanbul ve Konya'dadır. Nef'î, Fehîm-i Kadîm, Nâilî-i Kadîm kendisinden istifade etmiştir. Farsca, Türkçe dîvanları vardır. 1057 târîhinde şeyhi bulunduğu Yenikapı Mevlevîhânesinde vefat etti.

Tercî-i Bendinin matlâ'ından :

Ey tılsım-ı hazîne-i envâr
Vey muhît-i cevâhir-i esrâr

Ey zemîn ü zamâne maksûdî
Vey güzîn-i netice-i her-kâr.

*

Ey gönül sûreti ko sîrete gel cân taleb et
Aşk bahrına dalıp gevher-i irfan taleb et

Gezme beyhûde hevâyle geçirme ömrün
Ehl-i irgana eriş kâmil insan taleb et

Künc-i gamda koma Ya'kûb-i dili zâr ü hazîn
Mısr-ı tende yürü var Yûsuf-ı Ken'an taleb et

Kande baksan ânı gör her kimi bilsen ânı bil
Kande varsan ana var dergeh-i sultan taleb et

Cism-i zulmânî olur perde-i ser çeşme-i can
Sen bu zulmetde dilâ çeşme-i hayvan taleb et

Sûrete bakılmakla mânâ bulunmaz zâhid
Ol büt-i safderi gör himmet-i merdân taleb et

Ehl-i dil, ârif olup Cennet-i dîdâra değiş
Dimezem tâatle ravza-i Rıdvân taleb et

Sûretin durma sadef parelerin ile şikest
Lâ'l-i zî kıymet-i irfâna yetiş kân taleb et

Gayr-bîn olsa nazar, andan edip kat'-ı nazar
Çeşm-i Hakk-bîn ile ol rü'yet-i cânân taleb et

Nice bir bağlaya inkâr ipi esfelde seni
Kat'edip ol reseni rütbe-i şâhân taleb et

Ehl-i inkâr ile yâr olma «Sabûhî» zinhâr
Etme İblîs'e nazar sûret-i Rahman taleb et.

Bir nüshası Yenikapı Mevlevîhânesinde mevcûd olan «İhtiyârât-ı Mesnevî» ismindeki eserini Şam'da iken yazmıştır ki Alemî Dede'nin «Şerh-i Cezîre-i Mevleviye»sine nazîredir.

SÂHİB İSMAİL DEDE

Yüksek bir şâirlik kaabiliyetine sâhip ârif ve âşık bir zât olup Bursa'lıdır. «Tezkire-i Sâlim»in nakline göre:

«Evâhir-i hâlinde terk-i dünya ve kat'-ı alâka-i mâsiva eyleyüp tarîk-ı Mevleviye'den ahz-ı yed-i inâbet birle terk-i cübbe ve destar (*) ederek seyâhate çıkmış ve sonunda Üsküdar'a yerleşmişti. Tertibine muvaffak olduğu «Dîvân-ı Kebîr»in bir nüshası Millet Kütüphânesinde mevcûd olup şiirlerinde «Nedim» tavrı da görülmektedir.

Bir gazeli :

Çeşm-i dilde âşıkın eşk-i nevâsı başkadır
Mülket-i aşkın belî âb ü havâsı başkadır

Sûd-mend olmaz ilâc-ı hâzık-ı hikmet-şinâs
Derd-i mihr-i ehl-i husnün ibtilâsı başkadır.

Döndürür girdâb-ı gamm fülk-i dilin bulmaz kenar
Garka-i bahr-i mahabbet âşinâsı başkadır

Rûşen olmaz şüste-i hâkister-i aşk olmasa
Cevher-i âyîne-i kalbin cilâsı başkadır

Çîn-i ebrû gösterir ol âfet amma hançeri
[Râ] gibi girmiş kemer-bende o râ'sı başkadır

Anlasan kendi ayâğiyle gelir dil zevkını
Bezm-i sahbâ-hânenin zâhid safâsı başkadır

(*) Tezkire-i Sâlim'in nakline göre: Gençliğinde dünya işleri ve eşyadan alâkasını kesip Mevlevî tarikatına girip el alarak cübbe ve sarığı terketmiş, seyâhat yolunu tutmuş, sonunda Üsküdar'a yerleşmiştir.

Bendeki baht-ı müdebbir olmaz andan şu'le yâb
Şem'-i mahfîl zîb-i ikbâlin zıyâsı başkadır

Âfitâb-ı husnünü görsem perestîş eylerim
Ehl-i aşkın kıble-i hâcet revâsı başkadır

Hasretinle hûn-i dil nûş eyleyip gamm ekl ider
Haste-i aşkın şehâ şürb ü gıdâsı başkadır

Bûy-i zülfün müşke benzetmiş ol âhû-yi huten
Veche teşbîhi güzel ammâ hatâsı başkadır

Gerçi her şâir verir bir gûne husn eş'ârına
Lîk nazm-ı «Sâhib»in husn-i edâsı başkadır.

SUBHÎ MUHAMMED ALİ ÇELEBİ «BURSAVÎ»

Hicretin onuncu asrı şâir ve âlimlerindendir. Tahsîlini bitirdikten sonra kaadîlik mesleğine girmiş, bundan sonra da tasavvuf yoluna intisâb etmiş, şâir, ârif bir zât olup Bursa'lıdır. Hâl tercemesi «Şeyhler Faslı»nda mezkûr Memî Can Efendi'ye bağlanarak İstanbul'da inzivâya çekildi. Fâtih Câmi-i Şerîfinde Mesnevî okuturdu. Ârifâne ve şâirâne Türkçe ve Farsça şiirleri, manzûm «Esmâ-i Husnâ Şerhi», «Pür kâr ü Kalem» isminde mesnevîsi ve Azmî-zâde ile musâhabe ve şiir yarışmaları vardır.

Türkçe Beyitlerinden :

Tîğ-i aşk-ı yâr ile cism olmayınca pür-şikâf
Âfitâb-ı aşkdan gelmez derûne inkişâf

Farsca beyitlerinden :

حاجیان ره عشقیم ومقیم عرفات
عرفاتی که نشان میدهد از ذات وصفات
زائر کعبهٔ دل کرده فدا جان وسرش
بردر دوست نباشد بوسائط حاجات

S A F H Î

Şâirler Tezkiresi yazarlarından Sâlim Efendi'nin muâsırı «çağdaşı» âlim şâirlerden hoş sözlü bir şâir olup Kula'ya bağlı Emre Sultan köyündendir. Tahsîl ve terbiyesi İstanbul'dadır.

Sâlim Tezkiresi'nde yazılı bir gazel:

Celî hattır keşide ebruvan husnün kitâbından
Muammâ-yı tegaafüldür müjen ikrâr bânından

Nem-i eşkimle perverde gül-i sad-berk her-dâğem
Çekîdedir bu bâğın şebnem-i feyz-i sehâbından

Gözümde keştî-i âteş görünür zevrak-ı sahbâ
Sirişk-i mevc-i tûfân hîz-i aşkın iltihâbından

Bilir nabz-âşinâyân derd-i mutrib nîdüğün dilden
Devâ sâzende-i hikmet iken târ-ı rebâbından

Olursa çeşme-i hurşîd âlem-tâb ile memlû
Ümîd-i feyz-i sâfî itme «Safhî» gam şerâbından

SIDKI MUSTAFA EFENDİ
1185 = 1771

Kethudâ kaleminden yetişmiş mârifet sâhiblerinden bir zât olup İstanbul'ludur. Defter Emini Vekil iken 1183 de vefat etti. Üç lisanda manzûm ve mensûr lâfız ve muammaları toplayan «Mecmûa-i Hafîza» isminde bir eseri ve bâzı şiirleri vardır.

SÂLİH EFENDİ
1166 = 1752

Âlim şâirlerden Farsca'yı iyi bilen, hattat bir zât olup İstanbul'ludur. Tahsîlini tamamladıktan sonra kadîlik mesleğine girmiş ve Nakşibendî tarîkatı büyüklerinden Murad Buhârî'ye intisâb etmişti. 1166 târîhinde dünyadan ayrılarak Eyüb'de Idris Köşkündeki Çeşme arkasında bulunan kabristana defn edildi. Mürettep Dîvânı ve «Sâib» Dîvânına şerhi vardır. Sülüs ve neshî yazıyı Âbid Çelebi Mescidinin imamı ve mektebinin muallimi Celvetî tarîkatı ârîflerinden Muhammed Zaîfi Efendi'den meşk etmiştir.

SIDKI EMETULLAH HANIM «İSTANBULÎ»
1175 = 1761

Zamanında «Emetullah Hanım» denmesiyle dünyaca tanınan yiğit üslûblu kadının şiirde kullandığı mahlâsıdır.

Mürettep Dîvânı ile «Mecmau'l-Ahyâr», «Genc-i Envâr» isminde mutasavvıfâne manzûmeleri ve bâzı risaleleri varsa da basılı değildir. Vefatı «Sıdkı Fâzıl» terkîbinin gösterdiği 1115 târîhinde, kabri Edirnekapısı hâricinde Emîr Buhârî zâviyesi civarında, babası Kaametî-zâde Muhammed Efendi yanındadır. Bayrâmî tarîkatı büyüklerinden Himmet Efendi'ye intisâbı vardır. «Hadîkatü'l-Cevâmi'»de Ümmî Sinan-zâde Hasan Efendi'ye intisab ettiği yazılıdır. Hemşîresi olup 1175 de vefat ederek yanına defn olunan Fâize Fâtıma Hanım da Osmanlı şâirelerindendir.

Şiirlerinden :

Hafta geçmez kûyüne mihmân iden sensin beni
Belki her şeb subha dek nâlân iden sensin beni

Dest-i tedbîrinle çâk olsun mu dâmân-ı firâk
Âfitâb-ı hüsnüne hayrân iden sensin beni

Babasına söylediği târih :

Kaametî-zâde'ye a'lâ-yı İrem ola mekân «1089»

Himmet Efendi'ye :

Bugün Himmet Efendi Adn'i kıldı kendûye me'vâ

SABİH AHMED EFENDİ
1198 = 1783

Şâir ve inşâ yazarlarından Farsca'ya vâkıf bir zât olup İstanbul'ludur. «Tokaadi Şeyh Emîn Efendi» müntesiblerindendi. 1198 târîhinde vefat etti. Üsküdar'da medfundur. Meşhûr Şâir Örfî'nin Dîvânını şerh etmiştir. Müretteb Dîvânı da vardır. Bir na'tından :

Butûnun matlâ'ı subh-i hüviyyet yâ Resûlellah
Şuûnun mihr-i âlemtâb-ı rahmet yâ Resûlellah.

SABRÎ EFENDİ «MUHAMMED EMİN SABRÎ EFENDİ»
1299 = 1880

Orta derecede Osmanlı şâirlerinden bir zât olup Mora'nın Anaboli kasabası eşrafındandır. Küçük yaşında iken çiçek hastalığından gözleri görmez olmuştur. Dîvânı şâir ve münşîlerden Bursa'lı Eşref Beyin himmetiyle 1299 târîhinde Bursa'da basılmıştır. «Rümûzü'l-Hikem» müellifi Sâmî Paşa merhûmun babası Tırapoliçeli Şeyh Necîb Efendi ile şiir yarışmaları vardır. Dîvânından başka Türkçe, Farsca, Rumca «Tuhfe-i Vehbî»ye nazîreler yazmıştır.

Dîvânının matlâ'ından :

Nikaab-endâz olunca çehre-i esrâr-ı «Bismillâh»
Serâpâ âlemi tenvîr ider ruhsâr-ı «Bismillâh»

Olur tâ safha-i lâhûtiyâne pertevi zâhir
Ziyâ küster olunca mihr-i pür envâr-ı «Bismillâh»

Letâfet-yâb ider gülşensarây-ı âlem-i kudsî
Nevâ-yı bülbül-i hoş lehce-i gülzâr-ı «Bismillâh»

Olur her nokta-i müşkini hâl-i ârız-i gufrân
Rakam-küster olunca kilk-i anber-bâr-ı «Bismillâh»

İder gîsû-yi huran-ı behişti mû-bemû ta'tîyr
Şemîm-i anberin âsâr-ı sünbülzâr-ı «Bismillâh»

Rikâbında olur nâmûs-i Ekber peyk-i çâ-bük-rev
Alem kaldırsa bir yerde sipehsâlâr-ı «Bismillâh»

SÂİB AHMED EFENDİ
1305 = 1887

İlim adamlarından Farsca'ya vâkıf bir zât olup İstanbul'ludur. Tahsîlini tamamladıktan sonra devlet hizmetine girerek «Âmidî - Diyâr-ı Bekir» kalemi halîfeliğine yükseldi. 1305 târîhinde vefat edip Beşiktaş'da Yahyâ Efendi türbesi avlusuna defn olundu.

Eserleri :

1 — Terceme-i Gülistan: Sâde bir dille yapılmış vâkıfâne bir tercemedir.

2 — Terceme-i Nân ü Halva: Basılı değildir.

3 — Dîvançe.

4 — Şiirde de kaabiliyet sâhibi olduğuna, manzûm tercemeleriyle Umumî Kütüphâne kapısı üstündeki târih şâhiddir.

SAFVET NESÎBE HANIM «İSTANBULÎ»

1253 = 1837

Osmanlı şâirelerinin değerlilerinden olup Beğlikci Muhib Efendi'nin kızıdır. 1253 târîhinde İstanbul'da vefat ederek Hazret-i Hâlid civarında babasının yanına defn olundu. Basılmamış müretteb dîvançesi vardır.

Beyitlerinden:

«Safvetâ» râz-ı dilin kimseye izhâr etme
Gün olur yardım ider bir dil-âgâh sana.

SÂDIK MUHAMMED EFENDİ «ANTAKYA MÜFTÜSÜ»

1276 = 1859

Antakya Müftüsü Ahmed Efendi'nin oğludur. 22 yaşında iken Arabî ilimlerden icâzet alarak senelerce ilmin yayılmasına hizmet etmiştir. Bir tefsîr-i şerîf yazmağa başlamışsa da bitirmeğe muvaffak olamamıştır. Antakya müftüsü iken 1276 târîhinde vefat etti. Şiirde mahlâsı «Sıdkı»dır. Eserlerinin en meşhûru edebiyatçılar arasında malûm olan «Mekremetlû yazılır mı bize ey kilk-i debîr» manzûmesidir (*). Diğer şiirlerinde akıcılık ve letâfet yoktur. Haleb vâlilerinden Süleyman Paşa'nın dîvân efendisi Haleb'li Mû'tî-zâde Ahmed Efendi tarafından bile bile «mekremetlû» unvânı yazılmış bulunduğundan, Sâdık Muhammed Efendi'nin mukabele olarak yazdığı bu meşhûr «Tercî-i Bend»in bir kısmı aşağıda gösterilmiştir:

(*) Sâdık Muhammed Efendi, Rusya muhârebesi sırasında «Kasîde-i Târihiyye» yazıp Şeyhu'l-İslâm Ârif Hikmet Bey vasıtasiyle Sultan Abdü'l-Mecîd Hân'a takdîm etmiştir. Bu münâsebetle pâdişah tarafından kendisine «fazîletlû» unvâniyle müftilik tevcih edilmiştir. «Mekremetlû», müderrisler hakkında kullanılan unvandır. «Fazîletlû» ise İstanbul ve Harameyn pâyelilerine verilen daha yüksek bir lâkabdır.

Süleyman Re'fet Paşa'nın Haleb vâliliğinde bulunduğu sırada yazdırdığı bir mektupta divan kâtibinin sözü geçen zâta «fazîletlû» yerine «mekremetlû» unvânını kullanmasından dolayı reddiye olarak yazdığı manzûme edebiyatçılar arasında şöhretine sebeb olmuştur.

«Son Asır Türk Şâirleri» — İbnü'l-Emin M. Kemal İnal

Resm-i unvân-ı mekâtîb-i dîde tahrîr
Araz-ı rütbeye nisbetle olunmuş tasvîr
Yine haysiyyet-i zâtîye olunmaz tenkîr
Hakk-ı haysiyetimizden eğer oldunsa habîr
Mekremetlû yazılır mı bize ey kilk-i debîr

Öyle bir sâde müderris değiliz mıhrîriz
Ak sakallı hâceyiz ilm ü hünerde pîriz
Akl ü nakli biliriz muktedir-i takrîriz
Yapmışız Hazret-i Kur'ân'a mufassal tefsîr
Mekremetlû yazılır mı bize ey kilk-i debîr

Halka teblîğ ile ferman şeh-i kevneyni
Vüzerâ-yı şeh-i dünyaya şebîhiz ayni
Emr ü nehy eyliyerek fasl ideriz mâbeyni
Olmuşuz şer'le fetvâya buyurmakda vezîr
Mekremetlû yazılır mı bize ey kilk-i debîr

Etmişiz nice makaamât-ı ulûmu tahkîk
Şerh-i îzâh ü meânîye havâşî ta'lîk
Hâsılı vârid olup Hazret-i Hakk'dan tevfîk
Olmuşuz devlet-i ilmiyye-i ulyâda müşîr
Mekremetlû yazılır mı bize ey kilk-i debîr

Biz bu devletde cevâhir gibi kıymetlû idik
Nezd-i erbâb-ı fezâilde fazîletlû idik
İmdi bu rağbet ile neşrede himmetlû idik
Hâliyâ evc-i fazîletde iken bî taksîr
Mekremetlû yazılır mı bize ey kilk-i debîr

SAFVET MUSTAFA EFENDİ «İSTANBULÎ»

Son asır şâirlerinden ve Mevlevî tarîkatı mensublarından olup Galata'lıdır .Hayâtının ilk devrelerinde yorgancılık etmiştir. «Cevâhir-i Mültekata» sâhibi Lebîb Efendi'nin himmetiyle Tophâne Ruzname Kalemine alınarak nihâyet karantina başkâtibi olmuştur. 1284 târihlerinde İstanbul'da vefat etti. Yenikapı Mevlevîhânesi civarında medfundur. Tırnakçı-zâde Zîver Bey haklarında şu târîhi söylemiştir: «Safvet ola ukbâda karîn Hassân'e».

Bir hikâyeden çıkarılmış olan Berenje manzûmesi en değerli eseridir. Gazellerinin en meşhûru «Âlem bu yâ» redifli olanıdır. Bu cümleden olarak :

Görme ahkar kimseyi cânâ kadr-i meçhûldür
Hakkın ednâ bendesi a'lâ olur âlem bu ya

Keşf-i mir'ât-ı serâir eyleme ahbâba da
Belki bir sûret ile a'dâ olur âlem bu ya

Âb-ı rûyin dökme her nahl-i pelîdin pâyine
Meyve-i matleb ya olmaz ya olur âlem bu ya

Hazret-i Şâh-ı Velâyet hakkında nazm ettiği âşıkaane istimdadından:

Ağlasun iki gözüm aşr-ı muharrem aşkına
Gönlümü mihrinle yandır mâh-ı mâtem aşkına
İltifât et «Safvet»e Sıbteyn-i Ekrem aşkına
Dergeh-i ihsânına geldim dahîlek yâ Alî.

SIDKI EFENDİ
«HASİRÎ-ZÂDE ŞEYH SÜLEYMAN SIDKI EFENDİ»
1253 = 1873

Mutasavvıf şâirlerden bir zât olup Südlüce'deki Sa'dî Dergâh-ı Şerîfi şeyhi Mustafa Izzî Efendi'nin oğlu ve halîfesidir. Dîvançe teşkil edecek kadar şiirleri vardır. Mezkûr dergâhda ondört sene şeyhlikden sonra «Şeyh Süleyman'ın makaamın eyliye Mevlâ cinân» tarîh-i menkutunun delâlet ettiği 1253 senesinde vefat etti.

Ârifâne bir gazeli :

Gönül envâr-ı hurşîd-i hakîkatden münevverdir
Anınçün sırr-ı remz-i «Alleme'l-esmâ»ya mazhardır

Hicab ancak yine kendi özündür yoksa ey gaafil
Tecelliyât-ı vahdet serteser âlemde azherdir

Hemen sen mürg-i cânın lâne sâz-ı bâğa teslîm et
Gelir gam çekme asla rızk-ı maksûmun mukarrerdir

Tecellî-i celâl eylerse me'yûs-i atâ olma
Teselliyât-ı envâr-ı cemâl elbet mukarrerdir

Gel imdi hâk-i pây-i Şeyhî kuhl-i dîde kıl «Sıdkı)
Tarîk-ı aşk-ı Hakk'da rehnümâdır sâna rehberdir.

Hasan Rızâ ve Ahmed Muhtar Efendilerle İsmail Necâ Paşa isimlerindeki değerli evlâdları da babalarının mesleğine bağlı ve şiir kaabiliyetine sâhibdirler. 1302 târîhinde âhirete intikal eden Rızâ Efendi ve 1329'da dünyadan ayrılan Muhtar Efendi adı geçen dergâhda babaları yanına, 1312'de vefat eden Necâ Paşa da Yûsuf Sîneçâk-i Mevlevî yakınına defn olundular.

Rızâ Efendi'nin bir na't-ı şerîfinden :

Kudûmun Hak Teâlâ'dan atâdır yâ Resûlellah
Zuhûrun derd-i isyâna devâdır yâ Resûlellah

Hevâ-yı nefs ile müstağrak deryâ-yı ihsânım
Elim tut düşmüşüm hâlim hebâdır yâ Resûlellah.

Necâ Paşa'nın bir gazelinden :

Mihr-i rûyundan mı tâbım, âteş-i dilden midir?
Bülbülün feryâdı bilmem hâr mı, yâ gülden midir?

Ahmed Muhtar Efendi'nin bir na't-ı şerîfinden :

Usât-ı ümmetinden bir zelîlim yâ Resûlellah
Sadâ-i cürmle gaayet alîlim yâ Resûlellah

Hevâ-yi nefsile ömrüm geçirdim eyledim zâyi'
Recâ-yı afve yüzüm yok hacîlim yâ Resûlellah.

SAFÂ İSMAİL BEY «TRABZONİ»
1319 = 1901

Zamanımız edîblerinin mümtazlarından olup babası Trabzon'ludur. Kendisi Mekke-i Mükerreme'de doğmuştur. Muallim Nâcî «Şâir-i mâderzâd = Anadan doğma şâir» ismini verdiğinden o namla meşhûr olmuştur. Bu da işret kurbanı olan şâirlerdendir. Tahsîl ve terbiyesi «Dârü'ş-şafaka»dadır .1319 târîhinde Sivas'da sürgünde iken vefat etti. Garibler Mezarlığında medfundur. Hâl tercemesi küçük kardeşi Ali Kâmi Bey tarafından neşr olunan «Hissiyat» ismindeki şiirleri mecmûasının baş tarafında yazılmıştır. Matbû' eserleri: «Sünûhat», «Huz mâ safâ da' mâ keder», «Mülâhazât-ı Edebiyye», «Mevlid-i Pederi Ziyâret», «Mağdûre-i Sevdâ», «Mensiyyat», «İntâk-ı Hakkın Tahmîsi.

Şiirlerinden :

Ülü'l-erbâba karşı nâsıyen mir'ât-ı kalbindir
Delâlet eylemez ca'li beşâşet safvet-i bâle
Şerâfetle asâlet fazl-i zâtîden ibâretdir
Fazîletdir şeref-bahşâ olan ecdâd ü ensâle
Cihanda en büyük bir hîle varsa doğru olmakdır
Birader aldanırsın kimseyi kalkışma iğfâle

Mısra'larından :

Mukdim insâna olur avn-i İlâhî rehber

*

O rütbe ketm-i esrâr eyle kim ser vîr de sır verme

1318'de vefat ederek Üsküdar'da Karaca Ahmed mezarlığına defn olunan ortanca kardeşi Vefâ Ahmed Bey de şâirlerden bir zât idi. Bunun da hâl tercemesi Ali Kâmi Bey tarafından neşr olunan «Eş'âr-ı Vefâ» ismindeki risâlede mezkûrdur.

SÂFÎ-İ ÜSKÜDÂRÎ
1319 = 1901

Nükteci şâirlerden bir zât olup şâirlerden Muhammed Emîn Nüzhet Efendi'nin oğludur. Yanya'da doğmuştur. 1319'da Haleb'de vefat etti. Haleb Mektupçu muavinliğiyle İstanbul'dan uzaklaştırıldı. Hükûmet konağı civarındaki Cebîle kabristanında medfundur. Manastırlı Rif'at Bey hakkında şu târîhi söylemiştir:

Çıkıp Cem söyledi târih-i fevtin
Safâ-yı cennete azm etti Sâfî

Vefatı sırasında kırk bir yaşında idi. Şiirleri tekellüfden âzâdedir. Matbû' eserlerinden en meşhûru, «İslâm-ı Hazret-i Ömer» ismindeki mesnevîsidir. Diğerleri «Cidâl-i Sa'dî bâ müddeî», «Şi'r-i Sâfî», «Kavâid-i Fârisiyye»dir.

Şiirlerinden :

Terk-i gafletse ey gönül maksâd
Zevk-ı vahdetse müntehâ-yı emel
Bârigâh-ı Cenâb-ı Mevlâyı
Ârama âsümanda kendine gel

*

Diyemez oldum eyleyip ta'yîn
Bu da vârım şu da diyârımdır
Vâr ise mâlik olduğum bir şey
Yeri meçhûl olan mezârımdır

*

Benimle yâr meğer yekvücûd imiş Sâfî
Felekde gafleti seyr et ki ben beni ararım

ŞAH ÇELEBİ «AFYON KARAHİSARÎ»
780 = 1378

Germiyanlı İlyas Paşa evlâdından ve Karahisar Çelebilerinden bir zât olup 780 senesi sonlarında Kula'da vefat etti. Esrar Dede Tezkiresinde Farsca olarak yazılmış âşıkaane bir na'tı zikredilmiştir.

Matlâ'ından :

جز جمالت چون درون پاك را محبوب نیست

پس بعقل اسباب حسن جوهرت محبوب نیست

Cüz cemâlet çün derûn-i pâk râ mahbûb nîst
Bes be akl-i esbab husn-i cevheret mahbûb nîst

ŞEYHİ «YÛSUF SİNAN GERMİYANÎ»
826 = 1422

İlk devir Osmanlı şâir ve tabîblerinden olup «Şeyhî» mahlâsı Hacı Bayram Velî Hazretleri tarafından verilmiştir. Çelebi Sultan Muhammed ve Sultan II .Murad devirlerinde yaşamıştır. Seyyid Nesîmi ile Bursa'da buluştukları lâtîfî tarafından rivayet edilmiştir. 826 H. târîhinde vefat etti. Kütahya yakınında medfûn olduğu kesinlikle bildirilmekte ise de yeri belirli değildir. Şiire âid kaaideleri Ahmedî'den öğrenmiştir. Şiirlerinin lâfzında o kadar güzellik yoksa da mesnevîleri üstadcadır. «Habnâme-i Attâr»ı manzûm olarak terceme etmiştir ki bir nüshası Manisa'da Murâdiye Kütüphânesinde vardır. Sultan Murad'ın emriyle Şeyh Nizâmî'nin «Penc-i Genc» ismiyle mâruf «Hamse»sinden «Husrev ü Şîrîn»

ünlü hikâyesinin Türkçe nazmına başlamış ise de ikmâline muvaffak olamayıp kızkardeşinin oğlu «Hurşîd ü Ferah-şâd» nâzımı Cemâlî tamamlamıştır. Tahsîlini tamamlamak için İran'a giderek Seyyid Şerîf ile ders arkadaşlığı yaptığı «Sehî Tezkiresi»nde mezkûrdur. Kendisine zulüm ve fenalık yapmak isteyen bâzı kötü niyetlileri teşhir eden «Hârnâme» isminde bir manzûmesiyle Mürettep Dîvânı vardır. 901 de vefat edip Eyüb'de medfun olan diğer yeğeni Molla Kaasım Azarî de değerli şâirlerden bir zât idi. «Şerh-i Mevâkıf»ın İlâhiyat bahsine hâşiyesi, Molla Lûtfî'nin «Seb-i Şidad» isimli suâllerine cevâbı ile Türkçe ve Farsca şiirleri de vardır.

Beyitlerinden :

Gül yüzün mecmûasından nice kim defter düzer
Verir evrâkın yele çok nüshasın ebter düzer

Mesnevîlerinden :

Kadrini bil ömrünün ey bü'l-heves
Bir dem imiş hoş gör ânı bir nefes

Sûd ü ziyân çün yeme dünya gamın
Gam yer isen bâri ye ukbâ gamın

«Husrev ü Şîrin» manzûmesinin matlâ'ı :

بحمد الواحد الاحد القديم - وبسم الله ذى المن العظيم
سلام الله يا خير الانام - عليك والنبيين الكرام

Bihamdi'l-Vâhidi'l-Ehadi'l-Kadîm
Ve Bismillâhi zi'l-menni'l-Azîm

Selâm'u-Allah'i yâ hayre'l-enâm
Aleyke ve'n-Nebiyyîne'l-Kirâm

Hudâ'ya bize tevfîkı refîk et
Makaam-ı Hakka tahkîki tarîk et

Açık tut hikmet-ü tevhîd bâbın
Gözümden götürüp taklîd hâbın

Yakîynin nûrunu câna çerâğ et
Gönülden zulmet-i şekki ırâğ et.

Husrev ü Şîrin'inden :

Zihî hiss kim özündedir hayâtı
Kamû fânî vü Bâkîy pâk-i Zâtî
Zihî kaadir ki ana halk-ı kevneyn
Ola ehven ki sana tarfetü'l-ayn

Şiir ve inşâda şöhreti «Şeyhî», tabâbetde şöhreti de «Hakîm Sinan» dır.

«Kenzü'l-Menâfi' fî Ahvâli'l-Emzice ve't-Tabâyi'» isminde tıbba âid bir eseri vardır. 804 târihinde bir nüshasını çıkardığı «Neynâme» adlı eseri Beşiktaş'da Yahyâ Efendi kütüphânesindedir. Bir de «Dürerü'l-Akaaid ve Gurer ü külli sâik ve kaaid» isminde Türkçe mensûr bir eseri vardır ki bir nüshası Hâlis Efendi kütüphânesinde mevcuddur.

Mukaddimesindeki beyitlerinden :

Can çerâğında «Şeyhî» aldanma
Ne kadar yansa bulîserdir ufûl

ŞERÎFÎ-İ ÂMİDÎ

920 = 1519

Üç lisan edebiyâtına vâkıf kuvvetli bir şâir olup «Diyâr-ı Bekir - Âmid»lidir. Yaklaşık olarak 920 H. târihlerinde Mısır'da vefat etti. Sultan Cem'in yakınlarındandı. Tûs'lu Firdevsî'nin meşhûr «Şehnâme»sini manzûm olarak terceme edip Sultan Gavrî'ye takdîm ettiği zaman her bir beyt terceme başına birer dinar «hediyeye» nâil olmuştur. Tercemenin bir kısmı zamanımız ilim adamlarından «Diyâr-ı Bekir'li Ali Emîrî Efendi Hazretlerinde mevcuddur. Tercemenin mukaddimesinden :

Götür dâim dile ismin Allah'ın (İlâh'ın)
Ki ânın zikri mahv ider günâhın

O kim dilden gidermez Tanrı âdın
İki âlemde ol bulur murâdın

Hamidiye Kütüphânesinde mevcud, beyan ve bedi' ilimlerinden bahs eden Sinan Paşa adına Türkçe yazılan «Hadîkatü'l-Fünûn» sâhibi Şerifî'nin de bu zat olması muhtemeldir.

Bir de yazılış târîhi 986 olan «Şevâhidüş-Şühedâ» ismindeki Türkçe eserin müellifi de Şerifî mahlâslı bir zât ise de Diyâr-ı Bekir'li Şerifî

olmasına târih müsâid olmadığı gibi eserinde yazdığı «Seyyid Ahmed Şerîfî el-Ma'rûf bi Kaadî Şerîf ibni's-Seyyid Muhammed» künyesi de başka bir zât olduğunu göstermektedir. Mezkûr eser iki kısım üzerine tertib edilmiş olup birinci kısım mesâib-i enbiyâ «Peygamberlerin başına gelen musîbetler», ikinci kısım Ehl-i Beyt'in uğradığı belâlardır ki «Fuzûlî'nin «Hadîkatü's-Suadâ»sı tarzındadır. Sonunda Sultan III. Murad ile musâhibi Şemsi Paşa'yı zikretmektedir.

ŞÂMÎ MUSTAFA BEY

Sultan II. Bâyezid devrinde Sancak beyliği hizmetinde bulunan meşhûr şâirlerdendir. Zamanında «Şamlı oğlu» şöhretiyle tanınmıştır. Dîvânı basılı değildir.

Beyitlerinden :

Yetmez mi temâşâ-yi cemâl elde sunarsın
Ey âşık-ı mihnet-zede buldukça bunarsın

beyti meşhûrdur.

ŞEHDÎ MUHAMMED ÇELEBİ «AMASYAVÎ»

Fâtih Sultan Muhammed Han devri şâirlerinden olup Amasya'lıdır. Fâtih Hazretlerinin fetihlerini anlatan, Tûs'lu Firdevsî'nin «Şehnâme»sine benzeterek kırk bin beyti muhtevî olan bir Osmanlı târîhi yazmağa başlamış, fakat tamamlamağa ömrü vefa etmiyerek ancak on bin beytini hazırlayabilmiştir.

Eserin matlâ'ı şudur :

بنام خداوند داد ار پاك
بر آرندهٔ آتش و آب و خاك

Benâm-ı Hudâvend-i dâd er-i pâk
Ber-ârende-i âteşi vü âb ü hâk

Amasya'da medfundur. Kardeşi Şermî Osman Çelebi de âlim ve şâirlerdendir.

ŞEM'Î ŞEM'ULLAH «PERZERÎNÎ»
1000 = 1591

Perzerin'li, ders okutmakla yaşayan bir mutasavvıf idi. Şeyh Vefa Hazretlerinin kaymakam ve halîfesi Ali Dede'nin halîfelerindendir.

Hayâtının sonlarında harâbâtîlik «meyhâne» âlemine müptelâ oldu. «Mesnevî-i Şerîf»e, «Dîvân-ı Hâfız»a, «Gülistan»a, «Bostan»a, «Pend-i Attâr»a, «Sebhatü'l-Ebrâr»a, «Bahâristan»a, «Tuhfetü'l-Ahrâr»a, «Mantıku't-Tayr»a şerhler yazarak ad bırakmıştır. Vefa yakınında inzivaya çekildi. Vefatı 1.000 dedir. Kendi el yazısı ile yazma Mesnevî şerhi Şehzâde Câmi-i Şerîfi kütüphânesindedir. Üsküdar'da Rûmî Muhammed Paşa Câmi-i Şerîfi'nin kıble tarafındaki avlu kapısı dışarısında medfundur.

Kitâbesi:

Rûşen etsin hâne-i kalbin Hudâ
Şem'î'nin rûhuna kim kıla duâ

«Ayvansarâyî»'nin «Vefeyât»ında Vefa'da veyâhut Üsküdar'da medfun olduğu yazılıdır.

Âşıkaane gazellerinden :

Râzıyım her ne iderse bana serv-i semenim
Tîğ-i müjgân ile sad-pâre kılarsa bedenim

Beni öldürmeğe âr eylemiş ol sîm-tenim
Varayım yalvarayım boynuma takup kefenim

Hulle-i cennet olursa çekeyim çâk ideyim
Dem-i vuslatda bana hâil olan pîrehenim

«Şem'î»'yim gûşe-i meyhâneyi vermem feleğe
Gülşen-i bâğ-ı İrem'den bana yeğdir vatanım

Bu gazel kitabı bastıranın gafleti eseri olarak başka bir Şem'i'nin dîvânına konulmuştur.

Beyitlerinden :

Dost medhinden ne hâsıl, zemm-i düşmenden ne gamm
Fâriğ ü âzâdeyim birdir yanımda medh ü zemm

«Tuhfetü'l-Âşıkiyn» isminde otuz bab üzerine mürettep ahlâk ve tasavvufdan bahseden 986 da yazılmış Türkçe mensûr bir eseri de vardır ki nüshası Şehid Ali Paşa Kütüphânesindedir.

ŞÛRÎ-İ MECZÛB

990 = 1582

Mevlevî âriflerinden rind meşrebli «derviş tabîatlı» bir zât olup Bursa Yenişehri'ndendir. «Sîne-çâk»den Mesnevî'nın sırlarını aldıktan sonra bir müddet hâli perîşan denecek bir tecelliye mazhar olarak seyahat etti. Bundan sonra ayılıp kendine gelerek bir zaman Şam Mevlevîhânesinde ikaamet etti. Bu esnada Rûhî, Mezâkî, Samtî gibi âşık şâirler kendisinden istifade ettiler. Vefatı 990'dadır.

Meşhûr Tercî-i Bend'inin matlâ'ından :

Kevn bir âyine-i ibret-nümâdır pür-suver
İn'ıkâsâtına aldanma sakın kılma nazar
Lâ'l-i rengîn görünür bakdıkda her seng ü meder
Nâzır-ı Hakk olmağa eşyada ey nûr-i basar
Peyrev-i erbâb-ı fakr ol tâ olasın dîde-ver
Sırr-ı eşyâyı kemâhiye bilmek istersen eğer
Mekteb-i irfâna gel zinhâr olma bî-haber

Beyitlerinden :

Gel ey nâsıh ko-pendi hâl-i dilden bî-habersin sen
Benî dîvâne kıldı ol perî bilmem ne dersin sen

ŞUHÛDÎ DEDE «MUĞLAVİ»

1000 = 1591

Hâl tercemesi geçen Şâhidî İbrahim Dede Hazretlerinin oğludur. [Esrâr Dede Tezkiresi]nde manevî evlâdı olmak üzere kayıtlıdır. Kırk küsur sene Muğla Mevlevîhânesinde babasının yerinde şeyhlik yaparak bin târîhinde Muğla'da vefat etti. [Âşık Çelebi Tezkiresi]nde aşağıdaki kıt'aları yazılıdır:

Dehânın fikri dilde gonca-i gülzâr-ı cânımdır
Hayâl-i serv-i kaddin hayliden hâtır-nişânımdır

Fırak-ı lâ'l-nâbınla belâ bezmine ey sâkî
Demâdem eşk-i gülgûnum şarâb-ı erguvânımdır.

ŞEFİ'Î DEDE «KEFEVÎ»
1082 = 1671

Mevlevî şâirlerinden olup Kefe'lidir. Resmî ilimleri tahsîlden sonra Konya'da Molla Hünkâr Hazretlerinin eşiğine yüz sürücü olmuştur. 1082 târîhinde bekaa âlemine göçtü.

Şiirlerinden :

Dil rişte-i peyvend-i hilâl olmadı mı?
Şâyeste-i ikbâl-i visâl olmadı mı?

Kaabil mi değil vaslına ermek yoksa
Ben kuluna ihsâna mecâl olmadı mı?

rubâîsiyle,

Zebân olsa ser-i gûyende her mûyim mücâb olmaz
Sükût etmek gibi âlemde nâdâna cevâb olmaz

beyti meşhûrdur.

Ş E H İ D Î

Mevlevî âşıklarından olup Edirne'lidir. 1082 de vefat etti. Neşâtî Dede mürîdlerindendir. «Tezkire-i Esrâr»da mezkûr muhammesinin matlâ'ından :

Mir'ât-ı musaffâ mı değil rûy-i dil-ârâ
Kim görmiyesin anda bugün Hakkı hüveydâ

Bu pendimi gûş eyle gönül kim budur evlâ
Dil verdiğine sıdk ile ver cân kî zîra

مَنْ مَاتَ مِنَ الْعِشْقِ فَقَدْ مَاتَ شَهِيدًا

Men mâte mine'l-aşkı fekad mâte şehîdâ

ŞUÛRÎ HASAN EFENDİ «ÇELEBİ»
1105 = 1693

Osmanlı edîblerinin faziletlilerinden olup Haleb'lidir. İstanbul'da Mâliye Dâiresi halîfelerinden iken «Suhte dil» terkîbinin delâleti olan 1105 târîhinde vefat etti. Edirnekapısı hâricinde medfundur. Ayvansa-

raylı'nın «Vefeyât»ında Üsküdar'da medfun olduğu yazılıdır. Eserlerinin en meşhûru on iki senede tamamladığı «Ferheng-i Şuûrî - Nevâl-i Fudalâ» (*) ismindeki yirmi iki bin beş yüz elli kelimeyi ihtivâ eden lûgattır ki beş yüz kadar şâirin eserlerinden mısâl göstererek hazırlamıştır. Farsca'daki tam vukufuna kat'î huccettir. Diğer eserleri, «Mürettep Dîvân», «Terceme-i Pend-i Attâr» ile Riyâzî'nin Farsca'da nâdir olarak bulunan ata sözleri ıstılâhlarını ve istiareleri açıklıyan «Düstûrü'l-Amel»ine yaptığı zeyl'den ibarettir.

«Ta'dîlü'l-Emzice» isminde Osmanlı vezîrlerinden Ahmed Paşa nâmına yazılmış tıbdan bir eseri daha vardır. «Ferheng»den mâadâsı basılı değildir.

Şiirlerinden :

Ettiği dâ'vâya kaadir olmadır şart-ı hüner
Âdemi rüsvây eder isbâta acz-i kudreti

Dem ura ilm ü maârifden ide aks-i zuhûr
Mevt evlâdır ana var ise âr ü gayreti

Aczin ikrâr eylemek hayli hünerdir ârife
Bilmediğin bilmemek cehliyle olur şöhreti

ŞÂBAN-ZÂDE MUHAMMED MUHTEŞEM EFENDİ
1104 = 1692

Fazîlet sâhibi edîblerden bir zât olup üç lisânın edebiyâtına vâkıfdır. Âlimlerden Şa'bân Efendi'nin kardeşi Harem Efendi'nin oğludur. Amcası yanında tâlîm ve terbiye gördüğünden Şa'ban-zâde şöhretiyle tanınmıştır. 1104 târîhinde Edirne'de vefat ederek Kaadirîhâne önünde Selçuk Hâtun Câmii sâhasına defn olundu. Eserlerinden kendi el yazısı ile yazma «Mazharü'l-Eşkâl fî Beyâni Lûgaati'l-Mesnevî» ismindeki kitâbının bir nüshası Çorlu'lu Ali Paşa Kütüphânesindedir.

(*) Farsca'daki kelimelerin inceliklerine dâir Osmanlı âlimlerinden İnegöl'lü Mevlânâ Mustafa İbni Muhammed'in de birinci kısmı isimler, ikinci kısmı masdarlar, üçüncü kısmı Farsca kaaidelerden bahseden «Câmiü'l-Fürs» isminde büyük bir eseri vardır ki 91 târîhinde yazılmış bir nüshası İstanbul'da Köprülü kütüphânesinde tarafımdan görülmüştür.

Mevlevî büyüklerinden Hatîb Rüstem Dede'nin «Vesîletü'l-Makaasıd ilâ Ahseni'l-Merâsıd» isminde Farsca bir lügatı vardır ki kendi söylediği «Berât-ı Münîr» târîhinin delâleti olan 903 de yazılmıştır. Üç bap, bir hâtime üzerine mürettep bulunan bu eserde her bahisde evvelâ Türkçe manzûm Farsca kaaideleri yazılıp sonra tafsîlât verilmiştir.

«Musannifek» adıyle mârûf Ali İbni'ş-Şahrud Bestâmî'nin Velî Mahmûd Paşa'ya armağan ettiği «Tuhfe-i Mahmûdiye»sini de «Tuhfe-i Mahmûd-i Muhteşem» ismiyle ustaca bir sûretde terceme etmiştir ki basılmıştır. Bu eser aşağıdaki on bâb üzerine tertîb edilmiştir:

1 — Fazîlet-i ilim ve ulemâ»: İlmin ve âlimlerin fazîleti.

2 — «Muâşeret ve ahvâl-i vüzerâ ve ümerâ»: Birlikte yaşama ve iyi geçinmenin prensipleri ile vezîr ve emirlerin hâlleri.

3 — «Tehzîb-i Ahlâk»: Ahlâkı düzeltme.

4 — «Fazîlet ve şeref-i cûd ü sehâ»: Fazîlet ve cömertlik ile elaçıklığının şerefi.

5 — «Tevbe ve nedâmet».

6 — «Husûl-i murâdât için sa'y ü verziş»: Dileklerin elde edilmesi için çalışma ve gayret.

7 — «Edâ-yi hukuk-i veliyy-i ni'met»: Velîni'metin hukukunun yerine getirilmesi.

8 — «Vikaaye»: Koruma.

9 — «Adl».

10 — «Emr-i bi'l-Mâruf ve nehy-i anil-münker»: İyiliklerin emri ve kötülüklerin yasaklanması.

Bir de kılıç ve kalem münâzarası hakkında edebî bir risalesi ve sekız bab üzerine tertiplenmiş «Âdâbü'l-Hukkâm»ı vardır.

Oğlu Abdullah Efendi'nin de «Ahsenü'l-Haber min Kelâmi Seyyidi'l-Beşer» isminde Türkçe kırk hadîs şerhi vardır ki bir nüshası Es'ad Efendi Kütüphânesindedir. Her râvînin hal tercemesi zikredilmiştir.

ŞİNASÎ MUHAMMED ÇELEBİ «İSTANBULÎ»
1114 = 1702

Tatlı dilli şâirlerden olup İstanbul'ludur. «Ruznâmeci-zâde» şöhretiyle tanınmıştır. 1114 de İstanbul'da vefat etti. «Tezkire-i Safâyî» ile «Şeyhî»'de Edirne'de vefat ettiği yazılıdır. Fasîh-i Mevlevî'nin talebesidir.

Derûnî âşinâ ol sûretâ bîgâne sansunlar
Aceb zîba revişdir âkıl ol dîvâne sansunlar (*)

meşhur beytinin söyleyicisi olan Şinâsî-i Mevlevî başkadır.

(*) Semâhâne-i Edeb, S. 119'da:

Derûnî âşinâ ol zâhiren bîgâne sansunlar
Bu bir ra'nâ revişdir âkıl ol dîvâne sansunlar

şeklinde görülmektedir.

Beyitlerinden :

Bahtı siyah olunca Şinâsî bir âdemin
Tûtî'ye dam kursa şikârı gurâb olur.

*

Menâfi'den eser yoktur ne rûhânî, ne cismanî
Zamâne âdeminden şimdi yebrûhu's-sanem yeğdir.

Mısra'larından :

Lâlenin nakşın görüp ümmîd-i bû itmez gönül

*

Âteşe nezdîk olan lâbüdd olur ruhsâr surh

ŞEMSEDDİN MUHAMMED EFENDİ
1206 = 1791

Kaadirî tarîkatı şeyhlerinden 1206 da Kıbrıs adasının Magosa kasabasında sürgünde iken vefat eden Mustafâ Âhî Efendinin halîfelerinden olup Kayseri'lidir. 1227 de İstanbul'da vefat etti. Hırka-i Şerîf yakınındaki Muhyî Efendi Dergâhında medfundur. Mürettep Dîvânı vardır. Aşağıdaki müseddes şâirâne kaabiliyetinin delîlidir.

Hüve'l-Muîn

Iztırâbı terk et ey dil Hakkı dâim eyle yâd
Sakınup ihsân-ı abd-i âciz ile olma şâd
İrişüp lûtf-i Hudâ bir gün olursun ber-murâd
Geldi bir pîr-i Hudâ bu beyti kıldı gûşe yâd
Bir kapuyu bend iderse bin kapu eyler küşâd
Hazret-i Allah, efendi «Fâtihu'l-Ebvâb»dır.

Kul eğer ihsânını kat'eylese çekme elem
Ol dahî muhtâc-ı bâb-ı Zü'l-atâ vü Zü'l-kerem
Bağlanup bâb-ı Hudâ'ya koma dilde hemm ü gamm
Vird edin subh u mesâ bu beyti sen gel dembedem
Bir kapuyu bend iderse bin kapu eyler küşâd
Hazret-i Allah, efendi «Fâtihu'l-Ebvâb»dır.

«Fi's-semâi rizkuküm» nass-ı kerîm mev'ûd iken
Hazne-i gaybında kısmet etdiği mevcûd iken
Cümleye rızkın verici Ol ganî Ma'bûd iken
Kuluna muhtâc ider mi Yâradan hoşnûd iken
Bir kapuyu bend iderse bin kapu eyler küşâd
Hazret-i Allah, efendi «Fâtihu'l-Ebvâb»dır.

Hâlikın etdiği kısmet bil tehallüf eylemez
Eylese vakti hulûl asla tevakkuf eylemez
Hakka teslîm-i vücûd iden teessüf eylemez
Öyle bir kân-ı keremdir va'dına hulf eylemez
Bir kapuyu bend iderse bin kapu eyler küşâd
Hazret-i Allah, efendi «Fâtihu'l-Ebvâb»dır.

Matbah-ı ihsânın açmış on sekiz bin âleme
Bezl idüp eltâf-ı hânın âleme vü âdeme
Hem gınâ ile sehâvet bahş iden ol «Hâtem»'e
Her gedâ vü şâh anın muhtâcıdır sen gamı yeme
Bir kapuyu bend iderse bin kapu eyler küşâd
Hazret-i Allah, efendi «Fâtihu'l-Ebvâb»dır.

Zâhir ü bâtın tecellî Zât-ı a'lâdan gelir
Cümle ef'âl ü şuûnun sırrı esmâdan gelir
Sanma kim erzâk-ı âlem şâh ü dârâdan gelir
Herkesin rızkı hele «Nahnü kasemnâ»dan gelir
Bir kapuyu bend iderse bin kapu eyler küşâd
Hazret-i Allah, efendi «Fâtihu'l-Ebvâb»dır.

Mevc-i deryâ gibidir esbâba sarf etsen şuûr
Biri mahv olur biri der'akab eyler zuhûr
Aynı değil mahv olanın mislidir bulan nüşûr
Tarfetü'l-ayn içre bak sen gör ne seyranlar olur
Bir kapuyu bend iderse bin kapu eyler küşâd
Hazret-i Allah, efendi «Fâtihu'l-Ebvâb»dır.

Rızk için efkâra düşüp «Şemsiyâ» etme telâş
Çün mukadderden ziyâde olamaz etme savaş
Sa'y ile mümkün değildir hâsılı akl-i maâş
Sen tevekkül eyle bâb-ı Hakka teslîm eyle bâş
Bir kapuyu bend iderse bin kapu eyler küşâd
Hazret-i Allah, efendi «Fâtihu'l-Ebvâb»dır.

ŞÂKİR AHMED PAŞA «TRABZONÎ»

1234 = 1818

Şiirlerinden anlaşıldığına göre fazîletli bir zât olup Trabzon'ludur. İlmiye yolundan ayrılıp mülkiye mesleğine geçmiş, vezirlik rütbesini elde ederek Mora Vâliliğinde bulunmuş ve 1234 târîhinde yerleşmiş bulunduğu Gelibolu'da vefat ederek İstanbul'da Eyüb Sultan'da Bostan İskelesi'nde Mihrişah türbesi hâricinde Küçük Hüseyin Paşa'nın kabri bitişiğine defn olunmuştur. «Esmâ-i Husnâ» ve Kur'ân sûreleri ile peygamberimizin (S.A.V.) nesebini manzûm olarak beyân ettiği eseri Takvîmhâne-i Âmire'de basılmıştır. Bir de «Add-i Âyi'l-Kur'ân» isminde Kur'ân-ı Kerîm'in âyetlerinin sayısı hakkında basılmamış bir manzûmesi vardır. Şiirleri ârifâne ve hakîmânedir.

Sözü geçen manzûmeden :

Besdir erbâb-ı fikrete bu hitâb
Bî-bekaadır bu menzil ey ahbâb
«Fettekullahe yâ üli'l-elbâb»

Muktezâ-yi hadîsi kıl tizkâr
«Ve devâü'z-zünûbi el-İstiğfâr»
Çek halâyıkdan eli, kat'et alâikden dili
«Şâkirâ» imdâd-ı Rabbânî sana besdir fakat

ŞEFKAT EFENDİ «ABDÜ'L-FETTAH ŞEFKAT EFENDİ»

1242 = 1826

İlim ve kalem sâhiblerinden bir zât olup Bağdad'lıdır. Bir müddet Kırım Hânlarının maiyyetinde, daha sonra İstanbul'da Eflâk ve Buğdan Beyleri'nin kâtipliğinde vazîfe görmüş ve yaşlanması üzerine kendi arzusu ile emekliye ayrılmış ve Kuruçeşme'deki hânesinde inzivâya çekilerek 1242 târîhinde vefat etmiş ve Kuruçeşme Mezarlığına defn olunmuştur. Dîvançesi ve Yûsuf Ziya Paşa'dan - Alemdar Mustafa Paşa'ya kadar «Hadîkatü'l-Vüzerâ» zeyli, Peygamber Efendimiz'in mübarek vasıfları ile Ehl-i Beyt'in yüksek menkıbelerinden bahseden Mesnevî tarzında büyücek bir manzûmesi ve bir «Tezkire-i Şuarâ»sı vardır. Eserlerinden «Hadîkatü'l-Vüzerâ», «Zeyli» diğer zeyillerle beraber basılmıştır. «Tezkire»nin nüshası da Veliyyüddîn Efendi Kütüphânesinde mevcuddur.

Peygamber Efendimizin hayâtına âid [Siyer-i Nebevî] manzûmesinden :

مطلع دیباجهٔ نظم کریم
اولدی بسم الله الرحمن الرحیم

Matlâ'-ı dîbâce-i nazm-ı Kerîm
Oldu «Bismillâhirrahmânirrahîym»

Hey'et-i tuğrâ-yi menşûr-i İlâh
Nakş-ı «Bismillâh»dır bî-iştibâh

Tâ ki tenfîz ide ol emr-i güzîn
Nass ile tebliğ hukm-i mürselîn

Âleme necm-i hidâyet olalar
Rehber-i râh-ı inâyet olalar

ŞÂKİR MUHAMMED EFENDİ

Aslı İstanbul'lu değerli şâirlerden olup Enderûn-i Hümâyûn'da tahsîl ve terbiye görmüştür. Sarâ-yi Hümâyûn'da «Livâ-yi Şerîf» Şeyhliği hizmetinde iken 1252 târîhinde İstanbul'da vefat ederek Hazret-i Hâlid yakınındaki mezarlığa defn olundu. Eserleri; bir nüshası Es'ad Efendi Kütüphânesinde mevcûd «Manzûm Mesnevî-i Şerîf Tercemesi »ile «Şerh-i Bahâristan» ve «Dîvânı»ndan ibarettir. Erzincanlı Hızır ibni Mustafa'nın da «Bahâristan Şerhi» vardır.

Beyitlerinden :

Ey dîde-i hûnâbe-i Şâkir bu ne girye
Te'sîr-i nigâr eylemeyen gam neme lâzım

ŞEREF HANIM

1264 = 1847

Matbû' dîvan sâhibesi Şeref Hanım'dır ki Şeyhu'l-İslâm Âşir Efendi merhûmun torunlarından Şâir Nebîl bey merhûmun kızıdır. Yanık mersiyeleri, âşıkaane münâcat ve kasîdeleri vardır. 1264 târîhinde vefat

ederek Yenikapı Mevlevîhânesinde Çınaraltına defn olundu. Mevlevî tarikatına mensubdur.

Bir münâcâtından :

Yâ İlâhî değilim müstehakk ihsân eyle
Kerem ü lûtfunu hakkımda firâvân eyle

Na't ü mersiye, münâcât ü sitâyişlerimi
Sebeb-i mağfiret et zîver-i dîvân eyle

Bir kasîdesinden :

Terfî-i kemâlâtına yetmez mi bu şöhret
Ednâ kulu olmak dû-cihanda olur elbet
Dâmâd-ı Nebî şîr-i Hudâ Şâh-ı velâyet
Kurbiyyetine bir yol ararım rûz ü şeb elbet
Yâ Rab beni dûr eyleme evlâd-ı Alî'den.

ŞEVKET MUHAMMED EFENDİ «İSTANBULÎ»

Fazîletli kâtiplerden bir zât olup İstanbul'ludur. Firârî Ahmed Paşa'ya Dîvan Efendisi olmuştu. Birinci Ordu muhâsebecisi, bilâhare kapu kethudâsı olup 1248 de vefat etti. «Ahterî-i Kebîr» hacmında «Eser-i Şevket» isminde matbû' lûgat kitâbı vardır ki ekseriyeti îtibariyle Arabca Farsca ve Türk dilindeki kelimelerden lâfız ve yazıdaki cinaslı müşterek kelime ve lâfızlardan sayılan lûgatların [sözlerin] târîf ve tefrîkına dâirdir.

«Gülistan»a nazîre makaamında «Sünbülistan»ı ve şiirde de kaabiliyeti vardır.

ŞİNASÎ İBRAHİM EFENDİ «İSTANBULÎ»
1288 = 1871

Edebiyatçıların en büyüklerinden olup Osmanlı Türk dilinin sadeleşmesine ve ifade usûlünün yeni bir tarza çevrilmesine en fazla çalışanların biri ve belki yeni edebiyatımızın kurucusu ve kemâle erdiricisidir.

İstanbul'da Tophane civarında Bolu'lu bir topçu yüzbaşısının oğlu olarak dünyaya gelen Şinâsî; Arab, Fars dillerini tahsîlden sonra Tophâne Mektûbî odası kâtipleri mesleğine dâhil olmuş ve arkasından Fransızca'yı öğrenip yeni ilimlerin tahsîli için Paris'e gitmişti. İstanbul'a dönüşünde bâzı me'mûriyetlerde bulunmuşsa da istifade edemiyerek niha-

yet «Tasvîr-i Efkâr» adıyle bir gazete çıkarmağa başlamıştır. «Resmî olmayan Osmanlı gazetelerinin birincisi olan bu yayın vâsıtası ile yeni fikirlerin neşrine ve tâmîmine çok hizmetler etmiştir.

1288 târîhinde genç yaşında vefat etti. Beyoğlu'nda Almanya elçiliği karşısındaki mezarlığa defn edildi. Kendi neşriyatından başka bâzı eser ve şiirlerini, «Tasvîr-i Efkâr»dan seçilmiş bir kısım yazılarını Ebûz-Ziyâ Tevfik Bey de neşretmiştir. «Sicill-i Osmânî»de aslen Bitlis'li olduğu yazılmışsa da vesîkalı değildir. Babası Bolu'dan, vâlidesi İstanbul'dandır.

Tevhîd'inden :

MÜNÂCÂT

Hak Teâlâ azamet âleminin pâdişehi
Lâ-mekândır olamaz devletinin taht-gehi

Hasdır Zât-ı İlâhî'sine mülk-i ezelî
Bî-hudûd anda olan kevkeb-i lem yezelî

Eser-i hikmetidir yerle gökün bünyâdı
Dolu boş cümle yed-i kudretinin îcâdı

İzzet ü şânını takdîs kılar cümle melek
Eğilir secde ider pîş-i celâlinde felek

Emr-i vech üzre yer eyler gece gündüz hareket
Değişir tâzelenir mevsim-i feyz ü bereket

Pertev-i rahmetinin lem'asıdır ayla güneş
Tab'-ı hışmından alır alsa cehennem âteş

Şerer-i heybet-i ulviyyesidir yıldızlar
Onların şu'lesi gök kubbesini yaldızlar

Kimi sâbit, kimi seyyar bitakdîr-i kadîr
Tanrı'nın varlığına her biri burhân-ı münîr

Varlığın bilme ne hâcet küre-i âlem ile
Yeter isbâtına halk ettiği bir zerre bile

Göremez zâtını mahlûkunun âdî nazarı
Hisseder nûrunu ammâ ki basîret basarı

Vahdet-i zâtına aklımca şehâdet lâzım
Cân ü gönlümle münâcât ü ibâdet lâzım

Neş'e-i şevk ile âyâtına tapmak dilerim
Anla var Hâlikıma gayri ne yapmak dilerim

Ey Şinâsî! İçimi havf-ı İlâhî dağlar
Sûretim gerçi güler kalb gözüm kan ağlar
Eder ısyânıma gönlümde nedâmet galebe
Neyleyim yüz bulamam ye's ile afvım talebe
Ne dedim? Tevbeler olsun bu da fi'l-i şerdir
Benim özrüm günehimden iki kat bed-terdir
Nûr-i rahmet niye güldürmeye rûy-i siyehim
Tanrı'nın mağfiretinden de büyük mü günehim
Bî-nihâye keremi âleme şâmil mi değil
Yoksa âlemde kulu âleme dâhil mi değil
Kulunun za'fına nisbet çoğ ise noksânı
Ya onun kahrına gaalib mi değil ihsânı
Sehvine oldu sebeb acz-i tabiî kulunun
Hem odur âlem-i ma'nîde şefîi kulunun
Beni afv eylemeğe fazl-ı İlâhîsi yeter
Sanma — hâşâ — kerem-i nâ-mütenâhîsi biter

Aşağıdaki cümleler ki hükümler ideğişmez birer hikmet ve hakikat düstûru değerindedir. «Mebhûsetün anhâ» (1) tartışması sırasında îrad ettiği sözlerindendir:

«Senedi bâtıl olur, bâtıl olan dâvânın.»

«Mümeyyiz ki bir hâkimdir ,müddeî sıfatında görünür ise garez-i hâlisden veya temyîz-i nâkısdan ârî değildir.» (2)

«Fenn-i edeb bir ma'rifetdir ki insâna haslet âmûz-i edeb olduğu için edeb ve ehli, edîb tesmiye kılınmıştır. (3)

«Bir eserin ki sânii insân ola, mümkün müdür ki anda noksan olmaya.» (4)

«Eser-i makbûl eser-i mâkul ile sâbit olmak lâzım gelir. (5)

«Mizâha mizâh ile mukabele etmek, şerre şer ile mücâzat kabîlindendir.» (6)

---

(1) «Bahsi geçmiş.»

(2) Hâkim ,hakkı bâtıldan, iyiyi kötüden ayırdedicidir. Dâvâcı sıfatında görünürse kötü niyetden veya yanlış hüküm vermekden sıyrılamaz.

(3) Edebiyat öyle bir mârifetdir ki insâna edeb ve terbiyeyi öğretici olduğu için «edeb»; sâhibi de «edîb» ismini almıştır.

(4) Bir eserin ki yapıcısı insandır. Onda noksan olmaması mümkün değildir.

(5) Makbûl eser aklın eseriyle sâbit olmak lâzım gelir.

(6) Mizaha mizah ile mukaabele etmek, şerre şer ile mücâzat «cezâ vermek» kabîlindendir.

Hakîkatden başka bir şeyle tatmîn olmadığı şiirlerinde bile görülür:

Himmet az olsa dahî fâide küllî görünür
İhtiyâcata muvâfık gelen ef'ale çalış.

*

Mâhiyeti isbât eden âsâr-ı ameldir
Mikdârına nisbetle kişi hayr ü şer eyler

beyitleri bu hakîkatın birer şâhididir.

Nef'î'nin «Kasîde-i Râiyesi»ni tanzîr sırasında:

Tevfîk refîk olmayıcak fâide yoktur
Her kim burada akla uyarsa zarar eyler

beytine karşı;

Hak yol aramak vâcibedir akl-ı selîme
Tevfîkını isterse Hudâ râhber eyler

Mahrûm ise tevfîkın eğer fâidesinden
Yâ aczini gördükce mi âdem zarar eyler

Her vâkıa bir ders-i hıkemdir nazarında
Her derd ü belâdan dahî ahz ü iber eyler

beyitlerini inşâd ve iki yüz elli sene sonra kimsenin hâtır ve hayâlinden geçmemiş bir tarzda — biraz da alay edercesine — şâirin mezârı üzerinde hakîkatı telkinle Nef'î'nin rûhunu irşâd ve sâd etmiştir.

Merhûmun ilmî ve siyasî hayâtı ile alâkalı hâl tercemesi «Mecmûa-i Ebû'z-Ziyâ»nın 105. sayısından itibaren birkaç nüshada «Şinâsî'nin Eyyâm-ı Ahîre-i Hayâtı» başlığıyle vâkıfâne bir sûretde yazılmıştır. Yukarıdaki «Cümle-i âtiye...» ile başlayan ifâdeler de oradan nakl edilmiştir.

ŞEMS OSMAN EFENDİ «ŞEYH ÜSKÜDÂRİ»

1311 = 1893

Mutasavvıf edebiyatçıların en büyüklerinden ve Kaadirî tarîkatının ulu âriflerinden parlak ifâdeli bir mürşid olup Üsküdar'lıdır. Vefatları târîhi «Eyledi Osman Efendi azm-i dergâh-ı bekaa» mısra'ının delâleti olan 1311 H. târîhindedir. Mübârek kabirleri Üsküdar'da İnâdiye'den Karaca Ahmed'e giden caddenin sağ tarafındadır. Dîvanları hakîkaten ârifâne ve şâirânedir. Maal'esef basılması henüz müyesser olmamıştır.

Beyitlerinden:

Olur fakr ü fenâ ehlinde kayd-ı bîş ü kem-nâbûd
Ümîd-i lûtf-i nev-peydâ hirâs-ı kahr ü gamm-nâbûd

Visâl-i subh-i dîdâr ile isbât-ı vücûd eyler
Misâl-i şem' olanlar aşk ile sertâ kadem-nâbûd

Döne döne redifli gazellerinden :

Cûylar girye edüp na'ra urur mıig-i hezâr
Raks ider pîr-i felek vecd ile bî-sabr ü karâr

Kimi bîsavt ü hurûf kimi pür-nâle vü zâr
Zikr ider Hakkı cihan zîr ü zeber döne döne

«Kenzü'l-Maânî» ve «Şem' ü Şebistan» isimlerinde iki muhakkıkaane manzûmeleri de olduğu rivâyet edilmiştir.

Görünür tâbiş-i dîdar gönülden gönüle
Berk urur pertev-i envâr gönülden gönüle

Mütekaabil iki mir'ât-ı musaffâ'ya adîl
Aks ider hâlet-i ahyâr gönülden gönüle

Zâkiri vâsıl ider Hazret-i mezkûre tamam
Nûr-i bâlâ rev-i ezkâr gönülden gönüle

Devr-i sahbâ-yı surâhî vü piyâle gibidir
Dökülür neş'e-i esrar gönülden gönüle

Dem-i âheng-i ney şâhla Mansûr'a dönüp
Rabt olur sohbet-i ahrâr gönülden gönüle

Tarz ü etvâr-ı hamûşânede bî-savt ü hurûf
Vahy olur mânî-yi güftar gönülden gönüle

Yeter ey Şems yeter lâfla keşf-i esrâr
Keşf odur kim gide esrar gönülden gönüle

ŞEMSEDDİN MUHAMMED BEY «ÜSKÜDÂRİ»

1318 = 1900

Aslen İstanbul'lu olup zamanımız muharrirlerinin çalışkanlarındandı. 1318 târîhinde Üsküdar'da vefat etti. Karaca Ahmed Mezarlığında Miskinler Tekkesi karşısında babası Bahriye subaylarından Kaymakam

Yûsuf Beyin kabri yanında medfundur. Çocukların okumalarını kolaylaştırma ve ahlâklarını düzeltme ile alâkalı on kadar risalesi vardır ki en meşhûru lisânımızdaki elif-baların mükemmellerinden olan «Anahtar» ile «Çocuklara Kılavuz» adlı risalelerdir. Eserlerin en büyüğü olan «Lûgat-ı Şemseddîn» ismindeki eserinin birinci cildinin neşrine muvaffak olmuştur. «Mekteb» ve «Çocuklara», «Arkadaş», «Mücâzât», «Tedbirde Kusur», «Ramazan Hediyesi», «Çocukların Cum'a Günü Mektebi», «Kendim ettim kendim buldum», «Çocukların Gece Eğlencesi» adlarında ahlâk ve edebiyâta dâir faydalardan bahseden basılmış mecmûaları bir de «Arkadaş» isminde bir gazetesi vardır.

ŞİD ENVERÎ BEY «İSTANBULÎ»
1319 = 1901

İstanbul'dan yetişen şâir ve mûsikîşinasların seçkinlerindendir. Ne yazık ki mesleğindeki kudretinden tam istifade olunacak bir çağda iken işret kurbânı olarak 1319 târîhinde İstanbul'da vefat etti. Hz. Eyyûb civarında medfundur. Eserleri, tamamlanmamış «Kaafile - Mûsikîşinâsân-ı Osmânî» ile «Târîh-i Enbiyâ» ve «İngilizce'den terceme» Barlof'un Milyonları», Fransızca'dan terceme «Rafael», «Terâne», «Şekspir'in Hamlet'i», «Kızlar Mektebi»dir. Birinci eserinden mâadâsı basılmıştır. Otuz sekiz şarkı bestelemiştir. Fars, Fransız, Alman ve İngiliz dillerine vâkıf, gaayet zekî bir genç idi.

Tahmîsinden :

Fâş idüp esrâr-ı aşkı olma yârından cüdâ
Eyleme şeydâ gibi ikbâl-i ömrün berhavâ
Olmak istersen eğer hem-bezm-i yâr-i dil-rübâ
Olmasın cânân dahî âgâh hâlinden rizâ
Râz-ı aşkı sakla genc-i sînede cânın gibi

ŞEYH ALİ VASFÎ EFENDİ «İSTANBULÎ»
1328 = 1910

Nakşibendî âlimlerinden ve nazmının kudreti ile seçilen belîğ şâirlerden, üç lisânın edebiyatına vâkıf bir zât olup İstanbul'ludur. «Kefevî» Dergâhında şeyh sıfatiyle tarîkat mensublarına, muhtelif mekteblerde muallim olarak da gençliğimize ve maârifimize hayırlı hizmetleri vardır. 1328 H. târîhinde ansızın vefat ederek Fâtih yakınında Zincirlikuyu

civarında babasının medfun bulunduğu Draman Câmii avlusuna defn olundu. Hâl tercemesi ileride yazılı Muallim Nâcî Efendi'nin sâdık arkadaşı ve meslekdaşı idi.

Matbû eserleri :

1 — «Feyz-âbâd»: Büyük İslâm edîblerinden bâzılarının seçilmiş eserlerinin tercemeleriyle çeşitli şiirleri muhtevîdir.

2 — «Bârika»: Yavuz Sultan Selim Hân'ın Farsca şiirlerinden bâzılarının tercemelerini toplamıştır.

3 — «Hıkemiyât-ı İslâmiye».

4 — «Münşeât».

5 — «Sarf-ı Osmânî».

6 — «Nahv-ı Osmanî».

7 — «Sevâtı'».

8 — «Matâli'».

9 — «Bedâyi'».

10 — «Levâmi'».

11 — «Cezebât».

12 — «Şöyle - Böyle»: Muallim Nâci Efendi ile müştereken yazılmıştır.

«Cezebât» isimli eserinin mukaddimesi :

Husn-i tabîata [zevk güzelliğine] mâlik olan bir Osmanlı, Arab ve Acem şiirlerini anlayacak kadar bilgi sâhibi bulunmalıdır ki tam bir şâir olabilsin.

Böyle bir edebî kudrete mâlik olmayıp da yalnız husn-i tabîata «zevk güzelliğine» sâhib bulunanlar güzel söz bulsalar da doğru yazamazlar.

Zamanımızda pek çok erbâb-ı tabîat [kaabiliyet sâhibi] var. Bunların ekseriyetinin edebî kemalâtları pek mahdud olduğundan sözleri hatâdan sâlim değildir. İçlerinde öyleleri de vardır ki Türkçe kelimeleri bile doğru yazmaktan âcizdirler. Mâlik oldukları husn-i tabîat ile beraber kemâl sâhibi olsalardı, edîb unvanını almağa gerçekden hak kazanırlardı.

Güzel söz bulmak için güzel düşünmek lâzım ise güzel yazmak için güzel okumak elzemdir.

Bir Osmanlı'nın Batı edebiyatına vukufu olsa da Arab ve Acem şiirlerinden haberdar bulunmasa tam bir şâir olamaz. Vâkıa Batı edebiyâtına vukuf, fikrin genişlemesine yardım ederse de Osmanlıca'yı doğru yazmağa hiç bir vakit hizmet etmez. Zîra edebiyatçı geçinen bâzı heveskârlarımızın yazdıkları manzûmeler kelimelerin terekkübü cihetiyle doğru olmak şöyle dursun Osmanlı Türkçesinin şivesine muvafık bile değildir. Bunlar Batı edebiyâtı ile kaynaştıkları kadar İslâmî edebiyat kitaplarının yabancısı olmasalardı elbette mükemmel olurlardı.

Elbette Arabca, Farsca gibi zengin iki lisânın edebiyâtına vâkıf olan bir Osmanlı şâiri Batı eserlerine de âşinâ olursa, değil Türkler'de, fernklerde bile benzeri az bulunur. Şiirde mânânın letâfeti «güzelliği» lâzım ise, lâfızların fesâhati vâcibdir «şarttır.» Hiç Arab ve Acem eserlerinde galat «yanlış »bir kelime görülmüş mü? Bunların eserlerinde galat bir kelimeye tesâdüf edilse bile Osmanlı şâirlerine nisbetle binde bir mertebesindedir. Lisânın mîzânı şiirdir. Doğru olmayan mîzan «terâzi» bir işe yaramadığı gibi, fasîh olmayan bir eser de vezinli olsa da kemâl sâhibleri yanında şiirden sayılamaz. Şiir zaman ve mekâna muvâfık olmakla beraber asîl olmalıdır. Nâzikâne şiirleri âdîce söz söylemekden ibaret zann edenler kelâmın inceliklerine âşinâ olmayan şâir taslaklarıdır ki boş fikirlerini birer edebiyat düsturu zann ederler. Halbuki nâzikâne şiirler, bunların zann ettikleri gibi bâzı İstanbul'luların sohbetleri sırasında görülen ifade tarzı ile husûl bulmuş olamaz. Şiirde fikrin yüksekliği matlûbdur.

İster nâzikâne, ister asîlce olsun, yüksek fikirleri ihtivâ etmiyen şiirlerin hiç bir meziyeti olamaz. Hele zevk-ı selîme muvâfık olmayan bayağı şiirler yoksulların arz-ı hâli gibi beş para etmez. Himmet erbâbı hiç yoksulluk gösterir mi?

شعر گفتن گرچه در سفتن بود
لیك فهمیدن به از گفتن بود

ŞUAYB BEY «AHMED ŞUAYB BEY - İSTANBULÎ»

İstanbul'da doğmuş ve zamanına göre en yüksek ve mükemmel bir tahsîl görmüştür. Kendisini haftalık «Servet-i Fünûn» mecmûasındaki felsefî, târihî, ictimaî devamlı makaleleriyle tanıtmış; az zaman içinde makalelerinin konusunun ehemmiyeti ve ifadesinin güzelliği sayesinde haklı bir şöhrete mazhar olmuştur. Son devir gençleri içinde Batı dünyasının ictimaî «sosyal» ilimleri en (ihâtalı) geniş bir yolda inceleme ve araştırmağa, tasvîr ve tebliğe en iyi muvaffak olabilmiş mümtaz bir sîma hükmünü alarak tanınmıştır. Hürriyetin ilânı ile kurucuları arasında bulunmuş olduğu «Ulûm-i İktisâdiye ve Ictimâiye Mecmûası» isimli aylık dergide de yine bağlı olduğu felsefe mektebine uygun olmak üzere târihî ve ictimaî serî makaleleri görülmüş, «Servet-i Fünûn»daki makaleleri «Hayat ve Kitaplar» unvânı altında ayrıca kitap şeklinde basılıp

yayınlanarak ciddî mütâlea ve isabetli muhakeme sâhibleri tarafından rağbet ve alâka ile karşılanmıştır. Vefatını müteâkıp «Hukuk-i İdare» ismindeki eseri de basılmıştır. Gerçekten kendisinin nev'-i şahsına münhasır orijinal «en yeni» ve ciddî bir yolda belâğat sâhibi müdekkik ve muhakkık bir edîb olduğu her fikir ve makalesinden apaçık anlaşılmaktadır. Araştırma ve incelemelerinin sermayesinden, vatan evlâdının, memleket gençliğinin, ilim ve mârifet âşıklarının, tamamiyle istifade edeceği bir zamanda aramızdan ayrılışı hakikaten büyük bir millî kayıptır. Dârü'l-Fünûn Hukuk Şu'besi muallimliğinde bulundurulmuş olduğu düşünülürse bu kaybın genişlik kazanacağı tabiîdir. 1328 H. senesinin sonlarında Bekaa âlemine göçerek Eyüb'de Bostan İskelesi mezarlığına defn edildi.

ŞÂKİR EFENDİ HÂFIZ

«MUHAMMED ŞÂKİR İBNİ İBRAHİM HİLMİ EFENDİ»

Üç lisânın edebiyâtına vâkıf bir zât olup babası Ayıntab'lıdır. Kendisinin doğumu İstanbul'da Hobyar mahallesindedir. Tahsîlini bitirdikten sonra kalem hizmetlerinde bulundu. 1326 târihinde vefât ederek Beykoz'da YUŞA' (A.S.) makamına defn olundu. Edebî meslekdaşları arasında «Firdevsî-i Kudsî», «Şehnâme nevîs», «Mesnevî-hân» vasıflariyle anılırdı. Meşhur «Emsâl-i Meydânî»yi «Menbau'z-Zılâl-i meânî Mecmau'l-Emsâl-i Meydânî» ismiyle ve dört cilt üzerine terceme etmiştir. Bunun kendisinin el yazısı ile 1289 târihinde yazılmış bir takımı tarafımdan görülmüştür. Şiir Dîvânı da vardır. Başka eserleri de olduğu anlaşılmaktadır.

ŞEYH RIZÂ EFENDİ

1326 = 1908

Kaadirî Tarîkatı şeyhlerinin en büyüklerinden, hâl tercemesi geçen Abdurrahman Tâlibânî Hazretlerinin küçük oğlu olup Süleymaniye'ye bağlı Bâziyan»da doğmuştur Ana dili olan kürdce ile üç lisanda olan şâirâne şöhreti ve bilhassa hiciv sâhasındaki fevka'l-âde kudreti herkesce kabûl edilmiştir. Matbû' Dîvânı yoksa da, şiirlerinin ekseriyeti bütün Irak ve Güney-Doğu Anadolu'da yayılmış ve âdeta dillerin virdi olmuştur. 1326 târihinde Bağdat'da vefat ederek Abdü'l-Kaadir-i Geylânî Hazretleri civarına defn olunmuştur. Aşağıdaki kıt'ası mezar taşının kitâbesidir:

يَا رَسُولَ اللهِ چه باشد چون سك اصحاب كهف
داخل جنت شوم در زمرهٔ احباب تو
او رود در جنت ومن در جهنم كی روا ست
او سك اصحاب كهف ومن اصحاب تو

ŞÂKİR EFENDİ «FERAİZCİ-ZÂDE MUHAMMED ŞÂKİR EFENDİ» 1329 = 1911

Kalem sâhiblerinden mütefekkir ve çalışkan bir zât olup Bursa'lıdır. Me'mûriyet hayâtına girerek evvelâ Bursa Mektûbî Kalemi mümeyyizliğinde, müteâkıben «Kırk-Kilise - Kırklareli» tahrîrat müdürlüğünde başarıyla hizmet etti ve 1329 târîhinde memleketinde vefat etti. Büyük İstasyon civarında Fâik Bey Medresesi'nin karşısındaki mezarlığa defn edildi.

Şahsî teşebbüsü ile kurduğu Ferâizci-zâde Matbaasında, hâl tercemesi «K» harfinde mezkûr olan Kemâleddîn Fenârî ile ortak olarak «Nilüfer» ismindeki istifadeli mecmûanın iki senesini Kemal Efendi ile beraberce ,adı geçenin vefatı üzerine üç senesini de tek başına çıkarmağa muvaffak olmuştur. Bir de «İngilizler'in Kutb-i Şimâlî'ye Seyâhat-ı Fevka'l-âdeleri» isminde bir eseri vardır.

İki-üç sene araştırmadan sonra 363 büyük sayfa tutan «Persenk» ismini verdiği eserinin mevzûu, harflerin islâhına âid olup bu yolda meşgul zevat için istifadeyi mûcib bir eserdir. «Persenk harf lisan âdemî Şükûfe nisar zebân-ı Umûmî ve Osmânî» ismini verdiği bu eserinde «Türk dilinin Âdem'e âit lisan ve bütün dillerin menşe'i olduğuna dâir» açıklamalar da vardır.

Başlangıcındaki kıt'ası :

Hamd-i Hakk'dır dilimdeki persenk
Öyle hakdır ki yok ona bir denk
Başladım Hakk âdiyle tâ alsın
Her sözüm doğrulukda renk

«Perseng»in fihristi yerinde olmak üzere «Gündoğdu» ismiyle üç cüz risale neşr etmiştir.

TİRELİ DERVİŞ HÂLETÎ

1012 = 1603

Mevlevî tarîkatı şâirlerinden ve sipâhî sınıfından olup Mevlânâ Hazretlerinin menkıbelerini nazm etmiş ve Yahya Beyin «Usûl»üne, «Aslü'l-Usûl» adiyle manzûm bir nazire yazmıştır .Bir de «Dîvân»ı vardır ki bir nüshası Hamidiye ile Orhan Gaazî kütüphânelerinde mevcuddur. Her ikisi de basılmamıştır. «Âh Derviş Hâletî Geçti» mısra'ının delâleti olan 1012 H. târîhinde vefat etti.

Beyitlerinden :

Pâk it kalbini yürü ney gibi Hâletî
Keşf ola sana nidüği esrâr-ı Mesnevî

*

Yokdur bir murâd ü nihâl emel deyû
Bâğ-ı cihanda çekme elem hep olur biter

TABÎ DERVİŞ AHMED MEVLEVÎ

1100 = 1688

Şiirlerine parlaklık veren şâirlerden olup Afyon-Karahisar'lıdır. Terbiye ve feyzi Sultan Dîvânî dergâhındadır. 1100 H. târîhinde vefat etti. Yenice'li Hayâlî Beyin şiirlerine nazîreleri ve basılmamış «Dîvânı» vardır. Gazellerinden :

Tarîk-ı aşka girmez bî-ser-ü-pâ olmayan kimse
Erişmez menzil-i temkîne şeydâ olmayan kimse

Harâbât erlerinin anlamaz remzi'r-rümûzundan
Girüp pâzâr-ı aşka mest ü rüsvâ olmayan kimse

Eli ermez dekaayık dürrüne bahr-ı hakaayıkdan
Dil-i âvâresi vüs'atde deryâ olmayan kimse

Ne bilsün leyle-i İsrâ'da olan vecd ü hâlâtı
Enîs-i Sûre-i «Yâ-Sîn» ü «Tâhâ» olmayan kimse

Ebed Sîmürgunun görmez ne yüzden itdiğin pervâz
Ezel kaaf-ı kıdemde tâb-ı Ankaa olmayan kimse

TECELLÎ ABDÜ'L-KAADİR EFENDİ

Osmanlı şâirlerinin orta derecelilerinden olup Perzerin'lidir. 1100 H. târîhinde Osmanlı ordusu ile Sofya'da iken vefat etti. Mürettep Dîvânı basılı değilse de noktasız «Dîvançesi» basılmıştır.

TÂİB AHMED EFENDİ «OSMAN-ZÂDE»
1136 = 1723

Değerli şâirlerden ve târihçilerden olup kıt'a ve târih söylemekdeki meharetiyle şöhret bulmuş İstanbul'lu bir şâirdir. Dîvânı basılı değildir. Mısır yüksek kaadîliğinde iken Çelebi-zâde İsmâil Âsım Efendi'nin «Âh peyderpey idüp Âsım dîdem, Göçdü Osman-zâde Tâib âh âh» târîhiyle, «Olunca Tâib Ahmed buldu mesken sadr-ı me'vâyı» mısra'ının delâleti olan 1136 H. târîhinde vefat etti. Mısır vâlisi tarafından zehirlendiği Râmiz Tezkiresinde mezkûrdur. Hâl tercemesi İbnü'l-Emîn Mahmûd Kemal Beyefendi tarafından yazılmıştır. Eserleri; Osmanlı Devletinin kuruluşundan Sultan III. Ahmed devrine kadar geçen Osmanlı vezîrlerinin hâl tercemelerini anlatan «Hadîkatü'l-Vüzerâ» (*) ile «Hadîkatü'l-Mülûk», yâni «İcmâl-i Tevârîh-i Selâtıyn-i Âl-i Osman», «Telhîsu'l-Hıkem», «İcâz-ı Nasâyihu'l-Hukemâ», «Mürettep Dîvânı», «Menâkıb-i İmam-ı A'zam» gibi kitaplardır. «Meşâriku'l-Envâr» tercemesini ve «Meşârik-ı Şerîf» tercemesini tehzîb ve ıslâh «düzeltmesi ve güzelleştirmesi», Ahlâk-ı Muhsinî», «Nasâyihu'l-Mülûk» ve «Hümâyun-nâme» gibi ünlü eserleri ve Âlî merhumun «Mecâlisü'l-Edeb» adındaki eserini de tehlîs etmiştir. «Mevlânâ Hüseyin Kâşif»'in ahlâk ilmine dâir olan eserini de terceme ve Sultan III. Ahmed adına armağan etmiştir ki bu eser «Ahlâk-ı Ahmedî» ismiyle meşhurdur. Eserlerinden «Hadîkatü'l-Mülûk», «Hadîkatü'l-Vüzerâ», «Telhîsü'l-hıkem», «Ahlâk-ı Ahmedî» matbû'dur. «Ahlâk-ı Alâi»yi de telhîs ve tenkîh ederek «kısaltarak» «Hulâsatü'l-Ahlâk» adıyle

---

(*) Bu esere yazılan zeyiller «ekler» aşağıdadır: Bunlardan «Verdü'l-Hadâik»den başkaları «Hadîka» ile beraber bir yerde hurûfat basmasiyle, «Verdü'l-Hadâik» da taş basmasıyla ayrıca basılmıştır.

1 — Reîsü'l-Küttâb «Hâriciye Nâzırı» Dilâver Ağa-zâde Ömer Vahid Efendi tarafından olup 1172 H. târîhine kadardır.

2 — Ahmed Câvid Bey tarafından olup Râgıp Paşa merhumdan başlayarak Sultan III. Selîm'in vezîrlerinden Yûsuf Zıyâ Paşa devrine kadardır.

3 — Bağdad'lı Abdü'l-Fettah Şefkat Efendi tarafından olup Alemdar Mustafa Paşa'ya kadardır.

4 — «Verdü'l-Hadâik» adiyle «Rif'at Efendi» merhum tarafından yazılan zeyildir ki «Yûsuf Zıyâ Paşa»dan başlayarak Yûsuf Kâmil Paşa'ya kadardır.

bir risale yazmıştır. «Envâr-ı Süheylî»yi de «Zübdetü'l-Eshar» ismiyle telhîs etmiştir. Sıhhate dâir kırk hadîs-i şerîfi manzûm ve mensûr olarak şerh etmiştir ki ismi «Sıhhat-âbâd»dır. Bir nüshası Hamîdiye'de vardır. «Meşârık» tercemesinin ismi «Ahmedü'l-Âsar» dır ki bir nüshası Beşir Ağa Kütüphânesindedir.

Beyitlerinden :

Olur ise eğer mîzân-ı temyîz-i sühan-derkâr
Bilinür herkesin ol dem kemâlâtiyle noksânı

TEVFÎK MUHAMMED EFENDİ
1311 = 1893

Şâir ve münşîlerden ve mizah yazarlarından olup aslen İstanbul'ludur. «Çaylâk» ve «Çopur Tevfîk» nâmiyle tanınmıştır. Tabîatı lâtîfeye ve mîzaha meyyal olmakla bu yolda pek çok eser yazmıştır. Târih ve hâl tercemeleri türüne de vukûfu vardır.

Matbû eserleri : «Kaafile-i Şuarâ» ismindeki «Yâd-i gâr-ı Macar», Osmanlı meşhurları cüz'lerinden «Barbaros Hayreddîn Paşa», «Âsâr-ı Perîşân», «Zeyl-i Letâifü'l-İnşâ», «Nevâdirü'z-Zürefâ», «İstanbul'da Bir Sene», «Hazîne-i Letâif», «Bu Adam»dır. «Çaylâk» isminde mizahla alâkalı bir gazete neşr ettiği gibi vaktiyle bir müddet neşr olunan «Asır», «Terakkî», «Letâif-i Âsar» gazetelerine de muharrirlik etmiştir. 1311 de vefat ederek vasıyyeti üzerine Çamlıca'da Yalnız Servi'de Çakal Dağı mezarlığına defn olundu. «Kaafile-i Şuarâ» «D» harfine kadar basılmıştır. Akhisar'lı Mevlânâ Hasan Kâfî'nin «Nizâmü'l-âlem»ini de kısaltıp terceme ederek bastırmıştır.

TARZÎ MUHAMMED EFENDİ «ZAĞRALI»

Kaadîlerden ve söz bilen şâirlerden bir zât olup Zağra'lıdır. Şiirleri âşıkaane bir tarzdadır. 1060 târîhinde vefat etti.

Âşıkaane bir gazeli :

Biz bezm-i mahabbetde bu dem hemdem-i aşkız
Bîgâne kıyâs eyleme biz mahrem-i aşkız

Cânan yoluna harc ideriz nakd-i sirişki
Sarf eylemede mâmeleki Hâtem-i aşkız

Zâhid bize ta'n eyleme bu şekl-i fenâda
Biz tâc ü kabâ terkin uran Edhem-i aşkız

Bu hangâh içre bizi kim görse abâ-pûş
Mestâne sanur gerçi bizi sersem-i aşkız

«Tarzî» bize ta'n eyliyemez kimse cihanda
Biz rind-i melâmet-zede-i âlem-i aşkız.

TÂHİR ABDULLAH ÇELEBİ «BURSAVÎ»
1088 = 1677

Dîvan sâhibi bir şâir olup Bursa'lıdır. Dîvânı basılmamıştır. «Vakt-i İntikal» terkîbinin gösterdiği 1088 de memleketinde vefat etti.

Beyitlerinden :

Bî minnet-i rehber erişir menzile bî-pâk
Merdân-ı Hudâ keşmekeş-i rehberi neyler

*

Sakın meyletme her hüsne hakîkat umma her mehden
Ala gör destine dâmânını bir pâk-dâmânın

Mısra'larından :

Mest-i câm-ı aşk olan cürm ü güneh bilmez nedir

TÂLİB MUHAMMED EFENDİ «BURSAVÎ»
1118 = 1706

Söz üstâdı tavsîfine liyâkat gösteren şâirlerden olup Bursa'lıdır. Erzurum kaadîsi iken «Tâlibâ şâd ola rûhun Fâtiha» mısra'ının delâleti olan 1118 de vefat etti. Dîvânı basılmamıştır. Mûsikîye de intisâbı vardır. Dîvânında mevcud Farsca gazellerinde «Âzim» mahlâsını seçtiği anlaşılmaktadır.

Çeşm-i insaf gibi kâmile mîzan olmaz
Kişi noksânını bilmek gibi irfân olmaz

Gönüldür sıdk-ı dâvâ-yı hulûsa şâhid-i âdil
Meyân-ı rast-gûyân-ı mahabbetde yemin olmaz

*

Âyine-sıfat seyr olamazsın bu suverden
Etsen ne kadar âlem-i dünyâyı temâşâ
Bir dîdede kim nûr-i hakîkat ola eyler
Âyine-i imrûzda ferdâyı temâşâ

*

Maksûd mâcerâyı ayân etmedir heman
Ey eşk-i çeşm arada sen bir bahânesin

*

Gam-hor hâl-i diğer ü dem-sâz başkadır
Yârân-ı ıyş başka vü hem-râz başkadır

TÂHİR MUHAMMED EFENDİ
1128 = 1715

Üç lisanda inşâ ve şiire muktedir fazîletli bir şâirdir. 1128 târîhinde Kudüs nâipliğinden «Kaadî vekilliğinden» azlini müteâkıb İstanbul'da vefat etti. Edirnekapısı hâricinde Emîr Buhârî zâviyesi civarında medfundur. İhlâs Sûresine biri Arabca, diğeri Türkçe iki tefsîri ve müretteb Dîvançesi vardır. Üçü de matbû' değildir. Hâl tercemesi «Târihçiler Faslı»nda yazılı Üsküb'lü Muhammed Emin Efendi'nin torunudur.

TAYYAR MAHMÛD PAŞA «SAMSÛNÎ»
1223 = 1711

Şâir vezîrlerden olup Trabzon vâlisi Canikli Battal Hüseyin Paşa'nın oğludur. «Ankaa-yı rûh-i Tayyar ukbâya kıldı pervâz» mısra'ının delâleti olan 1223'de Hacıoğlu-Pazarı'nda ecel-i kazâya uğradı. Kesik başı İstanbul'a getirilerek Eyüb'de Hasîb Efendi dergâhı avlusuna defn edildi. Hatâsı ve öldürülmesinin sebebi Şâni-zâde târîhinin birinci cildinde açıklanmıştır. Mürettep Dîvânı varsa da basılmamıştır. Şiirleri hikmetli ve rindcedir.

Beyitlerinden :

Etmedim tahsîl reng ü bûy-i matleb çarhda
Çekmeyince hâr-ı gamdan sad-cefâ mânend-i gül

*

Bahşiş-i bemahal cûddan olmaz mâdud
Safer ma'kûsiyle artar mı hesâb-ı erkam

*

Envâr-ı feyze mazhar olur kalbi sâf olan
Almakda mâh mihr-i cihantâbdan fürûğ

Ketm eyle sırr-ı aşkı ki dil rûşenâ ola
Mahfîce aldı âyine sîmâbdan fürûğ

«Tezkire-i Fatîn»de yazılı gazelinin matlâ'ı:

Derdimiz cânâna söylenmiş devâ söylenmemiş
Mâcerâ söylenmiş amma müddeâ söylenmemiş.

TÂHİR AHMED EFENDİ «HANÎF-ZÂDE - İSTANBULÎ»
1217 = 1802

Fazîlet sâhiblerinden ve kitâbiyat «bibliyoğrafya» âlimlerinden bir zât olup «Ulemâ Faslı»nda hâl tercemesi yazılı Hanîf İbrahim Efendi'nin oğludur. «Sefînetü'l-Kasâid ve Defînetü'l-Fevâid» isminde Tire Kütüphânesinde bir manzûm müntehabât «Seçme Yazılar Antoloji» mecmûası vardır. «Âsâr-ı Nev» ismindeki «Keşfü'z-Zunûn»a olan ilâvesi de aslı ve Lâtince'ye tercemesiyle beraber Almanya'da Lâyibzig'de basılmıştır. 1217 de İstanbul'da vefat etti.

TÂHİR SELÂM MUHAMMED BEY «İSTANBULÎ»
1260 = 1844

Fazîlet sâhibi edîblerden bir zât olup İstanbul'ludur. Bâzı yüksek makamlarda bulunduktan sonra «Tâhir Selâm Bey bugün Dârü's-Selâm'a gitdi» mısra'ının delâleti olan 1260 târîhinde İstanbul'da vefat etti. Eyübde Tokmak-Tepe'de medfundur. Eserleri :

Fıkıhdan «Kudûrî», edebiyat ilimlerinden «Makaamât-ı Harîrî» ve Molla Isam'ın eserlerinden «Mîzânü'l-Edeb» tercemelerinden ibarettir. «Mîzânü'l-Edeb» tercemesi basılmıştır. Farsca şiirleri de vardır. Münşeâtiyle Dîvânı Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi tarafından tertib olunmuştur. Basılmamıştır. «Garâmiyât» konusunda söylediği şiirlerin en güzellerinden olan:

Gül gibi pür-tarâvet olmuşsun
Reng ü bûden ibâret olmuşsun

Seni ey nev-nihal görmiyeli
Büyümüş serv-i kaamet olmuşsun

beyitleri şiirdeki kudretinin delîlidir. Bu gazel, vefatından altmış dört sene sonra «İbnü'l-Emîn Mahmûd Kemal Bey»in teklîfiyle birçok şâir tarafından tanzîr olunmuştur.

Beyitlerinden :

«Selâm» uzatma sözü kıssayı diraz etme
Yeter yeter keselim pek uzandı mebhas-i zülf

*

Hergiz yapılmasun dil-i vîrân-ı ehl-i derd
Yâ Rab o eski şehre yeni âlet olmasın

TÂLİB MUSTAFA EFENDİ «ÂMİDÎ»
1289 = 1872

Diyâr-ı Bekir'den yetişen tatlı dilli şâirlerdendir. Kazâ kaymakamlıklarında görevlendirilerek bilâhare emekliye ayrılmış ve 1289 da vefat etmiştir. Diyâr-ı Bekir'de Dilberler Sekisi adlı yerde medfundur. Hezel ve hiciv tarzında ileri gitmiştir. Bir hicviyesiyle Bezirgân Kamanto hakkındaki kasîdesi pek hoştur.

TÂHİR MUHAMMED BEY «MENEMENLİ-ZÂDE - ADANALI»
1320 = 1902

Adana yöresindeki Menemenli hânedânına [âilesine] mensûb olup Adana'da doğmuştur. Çocukluk çağında İstanbul'a gelerek Soğuk-Çeşme Askeri Rüşdiyesi'nde tahsîline başlamış, Mülkiye mektebinde tamamlamıştır. Bundan sonra bâzı dâirelerde görevlendirilmiş ve Adana, Aydın, Selânik Maârif Müdürlüklerinde başarıyla vazîfe görmüş ve Maârif Nezâret-i Celîlesi mektubî ve mühimme kalemleri müdürlüğüne getirilmiştir. 1320 târîhinde daha genç denecek bir yaşta iken dünyadan ayrılarak Üsküdar'da Karaca Ahmed Türbesi ilerisinde âilesine mahsûs kabristana defn edilmiştir. Şâir ve münşîdir.

Matbû eserleri: «Osmanlı Edebiyatı», «Elhan», «Yâd-ı Mâzî», «Osmanlı Coğrafyası» ile «Gayret» adındaki dergidir. «Güneş» ve «Hâver» gibi bâzı dergilerde makaleleri vardır.

Hezârân ye's ü huzne gark ider efkâr ü enzârı
Sükût-âmîz bir kabrin nihânı nâle vü zârı
Bu bir manzûmedir mu'ciz ki meftûn eyler efkârı
İşitmez dinleyen, seyr eyliyen anlar o eş'ârı
Sükûtu bir mezârın bir derin feryâddır müdhiş

Mezâristân-ı isti'lâ eden samt ü sükûnetdir
Sükûnet pür-gırîv ü nâledir bilmem ne hâletdir
Ki herbir nâle mükemmel bir ders-i ibretdir
Ne hikmetdir o kim zulmetli bir nûr-i hakîkatdir
Sükûtu bir mezârın bir derin feryâddır müdhiş.

Görüp bir seng-i câmid bî-lisandır sanma ey insan
Onun vardır lâhî bir lisânı kim olur hayran
Dem-i vahdetde istiğrakda gûş eyliyen vicdan
Saçar fevvâre-âsâ nâle her serv-i mezâristan
Sükûtu bir mezârın bir derin feryâddır müdhiş.

Birinci eseri Recâî-zâde Mahmûd Ekrem Bey'in «Tâlîm-i Edebiyat»ı tarzında edebiyat kaaidelerini öğreten münakkah bir edebî eser olup Osmanlı Edebiyâtı ile meşgul olanlara istifade vericidir.

Vaktiyle «Güneş» ismiyle neşr olunan bir edebiyat dergisinde çıkan «Tevhîd ve Münâcâtı»:

Yâ Rabbi ne kadar azîmsin sen
Yâ Rabbi ne kadar kerîmsin sen
Âlem dolu hikmetinle yâ Rab
Zâtın ile kudretinle yâd
Her şeyde görünmede vücûdun
«Mâhiyet-i Vâcibü's-sücûdun»
Her şey ediyor seni hüveydâ
Âyine-i kudretindir eşyâ
Bir şey göremem ki bu cihanda
Hiç zâtını görmeyim ben anda
San'atlarını görünce insan
Olmaz mı bakıp bakıp da hayrân
Bakdıkça edersin ey kerem-kâr
Hayretler içinde arz-ı dîdâr
Ey cehl ile gafletin penâhı
Ey münkir-i kudret-i İlâhî
Bir kere düşün nedir bu âlem
Hayretde kalır bakınca âdem
Kim verdi cihâna bu nizâmı
Ecrâmdaki o intizâmı
İnsâna kim etti aklı ihsân
Nerden buldu bu rûhu insan
Kim verdi türâba feyz-i isbât
Kim etdi cihânı yokdan isbât
Etdikçe bu şeyleri tefekkür
Etmez mi vücûd-i Hakk tekarrür
Bir sâhib-i fikr olan ne kaabil
Olsun adem-i ilâhe kaabil
Kaabil mi? Olur mu idi eşyâ
Bir Sâni' olmasa idi peydâ
Bilfarz şu seng-i etsin îcad
Bir hayli tesadüf ile tûfân
Bilfarz olunsun öyle îcâd
Şu gördüğümüz azîm ekvân
Bilfarz olunsun öyle îcâd
Herşey ki olur bize nümâyân
Olsun diyelim bütün bu şeyler
Sensiz sensiz vücûd-perver
Etmiş diyelim terekküb-i âlem
Hep böyle tesâdüf ile bir dem
Hep bir yere toplanıp da zerrât
Etmiş diyelim cihânı isbat
Kimdir ya iden o zerreyi halk
Elbet düşünür bu şey'i de halk
Elbet ona bir müessir elzem
Teslîm eder bu şey'i âdem
Kimdir ya O sensin işte yâ Rab
Hallâk-ı cihâniyân olan Rab.

U S Û L Î

Ârif şâirlerden olup Vardar Yenicesi'ndedir. Mısır'a giderek Şeyh İbrahim Gülşenî Hazretlerine intisabından bir müddet sonra memleketine dönüp inzivâya çekilmiştir. Basılı olmayan dîvânında ârifâne ve şâirâne bir hayli beyitler vardır.

«Vâh kim gitdi Usûlî derd-i mend» mısra'ının gösterdiği 945 H. târîhinde Yenice'de vefat etti.

Beyitlerinden :

Bir nefes çıkmaz gam-ı aşkın gönülden ey sanem
Sanki ol sevdâyı kalbimde süveydâ eyledin

*

Esnâma mesken eyleme beytü'l-Makdis'i
Tasvîr-i gayre kılma mahal kalb-i akdesi

Mısra'larından :

Vâizin nâr-ı cehennem dediği firkat imiş

*

Kudretim yok hâlimi arz etmeğe cânânıma

Bir gazelinden :

Vücûd-i mutlakın bahri ne mevci kim eder peydâ
«Ene'l-Hakk» sırrını söyler eğer mahfî eğer peydâ

Bu bâğın ger hakîkatde suyu bir bâğ-bânı bir
Velî olmuş hakaayıkdan nice yüz bin şecer peydâ

Nazar kıl nev'-i insâna kimi zehr ü kimi şeker
Aceb hikmet bir ağaçda olur türlü semer peydâ

VÂHİDÎ ABDÜ'L-VÂHİD ÇELEBİ «KARADÂVÛD-ZÂDE - İSTANBULÎ»

Hâl tercemesi «Ulemâ Faslı»nda mezkûr Kara Dâvûd Efendi'nin torunudur. İlmiye yolunda epeyce rütbe kazandıktan sonra Zeyniye tarîkatına girerek uzlete çekildi. Kaanûnî Sultan Süleyman devri şâirlerinin seçkinlerindendir. Hakîm oğlu Ali Paşa Kütüphânesinde «Saâdet-nâme»

isminde mensûr, ahlâkî ve tasavvufî bir eseriyle «Şifâü's-Sadr» nâmında diğer bir eseri vardır.

VUSÛLÎ MUHAMMED EFENDİ «MOLLA ÇELEBİ - İSTANBULİ»
998 = 1589

Âlim şâirlerden bir zât olup hâl tercemesi yukarıda geçen «Hubbî Hanım»ın dâmâdı olduğu için «Hubbî Mollası» şöhretiyle de tanınmıştı. Nâib «Kaadî vekili» olarak epeyce seyâhatden sonra kazaskerlik rütbesine nâil oldu. 998 târîhinde İstanbul'da vefat etti. Eyüb civarında Debbağhâne karşısında kayın vâlidesi yanında medfundur. Mürettep dîvânı vardır. İmam Tartûşî'nin «Sırâcü'l-Vehhâc»ını «Bedîa» ismiyle terceme ettiği gibi [Şeyh-i Kebîr = Büyük Şeyh] Sadreddin Konevî halîfelerinden Fahreddîn-i Irâkî'nin tasavvufdan «Lemeât» ismindeki meşhur eserini de terceme etmiştir. Fındıklı Câmii'nin bânîsidir. «Hadîkatü'l- Cevâmi'» de zevci olduğuna dair bulunan ifadeyi «Meşâhirü'n-Nisâ» dâmadı olmak üzere tashih ediyor. Sultan II. Selim nâmına kısmen manzûm ve kısmen mensûr «Cihad-nâme» isminde bir eseri de vardır ki bir nüshası «Müze-i Hümâyûn» Kütüphânesinde mevcuddur.

Manzûm parçasından :

Niyyetin oldu gazâ feth ü zafer kârın ola
Evliyâ askeri her yerde nigehdârın ola

Umarım Hızr Nebî rehber ü serdârın ola
Düşmenin kal'alardan kal' kıl âsârın ola

Eyledin azm-i sefer lûtf-i Hudâ yârin ola
Himem-i ehl-i nazar kaafile-sâlârın ola

Beyitlerinden :

Aldanıp âl rakîbe deme râz-ı aşkı
Verme ey dil sakın îmânını şeytân eline

VÂLİHÎ «KURT-ZÂDE - EDİRNEVÎ»
1008 = 1599

Eski şâirler tarzında güzel şiirler söyliyen şâirlerden olup Edirne'lidir. (*) Resmî ilimleri tahsîl ettikten sonra Mısır'a gidip İbrahim Gülşenî

(*) **Hasan Çelebi sözüne göre, Uzunköprü «Cisr-i Ergene»dendir.**

Hazretlerinin oğlu Seyyid Hayâlî'ye intisabla tarîkatın mertebelerini «derecelerini» tamamlayarak Edirne'ye dönmüş, va'z ve irşadla meşgul olmuştur. Mürettep dîvânı vardır. 1008'de memleketi olan Üsküb'de vefat eden, aynı nâmı taşıyan Üsküb'lü Dîvan sâhibi Vâlihî Ahmed Çelebi'nin (*) bulduğu «Mâte Kutbü'l-ârifîn» mevzûn terkîbinin delâleti olan 994 târîhinde vefat etti. Tunca kenarında Şeyh Şuca' zâviyesinde medfundur.

Beyitlerinden :

Nakş-ı cevrin girye gönlümden yumaz

لا يزيل الماء نقشاً في الحجر

Lâ yezîlü'l-mâ'ü nakşen fi'l-hacer

*

Eğer ârif isen itme hakîkat sırrını ifşâ
Kelâm-ı hakk çıkardı başdan Hallâc-ı Mansûr'u

VEYSÎ EFENDİ «AKŞEHİRLİ»

969 = 1561
1037 = 1627

Eski tarz münşîlerinin reîsi ve pîri makamında olup Muhammed Efendi adında Alaşehir'li bir kaadînin fazîlet sâhibi oğlu olarak tanınmış bu zat hâl tercemesi yukarıda geçen Makaalî'nin kızkardeşinin oğludur.

969 târîhinde Alaşehir'de doğmuştur. İlk tahsîlini memleketinde yaptıktan sonra İstanbul'a gelerek tanınmış âlimlerden Sâlih ve Ahmed Efendilerden ilimleri ikmâlden sonra nâiblik «kaadîlik vekilliği» mesleğine girip başlangıçta Mısır ülkesinde; Reşid vesâirede, Anadolu bölgesinde; Akhisar, Tire, Alaşehir'de ve Rumeli'nde; Siroz, Tekfurdağı «Tekirdağ», Üsküp, Gümülcine'de şer'î vazifeler gördü. Üsküb'de sekizinci kaadî nâibliği târîhi olan 1037 H. de vefat edip Komanova Caddesindeki mezarlığa defn olundu. Vefatına dair zamanındaki şâirler tarafından söylenen târihlerin en meşhûru «Şakaayık-Zeyli» sâhibi Nev'î-zâde Atâî Efendi'nin şu beytidir:

(*) **Beyitlerinden:**

Alâka eylemek vech-i Hudâ'dan gayre zâiddir
Cemâl-i lâ yezâle âşıkım Allah şâhiddir

*

Dâvî-yi fazl-ı peder etme Mesîh-âdem isen
Şeref-i nesl ile fahr eyleme ger âdem isen

«Veysî» ki olmuş idi tegazzülde bî bedel
Tâyîn sâl-i fevtine târîhdr «gazel»

Ziyâret ettiğim «kare prizma» şeklindeki mezar taşında ise vefat târîhi olmak üzere Koca Veysî'yi Cennet'in kapısında bırakan şu âdî beyt kazınmıştır:

Dedi ahbâbın biri târîhîni
Cân-ı Veysî gitdi bâb-ı Cennete.

Hüdâî Hazretlerine hürmetkâr ve bağlı idi. Edîbâne eserleri aşağıdadır:

1 — Dürretü't-Tâc fî Siyreti Sâhibi'l-Mi'râc: Eserlerinin en meşhûru olup sâdece «Siyer-i Veysî» nâmiyle mârufdur.

Mekke ve Medîne ismiyle iki kısma ayrılmış olan bu eserinin tamamlanmasına ömrü vefâ etmediğinden «Gazve-i Bedir»e [Bedir muharebesine] kadar yazabilmiştir. Mekke kısmının kendi yazısı ile olan nüshası Enderûn-i Hümâyûn'da Revan Odası Kütüphânesindedir. Bilâhare Şâir Nâbî ile Nazmî-zâde-i Bağdâdî tarafından zeyli yazılmıştır ki asliyle Nâbî'nin zeyli basılmıştır.

2 —Düstûru'l-Amel: «Şehâdet-nâme» ismiyle de anılan bu eserin mevzûu, İslâmiyetin altı esâsının mubâhat [övünme] ve münâzaralarına dâir dinî, hikemî bir takım makaleleri ihtivâ eden üç cüz kadar mûteber bir eser olup basılmıştır.

3 — Hâb-nâme: «Evvel zamanda mı âlem mâmûr ve âbadân idi» nakaratı altında târihî, ahlâkî, hikemî ibretle dolu bir takım sayılan misallerden ibaret olup basılmıştır.

4 — Tevbe-nâme: Matlâ'ı şu:

«Yeter ey dil heves-i zülf-i siyehkâr yeter»

olan ibret verici bir manzûmedir. Bu manzûmede:

«Peyrev oldum o sühan-pervere itdim tevbe
Dâima seyr-i reh-i amd ü hatâ olduğuna»

beytindeki sühan-perverden maksad:

«Tevbe yâ Rab hatâ yoluna gittiklerime
Bilip ettiklerime, bilmeyip ettiklerime»

beytinin söyleyicisi Zeyniye tarîkatı pîri Zeyneddîn Hâfî Hazretlerinin baş halîfelerinden Şeyh Abdurrahîm Merzifonî'dir.

5 — Merece'l-Bahreyn: Kaamûs sâhibi Necdeddin Firuz-âbadî'nin «Sıhah fi'l-Lügat» yazarı Ebî Nasr İsmail İbni Hammâd el-Cevherî'ye ettiği îtirazlara cevablarıdır ki lûgat ilminin incelikleriyle meşgul olanlara

istifadeli eserlerden olan bu kitap basılı değildir. Müellifinin el yazısyle olan nüshası Râgıb Paşa Kütüphânesndedir.

6 — Fütûh-ı Mısır: İsminden de anlaşıldığı üzere Mısır fetihlerini anlatan târîhî bir eserdir ki ancak Mısır fâtihi Amr ibni Âs'in vak'alarını muhtevî olup basılmamıştır.

7 — Vâkıa-nâme: Zamânın ahvâlini tenkîd yolunda yazılmış bir eser olup basılmamıştır.

8 — Dîvan: Malûm tarz üzerine tertiplenmiş olup basılmamıştır.

9 — Münşeât: Münşîlere has mektuplarından büyük kısmını toplamış olup basılmıştır.

10 — Gurretü'l-asr fî Tefsîr-i Sûreti'n-Nasr: Kendisinin eliyle yazılmış nüshası askeriye âlimlerinden merhum Bağdad'lı İsmâil Paşa'nın Kütüphânesindedir.

11 — Hediyyetü'l-Muhlisıyn ve Tezkiretü'l-Muhsinîn:

Akaaid ve ahlâka dâir olup basılmamıştır.

Beyitlerinden :

Bezm-i ikbâlini târ eylemesün derse felek
Kişi yaktığı çerâğ üstüne pervâne gerek

*

Felekden gûşimâl-i gam görüp zâr oldular dâim
Şular kim il sözüne uydular çeng ü rebâb-âsâ

İlmî üstünlükleri ve edebiyattaki kudreti herkesce kabûl edilmiş olan bu zâtın yazı tarzı, gerçi — zamanın îcâbı dolayısiyle — muğlâk ve lûgat meydâna getirici ise de öyle Nergisî vesâire gibi düğümlü, ruhsuz ve tatsız değildir. Mânîdar, metîn ve hikmetle karışıktır. Bununla beraber yine zamanımız için taklîde şâyan değildir.

Edebî iktidarı herkesce teslim edilmiş olan bu zât edebî kudretinin bir kısmını lisânımızın sâdeleştirilmesine ve kaaidelerinin kitap hâline getirilmesine sarf etmiş olsaydı istikbâl için hizmetleri daha şükrâne lâyık olacağı şüphesizdi. Doğum yeri olan Alaşehir'de Şeyh Sinan mahallesinde kendisine nisbet olunan bir hâne müşâhede olunmaktadır.

VA'DÎ MUHAMMED ÇELEBİ «BURSAVÎ»
1059 = 1649

Yaradılışdan kudretli bir şâir olup Bursa'lıdır. Mahkeme kâtibi iken «Va'dî, bin elli dokuzda eyledi hayf intikal» mısra'ının delâleti olan 1059 da vefât ederek Şerefüddîin Câmi-i Şerîfi avlusuna defn olundu. Mürettep Dîvânının bir nüshası Yıldız Kütüphânesinde vardır:

Bir gazeli :

Gönül ne çeşm-i bîdâr ü ne baht-i hufte isterler
Rumûz-i aşka vâkıf bir dil-i âlüfte isterler

Gubâr-ı dâmen olma rehrevân-ı aşka ey sofî
Mahabbet şahrehında gerd-i gamdan refte isterler

Koparma mühre-i dâğın ki şehr-âyîn-i ısmetde
Nahl-bendân-ı istiğnâ gül-i ne şüküfte isterler

Geçirme gözden eşkım gevherin küstah ey gaafil
Mahabbet çâr-sûyunda dürr-i nâsüfte isterler

Değildir kaabil-i feyz-i mahabbet her gönül «Va'dî»
Dimâğ-ı uhte isterler dil-i âşüfte isterler.

VECDÎ ABDÜ'L-BÂKÎ BEY

Gazel söylemekde ileri giden şâirlerden olup İstanbul'ludur. Tahsîli ve yükselmesi Dîvân-ı Hümâyûn kalemindedir. Sadr-ı âzam Köprülü Muhammed Paşa'nın teveccüh ve iltifatına nâil olarak beğlikçi makamına erişti. 1071 ramazanında İstanbul'da şehîr olarak vefat etti. Dîvançesi 1289 ve 1308 de ilk def'a basılmıştır. Kendi yazısı ile «Mecmûa-i Eş'âr»ı Bâyezid Câmiindeki Veliyyüddîn Efendi Kütüphânesinde mevcuddur.

Bir beyti :

Kâ'be-cûyân-ı mahabbet-i Hızr'ı rehber eylemez
Secdegâh-ı ehl-i dil hâk-i derinden bellidir.

Yenişehir - Fenar Mevlevîhânesi şeyhi iken 1080 de vefat eden dîvan sâhibi Debre'li Vecdî de Mevlevî şeyhleri şâirlerindendir.

VİŞNE-ZÂDE İZZETİ MUHAMMED EFENDİ «İSTANBULİ»
1092 = 1681

Şeyhu'l-İslâm Zekeriyyâ Efendi'nin ikinci oğlu ve meşhûr Şâir Yahyâ Efendi'nin küçük kardeşi olup «Vişne Efendi» lâkabiyle tanınmış mevâlîden «yüksek rütbeli kaadîlerden» lûtfullah Efendi'nin oğludur. İlmiye rütbelerinin yükseği olan kazaskerlik rütbesine nâil olarak 1092 de vefat etti. Dedesi Zekeriyya Efendi türbesinde medfundur. Mürettep dîvânı ile «Keşfü'z-Zunûn»a bir mikdar ilâveleri ve Kaaf-zâde'nin «Zübdetü'l-Eş'âr»ına zeyli vardır.

Rubâîlerinden :

Her dîde terhûn ile cevşân olmaz
Her dil gam-ı aşk ile hurûşan olmaz
Her hûn-i ciğer terbiyet-i lâ'l itmez
Her seng-i siyah lâ'l-i bedahşân olmaz

Beyitlerinden :

Fırkatde kan ağlarız ümmîd-i vasl ile
Yâd eyleriz bu demleri bir zamân olur

VAHÎD MUHAMMED ÇELEBİ «SOFYAVÎ»
1094 = 1682

Kudretli Osmanlı şâirlerinden olup Sofya'lıdır. Ömrünün sonlarında Bursa'da Mahkeme-i Şer'iyye kâtipliğinde bulunmuştu. Şiirleri parlakdır. 1094 de vefat ederek Pınarbaşı kabristanının Üftâde Hazretleri dergâhı yoluna defn olundu.

Beyitlerinden :

Bezm-i emelde âhir olur tîre rûzigâr
Mânend-i şem'-pîşe iden hod-nümâlığı

VÂLİ ABDURRAHMAN EFENDİ «ANKARAVÎ»

Âlim şâirlerden ve Bayrâmî tarîkatı müntesiblerinden bir zât olup Ankara'lıdır. İlmini kemâle erdirmek için İstanbul'a gelerek Minkaarî-zâde'den tahsîlini tamamlayıp Kazasker oldu. 1107 târîhinde İstanbul'da vefat etti. Mürettep Dîvânı ve «Mevlid-i Nebî» manzûmesi vardır.

Mevlid manzûmesi matlâ'ından :

Ey Hudâ'dan lûtf ü ihsân isteyen
Mevlid-i pâk-i Resûlüllah'a gel

Cennet içre hûr ü gılmân isteyen
Mevlid-i pâk-i Resûlüllah'a gel

«Vâlî-i Kadîm»in de 998 târîhinde nazmettiği «Hadîs-i Erbaîn» manzûmesi vardır ki bir nüshası Âşir Efendi Kütüphânesindedir.

VAHYÎ MUHAMMED EFENDİ «BALAT ŞEYHÎ-ZÂDE İSTANBULÎ» 1130 = 1717

Sünbüliye tarîkatı şeyhlerinden nazımcılığı ile meşhûr, vecd ve hâl sâhibi bir zâtdır. Sultan Selim Han Câmiinde kürsî şeyhi idi. 1130 da vefat ederek Eğrikapı hâricinde Silâh-hâne'ye bitişik kabristandan ileri doğru giden yol üzerinde babasının yanına defn olundu. Mürettep dîvânı vardır. Oğlu Muhammed Feyzullah Efendi'nin de dîvânı ve «va'z ve nasîhata dâir» bir eseri vardır.

Çehre sây-ı resm-i pây-i Ahmed-i Muhtâr olan
Neşveyâb-ı feyz olup ser-tâ kadem envâr olur

Hâk-i pây-i şâh-ı «mâ zâğ»ı edenler tûtiyâ
Durbîn-i bî-nazîr-i âlem-i esrâr olur.

«Nevâdirü'z-zurafâ» mecmûasında kuşların isimleri ile kuşçuların ıstılâhları üzerine Bağdad Vâlisi Ali Rıza Paşa'ya eski tarzda uzun arîzası vardır.

VASSAF ABDULLAH EFENDİ «ŞEYHU'L-İSLÂM AKHİSARÎ»

Şeyhu'l-İslâmlık makamına yükselen fazîlet sâhiblerinden üstün ahlâklı bir zât olup hâl tercemesi yukarıda geçen İbni İsâ-yı Saruhânî torunlarındandır. İlk tahsîlini doğum yeri olan Akhisar'da (*) yapıp İstanbul'a gelerek tahsîlini tamamladıktan sonra Fenârî Hâşiyecisi meşhûr âlimlerden Kara Halil Efendi'ye dâmat oldu. Bundan sonra nâiblik «kaadîlik» mesleğine girerek Selânik, Mısır yüksek kaadîliklerinde şer'î vazîfeler gördü. Bir aralık devlet tarafından uhdesine tevdi' buyurulan ilmî bir vazifeyi îfa için İran ve Mâverâü'n-Nehir'e gitti.

Dönüşünü müteâkıb mükâfat olarak uhdesine Anadolu, daha sonra Rumeli Kazaskerliği rütbeleri tevcih buyuruldu. 1168 târîhinde yüksek Şeyhu'l-İslâmlık makamına nâil oldu. Fakat yaşlılığından ileri gelen tâkatsizliği dolayısiyle beş ay sonra Emirgândaki yalısında inzivaya çekildi. Bu şekilde yaşarken «mevt-i âlim - mevt-i âlem» terkîbi ile «İtdi Abdullah Efendi Cennet-i Adn'i makarr» mücevher mısra'ının delâlet ettiği 1174 târîhinde yüz yaşına yakın bir yaşta dünyadan ayrıldı. Hazret-i Hâ-

(*) «Kasîde-i Bür'e»yi «Iklîdü's-Sâde» ismiyle manzûm olarak terceme eden Hâfız İsmail Nazîf İbni Muhammed Efendi de Akhisar'dan yetişen âlim şâirlerdendir.

lid (R.A.) civarında Siyavuş Paşa türbesi yakınına defn edildi. Oğlu Muhammed ve torunu Muhammed Şerîf Efendiler de Şeyhu'l-İslâmlık makamına nâil olan fazîlet sâhiblerindendirler. Tâlik yazısını yazanlar arasında sayılan hattatlardandır.

Mürettep dîvançesinden başka bin beş yüz beyti toplayan «Hayâl-i Behçet-âbâd» unvanlı nasîhat verici şâirâne bir manzûmesiyle kelâm ilminden «Zemzeme» isminde mensur değerli bir eseri vardır. Nahiv ilminden meşhûr «Kâfiye»yi de manzûm olarak terceme etmiş ve «İrşâd-ı Ezkiyâ» ismini vermiştir. Bundan başka kelâm san'atlarının güzellik nümûnesi makamında meşhur «Unvânu'ş-Şeref» kasîdesine de (*) bir nazîresi vardır ki Arab edebiyatındaki kuvvetinin şâhid ve burhânıdır (**). Muallim Nâcî Efendi merhumun «Hayâl-i Behçet-âbâd» manzûmesi hakkındaki ifadesi aşağıya nakl olunmuştur:

«Bâzı eshâb-ı nühâ [zekâ sâhibleri] Şeyh Gaalib'in meşhur «Hüsn ü Aşk» manzûmesi bir dereceye kadar olsun bu esere taklîden yazılmış olduğunu iddia etmek isterler.»

«Hayâl-i Behçet-âbâd»ın bir parçasından :

Ey tâlib-i ızz ü câh-ı sermed — Rağbetkün-i devlet-i ser-âmed
Her âcize şefkat et şefi' ol — Mahlûka tevâzu' et refi' ol
Hükmün vereyim deyip sudûrun — Beyhûde uçurma gel huzûrun
İfrâta da varmasın o hâlet — Tâ olmaya mûcib-i hakaret
Dildâde-i şevk isen rızâya — İkramda tâbi' ol Hudâ'ya
Âhir yine hâk olur bu tenler — Bilmem neye kibr ider idenler

Diğer :

Evkaatını eyleme izâat — Nâdân ile etme akd-i sohbet
İrfâna bulunsun intisâbın — Bil kadrini kaabil-i hitâbın
Olsan o makûleye mülâkî — Ya meclise gelse ittifâkî
Pend eyleyün itme nefsin itâb — Mesdûd-i yed-i kazâdır ol bâb

---

(*) «Unvânü'ş-Şeref» manzûmesi: 837 târîhinde vefat eden meşhur âlim ve edîblerden Şerefeddin ibni'l-Makarrî İsmail Yemenî'nin meşhur eseridir ki bir satırda beş ilmi toplamıştır. Yâni düz okunduğu halde bir ilim ve her satırın birinci kelimeleri dik olarak boyuna okunsa diğer bir ilim, üçüncü kelimeler keza (bunun gibi), boyuna okunsa başka bir ibâre ile diğer bir ilim ifade eder. Ve hâkezâ (ve bunun gibi).

(**) İşbu nazîre: Hikmet, mantık, kelâm, nahiv, Farsca hikâyeleri, Türkçe hikâyeleri toplamış olarak altı ilimden bahsedici olup 1279 târîhinde Matbaa-i Âmire'de basılmıştır.

Sâir beyitlerinden :

Bilinmez ârifin mevtinden evvel kadr-i âsârı
Mahakk-i hâk ile sencidedir dürr-i hıred-mendî

VASFÎ ALİ GAALİB EFENDİ «NAZİLLİLİ»

1216 = 1801

Uşşâkî şeyhlerinden Abdullah Salâhaddîn Efendi Hazretlerinin baş halîfelerinden Nazilli'de medfun Şeyh Muhammed Zühdî Efendi'nin fazîletiyle mâruf oğlu olup üç lisanda şiirleri ve İlâhiyâtı vardır. Uzun müddet Nazilli'de âşıkların irşâdı ve kırk dört sene müftîlik vazifesiyle meşgul olarak 1216 târîhinde vefat etti. Muhammed Zühdî Efendi'nin halîfelerinden biri de Karacasu'da medfun olan dîvan sâhibi Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi'dir. Vasfî Efendi'nin âşıkaane na'tlarından bir Na't-ı şerîfi :

Bilâ-şek hâk-i pâyin kimyâdır yâ Resûlellah
Uyûn-i âşıkaane tûtiyâdır yâ Resûlellah

Günâhım olsa mânend hezâran kûh-i kaaf-âsâ
Nigâhın olsa bir dem hep hebâdır yâ Resûlellah

Behişt-i heştî tezyîn eyleyen nûr-i zuhûrundur
Ziyâsı nûr-i zâtından nümâdır yâ Resûlellah

Azâb-ı dûzahı çekmez sana ümmet olan âdem
فَتَرْضٰى sana Hakkdan bir atâdır yâ Resûlellah

Ümîd-i Vasfî-i âciz kapunda bende olmakdır
Ki bâş ü can sanâ ancak fedâdır yâ Resûlellah

Rüşdî Efendi'nin bir manzûmesinden :

Gel dilâ kesretden el çek ehl-i Hakkın yârı bir
Anla إِلَّا وَجْهَهُ remzin kıl nazar dîdârı bir

Sil gönlünden mâsivâyı vahdetin etvârı bir
Gir muvahhid bezmine sen gör ki her bir vârı bir.

VÂSIF OSMAN BEY «ENDERÛNÎ - İSTANBULÎ»
1240 = 1824

Arnavut Halil Paşa'nın akrabâsından olup Enderûn-i Hümâyûn'da yetiştirilerek sonradan emekliye ayrılmış, 1240 târîhinde İstanbul'da fânî âleme veda' ederek Eyüb'de Zal Paşa Câmii karşısındaki dergâha defn olunmuştur. Matbû' ve mürettep dîvânı vardır. Vâsıf'ın şöhret kazanmasına, şûh [neş'eli] tabîatının mahsûlü olan şiirlerinin sâde ve hoşa gidici görünmesi sebeb olmuştur. Na't ve kasîdelerinden ekserisi yaratılış îtibariyle şâir olduğuna delâlet eder. Bununla beraber eserlerinde «za'f-ı te'lif» vesâire gibi bâzı edebî kusurlar görülür. En hoş şiiri şarkılarıdır.

Bir münâcâtından :

Kimin var birliğinde iştibâhı — Cihânın Hâlikı sensin İlâhî
Zelîl itme bu abd-i rû-siyâhı — Aman ey pâdişahlar pâdişâhı

Muhammesinden :

Şehrâh-ı mahabbet ki tarîk-ı ezelimdir
Ser-menzil-i aşk eski mekân ü mahalimdir
Yoldan koyan ammâ beni tûl-i emelimdir
Bu çâk-i girîbâna sebep kendi elimdir
Hep çekdiceğim kendi cezâ-yı amelimdir

Bir müseddesinden :

Kim olur zor ile maksûduna rehyâb-ı zafer
Gelür elbetde zuhûra ne ise hükm-i kader
Hakka tefvîz-i umûr et ne elem çek ne keder
Kıl sözüm ârif isen gûş-i kabûlüne güher
Mihneti kendine zevk itmedir âlemde hüner
Gam ü şâdî-i felek böyle gelür böyle gider.

Beyitlerinden :

«Vâsıf» sebat râh-ı mahabbetde şartdır
Yokdur tarîk-ı aşkda rağbet döneklere

*

Gayret komayor der de eder gıybete âğâz
İfşâ-yı uyûb etme midir gayret-i ahbâb

Mısra'larından :

Âteş kenarı kış gününün lâlezârıdır.

VASFÎ EFENDİ «SEYYİD ALİ VASFÎ EFENDİ - İSTANBULÍ»
1314 = 1896

Fazîlet ve kalem sâhiblerinden Kaadirî tarîkatına müntesib ârif bir zât olup İstanbul'ludur. Son me'mûriyeti olan Şûrâ-yı Devlet başkâtipliğinde iken 1314 de vefat ederek Sünbül Efendi türbes ibitişiğindeki kabristana defn edildi. «Kasîde-i Münferice»ye Türkçe mufassal bir şerhi, meânî ilminden tazmîn bahsine dâir risalesi, Halvetî tarîkatı kollarından Bekriyye şûmesinin kurucusu Mustafa El-Bekrî Hazretlerinin «Salvât-ı Meşîşiyye» şerhinin tercemesi ve başka eserleri vardır. Bir de Şeyh Mustafâ-yı Münâvî'nin tertibi eseri olan «Salevât-ı şerîfe»yi Yanyalı Şeyh Ahmed Efendi işâretiyle terceme ve şerh etmiştir. Eserlerinin bâzısında künyesini «Tekeli-zâde» olarak yazmıştır.

Bir na'tından :

Ey Nebiyy-i feyz-bahş-ı dû-cihân
Kim dahîlânın bulurken fevz-i can
Ben dahîlek-tâb ki idem figan
Kalmadı dilde tahammülden nişan
Gel yetiş imdâd-ı «Vasfî»ye aman.

VEHBÎ HAMÎD EFENDİ «İSTANBULÎ»

Hâl tercemesi «Ulemâ Faslı»nda yazılı Adapazar'lı Muhammed Hilmî Efendi'nin oğlu olup edebiyat kaaidelerini iyi bilen bir münşîdir.

Gümülcine'li Hocadan tahsîlini ikmâlden sonra icâzet aldı. Muharrirlikde olan kalem kudretini ilk def'a Yemen Vilâyet gazetesiyle isbat etmiştir. İstanbul'a gelişinden sonra «Tarîk» ve «Cerîde-i Bahriyye» gazeteleri başmuharrirliklerini yaptı. Başlıca matbû' eserleri: «Meşâhir-i İslâm» ismindeki üç cild olan hâl tercemeleri kitâbıdır. «Medrese-i Fünûn» ismiyle Türkçe ve Arabca bir de mecmûası [dergisi] vardır. İki cild Yemen Târîhi de olduğu vefatından «Mâlûmât» gazetesinde neşr edilen hâl tercemesinde görülmüştür. Yazı tarzı biraz ıstılâhlı olmakla beraber metîndir. 1320 târîhinde kalb sektesinden vefat ederek Rumelihisarındaki Kayalar mezarlığına defn olundu. Son me'mûriyeti Meclis-i Nâfia başkâtipliği idi.

VECİHÎ BEY «İSTANBULÎ»
1321 = 1903

Güzîde Osmanlı muharrirlerinden olup İstanbul'ludur. Vezîrlerden Vecihî Paşa-zâde Azîz Bey'in oğludur. Mühendishâne-i Berrî Hümâyun

[Kara Mühendishânesi] da ve istihkâm sınıfında tahsîlini ikmâl ettikten sonra resmî vazîfesine devam etmekle beraber matbûat âlemine de girdi. «Mihr-i Dil, Mehcûre, Hikmet, Müjgân, Mes'ûde, Âkif, Feryad, Hasta, Harâbe, Halîme, Çoban Kızı, Nedâmet, Hurrem Bey, Sâil, Melek, Sevdâ-yı Ma'sûmâne »isimlerinde millî, ahlâkî, hikmetli romanlariyle «Tesalya Târîh-i Harbi» ve «Târîh-i İslâm» (*) gibi târihî eserleri basılmıştır. Kendisi esasen münşî olmakla beraber ayrıca şiire, mûsikîye, ressamlığa da intisâbı vardı. 1321 târîhinde genç yaşında iken İstanbul'da vefat ederek Rumelihisarı kabristanına defn olundu. Vefatında kolağası [önyüzbaşı] idi.

YAVUZ SULTAN SELİM HAN
926 = 1519

Şiir söylemede de kudret sâhibi üstün bir kahramandır. Üç lisandan husûsiyle Farsca şiirleri meşhûr İran şâirleri derecesinde âhenkdâr ve güzeldir. Farsca şiirlerinin bir kısmını hâvî olan Dîvançe de sonradan basıldığı gibi bir kısmı da asrımız edebiyatçılarından Şeyh Vasfî Efendi tarafından terceme edilip bastırılarak «Bârika» ismi verilmiştir. 305 parça şiirini hâvî olan Farsca dîvanları büyük boyda ve tâlik harflerle gaayet lâtîf ve süslü şekilde Eski Almanya İmparatoru haşmetli II. Wilhelm tarafından 1904 milâdî târîhinde Berlin'de bastırılmıştır. Birer nüshası Yıldız, Müze-i Osmanî Kütüphânelerinde vardır. Dünyadan ayrılışları 926 târîhinde, türbe-i şerîfeleri nâm-ı hümâyûnlariyle anılan câmi-i şerîf yanındadır. İran ile muhârebelerinden yüksek maksadları «Beher cem'iyyet-i dilhast perîşânî-i ma» mısra'ıyle de işâret buyurdukları üzere ittihâd-ı İslâm dâvâsının tahakkuku idi. Niyetleri ve fikirleri, kahramanlıkları, davranışları Kemal Bey merhumun «Evrâk-ı Perîşân»ında açıklandığı gibi Osmanlı târihlerinde de mezkûrdur.

Türkçe şiirlerinden :

Merdüm-i dîdeme bilmem ne füsûn etdi felek
Giryemi kıldı füzûn eşkimi hûn etdi felek
Şîrler pençe-i kahrımda olurken lerzan
Beni bir gözleri âhûya zebûn etdi felek

kasîdesi meşhûrdur.

(*) **Bu eserini tamamlayamamıştır. 563 sayfa tutan matbû' 1. cildin 252. sayfasından aşağısı Muhammed Hâlid Bey tarafından ikmâl edilmiştir. Bir de piyes tarzında basılmamış «Endülüs» manzûmesi vardır.**

YAHYA BEY «DUKAKÎN-ZÂDE»
990 = 1582

Kuzey Arnavutluk'tan İstanbul'a gelerek sipâhî zümresine girmiştir. Lâtîfî İstanbul'lu, Muallim Nâcî Taşlıca'lı olduğunu rivayet ediyor. Fakat «Hamse»sinde kendisinin soyunun Dudakîn beylerine dayandığını beyân ettiğine göre her ikisi de doğru değildir (*). Bundan sonra Cenâb-ı Hakkın ermiş kullarından Muhammed Dede'ye intisâb ederek inzivâya çekilmiştir. Kılıç ve kalemi ayni ustalıkla kullanan belâğat sâhibi şâirlerdendir. Üç lisanda şiir söylemeğe muktedir olup Hayâlî Bey'le şiir yarışmaları vardır. Eserlerinin en meşhûru ahlâk ve tasavvufdan bahseden mesnevî tarzında olan «Gencîne-i Râz»dır. «Şâh ü Gedâ», «Gülşen-i Envâr», «Yûsuf ü Zelîha», «Nâz ü Niyâz», «Usûl-nâme» unvanlarını taşıyan manzûmeleriyle «Gül-i Sad-berg der Mûcizât-ı Enbiyâ» şiirdeki kudretinin delilidir. 990 târihlerinde Bosna eyâletinde bulunan İzornik civarındaki Loznice'de vefat etti. «Hadîkatü'l-Cevâmi'»de İstanbul'da Silivrikapısı hâricinde medfun olduğu ve yine bu zâtın yazma «Mecmûa-i Vefeyât»ında Vardar Yenice'si'nde vefat ettiği yazılmışsa da her ikisi de mevsuk değildir. Şiirlerinde husûsiyle mesneviyât tarzında olanlar okşayıcı, sâde ve ahlâkîdir. «Şâh ü Gedâ» ile «Yûsuf ü Zelîha»sı matbû'dur. «Gencîne-i Râz»a âlim şâirlerden Aksaraylı Nûrî'nin «Seb'a-i Seyyâre» ismiyle iki bin beyitli bir zeyli olduğu [Hasan Çelebi Tezkiresi]'nde mezkûrdur.

«Gencîne-i Râz»ın yedinci makaalesinden :

Şerefi ilm iledir insânın — Farkı yok câhil ile hayvânın
Ulemâ bülbül-i hoş-gû gibidir — Cühelâ zâğ-ı siyeh-rû gibidir
Âlemin ziynetidir ehl-i kemâl — Ziynet-i encüm ü seyyâre misâl

«Şâh ü Gedâ» matlâ'ından :

Satr-ı Bismillâh ey ülü'l-elbâb
Oldu miftâh-ı kufl-i bâb-ı kitâb
Dilde yazılsa ger o nakş-ı rüsûm
Keşf ola ayniyle şems-i ulûm

«Usûl-nâme» matlâ'ından :

(*) **Arnavut aslı olupdur aslın**
Kılıciyle dirilür her faslını
Nola ol tâife-i şir-efken
Kılsa şâhin gibi Taşlık'da vatan

Gel ey nây-i hâme figan eyle gel
Kitâb-ı usûlü beyân eyle gel

Nevâ-yı sarîrin eder dâima
Gönül levh-i mahfûzunu pür-sadâ.

Kemâl ehli destinde şehbaz var
Meâlî hümâsın kılur âşikâr

Eder doğruluk lûtfa mazhar seni
Tutar eller üstünde iller seni.

Garâmiyât konusunda da güzel şiirler söylemiştir. Bunlar arasında aşağıdaki beyitleri nefîs eserlerindendir:

Dâr-ı dünya deli gönlüm gibi vîran olsa
Ne cihan olsa ne can olsa, ne hicran olsa

Kâşki sevdiğimi sevse bütün halk-ı cihan
Sözümüz cümle hemân kıssa-i cânân olsa.

Meşhûr beyitlerinden :

Halkı rencîde iden âlemde
Kendi rencîde olur son demde.

YAHYA EFENDİ «ŞEYHU'L-İSLÂM - İSTANBULİ»

1015 = 1606

Şâirlik bakımından şeyhu'l-İslâmların hepsiyle, şâirlerin pek çoğuna tercîh olunan fazîletli bir şâirdir. Şiirleri Bâkî tarzında ince mazmûnları hâvîdir. Nedim'in şiirlerindeki letâfeti hâiz olmakla beraber metânetce de aşağı değildir. Siyâset ilmine ve idare san'atına da vâkıf idi. Vefatı 1015 de, kabri İstanbul'da Çarşamba'da babası Zekeriyya Efendi yanındadır. Eserleri basılmamış olup aşağıdadır:

«Ferâiz Manzûmesi», «Fetâvâ», «Tahmîs-i Kasîde-i Bür'e», «Nigâristan Tercemesi», bir de «Suatan II. Osman vak'alarına dâir târihçesi» vardır ki bir nüshası Enderûn-i Hümâyûn'da Revan Odası kütüphânesinde mevcuddur. Dîvânı bilâhare Maârif Nezâret-i Celîlesi tarafından teşkîl olunan «Âsâr-ı Müfîde» Kütüphânesi arasında basıldı. Başında mezkûr kütüphâne Encümeni'nin muhterem âzasından İbnü'l-Emîn Mahmûd Kemal Beyefendi tarafından yazılan mufassal hal tercemesi yer almıştır.

Beyitlerinden :

Hudâ kerîmdir elbette eylemez mahrûm
Merâmına erişir her kişi Hudâ diyerek

*

Bir dile Yahya dokunsa pertev-i feyz-i Hudâ
Zerre-i nâçiz iken hurşîd-i âlem-tâb olur

*

Gül ü mül bezmine meyl etme sözüm tut Yahyâ
Ne cefâ-dîde-i hâr ol, ne gam-âlûd-i humâr

Mısra'larından :

Garez bir neşve tahsîl eylemekdir bezm-i âlemde

*

Âlemde bir çerâğ uyandır ki sönmesin

*

Âşkın safâsı yok değil amma cefası çok

*

Taklîd-i zâğ kebk-i hırâmânı güldürür

*

Meftûhdur erbâb-ı dile bâb-ı mahabbet

*

Korkarım Cennet'de de uşşak râhat görmeye

*

Andelîbi yılda bir nevruzdur dilşâd eden

*

Genc-i istiğnâ gibi bir gûşe-i râhat mı var

*

Âdeme cübbe vü destârı kerâmet mi verir

*

Bâde-i gafletle medhûş olmayan itmez galat

*

Hudâ settârdır ta'n itme rinde ayb-bîn olma

*

Hâl müşkildir eğer uymazsa hâle kaalimiz

YÜSRÎ AHMED EFENDİ «İSTANBULÎ»

1105 = 1693

İstanbul'dan yetişen yaradılışdan kudretll şâirlerden ve kaadîler zümresindendir. Şam Kaadîsi iken 1105 târihinde vefat etti. Sâlihi'yede med-

fundur. Üç lisanda inşa ve nazma muktedir şâirlerden olup «Sadrü'ş-Şerîa»ya tâlikaatı, müdevven dîvânı ile münşeâtı, «Mükeffeyât-ı Hamse - Esmârü'l-Eshar» unvanlı risalesi ve manzûm nasîhat-nâmesi vardır.

Beyitlerinden :

Kays'a Leylâ idi Mevlâ talebinde rehber
Sen de tut semt-i mecâzî deliden uslu haber

*

Derdimiz cânâna söylenmiş devâ söylenmemiş
Mâcerâ söylenmiş amma müddeâ söylenmemiş

*

Düzgün de olsa dinletemez bezm-i yârda
Sâz-ı niyâzı, ehl-i hevâ hep bozuk çalar.

ZÂTÎ İVAZ ÇELEBİ (*)
876 = 1471
953 = 1546

Meşhûr şâirlerden olup Balıkesir'lidir. Eski üstazlardan sayılmıştır. Şiirleri bir üslûbda olmayıp içlerinde pek mânâlıları olduğu gibi pek âdîleri de vardır.

«Suhanver geçdi» cümlesinin delâlet ettiği 953 H. târîhinde İstanbul'da vefat etti. Edirnekapısı hâricinde Eyüb'e gidecek yol üzerinde medfundur.

[Sehî Tezkiresi]nde «3000» gazeli, «500» kasîdesi, «12.000» beyitli, bahr-i Hezec'de [Şem'ü Pervâne]si olduğu yazılıdır. Remel bahrinde «Ahmed ü Mahmûd» manzûmesi, «Ferahnâme», «Fâl-i Kur'ân», «Mecmau'l-Letâif» unvanlı manzûmeleri de vardır ki hiç biri basılı değildir. Şeyh Vefâ tarîkatına mensûbdur. Dîvânı, Hamîdiye Kütüphânesinde vardır.

Bâkî edebî tarzının âmil ve müessîridir. Meselcilikte Necâtî gibi misilsizdir. Birçok sözleri ata sözleri hükmüne girmiştir.

Gazellerinin en meşhûru,

Ayağı yer mi basar zülfüne berdâr olanın
Zevk u şevk ile verir cân ü seri döne döne

meşhûr beytini hâvî olanıdır.

Birçok şâir tarafından tanzîr ve tahmîs edilmiştir.

(*) «İvaz» doğum târîhi olan 876 yı bildirir. [Sehî Tezkiresi]nde ismi «Yahşî» olarak kayıtlıdır.

Beyitlerinden :

Ne güzel vâkıadır bak ki açup can gözünü
Hâb-ı gafletde geçen ömrümü rü'ya gördüm

Zâhidâ aç gözünü aşk ile gir meydâna
Âşıkın menzilini arşdan a'lâ gördüm.

Mısra'larından :

Bir değirmendir cihan, her kimse bekler nevbetin

*

Sıhhatim, ömrüm, hayât-ı câvidânımsın benim

Meşhûr na't :

Kaametin ey bostan-ı lâ mekân pîrâyesi
Nurdan bir servdir düşmez zemîne sâyesi

Yûsuf'u gerçi görenler ellerini kesdiler
Gün yüzün gördü senin şakk oldu âyın âyesi

Menzilin tîr-i duâ-veş mâverâ-yi nüh-sipihr
Kadrinin arş-ı muallâdan muallâ pâyesi

Evvelü âhir nazîrin yok senin zâtın dürür
Hatm-i cümle enbiyâ kevn ü mekânın vâyesi

Âhiret pâzârına vardıkda eyler fâide
Nakd-i aşkındır ânın ki server-i sermâyesi

Bâğ-ı cennetde ümîdi bû-dürür ki «Zâtî»nin
Cümle mü'minlerle ol server ola hem-sâyesi.

ZİKRÎ İBRAHİM EFENDİ
1183 = 1769

Ârif şâirlerden bir zât olup Sırbistan'daki Özice'dendir. Tahsîlini tamamaladıktan sonra Bosna'ya yerleşti. 1183 H. de vefat etti. Halvetî tarîkatına mensubdur. Zamanında «Küçükağa» şöhretiyle tanınmıştır. «Mevridü'l-Vusûl fî Mevlidi'r-Resûl» ismiyle mevlid-i şerif şerhiyle, mürettep Dîvânı ve bâzı risaleleri vardır. Aşk redifli gazelinden :

Cûş idelim beyt-i kalbimde ham sahbâ-yi aşk
Bir aceb hâlet getirdi bâşıma sevdâ-yi aşk.

Bir kıt'ası :

Benim nûş etdiğim zâhid mey-i gülgûn imiş sanma
Bu bir hûnâbe-i hasretle memlû câm-ı işretdir.

Bu gülşende seni bülbül gibi zâr eyliyen «Zikrî»
Diyâr-ı gurbet ü derd ü gamın ü âlâm-ı mihnetdir.

ZÂİK MUHAMMED EMİN EFENDİ «ŞEYH»
1269 = 1852

Halveti tarîkatından Mısriyye kolu şeyhlerinden; rind meşrebli «derviş tabîatlı» şâir ve fâzıl bir zât olup Bursa'lıdır. Mürettep Dîvânında bulunan kasîde ve târihler şâirâne kaabiliyetinin delîlidir. En çok hiciv ve mizah yolunda kudret göstermiştir. Şâirâne lâtîfeleri pek çoksa da zabt olunamamıştır.

Kıbrıslı-zâde İsmail Hakkı Efendi'nin nazm ettiği «Zâik-ı Devran tatdı cür'a-i câm-ı ecel» mısra'ını ndelâleti olan 1269 H. târîhinde Bursa'da vefat etti. Mısrî tekkesine defn edildi.

Bursa'lı Saatci İsmail Dede'ye söylediği hiciv manzûmesi ile kendi hânesi ve mart hakkındaki hicviyeleri lâtîfe tarzındaki şiirlerinin en hoşlarındandır.

Gazellerinden :

Heves-i aşk-ı yâr var dilde
Sayd olunmaz şikâr var dilde
Mest-i câm-ı şarâb-ı aşk olalı
Tâ be-mahşer humâr var dilde

*

Henüz hatm olmadan resm-i muhabbet gıybeti hâzır
Bu haslet nâsa ekser bâis-i izz ü şeref olmuş

*

Çıkınca ehl-i fesâdın salâhla nâmı
Elinde bâde görürlerse âbdır derler

1319 H. târîhinde vefât eden kızı Şerîfe Zîbâ hanımın da şiirleri vardır. Mısırlı Zeynep Hanımefendi merhûmenin kâtipliğini yaptığından «Kâtip Hanım» adiyle tanınmıştır.

Oğlu Hakkı Efendi de şâir idi. «Kaafile-i Şuarâ»'da yazılı gazelinden:

Râhib-i deyr-i mecâzım kim be feyz-i aşk-ı pâk
Vecd ü hâl-i tab'ıma bâdî dem-i nâkûs olur.

ZİHNÎ EFENDİ İBNİ OSMAN
1276 = 1859

Bayburd'da doğdu. Medresede okudu. Bir aralık ticaretle meşgul oldu. 1232 H. târihinde İstanbul'a geldi. Bâzı vezirlerin kâtipliğini yaptı. «54»'de Hicaz'a, arkasından Akkâ'ya, daha sonra Mısır'a gitti. Dört sene sonra İstanbul'a dönerek kazâ kaymakamlıklarında istihdam olundu. 76'da Bayburd'a giderken Trabzon civarında «Olasa» köyünde 63 yaşında vefat ederek oraya def nolundu. Şiirlerini ihtivâ eden Dîvânı 1293'de İstanbul'da basıldı. «Sergüzeşt-nâme-i Zihnî» ismindeki manzûm eseri basılmamıştır. Hâl tercemesini bu eserde anlatmış, birçok adamı hiciv ve tezlîl «tahkîr» etmiştir.

Bir de Bayburd eşrâf-zâdelerinden Abdullah Beyin mâceralarını «Hikâye-i Garîbe [1261] adıyle mensûr olarak yazmıştır ki risalenin ismi, yazılışına târihdir. Bu da basılmamıştır, nüshası da pek az bulunmaktadır. Parmak hesabiyle söylediği şiirler, dîvânına alınmamıştır. Halbuki en güzel sözleri onlardır.

Misâl :

Vardım ki yurdundan ayak götürmüş
Yavru gitmiş ıssız kalmış otâğı
Camlar şikest olmuş meyler dökülmüş
Sâkîler meclisden çekmiş ayâğı

Kangi dağda bulsam ben o meralı
Kangi yerde görsem çeşm-i gazali
Avcılardan kaçmış ceylân misâli
Gitmiş dağdan dağa yokdur durâğı

Lâleyi sünbülü gülü hâr almış
Zevk u şevk ehlini âh ü zâr almış
Süleyman tahtını sanki mâr almış
Gama tebdîl olmuş ülfetin çâğı

«Zihnî» derd elinden her zaman ağlar
Vardım ki bağ ağlar bâğıbân ağlar
Sünbüller perîşân güller kan ağlar
Şeydâ bülbül terk ideli bu bâğı.

Mufassal hâl tercemesini İbnü'l-Emîn Mahmud Kemal Bey yazmıştır. «Terceme-i hâlin Terceme-i Hâli» başlığı ile eklediği fıkralar, kadirbilirlik yüzünden çekilen derdlere bir ibret misâli teşkil etmektedir.

ZEYNEB HANIM «ZEYNÜ'N-NİSÂ»
879 = 1474

Değerli Osmanlı şâirlerinden olup Amasya'lı «Kara Belâî Muhammed Çelebi»'nin kızı ve kaadîlerden İshak Fehmî Çelebi'nin zevcesidir. Fâtih Sultan Muhammed Hân devrinde şöhret bulan meşhûr şâire Mihrî ile muâsır «çağdaş» idi. Şiirdeki kudreti bakımından Fıtnat Hanım'a denk gibidir. Türkçe - Farsca beyitlerle mülemmâ olan dîvanını Fâtih Hazretlerine takdîm ederek şâirliğini isbat etmiş ve mükâfata mazhar olmuştur. Bir nüshası Ayasofya Kütüphânesinde vardır.

879 târîhinde memleketi olan Amasy'da vefat etti. Selâmet Hâtun civârında medfûndur.

Beyitlerinden :

Âb-ı hayat olmayıcak kısmet ey gönül
Bin yıl gerekse Hızır ile seyr-i Sikender et

«Zeyneb» ko meyli zînet-i dünyâya zen gibi
Merdâne-vâr-ı sâde olup terk-i zîver et.

ZÎVER «AHMED SÂDIK» PAŞA
1860 = 1277

Şâir vezîrlerden malûmatlı bir zât olup İstanbul'ludur. 1277 târîhinde Harem-i Nebevî şeyhi iken vefat etti. Cennetü'l-Baki'de Nakşibendî büyüklerinden Hoca Muhammed Parsa'nın yakınında medfundur. Hâl tercemesi yukarıda geçen Osman Salâhaddîn Efendi'ye intisab etmiştir.

Dîvânının bir nüshası «Âsâr-ı Zîver Paşa» ismindeki matbû eserinde münşeâtiyle beraber yayınlandığı gibi zeyli [eki] mâhiyetinde olan bir kısmı da «Zeyl-i Âsâr-ı Zîver Paşa» adıyle basılmıştır. Üç lisanla beraber Fransızca'ya da vâkıf idi.

«Adem» redifli na'tından :

Na't-ı pâkin idelim Mefhar-i Mevcûdâtın
Kim vücûdün idemez makbere nâ'mâ-yı adem

Hayy iken kabirde ol Şâh-ı «leamrük» ki Hudâ
Nâzik endâmını eyler mi kefen-âsâ-yi adem

«Zîver» itsün ana ber-bâr salât ile selâm
Ki vücûdudur ânın bâis-i imhâ-yı adem.

Kozmoğrafya'ya dâir kuyruklu yıldızlardan bahseden basılmamış bir risalesi de vardır.

ZÜHDÎ EFENDİ «HÂFIZ MUHAMMED ZÜHDÎ EFENDİ»

1332 = 1913

Kırâet ilmine vâkıf Kur'ân-ı Kerîm hâfızlarından ve üç lisanın edebiyâtından haberdar değerli şâirlerden irfan sâhibi bir zât olup Trabzonlu'dur. Tahsîlini bitirdikten sonra hayâtı boyunca ders okutma ve yazı ile meşgul olmuştur. Halvetî tarîkatına mensubdur.

1332 târîhinde İstanbul'a giderken «Vakf-ı Kebîr» önlerinde sulara gark olan vapurda bütün âilesi efradiyle beraber rahmet deryâsına karıştı. Talebelerinden ve Trabzon'un çalışkan ve kadir-şinas muharrirlerinden Hamamî-zâde İhsan Bey'in söylediği târih aşağıdadır:

Şâir-i ârifdi Hâfız Zühdî-i deryâ dil âh
Eyledi bahr-i felâketde garîkan irtihâl

Mevce-i eşkimle yazdım cevherin târîhini
Zühdî Efendi'ye cây oldu yem-i gufrân bu sâl.

Eserleri :

1 — Mir'âtü'l-Mülûk: Trabzon Târîhi muharriri Şâkir Efendi'nin «Şevketnâme-i Osmânî» başlıklı târihe âid manzûmesinin tahmîsidir.

2 — Nevbâve: Gençlik çağında yazdığı şiirleridir.

3 — Mecmûa-i Zühdî: Pek çoğu mensur olan eserlerden seçilmiş tercemelerin açıklamasıdır.

4 — Defter-i Esâmî-i Ricâl: Erkek isim ve mahlâslarını bildiren risaledir.

5 — Nazmü's-Siyer: Peygamber Efendimizin (S.A.V.) gazâlarını anlatan mesnevî tarzında büyük bir manzûmedir.

6 — Ziynetül-Efide: Hikmete âid manzûm ve mensûr parçaları hâvidir.

7 — Temkîn: 1325 de bir sene neşr ettiği edebî - siyasî mecmûadır.

8 — Hediyye-i Vatan: En son eseri olup muhtelif gazetelere yazdığı makalelerin bir kısmını muhtevîdir. İşbu eserleri ntamamı Trabzon matbaalarında basılmıştır. Bunlardan başka basılmamış şiir Dîvânı ve bâzı makaleleriyle Müntehabât [Seçmeler] mecmûası vardır.

ZAÎFÎ MUHAMMED EFENDİ

Fâtih zamanında şöhret kazana nşâirlerden olup Gelibolu'dandır. II. Murad'ın gazâlarını manzûm olarak yazmıştır. Aşağıdaki beyit o manzûmedendir.

«Zaîfî» sâna bu mânâ ne yüzden hâsıl olmuştur
Meğer maksûdunu buldun hakîkat cümle eşyâdan

Aşağıdaki beyitler de şiirleri cümlesindendir:

Ey bâd-ı sabâ lûtf idüp ol câna haber ver
Bu ben kulunun hâlini Sultâna haber ver

Hem mûr-cefen olduğunu hâke beraber
Ol tahtı yüce bahtı Süleymân'a haber ver.

ZAİFÎ EFENDİ «ZAİFÎ PÎR MUHAMMED İBNİ EVRANOS İBNİ NÛREDDİN KARATOVALI»

960 = 1552

Fazîletli şâirlerden olup Üsküb'e bağlı Karatovalıdır. Tahsîl ve terbiyesi İstanbul'dadır. 960 küsur târihlerinde vefat etti. En meşhûr eseri «Gülistan» şerhidir. Enderûn-i Hümâyûnda Revan Odası Kütüphânesinde «Bâğ-ı Behişt», «Gülşen-i Sîmürg», «Bostân-ı Nasâyih», «Sabrü'l-Mesâib», «Cevâhirnâme», «Sergüzeşt», «Gülşen-i Mülûk», «Sebzistan» isimlerindeki eserlerini muhtevî bir mecmûa vardır.

ZIYAÎ YÛSUF ÇELEBİ

950 = 1543

Âlim şâirlerden bir zât olup Hamîd ili [İsparta]'ndendir. 950 târihlerinde vefat etti. Mesnevîleri diğer şiirlerinden üstündür.

«Yûsuf ü Zelîha» manzûmesinden :

Çün ire âkıla bir kâr-ı müşkil
Ki düşvâr ola andan kâr-ı âkıl

İde aklına bir aklı dahî yâr
Ki ola sehl ana ol kâr-ı düşvâr

ZAMÎRÎ AHMED EFENDİ «İSTANBULÎ»

Fazîlet sâhibi şâirlerden bir zât olup İstanbul'ludur. 1058 de Eyüb el-Ensârî müderrisi iken vefat etti. Mürettep Dîvânı ve «Celâl Hâşiyesi» vardır. Üç lisanda şiir söylemeğe muktedirdi.

Bu nev-baharda ancak açıldı lâle-i dâğ
Küşâd-ı gonca-i dil kaldı bir bahâra dahî.

ZAMÎRÎ MUHAMMED SÂDIK EFENDİ

Kâtiplik hizmeti yapan âlimlerden bir zât olup İstanbul'ludur. Tersânede reîsü'l-küttâb olmuştu. 1205 de «Hulâsa-i A'mâl-i Sâlihîyn» ve Hadîka-i Suadâ-i Sâdikıyn» isminde bir eser meydana getirmiştir. Bir de «Ahsenül-Kelâmi ve Hulâsatü'n-Nizam» adında bir eseri vardır. Her ikisi de Yahya Efendi Kütüphânesinde mevcuddur.

ZİYA PAŞA «ABDÜ'L-HAMÎD ZİYA PAŞA»

Edebiyatçıların ve şâirlerin en büyüklerinden olup doğumu ve tahsîli İstanbuldadır. Şark dilleri ve edebiyâtına tam vukufiyle beraber Fransız dil ve edebiyatına da vâkıf nüktedan bir edîbdi. Bâzı yüksek makamlarda bulunduktan sonra Adana Vâliliğinde iken 1295 târîhinde vefat etti. Üç lisanda yazılan şiirlerden seçme «Harâbat» ismiyle üç cildden ibaret büyük bir mecmûasiyle bâzı edebî makaleleri ve tercemeleri, şiir mecmûaları, iki cildden ibaret «Endülüs Târîhi», bir cild «Engizisyon Târihçesi», «Tuhfe-i Vehbî»'ye nazîresi vardır. Şiirlerinin en meşhûr ve en güzeli «Terkîb-i Bend» ve «Tercî-i Bend»idir. Sûriye'nin en büyük edîblerinden eski Haleb meb'ûsu Muhammed Beşîrül-Gazzî tarafından «Hadâiku'r-Rind» ismiyle manzûm olarak Arabcaya terceme edilmiş ve 1316 târîhinde Mısır'da basılmıştır. Ebû'z-Ziya Tevfik Beyin açıklamasına göre hangi kıymet bilmezin elinde kaldığı bilinmeyen «Telemak» tercemesiyle «Lafonten»in manzûm olarak tercemeleri varmış.

Beyitlerinden :

Mânend-i şecer nâbit olur sâbit olanlar
Herhangi işin ehli isen anda sebât et.

*

İnsâna sadâkat yakışır görse de ikrâh
Yardımcısıdır doğruların Hazret-i Allah

Sâbit kadem ol merkez-i me'mûn-i rızâda
Vâreste olup dâire-i havf ü recâdan

*

Erbâb-ı kemâli çekemez nâkıs olanlar
Rencîde olur dîde-i huffâş ziyâdan

*

Anlar ki verir lâf ile dünyaya nizâmât
Bin dürlü teseyyüb bulunur hânelerinde

*

Âyinesi işdir kişinin lâfa bakılmaz
Şahsın görünür rütbe-i aklı eserinde

*

Zâlim yine bir zulme giriftâr olur âhir
Elbette olur ev yıkanın hânesi vîran

*

Bed-asla necâbet mi verir hiç üniforma
Zer-dûz palan ursan eşek yine eşektir

*

Nev'-i insan haşredek ta'zîm iderler âdına
Kim fedâ-yı nefs iderse cinsinin imdâdına

Paşa merhûmu yakından tanıyan irfan sâhiblerinden ünlü şâir Muhammed Nâzım Paşa tarafından yazılan hâl tercemesi mütâleamdan geçmiştir ve basılmak üzeredir. Nâzım Paşa'nın beyânına göre Jan Jak Ruso'nun «Emil» ismindeki eserinin tercemesi reji komiseri Nûrî Bey'de, «Defter-i A'mâl» ismindeki hâl tercemesi de Âbidîn Paşada kalmıştır.

ZUHÛRÎ MUHAMMED EFENDİ «KARA ÇELEBİ-ZÂDE»
1042 = 1632

Kazaskerlerden ve âlim şâirlerden bir zât olup Kara Çelebi-zâde Abdü'l-Azîz Efendi'nin kardeşidir. 1042 de vefat etti. Eyüb civarında medfundur. Mürettep dîvânı vardır.

Gazellerinden :

Kanâat gûşesinde şîr-i nerdir mûri söyletsen
Hümâ-yi evc-i istiğnâ geçer usfûrî söyletsen
Ne şehd-i canfezânın lezzeti vardır dimâğında
Nedir feryâdı iz'ân eylesen zenbûri söyletsen
Ne çenberlerde hallac olduğun bir bir beyân etse
Ne söyler görsen ey dildârda Mansûr'u söyletsen.

ZARÎF MUHAMMED EFENDİ «İSTANBULÎ»
1115 = 1606

Söz söylemesini bilen şâirlerden olup İstanbul'ludur. Yeniçeri kâtipliği vazifesiyle meşgul oldu. 1115 târîhinde Girid Adasında Resmo'da vefat etti.

Beyitlerinden :

Misâl-i şem' safvet kesb ider sûzân olan her şeb
Bulur feyz-i sabûhî tâ-seher giryân olan her şeb

Bulur mu mâ-hazar hiç bûy-i zülf-i yârdan gayri
Ziyâfethâne-i âmâlde mihmân olan her şeb.

Osmanlı Müellifleri - II. Cild, Şâirler ve Edîbler Faslı'nın
S o n u